Hamidiye Alayları Ağrı Kürt Direnişi ve Zîlan Katliamı

Kemal Süphandağ



Tarih / Belge

Perî Yayınları

Hamidiye Alayları Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı

Kemal Süphandağ

Belgesel Tarih

Pêrî Yayınları

Hamidiye Alayları
Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı
Kemal Süphandağ
Birinci Baskı:
İstanbul/ Haziran - 2012
Editör:
Ahmet Önal
Kapaktaki esimler:
(Üstte Soldan) Spikan Aşireti Reisi Halis Ağa, Hesenan Aşireti Reisi; Ferzendeyê Silêmanê Ehmed, Cibranlı General İhsan Nuri Paşa,
Alt Sıradakiler: (Soldan) Heyderan Aşireti Reisi ve hHmidiye Mirlivası Komutanı Kor Hüseyin Paşa, Hüseyin Paşa'nın oğlulları Nadır Bey ve Mehmet Bey

Kapak:
Grafikonline (Zeynep Özdemir)
Baskı:
Kayhan Matbaası
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C. Blok, No: 244
Topkapı/ İstanbul
Tel: 0. 212. 576 01 36

Kayhan Matbaası Sertifika No: 12156
Pêrî Yayınları Sertifika No: 11067

ISBN 978-605-4375-53-0

Pêrî Yayınları
Söğütlüçeşme Cad.
Pavlonya Sok.
Nuhoğlu Apt.No: 8/4
Kadıköy / İSTANBUL
Tel&Fax: 0216 347 26 44
GSM: 0533 488 01 12
e-mail: periyayinlari@yahoo.com.tr

Hamidiye Alayları
Ağrı Direnişi
ve
Zilan Katliamı

Kemal Süphandağ

Belgesel Tarih

Pêrî Yayınları

İÇİNDEKİLER

YAYINCI NOTU

15. yüzyılda "parlak dönemi"ni yaşayan Osmanlı devleti, 19. yüzyıla geldiğinde servetini sermayeye dönüştüremeyince, güçlü dinamiğe sahip Avrupa karşısında geriledi. Yayıldığı Doğu Avrupa'da darbeler yedi. Bu darbelerin acısıyla Yakındoğu ve Ortadoğu halklarına yöneldi. Osmanlı İmparatorluğunu "Büyük Türk imparatorluğu"na evirmek üzere jenosid politikalarını uyguladı.

Daha evvel meşru görüp şekillenmesinde katkısı olan Kürt Beyliklerini de bu süreçte tasfiye etti. Baban'da Abdurrahman Paşa, Rewanduz'da Kör Mahmud Paşa, Botan'da Bedirhan Bey, Mûkus'te Han Mahmud ve diğer beylikler özerk statükolarını korumak üzere direnmeye çalıştılar. Ancak başarılı olamamanın semeresini sürgünleriyle ödediler.

Kürt Beyliklerinin dağıtılmasıyla daha evvel beyliklerin himayesinde olan Şeyh ve ulema sınıfına yol açıldı, örgütlendiler ve prestij kazandılar. Bu ilgi ile kendilerini ülkeleri Kürdistan'da siyasetin merkezine oturttular. Şeyh Abuydullah Nehri, Kadiri Şeyhi Şeyh Said Berzenci ve sonrasında oğlu Şeyh Mahmudê Berzenci ile Barzaniler bu dönemde Kürt halkı nezdinde prestij kazandılar ve siyaset sahnesinde güçlenme fırsatı buldular. Uzun yıllar güçlü direnişler sergilediler. Bu direnişleri ancak modern silahlı mudahalelerle durduruldu, yenildiler ve yeniden sürüldüler.

I. Meşruiyetten sonra, Osmanlı Padişahı II.Abdülhamid; Suni - Kürt aşiretlerinden kendine bağlı Hamidiye Alaylarını teşkil etti. HAmidiye Alayları içinde yer alan aşiretlerin seçici çocuklarından mahsus mekteplerini oluşturdu. Geçmişinde Osmanlı devleti ile kavgalı olan pek çok aşiret bu mekteplilere katılmayıp reddederken, diğer bazıları ise kabul etti.Bazıları ise Hamidiye Alaylarına katılmak istemelerine rağmen, dini ve geçmiş sicillerine bağlı olarak müracatları reddedildi.

1908-1909'dan sonra Abdülhamit tahtı kaybedince, adına kurduğu "Hamidiye Alayları", "Süvari Birlikleri'ne çevrildi. 1915 Ermeni soykırımında bu süvari birliklerinin bir kısmı çok çirkin bir şekilde kullanıldı ve sonrasında ise sıradanlaştırıldılar. Bu sıradanlaştırma ve tasfiye aşiret mekteplerinde yetişen Hamidiyeli komutanları Kürt muhalefeti ile yeniden buluşturdu.Zira Hamidiye Alayları içinde bazı Kürtler, Hamidiye Alaylarını "Kürt milli Ordusu"na dönüştürme fikriyatında olanları bile vardı. Diğer yanda "Hamidiye Alayları"nın padişaha sunduğu talepler arasında "Kürdistan'da Kürtçenin eğitim dili olmasını, Memurların Kürtlerden tayin edilmesini, idarede Kürtlerin etkin kılınması gerekir!" şeklindeki taleplerinin Kürt siyasal sınıfı tarafından bu yönüylede değerlendirilmemesi eksiklik olarak tespit edilirse yeridir. Bu açıdan "Hamidiye Alayları'nın Köy Koruculuğu ordusuyla aynıdır!" değerlendirilmesi de eksikliktir.

Daha sonraki Kürt ulusal örgütlenmesinde ve savaşımında bu üç (bey, şêyh ve aşiret) kesimden insanların ya da çocuklarının; Kürdistan Teali Cemiyeti'nde, Azadı örgütü ve 1925 Kürt Direnişinde, Hoybun örgütlenmesinde ve Ağrı Direnişinde yan yana olduklarını görmekteyiz. Farklı kesimlerin katılımıyla bu mücadelenin, bir Ulusal Demokratik Mücadele olduğunu da teyit etti.

Varlığı inkar edilen, jenosit politikaları canlı ve uzun sürece yayılan, asimilasyon gibi insanlık suçu ile eritilmek istenen halkların ya da bir halkın; Ulusal mücadelesini "sınıf ideolojisi", "din aidiyeti", bölge ve parça çıkarlarına vb. çekmek ve bu meyandaki algıları esas

almak, ulus içindeki farklı aidiyetlerin varlığını üstün tutmak ya da demokratik davranmayıp "öteki" görmek, ulusal mücadeleyi zaafiyete uğrattığı tecrübe ile anlaşılırdır.

20. Yüzyılda Türklüğe evirilerek yeniden şekillenen Osmanlı devleti, soykırım politikaları üzerinden yeniden dizayn edildi. "Tek millet ve Tek vatan" şiarı ile Osmanlı topraklarında çok kültürlülüğe, çok dilliliğe , çok vatanlılığa, çok millet ve milliyetliliğe tekabül eden algılar ortadan kaldırılmak üzere siyasi projeler dayatıldı. Dünyanın da çıkar stratejileri gereği desteklediği bu projeler neticesinde, soykırımcı, faşist sömürgeci TC. devletine, "Yakındoğu İşlerini Çözmek İçin Lozan Antlaşması" ile Yakındoğu'nun "gözde modern devleti" olarak meşruiyet kazandırıldı!

Kürt halkı, kendi yokluğu üzerinden kazandırılmak istenen bu haksız meşruiyeti, sürgünleri, toplu katliamları göze aldı ve kabul etmek istemedi. Buna mukabil 200 yıllık kesintisiz süren Kürt ulusal mücadelesini meşru addetti. Halk olarak inkara karşı koydu ve yok edilmesini, yok sayılmasını reddetti. Bugünkü varlığı da bu reddedişe borçludur!

Birbirinin devamı olan 1924 Beytuşşebab, 1925 Genç, Piran, Amed, 1926-1931 Ağrı Kürt direnişleri de kendilerini yok sayan, inkar eden soykırımcı politikalara karşı koymak üzere başvurulmak zorunda bırakılmış nefsi savunma direnişlerdir.

Devletin şekillenişini, Osmanlı ve TC'nin Kürtlere karşı izlediği politikada Hamidiye Alayları, Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı'nı bir kesit- bir örnek olarak inceleyerek sorunu bütünlüklü kavramak önemlidir.

Elinizdeki kitap, esas olarak Osmanlı ve Türk kaynaklarından, arşivlerinden derlenmiş, büyük çabalarla Arapçadan Latinceye transkirip edilmiş ve günümüz Türkçesine çevrilerek sunulmuştur. Yok edilen, yok edilmek istenen arşivlerin ardında kalan ve gücümüz oranında elde ederek okura kazandırdığımız bu nispi belgelerin, tari-

hin karanlık bir dönemini açığa çıkardığı ve aydınlattığı için çok büyük değerde olduğunu düşünmekteyiz.

Parçalanan, birbirine düşürülen, kışkırtılan Yakındoğu halkları, bunca olandan sonra şimdi kendi tarihi ile daha rahat yüzleşebiliyor. Evet kaybettiği pek çok şeyi belki geri kazanamayabilir. Ancak doğru bir algıyı ve durduğu zemin üzerinden kendisi ile yüzleşerek, geleceğini yeniden kazanabilir. Şimdi kendimizle yüzleşmek ve kazanmak dönemindeyiz. Çokça uygulanan katliam ve kışkırtmalardan kurtularak, şimdi kendimiz olmanın zamanıdır.

Kemal Süpandağ, bu belgeleri derleyerek bizlerin okumasına sunduğu için kendisine teşekkür ediyoruz. Belgeleri Transkirip eden ve bizi minnettar kılan Kekê Melle Halil'e de ayrıca teşekkür ediyoruz.

Bu kitabın ortaya çıkarılmasında ailenin büyük emek ve desteklerini belirtmeden geçmek vefasızlık olur, özellikle Kemal Süphandağ'ın hayat arkadaşı Biray hanım ile çocuklarının sabırlı, vakur, vefalı davranış ve destekleri için de müteşekkiriz!

Pêrî Yayınları

ÖNSÖZ

Hamidiye Alayları Teşkilatı, Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı Kürt tarihinin en önemli kesitlerindendir. Hamidiye Alayları sürecinde hedefte Ermeniler vardı. Çünkü Ermeniler gayrimüslim idi, Ruslarla dindaşlık bağları nedeniyle, Osmanlı -Rus ilişkilerinde Ruslardan yana tutum alabilirlerdi. Üstelik o süreçte, özellikle Osmanlının gayrimüslim tebaasında bağımsızlık rüzgârları esmekte ve Ermeniler de bu rüzgârdan etkilenmekteydiler. Bu nedenle onlarla aynı coğrafyayı paylaşan Müslüman sunni Kürtlerden ordular oluşturulup, Ermenilerin bu emellerine çelikten bir set çekmek gerekmekteydi. İşte bu amaçla Hamidiye Alayları oluşturuldu. Şüphesiz bu süreç Hamidiye Alayları'nda yer alan Kürtler için çok imtiyazlı bir konum yaratıyordu. Onlara hem Ermenilere hem de Hamidiye Alaylarında yer almayan diğer kesimlere büyük baskılar ve zulümler yaptırıldı ya da yapmalarına imkân sağlandı. O gün devlet çıkarları bunu gerektiriyordu. 1920 li yıllara gelindiğinde ise, Ermenilerin dediği gibi "Em taştêne, hun ji dê bibin fıravîn" *(biz kahvaltıyız sizde öğle yemeği olacaksınız)* sözü doğru çıkacaktı. Çünkü artık, Ermeniler haklanmış, haklanma sırası onlara karşı kullanılan Kürtlere gelmişti. "Tek Devlet, tek Milet, tek dil, tek din!" kısacası tekci faşizan ve despotik bir devlet yapılanması için bu gerekliydi.

Bu nedenle, çeyrek yüzyıl önce Hamidiye Alayları'ndaki imtiyaz-lı konumlarınının tam tersine, yani o süreçteki Ermenilerin konumuna şimdi Kürtler oturtulmaktaydı. Onlar artık devletin en sadık ve imti-yazlı tebaası değil, sürülerek, asimile edilerek, varlıkları inkâr edilerek Türkleştirilerek bitirilmesi gereken bir halktı. Tüm bunlarla sonuç alınamıyorsa katliamla netice alınmalıydı. Öyle de yapıldı. Yurtları bölündü, varlıkları inkâr edildi, sürüldüler. Bu haksız uygulamalara direnince de katledildiler. İşte bu nedenle elinizdeki kitapta, birbirine ters gibi görünen fakat aslında birbirinin devamı olan tarihimizin en önemli iki kesiti ele alınmıştır. O süreçlerde Kürdistan da tüm olup bitenler belgelerin özüne uygun bir şekilde verilerek, okuyucunun yaşananlara doğru bir şekilde ulaşması amaçlanmıştır. 1800'lü yılların başından başlayarak başta

heyderiler olmak üzere, Kürdistandaki aşiretlerin yaşamları, gerek devletle gerekse birbirleriyle ilişki ve çatışmaları, Hamidiye alaylarının kuruluş, amaç ve faaliyetleri ele alınmıştır. En önemlisi de, aynı coğrafyada yaşadıkları gayri Müslim tebaaya karşı devletin en büyük müttefiği konumundan, Cumhuriyetle kendilerine reva görülen sürgün ve bu sürgüne karşı gerçekleştirilen Ağrı Direnişi ve sonrası devlet karşıtı konumları ve bunların sonucu olarak da uğradıkları zulüm, yıkım ile yaşadıkları trajediler ele alınmıştır.

Kitap, Osmanlı, Genelkurmay ve İngiliz arşiv belgeleri ile o süreçteki gazetelere ve olayı yaşayanlarla olaya tanık olanların anlatımlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla tamamen objektif, hiç kimseyi kayırmadan konuya ilişkin ulaşılabilen tüm belgeler derlenerek teşkilatın oluşumundan önceki süreç, teşkilatın oluşturulduğu süreç, teşkilatta yer alan aşiretler ve komutanları ile tüm faaliyetleri ve bu faaliyetlere ilişkin devlet yetkililerinin yaklaşımı, kararları, yerli ve yabancı tepkiler eksiksiz aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra Şeyh Said ayaklanması, sürgün ve sürgüne tepkiyle oluşan isyan ve beş yıl süren savaş ve Zilan Katliamı yine realist bir şekilde arşiv belgeleri, olayı yaşayanlar ve tanıklarının beyanlarıyla aktarılmıştır. .

İlk kitabı yazdığım 2001 den bu güne kadar Kürt tarih yazımında çok ciddi gelişmeler oldu. Pek çok kitap yazıldı ve yazılan her kitap yeni bilgi ve belgeleri ortaya çıkardı. Bu gelişmeler hatalarımızı görmemizi sağladığı gibi yeni bilgilere ulaşmamızı ve yazdıklarımızı güncelleştirme zorunluluğunu doğurdu. Böylelikle daha önceki kitap-larımda yer alan bazı bilgiler yanlış oldukları için bu kitaba alınmadı. Daha önce bilmediğim ya da ulaşamadığım bazı bilgilere de ulaşma imkânım oldu ve o yeni bilgiler de bu kitapta yer aldı. M.Kalman'nn "Ağrı Direnişi", Emin Karaca'nın "Ağrı Eteklerindeki Ateş", "Genelkurmay Belgelerinde Kürt Ayaklanmaları" ile Sedat Ulugana'nın "Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı" gibi kitap ve kaynaklardan yararlandım. Kendilerine teşekkür ediyorum.

İstanbul -06.05.2012

Kemal Süphandağ

GİRİŞ

Kürtler; Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında İran Hükümdarı Şah İsmail'le yaptığı Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı ile müttefik yaşadılar. Bu konudaki müttefiklik anlaşması İdris'i Bitlis-i vasıtasıyla dönemin 25 Kürt Beyliği ile Yavuz Sultan Selim arasında olmuştur. Bazı kaynaklara göre bu tarihten sonra pek çok Kürt aşireti; Osmanlı – İran sınırına (Erzurum, Kars, Erivan, Ahaska ve Karabağ yaylalarına) yerleştirilmişlerdir. Bu aşiretlere Osmanlı hudutlarını korumaları şartıyla tüm vergilerden muaf tutulma hakkı tanınmıştır. Bu suni Kürtler, İran'ın Şii mezhebi akımları ile Rusya'nın yayılmacı politikası karşısında bir set teşkil etmişlerdir. Bundan sonra da İran ve Osmanlılar arasındaki hudut aşağı yukarı korunmuştur.

Bunun dışında 1603- 1613 yılları arasında Kürtler Celali İsyanları'nda, Urfalı Abdülhalim'i destekledikleri için yaşadıkları yerlerden sürgün edilmişlerdir. Güney Kürdistan'da bulunan yerli Kürt Hükümetleri, sürülen bu Kürtleri kabul etmediklerinden bu Kürt aşiretleri; Erzurum, Elaşkurd, Diyadin, Mecengir, Göle, Şorêgol, Şekî, Ahıska, Ahaskalek, Eçmiyas, Erivan, Tiflis, Gence, Nahçivan, Mako, Selmes; Merağa, Tebriz, Urmiye; Kazvin ile civar kent ve köylere yerleşmişlerdir.

Aslında bu durum ilk değildir. Hem İslamiyet döneminde, hem de İslamiyet öncesi hatta M.Ö.585 yıllarından itibaren pek çok devlet sınırlarını korumak için Kürtleri sınır boylarına yerleştirip onlar vasıtasıyla sınırlarını başka devletlerin işgalinden korumuşlardır.

Kürtler, bu bölgede 1800'li yılların başına kadar adeta özgür yaşadılar. Osmanlı ve İran devleti ancak silahlı kuvvetlerinin zoruyla vergi alabiliyorlardı. İran'ın hakimiyeti Osmanlı hakimiyetinden daha fazlaydı. Hatta İran hâkimiyeti Osmanlı Kürtlerinin üzerinde de vardı.

Şah'lar, Kürdistan'ın en kuvvetli ve seçkin olan kabile başkanlarına "Kürdistan Genel Valisi" unvanı verirlerdi. Ve onları en soylu müttefik kuvvet olarak kullanırlardı.

1800'li yılların başında Azerbaycan Valisi ve İran Veliahdı Abbas Mirza, Kürtlerden süvari birlikleri oluşturmak amacıyla, Kürtlere verdiği önemli imtiyazlar ve vergi muafiyetiyle, özellikle Azerbaycan, Ardelen'ın civar vilayetleri, Mako ve Erivan Hanlıkları'nda yaşayan Kürtleri kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Hatta Osmanlı Kürtlerini bile, verdiği imtiyazlar ve bazen de zor kullanarak kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Örneğin; Abbas Mirza, Hakkari Emirini cebren kendi tarafına çekmek amacıyla yirmi bin mevcutlu ordusuyla Hakkari'ye saldırmış, fakat 12.000 piyade ve 2.000 süvariden oluşan Kürtler ve Nesturiler, İran ordusunu darmadağın ederek geri çekilmeye mecbur etmişlerdir. Buna rağmen bazı Hakkari kabileleri daha iyi bir yaşam için Abbas Mirza'nın ordusuna bir kısım adamlarını göndermişlerdir. Abbas Mirza'nın 50.000 kişilik Ordusunun 30.000'i bu şekilde Kürtlerden oluşturulmuştu. Yiyeceklerinin temini ve bütün vergi ve yükümlülüklerden muaf tutulmalarından dolayı Abbas Mirza, Rusya ile savaşacak süvari kuvvetlerini Kürtlerden oluşturmaya muvaffak olmuştur.

Çünkü Rusya 1801 yılında Gürcistan ve 1804'de Abhaza ile Monkralya'yı alarak, 1804'te Gence hanlığını, 1805'te Karabağ ve Şeki Hanlıkları ile Şoregöl sultanlığını işgal ederek, İran ve Osmanlılarla hududtaş olmuştur. Rusların işgal ettikleri Karabağ ile Şeki Hanlıkları ve Şoregöl Sultanlığının nüfuslarının büyük çoğunluğu Kürtlerden oluşmaktaydı.

Rusların huduttaş oldukları Osmanlı'nın Kars ve Ahaska paşalıkları ve İran'ın Azerbaycan Vilayeti ile Erivan Hanlığının da nüfuslarının önemli bir kısmını Kürtler oluşturmaktaydı. Dolayısıyla savaşın gerçek mağdurları Kürtlerdi. Bu işgalle birlikte Kürtler için cehennem yılları başladı. Bu üç devlet arasındaki savaşlarda her üç devlette askerlerini Kürtlerden oluşturma ve Kürtlerden faydalanmaya gidiyorlardı. İşgale uğrayan kendi toprakları, çatıştırılanlarda kendileri oluyordu.

Rus kaynaklarına göre, 1802 yılında Gürcistan genel komutanlığına atanan Prens Sisyanov, kendi hanlığına tecavüz eden İran askeri kuvvetlerine karşı yardım isteyen Erivan Hanlığı ile işbirliği yaparak 1804 yılında Abbas Mirza ve Kürt Baba han birliklerine karşı savaşarak Aras nehrinin ötesine çekilmesini sağlamıştır. Fakat daha sonra Erivan hanına karşı Erivan Kürt başkanı Hüseyin Ağa ile ilişki geliştirirler. O tarihte Beyazıt ve Kars Paşalıkları içinde kimsenin egemenliğini tanımayan aşiret mensubu 8.000 Kürt hane yaşamaktaydı. 24 Temmuz 1804'de Prens Siyanov, Hüseyin Ağa'ya yazdığı mektupta, Erivan Kürtleri üzerindeki hâkimiyetin tamamıyla kendisine verileceğini söyleyerek, Rusya uyruğuna geçmesini teklif eder. Bu teklifi kabul etmeyen Hüseyin Ağa'yla, askeri iaşeye karşılık kendilerine karşı baskınlarda bulunmama konusunda anlaşmaya varılır. Ruslar Erivan'a başarısız bir saldırı gerçekleştirir ve geri çekilirler. Bu başarısız saldırıdan sonra Kürtler Erivan hanıyla tekrar barışırlar.

1805 yılında Ruslar, Karabağ ve Şeki Hanlıklarını ele geçirdiklerinde Karabağ içine giren Babahan'ın birlikleri Ruslarla uzun süre savaşırlar. Ruslar, Erivan alınmayıncaya kadar Kürt baskınlarından kurtulamayacaklarını anlamışlardı. Çünkü Erivan nüfusunun büyük çoğunluğu Kürttü. Bu arada Keçel kalesinin yanındaki Telin'de toplanan Kürtler hem Ruslara hem de Osmanlı Paşalığı olan Kars'a baskın düzenliyorlardı. Kars Valisi ile Rus yetkililer Kürtler için birbirlerine yardım ediyorlardı. Ruslar, Kecel Kalesinde bulanan Hüseyin Ağa mahiyetindeki Kürt güçlerine karşı, geriye bir miktar asker bırakarak tüm güçleriyle saldırıya geçerler. Bir kısmı kaleye giren Kürtlerin, binlerce kişiden oluşan diğer gücü de Rus kuvvetlerini kuşatarak ağır kayıplar verdirir. Daha sonra Kürtlerin geri çekilmeleriyle Rus güçleri Ağrı eteklerine doğru Kürt köylerini dağıtmak için harekete geçer, ama Kürtler Beyazıt'a sığınmışlardır. Ruslar, Beyazıt'a girmeden geri çekilirler. Bu esnada Şerevan ve Mele Bazit gibi stratejik noktada bulunan köyleri yakıp yıkarlar. Yakaladıklarını öldürürler. Rusların Kürtlere karşı misillemesi hep köylerini yakıp yıkma ve tüm mal varlıklarını talan, yakaladıkları insanların suçlu suçsuz olduklarına bakmadan imhasıyla olmuştur.

8 Şubat 1806'da Prens Sisyanov, Bako Kalesinin kapıları önünde öldürülür. Bunun üzerine Ruslar Kürtlerle iyi ilişki kurmaya yönelirler. Ruslar, Kürt Hüseyin Ağa ve yardımcısı Abdullah Ağaya mektuplar yazıp Rus uyruğuna geçmesi karşılığında pek çok köy ve otlak vermeyi teklif etmişlerdir. Fakat Hüseyin Ağa daha sonra Kars Paşalığına iltica eder. Ruslar'da onun yerine Cafer Ağayı Kürtlerin başkanı yaparak yanlarına çekerler. Ruslar bu siyasetle Erivan hanı ile kardeşi Hüseyin hanın yalnız kalmasını sağlamışlardır. Bunun üzerine Ruslar 17 Kasım 1808 tarihinde Erivan'ı ablukaya alırlar. Fakat Erivan'ı almayı başaramazlar ve 30 Kasım'da ablukayı kaldırıp Gürcistan'a çekilirler.

1809'da Ruslar, İran ve Osmanlı devletleriyle aynı anda savaşıyorlardı. Osmanlı ve İran Kürtleri, Ruslarla savaşa zorlarken, Ruslar Kürtlerle kendilerine karşı savaşmamaları için gizli ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Erivan Kürtleri ile İran Kürtleri sıkı ilişki halindelerdi ve Erivan Hanlığı, İran Kürtlerini de Ruslara karşı savaştırabiliyordu. Bu nedenle Ruslar Kürt başkanlara kendilerine bağlı olan Kürt halkı üzerindeki hakimiyetlerinin korunması için; arazi ve otlaklarda serbest oldukları konusunda sözleşmeler yaparak ve onlara kendi rızalarıyla Rus uyruğuna geçmeleri teklif edilir. Bu sözleşmelerde zorunlu olmadıkça Kürtlere karşı silah kullanılmayacağı, buna karşılıkta Kürtlerin Rusların hâkimiyetindeki topraklara baskınlar yapmayacağı sözleşmelerde yer alır.

İran tarafından desteklenen Kürtler, Beyazıt ve Kars Paşalıklarında talan faaliyetlerini artırdıkları gibi, Osmanlı tarafından desteklenen Kürtlerde Erivan Hanlığı içinde aynı çalışmalarda bulunuyorlardı. Bazen de her iki tarafın Kürtleri birleşerek fark gözetmeksizin her iki tarafın askeri iaşelerini ve yerli Kürtlerin mallarını talan etmeye başlarlar...

Bu durum Ruslara önemli kolaylıklar sağlamış hatta Ruslara karşı müşterek hareket eden İran'la Osmanlı devletinin arasının bozulmasına yol açmıştır. Rus kaynaklarında yarı özerk statüdeki bazı Kürt asıllı Türk amirlerinin kendileriyle iş birliği yaptıkları da anlatılmaktadır.

1804'den 1813'e kadar Kürtlerle Rus güçleri arasında pek çok çatışma yaşanır.

1813'den 1826'ya kadar savaş durur ama Rusların İran'a tabi Erivan ve Azerbaycan ile Osmanlının Kars ve Ahaska Paşalıkları üzerindeki işgal hesapları bitmez. Dolayısıyla tüm taraflar için Kürtlerin önemi büyüktür. Zira Osmanlı ile İran'ın askeri güçlerinin büyük çoğunluğu Kürtlerden oluşmakta Ruslar ise, Kürtlerin kendilerine karşı savaşmamalarının hatta mümkünse, kendi tarafına çekmenin çabası içindedir. Ve aslında savaş da Kürt coğrafyasını işgal savaşıdır.

Kürtlerin Nüfus yoğunluğu bakımından yaşadıkları coğrafi bölge; Aras ve Küre Nehirlerinin birleştiği yerden, batıya doğru uzanarak Çoruh Nehri'nin güneyinden Erzurum ve Malatya'yı içine alarak Amanos Dağları'na, oradan Fırat Nehrini izleyerek Basra Körfezine, oradan da kuzeye yönelerek Urmiye Gölünün doğusundan Aras ve Küre Nehri'nin birleştiği noktaya ulaşan geniş bir bölgedir.

Göçebe yaşayan Kürtlere "Aşir" denmiştir. Aşiret Kürtlerinin Kış ve Yaz ayrı konak yerleri vardı. Aşiret mensuplarının bazıları kışları köy evlerinde konaklarlardı. Bazıları da, Kış'ları daha sıcak olan yerlerde "Kon" denilen keçi kılından örülmüş çadırlarda kalır ve hayvancılıkla geçinirlerdi. Aşiret Kürtleri yerleşim yerlerine göre, Zil, Mil ve Silivi olarak adlandırılmışlardır.

Zil Aşiretleri kışlarını; Ararat (Ağrı Dağı), Hazar Denizi ve küre Nehri arasında "Aran denilen sahada, yazlarını ise; Elegez, Aladağ, Ararat, Karabağ ve Tiflis yaylalarında geçirirlerdi.

Mil Aşiretleri ise; Kışlarını, Direzor, Halep, Urfa, Mardin ve Singar-Sincar Dağları arasında "Beri"olarak adlandırılan sahada; Yaz'larını ise; Harput, Bingöl, Erzurum yayalarında geçirirlerdi.

Siliviler'de kışları; Diyarbakır, Siirt, Tor arasındaki ovalarda, yazları ise; Nemrut, Malazgirt, Sipan ve Kartewin dağlarında yaşalardı.

Yerli Kürtler ise, tarım ile uğraşırlardı. Hayvanlarını her köye ait, zozan ve meralarda beslerlerdi. Bunlar aşiret Kürtleri gibi mevsimlere

göre yer değiştirmezlerdi. Yerli Kürtler "reaya" araziye sahip ve hakkına razıdır. Merkezi otoriteye bağlı, vergisini verir, kendisinden istenilen askeri görevleri de yerine getirirdi. Kitabın ilerleyen sayfalarında görüleceği gibi Osmanlı idaresinde, askere alma kanununa tabi oldukları için Hamidiye Alayları teşkilatında yer almayan Kürtler bu yerli Kürtlerdir.

HEYDERAN AŞİRETİ

Heyderan Aşireti 1600'lü yıllardan önce Silvan Sancağında yaşamaktaydılar. Silvan sancağından 1600 lü yılların başında Urfalı Abdülhalim'in Osmanlı yönetimine karşı gerçekleştirdiği başkaldırı hareketine katılmalarından dolayı bu mıntıkadan sürülmüş ve İran Osmanlı sınırına yerleşmişlerdir. Bu mıntıkada kışları İran'ın Mako-Xoy_Cürüş mıntıkalarıyla, yazları Osmanlının Van, Muş ve Beyazıt Sancaklarının Aladağ, Süphan, Elegez, Sinek gibi yaylarında yaşarlardı. . Heyderanlara Mala Şero olarak bilinen aile önderlik etmiştir. Mala Şero denilmesinin nedeni ailenin liderinin Mehmet Şerif olmasıdır. Bu aileye daha sonra Büyük Ali Ağa, büyük Ali Ağa'nın ölümüyle de çocukları; Mamed, Kasım, İbrahim, Heyder, Sultan, Küçük Ali Ağa Heydaranlara önderlik etmişlerdir.

Bu şahısların torunları ve şu anki yerleşimleri şu şekildedir.

Hamidiye alay komutanı Hüseyin Paşa, daha önce isimi geçen Temır Ağa'nın oğlu; Temır de Mamed Ağa'nın oğludur.(Xırbe, Patnos merkez, Acini, Dedeli, Piromer, Xaçılı, hırişo ve haseve torunları mamed Ağa ailesinden gelmedirler, hirişo, xaseve)

Hamidiye alay komutanı Emin paşa, Hasan Ağa'nın oğlu, Hasan Ağa da, Mamed Ağa'nın oğludur.

Hamidiye alay komutanı Temır Paşa, Mustafa Ağa'nın oğlu, Mustafa Ağa da, Sultan Ağa'nın oğludur. (Garısa, Kosa, Akırak vs.:Sultan Ağ'dan gelmedirler.)

Hamidiye Alay Komutanı Mustafa bey, küçük Ali Ağa'nın oğlu, Küçük Ali Ağa'da büyük Ali Ağa'nın oğludur. (Çaldıran ve Muradiye torunları)

Hamidiye alay komutanı Mehmet Sıddık Bey, Abdi Ağa'nın, Abdi Ağa da, Küçük Ali Ağa'nın oğludur.

Heyder Ağa da ünlü Tahırxanın dedesidir bu kolda İran'da maku ve Qeleni'de yerleşiktirler.

İbrahim Ağa'dan gelmelerde yine çaldıran ve Muradiye'de yerleşiktir.

Çılkaniye ve Erciş'e doğru onu izleyen köyler kasım Ağadan gelmedirler.

Gameşwan, hesar , kancık, kokın, kürekli, dericark, belekurtka gibi köyler mala şeronun bir başka kolu mala_zoreye ait köylerdir.

Kocapınar, kerevet, kerebulak vs köyler mala şeronun, mala hecimirze olarak adlandırılan bir başka kolunu oluşturur.

Mih, kort vs gibi köylerde esedi ve kakasilerdir. Bu kollar, yukarıda anlatılan Büyük Ali Ağadan birkaç kuşak sonra bir babada birleşip bu büyük aileyi yani Mala Şero'yu oluştururlar.

Bu mıntıkada aşiret yaşamının zorlu koşulları ve tabiatı gereği pek çok aşiret, Ezidi Kürtler ve Azerilerle çatışmaları oldu tarih boyunca. Özellikle Azeriler ve Tebriz hakiminin kışkırttığı Celalilerle çatışmaları yüzyıllarca sürdü. 1700 lü yılların son çeyreğinde ezidi Kürtleriyle heyderanlıların reisi büyük Ali "Ali Ağaye mezm" Ağa'nın çatışması bölgede ki güç engelerinin heyderanlılar lehine dönmesi açısından çok önemlidir. Bu savaş Ali Ağa'nm Ezidi reisi Kok Ağa'nın kızı Zerifin kaçırılması üzerine başlamış ve heyderanlıların ezidi kürtleri yenmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum Ali Ağa'nın nüfuzunu artırmış diğer Şafii Kürtlerin de kendisine itaat etmelerini sağlamıştır. Ali Ağa'nın bölge kürtleri üzerindeki nüfuzunun hızla yükselmesinden tedirgin olan Beyazıt sancak beyi Mir Mihemede perbela; Ali Ağayı İsak Paşa sarayına davet edip, ağarlar: Beraberinde ki yüz atlıyla saraya gelen Ali Ağaya;

"Adamların gitsin bir süre sarayda misafirim ol!" der.

Mahiyetindeki adamlarını gönderdikten bir süre sonra, sarayda yalnız kalan Ali Ağa'mn ölüm haberi alınır. Kalenin burcunda dolaşırken kazayla düşüp öldüğü söylenilir. Oysa, hileyle kaleden atılıp öldürülmüştür..

1800 lü yılların başlarında Rusların Şoregol ve Gence hanlığını ele geçirmesinden sonra işgal ve savaşların tüm yükünü ve acısını çeken Kürtler olmuştur. Çünkü işgal edilen topraklar kendi toprakları, birbirleriyle savaştırılanlarda kendileridir. Zira Rusların işgal ettikleri Şoregol ile Gence hanlıklarının halkı Kürt'tür. Yine işgal edilmeye çalışılan Revan Hanlığı da bir Kürt hanlığıdır. İran'ın bu bölgede Ruslarla

çatıştırdığı ordular Kürtlere dayanmaktaydı. Ruslar da; işgal ettikleri yerlerdeki Kürtleri, İran ve Osmanlıya karşı savaştırmak için büyük bir çaba içindeydi ve kısmen de başarmıştı. Neticede; Savaşın bu ağır yükünden bıkan Kürtlerle İran'ın ilişkileri bozuldu. Kendisi de, Kürlerin yeğeni olan İran şehzadesi Abas Mirza'mn Ruslara karşı oluşturmak istediği ordularda yer almak istemeyen Kürt aşiretlerinden Subukiler, suveydanlı ve Ali Ağa'nın oğlu Mamed Ağa'mn mahiyetindeki 500 heyderan hanesi 1817'de Muş sancağı mıntıkasında ki Aladağ'a gelip yerleştiler. Mamed Ağa'nın Abisi Kasım Ağa ise; mahiyetindeki 1500 haneyle Mako da kaldı.

Bu duruma İran büyük tepki gösterir. Konuyla ilgili, Revan serdarı Hüseyin Han; Erzurum valisi Hüsrev paşa'ya yazdığı mektupla bu durumdan Muş valisi selim paşa'yı sorumlu tutar. Bu durumun Selim paşa'nın kışkırtmaları ve özendirmeleriyle olduğunu iddia ederek geri getirilmelerinin sağlanmasını talep eder. Eğer bu gerçekleşmezse asker göndererek zorla geri götürecekleri tehdidinde bulur. Çok zaman geçmeden de asker toplamaya başlar. Erzurum valisi kendisini tatlı sert sözlerle yatıştırmaya çalışır. Kürtler için böyle bir teşebbüste bulunmanın anlamsızlığını anlatır. Bu gün buraya gelmişlerse de şartlar değiştiğinde tekrar İran'a dönebileceklerini belirtir. Ama Revan serdarının yanıtı gecikmez. Kendisine bağlı Kürtlerle Kağızman sancağı'na saldırır. Mal ve eşyalarıyla hayvanlarını gasp eder. Pek çok insanda öldürülür. Gasp edilen mallar revan kalesine götürülür. Osmanlının gasp edilen mal ve hayvanların iadelerini talep etmesine aldırmayan Revan serdarı Hüseyin han, yirmi bin asker toplayıp heyderanlıları geri getirmeye yeltenir. Ve Mamed Ağa'nın Ağabeyi Kasım Ağayı şu şekilde tehdit eder.

"Yüksek Hükümdar Ali Cenap, aşiret ve kabilelerin direği Heyderanlı Aşiret reisi Kasım Ağa; bilmeni isterim ki; Heyderanlıların, Osmanlı devletine gitmeleri meselesinin halli için Tebriz'de Şehzade Efendimiz tarafından yetkili kılındık.

Duyduğumuza göre ahalinizi o tarafa çekmişsiniz, gerçi bu söylentileri dikkate almıyoruz ama devamlı bu bilgiler veriliyor. Muş tarafına gitmek istemişsiniz. Bunun için ilgilenmemiz gerekti. Biraderiniz yüzkaralık edip iki yüz yıllık İran elatı olan heyderan elini

rızamız ve haberimiz olmadan Osmanlı tarafına götürdü. İki yüz yıllık elatımız olan heyderan elini kaldırıp Muş tarafına götürdüğünüzde kesinlikle bilesiniz ki, şehzade efendimiz hiçbir şekilde bu işi kabul etmez, bu yolculuk heydaran elinin telef ve paymal olmasına yol açacaktır. Neden siz iki İslam devleti arasında ihtilafa sebep oluyorsunuz. Böyle yaparsanız biliniz ki,. Kıyamete kadar elimizden kurtulamazsınız. Eğer eli göçürüp geri getirirseniz mesele yok, ama eğer kardeşleriniz itaat etmezler ise; kanaat ediniz ki Diyarbekır'e kadar da gidecek olursanız elimizden kurtulamazsınız ve selam!"*(1820)*

Bu yazıya çok hiddetlenen Muş valisi padişaha gönderdiği yazıda şunları ifade etmektedir.

"Heyderan Aşireti aslında Diyarbekir Eyaletinde bulunan Silvan Sancağında yerleşik. iken, Osmanlı devletine tabi Şikakilerin (ayrılıkçıların) oymağı olması nedeniyle, buradan uzun zaman öncei terki vatan edip Muş, Melazkurd, Beyazıt ve Erciş Sancakları'na gelip göçebe halinde yaşamışlardır. Bazı yıllarda da İran devletinin Xoy ve Çürüs mıntıkalarında yaşamaktaydılar. Vefat eden pederim Murat paşa zamanında on yıldan fazla Muş ve Melezkurta yaşamaktaydılar. Heyderan aşiretinin ağası Kasım Ağa ve kendisine bağlı heyderanlar birkaç yıldır İran'ın Xoy ve ve Çürüş mıntıkasında, kardeşi Mamed Ağa ise, beş yüz hane ile tarafımızda yaşamaktaydı. Devlet-i Aliyeyi Osmaniye'nin Kürtleri olup, Ehli Sünnet ve Şafii Mezhebinden olduklarından, İran Şehzadesi Abas Mirza hazretlerinin hizmetini terk ve feragat edip can feda hizmet etmek şartıyla, Kasım Ağa da tüm aşiretiyle Devleti Aliye-yi Osmaniye'de yaşamayı arzu etmişlerdir. Bu esnada Revan Serdarı Hüseyin ve Xoy Hanı; adı geçen ağayı göndermiş oldukları mektuplarında Diyarbekir'e kadar gidecek olsanız bile, büyük miktarda askerle gelip geri getirtmek amacındayım gibi acayip laflarla tehdit etmişlerdir. Eğer gelirlerse, Cenabı Allah'ın büyüklüğüne sığınıp, hudud-i hakaniyeyi savunmak için bütün kuvvet ve kudretimi sarf edeceğim, yazacağınız mektuplarda, yüksek merhametlerinizi ve emirlerinizi bekler. Her türlü, yardım ve himmetinizle, hudud-i hakaniyenin serfıraz olması için ne tür tedbirler almam gerektiği hususunda görüşünüzü rica ve niyazımdır efendim. (1820)"

Osmanlı, İran devletiyle yaptığı üst düzey görüşmelerle savaşı önler.

1833 yılına kadar burada yaşayan Heyderanlılar kendilerine baskı yapıp haraç alan eski Muş paşası Emin paşaya karşı 1933 yıllında yeni Muş paşası Hüseyin paşa'nın yanında yer alarak savaşırlar. Bu savaşta emin paşa mağlup olup Adak(Lice) kazasına firar eder. Konuyla ilgili Erzurum valisi Esat Muhlis Paşa şu bilgileri vermektedir.

"Diyarbekir'e bağlı Adak(Lice) kazasına firar eden Eski Muş valisi Emin Paşa; Adak Beyleri Hüseyin Beg, Temır Beg, Recep Beg ve Mirze Ağa ismindeki şakilerle birlikte, asker toplayarak Muş sancağına bağlı bulunan Boğlan (Solhan) kazasına saldırmışlardır. Muş Valisi Hüseyin Paşa'dan alınan bilgiye göre Hesenanlı ve Heyderanlı Ağalarla diğer aşiret ağaları toplanıp adı geçenlerin üzerine yürümüşlerdir. İki taraf arasındaki muharebede adı geçen Emin Paşa tarafı yenilip perişan olmuşlardır. Buna rağmen Adak Beyler öteden beri Diyarbekir Vilayetine karşı koymuş ve kendilerini beğenmiş olduklarından kırılan gururlarını ve itibarlarımı tekrar kazanmak amacıyla Muş'a saldırmaları söz konusudur.(1833) "

İran ile Osmanlı arasında ki; Kürt kapma yarışı heyderanlılarla sınırlı kalmaz heyderanlıların desteğiyle Osmanlı tarafına geçen Zilan aşireti de İran ile Osmanlı devletleri arasında ihtilafa sebep olur. İran heyderan sipki ve zilan aşiretlerinin kendilerine iadesi için ısrarlıdır. Osmanlı sorunu ikna ile ihtilafa yol açmadan çözmeye çalışır.

"İran veliahdı Abbas Mirza'ya; Heyderanlı, Subiki ve Zilanlı aşiretlerinin hiç bir zaman Osmanlı devletinin işine yaramadıkları anlatılmalıdır. Zilanlı aşiretine İran'a celp ve iadesinin dayatılması durumunda; Aşiretin İran'a değil, Rusya devletinin hükmü altında bulunan Revan tarafına gidecekleri, kendilerinin ifade ve konuşmalarından anlaşıldığı hususu belirtilmelidir. Eğer, Revan tarafına giderlerse, bir daha geri dönmelerinin mümkün olamayacağı; oysa Osmanlı tarafında kalmaları halinde, ileride İran'a dönmelerinin mümkün olabileceği ısrarla vurgulanmalıdır. Bu duruma rıza gösterirlerse, bu tarafta kalmalarının bir sakıncası olmaz. Şu sıralar İran'ın içinde karışıklıkların olduğu şeklinde haberler alınmakta, bu söylentilere kulak verip gaye çıkaracak arayışlara girilmesi her ne kadar ahlaken caiz değilse de, aşiretler bu tarafa celp edilirken akıllıca ve hikmetlice davranarak barışın bozulmaması esas alınmalıdır...(1833)"

1833–1848 Yılları arasın da , 3. Selim döneminin yeniçeri ocağının lağvı ve ıslahat hareketlerini tanzimatla sürdüren 2. Mahmut döneminde 15 yıllık bir kesitte Kürtler tarafından Osmanlı yönetiminin baskıcı rejimine karşı pek çok direniş olmuş ve bu direnişler kanla bastırılmıştır. 1834 yılında, Kürt asıllı Kars'lı İsmail Paşa ile Çerkez Mehmet Reşit Paşa kumandasında kırk bin kişilik bir ordu, Sivas'tan başlayarak Diyarbakır'a kadar önlerine gelen bütün insanları kılıçtan geçirmiş ya da ateşe atmışlardır. Bu arada o tarihe kadar Osmanlı arazisine geçip, serbestçe yaşayan İran Kürtleri kuvvet kullanılarak tekrar İran'a sürülmüşlerdir. Heyderan Aşireti de 1934'de tekrar İran'daki yerlerine dönüp orada yaşamışlardır.

İran ile Osmanlı devletleri, Kürt aşiretlerini sınır ihlalleriyle birbirlerinden aşiret çekmeme hususlarında sık sık anlaşmalar yaparlar, bu anlaşmalarla sürekli Kürt aşiretlerinin serbest dolaşım alanları sınırlandırılır. Daha önce 200 km derinliği olan serbest dolaşım alanları, yapılan bu anlaşmalarla peyder pey düşürülerek en sonunda yasaklanır. Fakat uygulamada bu yasakların bir anlamı olmaz. Çünkü aşiretlerin kışlıkları genellikle İran Kürdistan'ı, yazlıkları da Osmanlı Kürdistan'ıdır. Çoğunlukla yaptıkları anlaşmalara kendileri de uymaz. Çünkü Gerek birbirleriyle olan problemleri, gerekse yaptığı işgallerle komşuları durumuna gelen Rusya tehlikesine karşı Kürtlere ihtiyaçları vardır.

Atıfetli Efendim Hazretleri

Osmanlı mülkü olan Katur nahiyesinin hudutlarına kadar İranlılar tarafından baskın yapılmaktadır. Heyderanlı Aşiretinin bütünüyle celbi için Ağası Heyder Ağaya biraz şey(para) verilmesi lüzumuna dair, Anadolu Ordu Müşiri devletli paşa hazretleri tarafından gelmiş olan yazı, devletli serasker paşa hazretlerine gönderilmiştir. Heyderanlı Aşireti, şu an açıktan açığa Osmanlı devletinin himayesi altına alınmayarak, gerektiği zaman alınması için başları olan Heyder Ağaya, gayet gizli olarak bir miktar atiyeyi seniye verilmesi (bahşiş) faydalı olacaktır. Daha sonra hazinece karşılanmak üzere oraların mallarından icabı hale göre 15 – 20 bin kuruş verilmesi uygundur. *(1849)*

Bir başka belgede de yukarda yazılanlar aktarıldıktan sonra şu hususlara yer verilmektedir... "....Haklarında yumuşak davranılarak kazanılmaları hususunda Hazreti padişahın emirnamesiyle bilgi verilmiş olduğundan; o hususta Kürdistan Valisi Heybetli Esat Paşa Hazretleri'yle müştereken yazılan yazılarla asker geniş bir şekilde bilgilendirilmiştir. adı geçen aşiretin padişah iradesi gereği, aşiretlerin celp ve temini hakkında tutulan usule uymak aşiretin yerleştirilmesi ve kazanılması için adı geçen aşiret ağası Haydar Ağaya gizlice rüşvet verilmesi uygun olacaktır. Adı geçen aşiret önemli olup, aşiretin asıl çoğunluğunu da bunlar oluşturmaktadır. İranlıların asıl dayanağı da bunlardır. Bununla beraber benim tarafımdan maaş verilmesi ve diğer bağışlarda kusur olmayacağı gibi, adı geçen ağa, Van kaymakamı Mehmet paşa kulları vasıtasıyla tarafıma celp edilmiş ve kendilerinden birer parça mazbata alınarak valiye, Ser askeriyeye, Feriğ Zeki Paşaya birer suretleri verilmiştir. Celplerinde, kolaylık olması için adı geçen ağaya gizli surette münasip miktarda bahşiş verilmesi hususunda buyrulacak yüksek iradenin tarafıma bildirilmesini arz ederim.

3 Recep 1265–1849

Anadolu Müfettişi

HEYDERAN REİSLERİNİN İLTİCA İÇİN MÜRACAATLARI

"El ağası olduğumuz Heyderanlı Aşireti ehli İslam ve sunidir. Öteden beri Osmanlı Devleti'nin tebaası olduğumuz halde, bundan bir kaç sene önce bazı sebeplerden dolayı Osmanlı mülkünden İran diyarına gitmiştik ve yakın zamana kadar da o diyarda kaldık. Her ne kadar İran devleti tarafından bizlere bir takım faydalar sağlanmış ve onurlandırılmış isek de, İran tarafının mallarımızı gasp ve talanı ve mezhep ayrılıklarımız nedeniyle, huzurumuz kaçtığından bu koşullarda İran diyarında yaşamak işimize gelmedi. Bu nedenlerle, daha önce ki devletimiz olan, Osmanlı Devletinin tebaasına geçmek arzusuyla, Kürdistan eyaleti tarafına geldik. Kendi irademizle adı geçen mıntıkanın vali ve

yetkilisi Sait Paşa Hazretlerine ve Anadolu ordusunun Müşiri olup, bu havaliye gelmiş olan devletli Muhammed Reşit Paşa Hazretlerine müracaatla, Osmanlı uyruğuna kabul olunmamız talebinde bulunduk. Bizlere iskân için münasip bir yer gösterilmesini niyaz ve istirham ettik. Bu talebimize, devletçe karar verilinceye kadar bir tarafa gitmeyeceğimizi ve yer gösterilmezse adı geçen hazretlerden cevap alıncaya kadar tekrar İran'a gitmeyeceğimizi kesinlikle arz ve ifade ediyoruz.

Devletçe hakkımızda karar verilinceye kadar zorunlu ihtiyaçlarımızı paramızla tedarik etmek şartıyla, geçici misafir olmamıza müsaade gösterilmesini talep ediyoruz. Hudut belirleme ve aşiret işlerinin düzeltilmesi işlemlerinin bitirilmesinden sonra da, Padişah tarafından, bu tarafa gelmemizin kabulü ile yerleşeceğimiz yerin gösterilmesini istirham ederiz. Ve padişahımızın yardımı ve iskânımızın sağlanması durumunda bundan sonra, acem diyarına geçmeyi düşünmemekteyiz. Bu nedenlerle, böyle yersiz ve yurtsuz perişanlığımızın giderilmesinin düşünülmesini padişaha arzuhale bildirmeye cesaret ediyoruz. Emir ve ferman hazreti padişahındır 13.1.1849"

Abdi Memlukanelerinden

Hasan, Mamed, Temır, Muhammed, Salih, Hüseyin, Avdal Ağa (hepsi kardeş) Heyderanlı Aşireti Ağası Heyder Ağa(amcaları)

Sado; Şemsettin, Salih, Muhammed

" Bir kaç ay önce bazı mensuplarıyla İran tarafına gitmiş olan Heyderanlı Aşireti ağalarından İbrahim Ağa, o tarafta bulunan Miralay Mustafa ve Hafız Beylerin yanına gelerek kendisine tabi olan aşiretin haneleriyle devleti âliye toprağına geri gelmek istediklerini söylemiştir. Heyderan aşiretine müdür olarak bu gün İran da bulunan kardeşi Heyder Ağa'nın (Qeleni hâkimi Tahir Xanın dedesi Mamet Ağa'nın kardeşi) getirildiğini ve kendisine 500 kuruşun verilmesini istemiş ve müsaade edildiği takdirde iyi hizmet edeceğini verdiği dilekçede beyan etmiştir. Zikr edilen maaşın verilmesi Beyazıt Kaymakamı izzetli Fevzi efendiye bir dilekçeyle bildirilmiş olup, her şekilde maaşının garanti altında olduğu ve taltif edileceği cevaben

yazılmış ve lüzumlu garantiler verilmiştir. Adı geçen ağa'nın yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla kendisinin geri geleceği anlaşılmış ise de; kaç haneyle geleceği açıklanmamıştır.

17.8.1850

Erzurum Valisi"

Bu yıllarda Osmanlı ile Rusya arasında savaş rüzgârları estiğinden, Osmanlı; Kürt aşiretlerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle İran'daki Kürtleri yeniden kendi tarafına çekme çabasına girer. Bu tarihten sonra belgelerden de anlaşıldığı gibi, Osmanlıya iltica için sözde müracaatlarda hızla artmaktadır. Oysa bu ilticalar için Osmanlı paşalarının yoğun çaba sarf ederek Kürt aşiretlerini kendi taraflarına çekme çalışmaları yürüttükleri kendi arşiv belgeleriyle sabittir.

Bu konu ve sınır problemleri ve anlaşmalarıyla ilgili Kürdistan valisi Mehmet Said'in Millet Meclisine yazdığı yazı da; Osmanlı ile İran devletleri arasında yapılan anlaşmalarla, sınır düzenlemelerine değinilmekte buna göre;

Anlaşmanın yapıldığı tarihteki yerleşim durumu korunacak yani o tarihte hangi aşiret nerede ikamet ediyorsa oranın tebaası olacak,

Sınır ihlalleri engellenecek, Osmanlı tarafında olup ta İran a geçen aşiretlerin bir daha Osmanlı tarafına geçmesine kesinlikle müsaade edilmeyecek, geri dönenler tekrar geri gönderilecek,

İhtilaflı aşiretlerin durumu oluşturulacak komisyonlarda görüşülüp karara bağlanacak,

"Osmanlı ve İran devletleri; hudutlarında bulunan aşiret ve kabilelerin talan ve hırsızlıklarını ortadan kaldırmak için gerekli tedbirlerin alınmasını ve yürürlüğe konulmasını taahhüt ederler. Ve bu husus için münasip yerlerde asker bulunduracaklardır. İki devlet birbirlerinin arazilerine karşı meydana gelen gasp, talan ve öldürme gibi her çeşit tecavüz hareketlerinin üstesinden geleceklerini taahhüt ederler.

Sahipleri bilinmeyen, münazaalı aşiretlerin bundan sonra daimi olarak ikamet edecek yerlerini seçip tayin etmek hususunu bir defaya mahsus kendi irade ve tercihlerine bırakılacaktır. Tabiiyetleri belli olan

aşiretlerin ise, tabi oldukları devletin arazisine gitmeye zorlanacaklarına karar verilmiştir.".

Şeklinde özetlenebilecek hususlar belirtildikten sonra heyderan aşiretinin geçici iskânına şu şekilde değinilmektedir;

Bir müddetten beri İran ülkesinde bulunup, bundan 5–6 ay önce 700–800 hane ile Van havalisine gelmiş olan Heydaranlı Aşireti, iki devlet arasında ihtilafa sebep olan aşiretlerdendir. Söz konusu aşiret; Daha sonra İran tarafına gitmemek için senet vererek, diğer aşiretler gibi iskân edilmek üzere münasip yereler gösterilmesi talebinde bulunmuşlardır. Mevsim ve yer nedeniyle hanelerini yeniden yapmaları mümkün değildir.

Anadolu Ordusu Müşiri Paşa Hazretlerinin de dikkat çektikleri gibi; Adı geçen aşirete ait hanelerin gelecek sene iskân emirleri çıkana kadar yerleşmelerine bir çare olarak; Bahar mesvsimine kadar, kiralarını ödemeleri koşuluyla, münasip ve boş yerlere yerleştirilerek, ot ve saman gibi ihtiyaçları ile yiyecek ve yakacaklarının parayla temin edilerek, Van sancağına bağlı kaza ve köylere imkânlarına göre, birer, ikişer, üçer hane şeklinde yerleştirmeleri sağlanmalıdır. Bu şekilde; Allah'ın yardımıyla fakir ailenin cefa ve zorlukları en aza indirilerek adı geçen aşiretin hanelerinin sorunlarına bu senelik arz edilen şekilde çözüme kavuşturulması rapor edilmiştir...

4.5.1264

Muhammet Said

Valiyi Kürdistan

Kürt aşiretlerini çekme faaliyetleri bu şekilde sürerken Celalili Tozo'da iltica talebinde bulunuyor. Çok büyük sorunlar yaşanmasa da, İran'da bu faaliyetlere kayıtsız kalmaz, Ovacık, Abağa sahasında, Mako Hanı ve ona bağlı İran Celalileriyle sık sık sınır ihlalleriyle heyderanlılara baskınlar yaptırarak misillemelerini yıllarca sürdürür...

RUSLARIN ZİLAN DERESİNE SALDIRISI VE HEYDERANLILARIN PATNOS'A YERLEŞMELERİ

Bu hareketliliğin rahatsız ettiği asıl güç Ruslardır. Çünkü her iki devletle de yani Osmanlı ve İran Devletleriyle her an savaşması muhtemel olan, ona göre konuşlanmış olan devlet Rusya'dır. Rusya'nın Her iki devlette de sınırdaş olduğu halk ise Kürtlerdir. Dolayısıyla her iki devletinde aşiretlerle ilişkileri Rusların merceği altındadır.

Abdullah Varlı'nın çevirisi olan Osmanlı Rus ve İran Savaşlarında Kürtler "Avyarov" adlı kitapta; konuyla ilgili oldukça açıklayıcı bilgi var. Söz konusu kitapta yazar Avyarov a göre;

Osmanlının Haydaranlılarla ilişkisi Rusları tedirgin eder. Bazı Kürt aşiretlerinin ve özellikle Heyderanhların, Osmanlıya milis kuvvetlerinin yanı sıra nizami ordu birliklerine de asker verdiğini düşünen Ruslar, heyderan aşireti reisi Ali Ağa'ya ve Yezdenşer'e mektup gönderirler. Söz konusu mektuplarda kendilerinden, Osmanlılara karşı kendileriyle ittifak istenir. Bizi, Kürdistan'da dost ve müttefik olarak görün derler.

Ali Ağa ise; gönderdiği elçiler vasıtasıyla "sizler burada devamlı kalmıyorsunuz. Sizlerle bir anlaşmaya varırsak, çekip gittiğinizde Osmanlılarla karşı karşıya kalırız. Bu nedenle biz 1853 yılına kadar İran'daki ikametgâhlarımıza gidiyoruz" der. Ve o tarihe kadar da gelmez. Böylelikle Ali Ağa, Osmanlıların düşündüğü Kürt milis teşkilatının oluşumuna yardım etmez.

Daha sonra Rusların denetiminde olan bazı kervan yollarına soygun amaçlı baskınlar düzenlenir. Küçük gruplar halinde Aladağın tepesinden gelen kişilerce yapıldığı sanılan bu baskınların ve yol kesmelerin Heyderanlılar tarafından yapıldığı düşünülür. Bu baskınlardan en dikkat çekici olanı 27 Eylül 1854'te 100 kişilik bir grup tarafından Golesor Köyü yakınlarında gerçekleşen ve 20 Rus milis korucunun koruduğu, Rus kuvvetlerine giden postaya yapılan baskındır. Bir diğer baskın da İran'dan Erzurum'a giden tren kervanına yapılan baskındır. Bu iki gruba yapılan baskının nedeni, İran ker-

vanındaki zengin mallara sahip olma isteğidir. İşte bu iki baskını Kürtler tarafından gerçekleştirildiğini düşünen Ruslar Kürtleri cezalandırmaya karar verirler. Aslında gerçek amaç Kürtleri korkutup Ruslara yönelik faaliyetlere girişmelerini engellemektir. Kars müdafaasının çok şiddetli geçmesi ve Osmanlıların Rusların büyük bedel ödedikleri konusundaki propagandası kararın gerisinde ki nedendi. Onlara hadleri bildirilmezse karşılarına daha büyük kuvvetlerle çıkacaklarını düşünüyorlardı. Postaya Van vilayetinin Aladağ üzerindeki Zilan deresi köylerinde ikamet eden Heyderan aşireti Kürtlerinin baskın yaptığı savıyla bu mıntıkaya saldırı düzenlemeye karar verirler. Bu köyler Aladağ'ın güney kesiminde ahalisi çok olan bir mıntıkadır ve geçit vermez kayalarla çevrilidir. Rus yazara göre, yapılan ani baskınla; Kürtlere ibret olsun diye, rast geldikleri her şeyi ateşe verirler. Yakaladıkları insanları kılıçtan geçirirler. Köylülerin zahireleri ile hayvanlarını talan ederler. Bütün çadırları toplayıp ateşe verirler. On bir köy, Üç Yüz Çadır, İki Değirmen ve köy içinde ve dışındaki tüm otları ateşe verirler. Ziynet eşyaları ve paraları kazak ve milis birlikler tarafından yağmalanır.

Bu vahşetten sonra yazar, yapılan soygunun Beyazıt kuşatmasından kaçan Çavuş Efendi adında birisi ile Rus ordusundan kaçan Tatarların da içinde bulundukları bir grup tarafından yapıldığını yazmaktadır.

Bu olaydan sonra Heyderanlılar, Ruslara karşı artık Osmanlının yanında yer alırlar. Hamidiye Alaylarının kuruluşundan çok önce 1870 'ler de Ali Ağa asker toplamaya başlar.

Yine kitapta belirtildiğine göre, bu olaydan sonra Heyderanlar; Aladağ'dan Van gölüne doğru göç ederler. Aladağ silsilesinin yakınında kışı geçirmek üzere, Patnos civarına çekilirler. Fakat bu alan heyderan aşiretine dar geldiği için, bazı topluluklarının Malazgirt'e yerleştirilmesi için Van paşa'sından izin alınır. Fakat Malazgirt müdürü Rızgan Ağa buna karşı koyar. Bunun üzerine çıkan çatışmada 1855'te Rızgan'ın oğlu Xelıt, Ali Ağa'nın kardeşi Heyder Ağa tarafından öldürülür. Ünlü Kürt ozanı Kawis Axa'nın "Xelit-o Mudıre milazgire" klamındirir:

Xêlito Mudırê Milazgirê

De hê hê

N'eman n'eman ....n'eman n'eman

Xêlıto Mudurê Milazgîrê

Berê Milazgîrê bi dare

Nema, Xêlito Sibeye li min nayê dengê baye

Bejna Xêlitê Rizgo, Kekê Fetah, Kalkê Nurê, Sîyarê delû nîgarê

Ne reh dibu, ne bi taye, taye

Bira kula Helebê biketa mala Elî Xan, Xanê Heydera

Xwe daye serê meydanê cottike Kurmanca daye

Xelitê Rizgo, Kekê Fetah, Kalkê Nurê, sîyarê delu nîgarê,

Belê, heyfa min kuştina Xêlit nîne,

Heyfamin tê cepkanê Xêlit,dane destê wan delala,

Şandine şahrê Erzarumê, bi erzanî firotin,

Dane sed û bîst kavirê ser niqandî eman!

Xêlito mudirê Milazgirê.

Neman, berê Milazgirê, bi darê birî

Xêlitê Rizgo tê serê meydanê,

Li serê meydanê diengirî

Bila kula Helebê biketî mala Elî Xan Xanê Heydera

Xwe daye serê meydanê cottike,Kurmanca daye

Xêlitê Rizgo, Kekê Fetah, Kalkê Nurê, sîyarê delî nîgarê,

Heyfa min kuştina axayê giran nîne

Heyfa min tê, cepkanê Xêlid dane destê van delalan

Şandine şahrê Erzarumê, bi erzanî frotine

Sed û bîst kavirê, ser ne birî,

Xêlito Mudirê Milazgirê.

Bu olaydan sonra yıllarca Heyderanlılarla, Hesenanlılar arasında çıtışma ve düşmanlık devam eder. Heyderanlılar Patnos-Malazgirt arasındaki yaklaşık 20 tane Hesenan köyünü işgal edip yerleşirler. Heyderanlılarla Osmanlılar dost, Ruslar ise düşmandır artık.

Bu konu Osmanlı arşiv belgelerinde şu şeklide yer almaktadır;

Önce Malazgirt tarafına Hesenanlara yönelik bir harekât sonra söz konusu olaya ilişkin yani Zilan deresine saldırı.

"Daha önce arz olunduğu gibi; Rusyalılar Kars ve Beyazıt taraflarından Hasankale'ye sevk ettikleri kazak askerlerini yine mahallerine iade ettirdikten sonra Kars'ta bulunan can feda istikamın üzerlerine hücum etmesiyle ve Allahın yardımıyla kumandanlarımız beklenmedik cesaret ve secaet gösterip kahramanca üzerlerine hücum etmişlerdir. Ruslar bu hücumlara karşılık vermeden yenilerek geri çekilmiştir. Rusyalılardan bir general ile birçok subay ve asker telef olmuştur. O zamandan beri Kars'ta bir kez olsun hareket işitilmemiş ve Erzurum tarafına da hücumları vuku bulmamıştır. Fakat bundan birkaç gün önce Erzurum'a bağlı Hınıs kazası civarında bulunan Melazkurd mıntıkasında bir kazak askeriyesinin geçmiş olduğu istihbaratı alınmıştır. Bunun üzerine; kaza müdürü Hurşit bey ve Yüzbaşı Muhammet Ağa olay yerine gönderilmişlerdir. Bu şahısların verdikleri bilgilere göre, Rus kuvvetlerinin Beyazıt'taki fıkrası; Hasankalesi'ne geri dönen askerlerimiz daha Toprakkale taraflarında bulunurken. İki bin kadar atlı ve 3 kıta topla Malazkurd tarafına giderek, Melazkurd'la, Dugnuk, Hesenbeşir ve diğer köyleri kuşatarak; Melazkurd'i garantiye alıp, Hesenanlı Aşiret ağası Rıdvan Ağa'nın kardeşini yanlarına alarak, Beyazıt sancağı dâhilinde olan Patnos kazasındaki Marmus köyüne kadar götürüp, ahali ve aşiretlere zarar vermemesi koşuluyla salıvermişlerdir.

İki bin Rus kuvvetinin yarısı kazak ve yarısı devleti aliyeye bağlı Kürtlerden oluşmaktadır. Söz konusu Kürtler; geçen sene Rusya tarafına geçmiş olan Zilanlı aşiretinden Cafer Ali Beg ile Beyazıt Sancağında kâin Hesenanlı Aşiretinden Yezidi Temır adındaki şahıslardır. Bu durumdan anlaşıldığı gibi; Ruslar o tarafta ki Kürt ahalisini kendi tarafına çektikleri gibi, orduyi hümayunda bulunan bazı Kürt

nefer ve vazifelilerin pek çoğunun firarınada sebebiyet vermişlerdir. Fakat imkan dahilinde önleri kesilmiştir. 21.8.1855 "

"Ruslar içinde bulunduğumuz ayın 6. Çarşamba gecesi bir fırka asker sevkiyle Zilan deresi denilen yerde bulunan bazı Kürt hanelerinin üzerine hücum ederek perişan etmiştir. Olayın duyulması üzerine; Erciş taraflarında bulunan süvari askerler yetkilisi Muhammet Ağa, adı geçen kazanın müdürü ve ahaliden savaşacak gücü olanlar birlikte hareketle gelen düşman askerinin önünü keserek geri püskürtmüşlerdir. Allah'ın sayesinde padişah tarafından gönderilen bir kahraman fıkranın da yetişmesiyle Ruslar yerilerek kaçmışlardır. Bu çatışmada; iki süvari nefer telef olmuş, Ruslar, On İki Baş hayvan, biraz eşya zapt ederek geri çekilmişlerdir.

Padişah Hazretlerine bu husus tekrar arz ve beyan edilerek, bilgi verilmiş ve buraya bir miktar cephane gönderilmesi talep edilmiştir. Ahaliden bir kat daha kuvvet temin edilip, aşiret büyüklerinden de birkaç yüz atlının o tarafa gönderilmesi sağlanmıştır. İstenilen cephanenin acilen gönderilmesi durumunda o mıntıkaların savunulması ve tecavüz eden düşmandan korunmasına bir kat daha mesai sarf edilebilecektir.. *22.12.1855*

"Bu havalinin hududa yakın olması nedeniyle askeri kuvvetlerin mükemmel olması gerekmektedir. Oysa Van, Muş ve Siirt Sancaklarından oluşan piyade 5. redif (yedek) Alayı 600–700 mevcutludur. Bu mevcuduyla Van kalesinin muhafazasına tahsis edilmiştir. Ordu-yi Hümayunun diğer kuvvetleri Kars'da cereyan etmekte olan şiddetli muharebeye kaydırılmışlardır. Buna rağmen, bazı kazalardan piyade askerlerinin celbi ile müdafaa hattında şu anda icap eden mesaii ve gayretin gösterilmesiyle, Rusların bu taraflara yaptıkları tecavüzleri engellenmiştir. Van ve Hakkâri eyaletlerine şimdiye kadar bir karış bile girememişlerdir. Beyazıt sancağı ahalisi evlerini mecburen terk ederek Erciş kazasıyla, Eleşkurd kazası arasında bulunan Eledağ'da toplanmışlardır. Bunların bir kısmı Rusların Eleşkurtten Revan'a geçinceye kadar Erciş köylerinde kalabilmeleri için kendilerine biraz nafaka aktarılması gerekmektedir.

BÖLGEDE ENDİŞE YAYILIR

"Âcizane dilekçemdir.

Diğer dilekçelerde beyan edildiği gibi, bu sefer Rusların Erciş kazasına yönelik saldırıları komşu Bargiri kazasındada duyulmuştur. Beyazıt'taki askeri kuvvetler Bargiri boğazına çekildikleri sırada, padişah iradesi gereğince daha sonra Kars havalisine gitmeleri nedeniyle oralarda depolanmış olan bir kısım cephane ve devlet zahiresinin bile aç düşmandan korunması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle;, ahali toplanarak orda bulunan memurlar ve askerler ile koruma hizmetini yüklenmişlerdir. Aşiret ağalarının büyüklerinden olan Hasan Ağa (Mamet Ağa'nın oğlu, Emin Paşa'nın babası, Hüseyin Paşa'nın amcası) yanındaki 50 kadar hane ahalisiyle ambarların etrafını kuşatıp herkesten daha fazla gayret sarf etmiştir. Bu durum adı geçen ağa'nın, gösterdiği tam hizmet, sadakat ve hamiyetine delalet eder. Bu durumun; yüksek cenaplarınızca onurlandırılması icap etmektedir. Bu zat Aşiret beylerinin adetleri gereği, kendisine bir adet şilt hediye gönderilerek onurlandırılırsa, adı geçen ağa bize daha kuvvetli bir gayret ve takviye verecektir. Bu durum, memurlar ve ahaliye de daha gayretli çalışmaları için güç verecektir.

Van Valisi Muhammet Ziya"

Heyderan aşireti reisleri Osmanlı devleti tarafından defalarca mükâfatlandırılırlar. Osmanlı devletiyle Kürt aşiretlerinin bu yakınlaşmasına İran da mahiyetinde ki aşiretlerle Abağa'ya yerleşen heydaranlılara baskınlar tertipleyerek karşılık verir.

Yüksek Makama Dilekçemdir

"Aslen Osmanlı aşiretlerinden olup Beyazıt sancağında yerleşik olan Celali Aşiretinin İran tarafına celbi için Mako hâkimi Alihan'ın çeşitli teşviklerde bulunduğu enine boyuna detaylı bir şekilde arz ve beyan olunmuştu. Adı geçen aşiret halkının öte tarafa geçtikleri halde, Beyazıt kaymakamı İzzetli Emin Paşa'ya icra olan tebligat ve bilgiler

tarafımızdan kendisine verilmiştir. Bu talimat üzerine, adı geçen kaymakam tarafından kendilerine verilen teminat ve güvencemizle bunlar daha önceden ahalileri oldukları Osmanlıya geri gelmişlerdir. Kendileri Heyderanlı Aşiretinden olup, İran tarafına geçmiş olan Hüseyin Ağa'nın oraya davet ettiğini gösteren kâğıtları aynen adı geçen kaymakama vermeleriyle sadakat ve doğruluklarını göstermişlerdir. Bu nedenle; reisleri bulunan Ateş ve Tozo Ağalara emsali gibi 5. rütbeden birer kıta mecidiye nişanı hümayunun ihsan buyrulması, adı geçen kaymakam tarafından yazışmalarla bildirilmiştir. Adı geçen kaymakamın bu konuda ki gayreti yüksek makamlar nezdinde taktire şayandır. İran tarafına gitmek isteyenlerin önünü kesmek ve İran tarafında olanların da, bu tarafa meyillerini sağlamak memnuniyet vericidir. Bu hususta isabetli müsaadeler cenabı vekâletten beklenir. Bu hususta ve her ahvalde emir ve ferman yüksek vekâletindir.

Beyazıt Kaymakamı İzzetli Emin Paşa'nın bu yolda sarf ettiği gayretler takdire şayan görüldüğünden kendisine memnun edici yazılar gönderilmesi ve adı geçen Celali aşireti reislerinden Ateş ve Tozo Ağaların bu bilgi doğrultusunda onurlandırılmaları dostluk ve gayretlerini fazlalaştıracağından, kendilerine 5. rütbeden birer kıtta Mecidiye nişanı ihsan buyrulması uygun görülmüştür. "

Devletli Efendim Hazretleri;

Beyazıt Sancağıyla komşu olan Mako Kazasında bulunan Celali Aşireti; adı geçen livada ve bazen de adı geçen kazada iskân ve ikamet etmektedirler. Öteden beri tarafımdan ifa olunan onurlandırma ve verilen teminat üzerine; yüksek sayenizde adı geçen aşiretin onurlandırılması ve güvence icraasıyla tamamen Devleti Aliye tarafına yerleşme gayretleri çoğalmaktadır. Adı geçen aşireti tamamen geri getirip münasip mahallerde iskân ve ikame edilmesi, diğer İran aşiretlerinden Osmanlı tarafına geçmeye istekli olanların da, bizzat ya da vasıtalı istekli iseler de; bu durumun iki devlet arasında yürürlükte olan dostane hareketlerle örtüşmeyeceği düşünülerek, hemen kabullerine müsaade edilmeyerek, yerlerine iade edilmektedirler.

Mako hâkimi Alihan: aşiretlerin yaşadığı Devleti Aliye'nin, Van

Sancağında meskûn bulunan Ömer Ağa'yı Yüz eli kadar hanne ile ve Devleti Aliye'nin Beyazıt sancağı ahalisinden olup, Hamur Kazasında yerleşik Haydaran Aşiretini de, İran mülkünde bulunan Heyderanlı aşireti ağası Hüseyin Ağa (Tahirxnın babası, Hesenanlı Rızgan Ağa'nın oğlu Xelıt'i öldüren) vasıtasıyla, bazı teşvik ve hilelerle celp edip Mako kazasına iskân etmiştir. Bu durum yüksek makamların sayesinde ciddi bir şekilde ele alınarak, refah ve istirahatlarının temini için adı geçen aşiretin ağa ve yetkililerine tarafımdan birer mektup yazılarak geri gelmeleri hususunda Saltanatı Seniyece kendilerine lütuf ve merhamet buyrulacağı iletilmiştir. Sadakatlerinin bir kat daha arttırılması için, bundan öncede diğer bazı aşiret ağalarına taltif için ihsan buyrulduğu gibi, bunlarında reislerinden olan hamiyetli Ateş ve Tozo Ağalara da 5. rütbeden nişanı hümayunun inayet ve ihsan buyrulması hususu adı geçen aşireti teşvik edeceğinden gereğinin ifası arz olunur..."

Yukarıda sözü edilen mektuplarla, Beyazıt Kaymakamı Emin Paşa, Temır ve Mahmut Ağalara gönderdiği mektuplarla bakın ne diller döküyor; unutulmaması gereken şey, herkes ihtiyaç duyulduğu kadar önemlidir. Dün kovdukları, bu gün kendileri için gerekliyse tepelerine koymayı da biliyorlar..

"İzzetli reefaetli büyük sevgiye layık azizim Temır (Hüseyin Paşa'nın babasıdır) Ağa Hazretleri;

Selamı vafire ve teslimeti mukasire iblağıyla yüksek hatırlarınızı sorarım. Geçenlerde Tebriz'e geldiğimizde, Şefkatli Serdar'ı Kül hazretleri bizlere olağan üstü inayet, merhamet ve yakınlık gösterdi. Büyük bir teveccüh ve inayetle daha önceki elatımız olan, ancak bu gün kendi tasarruflarında bulunan Heydaranlı taifesini bütünüyle bize geri vermiştir. Bu nedenle hayderan aşiretinin uhdemizde bulunan mıntıkalardaki yerlerine dönmelerinde hiç bir sorun kalmamıştır. Merhum, Ali Ağa'nın zamanından şimdiye kadar hiç kimseye bu şekilde iltifat edilmemiştir. Allaha şükür bu mertebeyi inayet ve merhamet bize nasip olmuştur. Cümle umuri hususlarımız iyi bağlarla bağlı olduğunu bilesiz, hiçbir taraftan noksanımız yoktur bu vakitte de caiz değildir. Sizler bizden darılmayasız, elbette mektubumuzun size yetiştiğinde olduğunuz yerden çadırlarınızı kaldırıp bu tarafa azimet edesiz. Sizleri istediğiniz gibi muhafaza edip kışlak ve maaş babından

ve sair umuru hususiyetleriniz icabında her surette giderileceği malumunuz olsun. Allah hem bilir hem şahittir. Her ne şekilde sizin rızanız oldu ise, o suretle sizleri saklayacağım. Gönlünüz rahat olsun ve bundan önce size taziye ve teseliyet merasimini yerine getiremedik kusurumuza kalmıyasınız. Kendinizde gördüğünüz gibi benim dahi başım hoş olmayıp, kavgaya duçar olduk, sizi sormamız müyesser olmadı ki, sizlere teseliyet verelim. Huda Agâhtır şimdiye kadar kusur benimdir. Geçen gitti, yine sizler sağolasınız, cümlemiz ölüme mahkümuz. Allah'ın kalanlara uzun ömürler vermesi temennimdir. Bü günde şu mertebe ki; elat ve eşair için devlet büyüklerinin ikbali size müyeser olmuş, başka kimseler için müyesser değildir. Elbette adamımız Yusuf tafsilatıyla size beyan edecektir. Yazımızın size yetişiğinde gecikmeyip ihmal etmeden bu tarafa gelmede kararlı olasınız. Ben cümle torun(aşiret soyluları) ve kethüdalar ile birlikte sizlerin hanenize gelip dost ve düşmanlar içinde iftihar ile bu tarafa geçişinizi sağlıyacağım. Padişahimızdan da çeşitli hediyelerle mükafatlanadırılmanız için için çalışacağım gönlünüz rahat olsun ve bu şekilde malumatınız olsun, bundan sonra bizi hayırlı dualarla yâd etmenizi muhabbetle bekliyoruz.

İzzetli Refetli Candan Azizim Mahmut Ağa Hazretleri;

Bu defa Tebrize geldiğimizde gayret üstü büyük serdar hakkımızda inayet ve merehamette bulunmuş ve bütün eskiden uhdemizde bulunan elatları bize geri vermiştir. Bu nedenle isterim ki sizde bu tarafa geçip bizimle birlikte hoş vakit geçiresiniz. İzzetli Temır Ağa'nınya da yazı yazmışım, eninde sonunda benim vekilimsiniz ne suretle olursa olsun gerek kendin ve gerekse Temır Ağayı benim tarafımdan hoşnut edip getiresiniz. Ne tür meram ve maksadınız olursa yerine getireceğim. Benim tarafımdan siz Temır Ağaya güvence veresiniz ve size de ben güvence veririm. Her ne şekilde olursa olsun Temır Ağa ile Hemdiki taifesini bu tarafa özendirip getiresiniz. Her ne isterseniz mükemmelce vereceğim. Bir saat bile gecikmeyip bu tarafa gelmenizi bize haber veresiniz. Biz de, cümle torun ve kethüdalarla gelip sizi getirelim. Elbette bu hususta ihmal etmezsiniz. Her ne olursa olsun sizden bileceğim her hususta sizi sorumlu tutuyorum. Böylece bizi hayır ve dualarla yâd etmeniz beklenir azizim."

Her biri bir taifenin reisliğini yapan kardeşlerden biri olan

muhammet bey hayderanlıların müdürü olarak atanır

"Maliye Nezaretinin 15.c.1275 tarihiyle yüksek meclise verilen yazı özetinde gösterildiği gibi, Beyazıt Sancağı'nda yerleşik Heyderanlı Aşireti'nin vergisine ilaveten, adı geçen aşiretin işlerinden Muhammet Ağa'nınmn müdür tayin edilmesi aşiretin ileri gelenleri tarafından istenmiştir. Verilen bilgiye göre bu aşiretin, asıl Haydaranlı Aşiretinin bir kolu olarak liva dâhilinde meskûn olduğu ve senelik 40.000 kuruş vergileri olup, içlerinden müdür tayin olunacak adam da muteber seçkinlerin arasında olduğu anlaşılmaktadır. Adı geçen ağanın, vergiye ilaveten ayda 500 kuruş maaş ile müdür atanması, mahallinden gelen emir ve bilgilerle istenmektedir. Hazinece gereğinin yapılması adı geçen bakanlığa havale edilip, meclise bildirildi ise de; o hususta emir ve iradenin ne şekilde olacağının buyrulması padişah'a aittir. *11.01.1859"*

HESENAN AŞİRET REİSLERİNİN EDİRNEYE SÜRGÜNÜ

1860 Yıllara girilirken bir taraftan İrandan kürt aşiretlerin gelmesi teşvik edilirken öbür yandan hesenan aşireti reisleri sürgüne gönderiliyordu. 1860 lı yıllarda hesananlıların reisi olan Rızgan (Xelit in babası) yaptığı mezalimler nedeniyle Edirne'ye sürgüne gönderilir.

" EDİRNE VALİSİ SÜYEYMAN PAŞA HAZRETLERİNE

Muş Sancağı dâhilinde bulunan Hesenanlı Aşireti ağalarından olup, Muş ahilisine zulüm ve tecavüzlerinden dolayı bir daha o havaliye ayak basmamak üzere mahallinden ilişkisi kesilerek, ailesi de arkasından gönderilmek üzere İstanbul'a gönderilmeleri padişahın isteği olan Rızgan ve Qulixan Ağalar, Erzurum valisi paşa hazretleri tarafından Dersaadet'e gönderildiği ve ailelerinin de gönderilmek üzere olduğu adı geçen valinin yazılarından anlaşılmıştır. Adı geçenlerin yazıldığı şekilde gözetim altında Edirne'ye yerleştirilmesi ve oraya vardıklarında bir tarafa firar edemeyecek şekilde tedbirlerin alınmasına dikkat edilmesi gerekir. 8.9.1860"

"Erzurum Valisi Ethem Beyin Huzurlarına

Muş sancağı dâhilinde bulunan Hesenanlı Aşireti ile Kürdistan Eyaleti aşiretlerinden bazıları tarafından adı geçen liva ahalisine yapılan baskı ve zulmün Hesenan aşireti reislerinden Rızgan ve Qulixan Ağaların tahriklerinin eseri olduğu yapılan tahkikatla açığa çıkmıştır. Bunların ve yine adı geçen aşiretin reislerinden İsa ve Seyfi Ağaların akıllı tedbirlerle Erzurum'a celbi ve yakalanıp tutuklanmaları gerekmektedir. Yalnız; İsa ve Seyfi Ağaların tutuklanmak amacıyla, muhakemeleri için haklarında suç teşkil edecek delillerin ortaya çıkarılarak zabıtlarla gönderilmesi icap etmektedir. Adı geçen Rıdvan ve Qulixan Ağaların şimdiden ve diğerlerinin icra kılınacak mahkemeler neticesinde o havaliye ayak basmamak üzere, Edirne'ye nakil ve iskân olunmak üzere gözaltında tutularak, devlete gönderilmeleri hususunda yüksek iradenin izniyle o hususta emir ve ferman buyrulmasına ait yazıdır.

04.12.1860"

"Edirne Valisi Muşir Hazretlerine

Muş Sancağı dâhilinde bulunan Hesenanlı Aşiret ağalarından olup Muş'ta meskûn ve evali mülkiyesi hakkında beyan ve tahkikat yapılan zulüm ve tecavüzden dolayı bundan sonra muş havalisine ayak basmamak şartıyla, mahallisiyle ilişkileri kesilerek ve sahip oldukları malları da peşlerinden gönderilmek üzere Dersaadet'e gönderilmeleri, padişah İradesinin gereğidir. Bu nedenle; Rızgan ve Qulixan Ağalar Erzurum valisi Müşir Hazretleri tarafından Dersaadet'e gönderilmişlerdir. Söz konusu ağaların aileleri de peşlerinden gönderilmek üzeredir. Bu nedenle adı geçenlerin bu mektuptan anlaşılacağı gibi iskân olunmak şartıyla gözetim altına alınması Edirne valiliğine yüklenilmiştir. Ve bunların oraya ulaştıktan sonra bir tarafa firar edemeyecekleri şekilde emir ve muhafazalarına dikkat olunması önemle önerilir..

Zaptiye Müşirine;

Geçmiş bilgi ve yazıların müsvetesi adı geçenlerin Edirne'de iskân olunmak şartıyla oraya gönderilmesi Padişahın isteği olduğundan bun-

ların o tarafa gönderilmesine dair Edirne valisi Müşir hazretlerine yazılarak gönderilmeleri için adı geçen Erzurum valisi hazretlerinin devlet mektubuyla yazılan yazılarının ehemmiyetle gönderilmeleri icabatın icrası hususuna himmet buyurulmakla bu yazı yazıldı.

4.3.1861"

Rızgan Ağa'dan sonra Heyderanlarca öldürülen oğlu Halit'in çocukları Fettullah ile Rıza ve diğerleri Hamidiye Alayları teşkilatı içinde yer alırlar. Rıza'nın oğlu Halit Bege Heseni 1925 te Şeyh Said isyanına katıldığı gerekçesiyle idam edilecektir. Yine Ağrı Direnişi'nin önemli liderlerinden İsa Nuri anılarında Fettullah beyin oğlu Sevdin'den söz eder. Kürt tarihinin önemli aşiretlerinden biri olan Hesenanların Hamidiye Alayları'ndaki faaliyetlerine ileride ele alacağız..

1860'lara Heyderan aşiretine geri dönüyoruz

Bu yıllarda bölgeye yeni yerleşmiş olan heydaranlılarla hesenanlar, sipkiler, ademiler arasında talan, yayla anlaşmazlıkları ve başka pek çok çıkar çatışmaları nedeniyle pek çok çatışma yaşanır.

Bu tarihlerde dikkat çeken bir hususta Azariler iran'a, Kürtlerse Osmanlıya daha yakın

"Kars sancağından Acemistan'a nakl etmiş olan Karapapağ taifesin Abağa ve Mahmudi sahralarına yerleştirilmesi için İranlıların vuku bulan teşebbüslerinden bahisle, öyle bir tecavüz vukuunda müdafa zorunludur. Bu nedenle Abağa'ya gelen İran Aşiretleri zararlarından korunmak için hizmette bulunan aşiret süvari askeriyle öbür taraf arasında bir gün çatışmaların meydana gelmemesi için, bir bölük süvari askeri şahaniyenin tayin ve sevki ile, Heyderanlı aşiret Ağası Ali Ağa'nın 5 yıllık çalışmasının mükâfatlandırılarak rütbesinin terfi ettirilmesi ve kardeşi oğlu İbrahim Ağa'ya Kapucubaşı rütbesi verilmesi ve hududu hakaniyenin eli altında bulunan Kazlı Göl harpesi çeşmesi başından, eğri Çay'a kadar Ovacık hâkimi tarafından takviye edilmesi... Yüksek makamlara bildirilmiştir.

15.9.1861"

Abağa Heyderanları Aşireti müdürü Ali Ağa o mıntıkada yaklaşık 20 yıl gündemde kalmış bir isim. Yukarıda ki belgeden on yıl sonra yine yararlı faaliyetleriyle ilgili mükâfatlandırılması talep edilmektedir.

"Arz edilen dilekçem de belirtildiği gibi; Van Sancağının, Abağa nahiyesinde Heyderanlı Aşireti müdürü Ali Ağa öteden beri aşiretler arasında hatırı sayılır birisidir. Bilindiği gibi, bu aşiret İran hududunda yaşamaktadır. Her sene yaz mevsiminde aşiretlerin yaşam adetleri gereği bu mıntıkaya gelen İran aşiretleri tarafından meydana gelen tecavüzlerin durdurulması hususunda ve başka nedenlerle de o havali aşiretleri içinde meydana gelmesi muhtemel olan hadiselerin daima def ve durdurulması hususunda, sürekli çalışmasıyla ün salmıştır.

Ali Ağa; şimdiye kadar Erzurum'a gelmemiştir. Geçenlerde Van havalisinde bulunan aşiretlerin büyükleriyle birlikte tarafımdan yapılan tavsiyeler üzerine; yüksek hükümetin emirlerine olan bağlılığını bizzat beyan ve izhar eylemek için ve devletin yardım ve sevgisinden hissedar olmak için kendi arzusuyla vilayet merkezine gelmiştir. Ali Ağa'nın onurlandırılarak gönderilmesi devletimizin yüksek şanına layık ve uygun bir davranış olacaktır. Bu amaçla, Ali Ağa'ya daha önce uygun görülen 5. derece mecidiye nişanının verilmesi, yine aşiret büyüklerinden Celali aşireti reisi Ahmet Ağaya eski Vali Muhammet Reşit Paşa'nın bıraktığı evraklar arasında bulunan 4. rütbe mecidi nişanı ile başka xelatların da verilmesinin uygun olacağı düşüncesindeyiz. İnayetli padişahımızın kendilerini onur belgelerini vererek onurlandırmaları padişah iradesine uygun ise, bu hususta ki, yüksek emirlerin ihsan buyrulmasını arz ediyorum.

23.11.1872"

Ali Ağaya ilişkin çok sayıda belge var. Biz içeriği itibariyle önemli gördüklerimizi yazdık. 1890 lı yıllara gelindiğinde Ali Ağa'nın yerine torunu Mehmet sıdık beyin isminin sıkça geçtiğini görmekteyiz. Bir diğer isim ise Ali Ağa'nın oğlu Mustafa beydir. Mehmet sıddık beyin kızı olan üvey annem Mürşide hanımdan öğrendiğim kadarıyla, Mehmet Sıddık bey çok küçük yaşta babası Abdi'yi kaybeder. Ali Ağa yetim kalan Mehmet Beyi hiç yanından ayırmaz. Bu nedenle

dedesinin yanında büyüyen Mehmet Sıddık Bey, halk arasında dedesi olan Ali beyin oğlu olarak bilinir. Mehmet Sıdık bey Haydaranlıların gelecek günlerde, Muradiye ve Çaldıran'da kuracakları 2 hamidiye piyade alayının birisine kendisi diğerine de amcası Mustafa bey komuta edeceklerdir..

Daha önce anlatıldığı gibi heydaran aşireti İran ve Osmanlı sınırında yaşamakta, büyük bir kısmı Osmanlı topraklarında olmak üzere, bir kısmı da İran tarafında ikamet etmekteydiler. Heydarınlılara Mala Şero olarak bilinen aile önderlik etmiştir. Mala Şero denilmesinin nedeni ailenin liderinin Mehmet Şerif olmasıdır. Bu aileye birkaç kuşak sonra, Büyük Ali Ağa, büyük Ali Ağa'nın ölümüyle de çocukları; Mamed, Kasım, İbrahim, Heyder, Sultan, Küçük Ali Ağa Heydaranlara önderlik etmişlerdir.

Hamidiye Alay Komutanı Hüseyin paşa, daha önce isimi geçen Temır Ağa'nın oğlu; Temır de Mamed Ağa'nm oğludur.

Hamidiye Alay komutanı Emin paşa, Hasan Ağa'nın oğlu, Hasan Ağa da, Mamed Ağa'nın oğludur.

Hamidiye Alay Komutanı Temır paşa, Mustafa Ağa'nın oğlu, Mustafa Ağa da, Sultan Ağa'nın oğludur.

Hamidiye Alay Komutanı Mustafa bey, küçük Ali Ağa'nın oğlu, Küçük Ali Ağa da büyük Ali Ağa'nın oğludur.

Hamidiye Alay Komutanı Mehmet Sıddık bey, Abdi Ağa'nm, Abdi Ağa da , Küçük Ali Ağa'nın oğludur.

Qeleni hakimi Tahırxan (Mirpenç)Hüseyin Xan'ın oğlu Hüseyin Xan da Heyderxanın oğludur.

Büyük Ali Ağa'nın torunu Hüseyinxan, daha önce anlatılan Hasanan aşireti reisi Rızgan'ın oğlu Xelıt'i öldürdükten sonra İran'ın Qeleni mıntıkasına yerleşir. Onun ölümünden sonrada oğlu Tahirxan (mirpenç) Qeleni hakimi olur. Bu nedenle haydaranlı liderlerin bir ayağı Osmanlı topraklarında bir ayağı İran da olmuştur.

Özellikle İran sınırına yakın bargıri ve abağa mıntıkasına yerleşen Küçük Ali Ağa ve sonrasında çocuklarına İran dan yoğun taarruz ve talan girişimleri olmuştur. Mako hanı, gerek bunlara ve gerekse, İran'ın

Qeleni Hâkimi Amca çocukları olan Tahırxan'a rahat vermemiştir. Gerek kendisi, gerek silahlandırdığı Celalilerle sık sık baskınlarla, tecavüzlerde bulunulmuş, Qeleni hâkimi Tahırxanı ise, bizzat kendisinin komutasında Azerilerden topladığı yedi bin kişilik bir orduyla, Qeleniyi yerle bir ederek kendisini alıp götürmüştür. Ünlü Kürt ozanı Kavus Ağa tarafından söylenen "Mirpenco bıra" klamı bu olayı anlatır. Tahırxan'ın daha sonra bir kız meselesinden dolayı kapıştığı takori aşireti reisi Hüseyin Beg tarafından öldürülmesi ile de, Heyderanlılarla Takoriler arasında sayısız çatışma ve talan yaşanmıştır.

Aşağıda ki belge o yıllarda yaşanan bir olayla ilgili 4. Ordu komuutanı müşir Mehmet Zeki Paşa'nın yaptığı bir durum değerlendirmesidir.

" Seraskeriye Makamına

İran'ın Celali Aşiretinin gerçekleştirdiği baskınlarına karşı, intikam almaya hazırlanmış olan bizim Heyderanlı Aşiretinin, alınan askeri tedbirler ve icra edilen tesirli nasihatler üzerine karşı tecavüze yeltenmeleri durdurulmuştur. Yapılan tahkikatlar neticesinde; olayların Celalilerden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu nedenle Celalilerin cezalandırılmaları için İran hükümetine ısrar edilmesi gerekmektedir. Celaliler cezalandırılmazlarsa, bu durum hem Heyderanlıların infialine neden olacak ve hem de gelecekte Celalilerin cüretlerini artıracaktır. Bu nedenle de hudut boyunda ki devlet tebaasının huzuru bozulacaktır. Celalilerin tabi olduğu maku hâkimi Temırxan İran devleti tarafından arayı düzeltmekle görevlendirildiği halde, hakikatte olayların başlatıcısı olup, adı geçen hâkimin yalnız gasp edilmiş eşyanın geri verilmesiyle, devlet memurlarını hoşnut etmek arzusundadır. Bunu başarır ise, devleti tarafından kendisine bir şey denilmeyeceği tabiidir. Özellikle olayı başlatanların cezalandırılmasında ısrar edildiğinde, Celalilerin cezalandırılmasına razı olmayıp, işin ortasını bulma çabasına girmektedir. Celalilerin, Heyderanlılara karşı vuku bulan hücumları esnasında askeri Şahane ile jandarmadan ve Heyderanlılardan 5–10 nefer telefat veya yaralı olduğu önceden arz olunmuştu. Şimdi bu kötü olaya sebep olan Celalilerin şiddetli şekilde

cezalandırılması için İran hükümetine ısrar edilmeyip, yalnız gasp edilen eşyanın geri verilmesiyle yetiniliyor ise, Celaliler bir kat daha şımarıp, bilahare hudut üzerinde etmeyecekleri fezaat kalmayacaktır. Heyderanlılar'da kırılmış olarak intikam almak için İran hududuna tecavüzü fırsat bilecekler. Bu durumda her iki Aşiret arasında kavga ve savaş eksik olmayacaktır.. 27.6.1890"

Van Valisi Halil, içişleri bakanlığına yazdığı telgrafta Maku Hakimi Temırxan'ın niyet ve yaptıkları yada yaptırdıkları ile ilgili Mehmet zeki paşanın yukarıda ki açıklamalarına benzer tespitlerde bulunmaktadır.

" Dâhiliye Nezareti Celilesine telgraf suretidir

İran'ın Celali aşiretinden 1000 kadar atlının İran hududu içerisinde bulunduğu dünkü telgrafımla arz edilmişti. Erzurum Vilayetinden şimdi alının telgrafta İran hükümetinin adı geçen aşirete silah ve cephane verme teşebbüsünde bulunduğu Beyazıt valiliğinin bildirimine atfen bildirilmektedir. Aşiretlerin bizim tarafa baskı yapmak amacıyla hazırlıklar yapması İran devleti tarafından onaylanmayacağı açık ise de, Maku hâkimi Temırxanın öteden beri rivayet edilen gizli niyetleri nedeniyle, adı geçen Celali Aşiretini iki devlet arasında çıkması arzu edilmeyen teşebbüs ve hareketlere sevk ve teşvik etmesi ihtimal dahilindedir. Bizim taraf Aşiretlerinin, İran aşiretleriyle çatışmamaları için Abağa'da bulundurulan Alay begi ve Van Belediye Reisine bu seferde kesin ve şidettli bir şekilde bildirilmiştir. Bu nedenle öyle bir durumun ortaya çıkması beklenilmiyor ise de, adı geçen Celali aşiretinin tekrar taarruz ve baskısı meydana gelir ise, İran Celalilerinden gelecek saldırılara, karşılık vermek tabii olup, bu durumun da aşiretler arası mühim kavgalara yol açacağı aşikardır.. Bununla beraber Celali aşiretinin hudut üzerinde çatışma için toplanmalarının dağıtılıp, ivedililikle geldikleri yerlere gönderilmeleriyle birlikte, bu işe cesaret edenler hakkında gerekli cezaların verilmesi ve gasp edilen hayvanların tamamen geri alınması için İran memurlarına ve bilhassa Temırxana acele ve tesirli bir şekilde tebligat yapılması önemle arz olunur. 28.6.1890

Van Valisi Halil"

Ve korkulan oluyor İran Celalileri saldırıya geçiyor. Erkânı harbiye yaveri ekrem ünvanlı Rıza bin Ali Derviş olayları aşağıda ki şekilde aktarıyor.

"Van'ın Abağa nahiyesiyle Beyazıt sancağı civarında bulunan, İran'ın Hangereği isimli mevki de konaklamış olan İran Celalilerinin süvari ve piyadelerden oluşan büyük bir topluluk halinde hududu hakaniyeye tecavüz ile gasp ve hücumlara başlamışlardır. Adı geçen Celali aşiretiyle, bizim Heyderanlı aşireti arasında meydana gelen olaylara ilişkin; Erzurum'dan çekilen telgraf üzerine derhal Van vilayetiyle, Beyazıt valisinden telgraflarla görüşleri sorulmuştur. Van Vilayetinden alınan telgrafta, adı geçen Celali aşiretinin içinde bulunduğumuz ayın 10. günü Abağa nahiyesine tecavüz ederek, 500 baş sığır ile 50 kadar At gasp ederek, bizim taraf Heyderanlı Kürtlerinden 3 kişiyi katl ve 4 kişiyi de yaralamışlardır.

Aralarında ki kavgayı durdurmak için vilayetin alay beyi ve belediye reisi kâfi miktarda zaptiye süvarisiyle Van'a ve nizami süvarilerinden bir müfreze de Erciş kazasından adı geçen nahiyeye gönderilmiştir. Celaliler Salı günü tekrar adı geçen nahiyenin Cesereşni isimin de ki köy ile bu köyün civarında bulunan aşiretlerin çadırlarına hücum etmişlerdir. Bizim aşiretler bu saldırılara karşılık vererek saldırganları huduttan uzaklaştırılmış iseler de, bu çatışmalarda; Kürtlerden 10, askerden de 1 nefer şehit edilmiştir. Celali topluluğunun mevcudu 1000 kişiye yakın olup, İran'ın Mako hâkimi Temırxan tarafından kâfi miktarda silah ve cephane ile donatıldıkları tespit edilmiştir. Adı geçen Celali Aşiretinin devamlı surette hududa tecavüzü neticesinde meydana getirdikleri fezaatın giderilmesi için, Bargıri kazası merkezinin adı geçen nahiyeye nakli ile, ikişer bölük süvari ve piyade askerin bulundurulması, bir telgrafla yüksek makamlara bildirilmiştir. Bu konuda söz konusu makamlardan herhangi bir netice alınmamıştır. Celalilerin püskürtülmesi hususunda iç işleri bakanlığınca Tahran büyük elçiliğine gönderilen tebligatı da netice vermemiştir.

Celali aşiretinin yeniden tecavüzlerine karşı koyabilmeleri için, bizim taraf Kürtlerine Van ihtiyat deposundan 1000 kadar martini tıvıngı verilerek, bir bölük nizamiye süvarisinin Muş"tan, acilen Abağa'ya gönderilmesi gerekmektedir. Bu tecavüzlerle İran hükümeti

Abağa nahiyesinin zaptını kolaylaştırmak için, daha önce zapt ettikleri Kazlıgöl meselesine benzer bir şekilde, mıntıkayı boşaltmayı hedeflemektedirler

-Fakat heydaranlılara silah verilmesi tehlikeli görülüyor cevabi yazı şöyle;

Şu an İran Celalilerinin huduttan biraz içeriye çekildikleri Van Vilayetinden bildirilmiştir. Celalilerin İran hükümeti tarafından silahlandırıldıkları ve kötü halleri açık olan hususlar dikkate alınmakla birlikte, Kürtlerin silahlandırılması halen çıkarımıza uygun değildir. Ancak; Celalilerin huduttan geri çekilmeleri nedeniyle, Tahran sefaretine tebliğ olunan tebligatla istenen asker sevkine ihtiyaç kalmamış ise de, şayet lazım görüldüğü taktir de oraya kafi miktarda süvari gönderilmelidir. Bargıri kazası merkezinin adı geçen nahiyeye nakli hakkında ki mahalli düşüncenin çıkarımıza uygun olup olmadığı babı alice belirlenecektir. Telgraf hattının yalnız Abağa nahiyesine değil, huduttaki tüm mühim görülen kaza ve nahiyeler götürülerek, haberleşme sorunun çözümü çok önemlidir. Bu önerinin hükümetçe kabul edilmesi halinde gereğinin acilen yerine getirilmesi ve arz edilen vukuatların faillerinin cezalandırılmasıyla, gasp edilen hayvanların geri alınması ile bundan sonra bu gibi esef verici vakaların durdurulması ve tekrar etmemesi hususunda hariciye bakanlığı ile İran hükümeti arasında görüşmelerin yapılması gerekmektedir. 29.7.1890"

Birkaç gün sonra Heyderanlı ve Celali Aşiretleri arasında meydana gelen ihtilafın giderildiği belirtilerek; Bu hadisenin iki taraf aşiretleri arasında öteden beri cereyan etmesi nedeniyle kan davasına dönüştüğünden iki tarafı barıştırmadıkça bu gibi ihtilafların devam edeceği vurgulanarak, aşiretlerin durumlarına vakıf olan Azerbaycan valisi Temırxan ile Osmanlı tarafını aynı şekilde aşiretlerin ahval ve âdetine vakıf olan bir şahsiyetle temsili ile yapılacak müzakerelerle sorunun kökten çözülebileceği belirtilmektedir.

Daha sonra yine Van valisi Halilin aşağıdaki telgrafından sorunun giderildiğini anlamaktayız.

- İran'ın Celali Aşireti tarafından gasp olunan hayvanlar ve eşyadan bir miktarı önce ve bir miktarı da daha sonra iade olunarak,

güvence altına alınmıştır. Bu olayın failleri hakında da gerekli işlemlerin yapıldığı İran hududunda ki Mako hâkimi Temirxan ile görüşmek üzere geldikleri Abağa'da bulunan devlet Alayı celile reisinden gelen telgrafların mütalaasından anlaşılmıştır. Bu nedenle Hazreti Padişaha adı geçen Celali Aşireti ile Haydaran Aşireti arasında ki düşmanlığın ortadan kaldırıldığı buyrulmuştur. Denmektedir.

Baskın faillerinin durumuyla ilgili daha sonra hamidiye alaylarının bağlı olduğu Erzincan'daki 3. ordu komutanı Müşir Mehmet Zeki Paşa tarafından şu bilgiler verilmektedir.

İki aşiret arasında ki çelişki ve çarpışmaların tahkiki için teşkil edilen komisyon tarafından gelen telgraf tafsilatıyla aşağıda arz olunmuştur.

Adı geçen komisyon riyasetinden gelen diğer telgraf İran heyeti reisi İttimadıl vüzera şimdi yanıma gelerek Heyderanlıların sorununa, fikir teatisiyle 10 gün sonra karar verileceğini katiyen beyan etmiştir,.

İran Celali Aşiretinin büyük bir güçle, hududu tecavüz ederek Abağa ovasında ki seyit Palular üzerine hücum ederek, belirli Şahısları öldürdükleri sabit ve kesindir.

Komisyon toplantısından sonra Arusanlı Aşireti reisi İsmail ile Heyderanlılardan Temır Efendinin kasten kulağını kestiğini beyan eden şahsın hükmünün 18 gün sonra verilmesi belirtildiği halde, bu süre on gün geçmiş bulunmaktadır. Her iki hususta da kaçamak yanıtlarla zaman geçirilmeye çalışıldığı müşahede edilmektedir. Her ne kadar geciktirmek ve ihmale pek zemin bırakılmamış ise de, ifadelerinin sırf desiseden ibaret olduğu tamamıyla belirlendi. Bu olayın eski olaylarla bağlantılı ele alınması gerekir. Bu tahkikat eskisine dayandırılmaz ise, olay aydınlatılamaz. Yapılacak anlaşma, aşiretlerimizin hukuklarının muhafazasına kafi ve kefil olacak ve itiraza imkan vermeyecek tarzda olmalıdır. Oysa hududun ıslahı ve güvenliği halen ve gelecekte İran'ın işine gelmez.

Zaten; Celalilerin meydana getirdikleri olaylar ve işledikleri cürümlerde Temırxan'ın Menfaati olduğu için, tahkikat evraklarında ki vukuat ve tecavüzlerin teşvikçisi olduğunu gizlemek maksadıyla, hükmü süründemede bırakarak, gelecekteki niyetlerine zemin hazırla-

maktadır. İran memurları devletlerine karşı mesuliyetten kaçmaktan ziyade Temırhan'ın arkasında durmaya çalışmaktadırlar. Çok açık olan hususları imzalamaktan kaçınmalarının nedeni budur. Bu nedenle İran'la yapılan müzakerelerde Temırhan'ın üstünde bir zatın da bulmasına belki ihtiyaç duyarız. 29 Eylül 1308 15.10.1892.Cumartesi

Serasker'de Temirxan"ın niyetine kayıtsız kalmaz ve gerekli önlemlerin alınması hususunda aşağıdaki emirleri verir:

Ekteki belgede belirtildiği gibi; Mako Hanı Temırhan'ın idaresinde bulunan aşiret ve kabileleri silahlandırdığı haberi alınmıştır. İran hududunun korunmasında asla gevşeklik ve tembelik gösterilmeyerek, hududi hakaniyenin İranlılar tarafından tecavüzüne katiyen meydan verilmemesi ve aksi takdirde sorumlularının şiddetle mesul tutulması hususunda bütün takdirlerin icrasıyla. adı geçen Müşiriyete cevaben ve 6. Ordu Müşiriyetine de resen tebligat ifa olunmuştur.

Ekte ki belgede de 1310

Serasker Rıza

Mako hâkimi Temırxan'ın idaresi altında bulunan aşiret ve kabilelerin hepsini celp ile silahlandırıldığı keşfe gönderilen özel casus ifadesinden anlaşılmış ise de; amaçlarının ne olduğu bilmemektedir. Bu durum, İki Aşiret arasında ki mücadelelerin tahkikine memur olan komisyon azasından kaymakam Salih bey tarafından gelen telgraf ile beyan olunmuştur.

Babı âli dâhiliye nezaretine

Beyazıt'tan dâhiliye nezaretine gönderilen telgraf

10 Teşrini Evvel 1308 tarihli telgrafta arz olunan Temırxan Aşiretlerini silahlandırıp, 5 güne kadar hazır bulunmalarını istediği ve iki Bölük askerinin de, Tebriz veya Urmiye'den Mako'ya gelmekte olduğu anlaşılmaktadır. Gönderilen hafiyelerin ifadelerine göre, adı geçenin bu hareketi, geçenlerde kendi hizmetçilerini yaraladığı beyan edilen Heyderanlılardan intikam almak için kıyam edeceği, diğer rivayete göre, kendisine karşı İran devletinin bir fikri olduğunu anla-

yarak karşı koymak niyetinde olduğunu beyan edilmektedir. Etrafta bulunan Tahirxan bu durumu; bir teşebbüs ve hikmeti olmamasına rağmen adı geçenin bu hareketleri kendisini büyük görmesinden kaynaklandığı görüşündedirler. Hakiki fikirleri henüz açıklanmadığından tamamını anlamak için, daima gizlice araştırma ve tahkikatta devam etmek gerekmektedir. Hakikat anlaşıldığında durumun tekrar arz olunacağı beyan edilir.

Ferman 23 Teşrini Evvel 1308

Belgede sözü edilen Tahirxan heydaran aşiretinin İran'ın Qeleni mıntıkasının hakimidir. İlerleyen sürede Mako Hanı Temirxanla arasındaki ihtilaf büyük bir çatışmaya dönüşecek ve 400 hanenin yaşadığı Qeleniye Temirxanın yedibin kişilik bir güçle saldırmasına yol açacaktır. Ünlü kürt ozanı Kawis Ağa'nın *mirpenco bra adlı klamı bu savaşı ve tahirxanın bu savaştaki kahramanlığını anlatır. Yazar Ahmet Aras Evdale Zeynıkı adlı kitabında bu klamın Evdale Zeynıke ye ait olduğunu söylemektedir. Olay Osmanlı arşiv belgelerinde şu şekilde yer almaktadır.

Mako hâkimi Temırxan Şii aşiretlerine mensup 7000 Şii ile İran Heyderanlılarının meskûn oldukları Qeleniyi basıp, 400 hanesini mahv ettikten sonra, Qeleni hâkimi olan adı geçen aşiretin reisi Tahırxan'ı esir alarak, Mako'ya götürdüğü, Beyazıt valiliğince Erzurum Vilayetine bildirilmiştir. Bu Heyderanlılar İran da sakin ve İran'a tabi midirler? Yoksa devleti aliyemizin tabiiyetinden midirler? Durumun tahkiki için cevabın bildirilmesi arz emir ve ferman buyrulmuştur.

29.Z.1310.13.7.1893

Konuyla ilgili Ahmet Aras'ın *"Serhildana Seyîdan û Berazan/ Seyidxan û Elican- Weşanên Pêrî)* kitabında yazdığı klamı;

Ay de lo looo de lo lo, de lo lo, de lo looo...
De lo lo, de lo lo , ez birîndarim biranooo..
Daye rebene eze bi dîyare Qelenîyê diketim îro şere Tahirxane
Birano carabin ser bikin
Li çiyaye Qelenîye Tahirxan bi se denga li Emerxan kire gazî
Go bave_bave mino, konanî jer bernede!
Şahe Ecem bira bi eskere xwe guman nebe
Nebe eskere min girane
Yeqîn bizane qetla şahe ecem
Li çem biraye te mîna qetle du mirîşkane
Ez çibkim, ji exbala mi ra. Li peşa şahe ecem
Ji evar da ketye pesîra mi koma celalyane

Lo lo lo lo looo
De lo lo , lo lo loo...
Li minê lo lo looo..
Ax ez birindarim biranoooo..

Daye rebene, eze bi dîyare Çîyaye Qelenîye diketim Ha bi dar e
Ji evara Xwede da ji çîyaye Qelenîye te Sirek, sireke sar e
Taxima deste ape Zeze, Bave Cemîlê kîraza welate jere,
îmama serî karîbarê
Tahirxan bi se denga li Emerxan kire gazî
Go bira. hela konanî jer bernede em tu taye tene-ne
Eksere Şahe ecem hezar bi hezar di ser me da hate xare

Şane-şune Keke Zeze, Bave Cemîle li dunyaye gellek hene
Berî hezar û hefsit mere ecem daya
Peşî daxistiye Ava Erez, paşî maye li geduka Ebaskende
Mîrata beşliye ji êvarda di desta da zare-zare
Zeze digo Cemîle meume,
Mi ji ter a nego deng li keke mi neke

Bira tekilîye şahe Ecem nebe
Eskere Şahe Ecem giran e, eksere keke min hindike
Ez ditirsim tu were pe nikare lo lo...
Lo lo , lo lo looo..
Lo lo, lo lo looo..
Ax limine lo lo lo
Lolo ez birîndarim biranooo...
Daye rebene, eze bi dîyare Qelenîye diketim
Îro berfekî li me barî mîna hek e
Xudeyo tu Qelenîya şevitî xirab biki
Îro ji berfe sipî dike mînanî hek e
Tahirxan bi se denga li Emerxan kire gazî
Go bira, miqat be, hela konanî jer bernede
Orta min û şahe Ecem xirab buye
Keseke xwedane xera tune
Ku here patsona şewitî cave bide bave Evla bege
Bira orta bavin û şahe ecem sulhe çeke
Sihuda xweş-mira ku ji Xude da neşixule, gelęk zor e
Mîrata beylîye di deste biraye te da selam daye
Heyfa min naye bi tarş û talana
Şahe Ecem merwekî beamus e
Ditirsim tu were erz û eyane me bibe
sere me herda jeke
lo lo looo lo lolo looooo..
lo lo lo, lo lo. Loooooo
Ax limine de lolo..
Ez birindarim biranooo..
Zeze digo Cemîle merume
Keke min li dunya xwaş mer e xweş axaye
Li vî welatî daîm li ber poze şahe ecem e
Eza pepuke, mîr-penç e, yarim şahe

Zeze digo Cemîle koranî di çave min û te da hate
Heyefa mi naye bi kuştina bave min û te tene
De îja rabe binhire pepuke
Bi dizgina Gogerçînê girtine, bere wî dane kela Makoye
Gogerçîn li reza mehîna kiren extermeye
Lo lo lo , lo loloooo..
Lo lo lo, lo loloooo
Ax li minê de lo loloooo

Yol esnasında bulunan 4. Ordu Müşiri
Zeki Paşa Hazretlerine telgraftır.

Heydaranlı reislerinden Hamidiye süvari 14. Alay kaymakamı Mustafa Begle biraderi Ahmet Ağa Abağa atlılarını toplayarak, İran'ın Celali aşireti tarafından meydana gelebilecek hücumlarında İran heyderanlısına yardım etmek üzere, Heyderanlı aşireti reisi Tahirxanın yanına giderek Celaliler ile kavga etmek amacındadırlar. Erciş Heyderanlılarının reislerinden Emin Paşa ile Erciş'in Maltali aşireti reisi Hamidiye süvari Alayı kaymakamlarından Ali Beg de, bir kaç yüz atlısıyla, Abağa Haydaranlılarının reislerinden Mehmet Sıdık Begın yanında toplandıkları ve bunlarda Mustafa Beg gibi Tahirxan'ın imdadına gideceklerinin anlaşıldığı Van Vilayetinden bildiriliyor.

Padişahın iradiyi seniyesi bulunmadıkça ve Müşiriyet tarafından emir verilmedikçe Hamidiye Alayları subaylarının 8 nefer bir araya gelip hareket etmeleri uygun değildir. Haiz oldukları askeri sıfatla beraberlerine bir kaç yüz atlı alarak İran hududunu geçmekle, oralarda müsademe ve mukatele etmeleri durumu, siyasi tehlike arz edecektir. Bu nedenle hududu geçen subaylar ve neferlerinin acele geri getirilmeleri ve Hamidiye Alay subaylarının bundan sonra da, böyle kendi başlarına hareket etmeye yeltenmemeleri için gerekli tedbirlerin alınması, aksi takdirde ceza kanunlarına göre, cezaya çarptırılacaklarının kesinlikle ilgililere tebliğ ve anlatılması iradeyi seniye gereğince bildirilir. 1893

Bir kız kaçırma meselesinden dolayı Heyderanlılarla Takoriler arasında sayısız çatışma ve talan yaşanmıştır. Tahırxan'ın daha sonra bu meseleden dolayı kapıştığı takori aşireti reisi Hüseyin Beg tarafından öldürülür

4. Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa kullarından gelen 7 Ağustos 1309 tarihili telgrafın suretidir.

Bir kız meselesinden dolayı toplanarak İran aşiretlerinden Tahirxan'ın yardımına giden iki bin atlıdan oluşan Heyderanlılara yapılan tavsiyelerle tamamen dağıldıkları 29 Temmuz 1309 tarihli telgrafla arz olunmuştu.

Ayrıca; Sipkanli Aşiretinden bazılarının, haydaranlı Aşiretinden iki kişiyi öldürmeleri üzerine; 1500 kadar Heyderanlı tekrar toplanarak intikam iddiasına düşmüş ve Sipkanlılar da tamamen bunlara karşı koymaya hazırlandıkları haberleri alınmıştır. Heyderanlı Aşireti reislerinden Hüseyin Paşa bunlardan ayrılıp, Melazkurd'e gelerek, aşiretin kendisini dinlememekte olduğunu verilen tebligata cevaben bildirmiştir. Bunun üzerine Mirliva Bahattin Paşa derhal dağılmazlarsa olacak olanlardan kendilerinin sorumlu tutulacaklarını, her iki taraf reislerini de dağılmaları kastiyle suçlayarak ve gerekli tavsiyelerde bulunarak olayların büyümesini engellemiştir. Yalnız; Katillerin ceza görmemesi durumunda, Heyderanlıların tekrar intikam alma gayesiyle kıyam edecekleri anlaşıldığından, Sipkanlı Hesan ve Yusuf Beylerin celbine ve yargılanmalarına karar verilmiştir. *9.8.1893*

İçişleri bakanı 16.3.1894'de şu bilgiyi vermektedir.

Bargıriye tabi Abağa nahiyesinin Heyderenalı Aşireti reisi Muhammet Sıdık Beyin oğlu Nadir, biraderi Mustafa Beylerle, Hesen ve oğulları Tahir, Mustafa, Mıhe ismindeki kişiler yüz silahlı adamlarıyla Hakkâri'nin Mahmudi kazasına tabi Takori Aşireti üzerine hücum etmişlerdir. Bu baskınla; 500 baş davarlarını gasp ederek savuşmaları üzerine, takibine giden Takori Aşiretinden Hacı İsa'nın oğlu Yusuf, Mamo ve oğulları Kuli, Mıhe, Ahmet oğlu Mıhe isminde 5 kişiyi öldürmüşlerdir. Çatışmada Hado ve Halit adındaki kişilerde kurşun ve kılıç ile yaralamışlardır. Bununla da yetinmeyen Heyderanlılar ikinci bir hücumun hazırlıkları için olay mahalline bir saat mesafede ki Celali köyünde toplanmışlardır. Bunların dağılması için, gereğinin yapılması adı geçen kazadan bildirmektedir.

Heyderen Aşireti mensupları bir ikinci hücum niyetinde olduklarından, dağıtılmalarına çalışılmaktadır. Bu iki büyük aşiret arasında

husumet çok önceden var ve her iki aşirette iran hududu üzerinde yerleştiktir. Bu nedenle Takorilere karşı İran toprağında sakin Heyderanlı Aşiretiyle, bizim tarafta Abağa'da sakin Heyderanlı Aşireti mensupları birleşerek büyük vukuata yol açabilirler. Bu şoreşi (çatışmayı) önlemek için 6–7 saat mesafede bulunan Erciş'teki süvari bölüklerinden bir askeri müfrezenin adı geçen yere sevkiyle, çıkması muhtemel bulunan fenalığın önünün alınması van valiliğince 4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyetine bildirilmiştir. Bu amaçla 40 kişiden oluşan bir askeri birlikte van valiliğinin emrine tahsis edilmiştir

İç İşleri Nazırı

Birkaç ay sonra söz konusu baskınlara yapılan misillemeyi van valisi Şemsettin telgrafla şu şekilde bildirmektedir..

Yıldız saray hümayunu baş kitabet dairesine

Van'dan şifre telgraf

Bu gün vilayet dâhilinde vukuat olmayıp, yalnız dün Şuveyli Aşireti reisi ve hafif süvari Alayı kaymakamı Cafer Beyin adamlarından yüzden fazla silahlı piyade Bargıri kazasının Heyderanlı aşiretine mensup Ote köyüne hücum etmişlerdir. Bu baskınla; altı yüz kadar davar ve dört tane at ve on tane öküz gasp edip ve iki adamı kurşunla ağır bir şekilde yaralamışlardır. Takibata memurlar gönderildiği mahallinden alının telgrafla bildirilmiştir. Bu vukuat geçen güz mevsiminde Heyderanlıların adı geçen Şuveyli aşiretinden çekip götürdükleri davar ve telef ettikleri çobana mukabil intikam amaçlı yapılmıştır. Karların erimesiyle bu iki aşiret arasında ki zıddiyet ve eski düşmanlık yeniden alevlenmiştir. Söz konusu aşiretler; birbirlerine taarruz etmekten geri kalmayarak, büyük vukuatların meydana gelmesine ve kan dökmeye sebebiyet verecekleri ihtimalden uzak değildir. Ya bunların askeri kuvvetlerle ıslah edilmeleri veyahut Heyderanlı reislerden ve hafif süvari Alayı kaymakamı Mustafa Beg ile adı geçen Cafer Bey ve bir de rahatsız bir adam olmasıyla terbiyeye muhtaç bulunan Şemsıki Aşireti ağalarından ve hafif süvari Alayı binbaşısı Ahmet hanın ordu merkezine celpleri gerekli görüldü. *11 Nisan 1897.CUMA*

Van valisi Şemsettin

"Bargıri kazası dâhilinde ikamet eden heyderanlı Aşiretinden ve eşkıya takımından Muhammet Sıdık isimdeki Şahıs Mahmuri kazasının Kanisarık köyünden 177 baş koyun ile eli baş inek ve öküz ve saireyi gasp edip ve ahaliden Emo ile hemşiresini katlederek, yanında bulunan 20 hane halkıyla İran'a hicret ettiği Van Valiliğince beyan edilmiştir. Bu nedenle adı geçen ve yardımcılarının iadesi hususunda İran devletine gereken tebliğatın verilmesi istenmektedir. *17.4.1889* "

Bu çatışma ve karşılıklı baskınlardan sonra olayların faillerinin padişah'a yazdıkları dilekçe

HUZURİ ŞAHANEYE;

Hazreti velinimeti azamiye mensup Hamidiye süvari ümera ve zabıtanı; bereketi çok olan Hazreti hilafet penahiye can ve mallarını her vakit veda ederler. Temiz kullarınız olduğumuz halde, devlet memurlarınca hepimiz bir takım iftiralar ile itham altında bırakılmaktayız.

Özetle haberimiz olmayan geçen sene Ebğaçlı köyünde çobanlar arasında vuku bulan bir ölüm olayını, Van valisinin emriyle emniyet güçleri tarafından, cinayetle ithama maruz kaldık. Hakkımızda isnat olunan hususlar, itham mazbatası ve adliye evrakı nezareti marifetiyle celp ve takdim buyurulursa, garaza müstenit olduğu açığa çıkacağına şüphe yoktur. Memurlar hakkında nezaretçe muameleyi adaletin icrası ve abdi halis olduğumuzun ispatı için itham heyetinin mazbatasının incelenmesiyle, bu işe komşu bir vilayet mahkemesince bakılmasına, adaleti seniye ve merhameti âliye Hazreti Padişahımıza, umum Heyderanlı Aşireti namına arz ve istirhama cüret ettik. Cenabı hak Padişahımıza, velinimetimiz efendimiz hazretlerine zaman baki kaldıkça, kuvvet ve azamet buyurması dualarıyla kulluk dilimizi tezyin ederek fermanını bekleriz.*7 Eylül1310*

Abdu Memlükleri.

14. Hamidiye Süvari Alayı Heyderanlı Aşireti Binbaşı Nadir

14. Hamidiye Süvari Alayından Heyderanlı Aşireti Kaymakam Mustafa Umum Süvariyi Hamidiye Heyderanlı Aşireti Reisi Kaymakam Muhammet Sıdık.

Bu arada Ali Ağa'nın oğlu Mustafa Bey kayınpederi ve amcası Tahirxanın yerine Qeleni hakimliğine getirilirir.

4. Ordu-yi Hümayınları Müşiriyetinden Şifre

İran Haydaranlısı reisi olup İran'ın keleniye hâkimliğinde bulanan Tahirxan, daha önce hududu tecavüzle bir Hamidiye süvari Alayı teşkil eden Takori Aşireti üzerine hücum ile zararlar meydana getirdiği esnada vuku bulan geri püskürtülmede telef edilmişti. Adı geçen şahıs bizim tarafta bulunan Heyderanlı aşireti reislerinden Hamidiye 14. süvari Alayı kaymakamı Mustafa Beg'ın kayınpederidir. Mustafa Bey Tahirxanm yerine Qeleni hakimi olmak için İran'a geçmiştir. Bu olaydan, bizim taraf aşiretlerini kendi tarafına celp ve meyl etmek için İran dâhilinde bulunan aşiretlerden vergi ve saire almamak ve reislerden en nüfuzlusuna hanlık ismiyle bir imtiyaz vermek gibi çekici teşebbüslerde bulunan İran'ın, arzuladığı usule uygun devşirme yoluyla, kayınpederinin yerine Qeleni hâkimi tayin edildiği anlaşılmıştır. Adı geçen mirin makam ve memuriyetini terk ederek Qaleni hâkimliğini kabul eylediğinden dolayı celp ve askeri kanunlar gereğince cezalandırılmadığı takdirde kötü emsal teşkil edecektir. Bu nedenle hududun asayiş ve güvenliği aksayacağından bahisle, 16 Ağustos 1316 tarihiyle mekamı valayi Seraskeriyeye telgrafla bildirilmiştir. Bu konuda, henüz bir cevap alınamamıştır.*13 Eylü 1316/26.9.1900 Çarşamba!*

Müşir Zeki

Celaliler'in saldırıları yalnızca Heyderanlılara değildir. Rus konsolosluğu yetkililerini bile hedef alan saldırılarda bulunurlar. Ruslar bu saldırıların heyderan aşiretinin hamidiye alaylarınca gerçekleştirildiği idiasında bulunurlar. Konuyu araştıran Osmanlı yetkilileri saldırının Celalilerce gerçekleştiğini tespit ederler.

Bargiri ve abağa heyderanlılarımn hamidiye alayları öncesi ve sonrası faaliyetleri kısaca yukarıda aktarıldığı gibiydi..

HAMİDİYE ALAYLARI NEDEN KURULDU VE KANUNU

Hamidiye teşkilatından önce aşiretler askerlik yapmazlardı. Yaşamları göçebe olduğu için bunları kayıt altına almakta mümkün değildi, denetime almakta. Dolayısıyla, askerlik ve vergi gibi konularda kendilerinden istifade edilemediği gibi;

Sınır ihlalleriyle, yerleşik ahaliye yönelik baskı ve tahakkümleriyle ilgili devletler için hep sorun teşkil ederlerdi. Sorun, önceleri İran ve Osmanlı ülkelerinin sorunuyken, 1800'lü yılların başında Rusya'nın da bu ülkelerle komşu olması ile Kürt aşiretlerinin sorunlarıyla birlikte, önemi de arttı. Çünkü gerek Rusya'nın bu bölgede işgal ettiği yerler, gerekse Osmanlı ile İran ve Rusya'nın birbiriyle komşu olan bölgeleri, büyük ölçüde Kürtlerden oluşmaktaydı. Bu nedenle Kürtlerin desteği her üç devlet içinde hayati önemdeydi. Hatta Ruslarla savaşan Osmanlı ve özellikle de, İran'ın güçlerinin büyük çoğunluğu Kürtlerden oluşmaktaydı. Ruslar her iki ülkenin nizami güçlerinden çok, Kürt aşiretlerinin baskın ve talanlarıyla da uğraştılar. Daha çok Yezidi Kürtlerden olmak üzere, onlarda bazı Kürtlerden askeri açıdan faydalandılar. Ama Osmanlı ahalisi içinde dindaşlık nedeniyle, en çok ilgilendikleri doğal olarak Ermeniler oldu.

Osmanlı yönetimi yeniçeri ocağının lağvıyla, asker ve vergi için Kürdistan'a yöneldi. O tarihe kadar Kürtlerle Osmanlı yönetimi müttefik yaşıyorlardı. Kürt aşiretleri vergi vermez, askerlikte yapmazlardı. Çok çaba ve çok kan dökülmesine rağmen bunu başaramadı. 1834 yılında çok kuvvetli ordularla Kürdistan'a yaptıkları saldırılarda, rastladıkları bütün Kürtleri öldürüp, mallarını ve hanelerini ateşe vermelerine rağmen sorun çözülemedi. Kürtler, Osmanlının bu dayatmacı uygulamaları, yani askere alma ve çıkardıkları toprak kanunuyla kürtleri, yerleşik hayata geçirme siyasetleri isyanlarla karşılık buldu. Babanlar ve Bedirhanilerin isyanı gibi, daha sonra bu isyanı şeyh Ubeydullah Nehri'nin daha çok İran Kürtistanı'nı hedef alan isyanları bir birini izledi.

Osmanlı, bu siyasetinden bir fayda sağlayamadı, sağlaması da mümkün değildi. Çünkü askeri önlemler için her zaman büyük ordular gerekiyordu. İki milyonluk halka küçük askeri kuvvetlerin

baskısıyla boyun eğdiremeyeceklerini anladıktan ve Osmanlı Rus savaşlarından sonra, Ermenilerin bağımsızlık hareketlerini de görünce, Kürtlerle olan ilişkilerinin şeklini değiştirmeye karar verdi. Bu kararla; aşiret Kürtlerini nizamiye askeri kuvvetlere almaktan vazgeçerek, onları kendilerine mahsus şartlar altında ve kendi aşiret reisleri komutasında, teşkil edilecek askeri birliklerde askerlik yapmalarını amaçlayan Hamidiye süvari Alaylarını oluşturdu.

Hamidiye süvari Alayları teşkilatı kanunun tüm maddelerini gerekli bulmadığımızdan yazmadık, önemli noktaları şunlardır:

1- Hamidiye Süvari Alayı çıkarmak isteyen aşiretler her evden bir süvari çıkarmaya mecburdurlar. Böylece süvari çıkaran her hane, ziraat ve koyun vergilerinden başka, devletin bütün genel vergilerinden muaftır.

2- Süvari çıkaran aşirete, boş olan devlet hazine arazileri verilecektir. Araziyi alan fakat görevini yerine getirmeyen, sözünde durmayan(süvari vermeyen ve süvarilerini geri çeken) aşiretler bu araziden faydalanamayacaklardır.

3- Hamidiye süvarinde askeri hizmet süresi, Yirmi Üç yıl olup, bu görevin ifası şu şekilde olacaktır:

a) Üç yıl hazır birliklerde görev yapılır.

b) Ün iki yıl nizamiye sınıfında görev yapılır.

c) Sekiz yol yedeklik süresidir

12-Kürdistan'ın bazı merkezi noktalarında Kürt çocukları için okullar açılması ileride düşünülecektir.

Bu maddelerin dışında, Hamidiye efradının binek hayvanının kendisine ait olacağı ve askeri yasalara tabi olmaları nedeniyle işledikleri suçlara, adli mahkemelerde değil, divanı harpte bakılacağı gibi maddelerin dışında, hayvanlarının teçhizi gibi önemli görmediğimiz pek çok başka husus daha var.

Patnos, Söylemez, Toprakkale, Van ve Madrak ile diğer bazı yerlerde birer okul açılmıştır. Bu yerlerin her birinde bir mescit yapılmış ve bu mescidin yanında bir ilkokul açılmıştır. Bu okulların açılması siyasi amaçlıdır. Kürt çocuklarının okumaları tamamıyla Türk öğretmenlerin elerinde idi. Bu öğretmenler, Kürtlerde olmayan İslam taassubunu

uyandırmaktaydılar. Aynı zamanda bu okullarda öğretim, Osmanlıca ve Osmanlı yasalarına göre yapılıyordu. Bu ilkokullardan başka Osmanlılar, İstanbul'da Kürt ve Arap Beylerinin çocukları için askerlikle ilgisi olmayan aşiret okulları açmışlardır. Bu okulu bitirdikten sonra bu çocuklar tercihlerine göre, mülkiye hizmetlerinde çalışmak veya askeri okullarda okuyup asker olmak için istedikleri okullara giderlerdi.

Osmanlının okullar vasıtasıyla, padişahtan kaçan Kürtleri yetiştirip tekrar padişaha bağlamaya çalışması dikkate değerdi. Osmanlıların bütün okullarında dini esaslara göre eğitim yapıldığı için, dine pek bağlı olmayan Kürtler, gelecekte dindar olacaklar ve diğer Müslüman milletler gibi padişahı halife olarak görmeye başlayacaklardı.

İstanbul'daki bu okulda; Hamidiye alay komutanı mirliva Hüseyin Paşa'nın oğlu Salih, Hamidiye alay komutanı Heyderanlı Temir Paşanın oğlu Tahir, Hamidiye alay komutanı; Heyderanlı Mehmet beyin oğlu Hasan Sıdık, Cibriyan aşereti Reisi ve Hamidiye Alay komutanı Mahmut beyin oğlu Halit gibi ünlüler okudu.

Bu ünlülerden 1.mecliste Van milletvekili olan Hasan Sıdık Haydari anılarında söz konusu okuldan şu şekilde söz etmektedir;

... Bu aşiret alayları kurulduktan iki sene sonra, zannederim yine Müşir Zeki Paşa'nın teşviki ve Sultan Abdülhamidin iradesiyle, İstanbul da, Kabataş'ta aşiret reislerinin çocuklarını okutmak üzere "Aşiret Mektebi" açıldı. Bu mektebe Kürt aşiret reislerinden başka, Arabistan'ın Suriye, Irak, Ürdün, Yemen; Hicaz, Trablusgarp ve cava gibi yerlerinden Arap ve Müslüman aşiret reislerin çocukları getirilmişti. Gelen bu Arap çocuklarının hemen hemen hiçbiri Türkçe bilmezdi. Mektepte yedi sekiz ayda Türkçe konuşmayı mükemmel öğrenirlerdi. Bu mektep, Tophane Müşiri Zeki paşanın idaresi ve muavini Rıza Paşanın emirleri altında idi.

İki yüz mevcudun yarısından fazlası Kürt, geriye kalanı da Arap ve birkaçı da Çerkez ve Arnavut çocukları idi. Bilahare Arnavutları çıkardılar.

Mektep çok muntazamdı. Her türlü tesisler ve tedris vasıtaları mükemmeldi. Yatakhane ve yemekhaneleri çok muntazamdı. Her gün sabah kahvaltısı öğle ve akşam yemekleri verilirdi. Mektep ünifor-

masının kolları kadifeli ve kapalı yakasında "Aşiret Mekteb-i Hümayunu Talebeleri" kelimeleri işlenmişti.

Tahsil beş sene idi. İki senede bir, gidip gelme yol masrafı devlet tarafından verilmek suretiyle memleketimize gitmemize müsaade edilir ve gidişte mutlaka yanımıza gözetleyici durumunda bir subay verilirdi. Derslerden başka, talim ve jimnastik de vardı.

Cuma ve diğer tatil günleri, onar kişilik postalar ve yanımıza bir postabaşı bulunduğu halde izinli çıkar Mahmutpaşa ve Aksaray kahvelerine yahut Ihlamur mesiresine gider ve akşamları mektebe dönerdik. Mektep parasızdı. Yatar kalkar, yer içer, belli zamanlarda üst baş da alırdık. Gündeliğimiz iki kuruştu. Ayda altmış kuruş eder ve her ihtiyacımıza fazlasıyla yeter artardı.

Ramazanda iki defa Yıldız Sarayına iftara davet edilirdik. İftar bittikten sonra, Padişah ta balkona çıkar, şöyle görünüp "nasılsınız evlatlarım" diye hatırımızı sorar, biz de edilen tenbih gereği; ayağa kalkarak, hep bir ağızdan üç defa "padişahım çok yaşa" diye bağırırdık. Saraydan ayrılırken de birer altın lira ihsan ederlerdi.

Bayram günlerinde ve bilhassa sürre alaylarına yeni elbiselerimizle katılır, saf saf dizilir. Padişahı selamlardık. Bayramlarda mektebe, saraydan gelen kuzular, yedi kişiye bir tane olmak üzere soframıza konurdu. (Yakın tarihimiz cild 2, sayı18 sayfa 147)

Hocaların çoğu Hasan Fehmi Bey ve Abdullah Azmi Efendi -ki sonraları Eskişehir mebusu olmuştur- gibi, Türk'tü. Yılsonlarında Zeki Paşanın huzurunda imtihan oluyorduk. Beş yıl tahsilden sonra, başarılı olanlar r, altı ayda harbiye de staj yapar ve mülazım (teğmen)rütbesiyle memleketine dönüp, Aşiret Alaylarında vazife alırlardı. Bir kısım mezunlar da, yine doğuda, aşiretlerinin bulunduğu bölgelerde mülkiye hizmetine verilir. Nahiye müdürlüğünden işe başlarlardı.

Bu mektepteki tahsilim esnasında ben, bir kere ta Sultan Abdülhamit'e kadar akseden bir hadiseye şahit oldum. Kürt talebelerinden birinin Kur'an okuyuşuna bir Arap talebesinin "yanlış okuyorsun" diye müdahale edişinden doğan kavga büyüdü ve Arap talebelerle Kürtler birbirlerine girdiler. Zeki Paşanın yetiştirdiği asker, dövüşen talebeyi yatıştırıp ayırırken, kendi hesabına da bir hayli arabı

dipçikleyip tartakladığından, Arap talebeler "Kürtleri himaye ediyor" diye askere karşı gelince, paşa da "vur" emri verdi.

Bunun üzerine askerin dipçik ve kılıç sırtıyla vuruşları arttı. Birkaç talebe yaralandı. Yerlere yuvarlananlar oldu. Bu hal karşısında Kürt ve Arap talebeler kendi aralarındaki anlaşmazlığı unutarak, hep birlikte arka kapıları kırıp, koşa koşa soluğu Yıldız Sarayında, Mabeyin kapısında aldılar. Nöbetçilerin mani olmalarına rağmen, bu kadar kalabalığı gören yaverler, talebeleri karşılayarak ne istediklerini sordular. Zeki paşanın ağır muamelesinden şikâyetçi olarak "penagah ve velinimetimiz padişahımızın·himayesine sığınmaya geldik" cevabı alınınca, padişahın da "peki müsterih olsunlar, mekteplerine dönsünler icap eden tahkikatı yapmak üzere lazım gelenler gönderilecektir. İradesi tebliğ olunuyor ve gerçekten de hemen o gün Çerkez Mehmet Paşa başkanlığında bir heyet mektebe gelerek tahkikata başlayıp talebeyi tamamen barıştırmış Zeki Paşa da saraya davet edilip, beş altı saat sorguya çekilmişti.(Yakın Tarihimiz 148)

Osmanlı yönetimince, Kürt Hamidiye süvari alaylarındaki nizamiye askerlerinin başına en iyi süvari subaylarının bulundurulması sağlanıyordu. Bunlar, bu alayları içtima zamanı içinde, talim ve terbiye edecekler ve talimden mahrum Kürtleri Türk memurlarının arzularına bağlayacaklardı. Fakat bunu başaramadılar. Kürtler yalnızca aşiret reislerinin sözünü dinleyip, boyun eğdiler.

Aşiretler ve özellikle aşiret reisleri için çok büyük imkan ve imtiyazlar sağlayan bu kuruluşa katılmak için müthiş bir yarış başladı.

Reisleri için güç ve kudret demek olan ve onlara, başkalarına karşı dokunulmazlık, unvan, silahlı güç ve her konuda büyük imtiyazlar sağlayan Hamidiye Süvari Alayları teşkilatında yer almak için, Ermeni ve diğer Hıristiyan unsurların dışında (ki zaten onları hedefleyen bir oluşumdur) Kürdistan da ki, neredeyse tüm aşiretler başvurmuştur. Fakat Hamidiye süvari alayları teşkilatına yalnızca askere alma kanununa tabi olmayan, suni Kürt aşiretler ile Karapapağ ve Arap aşiretleri kabul edilmişlerdir. Musul vilayetinde ki Kürtlere dördüncü ordu mıntıkasına uzak olduğu için gidilmemiş, bazı celali aşiretleri de İran'ın etkisiyle teşkilatta yer almamışlardır. Yezidi, Alevi, Şii ve Dürzîler müracaatlarına rağmen kabul edilmemişlerdir

KURULACAK HAMİDİYE ALAYLARINA YAPILAN MÜRACAATLAR

Reisleri için güç ve kudret demek olan ve onlara, başkalarına karşı dokunulmazlık, unvan, silahlı güç ve her konuda büyük imtiyazlar sağlayan Hamidiye Süvari Alayları teşkilatında yer almak için, Ermeni ve diğer Hıristiyan unsurların dışında (ki zaten onları hedefleyen bir oluşumdur) Kürdistan da ki, neredeyse tüm aşiretler başvurmuştur. Fakat Hamidiye süvari alayları teşkilatına yalnızca askere alma kanununa tabi olmayan, suni Kürt aşiretler ile Karapapağ ve Arap aşiretleri kabul edilmişlerdir. Musul vilayetinde ki Kürtlere dördüncü ordu mıntıkasına uzak olduğu için gidilmemiş, bazı celali aşiretleri de İran'ın etkisiyle teşkilatta yer almamışlardır. Yezidi, Alevi, Şii ve Dürzîler müracaatlarına rağmen kabul edilmemişlerdir.

4. Orduyu Hümayun Müşiri M.Zeki Paşanın Başkâtibi celilesine gönderilen mektuptur.

Ağlardan Mustafa Ağalardan kulları Muhammet Cemedanlı Aşireti reislerinden kulları Hasan; 19 Şubat 1306

İkinci Mektup

M. Zeki Paşanın Başkâtipliğine gönderilen mektuptur:

Mektup sahipleri:

Ağlardan; Yusuf, Hasan, Dırığ, Muhammet Hesenanlı Aşiretinin reislerinden Yasin 19 Şubat 1306

Cibriyanlı ağalardan Hüseyin Hüsnü, Cibranlı Hasan, Karapapağ Saraçlı kabilesinden Ali, Karapapağlı ağalardan Abdullah, Karapapağ ağalarından Hüseyin,

Karapapağ kabile rüesasasından Muhammet, Karapapağ ağalarından Musa,

Karapapağ ağalarından Süleyman ve Karapapağ ağarlarından Mustafa; .19 Şubat 1306

Mektup 3

Karapapağlılardan 3 süvari Alayı teşkil eden reisler

Ağlardan Mustafa, Dırığ, Sipki Ağalarından Yusuf,

Hesenanlı Ağalardan Yusuf, Murat, Mehmet Nuri,

Cibranlı Ağalardan Mahmut, Süleyman

Cibranlı Reislerden Mahmut,

Sipkanlı Ağalardan Ahmet, Bedih, Hasan, Tahsin ve Hüseyin Hüsnü17 Şubat 1306

Ademanlı Aşiretine mensup Mirza Ağa, MAYIS 1307–7 Şeval 1308– 18.3.1891

Dugarli Aşireti Reisi Ali Oğlu Bekir 17.10.1892

Çaltanlı Aşireti Reisi Ali Oğlu Nebi, aynı Aşiretten Mustafa Oğlu Eyüp17.10.1892

Bazıki Aşireti Reisi Mehmet Emin Oğlu Davut17.10.1892

Hayderan Aşiret Reisi Mustafa 8.7.1893 CUMARTESİ

Erzurum Vilayetine bağlı Pasin ve Eleşkürd kazalarında meskûn muhacirlerden ve Şadili ve Kaskanli Aşiretleri 29.4.1893

Hayut Hümerasından Muhammet 6.7.1897

Mili Aşireti Ümera ve Subaylarının Mühürleri

Yukarıda isimleri yazılı aşiret reisleri verdikleri dilekçelerle kurulacak Hamidiye alayları teşkilatında yer almak için müracaatta bulunduler. Dilekçeleri benzer ifadeler içerdiği için tek tek yazmaya luzüm görmedik.

YÜKSEK HUZURLARA DİLEKÇEDİR

Cenabı hak ömür ve hükmünüzü berdevam etsin. Sultan Selim zamanından beri Kürdistan aşiretleriyle Diyarbekir çöllerinden gelmiş Sinan Aşiretinden şimdi Bitlis vilayetinin Çukur kazasıyla civar kazalara yerleşik ve göçebe halde yazılan ve yazılmayan aşiretimiz Süvarilik, cesaret ve silahşorluk ile tanınmış yedi bini geçkin erkek nüfusa sahibiz.

Aşiretimizin bütün fertleri padişahın uğrunda canla başla kurban olmaya hazırdır. Muhterem hamidiye Alaylarının kurulmasında biz de,

bir kaç süvari ve piyade Alayının teşkilini taahhüt ettik. Daha sonra Alaylarımızı artırmak üzere başlangıçta 2 süvari Alayının defterini takdim ettik. Birçok atımızı da damgalattık, damgalanan miktardan başka kumandanlığın elinde bulunan resmi emir üzerine, sonra da 1.000'den fazla at tedarik etmiş iken, şimdi de, Alaylarımızın kurulmasının gecikmesi umumiyetle umutsuzluk ve perişanlığa sebep olmaktadır.

Aşiretimizden pek az bir kısmı kayıtlı ise de, Alayları kabul olunan aşiretlerde kısmen yazılı olduklarından, bu misaller nedeniyle kullarınıza da merhamet buyurun. Çünkü aşiretimizden bir alaydan fazla süvari, Cibranlı, Hesenanlı, Heyderanlı, Sipiki Aşiretleri arasında kayıt ve kabul edildiğinin, geri kalan büyük kısmının da kabulü ile kahraman Alayların padişah sayesinde teşkil ve birlikte bulundurulması padişahın iradesine ve merhametine muhtaçtır. Böyle büyük alay teşkiline; aşiretlerin ve kavimlerin müsaade görmemeleri nedeniyle, emsalleri arasında ümitsizlik ve üzüntülerine padişahımızda razı olmayacaktır. Bu suretle Alayların kayd ve teşkili için merhamet edip 4. Ordu kumandanlığına ve Bitlis vilayetine yüksek irade tebliğ ve ihsan buyrulmasını önemle beklemekteyiz. emir ve ferman padişahımızındır.

Ağalardan Muhammet, Süleyman, Muhammet Şevket, Reşit, Halil, Fahrettin, Abdülmecit, Çukuri Aşiret reisi Rızaxan,

Ağalardan Hasan, Abdullah, Rustem, Resul, Yusuf, Halit, Ali ve Bedırxan

MÜRACAATLARINA RAĞMEN
HAMİDİYE TEŞKİLATINA ALINMAYANLAR

Musul civarında sakin Yezidilerden Hamidiye Alaylarının teşkiline dair Mirza Beyin dilekçesi hakkında geçen muhabere üzerine, izin içeren 4. Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa kullarının takdim olunan telgraf 23 Şubat 1892 tarihli dilekçemle yüksek eşiğe arz olunmuştu. Bu gün de adı geçen kullarından alınıp aynen padişaha gönderilen telgrafta Van Vilayetine bağlı Hakkâri Sancağı dâhilinde 14 Pare köyde ikamet ettikleri halde, şimdiye kadar nüfusları yazılmamış ve kendilerinden asker alınmamış, diğer Yezidi taifesi Hamidiye kurumuna dâhil olmak şerefini istediklerini beyan etmişlerdir. Daha önce verdiğim dilekçeyle belirttiğim durumlar da göz önünde bulundurularak, Yezidi taifesi hakkında yapılacak muamelenin adı geçen kullarına tebliği mutlaka sizin yüksek müsaadenize bağlıdır. O hususta ve diğer bütün durumlarda emir ve ferman padişahındır. *5.3.1892*

Şakir

Babı Ali Daireyi Sedareti Uzma Telgraf Odası

Suriye Vilayetinden yüksek sadarete gönderilen telgrafın suretidir.7 Şubat 1308

Cebeli Huran kazasını teşkil eden köylerden başka, Dürzî'ler Huran köylerinden 169.800 küsur kuruş vergi verir. 19 İslam ve 38.900 kuruş vergi vermekle mükellef 6 Hıristiyan köyleri de bu bölgededir.

Dürzîler; dağ ile Lica'da bulunun 10 köyü de 20–30 seneden beri zorla zapt edip, idarelerine geçirdiklerinden, bunlar umumiyetle yerleşik ve vilayetin diğer kısımlarına nispetle epey araziyle büyük servete sahip oldukları halde, sahipsiz arazi talep etmekten maksatları, önceki yıllarda yaptıkları gibi, cebeli Lübnan Dürzîlerinden bir kısmını, Cebeli Derzora nakil ederek, cemiyetlerini çoğaltmaktan ibarettir.

Bu durum ise, Huran Sancağının asayişini ihlal etmekle beraber, kavmi dengecilik noktayı nazarından, siyasetten Cebeli Lübnan idaresi hususunda devlette çok zararlara yol açacağından, bu hususta ki, dilekçelerinin yerine getirilmesi mevki ve devlet çıkarları açısından sakıncalıdır.

Adı geçen Dürzîler 1306 senesinde 2 parça olup, birbirlerini kıyam etmeleri üzerine, sadece aralarım bulmak ve mevcut uygunsuzlukları ortadan kaldırmak için, bölgelerine sevk olunan askeri Şahane tarafından kendilerine asla taarruz vuku bulmamış iken, vahşi tabiat ve mizaçları nedeniyle iki kesim birleşerek Askeri Şahane üzerine ateş etmişlerdir. İki taraf arasında çatışmalar tekrar başladıktan sonra asker muzaffer olarak Suriye'ye girmiştir.

Bu nedenlerle bunların ellerine silah verilmesi uygun olmayıp, cehaletlerini gidermek için içlerinde hazırlıklı ve muktedir subay bulundurmak ve ilerde kendilerinden emniyet edilir bir hale geldiklerinde silahlandırılmak üzere Hamidiye Alaylarının kurulmasında sakınca yoktur.

Hazreti padişah sayesinde geçenlerde adı zikir edilen kazada 6 tane ilkokul açılmıştır. Diğer münasip yerlerde de mektep açılması ve çocuklardan bir kısmının der sadetteki yüksek okullara aşiret mekteplerine kabulü münasip görüleceği açıktır. *11Şubat 1308*

Suriye Valisi Rauf

Babı Ali Meclisi Mahsus No 2179 12 Şaban 1310–1.3.1893

Padişahın yüksek müsaadesi üzerine geçenlerde dersadete gelmiş olan Dürzî reisleri; kendilerinin iskânları ve Hamidiye süvari Alayları teşkilatına kabulleri müracaatıyla, kulluklarım ve sadakalıklarını arz etmişlerdir.

Kendileri içinde hükümet muamelelerinin tatbiki ve çocuklarının devletçe kurulacak okul ve medreselerde öğrenim görmelerine olanak verilmesini taleple,

Kendilerine de, sahipsiz araziden tapulu yer verilmesi ile kendilerinden de, Hamidiye süvari Alayları tertip olunması hususlarını ifade ederek ve bu hususta bazı isteklerini içeren iki parça dilekçeyle durumlarını cenabı Şehriyari Müşir Şakir Paşa'ya arz etmişlerdir.

Bu taleplerini içeren iki parça dilekçeleri, padişahın görüşüne arz edildi.

Bu iki dilekçe ile daha önce ki, isteklere cevaben Seraskeriye tarafından ve Suriye vilayetinden gönderilen teskere ve telgraf birleştir-

ilerek etraflıca tahkik ve mülahaza edildi. Şakir paşanın dilekçelerinde beyan edildiği gibi;

Dürzî halkının cehaletleri nedeniyle öteden beri kavga çıkarmaktan geri kalmadıkları bilinmektedir. Şimdiye kadar askere alınmamaları nedeniyle oluşturulacak teşkilata kabul edilmeleri ve teşkilatta yer almalarının sağlayacağı olanaklardan istifadeyle cehalet ve vahşiliklerinden kurtulacakları hususu mülken ve siyasetten fayda ve iyiliklere sebep olacağı aşikâr olduğundan, bu durumu tartışmaya lüzum yoktur.

Ancak vilayetin verdiği cevapta; adı geçen ahalinin kendi köylerinden başka, daha önce civar köylerden çoğunu zapt ederek ele geçirdikleri, Şu anda bu şekilde ele geçirdikleri arazilerde yerleşik yaşadıkları, hatta Süryanilerden daha fazla araziye sahiptirler.

Bu nedenle sahipsiz arazi istemeleri sadece, cebeli Lübnan'da bulunan adamlarını yanlarına getirerek, kuvvetlerini çoğaltmak ve cemiyet oluşturma fikirlerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun da, çevrenin istikrarına ters düşmesi nedeniyle, isteklerinin yerine getirilemeyeceği hususunda ki Seraskeriye'nin beyanı ve bu beyanı teyit eden adı geçen vilayetin ifadeleri gereğince de;

Adı geçen taifeden süvari Alayları teşkil edilmesi arzu ediliyor ise de; sert mizaçları nedeniyle, ellerine silah verilmesi güvenli olamayacağından, bir müddet ya kendi şahsi silahlarıyla huran sancağı merkezinde veyahut o mıntıka da bulunan, Şam'ı şerifte eğitim görmeleri esas alınarak, askeri silahlar verilerek eğitilmeleri ve eğitimleri bittiğinde tekrar silahlarının alınıp ambara konulması, gerekmektedir.

Müşiriyetin raporunda belirtildiği gibi, bu taife cehalete alışkın, sert mizaçlı olmalarından başka, yerleşik oldukları lece ve sefa adlarında ki yerlerin, arkası çöl olduğundan etraflarının ve önlerinin engellenmesi zordur. Bu nedenle kendilerinden süvari Alayları oluşturulması mahzurludur.

Aynı şekilde, kendilerine sahipsiz araziden yerler verilmesi hususun da ki talepleri de; mahallinden beyan olunan siyasi zararlar göz önünde bulundurulduğunda, uygun değildir.

Talepleri olan; Dürzî taifesi çocuklarının talim ve terbiyesi için daha önce yapılmış ve açılmış olan altı yerde ki, ilkokulların yetersiz olması

ve eğitimin mühim bir iş olması nedeniyle, bir kat daha genişletilmesi hususunda memaliki Şahanede inşa olunanlar gibi; bu yerlerde de bir ortaokul ile bir de camii şerif yapılmasını istirham etmektedirler.

Yukarıda anlatıldığı şekilde; adı geçen taifenin durumlarının ıslahı için gereken tedbirler ve teşebbüslerin yapılması hususunda gerekli özenin gösterilmesi ve adı geçen reisler tarafından yazılmış olan dilekçelerde arz edilen; süvari Alaylarının teşkili ile sahipsiz araziden yer verilmesi hususlarına gelecekte bakılmak üzere, ilk önce eğitim nimetinden istifade etmeleri gereğinin ve istedikleri camii şerif ile ortaokul mektebinin inşası için gereğinin yerine getirileceğine, gönüllerinin alınması için kendilerine iyice anlatılıp tebliğ edilmesi ve cami ile ortaokulun inşasına başlanması ve adı geçen reislerin, dersadete rahat ettirilmeleri ve münasip bir şekilde taltif edilmeleri, anılan teskere ve telgraf ile arz ve takdim edilmiş ise de, emir ve ferman padişahındır.

12 Şaban 1310

Dâhiliye Nazırı Halil İbrahim

Hariciye Nazırı ve Şurayi Devlet Reisi Vekili Muhammet Sait

Bahriye Nazırı

Adliye Nazırı

Serasker Mustafa Mahmut

Şeyhül İslam Muhammet Cemalettin

Sadrazam Yaveri Ekrem Ahmet Cevat

Sadaret Müsteşarı Muhammet Tevfik

Ticaret ve Nafıa Nazırı

Maliye Nazırı Ahmet Nazif

Maarif Nazırı

Efkafi Hümayun Nazırı

Tophane -i Aliye Müşiri

Bu iki yazıdan başka Serasker ile Sadrazamın aynı içerikte yazıları benzer oldukları için yazılmadı.

Padişahın Yüksek Makamına:

Devletli, şevketli, mehabetli, kudretli efendimiz hazretleri;

Cenab-ı hak; Padişahımız efendimiz hazretlerini, velinimeti âlem efendimizi, bütün mülk ve millete bağışlasın. Şimdiye kadar devlet askerlerinin gün be gün fazlalaşmasıyla, şan ve şereflerinin yükselmesi hakkında buyrulan büyük lütuf, bütün fertleri ihya edip, sonsuz memnuniyetimize sebep olmuştur. Yüksek askeri fikirlerinin yüksek hükümlerine tabi olup, sadakat ve doğrulukla hizmetlerinde bulunmak bütün ekranımız gibi bizlerde;

Padişahımızın feyiz ve saadetinden istifade etmek arzusuyla, uğurlu saydığımız cenabı cihan padişahına canımızı fedaya hazır olduğumuzdan, lütfen ve merhametten bu havalide bulunan aşiret fertlerimizle, hazreti padişaha hizmet olsun diye, Hamidiye Alayları teşkilatına kayıt olunmamızı, merhamet ve şefkatle kabul buyurmasını niyaz ve istirham ederiz. Bu hususta ve bütün hususlarda emir ve ferman lütuf ve ihsan şevketli, kudretli ve mehabetli padişahımız efendimiz hazretlerinindir.

30 Temmuz 1312

Dersim Reislerinden; Âlim Ağazade Cemal

Dersim Reislerinden; Ali Kekozade

Dersim Reislerinden; Resozade...

Dersim Reislerinden; Keko zade...

Dersim Reislerinden; Deyap oğlu Süleyman

Dersim Reislerinden; Seyit İbrahim Ağa

Dersim ağalarından; İbrahim

Dersim Reislerinden; Küs oğlu Hacı

Dersim Reislerinden; Mihriman Ağa'nın torunu

Acizane Beyanımdır;

Dersimden yola çıkıp, ordu merkezine gelerek, halis fikirlerle devletli Müşir Paşa Hazretlerine arz ve istirham olunan dilekçeme cevaben gönderilen, 19 Temmuz 1312 tarihli yüksek yazı ile değerimizin üstünde iltifata mahzar olmamız bizim için övünç kaynağı olmuştur. Bunu kendimiz için büyük mükâfat kabul ediyor ve aşiretler ve

kabilelerimizle zati âli kumandanlarının istirahatları hususunda gece gündüz hayır dualar etmekteyiz...

Yüksek emir ve iradeleriniz gereğince; 3 kıtaa mazbata tanzim edilerek, Dersim ağalarıyla, aşiretlerine mühürletilmiş, Müşir Paşa hazretlerine ait olanı doğruca kendisine, devlete ait olan mazbata da, reislere ait olanlarla beraber huzura gönderilmiştir.

Yüksek teşkilata meyl ve sevgimiz bulunduğundan ve devleti ebedi saltanata sadıkane ve cansiperane hizmet edileceği yazılı bulunmakta ve devlet tarafından da hakkımızda ne ihsan buyrulacaksa, tarafımıza bildirilmesi şiddetle arzumuzdur.

Dersimin dağınık aşiretlerinin bu vesileyle medeniyete ulaşması gereklerinin tamamlanmasına emir verilmesini niyaz ve istirham ederiz.

Dersim sancağı Ferhat uşağı aşireti reisi ve meclis idare azası Deyap Ağazade Süleyman

Bu teşkilat gerek dünyada gerekse Osmanlı yönetimi içinde de büyük ilgi ve tartışmalara neden oldu.

Yıldız Saray Hümayunu Komutanlığına Şifre; 02 Nisan 1308

Ordu-yi Hümayun çöl mıntıkasındaki aşiretlerden padişah arzusuna uygun teşkil edilen süvari Alaylarının teşkilat nizamnamesi icra edilip, gerek bunlara ve gerek geçen sene kurulan Alaylara padişah tarafından hediye edilen sancaklar hazırlanıp verilmek üzere çöl tarafına hareket edilmiş bulunulduğundan yüksek telgrafınızı bu gün Ağın'da ki telgraf merkezinden aldım. Vakıa olarak Ermeniler maksatlarının yerine gelmesi uğrunda az bir dikkatsizlikten istifade ederek, her türlü fesatlığı yapmak için hazırdırlar. Fakat cenabı padişahın ordusu faal bir halde olup ve Hamidiye Alayları hep fesat çıkacak mıntıkalar civarında bulunduklarından ve fesatlığı durdurmak yolunda orduca olağanüstü dikkat ve özen gösterilmesi; bunlara silah dağıtmak ve ihtilal çıkarmak gibi olaylara cüret edilmesine meydan bırakmamaktadır. Ve İnşallah bırakılmayacaktır. Hamidiye Alaylarının teşkilatı, Ermenilere çok korku ve dehşet vermiş ve teşkilata başlanılması 2 sene olduğu halde, bu süre zarfında bozgunculuk sayılacak hiçbir olayda bulunamamışlardır. Hamidiye Alaylarını teşkil eden efrat

ile Ermeniler arasında da, bu teşkilatın iyi tesiri sayesinde evvelki nefret kalmamıştır. Beraberce iyi yaşamakta oldukları görülmektedir. İran tarafındaki Ermenilerden Osmanlı ülkesine girip fesat çıkarmakta olduklarına dair söylentiler ekseriyetle asılsız çıkmaktadır. Erzurum vilayetinin ifadesine itimat ettiği Simo'nun da ihbarında bu kabilden olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber padişahın emirlerini yerine getirmekle bir kat daha uyanık kalmak ve tahkikatlar yapmayarak gereken özenin gösterilmesi kumandanlıklara tekrar tekrar tebliğ olundu. İran'ın yarısına muktedir ve sözüne itimat edilir bir zat gizlice tutuklanıp, sorguya alınmıştır. Neticeleri derhal arz olunacaktır.

Ferman: 6 Nisan 1308

Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyari

4. Ordu Müşiri M. Zeki Paşa"

Hamidiye Alayları teşkilatının, Ermeni fesatlarının ve orada fesat uyandırmak isteyen bazı ecnebilerin melun niyetlerine çelikten bir set olduğunu ilk önce yüksek zatınız takdir buyurursunuz. Bu durum eski Sadrazam Kamil Paşanın ve diğer bazı devlet menfaatlerini takdir etmeyenlerin itirazlarına bir açık delil olup, fiilen onların fikirlerini çürütecek bir olaydır. Demek isterim ki, her bir güçlüğü ölçülü bir cesaret ile bertaraf edip, mevcut teşkilatı yalnız ve yalnız kıymetli padişahımız vücuda getirdi. Ve bütün 4. Ordu emrinde bulunan Kürtler ve eski aşiretler asayişe ters bir eşkıya çetesi durumunda iken, Hamidiye askerliği ismi altında başlarına taktığımız bağlılık gemi sayesinde, şimdi bu eşkıyalar diğer eşkıyaları istese istemezse ele geçirmeye vasıta olup, kuvvetli bir zabıta hükmünü aldı.

Erzurum civarında Rusya konsolosu vekilinin eşyasını gasp edenler bunlar tarafından ele geçirildi. Ve büyük bir savaşa sebep olacak gibi görülmekte iken, sonunda iki aşiret arasına düşen kan davası Hamidiye teşkilatına bağlılık nedeniyle, Ordu müşiriyetinden bir telgrafyle sükûnet sahiline döndü.

İran hududu dâhilinde Savuşbulak nahiyesinde meydana gelen bir İngiliz kızı meselesi bile Hamidiye Alaylarına bağlılık sayesinde zorluklar meydana gelmeden bertaraf edildi. Fesat için Kürdistan'a giden

Bedirxanzadeler bunların eliyle tutuldu.

Nüfus yazdırılması sebebiyle birçok yazılmayan nüfus açığa çıktı. Öbüründe asker olmayı değil, devlete itaat etmeyi bile aklına getirmeyen dağ Kürtleri ve Bedevi Araplar takımı Kanunnameyi Hümayun hükümlerini candan benimseyip itaat ve bağlılıkla birbirleriyle rekabet edercesine kendileri istemeye kalkıştılar ve kabul edilmeyenler şikâyetlerini padişahın yüksek eşiklerine ulaştırdılar. Oluşan teşkilatın menfaatleri, sulh zamanı dışında savaşların yegâne galip gelme sebebi sayılan süvari kuvvetini mevcut Avrupa devletlerinin hiç birinin ulaşmadığı ve ulaşamayacağı bir yüksek zirveye ulaştırdı.

Bu suretle masrafsız ordular oluşturuldu. İşi bu noktayı nazardan muhakeme edecek iken; bilgilerim dışında bazı sebepler nedeniyle erkânı harbiye nezaretinin bu teşkilat aleyhindeki heyeti komisyonumuza havale edilen iki yazıyla yazılıp yeni yedek tertibatına halel getirdiği meselesini adeta ortaya koymuştur.

Yüksek saltanatınızın bu teşkilat üzerine yalnız kırk altı süvari Alayında masrafsız yirmi beş bin nefer ve hayvanata sahip olduğu nazari dikkate alındığında oluşan teşkilattan bazı taburların eleştirilmesi şöyle dursun 15–20 tabur bir bütün olarak mahıv olsa da, yine de bizim bu teşkilat sayesinde siyasi menfaatimizin olacağı her türlü kötü şüpheden uzaktır. Halbuki hakikati halde yedek taburlar eleştirilmemiştir. Bu işi tahkik etmeye memur edilen komisyon; Yedek alay haritalarını muayene ederek 14 Bin kişiden 6 Bin neferinin adı geçen daire dâhilinde yerleşik olduğu harita üzerinde görülmüştür. Hakikati halde Hamidiye Alayları mevcudu, yedek daireleri dâhilinde olup komisyonun diğerlerini bulamaması nüfusları değil, köyleri bile kayıtlı olmadığından ileri gelmiştir. Çünkü İran ve Rusya hududundan ta Karadenize ve Akdeniz sahillerine ve güneyde Elcezire çöllerine kadar sınırı olan 4. Ordu dairesinin hiç bir noktası, yedek daireleri dışında bırakılmayıp, harita üzerinde hepsi taksim edilmiş olduğuna göre ve daireler dışından alay teşkili İran ve Rusya hudutlarının orta tarafında bulunanların müracaatları icap eder. Hâlbuki fermanı hümayunun hükmü elbette bu değildir. Bu maddede teoriden ziyade fiilli durum düşünülmelidir. Bakalım harita üzerinde gösterilen yedek

daireleri dâhilinde bulunan aşiretlerden asker alma muamelesi ile istifade olunabiliyor mu? Orasını tahkik etmek gerekir. Muhammed Zeki Paşa kullarınızın en çok eleştirildiği bildirilen Hınıs ve Abağ yedek Taburlarının 1303 senesi toplantısında birinin mevcut jurnali (90) ve diğerinin (140) olduğunu ve bunlarda yalnız yerleşik ahaliden ibaret bulunduğunu iddia ediyor. Ondan sonra da, Hamidiye teşkilatı münasebetiyle nüfusları yazılamayan aşiretlerin nüfuslarının yazılmasından, birçok yazılmamış nüfus açığa çıkarıldığından ve mahalli ilticalara göre, yedek dairelerinin lüzumlu tadilatından bahisle onunla uğraştığını arz ediyor. Erkânı harbiye dairesi adı geçen paşa ile ifadesini beyandan sonra delilsiz sözüne itimat etmemek istiyor. Ordu-yi Hümayununuz Müşiriyetinin babı Seraskeriyeye göndermekle bir suretini de, tarafıma gönderdiğini gayet detaylı bir yazı ve liste de iş bu alaylar efradının sanal olarak dâhilinde bulunan ve fakat şimdiye kadar fiilen askere alınmayan veya askere alınamayan aşiretlerden tertip ve teşkil olunmakta bulunduğunu mühür altında ispat eylemiştir. Doğruluğu kabul olunuyor ise, özel teskere ile tebliğ olunan eğer kabul ediyorsanız bu yüksek iradenize tamamıyla uygundur. Değil ise, olmadığını ve bu adamlardan daima fuzuli bir kura alınmakta bulunduğunu erkânı harbiye dairesi maddeten ispat etmelidir. Her tarafta hazreti zatınıza sadakatle hizmet etmekten başka maksadı olmayan ve şimdiye kadar emniyet ve itimatta layık buyrulan Muhammet Zeki Paşa kullarının, bu hususta yalnız harita üzerinde nazari bir hesapla yalan söylemek istediğini zan etmek ve bu tahmini ta huzuru padişaha kadar arz eylemek bir memurun memurluğuna yakışmamalıdır.

Yüksek iradenizin bildirisi olan özel teskerede yedek tertibine halel getirilmeyerek teşkilatın icrası lazım ve istenilmiş olmasıyla bu bahse komisyon dairesince müzakere edilmesiyle durumun arzı ferman buyrulmuş olduğuna ve yarın karar verilmiş toplantı da yazılıp tanzim etmiş bulunan komisyon azası bu ibareyi yedek taburlara halel getirmiş olduğu halde, adı geçen paşa kulları aksini iddia etmesi ihtimalini zımnen kabul manasıyla kötü tefsir edebileceğine binaen teşkilatın esasına bir büyük leke açılmasına meydan verilmiş olması ve bir an Padişah himayeniz, arz edilen teşkilat üzerinden kalkıyorsa bu kadar karışıklık ile bitmek üzere olan büyük bir binanın bir anda yıkıl-

masına meydan verilmesi âcizane fikrimi endişeye düşürmesi nedeniyle, bağlılığımın gereği bu yolda bir feryatname takdim etmeye kendimi mecbur his ediyorum. Zira oluşan teşkilatın bütün Anadolu ahalisinin ve özellikle Anadolu etrafında çıkar ve siyasi niyetleri olan Avrupa devletleri nazarında yeni teşebbüsler olduğundan, bu duruma geldikten sonra mahıv ve yok edilmesinden çok büyük bir kötü tesir hâsıl olacağını yüksek padişahımıza söylemeye ihtiyaç yoktur. Bu hususta ve diğer bütün hallerde emir ve ferman hazreti menlehül emrindir. 4 Ağustos 1892

Yaveri Ekrem Kulları Şakir

LEHTE BİR YAZI

Bitlis vilayeti dahilinde Siirt Ve Muş Sancaklarında valilik vekâletinde bulunduğum 8 sene zarfında çoğunluğu Kürtlerden ibaret bulunan Müslüman ahaliyle, Ermeni ahalisinin hal ve fikirlerine o sırada elde ettiğim bilgi ve malumatlar sayesinde önemli ölçüde vakıf oldum. Önemli ölçüde bu güne, ışık tutacağı düşüncesiyle ve dostluğumuz münasebetiyle, genel hatlarıyla arz ve mevkilerini gösterir vilayetlerin bir parça haritasını çizip takdime cüret eyledim.

Adı geçen vilayetlerin mevcut olan genel teftişlerinden ve yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, ahalinin üçte ikisi Müslüman ve üçte biri Hıristiyan görülüyor ise de, bu oran kâtiplerin Müslüman olmaları nedeniyle nüfusun doğru yazılmamasından kaynaklanmaktadır. Doğru bir yazımın yazılması halinde, hali hazır nüfusun yüzde sekseni Müslüman ancak yüzde 20'si Ermeniyle başka milletlerin cemaatlerinden ibaret olduğu görülecektir ki; mutlak çoğunluk İslam'dadır. Kürtlerin umumiyetle secaetli, cesur, askerlikte meşhur, silahşor ve hilafet makamının mukaddes makam olduğuna gayet sadık oldukları muhakkaktır.

Gerçi daha önce cahillikleri nedeniyle birbirleriyle savaşlarsa da, aralarında ki mücadelenin bertaraf edilmesi aşiret reislerinin ve aşiret bireylerinin tehdit edilmesi ve kontrol altında tutulmalarıyla mümkün olduğu Reşkotan, Sasoni ve Hesenanlı gibi meşhur aşiretlerin padişah hazretlerinin sayesinde emir ve ıslahatına kolaylıkla vaki olan âcizane

çabalarımın tecrübesiyle ispatlanmıştır. Ve bu da Kürtler ve aşiretlerin sadakat ve ıslahat emirlerine bağlılıklarının derecesine hakikat ölçüsü olmuştur.

Böyle cesaretli bir milletin ıslahatıyla ve cehaletlerinin giderilmesiyle, birlikteliklerinin sağlanması halinde, Ermeniler tarafından meydana getirilecek bozgunculuğun zemin bulamayacağı görülecektir. Ermenilerin zararlı emellerini elde etmeye ve gizli hainlik niyetlerini açıklamaya cesaret edemeyecekleri ve edecek olsalar da, Kürtlerin aslanpençelerinden ve tediplerinden kurtulamayacakları aşikârdır.

Zaten orada ki Ermeniler, Kürtler ile karışık bir halde yaşamakta, hatta üçte ikisi Ermenice yerine Kürtçe konuşmaktadır. Bunlar kendi hallerine bırakılırlarsa, hiçbir zaman isyana ve kötü fikirlere cesaret ve alet olamayacakları açıktır. Ermenilerin öteye beriye gitmiş biraz eğitim görenleri yiyecek ve benzeri menfaatler karşılığın da ahlakı bozulmamış Ermenileri cahilliklerinden de istifadeyle, etkileri altına alabilmektedirler.

Bu bozguncuların reisliğini yapan Kirkoryos'un bozguncu telkinlerine imkân vermemek için, kendisi ikinci defa o vakit Muş"tan uzaklaştırılmıştı. O havalide bulunan Ermeni genel kâtibi nazırı Trabzonlu Saryanmegridiç ve Van'lı meşhur Natanyan Makrosu'ta tutuklayıp Erzurum ve Bitlis'te itham ve tevkif ettirilmişlerdi. Bunlardan Elde edilen bir takım zararlı evraklarda yüksek makamlara takdim olunmuştu. Bu şahısların o zaman fesat ve telkinlerinin hükmü kalmamıştı. Bu hususta cereyan eden muhaberat evrakı Bab-ı Ali'de ve telgraf bakanlığının nezaretin de mevcut olması gerekir..

O sıralarda, karar verme konumunda bulunan bu şahısların kötü niyet ve zararlı teşebbüsleri ortaya çıkarılmıştı. Elde edilen kesin delillerden biri, güya o havali Kürtleri aslen ermeni dinine mensup oldukları halde, sonradan zorla Müslümanlaştırıldıkları ve şimdi Avrupa devletlerinin himayesiyle tekrar asli dinleri olan Ermeniliğe dönmelerini arzu ettikleri şeklindeydi. Erzurum yetkilisi Ormanyan efendinin muş tarafına gönderilmesine dair, doksan beş müslümanın mühürünü taşıyan ve patrikhaneye takdim edilmek üzereyken ele geçirilen bir belgede ki imzaların Müslümanlara ait olmadığı ve sözü edilen imza sahiplerinin

bu durumdan haberlerinin olmadığı anlaşılmıştır. Ve bu sahte belge papaz Agıp ın heybesinden çıkarılmıştır. Nezdinde Müslüman ismiyle kazılan doksan beş adet mühürle matbu bir takım resimli ve resimsiz evrak ve bir miktar matbaa harfleri o vakit vilayet ve mahkeme vasıtasıyla dâhiliye ve adliye bakanlıklarına takdim edilerek, adı geçen rahip mahkemeye teslim edilmişti.

Başka bir şekilde cesaret edilecek benzer sahtekârlıklardan biriside, yine o esnada ihtilalcilik maksadıyla Kürt elbise ve silahlarıyla Muş ovasında ve ermeni köyü olan Kaşkaldık üzerine hücum ve hayvanlarını gasp eden ermeni ihtilalcilerinin olduğu anlaşılmıştır. Bu bozguncular üzerlerindeki kürt elbiseleriyle yakalanarak gasp ettikleri hayvanlar geri alınmış ve sahiplerine iade edilmiştir. Söz konusu bozguncular da, artık inkâra mecal ve imkânları kalmadığından mahkemeye teslim olunmuş ve bu suretle baki olan zararlı teşebbüslerinden bir meyve elde etmelerine imkan bırakılmamıştır.

Bozguncu gayelerle bu olaylara sebebiyet veren bu yaratıklar, o havaliye ancak zarar verirler. O nedenle, bu şahıslar, zaman kaybetmeden hepsi bir şekilde buradan def edilerek bozguncu fikirlerinin önü kesilmiştir.

Adı geçen Papaz Agop ve Saryanmakridiç ve Natanyan Marğos isimlerinde ki bozguncuların daha sonra yine geri gelmeleriyle, şimdilik Muş tarafında bulundukları ve Beyazıt sancağına bağlı Karakilise kazası duyunu umumiye memuru Krilnatık efendinin bazı zararlı telkinlerde bulunduğu haberleri alınmıştır. Eğer bu haberler doğruysa, adı geçen papaz Agop ve Saryanmakradiç ve Natanyan Marğos hemen Muş mıntıkasından ve Kril Natık efendinin de memuriyetten atılması gerekir.

Arz edilen hususlar nedeniyle Kürtlerin reis ve bireyleri nurlu bilgilerden nasiplenmemiş iseler de, devlete olan bağılık ve doğrulukları ve islamiyete bağılılıkları ile gayret ve hamiyetleri yüksek derecededir. Ve nüfus sicillerinde Ermenilerden dört kat fazla oldukları açıktır. Bu nedenle, Allah korusun bir gün padişahın rızasına aykırı bir durum meydana gelirse, iradeleri kırılmış Ermenilerin, Kürtlere karşı bir saat bile direnemeyecekleri şüphesizdir.

Ermenileri kesinlikle kötü fikirlerinden vazgeçirmek için şikâyet-

lerine vesile ve meydan verilmemesi hususu ne kadar dikkat ve önem gerektirir ise, Ermenilerin gayelerine temel teşkil etmemesi için Kürtlerden Ermenilere yapılan haksızlıklara konu olan meselelere mahkemelik olmadan müdahale edilmelidir. Velhasıl mahkemeden önce Kürt aşiret reislerinin tutuklanması ve nüfuzlarının kırılması suretiyle, kötü niyetlerine teşebbüse yeltenmemeleri hususuna da, o derece dikkat edilmesi çok gereklidir.

Çünkü bunlar Ermenilerin ifade ve telkinlerinin hükümet nezdinde tesirli olduğu his ve öngörüsüyle, bunları hükümet makamlarından uzaklaştırımak için Ermenilere baskı yaparak kendileri lehine şahitlik yapmaya zorlayacaklaradır. Bu durum ise, orada pek zararlı olur.

Mahalli hükümetlerin, Kürt aşiret reisleri ve efradına dürüst ve adaletli davranarak, fakat tehditvari bir tutumla Ermenileri onların tecavüz ve şikâyetlerinden koruyacağı şüphesizdir. İhtiyaten zaten Muş'ta daimi suretle bulunan, süvari alayından bir bölüğü Kasor ve diğer bir bölüğü de Handeresi nahiyesine gönderilmiştir. Adı geçen alayın diğer iki bölüğünden biri Zeyir ve diğeri Bulanık mıntıkasında seyyar olarak görev yapmaktadır. Buralarda; emniyet ve asayiş tamamıyla muhafaza edilmiş ve her türlü zararlı teşebbüslerin hiçbir hüküm ve tesiri kalmamıştır. Emir ve ferman yetkilinindir. 1 teşrini sani 1306

Emekli vali

Muhammed sadık

ALEYHTE BİR GÖRÜŞ

Musibetlerin (sorunların) giderilmesi hususunda Kürt aşiretlerinden teşkil olunan Alaylar hakkında sadıkane(bağlılık) beyandır.

Cenabı-hak hazreti padişahın yetiklerini sonsuza kadar devam buyursun. Etiullah ve Etiuresul(Allahın ve Peygamberin vekili) ve ulil emri minkum ayeti kelimesinin hükmüne göre her sınıf efrat ve Tabie-yi Osmanî için mukaddes padişahımıza itaat etmemiz farzdır. Bu itaatin gerçekleşmesi ise; Osmanlı reayasının bütün fertlerinin, din ve

devlete, mülk ve millete, canla başla bağlılık göstermesiyle mümkündür. Küçük, büyük; vatan evladı her kim olursa olsun, mülkün imarına, gelişmesine, velhasıl padişahına, vatanına, celbi menafi ve defi zarar hususunda ne kadar cansiperane, sadakatle hizmet ederse, o derece baisi istirahat, din, devlet, saadet ve istikbali mülki millet olur. Bu riyasız kulunuz ise; Devlet ve milletin özellikle halifeyi müminin olan velinimetimiz padişahımız hazretlerinin, Osmanlı tahtında ebedi karar olmasını cidden arzu etmektedir.

Sadakatle Osmanlı saltanatına bağlı bulunmam nedeniyle, daima görüş ve bildiklerimi memuriyette bulunduğum müddetçe, doğrulukla devlet ve vatanın ilerlemesi hususunu esas alarak, her zaman fikirlerimin neticesini devlet ve millet için önemli olan sorunların çözümüne katkı sağlaması amacıyla açıklamayı farz bildim. Bunu yaparken, akli muhakemeyle menfaat ve zararları birbirlerinden ayırarak çalışmaktayım.

Çünkü eğer menfaat ve zararları mülk ve milletin tenkidine, casusluğuna düşünüp çalışmaz isem, vücudu mukaddes olan padişahımız hazretlerinin, nimetleriyle beslenen kulları gibi dürüst çalışmazsam nankörlük olur. Onun için sonucunda; memleketin geleceği, millet, din ve devlette tehlike getirecek bir takım sorunların meydana gelmemesi için düşüncelerimi izah etmeyi namaz ve oruç gibi farz bilirim. Bu nedenle; vatanın geleceği ile ilgili hayırlı bir teşkilat olarak düşünülen Kürt aşiretlerinden teşkil edilmesi düşünülen Alayların, gelecekte ne derece devlet, millet ve vatanın asayişine zararlı olacağını delil ve beyanlarla arz ve ispat ederim. Şöyle ki;

Şu zamana gelinceye kadar Van havalisindeki Kürtler, Erzurum havalisindeki Kürtlerden ve Erzurum havalisindeki Kürtler, Diyarbekir havalisindeki Kürtlerden ve Diyarbekir havalisindeki Kürtler, Mamureyi Elaziz ve Bitlis havalisindeki Kürtlerden ve Memureyi Elaziz havalisindeki Kürtler, Süleymaniye havalisindeki Kürtlerden habersiz. Ve aşiret reisleri de birbirlerine karşı kendilerini üstün görmelerinden, nam ve nişanlarından pek aralarında birlik ve ittifak bağlarına önem vermemişlerdir. Aralarında bir bağ ve itifakın zemini oluşmadığından da, dış kaynaklı büyük ihtilaflar çıkaracak bilince ve ufka ulaşamamışlardır. Dolayısıyla; devleti zarara sokacak

isyanlara yeltenmemişlerdir.

Fakat bu sefer kurulması düşünülen yeni teşkilat; Kürt taifelerini birbirlerinin durumlarına ve birbirleriyle temas kurmalarına ve bu temasların meyvesi olarak şimdiye kadar aralarında bir iletişim alış verişi ve bir birlik konusu vuku bulmayan şöhrette, şana tamah eden aşiret reislerinin gaflet uykularından hişyar olmalarına külliyen sebep olacaktır. Çünkü bu Kürt aşiretleri şimdiye kadar birbiriyle irtibatsız yaşamış ve milliyet ve haysiyet kelimelerinin şimdiki manalarına yabancı kalmışlardı. Oysa şimdi bunlar kurulacak bu teşkilatla; kendilerini yan yana, birbirleriyle ilişkili bir sancak altında görecekler. Bu durum onların; milliyet ve haysiyetin ne olduğunu bilmelerini sağlayacak ve şöhreti düşünen reisleri bir takım münasebetsiz yollara düşeceklerdir.

Nitekim eski harpte vatan ve İslamiyet, devlet ve millet uğrunda fedayı can etmek bahanesiyle bir takım Kürt aşiret reisleri başlarına büyük bir topluluk toplayarak, İslam devleti yolunda iftihar edilecek bir hizmeti icra edecekleri yerde, muharebe hengâmını kendilerine bir ganimet ad edip, şahsi menfaatleri uğrunda büyük bir hamiyetsizliği gerçekleştirerek, henüz muharebe esnasında iken, otlak kaparım bahanesiyle, fisebilillah olacak cihaddan çekilip, İran memleketinin ekseriye yerleri ile Osmanlı toprağının bazı yerlerini fetih ettiler. Kendi şahsi menfaatleri için umumun zararına hareketle, görünüşte sadık görünen yine Kürt reislerinden şan ve şöhret delisi Şeyh Ubeydullah, değimliydi?

İran hududunu belirleyen bir takım şafi nesebine mensup müslümanların memleketlerine hücum edip, çoğu Osmanlı toprağında yaşamış ve yalnız makama tamah eden şeyhe yardım etmemekten başka, bir cürüm ve kabahatleri olmayan biçare İslam reayasının köylerini yakıp, kendi zorba kanatları altına aldığı bir takım Kürt aşiretlerine, katliam gibi vahşetleri yaptırarak, muharebe hengâmını bir külah kapmaya kuvvetli bir fırsat bilen ve devletin, şimdiki teşkil olunan alaylardan beklediği gibi, birçok umum menfaatleri kendisine gözeten yine o şeyhi mücahit değimliydi?

Her hareket ve zorbalığı da şeraiti garraya karşı bir insan olduğunu bildiği halde, makam, şöhret düşkünlüğü, istiklal davası gibi batıl

düşüncelerle, geçmişte fikrinde İslam şeriatının kıymetini unutturan, kendisini devlet ve millete görünüşte sadık gösteren yine o hain aşiret şeyhi değimliydi?

Zaten aşiret fertlerinin çoğu cahil ve şeyhte kurduğu hile ve desise makinesi sayesinde, o cahil Kürtleri elinde alet gibi oynatıp, istediği gibi kullanırdı.

Demek oluyor ki; şöhret düşkünü aşiret reisleri istedikleri gibi, aşiret fertlerini alet gibi elerinde kullanır. Çünkü makama düşkün reislerin hepsi hilekâr ve aşiret fertleri ise; o derece cahil ve marifet nurundan nasiplenmemiş çaresiz insanlardır. Bu nedenle, hain şahsi menfaatleri için, hilelerle, fakir aşiret efrat sürülerini, doğru yoldan çıkarıp, münasebetsiz yolla sevk ederek, bu şekilde, dış kaynaklı asayişi bozacak bir takım isyanların meydana gelmesine sebep olurlar. Özellikle aşiret reislerine verilen harp teçhizatı gibi imtiyazlarla, nam ve nişanlar; onlara aşiret efradı arasında kimsenin karşı koyamayacağı bir üstünlük sağlayacaktır. Oysa teşkilattan önce, bazen isyan ve fesat maksadıyla aşiret fertlerine yaptıkları her teklif ve teşebbüsler de başarılı olamıyorlardı.

Çünkü; aşiret fertleri arasında bir takım cesaretli kişiler bulunurdu. Bu kişiler; reislerin kurduğu yalanları anlayarak, onlar da; Şahsi menfaatleri için, reislerin teşebbüslerine itiraz ve müdahale ile istediklerinin aksine hareket eder, hatta isyan ettikleri de olurdu. Bu da, reislerin hıyanetle kurdukları asayiş bozucu makinelerini işletmelerine engel olup, yarı yolda makinelerinin motorunun bozulmasına neden olurdu. Şimdi aşiret reisleri devlet tarafından daha çok şiddet ve korkutma yerine. İltifatlar ve imtiyazlarla onure edileceklerdir. Kendilerine aşiretler üstü imtiyaz verilip, kıyafetleri değiştirilerek, silahlar ve resmi elbiseler giydirilecektir. Bu özel imtiyazlar sayesinde daha önce mevki makam peşinde olan hain reislerin, kurdukları yalanlara itiraz ve müdahale eden, bazı cesur aşiret bireylerinin bu sefer gözlerini korkutma hususunda reislere büyük fırsat verilecektir. Bir ganimet sayılabilecek; silah ve resmi elbiseler, zaten aşiret fertlerine dehşet derecede korku vercektir. Aşiret fertlerini mecburen reislerin bütün emirlerini dinleyip, itaat etme mecburiyetinde bırakacaktır. Bu durumda, hain reislerin, yapacakları toplantılar ve isyanlara son derece

elverişli bir zemin yaratır.

Velhasıl;

Bu ortam sayesinde, makam ve şöhret gayesiyle reisler, aşiret fertlerini bundan böyle kendilerine hitaben "sizi her istediğim vakit taplayabiliriz. Emirlerimize riayet ve itaat etmekle yükümlüsünüz. Buna yetkiliyiz." iddiasıyla dolaplar çevirip, dış asayişi bozmaya, aşiret fertlerini aldatmaya, eskisinden daha fazla iç huzurun bozulmasına, aşiret fertlerini aldatmalarına, eskisinden daha fazla dediklerini yaptırıp ve her istedikleri vakit aşiret fertelerini alet gibi ellerinde kullanmalarına muktedir olurlar.

Bundan anlaşılıyor ki devlet tarafından, reislere verilen adı geçen teçhizat ve imtiyazlardan dolayı aşiret fertleri, reislerin emirlerine muhalefet ve işlerine müdahale etmekten korkacaklarından, eskisi gibi itaatsizliğe muktedir olamayacaklarından, haklarına riayet ve emirlerine itaat edecekleri şüphesizdir.

Demek ki hal böyle kalırsa, bu Alayın teşkilinden devlet, millet, vatan istifade değil, aksine zarar görecektir. Mülk ve milletin istikbaline zarar verici hallerin meydana geleceği ve Kürdistan'ın her köşesinde fesat ocaklarının türemesine yardım edeceği daha önce arz edilen sebeplerden anlaşılmaktadır. Hatta bu sefer hilafet makamına yakın olan bazı şöhret meraklıları ve basiretli Kürt reisleri tesadüfen Ayasofya Camiinde kendi aralarında konuşurlarken, Kürtçeyide bildiğim için kulak misafiri olduğum aralarında geçen konuşma şöyleydi;

"Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ gibi hükümetlerin hepsi birden Kürt aşiretlerinin sahip olduğu arazinin yarısına bile sahip değildirler. Bunlar, daha önce İslam devletine bağlı oldukları halde, her bir parçası ayrı ayrı birer hile ve desise ile bağımsızlıklarını kazanıp müstakil idare olabilmişlerdir. Ve aynı şekilde Mısır gibi bir yerde, Muhammet Ali Paşanın himmet ve gayreti ile bağımsızlığını kazanarak Xıdeviyet Hanedanlığını kurmuştur. Tüm bu devletler şimdide kendikendilerini yönetmektedirler. Hâlbuki biz Kürt aşiretleri şimdiye kadar bir şey yapmadık ve bir işe muvaffak olamadık. Bunun da sebebi, bilhassa etrafımız da ki komşularımız olan sair Kürt aşiretleri ile geçmiş

zamanda diyalogsuzluk ve ihtilaflar dolayısıyla birbirimizi tanıyamamış olmamızdır. Oysa şimdi bu Alayların teşkili bizim için kuvvetli bir fırsattır. Kürt aşiretleri arasında ittifak ve birlik bağlarına bir vasıtadır. Özellikle şimdiye kadar cesaretlerimize dayanarak yaptığımız teşebbüsler itiraz ve müdahale emirlerine muhalif hareket eden ve ara sıra bizlere itaat etmeyen bir takım aşiret fertleri elde ettiğimiz harp vasıtaları, resmi kıyafetler, aldığımız ünvanlar sayesinde bize ittiat etmek zorunda olacaklardır. Bu Alayların kumandası, alayları oluşturan aşiret reisinin elinde olmalıdır. Şayet devlet tarafından böyle olması engellenirse, yine biz kusur etmeyelim. Üzerimize İstanbul'dan gönderilecek Türk kumandanlarını rüşvetle durdurur, elimizde bir alet gibi kullanabiliriz. Eğer rüşvetle istediğimizi yaptıramazsak ve bize engel olurlarsa, bir gece vakti kimse bilmeden öldürür yolumuza devam ederiz. Ancak bu şekilde bağımslığımızı elde edebiliriz." Demekteydiler. Bu hıyanet ve nankörce sözleri işitmem, damarlarıma kadar işleyerek, hissiyattı Aliyeyi beşeriyenin güzidesi olan hamiyet ve vatanperverliğim galeyana gelerek arz olunan iş bu yazıyı yazmaya kendimi mecbur his ettim. Velhasıl iş tavında iken; bu Alayların ileride büyük bir karşı tehlikeye dönüşmemesi, bu kadar sarf olunan emeklerin boşa gitmemesi için bu oluşumdan vazgeçilimelidir. Bu oluşum devletimizin geleceği için bir tehdittir. Bu reisler, yalnızca makama, şöhrete, iktidarı elinde tutma, kuvvet bulma ve isimlerini yüceltmeyi gaye edinen hain kişilerdir. Yapılması gereken buraya kadar getirtilen bu şahıslara birer görev verilerek devlete bağlanmalarıdır. Aksi halde anlattığım nedenlerle büyük imtiyazlarla donatılıp gönderilirlerse, iş haricen bu reislerin şahsında başka bir soruna dönüşecek ve adeta Kürdistan'da ve hudut boyların da vahim bir renk alacaktır. Bu durum arz olunan kuvvetli delillerle ve çeşitli nedenlerle sabittir.

Eğer aşiret fertlerine bu makam düşkünü, asayiş bozucu reisler karışmaz ve heyeti iştimaiyelerine müdahale etmezler ise, umumu bağlayıcı olan dini hükümlerin manevi tesirleri sayesinde, bu aşiret fertleri ta canlarına kadar devlete bağlıdırlar. Bunun da nedeni daamardan bağlı oldukları milli taassuptur. Bu nedenle, icap ederse, Allah göstermesin bir muhabere esnasında veya haricen bir ihtilalin vukuun da, vatanına, padişahına, devletine, milletine cidden muhabbeti olan

bir kumandan ile veya bir hocanın, aşiret fertlerine söyleyecekleri ateşli vaiz ve nasihatlerle bir taassup gereği İslamiyeti koruma ve vatanperverlik mürivetini galeyana getirip, izzetle silâhaltına alınabilirler. Hain reisler olmazsa aşiret fertleri, fedakâr göğüslerini düşman mermilerine karşı hedef edip, mülk ve milleti canla başla muhafazaya gayret ve himmet edebilirler.

Ama eğer makam ve unvan düşkünü hain reisler; aşiret fertlerine müdahale ile nizam ve intizamlarına el uzatırlarsa, üzerlerine binlerce kumandanlar da tayin edilse, yine bir fayda elde edilmez. Bu nedenlerle, Abbasi halifelerinden El Muhteşim zamanındaki felaket koşulları gibi, bir takım büyük ihtilaller olacağını sadakatle ve devletime bağlı olarak şimdiden arz etmeyi vacip gördüm. Ferman sizlerindir.

Kullarınız Resul Mestiefendizade Abdülmecit.

DIŞ BASINDAN LEHTE YAZI

Padişahımızın doğum günü münasebetiyle tesadüf eden viyana da çıkan tağbılat gazetesi 22 Şubat 1894.

Tarihli nüshasında tercümesi aşağıda yazılı özel bir sütün yayınlamıştır.

Şark öteden beri akıllara dehşet verici garip bir memlekettir. Devleti Aliye bazı müşkül durumlara ve esef verici tesiratlara düşmüşken şimdi ki, istenilen dereceye gelmesi hakikatten o garipliğin büyüklüğüdür. Mülkiye, maliye ve harbiye işleri velhasıl idarenin bütün kısımları vaktiyle görünen bölünme alametleri öyle bir dereceye varmıştı ki, artık bunun onarımı mümkün görülmemekteydi. Geçenlerde Avrupa'ya gelen bir habere göre; Hamidiye ismi altında güzel bir askeri yenilik teşkilatı sayesinde devlet bünyesinin bir kat daha kuvvetlendiği anlaşılmıştır. Askeri işlerin özendirilmesi hususunda, tutturduğu, terbiye ve medeniyet yükselmesinden, askeri gelişmelerin umumun yararına hizmet ettiğinden, umumiyetle kanaat hâsıl olduğu şu zamanda bu haberin önemini anlatmaya lüzum yoktur.

Devleti Aliye; her cihetten yücelmeye layık yeni icraatlarda bulunmuş ise de, günümüz de her devlet tarafından özel önem ile değerlendirilen askeri özellikler öne çıkmıştır. Bu hususta elde ettiğimiz haberleri yayınlamayı önemli görüyoruz. Hamidiye Alaylarının teşkili sayesinde, padişah askerleri harp halinde 100 süvari Alayına çıkacaktır. Bu büyük teşkilatın asker ve hayvanları, devletin şark tarafında bulunan kabileler ile Kürt aşiretleri tarafından tedarik olunmaktadır. Her nefer bir ata sahip olup, ona bakıp beslemekle yükümlüdür. Silah ve mühimmat ve elbise devlete aittir. Bununla beraber sulh zamanında bu süvari Alaylarını mümkün mertebe az bir masrafla idare etmek mümkün olacaktır. Adı geçen Alayların subayları padişaha mensup olup, Alay ve Bölük reislerinin mümkün mertebe aşiretlerin liderlerinden seçilmesi kaidesi korunmaktadır. Bundan başka nizami askerler, subaylarının bir takımı dağıtılarak talim ve terbiye için Hamidiye Alaylarına verilmiştir. İşte bu suretle adı geçen alaylar hakikatten harp kuvvetleri hanesine aktarılacaktır. Bu gün her biri yüz yirmi, yüz kırk kişilik Bölüklere sahip 65 Alay meydana getirilmiş ve geri kalanları da teşkilatlanmaya hazırdır. Zaten hazreti padişah sırf bu alaylar için mükemmel subaylar yetiştirmek maksadıyla, İstanbul'da özel bir okul teşkil buyurup ora da, alay subaylarının çocuklarına talim ve terbiye verilmektedir. Devleti aliyenin askeri kuvvetine o kadar önemli bulunan bu alaylar hakikatten Hamidiyenin yüksek ismiyle müşerref olmuşlardır. Çünkü Bunların teşkili özellikle padişah Hazretlerinin ilhamından kaynaklandığı gibi, kuruluşuna ait büyük, küçük bütün durumlar yine padişahın yüksek görüşlerinin eseridir. Ve gereklerinin yerine getirilmesi hakkında özel emirler çıkarılmaktadır. Kürt ve bedeviler gibi şimdiye kadar intizama ve askeri hizmetlere hazır olmamış olan kabilelerin, bu suretle zapturapt altına alınması hakikatten fevkalade zor bir iş idi. Bunun ortaya çıkması padişahın ulvi fikirleri, sebat ve metanet ışığıyla buyuran şevketli sultan 2. Abdülhamit hazretlerinin çalışmaları ve inayetleri ile çok önemli eseridir. Zatının, devletin bütün kademelerini canlandırarak ıslahat perver, yüksek görüşlü, şevketli bir padişah ve şahinşahi hikmet olduklarını bilfiil ispat buyurmuşlardır.

Askeri işlere büyük önem vermemiz nedeniyle, Hamidiye Alaylarının teşkili hususu, sultan 2. Abdülhamit'in emsalsiz bir eseri olarak, gazetemizi onurlandırdı. Doğuşu saadete sebep olan hazreti

padişahın Şubatın 22. günü gerek saltanat başkentinde ve gerek tüm Osmanlı mülkünün her tarafında her cins ve her mezhep tebaa tarafından ve özellikle şevket ve merhamet konularında buyurdukları inayet ve yardımlar, şükür vazifesini yerine getirmek hususunda törenler düzenlemek tebaaya huzur verir.

Yukarıda beyan ettiğimiz suretle şark memleketi görülmemiş harikalar memleketidir. Bu bakımdan, devleti aliyenin yeni baştan canlanması sadece sultan Abdülhamit hanın eseridir.

Aşiret reislerinin teşkilini taahhüt ettikleri alaylar sayısıyla bu defa teşkil ettikleri Hamidiye Alaylarını, miktarını bildirir cetveldir.

Teşkilini taahhüt aşiretleri reis isimleri numara nefer hayvan sayısı ayrıntılar ettikleri alay:

Aşiretin Adı	No	Taahhüt edilen	Gerçekleşen
1- Sipki Hüseyin Ağa	1	645	350
1- Sipki Hasan Beg	2	553	300
2- Sipki Hacı Yusuf Paşa	3	40	300
(Her Alay için aynı sayılar)			
1- Zilanlı Selim Paşa	4	568	350
1- Zilanlı Eyyüp Paşa	5	500	300
2- Karapapağ Ali Ağa	6	500	500
		300	300
1- Karapapağ Taştan Ağa	7	500	300
5- Heyderanlı Hüseyin Paşa	8	650	310
Biraderi Sultan Ağa namına teşkil etmiştir.			
Hedaranlı Hüseyin Paşa	20	547	300
Muhammet Ağa Namına			

teşkil etmiştir.			
Heyderanlı Hüseyin Paşa	21	529	310
Hüseyin Ağa Namına teşkil etmiştir.			
Heyderanlı Hüseyin Paşa	22	540	330
İsmail Ağa Namına teşkil etmiştir.			
Heyderanlı Hüseyin Paşa	22	540	330
İsmail Ağa Namına teşkil etmiştir.			
4- Heyderanlı Emin Paşa	9	522	300
Biraderi Namına teşkil etmiştir.			
Heyderanlı Emin Paşa	18	540	300
Süleyman Ağa Namına teşkil etmiştir.			
Heyderanlı Emin Paşa	18	540	300
Heyderanlı Emin Paşa	18	540	300

(Bu her iki Alayda aynı numara ve aynı bilgilerle yer almakta)

1- Cemedanlı Hüseyin Beg	10	500	300
2- Ademanlı Mirze Ağa	11	500	300
Ademanlı Mirze Ağa	12	500	300
2- Heyderanlı Muhammet Sıdık Ağa	13	672	330
Heyderanlı Mahammet Sıdık Ağa	14	549	291
1- Makori İbrahim Efendi	15	574	351
2- Şöveli Hacı Mirza ve Cafer Ağalar	16	533	305

Taahhüt edilenler önceki rakamlardır, sonrakilerde teşkil edilenlerdir...

Bu Alayı Cafer Ağa teşkil etmiştir.

Şöveli Hacı Mirza ve Cafer ağalar	16	533	305
1- Takori Hüseyin Ağa	17	271	150
İki Bölük teşkil edebilmiştir.			
Muradi Muhammet Ağa	17	446	194

Üç Bölük teşkil etmiştir. İkisinin toplamı itibar edilmiştir.

2- Heyderanlı Hacı Temır Paşa	19	630	300
Heyderanlı Hacı Temır Paşa	19	630	300

Bu sefer fiilen teşkilatları ikmal edilen Hamidiye süvari Alaylarının aldıkları numara ile aşiretlerini ve ikamet yerlerini bildirir cetveldir.

Numara aşiretler meskûn bulundukları vilayet hâlihazır mevcutları teşkil eden reisler:

Mülahazala sancak ve kazalar nefer hayvan:

1- Sipi	Erzurum vilayeti	Bayazıt sancağı Entap (Tutak) Ve Eleşkürt kazaları	645- 350 Hüseyin ağa
2- Sipki	"	" "	553- 300 Hasan Beg
3- Sipki	"	" "	540- 300 Hacı Yusuf Paşa
4- Zilanlı	Erzurum vilayeti,	Beyazıt sancağı, merkez kazası	568 -350 Selim Paşa
5- Zilanlı	"	"	500- 300 Eyüp Paşa
6- Karapapağ	"	" Elaşkürd	500- 300 Ali Ağa
7- Karapapağ	"	" Entap	500- 300 Taştan Ağa
8- Heyderanli	"	"Entap ve Diyadin	650- 310 Hüseyin Paşa
9- Heydarenli	"	"	522- 300 Emin Paşa
10- Cemedanlı	"	" Eleşkurd	500- 300 Hüseyin Beg
11- Ademanlı	"	Diyadin kazası	500- 300 Mirza Ağa

12- Ademanlı " " " 500- 300 Mirza Ağa

13- Heydaranlı Van vilayeti merkez sancağı

Bargıri kazası 672- 330

Muhammet Sıdık Ağa;

14- Heyderanlı " " " 549- 291

Bu da Muhammet Sıdık Ağa;

15- Makori " " Hakkâri sancağı

Mahmudi kazası 574- 351 İbrahim Efendi

16- Şöveli " " 533- 305 Cafer Ağa

17- Takori " " 271-150 Hüseyin Ağa

İki bölük Teşkil etmiştir.

Muradi Van Vilayet " " 446- 194 Muhammed ağa

Üç bölük teşkil etmiştir.

İkisinin toplamı bir Alay itibar olunmuştur

18- Heyderanlı Van Vilayeti merkez sancağı,

Erciş kazası 540- 300 Emin Paşa

19- Heydernalı " " Adilcelevaz 630- 300 Hacı Temır Paşa

20- Heyderanlı Erzurum vilayeti

Beyazıt sancağı Diyadin kazası 547 300 Hüseyin Paşa

21- Heydaranlı " " 529 310 Hüseyin Paşa

22- Heydaranlı " " 540 330 Hüseyin Paşa

Yukarıda gösterilen 22 Alay. Bu güne kadar teşkilatı esasiye ve fiil iyeleri ve nüfus sayımı icra edilip, hayvanları damga edilen alaylardan ibaret olup, 4. Ordu Müşiri Muhammet Zeki paşa kulları bir taraftan Alayların teşkiline devam etmekte olduğundan, bundan sonra bilgi gelirse listeye ilave edilecektir. Hayvanların nefere göre noksanlığı da geçici olup, ilk bahar geldiğinde tamamlanmaları kararlaştırılmıştır. Makamı Seraskeriyeye, padişah'a ve Erkânı harbiye'ye iş bu defterin birer nüshası gönderilmiştir.

14 Teşrini Evvel 1891

Yaveri Ekrem kulları Şakir Paşa

Yıldız Sarayı Hümayunu 4. Ordu Komutanlığından Şifre

Ordu merkezinden hareketle 6. günü Arapkir'e vardım. Bu gün de, Arapkir'den Harput'ta gideceğim.

Gerek Arapkir'den evvel geldiğim; Ağın ve Arapkir Hıristiyanları, İslam ahalisinden daha çok ve daha zengin oldukları ve fesatlık teşebbüsüne çok fazla yatkın ve hazır bulundukları halde, padişahımız hazretlerinin tedbirleri sayesinde askerin yüksek kuvveti ve devamlı dikkati ve zapturaptına karşı en ufak bir teşebbüste bulunamayacaklarını kesinlikle anlamış bulunduklarından dolayı olmalıdır ki, Ağın'dan Arapkir'e kadar yol üzerinde bulunan köylerden bile, papazları ve okul ve öğrencilerle beraber, büyük-küçük bütün Hıristiyanlar karşılamaya çıkmışlar. Öğrencilerin ellerinde çiçekler, padişahı metih eden şiirlerle, "Padişahım Sultan Hamit çok yaşa" haykırışları vadileri dolduracak kadar yüksek avazlarla haykırıp, nutuklarını okudular.

Bu hürmetlerine karşı gereği şekilde memnuniyet beyan edildi. Vakıa olarak bunların ne fikirde bulundukları malumdur. Bu gibi ucuz davranışlarından dolayı kendilerine güvenilemeyeceği açıktır. Ancak; bir fesat çıkarılması beklenilen şu sırada, fesat ocağı olan bu yerlerde, bu şekilde sükûnet ve itaat görülmesi, bunların maksatlarına hizmet yolunda ne derecelerde korku ve ihtiyat içinde bulunduklarını ispat eder. Bu da, sade padişahımız hazretlerinin başarıları cümlesinden olmakla arzı hakikati hal olunur. Ferman:

7 Nisan 1308 Yaveri Ekrem Şehriyari 4. Ordu Müşiri Zeki

Görüldüğü gibi Ermeniler her ne yapsalar hayra yorumlanması mümkün değildir. Paşayı bu şekilde karşılamasalardı bu kez gizledikleri niyetlerini açıkça beyan etmiş sayılacaklardı.

Yıldız Saray Hümayunu Komutanlığına Şifre 2 Nisan 1308

Ordu-yi Hümayun çöl mıntıkasındaki aşiretlerden padişah arzusuna uygun teşkil edilen süvari Alaylarının teşkilat nizamnamesi icra edilip, gerek bunlara ve gerek geçen sene kurulan Alaylara padişah tarafından hediye edilen sancaklar hazırlanıp verilmek üzere

çöl tarafına hareket edilmiş bulunulduğundan yüksek telgrafınızı bu gün Ağın'da ki telgraf merkezinden aldım. Vakıa olarak Ermeniler maksatlarının yerine gelmesi uğrunda az bir dikkatsizlikten istifade ederek, her türlü fesatlığı yapmak için hazırdırlar. Fakat cenabı padişahın ordusu faal bir halde olup ve Hamidiye Alayları hep fesat çıkacak mıntıkalar civarında bulunduklarından ve fesatlığı durdurmak yolunda orduca olağanüstü dikkat ve özen gösterilmesi; bunlara silah dağıtmak ve ihtilal çıkarmak gibi olaylara cüret edilmesine meydan bırakmamaktadır. Ve İnşallah bırakılmayacaktır. Hamidiye Alayları teşkilatı, kuruluşu daha iki sene olduğu halde; Ermenilere çok korku ve dehşet vermiş bu süre zarfında bozgunculuk sayılacak hiçbir olayda bulunamamışlardır. Hamidiye Alaylarını teşkil eden efrat ile Ermeniler arasında da, bu teşkilatın iyi tesiri sayesinde evvelki nefret kalmamıştır. Beraberce iyi yaşamakta oldukları görülmektedir. İran tarafındaki Ermenilerden Osmanlı ülkesine girip fesat çıkarmakta olduklarına dair söylentiler ekseriyetle asılsız çıkmaktadır. Erzurum vilayetinin ifadesine itimat ettiği Simo'nun da ihbarda bu şekildedir. Bununla beraber padişahın emirlerini yerine getirmekle bir kat daha uyanık kalmak ve tahkikatlar yapmayarak gereken özenin gösterilmesi kumandanlıklara tekrar tekrar tebliğ olundu. İran'ın yarısına muktedir ve sözüne itimat edilir bir zat gizlice tutuklanıp, sorguya alınmıştır. Neticeleri derhal arz olunacaktır.

Ferman 6 Nisan 1308

Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyari 4. Ordu Müşiri M. Zeki Paşa

Hamidiye Alayları'nın kurulması aynı zamanda bir çekişmeye de sahne olur;

"Hamidiye Alayları teşkilatının, Ermeni fesatlarının ve orada fesat uyandırmak isteyen bazı ecnebilerin melun niyetlerine çelikten bir set olduğunu ilk önce yüksek zatınız takdir buyurursunuz. Bu durum eski Sadrazam Kamil Paşanın ve diğer bazı devlet menfaatlerini takdir etmeyenlerin itirazlarına bir açık delil olup, fiilen onların fikirlerini çürütecek bir olaydır. Demek isterim ki, her bir güçlüğü ölçülü bir cesaret ile bertaraf edip, mevcut teşkilatı yalnız ve yalnız kıymetli

padişahımız vücuda getirdi. Ve bütün 4. Ordu emrinde bulunan Kürtler ve eski aşiretler asayişe ters bir eşkıya çetesi durumunda iken, Hamidiye askerliği ismi altında başlarına taktığımız bağlılık gemi sayesinde, şimdi bu eşkıyalar diğer eşkıyaları istese istemezse ele geçirmeye vasıta olup, kuvvetli bir zabıta hükmünü aldı.

Erzurum civarında Rusya konsolosu vekilinin eşyasını gasp edenler bunlar tarafından ele geçirildi. Ve büyük bir savaşa sebep olacak gibi görülmekte iken, sonunda iki aşiret arasına düşen kan davası Hamidiye teşkilatına bağlılık nedeniyle, Ordu müşiriyetinden bir telgrafyle sükûnet sahiline döndü.

İran hududu dâhilinde Savuşbulak nahiyesinde meydana gelen bir İngiliz kızı meselesi bile Hamidiye Alaylarına bağlılık sayesinde zorluklar meydana gelmeden bertaraf edildi. Fesat için Kürdistan'a giden Bedirxanzadeler bunların eliyle tutuldu.

Nüfus yazdırılması sebebiyle birçok yazılmayan nüfus açığa çıktı. Öbüründe asker olmayı değil, devlete itaat etmeyi bile aklına getirmeyen dağ Kürtleri ve Bedevi Araplar takımı Kanunnameyi Hümayun hükümlerini candan benimseyip itaat ve bağlılıkla birbirleriyle rekabet edercesine kendileri istemeye kalkıştılar ve kabul edilmeyenler şikâyetlerini padişahın yüksek eşiklerine ulaştırdılar. Oluşan teşkilatın menfaatleri, sulh zamanı dışında savaşların yegâne galip gelme sebebi sayılan süvari kuvvetini mevcut Avrupa devletlerinin hiç birinin ulaşmadığı ve ulaşamayacağı bir yüksek zirveye ulaştırdı.

Bu suretle masrafsız ordular oluşturuldu. İşi bu noktayı nazardan muhakeme edecek iken; bilgilerim dışında bazı sebepler nedeniyle erkânı harbiye nezaretinin bu teşkilat aleyhindeki heyeti komisyonumuza havale edilen iki yazıyla yazılıp yeni yedek tertibatına halel getirdiği meselesini adeta ortaya koymuştur.

Yüksek saltanatınızın bu teşkilat üzerine yalnız kırk altı süvari Alayında masrafsız yirmi beş bin nefer ve hayvanata sahip olduğu nazari dikkate alındığında oluşan teşkilattan bazı taburların eleştirilmesi şöyle dursun 15–20 tabur bir bütün olarak mahıv olsa da, yine de bizim bu teşkilat sayesinde siyasi menfaatimizin olacağı şüphesizdir.

......Hamidiye teşkilatı münasebetiyle nüfusları yazılamayan

aşiretlerin nüfuslarının yazılmasından, birçok yazılmamış nüfus açığa çıkarıldığından ve mahalli ilticalara göre, yedek dairelerinin lüzumlu tadilatından bahisle onunla uğraştığını arz ediyor. Erkânı harbiye dairesi adı geçen paşa ile ifadesini beyandan sonra delilsiz sözüne iti-mat etmemek istiyor. Ordu-yi Hümayununuz Müşiriyetinin babı Seraskeriyeye göndermekle bir suretini de, tarafıma gönderdiğini gayet detaylı bir yazı ve liste de iş bu alaylar efradının sanal olarak dâhilinde bulunan ve fakat şimdiye kadar fiilen askere alınmayan veya askere alınamayan aşiretlerden tertip ve teşkil olunmakta bulunduğunu mühür altında ispat eylemiştir. Doğruluğu kabul olunuyor ise, özel teskere ile tebliğ olunan eğer kabul ediyorsanız bu yüksek iradenize tamamıyla uygundur. Değil ise, olmadığını ve bu adamlardan daima fuzuli bir kura alınmakta bulunduğunu erkânı harbiye dairesi madde-ten ispat etmelidir. Her tarafta hazreti zatınıza sadakatle hizmet etmek-ten başka maksadı olmayan ve şimdiye kadar emniyet ve itimatta layık buyrulan Muhammet Zeki Paşa kullarının, bu hususta yalnız harita üzerinde nazari bir hesapla yalan söylemek istediğini zan etmek ve bu tahmini ta huzuru padişaha kadar arz eylemek bir memurun memurluğuna yakışmamalıdır.

......Zira oluşan teşkilatın bütün Anadolu ahalisinin ve özellikle Anadolu etrafında çıkar ve siyasi niyetleri olan Avrupa devletleri nazarında yeni teşebbüsler olduğundan, bu duruma geldikten sonra mahıv ve yok edilmesinden çok büyük bir kötü tesir hâsıl olacağını yüksek padişahımıza söylemeye ihtiyaç yoktur. 4 Ağustos 1892

Yaveri Ekrem Kulları Şakir"

HAMİDİYE ALAYLARI TEŞKİLİNDE YER ALAN AŞİRETLERİN DETAYLI BİR LİSTESİ

Hazreti padişahın eseri olarak teşkil buyrulan Hamidiye süvari Alaylarının aşiret isimleri ve erkek nüfus miktarı ve kuvvet derecelerini gösterir cetveldir.

Erzurum vilayeti dâhilinde Hamidiye Alayları sayısına dâhil olan aşiretlerin isim ve kuvvet dereceleri .

Aşiret ismi erkek nüfusu kuvvet derecesi düşünceler.

Celali- 2200 (kişi) 2 Alay teşkil etmişlerdir iş bu aşiret Beyazıt sancağı dâhilinde Ararat dağı eteklerinde balıklı göle kadar uzanan hat üzerinde bulunan sıradağlara yerleşik olup, ziraatları çok azdır. Hayvan alış verişi ve komşuluk münasebetiyle Rusya ve İran'la ticaret muameleleri vardır İş bu aşiretin büyük kısmı Rusya ve İran'da bulunup şekavetle (eşkıyalıkla) meluftur. Ve ekseriyetle Osmanlı hududu dâhilinde bulunan Abağa nahiyesine hücum ederler. Bununla beraber bereketli Hamidiye teşkilatının tamamıyla tesis edilmesi halinde bunların hepsinin itiat dairesine alınması ve ıslahları kuvvetle beklenilir.

Zilanli- 2 Alay teşkil etmişlerdir bir kısmı Elaşkurd Karakilise'nin ilerisinde ve Balıklı gölü'nün sol sahilinde Sinek Dağı civarında ve bir kısmı da Bulanık kazası dâhilinde meskûndur.

Cemedanlı- 900- 1000 (kişi) 1 Alay teşkil etmişlerdir Elaşkurd Kilisesi gerisinde bulunan Kılıç Gediği civarında yerleşiktir. Gayet terbiyeli bir aşiret olup muharebeden sonra Kars ivarmdan buralara gelmişlerdir.

Ademanli- 1800 (kişi) 2 Alay teşkil ettikleri Beyazıt sancağında İran hududundan başlayarak Diyadin kazasıyla hamurnahiyesinde ve ala dağda meskün büyük bir aşirettir. Bir kısmı da Van vilayeti dâhilinde Erciş kazasının zilan deresinde yerleşik olup, Heyderanlılardan ayrılmadırlar.

Sipuki 3500 3 Alay teşkil ettikleri Beyazıt sancağının Entap kazasında ve Murat Suyu'nun sağ sahilinde ki vadide ve bir kısmı da Patnos nahiyesi civarında yerleşik olup, az bir kısım da Elaşkurd ve

Diyadin kazalarında yerleşiktir. Teşkilatı Hayriye'ye ilk defa giren bu aşirettir.

Karapapağ 00 1 Alay teşkil etmişlerdir Beyazıt Sancağına tabi Karakilise Sıraçli kabilesi kazası civarında ve Balıklı gölünün gerisinde yerleşik olup, muharebeden sonra bu taraflara

iskân eylemiş gayet cüretli (cesur) ve askerlikte fevkalade maharetli ve terbiyelidirler.

Karapapağ- Taştan Ağa takımı 1200 1 Alay teşkil etmişlerdir Sıraçlı kabilesiyle bir aşiret olup, Entap(Tutak) kazasında Kılıç Gediği gerisinde yerleşiktirler.

Heyderanlı- 3500, 4 Alay teşkil etmişlerdir. İş bu aşiretin bir kısmı Erzurum vilayeti dâhilinde Beyazıt sancağına bağlı Patnos ve Hamur nahiyelerinde yerleşik olup, diğer kısımları Van Vilayeti dâhilindedir. Aşiretler içerisinde en büyük ve kuvvetli bu aşirettir. Hüseyin paşa takımı

Sivas vilayeti dâhilinde meskûn

Karapapağ Mirali Beg kabilesi

Aşiret ismi erkek nüfusu kuvvet derecesi düşünceler

Karapapağ miralibeg kabilesi- 1500 1 Alay teşkil etmişlerdir Sivas Vilayetinin Kangal kazası dâhilinde yerleşik olup, muharebeden sonra, Kars'ın çıldır mıntıkasından

hicret etmişlerdir. Kendileri askerlik ve silahşorlukta olağan üstü mahir olup, harp esnasında ve Kars ordusunda pekçok faydaları görüldüğü gibi harbin bitimine kadar sebat ederek yiğitliklerini ve koruyuculuklarını ibraz etmişlerdir. Ve bu sefer Hamidiye teşkilatı hayriyesine dâhil olup 600 mevcutlu mükemmel bir alay teşkiline muvaffak olmuşlardır.

Musul Vilayeti Dâhilindeki Aşiretlerin Erkek Nüfusu ve Kuvvet Dereceleri

Aşiret isimleri erkek nüfus kuvvet dereceleri düşünceler

Ertoşi: 1800, 1 Alay teşkil etmişlerdir iş bu aşiret Musul vilayeti dâhilinde ve padişah arazisinde meskûn olup yaz mevsiminde Van vilayetinin Norduz Dağı yaylaklarına giderler. Cesaretli ve terbiyeli bir aşirettir.

Musul vilayeti dâhilinde diğer pek çok aşiret mevcut ise de, 4. Ordu dairesi dışında bulunmasından ve o taraflara gidilememesinden dolayı haklarında lazım gelen malumat tamamıyla elde edilememiştir.

Diyarbekir Vilayeti dâhilinde ki aşiretlerin erkek nüfusu ve kuvvet dereceleri

Aşiret isimleri erkek nüfus kuvvet dereceleri düşünceler

Kargeci ve Şeyhan 3500 Bir Alay teşkil eylediği Diyarbekir Sancağının Siverek kazasında ve çöl tarafında 8 Saat mesafede ki yerlerde meskün olup bir alay teşkil ederek, ilkbahara kadar da bir alay daha teşkil edecektir.

Kikiçerkan 1924 Kikixelman 890 Bir Alay teşkil eyledikleri Mardin ile Resuleyn (Ceylanpınar) arasında yerleşik olup hepsi süvari ve askerlikte mahirdirler ve bir alay teşkil etmişler ise de bir Alay daha teşkil etmeleri beklenir.

Deqori: 1292

Milli: 1011 Bir Alay teşkil ettikleri Mardin ile Nusaybin ve Cizre kazaları arasında yerleşik olup Bir Alay teşkil etmişlerse de, ilkbaharda Bir Alay daha teşkil edecekleri beklenilir.

İş bu aşiretler ziraatla uğraşıp hayvan alış verişiyle meşgul olup Arap ve Kürtçe konuşup fertlerinin hepsi askerlikte mahirdirler.

Milli: 10118 3 Alay teşkil ettikleri Siverek kazası dâhilinde bulunup Mardin, Urfa, Zor sancakları arasındaki çölde devamlı bir surette göçebe yaşarlar. Yazları Elazığ dağlarına kadar giderler. Her ne kadar 3 Alay teşkil etmişler ise de, nüfus mevcudiyetine göre, bir yeni alay teşkil etmesi beklenilir.

Miran ve Keçan: 2692 2 Alay teşkil ettikleri iş bu aşiret öteden

beri hükümetin itiatı altında bulunup senelik hayvan vergilerini tamamıyla devlet hazinesin 6.000 lira kadar vergi vermektedirler. Kış mevsiminde Cizre, Musul arazisinde ve yazları da Van Vilayetinin Norduz dağı yaylaklarına gidip, Cizre kazasına bağlıdırlar. Evvelce ve şu anda aşiret reisi Mustafa paşa kulları padişahın muvaffakiyeti sayesinde 2 Alay Hamidiye süvarisi teşkil ederek kıymetli bayrakları kendisine teslim etmiştir.

Diyarbekir Vilayeti dâhilindeki Arap Aşiretleri

Teyi: 400 çadır 2000 nüfustur 1 Alay teşkil etmişlerdir Teyi Aşireti Cobır Aşiretinden fazladır. Her ikisinin de senenin çoğu müddetinde bazen Nusaybin ve bazı vakitlerde de, Musul ve Sincar taraflarında çadırlarını kurarlar.

Cobır 2000 nüfus Bu aşiret Teyi Aşiretine nispetle azınlıkta kalır. Henüz teşkilati Hayriyeye dâhil olmamıştır.

Şemır: 10.000 çadır daimi surette çadırda yaşayıp meskeni olmadığından Mardin Musul Urfa, Zor ve Bağdat çöllerinde gidip gelmekte ziraata alışık olmadıklarından küçükbaş hayvan ve deve alış verişleriyle meşkul olup, teşkilatı hayriyeye dâhil olduğu takdirde de, tahmini mevcudu 15 Alay'dan fazla teşkilata müsaittir.

Turbi-Bekare-Xename: İş bu aşiretler 3. 4. ve 5. derecelerde sayılırlar Nusaybin resuleyn Mardin ve Musul havalisinde göçebe olarak bulunup hepsi süvari fakat ayrı aşiretlerden olmaları sebebiyle kısmen teşkilata dâhildir. Tamamının tahmini nüfusu 60.000 erkek olan iş bu Arap aşiretlerinin hepsi cesur ve askerlikte maharet sahibi olup bu sefer Padişahın iltifatına mahzar olduklarından peyder pey Teşkilatı Hayriye'ye dâhil olunmaları dünyada en mümtaz olmak şartıyla 15 süvari Alayı teşkil edecekleri beklenilip, dâhil olduklarında hem çöl havalisini imar ve nehde devlet hazinesinin deve ve davar Rüsümu olarak külliyetli miktarda gelir elde edileceği tabiidir.

Aşiret isimleri erkek nüfus kuvvet dereceleri düşünceler

Gravyan: 250

Bızıniyan: 800

Şükran: 500

Xelilan 700

Xafıştan: 300 Çatak kazasında meskûn olup umumi piyade teşkilatı hayriyeye dâhil değildirler. Hertoşi aşiretinden ayrılmadırlar.

Bitlis vilayeti dâhilinde Hamidiye Alayları sayımına dâhil olan aşiretlerin isimleri ve kuvvet dereceleri;

Aşiret ismi erkek nüfus kuvvet dereceleri düşünceler

Hesenanlı 5.000, 5 Alay teşkil ettikleri Melazkurd (Malazgirt) ve Bulanık kazalarıyla Muş civarında yerleşik olup, büyük bir aşirettir. Birlik ve beraberlikleri iyicedir.

Cibranli 4.500 4 Alay teşkil ettikleri Muş sancağının Varto kazasıyla Göynük (Gonîg) nahiyesinde ve Hınıs kazasıyla, Genç sancağı dâhilinde meskûn olup, fertleri cesur ve binicilikte mahirdirler.

Şırnak: 7.000

Dergol âdeti meçhul

Berdoyiseqla âdeti meçhul Botan ve Erdek kazalarında meskûn olupteşkilati hayriyeye dâhil değildirler.

Xoyti	âdeti meçhül	
Motki :	9	500
Beleki:	2	500
Sason:		15.000

Bitlis ve Muş sancakları dâhilinde olup hepsi piyade teşkilata dâhil değildir.

Ertoşi :	600

Culemerg civarında meskûn olup henüz teşkilati hayriyeyi Şahaneye dâhil değildirler.

Dostiki:	700
Bünyamin:	4.000
Deri:	1.200

Hereki 850 Gever (Yüksekova) kazası dâhilinde meskûn olup kısmen piyade ve kısmen süvaridirler teşkilata dâhil değildirler.

Herek:	3.000
Şirvan:	2.200
Dızra:	3.000

Bıradost kanireş 2.100 Şemdinan kazasında meskün olup kısmen piyade ve kısmen süvaridirler. Teşkilata dâhil değildirler.

Oramar:	1.200
Doskan:	2.500

Oramar kazasında meskün olup. Umumi piyadedir. Teşkilata dâhil değildirler.

Qartoş:	800
Bezeneş:	1.000
Bezde:	700
Rikan:	1100

Çal kazasında meskün olup umumi piyadedir. Teşkilata dâhil değildir.

Ziberi:	1.100
Berberiyibala:	12.000
Dostiki	1.200
Mızuri	5.000

İmadiye kazasında meskün olup hepsi piyadedir. Teşkilati hayriyeye dâhil değildir.

Hertoşi	2.000

Culemerg kazasında meskün olup umumisi piyadedir teşkilata dâhil değildir.

Lavin	700
Selah	300
Marunisi	1000

Culemerg kazasının Lavin nahiyesinde meskûn olup, teşkilata dâhil değildir.

Goli	500
Senedi	1.400

Xodi 8.000 Culemerg kazasının gole nahiyesinde meskûn olup hepsi piyade ve teşkilata dâhil değildirler.

Hertoşi	2.000

Çatak kazasının nordız nahiyesinde meskûn umumi piyade teşkilata dâhil değildirler.

Kodan	1.200
Mamxeran	900
Zırkan	500
Elbegi	260
Bırusii	550
Gerobiyan	280

Beytüşebap kazasında meskûn olup hepsi piyade teşkilata dâhil değildir. Ve hertoşi aşiretinden ayrılmadırlar.

Zırkanli 2.500 2 Alay teşkil eylediği iş bu aşiret Erzurum şehrinin güney kısmanda bulunan palandöken dağının orta tarafında yukarı Tekman ve aşağı Tekman nahiyeleriyle Hınıs suyu ve ovasında meskûn ziraat ve hayvan alış verişiylemeşkul cesur bir aşirettir.

Van vilayeti dâhilinde Hamidiye Alayları sayısına dâhil olan aşiretlerin isimleri ve kuvvet dereceleri

Aşiret ismi erkek nüfus kuvvet derecesi düşünceler

Heyderanlı: 1.800 2 Alay teşkil ettikleri Bargıri kazasına bağlı Abağa nahiyesinde meskündur. Muhammed Sıdık Beg takımı

Heyderanlı: 2.000 2 Alay teşkil ettikleri Erciş kazasında ve süphandağı eteklerinde meskündur. Emin Paşa takımı

Heyderanlı: 1000 1 Alay teşkil ettikleri Adilcevaz kazası dâhilinde Sarısu nahiyesinde yerleşiktir. Hacı Temır paşa takımı

Mıkori: 1.200 1 Alay teşkil ettikleri Mahmudi kazası dâhilinde yerleşiktir.

Takori: 1.000 1 Alay teşkil ettikleri

Şemsiki: 1.000 1 Alay teşkil etmişlerdir. Mahmureyi Hamid kazasında yerleşiktir.

Millan: 1.100 1 Alay teşkil etmişlerdir Mahmudi kazasında yerleşiktir.

Şikevft: 1.500 1 Alay teşkil etmişlerdir Abağ kazası dâhilinde ve İran hududu üzerinde meskûndur Mikori, Takori, Şemsiki, Milan ve Şikevft Aşiretleri Şikakilerden olup, İran hududu civarında askerlikte mahir ziraat ve hayvan alışverişiyle meşkuldürler.

Şiyoli: 1300 1 alay teşkil etmişlerdir Van Gölünü doğu sahilinde ve Van içinde yerleşik ziraatla uğraşırlar.

Yoli: 700 2 Bölük teşkil etmişlerdir. Vangölünün batı sahilinde Bargıri kazasına bağlı arnes nahiyesinde yerleşiktirler.

Ademanlı :1.800 Bir Buçuk Alay teşkil etmişlerdir. Erciş kazası dâhilin de Zilan deresinde yerleşiktir.

AŞIRETLERIN KÖKEN VE YERLEŞİM YERLERI!

Velinimetimizin Yüksek Eşiklerine:

Cenabı Allah, mülk ve milletin saadet sebebi olan padişahımıza uzun ömürler versin.

Memleket dâhilinde bulunan Arap ve Kürt aşiretlerinden Hamidiye süvari Alaylarının teşkil edilmesi ve Osmanlı Ordusunun kuvvetlenmesi için bir hayır eseri olan bu teşkilat; devrisaadetlerinin en parlak ve övünülür eserlerindendir. Bu doğru teşkilatın maksadına uygun olmak üzere, hilafet makamına celp buyrulmuş olan aşiret reislerinin saraya kolaylıkla gelmeleri ve döndüklerinde güvenlik içinde olmalarını sağlayan durum tarih sayfalarını süsleyecektir. Bütün Müslümanların saadetine mucip olacak böyle bir teşkilatın oluşmasında azda olsa hizmetimizin olması bize şeref ve iftihar vesilesidir. Ariyetten iş bu alaylara ihsan buyrulan zafer sancakları teslimine de, bizi memur kılmaları üzerine geçen sene 4. Ordu Müşiri Muhammet Zeki Paşa kullarıyla beraber Erzincan'dan hareketle;

Kemah, Ağın, Arapkir, Elazığ, Ergani Madeni, Diyarbekir, Mardin, Nusaybin, Cizre, Siirt, Bitlis, Van, Erciş, Merkez ve bağlı bulundukları yerleri dolaşarak Erzurum'a ve oradan Erzincan'a dönülmüştü.

İkinci defa olarak yine Erzincan'dan hareketle, Kiğı, Muş, Melazkurd, Karakilise, Ahlât, Bitlis, Diyarbekir, Harput ve Sivas'a uğrayarak bu defa yüksek eşiğin huzurunda kulluğumu ispat etmek şerefine ulaştım. Bu gezi ve seyahat esnasında Anadolu ve Kürdistan'ın çok mühim yerlerini gördüm. İhsan buyrulan elli parça zafer sancaklarını şanına layık, sadakat ve kulluğa uygun, tam bir saygıyla, aşiretlerin reisleri kullarınıza teslim ettim. Bu süreiçinde adı geçen aşiretlerin asalet, kaynak, mevki, ahlak ve adetlerine dair az da olsa bazı doğru bilgilere sahip oldum. Söz konusu bilgileri özet olarak şevketli padişaha arz ve tebliğ etmeyi kulluğumun vazifesi sayarım.

Bütün Kürt aşiretleri Milan ve Zilan denilen iki aslın kollarıdır ki, bunlara kısaca mil ve zil denilir.

Cibranlı, Hesenanlı, Heyderanlı Aşiretleri aslen Mılan- Sipki, Cemedanlı ve Zilanlı'da Zilan Aşiretlerine mensupturlar. Arap ve

Araplaşmış kavim ve aşiretler bunun dışında olup Kiğı ve Erzincan havalisinde ve diğer bazı mevkilerde yerleşik bulunan ve çilo ismiyle isimlendirilen ve bir kısmı da Kürtlük ve aşiretçe ehemmiyetli bulunmadıklarından aşiretlerden sayılmazlar.

Kapalı olarak yüksek eşiğe takdim kılınan detaylı cetvelde müfredatıyla arz ve izah olunduğu gibi; Erzurum Vilayetine tabi Beyazıt Sancağının malum mıntıkalarıyla, Erzurum şehrinin güney tarafında bulunan; Palandöken dağı arkasında yukarı Tekman ve aşağı Tekman nahiyeleriyle, Hınıs suyu ve ovasında bulunan Celali, Zilanlı, Cemedanlı, Ademanlı Sipki, Heyderanlı, Zırkanlı ve Karapabağ kabilesinin Sıraçlı ve Taşdan Ağa takımı aşiretleri tahminen 12.200 kadar erkek nüfusa sahip olup, bunlardan mükemmel 18 Alay teşkil edilmiştir.

Van Vilayetine bağlı Bargeri, Erciş, Adilcevaz, Mahmudi, Memuretülhamid, Abak, Çal, Çolemerg, Gevar, Şemdinan, İmadiye, Beytüşebap, Kafgeri ve Abağa, Sarısu, Arnes, Oramar, Lavin, Gole, Turdos nahiyeleri ve Vangölünün doğu sahilleriyle, İran hududu üzerinde bulunan Aşiretler ki; heyderanli, ademanli, Şikaki Aşiretinin hepsine mensup bulunan Makori, Takori, Semsiki, Milan, Şikefti kabileleri ve Şöveli, Yoli, Hertoşi, Dostiki, Bünyanis, Deri, Heriki, Xori, Şervan, Dize, Bıradost, Kanireş, Oramar, Doskan, Bünyüniş, Beze, Redkan, Zibari, Berwariyi-Bala, Mizuri, Loyin, Selah, Maronis, Goli, Senedi, Kodan, Mamxoran, Zırkan, Aliki, Pirosi, Graviyan, Pezdinan, Şükran, Xelilan, Xafışan aşiret ve kabilelerden ibaret olup bunların takriben toplam erkek nüfusları 87.000 civarında olarak arz edilen Heyderanli, Şikaki, Şiyoli, Boli, Ademanlı ve Hertoşi Aşiretlerinin bir kısmından 13 mükemmel süvari Alayı teşkil edilmiştir. Geri kalan kabile ve aşiretlerin efratları da askeri vasıf ve yiğitliğe sahip olduklarından bunların bir kısmı piyade ve bir kısmı da, süvari oluvermiştir.

Bitlis Vilayetine tabi Motki ve Xoyti kazalarıyla Muş, Genç ve Siirt sancaklarının Muş'un içi, Bulanık, Melazkurd, Varto, Sason, Genç, Erde, aşağı Pervari kazaları ve Göynük, Dergol nahiyelerinde yerleşik Hesenanlı, Cibranlı Aşiretleri ve Xoyti ve Motki, Beleki, Sason, Şirnak, Dergol, aşağı Bervari ahali ve Kürtleri de çeşitli kabilelere ayrılıp bunlardan yalnız hesenanlı, Cibranlı ve Şırnak Aşiretlerinin erkek nüfusları 13.500 civarındadır. Ve sırf aşiret olan

hesenanlı ve Cibranlı'dan 8 Alay süvari teşkil edilmiştir. Diğerleri de; Bitlis vilayeti dâhilinde bulunan Sıloki, Etmaneki, Dımıli, Puran ve Emsali aşiret ve küçük kabileler de piyadeye elverişli bulunmuştur.

Diyarbekir vilayeti dâhilinde bulunan ve devamlı olarak Diyarbekir, Musul, Halep vilayetleri arasındaki çöllerde seyyar halinde bulunan Araplardan Şemır, Tay, Cobır, Bekare, Xename Aşiretleri takriben 60.000 erkek nüfusa sahip olup bunlar arasındaki, Şemır ve Cobır Aşiretlerinden 11 Alay süvari teşkil edileceği gibi diğerleride, bu büyük şerefe nail olmak arzusundadırlar.

Diyarbekir vilayeti dâhilinde ki Araplaşmış aşiretlerden Karageçi, Kiki, Xelcan, Kiki Çırkan, Milli, Dekori isimleriyle anılıp, erkek nüfus miktarı 2.950 civarında kayıt ve yazılmış ise de, gerçek miktarı bunun iki mislinden fazladır. Bunlardan da 6 Alay teşekkül etmiştir.

Yine Diyarbekir ile Musul vilayetleri arasında ve Van vilayetinin Nordız dağlarında bulunan Mıran, Keçan isimleriyle adlandırılan Araplaşmış 7.000 kadar erkek nüfusu sahip olan bunlardan yalnız, Miran aşiretinden mükemmel 2 Alay teşkil edilmiştir.

Yine Diyarbekir vilayeti dâhilindeki, Bekıran, Şeyhdodan, Roşkotan, Qereçol ve Goran Aşiretleri de takriben 7.500 erkek nüfusa sahip olup, bir kısmı süvari ve bir kısmı da piyadeye elverişlidir. Vakaa olarak bunlar henüz alaylar teşkilatına dâhil olmamışlarsa da, Allahın ve padişahımız sayesinde bu yüksek teşkilata katılmaları kuvvetle beklenilmektedir...

Mardin sancağı dâhilinde, piyade olarak Hewırki, Keşuri, Omerkan gibi süvari ve piyadeye elverişli aşiretlerde mevcuttur. Yukarıdaki listede adı geçen, adresleri, nüfus miktarı, mevkileri arz ve izah edilen Arap ve Kürt aşiretleriyle Araplaşmış aşiretlerin çoğunluğu Padişahımız sayesinde Hamidiye süvari Alaylarını teşkil etmişlerdir. Geriye kalan kabile ve aşiretler ise, özel bir komisyon vasıtasıyla değerlendirilerek, bulundukları yerlerde durumlarına göre kuracakları alaylarla teşkilata katılıp, yüksek saltanat uğruna cansiperane çalışacakları tabiidir.

Kürtler ekseriyetle hayvancılık ve ziraatla meşgul olup, umumen saltanatı seniyeye ve padişaha bağlı ve sadık oldukları gibi, Dindar,

Nimetşinas, terbiyeli, zeki, vefakâr, cüretli, gayretli, misafirperver, askerlik ve silahşorlukla, çabuk hareket eden mahir insanlardır. Son derece kanaatkâr oldukları gibi, xanedan huyları gereğince; fukara ve biçare kimselere yardımı severler. Bunlardan başka kuvvetli bünyeye, zor ve meşakata tahamüllü, dini bütünlüğe, iyi ahlaka sahip olup, hile ve desiselerden uzak velhasıl bir askere lazım olacak her türlü iyi sıfatlara haizdirler.

Bazı kötü niyetlilerin ve zararlı fikirlere sahip; ecnebilerin bunlar hakkında ara-sıra olağanüstü abartılı şikâyetlerde ve neşriyata bulunmaları, az önce arz ettiğim; makbul sıfatlarını; vahşet ve kan dökücülük şeklinde göstermeleri sırf zararlı gayelerini sürdürme amaçlıdır. Bir zaman cehalet nedeniyle, aralarında küçük zıtlıklar ve ayrılıklar meydana geldiği rivayet olunmakta ise de; zaten o kadar önemi olmayan bu durumların padişahımızın inayeti sayesinde bundan sonra meydana gelmeyeceği keşindir. Mahalli hükümetlerin padişah rızasına bağlı kalarak; gösterecekleri; gayret ve vazifeperverlikle; aşiret ve kabilelerin çoğunlukta bulundukları yerlerde mükemmel ve muntazam bir mesai sarf edeceklerini umut ediyoruz.

Ancak; cehalet sebeplerini ortadan kaldırmak, ilim ve fen tahsiline bağlı bulunduğundan, ilim ışığından mahrum olan bu kavimlerin iyi eğitim ve medenileşmesi için icap eden yerlere kâfi miktarda mektepler açılarak, iffetli öğretmenler tayin edildiği takdirde Kürtler sahip oldukları zekâ sayesinde medeniyeti kabul edecek, zanaat ve ziraatta buna bağlı olarak yükselecektir. Bu sayede hali hazırdaki gelirleride artacağı gibi, gelirlerin atmasına bağlı olarak; hazineyi celilede bundan hise alıp zenginleşecektir.

Aşiret ve Kürtlerin çokluğuyla beraber, bir hayli de Ermeni ahali bulunmaktadır. Bu hususta en mühim olan Bitlis vilayetinde; Kürt aşiretleri ve hatta iyi ve kötüyü fark eden bazı fikir ve terbiye sahipleri her ne gayeye matuf ise; Ermeniler tarafından pek çok defalar kendilerine isnat edilen kusur ve şekavette hedef olmaktadırlar. Bu hustaki şikâyetler sırf abartıdan ve ara-sıra, aralarına gidip gelen ecnebi seyyahlar veya bazı Ermeni mektep öğretmenlerinin tahriki eserinden başka bir şey değildir.

Aralık'da bir kere görülmüş olan Ermeni karışıklığı, sadece Ecnebilerin bazı kötü fikirlerinden kaynaklanmıştı. Ve bu karışıklığı bertaraf etmek mahalli hükümetlerin gece gündüz ayık ve tedbirli olmaları ve asker sevkiyle mümkün olabilmişti. Bundan sonra ise, imparatorluğun her tarafında gücünü gösterecek olan Hamidiye Alayları, bu büyük kargaşayı tamamen bertaraf edeceği gibi, padişahın sayesinde bundan böyle de, asayişi ihlal ve tehdit edecek bu gibi durumların meydana gelmemesi sağlanacaktır.

Şarkın ve garbın gıpta edeceği böyle muntazam bir askere sahip olmaktan dolayı padişahımızı kemali ihlâsla koruyacağımızı beyan etmeyi vazife bilirim. O hususta ve diğer bütün hususlarda emir ve ferman, lütfü inayet ve ihsan padişah hazretlerinindir. 10 Recep 1310

Yaveri Hazreti Şehriyarlarından Kulunuz Vehbi

HAMİDİYE ALAYLARI
REİS VE SUBAYLARININ LİSTESİ

Yıldız Sarayı Baş Kitabet Dairesi n:7542 Şehriyar Kâtibi Süreyya Tarih 26 Kanunu Evvel 1310 Acizane beyanımdır

Padişahın rızası ile aşiret fertlerinden tanzim edilmekte olan, Hamidiye süvari Alaylarından bu sefer de teşkilatın iyi sonuçları nedeniyle 15 Alay için Reis ve aşiret yetkililerinden 4. Orduca seçilen zatlardan defterde gösterildiği suretle 14'ünün uhdesine kaymakamlık ve 29'unun uhdesine de binbaşılık rütbeleri tevcih ile seçildikleri yerlere memuriyetlerini arz ve ilanla Seraskeriyeye bildirilmiş ve padişahın yüksek iradesine uygun olarak askeri daireye tebliğ edilmiş bu hususta emir ve ferman padişah hazretlerinindir.

Makamı Seraskeriye Süvari Dairesi:

32.Süvari Hamidiye Alayı kaymakam Selim Beg Fezli Ağa'nın oğlu Hınıs

33. " " Ali Ağa (Cibri) Ağa oğlu Halit Bey Genç "

37. Osman Efendinin oğlu Şeyh Salih Bey-Beyazıt

48. " " Temır Ağa oğlu Mustafa Beg Diyarbekir 12 Mayıs 1308

49. " Mustafa Paşa oğlu Abdülkerim Beg Mardin 12 Mayıs 1308

32. " Binbaşıyı Evvel Yusuf Ağa oğlu Sait Ağa Varto

32. Binbaşı Hurşit Ağa oğlu Abdulvahap Ağa Varto

38. Kaymakam Ateş Ağa oğlu İbrahim Beg Beyazıt

40. Hamidiye Kaymakam Muhammet Bey oğlu Mirali Bey Sivas

41. Kaymakamı Temavizade Mahmut Ağa Oğlu İbrahim Beg-Siverek

42. Hamidiye Kaymakamı İbrahim Paşa oğlu Abdulhamid Beg-Siverek

33. Binbaşıyı Evvel Osman Ağa oğlu Mahmut Ağa

33. Binbaşı Hatip Ağa oğlu Ahmet Ağa

36. Binbaşıyı Evvel İsmail Beg oğlu Yusuf Ağa Kiğı

36. Süvari Binbaşı Derviş Ağa oğlu Abdal Ağa -Kiğı

43. Kaymakamı Temadizade Mahmut Ağa oğlu Muhammed Beg-Siverek

44. Kaymakamı Eyüp Bey oğlu Halil Bey-Siverek

45. Kaymakamı Haeı Eyüp oğlu Reşit Beg-Mardin

47. Kaymakamı Hasan Ağa oğlu Abdurrahman beg-Diyarbekir

37. Süvari Hamidiye Binbaşıyı Evvel Yusuf Ağa oğlu Derviş Ağa-Beyazıt

37. Binbaşı Mahmut ağa oğlu Nebi ağa-Beyazıt

38. Binbaşiyi Evvel Hüseyin oğlu Ahmet Ağa-Beyazıt

38. Binbaşı Abdullah Ağa oğlu Fikri Efendi-Beyazıt

40. Binbaşıyı Evvel Mustafa oğlu Hüseyin Ağa-Sivas

40. Binbaşı Muhammet Beg oğlu Ali Beg Sivas

41. Binbaşiyi Evvel Memo oğlu Muhammet Ağa Siverek

41. Binbaşı Nimet oğlu İbrahim Ağa-Siverek

46. Binbaşı Şehmus ağa oğlu Yusuf ağa-Diyarbekir

47. Binbaşiyi Evvel Abdurrahman Ağa oğlu Ali Ağa-Diyarbekir

47. Binbaşiyi Sani Hüseyin oğlu Ketip Ağa-Diyarbekir

48. Binbaşiyi Evvel Mustafa oğlu İbrahim Ağa Mardin

42. Süvari Hamidiye Alayı Binbaşiyi Evvel Mustafa oğlu Yaşar Ağa-Siverek

42. Binbaşiyi Sani Hacı Mustafa oğlu Süleyman Efendi-Siverek

43. Binbaşiyi Evvel Hacı Muhammet Ağa oğlu Ömer ağa-Siverek

43. Binbaşıyi Sani Eyüp ağa oğlu Sinan ağa-Siverek

48. Binbaşiyi Sani Mustafa Paşa oğlu Abdülkerim Beg-Mardin

49. Binbaşiyi Evvel Abdi Ağa oğlu fetteh Ağa-Cizre

49. Binbaşiyi Sani Mele Sadık Beg oğlu Mahmut Efendi-Cizre

44. Binşaliyi Evvel şeyh Ali Ağa oğlu Şeyh Muhammet Ağa-Siverek

44. Binbaşiyi Sani Yaşar Ağa oğlu İbrahim Ağa -Siverek

45. süvari Binbaşiyi Evvel Hacı Eyüp oğlu Temır Ağa-Mardin

45. Binbaşiyi Sani Muhammet oğlu Osman Ağa-Mardin

HAMİDİYE ALAYLARININ FAALLİYETLERİ

SİVAS VİLAYETİNDE HAMİDİYE ALAYLARININ FAALİYTELERİ

Tek hedefleri Ermeniler oldu. Ermeni mallarını talan ve yağmada engel tanımayarak, kendilerine engel olmak isteyen askeri güçleri dahi rehin aldılar.

Sadaret Mektubu Kalemi

9 Teşrinis Sani 1311

Tarafi Valayi Seraskeriye aceledir.

Süvari Alay kaymakamı Mirh Ali Bey kendisine tabi 10 Karapapağ refakatinde ve yanlarında bir o kadar da Kürtle, Karahisar'ın doğusunda bir Müslüman köyüne gelmiştir. Bu köyde; Karahisar'da ki Ermenilerin iki güne kadar silahları alınırsa, askerin müdafasına fırsat vermeden kasabaya hücum edeceklerini beyan etmiştir. Ayrıca Mirali bey ve mahiyetindekilerin Yebanti köyü ermenelerinin mallarının yağmalanması hadisesinin izah edilmesi gerekmektedir. "İngiltere sefaretinin muhtırasına cevap verebilmek amacıyla bilgi isteniyor)

Tercüme odasından Dış İşleri Bakanlığına 17 Kanuni Evvel 1895 tarihiyle İngiltere sefaretinden gelen muhtıranın tercümesidir:

"Sivas Vilayetinin güneybatısında ve özellikle Gemerek ile komşu köy ve kasabalarda yerleşik olan Ermeniler tecavüz ve saldırılardan pek ziyade muzdarip ve mütazarır oluyorlar. 7 köy ve özellikle bunların en mühimleri olan Burhan, Lizoli, Çeşme ve Alakliya köyleri; Çerkezlerle, Kürt ve Türkmenler tarafından talan edilip soyulmuşlardır. Vakıa olarak; Burhan da bir adam öldürülmüş ise de, külliyetli telefat yoktur.

Yine o civarda bulunan Dudbil isminde diğer bir köy de, Kürtlerle, Çerkezlerin kuşatması altında bulunuyor. Ermeniler Şarkışla kaymakamının yardımını talep etmiş iseler de; Adı geçen kaymakam kâfi derecede askeri bulunmadığı gerekçesiyle, kendi kendilerini müdafa etmeleri gerektiği kendilerine bildirmiştir.

Bu cevap üzerine; Ermeniler evlat ve ailelerini kiliseye kapatmışlardır. Ve o zamandan beri işin nereye varmış olduğu bilinmemektedir. Ayrıca; pek çok Ermeni de, Gemerek'e iltica etmektedirler. Kürtler bahs edilen yerden 9.000 Koyun, almayı başarmışlardır. Adı geçen olaylar hakkında Ankara vali vekilinin nazarı dikkati çekilmiş ise de, adı geçen köylerin kendi Vilayetinin hudutları dâhilinde bulunmadığı nedeniyle, hükümetten talimat almadıkça bu hususta bir şey yapamayacağı cevabını vermiştir."

Telgraf

Sadaret Makamına Telgraftır

Gasp edilen mallardan, bu sefer 1370 baş hayvan ve 10.111 ölçek çeşitli zahire ve bir hayli ev eşyası Tokat sancağına bağlı, Suşehri ve Hafik kazalarınca ve vilayet merkezine bağlı Kangal nahiyesinde bulunarak, sahiplerine teslim edildiği mahalli idarelerden gelen bilgi üzerine arz olunur.

18 Kununi Evvel 1311 Sivas Valisi Halil

Tarafı Valayi Seraskeriye

Karapapağ kabilesinden Süvari Alayı Binbaşısı Hüseyin Ağa mahiyetindeki 30 atlı ile Sivas'a tabi Mancılık köyüne gelmiştir. Hüseyin Ağa, kendilerinin daha önce talan ettikleri malları geri almak için gelen, bir müfreze asker ile bir miktar inzibatla talan edilen malların geri verilmesi için oraya gönderilmiş olan redif teğmeni İsmail Ağa'nın bulunduğu odayı abluka altına almıştır. Kendisinden burayı derhal terk etmesini ve etmemesi durumunda kendisine hakaret edeceğini beyan etmiştir.

19 Teşrini Sani 1311

MİRAN AŞİRETİ MINTAKASINDA Kİ FAALLİYETLER

Miran Aşireti reisi Mustafa Paşa için, gücünün yettiği her kesim ve herkes ile onlara ait, taştan yumuşak ne varsa hedefti. Bütün zulmü aleni olduğu halde, 4. Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa gibi bir davavekilinin sayesinde öldürülene kadar icraatlarını sürdürdü.

HAMİDİYE ALAYLARI KURULUŞU ÖNCESİ MARDİN

İsimleri tamamen hümayuna bağlı aşiret Alaylarının teşkili hususunda 4. Ordu Müşiri Paşa Hazretleriyle Diyarbekir vilayetinin Mardin sancağına bağlı güzel bir yer olan Ceziretülarap'a gittiğimde dikkatimi çeken en önemli husus gördüğüm servet kaynağı denilmeye layık bereketli madenlerden neden gereği şekilde istifade edilemediğinin tahkikatını yaptım. Bu durumun gerçek nedenlerine ulaşma arzusuyla mümkün mertebe lüzumlu tahkikatların yapılmasına giriştim. Bu hususta ve az bir zamanda elde edebildiğim malumatların bazı bölümlerinin devletin nazarı dikkatini celp edeceğini düşünerek; doğruluk ve bağlılığım nedeniyle arz ve beyan etmekten kendimi alamadım. Bununla beraber bu hususta ki malumat âcizane olarak şu şekilde elde etmişimdir. Şöyle ki;

Bu geniş arazide yerleşik ahalinin çoğu Müslüman ve pek azı Hıristiyan olup İslam taifesini teşkil edenler Kürt ve Arap kavimlerinden ibarettir. Hıristiyanlarda; süriyaniyi kadim, Ermeni, Keldani, Katolik Süryani, Protestan Süryani mezheplerinden ibarettir.

Hıristiyanların; dil birliği vasıtasıyla Müslümanlar ile olan yakınlık ve iltifatları şaşılacak derecededir. Servet ve sermayeleri sayesinde de, hükümet memurları arasına girmekle silahsız tebaaya karşı yapmış ve yapmakta oldukları durumlar ile bunların yolundan giden Mardin kasabası tüccar taifesinden bazılarının icra ede geldikleri olaylar hiç bir yerde görülmemiş şeylerdir ve. Bundan ders çıkarmamak akıl karı değildir.

Biraz önce işaret olunduğu gibi bura Hıristiyanlarının ana lisanları ile yazıları Arapça olduğu gibi, kürtçe de bildiklerinden iş bu yazı ve lisan birliği yardımıyla hükümet ve mahalli mahkeme memurlarından pek çok yüz bulmaktadırlar. Ayrıca, sahip oldukları nüfuz nedeniyle müslüman ahaliyi kendilerine bağlı kılmışlardır. Kendilerine karşı

serkeşlik edenler olursa, onlar hakkında da derhal bazı yalan ve iftiradan oluşan tertiplerle mahkemelere müracaat edip, zaten tamahkârlığa tapan memurlar vasıtasıyla gıyabi hükümler verdirilerek Çaresizi meşhur bir şaki gibi lanste ettirebilmektedirler. Bunları bu şekilde korkutarak kendilerine itaat ettirmekte ve hatta papazları bile bunlara ellerini öptürmekle, üstünlüklerini göstermektedirler. Bunların bu derece hükümet ve mahkemeler üzerindeki nüfuzlarını gören ahali, cehaletleri nedeniyle büsbütün himayeleri altına girmektedirler. Kıymeti bir iki yük altın dolayında bulunan köylerini bir iki bin kuruşla ve bazen de parasız tapularından feragat edip, bu kişilerin himayeleri altına girmektedirler. Böylelikle ahali bu verimli köyleri ve tüm mahsullerini bunlara yedirmektedir.

Bunlar da; filan köylü iki bin kuruşa arazisini sattı yaygaralarından bahisle hakiki kıymeti yüz bin, iki yüz Bin kuruş olan arazilerinin kıymetini düşürerek, düşük bedelli beyanlarla vergi vermektedirler. Böylece devlet gelirlerinde büyük kayıplara sebebiyet vermektedirler. Bu köylere sahip olanlar birbirlerinin köylerine girmeyerek aralarında gizli bir ittifak ile sömürülerini ve vergi kaçakçılıklarını devam ettirmektedirler. Bu durumu düzeltmek için hükümet ve bazı mal memurları hayli zahmetler çekmektedirler.

Buraya bir de, Cizvit takımından Fransalı Kapucin Rahipleri olarak tanınmış bir kaç rahip yerleşmiştir. Bunlardan Şelmas Selfitori ismindeki şahıs adeta bir ecnebi sömürgesi teşkil edercesine bundan 5–6 sene önce 15 parça köyün tapusunu ele geçirmiş ve. Ahalisini de, çiftçi olarak kullanmıştır. 5 yıl önce buraya mahkeme reisi olarak atanan Akif Bey bu duruma akılıca müdahale edip önünü kesmişse de, yinede ellerinde bulunan 15 pare köyün ahalisini istedikleri gibi çalıştırmakta oldukları da bir gerçektir.

Bu Cizvit Rahipleri Şepkin Mahallesinin Batı tarafında bulunan Latife camiinin yanında ki bir haneyi sakinlerinden alıp sonradan etrafında bulunan satılık olmayan, kamu yararına bırakılmış olman meydan yerlerini de ilave ederek izinsiz resmi kilise ve mektepler inşa etmişlerdir. O dönemde, ahali tarafından ileri sürülen iddialara o vaktin hükümet memurları katiyen önem vermemişlerdir. Bunlar mekteplerinde zararlı olup- olmadığı hükümetçe meçhul olan bir takım dersler okutturmakta oldukları gibi, şu sarada da hiç bir emir ve iradeye dayan-

mayarak 25 kadar bori ile iki üç tane kırantadan oluşan bir çalgı takımı talep ederek Hıristiyan çocuklarına talim vermektedirler. Bu konuyla ilgili vilayet ile alay arasında muhabere cereyan etmekte olduğu görülmüştür. Ahalisi Arap, Kürt ve Hıristiyan olan böyle bir yerde kullanımı yalnızca devletin yüksek askerine mahsus olması gereken bori ve çalgı takımını kullanmak ahalinin gözüne pek çirkin görüleceği için Allah göstermesin cehalet saikasıyla devlete baş ağrısı olacak bazı münasebetsiz hadiselere de sebep olabileceği ihtimal dâhilindedir. Bununla beraber bu durumun mutlaka durdurulmasıyla borilarının zaptı hususu da hâlihazır nezakete uygundur. Bunların mekteplerinde okuttukları derslerde kullanılan lisanı bilen hiç bir fert olmadığı gibi, hükümet ve maarif komisyonu da bilgi sahibi değildir.

Bundan başka da; burada Ermeni kadim patrikhanesi detaylarından olan eski Süryani Patriği Btris Efendi ismindeki Şahsın hareketleriyle ve çiğ fikirleri hakkında alabildiğim bazı bilgileri arz ve beyan edeceğim.

Adı geçenin Musul'da bulunan bir kilise meselesinden dolayı 1303 tarihinde İstanbul'da oturan İngiliz elçilerine çekmiş olduğu iki telgrafın içeriği kendisinin ne kadar tehlikeli fikirlere sahip olduğunu yeterince gösteriyor; Adı geçen patrik eski vali Enis Efendi zamanına kadar buraya tayin edilen bütün memurlara tesir ederek her istediğini yapmıştır. Araplardan ve Kürtlerden bazı eşkiyaları himaye ederek ve mahkemeye düşenleri iltimasla kurtararak, hükümetin tutukladığı şakileri çeşitli entrikarla bir yolunu bulup, hapisten çıkartarak kendine bağlamıştır. Böylelikle, Kürtlerin ve Arapların kalplerini kazanarak, hatta kasabanın ileri gelen müslümanlarıyla Nusaybin kazası Kürtlerinin reislerine; seyidlerine kendisine; patrik efendi dedirtip elini öptürmeğe kadar işi ilerletmişti. Vali Enis Efendi ile Mardin muhasebecisi bu durumdan haberdar olunca, birlikte hareket edip, bu patriğin ve mitranların nüfuzlarını kırmak için birlikte gayret göstermişlerdir. Ve bu gayretlerinde bir dereceye kadar da başarılı oldukları da tahkikatlardan anlaşılmaktadır. Patrik Efendinin fikrine hizmet etmeyen valiler aleyhinde müslüman ahaliden elde etmiş olduğu adamları kullanarak çeşitli gayretlerle şikâyet dilekçeleri verdirmektedir. Bu şekilde hükümet memurlarını çelişkilere düşürerek kendisi rahatça fırıldağını çevirmektedir. Daha önceki vali Enis Efendi hakkında ki şikâyetleri de

onun tertiplediği şüphesizdir. Adı geçen patrik ecnebi devletlerle ve özellikle Londra'yla irtibatlı olduğu gibi, dilekçe tarihinden bir ay önce bir İngiltereliyi de getirerek patrikhanede saklamakta olduğu ihbarını aldım. Hükümet de benim haber aldığım sırada haber alarak polis marifetiyle lüzumlu teftişleri yapmaya başlamıştır. Bu İngiliz güzel ressam ve fotoğrafçıdır ve makinesi da vardır. Adı geçen patrik biri büyük, diğeri küçük olarak Londra'dan iki tane de matbaa getirmiştir. Bunları Mardin'e bir saat mesafedeki Derizefuran manastırına naklederek orada Süryani harf ve diliyle kitaplar basarak Londra'ya ve Anadolu'nun birçok yerlerine göndermektedir. Bu matbaanın kapattırılması hakkında liva ile vilayet arasında bazı haberleşmeler yapılmış ve hükümet tarafından her ne kadar kapattırılmasına teşebbüs olunmuş ise de, yine ara sıra gizliden işlettirilerek daha önce arz olunduğu gibi Süryani lisan ve harfleriyle bazı şeyler tab etmekte olduğu da, teyit edilecek şekilde işitilmiştir. Burada, ne kadar Mitran ve Keşişleri var ise, hepsi kendisiyle fikirdaştır. Fikrine hizmet etmeyen bir iki Mitran ve Keşiş var ise, bunları da nazarı itibardan silmiştir. Geçen seneler Nusaybin kazasında vekil olup, meclis idare heyetinde yer alan, Mıtran Xına ile Nusaybin mahkemesi azasından olan ve kazaya bağlı aznavur nahiyesi Hıristiyan ahalisinden bulunan Mıtran ve Şemas Şemo patriğin rızasını almadan eşlerinin yanına bile gidemeyecek derecede patriğe bağlıdırlar. Hatta adı geçen nahiyenin ileri gelenlerinden keşiş unvanı verdikleri bazılarının da korku ve cehalet nedeniyle kiliseye devam ettiklerini his etmeleri nedeniyle vali ve muhasebecinin tedbir ve teşebbüsleri neticesinde, dâhiliye bakanlığının emirleriyle adı geçen Mıtran Mıtranlıktan ve meclis idare azalığından ve adı geçen Şemas Şemo'nun da mahkeme azalığından azl edilmişlerdir. Bu şahısların nüfuzlarının tamamen kırılmasıyla Kürt taifeleri bir dereceye kadar baskılarından kurtulmuşlarıdır.

Adı geçen nahiye Kürtleri, çok cahil olmaları nedeniyle din ve mezheplerini layıkıyla idrak edebilecek durumda değillerdir. Bu nedenle bunlar için icap eden köylerde mektepler inşa edilerek din ve mezhebin ne oluğunu tanıttıracak kadar okutturulmaları için hükümetçe fedakârlıkla teşebbüsler meydana getirilmez ise, Allah göstermesin kısa bir süre

Sonra bu şahısların yine eski mesleklerine dönebilmeleri ihtimal

dâhilindedir. Mıtranlar ve Şemo'nun bunları pek kolaylıkla yoldan çıkarabilecekleri şüphesizdir.

Buranın maarif komisyonunda dile aşina hiç kimse olmaması, nedeniyle okuttukları derslerin neden ibaret olduğunu ve zararlı şeyler olup olmadığını anlayabilecek şöyle dursun, bunlar gücenmesinler diyip kendilerine soru bile sormaya cesaret edememekte oldukları pek garip bir haldir. Bununla beraber burada maarif komisyonu müdürü ismiyle islam'dan İngilizce ve Fransızca bilen bir memurun bulundurulması ve o memur tarafından verilecek program haricinde ders okutturulmaması büyük faydaya sebep olacağını da arz etmeye lüzum yoktur.

Mardin sancağı batı ve kuzeybatı ve güney batı taraflarında Diyarbekir, Resıleyn (Ceylanpınar), ,kuzeyde Dicle nehri doğu ve güney doğu ile kuzeydoğu tarafları da Siirt, Musul ve derazor sancaklarıyla çevrili tarihi bir şehirdir. Mardin'i Derezor sancağıyla Resuleynden ve Musul'dan ayıran tabii hudutta bulunan ve ikisi batıdan doğuya ve birisi batıdan doğuya doğru akan Cercup ve Xabur ve Çağçağ adında üç büyük nehirdir. Ve iş bu kısım doğudan batıya doğru uzunluğu kırk ve genişliği 20 saatten fazladır. Verimli bir arazidir. Adı geçen çölün şimdiki halde üçte ikisi Mardin ve üçte biri Nusaybin kazalarına bağlıdır. Bu arazinin onda biri yerleşime açık, olup, gerisi boş arazidir. Bu çöl eskiden çok fazla abat olup içinde halen eski eserel-er ve büyük şehirleri havi olduğu tarihleriyle sabittir. Bu arazide yerleşik olan yerlerin, yani köylerin teşkilatlarının idaresi yukarda açıklandığından tekrarına ihtiyaç olmayıp yerleşik olmayan taraflardan devletçe katiyen istifade edilememektedir. Bunlar yalnız şemır Arap aşiretinin yaylağı olup genellikle yaz aylarında hayvanlarını buralara sevk ederek, eski ahalinin baskılarından boş kalmadıklarından bunun otundan ve suyundan istifade bunlara mahsus gibidir. Adı geçen arazi düzen altına alınarak Şemır Araplarının oralardan çıkarılmasıyla güven ve istikrar hükümeti seniyece önem verilecek olur ise; bu arazi kısa bir sürede herkes tarafından istifadeye hazır bir hale gelecektir. İşte az müddet âcizane olarak ikamet ettiğim 5–6 gün zarfında elde edebildiğim malumat ve gördüklerimi arz ettim. Bu hususta emir ve ferman hazreti menlehül emrindir.

3 Mayıs 1308

Yaverani Hazreti Padişahı Miralay Vehbi

MİRAN AŞİRET REİSİ MUSTAFA PAŞA İLE İLGİLİ MÜLKİYEDEN ŞİKÂYETLER

Bitlis Vali Vekilinden Yüksek Huzura Gelen Telgraf Suretidir. Çok aceledir

Miranlı Mustafa Paşa ile bu tarafın aşiretleri arasında ki karışıklıklar sebebiyle, çatışmaların durdurulması için alay beyinin vazifelendirildiği ve kendisinden şikâyet edilen hususlar vilayetçe 20- 22 Mayıs 1309 tarihli telgraflarla arz olunmuştu.

Adı geçen paşa, alay beyi vasıtasıyla, iyi bir suretle ve aşiret halkıyla beraber bu taraftan günü birlik taarruz meydana gelmeden on beş gün önce Van vilayeti dâhilindeki yaylaklarına yerleşmiş ve bu nedenle, alay beyi de geri dönmüş idi. Bu durum, Mustafa Paşanın Alay beyine verdiği yazılarda da zikir edilmiştir. Mustafa Paşa Alay beyinin dönüşünden sonra ileri gitmeyip, Siirt sancağı dâhilinde ki Batvan Aşiretinin yaylasında kalarak, oranın sıkı mevkilerini korunak yaparak ve başka güçlendirmelerde yaparak, burada ki aşiretlere karşı harekette bulunmuştur.

Van vilayeti aşiretlerinden Şerfhan, Xelilan ve Hakkâri'den; Kovan, İsa ile Musul vilayetindeki Haciyan Aşiretlerini de, yanına alarak, diğer aşiretlerle de, birlik ettiğinin anlaşılması üzerine;

Eruh kazasında bulunan Siirt valisi Sait Paşa tarafından bu yaylayı, hemen terk ederek, mahalline gitmesi Mustafa Paşaya tavsiye edilmiştir. Daha sonra da, tavsiyeleri için Siirt eşrafından seyit Ahmet Efendiyi de, yanına göndermiş ise de, Mustafa Paşa dinlememiş ve neticede, iki taraf arasında kavga başlamıştır. Her iki tarafın 5–6 bin kadar çeşitli aşiretlere mensup güçleri bulunmaktadır.

Bu mahalden 20 saat mesafede bulunan, adı geçen valinin mahiyetinde yalnız 20 kadar süvari zaptiyesi bulunduğu için kavgayı durdurma imkânı olmayacağı beyanıyla, acilen yeterli miktarda nizamiye kuvvetlerinin yetiştirilmesi gerekmektedir. Adı geçen Mustafa Paşa'nın Hamidiye Alayları ümerasından olması nedeniyle, kendisine özel yerden emir verilerek, orada toplanan Van ve Musul vilayetleri aşiretlerinin yerlerine iadeleri gerekmektedir.

Her iki vilayetten de geciktirilmeden tesirli emirlerle Askeri Şahanenin sevki büyük önem arz etmektedir. Bu husus büyük bir öneme haiz iki parça

telgrafla bildirilmiş ve askeri Şahane sevkinin gecikmesi durumunda, Botan mıntıkasında, tüm aşiretlere de sirayet edecek, büyük bir olayın meydana gelmesine yol açılacaktır. Siirt'teki nizamiye taburunun mevcudu olmadığının beyanıyla merkezden ve diğer yerlerden kuvvet yetiştirilmesi beyan olunmuştur.

Adı geçen valinin bildirlerinde büyük önem verdiği; Vilayet merkezi ile yakın mıntıkalarda nizamiye kuvvetlerinin olmaması nedeniyle acil kuvvet gönderilmesi, Van ve Musul vilayetlerinden yanında toplanmış bulunan aşiretlerin de kendi yerlerine döndürülmeleri hususları, Muş'ta bulunan vali Paşa Hazretlerine beyan edilmiştir. Buna rağmen, Özel önemi nedeniyle bu konuya acilen müdahale için yüksek makamlarınızdan lazım gelen yerlere tesirli emirlerin acilen buyrulması arz ve istirham olunur. Ferman

7 Temmuz 1309 (26.7.1893)

Bitlis Vali Vekili Zülfi

Bu talebe kısa süre sonra 4. Ordu komutanı Mehmet Zeki paşa'nın yanıtı yukarıdaki durum özetlendikten sonraki kısmı şu şekildedir.

4. Ordu'ya çekilmiş olan şifre telgrafın sureti

...... Bitlis Vilayetinden gelen telgraf makamı sadaretten, yüksek makama arz edilmiş olmakla ve Ermeniler bu sıralarda fesatlık telkinlerinde ileri gitmekte olduklarından, aşiretlerin biri birlerine karışı olan bu hareketleri de Ermenilerin fesatlıklarından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

İslâm arasında kan dökülmesine katiyen meydan verilmeyerek adı geçen aşiretlerin iş bu düşmanlıkları ortan kaldırmak üzere askeri amirlerden ve emniyetten seçtikleri birinin kumandasında; 4. Ordu'dan gerektiği kadar Askeri Şahanenin hemen o tarafa sevki hakkında şeref sudur buyrulan padişahın emirleri, seraskerlik tarafından bildirileceği cihetle emrin yerine getirileceği malumu Ali'nizdir. O husustaki emir ve ferman padişahındır.

9 Temmuz 1309 Bekir Sıtkı

Görüldüğü gibi vali sorunun Mustafa paşanın kötü niyeti, tecavuzcu ve baskıcı tutumundan kaynaklandığını söylemekte, oysa Mehmet Zeki paşa, miranlı Mustafa paşaya sahip çıkarak karşı tarafın bedirxanilerden yana olduğunu söyleyerek adeta damardan girmekte ve sanki bedirxanilerden gelecek büyük bir tehdite karşı koyacak kişiymiş gibi bir imaj yaratmaktadır. Sonraki olaylarda da Mustafa Paşa hep kural, kayide, ahlak tanımadan tecavuzlarına ve baskılarına devem edecek Mehmet Zeki paşa da hep onu koruyacaktır.

4. Ordu'dan Şifre Yaveri Ekrem Şakir Paşaya şifredir

Talori vakasının esbabı mucibesiyle mahiyeti hakkında Ordu'yi Hümayun merkezinden vazifelendirilen memurlardan alınan malumat 5 Temmuz 1309 tarihli telgrafla aynen arz edilmişti.

İcra edilmekte olan tahkikat neticesinin de başka gayeye hizmet edeceği ve Talorinin bulunduğu Kulp kazasının erkek nüfusu 8426 nefer olarak yazılmıştır. Oysa gerçek nüfus bunun birkaç mislidir. Müslüman nüfus ise2190 kişiden ibarettir. Batvanlı Muhammet Ağa'nın; kendi aşiretinden başka da bazı aşeretlerle birlikte 38. ve 39. Hamidiye süvari Alaylarını teşkil eden Miran Aşiretine yönelik tecavüzlerinin durdurulması padişahın emri gereğiydi. Bu amaçla, Van'da bulunan 29. Alayın 4. Taburu Tabur Binbaşısı İsmail Efendi kumandasında bölgeye sevk edilmiştir. Bu seferde bu askeri güce katılmak üzere, Bitlis vilayeti Alay beyi de kâfi miktarda jandarma ile gönderilmektedir.

Müslümanlar arasında münazaa ve savaş meydana gelmesi boş yere kan dökülmesi Padişahımızın yüksek emerlerine aykırıdır. Miran Aşireti padişah sayesinde Hamidiye teşkilatına katılmakla mümtaz ve müşerref olup ve hepsinden ziyade padişahın emirlerine uygun hareket etmesi, sadakat ve doğruluk gereği olduğundan, kavgaya kendileri tarafından sebebiyet verilmemesi ve Batvanlılara karşı olgunluk ve ihtiyat dairesinde hareket edilmesi hakkında da Mustafa Paşaya lüzumlu tebligatlar yapılmaktadır. Diğer icap eden tedbirler alınarak Padişahın rızası haricinde bir durumun meydana gelmesine meydan verilmeyeceğini, Hazreti Allah'tan niyaz ederiz.

Batvanlıların hareketlerinin sebebi 8 Temmuz 1309 tarihli telgrafla arz

edildiği şekilde, Bedirxan Paşazadelerdin mulumi âliniz olan özel fikirleri saikasıyla, Hamidiye yüksek teşkilatını ihlal ve bu suretle, güya kendilerinin Kürdistan'da önemlerinin olduğunu ibraz etmek fikrinden kaynaklanmaktadır. Öteden beri de, bizzat Batvanlılar arasında bulunmakta ve bunların Botan'dan bazı taraftarları ve mensupları var ise de, adı geçenlerin diğer aşiretler yanında asla bir ehemmiyetleri yoktur. Bunlar geçen sene yine hain bir fikir ile Botan tarafına geçmek üzere, İran'dan geçerlerken, hududa girer giremez Hamidiye süvari ümerası tarafından yakalanmışlardır. Ve bunların bütün hareketleri tarafımdan kontrol altında bulundurularak, sayenizde eşkıyalıklarına meydan verilmeyecek ve Hamidiye süvari Alayları teşkilatının emrinde bulunan hiç bir taraftan yardım göremeyeceklerdir. Çeşitli gecikmeler ve müşkülatlara rastlanmakta ise de, hiçbir zaman Allah'ın yardımıyla korunmuş olan Padişahımızın sayesinde galip gelemeyeceklerdir. Padişahın yüksek rızası sayesinde; Bu yüksek teşkilat amacına uygun şekilde varlığını sürdürecektir. Padişahımızın sayesinde böyle bir yüksek tesisin her türlü tehlikelerden korunmasına, geceli gündüzlü çalışarak, padişahın istediği intizamın sağlanması vazifem, *sadakat ve kulluğum olduğundan, her türlü müşkülatın üstesinden* geleceğime ve bundan böyle de padişah iradesine karşı hiç bir tertibe meydan verilmeyeceğini Allah'tan niyaz ederim. Bu arz ve beyanlarla emir ve ferman padişahımızındır. 14 Temmuz 1309

Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyari ve 4. Ordu Müşiri Zeki

4.Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa'dan Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyari Devletli Şakir Paşa Hazretlerine;

Devletli efendim Hazretleri Miranlı Mustafa Paşa aleyhinde bir muhbir tarafından takdim olunan iki parça varaka sureti 4 ve 9. Teşrini Sani 1893 tarihli iki parça yazı devlet eşiğine geldiğinde incelendi. Muhbir esasen iki şeyden bahs etmek istiyor.

Evvele Hamidiye silki Âlisi devletçe, mülkiyece zararlı sayılıyor.

İkincisi de; Mustafa Paşanın açıkça ahiliye zülüm ettiğini iddia ediyor. Hamidiye teşkilatının devlete, mülkiyeye, dâhili harici düşmanlıklara ve karışıklıklara karşı faydalı mı yoksa muhbirin görüşüne göre zararlı mı

olduğu ve olacağı meselesi muhbir gibi kötü görenlerin idrakinden uzaktır. Devletin büyük erkânı görüşlerinde tetkik ve hal olunmuş büyük meselelerden biridir. Mustafa Paşanın kuruluş esnasındaki hüllesel ve ahali üzerindeki gaddarlığı hakkında olan ifadeler de bu kabildendir, safsatadır.

Mustafa Paşanın Miran Aşiretinden teşkil ettiği iki alay Cizre'de hükümet heyeti de hazır olduğu halde bizzat tarafımdán teftiş edilmişti. 39. Miran Alayı ile Ertuşi Hacı Ağa'nın Alayı'da geçen sene Hamidiye Mirlivası Hakkı Paşa riyasetiyle 5. Ordu dâhiline gönderilen heyet huzurunda, Miran Aşiretinin diğer Alayları da mevcut olduğu halde ki, toplam üç Alay bir günde bir nokta da, toplanıp teftiş edilmiştir. Muhbirin Cizre hükümet memurlarıyla seyircilerin vakıf olduğu bir hileye karışı dikkat ve basiretleri her halde Cizre seyircileriyle, hükümet memurlarının idrakleriyle beraber teşkilat birliklerinin icraatında bu kadar da tecrübeleri olan koca bir heyeti gafil göstermesi ne garip bir karışıklıktır.

Mustafa Paşanın iddia olunan kötülükleri teşkilattan evvel ise, ondan Cizre hükümeti mesuldür. Teşkilattan sonra ise, yalandır. Çünkü: şimdiye kadar muhbirden başka kimse böyle bir iddiada bulunmamıştır. Kul haklarını, umumun menfaatini muhafaza ile memur olan Diyarbekir Vilayetinden de bu hususta hiç bir resmi bilgi vukuu bulmadı.

Mustafa Paşa; şuna buna garaz edebilir. Çünkü beşerdir. Teşkilat, teşkilattan olan insanı daha önce gördüğü terbiyeden arındıramaz. Bu dairenin içine giren aşiretler, o dairede şevketli kanun ile terbiye göre göre, bu güzel teşkilatın feyiz ve terbiyesinden ders alacaklardır. Bu da hükümetlerin dikkat ve himmetine bağlı bir meseledir. Çünkü Hamidiye Alayları oluşturulmadan önce, bu gibi şahsi hukuk davalar hakkında yedekler gibi muamele edilirdi. Mustafa Paşa hakikatten zalim ise, Cizre hükümetinden evvel, Diyarbekir vilayeti niçin hakları icra etmede gerekeni yapmamıştır. Muhbir, bu takdiri soruyu dikkate almamış değil, bu hususta Cizre hükümetini müdafaa etmek istiyor ve diyor ki, bunların zülüm ve kötülüklerinden feryat eden hükümet memurları, devletin sadık tebaaları iseler, onlarda 4. ordu erkânı gibi dehşetli ve izzetli bir zabtu rapt altına alınırlardı.

Hakikatte 4. Ordu erkânı; Teşkilatın ihlalini kendi menfaatleri gereği gibi sayanların, bu kuvvetli teşkilat hakkındaki bağlılığı ve hakkaniyeti ret ve mahv etmesini engellemeyi devlete sadakat ve bağlılığı gereği, kendi-

sine vazife etmiştir.

Fakat muhbir mahiyetin de bulunanlar gibi devlete tabi olanları ile Hamidiye teşkilatına mensup olanları biri birilerinden ayırarak devlete tabi olanların hukukunun, Hamidiye teşkilatına mensup olanların hükmü altında mahv olmaktadır demektedir. Oysa hiç bir vakit böyle bir tehlike olmamıştır ve olmayacaktır. Cizre hükümeti; muhbirin hikâye ettiği olayı kanun dâhilinde takip edilip mahiyetini 4. Ordu'ya bildirmesiydi. Şüphe yok ki, orduca verilecek cevap şöyle olacaktı:

Mustafa Paşa hakkında kanunen lazım gelen adli muamelelerin çabucak yapılması lazımdır. Hakikata gelince, bu muhbir, devletin nanı nimetiyle beslendiği halde, devletin menfaatlerini garaz ve menfaat sayikiyle zayii etmek, hayali hisleriyle casus bir nankör veyahut bir hayâsızın, Miran Aşiretine karşı olduğu için hıyanetle, gaddarlıkla tecavüz eden menfaat sayikiyle hoş görünen bir menfaatperesttir.

Mustafa Paşa için; iki buçuk eşkıyanın hücumundan nefsi ile aile ve Aşiretini koruyamayarak bir tabur nizamiyenin silahlı himayesi altında iltica eden biri durumuna düşmesi onun sinirlenip, şiddet göstermesine ikinci defa kuvvet verir.

Mustafa Paşa tabura gelmedi. Mustafa Paşa Batvanlıları mahvetmek elinde ise de, Aşiretiyle beraber, padişahın askeri olduklarından tabi ki, ihtiyatlı davranıp izin istemeye mecbur olduğunu orduya yazdı... İslâm aşiretleri arasında kan dökülmemesi akla uygun ve padişahın görüşlerine de uygun düşen bir davranıştır. Miran Aşiretini silaha sarılmak mecburiyetinden alıkoymak için, o tabur Ordu tarafından akılıca bir tedbir olarak gönderildi...

Bu durum Mustafa Paşanın korkaklığına değil, sadakat ve basiretine delalet eder. Muhbirin bu hakikati göremeyişi, Mustafa Paşanın artık şunun bunun menfaatine hizmet etmek mecburiyetinden kurtulduğunu, bu sefer ki haliyle gösterdiğinden doğmuş olmalıdır. 9 Teşrini Evvel 1309 tarihli telgraf bu hakikati ispat eder.

Meydana gelen muamelelerin tesirinden ve gariplikler sebebiyledir ki, serakseriye makamı da, Batvanlılar ile Miranlılar arasındaki düşmanlıkta Mustafa Paşayı sorumlu tutmak istemiştir. Ve iki taraf arasında kan dökülmesine meydan verilmemesi için padişahın emirlerine uygun sevk olunan

taburların; Mustafa Paşanın zulümlerinin durdurulması için sevk edildiğini bildirmiştir. Ve hal böyle iken; Taburların Batvanlılara karşı hareket etmesi sebeplerini sormuş idi. Bu hususta alınan emir telgrafla verilen cevap ve lüzumlu izahlardan bahs olunması nedeniyle suretleri takdim kılındı.

Diyarbekir Vilayetinden cevaben alınan bir telgrafta bu tebligat vakası üzerine mahalli hükümette, gücü yettiği nispette vazifeyi yerine getirmede kusur etmedi. Köprüyü kırmak gibi geçişlerine mani olacak fiili teşebbüslerde de bulunmadı. Ancak Batvanlı ile mıhemed'e mısto'nun saldırgan kuvvetlerine direnemedi, denilmiş olmasıyla da sabit olduğu halde, muhbirin iddiası boşuna ilanı harp eden Mustafa Paşa değil, muhbir gibi kıt görüşlülerin menfaatperestlerin himayesine mahzar olan Batvanlı kötülerdir. Acaba kendisini hakiki sevenlerden ve hakiki taraftar olma süsünü veren muhbir, bu kötülerden niçin hiç bahs etmemiş. Hamidiye teşkilatına mensup olmadığı için mi? Adı geçen Mıhemede Mısto, çatışmaları durdurmak için Cizre'ye kadar inen devlet askerine kurşun atacak kadar kendisinde cesaret görmüştür. Daha sonra tabur binbaşısının akılıca tedbirleriyle ortaya çıkan askeri üstünlüğe karşı cesaret edemeyerek ve başındaki halkı bırakarak firar ettiğinden, zavallı muhbir Hamidiye teşkilatından dolayı Mustafa Paşanın aleyhinde kalemi döndürmekten başka vesile ve çare bulamamıştır..

Fe suphanallah bu koca çölde, bu kadar aşiret her gün bin türlü ilkelik ve şekavet olayları olurken, Cizre ile Botan mıntıkalarındaki, hainlik emelleri malum iken, bir takım şekavet ehli ve kötülerin maksatlarına hizmet eden Batvanlı hayâsızların şekavetleri itaatsizlikleri hâşâ süme hâşâ devletin hilafet makamına karşı söylenilmeyecek çirkinliklerde seyrederken ve nihayet Askeri Şahaneye kurşun atacak derecelerde ihanette bulunduklarıda meydanda iken, tum bunlara ses çıkarmayıp, Miranlılara kabahat yüklemek ilginçtir. Miranlılar devlete karşı dürüst ve bağlıdırlar. Elbise yaptırmak ve hayvan almak gibi şayanı takdir ve hayret uyandıracak kadar fedakârlık ve sadekatlarını ispat eden aşiretleri, bir takım safsatalarla ithama kalkışmak, hakikat nazarında ne büyük bir cüret, ne kadar kötü bir harekettir. Arz olunan olaylara binaen gerekli icraatlar padişahın yüksek görüşüne bağlıdır. O hususta emir ve ferman kendilerinindir.

4 Kanuni Evvel 1309(18.12.1893)

Mehmet Zeki Paşa

DİYARBAKIR VALİSİNDEN MİRAN VE TAY AŞİRETLERİNİN BARIŞTIRILMALARI VE HAMİDİYE ALAYLARININ İCRAATLERINA İLİŞKİN BELGE

Mehmet Zeki Paşa'nın Hamidiye alay teşkilatında yer alan alayların faaliyetlerini aklama çabasına karşın, aşağıda ki belge hamidiye alaylarının ne kadar hukuk tanımaz olduklarının ve mülkiyenin onların kanun tanımaz hareketlerine karşı ne kadar çaresiz olduklarının bir kanıtıdır.

Diyarbekir Vilayetinden Gönderilen
19 Zilkaide 1314 Tarihli Yazıların Suretidir.

Hamidiye kaymakamları Miran ve Tay Aşiretleri reisleri Mustafa Paşa ile Abdurrahman Beg'ın aralarında bir müddetten beri devam eden nefretlerden dolayı her ikisinin barıştırılmaları için üzerlerine asker sevkine vilayetçe lüzum görülmüş ise de, buna ihtiyaç kalmadan, adı geçenler aşiret usullerine göre barışmışlardır.

Bu seferde Van ve Erzurum vilayetlerince gasp edilen mallarının geri alınması ve buna benzer hususlar için Hamidiye Alaylarının yerleşik oldukları yerlere asker sevkine lüzum görülmüştür. Bazı vilayetlerde de; Hamidiye ümera ve subaylarından bazılarının mahkeme edilmek üzere vilayet ve liva merkezlerine celp edilmeleri gerekirken, iş sürüncemede bırakılmaktadır. Bu durum ümera ve subayların sıkıntılarını artırmakta ve hükümetten uzaklaşmalarına sebep olmaktatır. Bu nedenle haklarında isnat olunan hususlarında ekseriyetle doğruluğu ispat edilememekte olduğu hususunda 4. Ordu Müşiriyetinden bilgi verildiği ve açıklanan duruma göre gerekli işlemlerin süratle icra ve neticelerinden bilgi verilmesi emri verilmiştir.

Diğer vilayetlere ait işlemler hakkında buradan bir şey denilemeyeceği açık ise de, bu vilayetçe zamanımda ümera ve subaylardan adı geçenlerin nefretlerini gerektirir bir muamele cereyan etmemiştir. Yalnız; benden öncekinin müsaadesiyle, önceki kumandan Feriğ Saadetli Ziya Paşa Hazretleri tarafından, aşiret reislerinin ve özellikle Tayi Şeyhi Abdurrahman Beg'ın celbi ile bir müddet vilayet

merkezinde tutulup salı verilmeleri darılmalarına sebep olmuş olmalı ki, şimdi aşiretlerce çıkarılan müşkülatların sebeplerinden biride bu husustur. Abdurrahman Beg ile Mustafa Paşa hakkında zamanında cereyan eden muamelelerin arz ve beyanı durumu izaha yeterlidir.

Şöyle ki, önce adı geçen Mustafa Paşa ile Abdurrahman Begın aralarında oluşan ihtilafların nedeni, Paşaya ait köy üşrünün geçen sene Abdurrahman Beg tarafından alınmasından kaynaklandığı Mardin Mütesarıfliğmca bildirilmiştir. Adı geçen köylerin üşürlerinin Abdurrahman Beg tarafından toplatılması aşiretler arasında bir fesat çıkarmak maksadıyladır. Adı geçen Abdurrahman Beg'in 40 atlısıyla, adı geçen köylere hücum ederek iki kişiyi katl ettiği hususu Mustafa Paşanın sayısız telgrafında da belirtilmiştir. İki Aşiret arasında muharebe ve öldürmeye sebep olabilecek çatışmaların olabileceği mevcut muhaberelerden de anlaşılarak, efrat tarafından katl ve yaralama fiillerine mütecasır olanlar hakkında lüzumlu kanuni muamelelerin icrası, adı geçen mütesarıflığa bildirilmiş ve livaya müracaatla davanın takip edilmesi istenmiştir. Bu durum Mustafa Paşa ya açıklanmış ise de, adı geçen paşa, Mardinin çözümüne karşı çıkarak, çözümün vilayet merkezince yapılması talebinde ısrar etmiştir. Bu hususta; idare meclisi vilayetçe cereyan eden müzakereler neticesinde, ihtilafa sebep olan üşür olayına bir şekil vererek, aşiretin adetleri gereği adı geçenlerin sulhla barışları çaresine bakılmazsa, iki aşiret arasındaki sürtüşmenin genişleyip büyüyeceği düşüncesiyle ve bunlara meydan vermemek için, adı geçenlerin vilayet merkezine celplerine karar vermiştir. Bu durum 17 kanuni evvel 1311 tarihli telgrafla bakanlığa ve 4. Ordu Müşiriyetine arz edilmiştir. Diyarbekir'e gelmeleri için adı geçenlere ayrı ayrı tebligatlar yapılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Paşa kendisi önce gelecek olursa Abdurrahman Beg; Aşireti halkıyla kendi mensupları arasında olay çıkabileceğini beyan ederek, gelişini önce Abdurrahman beyin gelişne bağlamış, Abdurrahman Beg ise gerek Müşiriyetten ve gerek vilayetten defalarca icra olunan tebligata bir cevap bile vermeyerek, yine tecavüzlere kalkışmıştır. Mustafa Paşanın o hususta ki, şikâyet ve feryadı devam etmiştir. 17 Kanuni Sani 1312 tarihili telgrafla arz olunduğu gibi, Mardin mütesarıfı yanına, kâfi miktarda seyyare alarak bizzat çöle gidip, istenilen tahkikatın icrasına başlamıştır. Edinilen bilgiler; Abdurrahman Begın Mustafa Paşa

tarafından şikâyet olunan uygunsuz hareketlerini doğruluyor ise de, gasp edilenlerin geri alınacağına ve iki aşiretin çarpışmalarını men edecek lüzumlu tedbirlere ve Mustafa Paşa ile aralarının bulunmasına itina göstereceğini söylemiştir.

İhtilafa Diyarbekir'de bakılmak üzere, daha önce Müşiriyetten kendilerine verilen emre göre, Diyarbekir'e gilmesi istenilmiş, alınan cevapta, harekete hazır olduğunu söylemiş, fakat kati surette emir verilmiş olmasına rağmen gelmemişlerdir.

Özellikle Mustafa Paşa, hükümet memurları ve vaktiyle vilayet makamı aleyhinde bile çeşitli yanlışlıklardan çekinmediği gibi,

Abdurrahman Beg'ın de Tayi Aşiretinden kendi taraftarları olan bazı şahıslar yazın Nusaybin kazası köylerinden bir kaç şahsı öldürmüşleri vilayet makamınca bildirilmişti. Suçları; Nusaybin'de yürütülen tahkikatlarla sabit olan bu 12 şahsın hükümete teslim edilmesi hakkında gerek vilayet makamından ve gerek Ordu müşiriyetinden ve fırka kumandanlığından defalarca ihtar verilmişken, bunlardan birisini bile hükümete teslim etmemek gibi, kendi başına buyruk hareketlere cüret etmiştir. Böylece bir takım ahaliye karşı hükümet nüfuzu kırılmıştır.

Mustafa Paşa da, Abdurrahman Begın Nusaybin'de aldığı üşürden dolayı kendisi hakkında birçok iftiralar bulunduğunu ve kendisini orduya şikâyet ettiğini bu defada gidecek olsa yine gerçeklerle ilgisi olmayan çeşitli suç isnat ve şikâyetlerine maruz kalacağını söylemektedir. Bu nedenle sulh ve barışa yanaşmak şöyle dursun belki kendisine yapılan tebliğlere cevap vermeyeği ihtimali bile vardır.

Netice de Mardin mütesarıfı; 22 Kanuni Sani 1312 tarihli telgrafla bildirildiği gibi, hareket ettirilerek, gönderilmiş ve gidişiyle aralarını bulmuş ve Mustafa Paşanın aşiretine ait malların geri verilmesini bazı güvencelere bağlayarak dönülmüştür. Barış olayının muhafaza ve devamı özel yazılarla her ikisinede tavsiye ve ihtar edimiş, uygusuz durumların vahameti beyan ve tekrar edilmiştir. Buna rağmen, Abdurrahman Begın taahhüt şartlarını yerine getirmeyerek Miran Aşiretine tecavüzler başlamıştır. Mustafa paşa da bu tecavüzlere karşı şikâyetlere başlamıştır. Abdurrahman Beg, vilayetin bildiri ve tebligatına cevap bile vermemiş ve

adı geçen Müşiriyetin vuku bulan bildirilerinden de bir netice elde edilmemiştir. Abdurrahman Begın bu günlerde Cizre hududuna tecavüzle, Mustafa Paşanın aşiretine yarım saat mesafede bulunan Remıle ismindeki mıntıkada çadırlarını kurup, adı geçen aşiret aleyhine kıyam eylediği, adı geçen paşadan alınan telgırafta bildirilmiş ve bu durum Mardin valiliğince de onaylanamıştır. İki aşiret arasında olması muhtemel olayları engellemek maksadıyla, vilayet jandarma kumandanlığıyla, o civardaki Hamidiye kumandanlarından birinin gönderilerek, adı geçenlerin aralarının bulunması ve Abdurrahman Begın lüzumlu tavsiyelerle ordu merkezine getirilmesi bildirilmiştir. Vilayet jandarma kumandanı Siverek'te olduğundan gidememesi nedeniyle, fırka kumandanlığından seçilmiş olan kaymakam İsmail Beg ile münasip, muktedir ve sözü geçen bir zatın tayin kılınarak, adı geçen iki aşiretin devam edecek şekilde aralarının yapılarak, neticesinin bildirilmesi hususunda Mardin Mütasarıflığına gerekli ihtarlar verilmiştir.

. Velhasıl Miran ve Tayii Aşiretleri arasında bir müddetten beri devam eden nefretlerin kalkmasıyla, barışmaları için vilayetçe verilmesi mümkün olan mesai, şimdiye kadar tamamıyla sarf olunmuştur. Mardin mütesarıfı özellikle zor bele vazifelendirilerek aralarını bulmuş iken, Abdurrahman Beg, aşiret adetlerine aykırı olarak, barış esnasında vuku bulan taahhütlerini ifa ve vilayetten icra kılınan tebligat ve nasihatlere ve Müşiriyetten verilen emirlere kulak asmayıp, yine tecavüzlere kalkıştır. Mustafa Paşa'da tekrar şikâyete başlayarak Abdurrahman Beg hakkında bir şey yapılamamasını hükümetin acizliğine yükleyerek şikâyetlerine devam etmiştir.

Bundan başka yine Mardin sancağı dâhilinde Xelcan Aşiretine mensup, Hamidiye Binbaşılarından Osman Ağa ile Mülazım Seydo Ağa arasına meydana gelen çatışma ve ihtilafın tahkikatına gönderilen Mardin savcı yardımcısı ve sorgucu gerekli tahkikatı icra ve lazım gelenlerin ifadelerini aldıktan sonra dönerlerken, adı geçen Seydo Ağa 30 silahlı adamıyla adı geçenleri takiple, silaha davranarak ve sorgucunun paltosunu yırtarak cebinde ki tahkikat evrakını cebren alıp gitmiştir. Bu olaydan dolayı divanı harpçe mahkeme edilmesi gerektiği halde, üç ay sonra celp olunabilip, halen mahkemesi neticelenmemiştir.

Ve yine Mardin sancağı dâhilinde Kiki ve milli Aşiretlerinin 1 ve 4

Nisan 1313 tarihli telgraflarla arz olunan hal ve hareketleri ve hafif süvari Alayları subayları oldukları halde, bu gibi olaylara cüret eden Aşiret reisleri haklarında kanuni muamelelerin ifası defalarca Müşiriyete bildirilmiş iken, şu ana kadar bir netice elde etmek mümkün olmamıştır. Adı geçen Müşiriyette yapılan müracaatlar üzerine, reislere tebligat ifasıyla yetinilmiş, onlar ise tebligata hiç kulak asmamışlardır. Bunların bu hal ve hareketlerine karşı bir şey yapılamaması, cüretlerinin artmasına sebep olmaktadır. Bendeniz Padişahımızın sayesinde vazifemi yerine getirmekten aciz değil isem de; her iki taraf askeri sıfatı haizdir. Bu nedenle, askeri taraftan netice verecek bir tedbir olmadıkça, yalnız hükümetin gayretiyle bir netice elde edilemeyeceği açıktır. Daha önce vilayet merkezine gönderilip bilgi verildiği halde, gönderilemeyen ve Müşiriyetin emirlerine itaat etmeyen Abdurrahman Begın, ordu merkezine celp edilmesi için Müşiriyetten vilayette telgraf çekilmesi nazarı dikkate şayandır.

Aşiretlerin vahşiliklerinin vilayetten mi? yoksa askeriyeden mi olduğu arz ve izah edilen durumların gidişatından belidir. Bu durumları idare olunmayacak bir dereceye sirayet eden ve askeri sıfatları hükümetin idaresine engel olan, adı geçen Aşiretlerin bu halde bırakılmaları ise, hem hükümet memurlarını sürekli işgal ve hem de askeriyeyi daha müşkül bir duruma sokacaktır. Bu nedenle, bunlar hakkında bir askeri müdahale icra ve bu cürümlere cüret edenlerin cezaya çarptırılması lazımdır. Bu yolda ciddi tedbirler alınmadıkça bunalar birbirlerine üstünlük sağlamak için çatışmayı sürdüreceklerdir. Fenalıkları ortadan kaldırmaları şöyle dursun, diğer aşiretlere de kötü örnek olacakları açıktır.

Bunların üzerlerinde olan dokuz milyon kuruş kadar borcun tahsil edilmesi ve belki onlara bağlanma sevdasına düşen yerleşik ahaliden bile, devlet borçlarının tahsil edilmesi imkânsız olacaktır. Gerek Miran ve Tayii Aşiretlerinin ve gerek diğer Aşiretlerin bu gibi tecavüz ve düşmanlıkları vukuunda derhal hükümetin gücünü göstermesi ve facialara cesaret edenler hakkında kanuni muameleler yapılmak üzere tutulup, savcılığa teslim edilmeleri hususunda vilayet jandarma komutanlığının seyyarelerle beraber adı geçen Aşiretlerin içine gönderilmesi ve bunlara destek için nizamiye süvari bölüğünün de beraber gönderilmesinin münasip olacağını arz ediyorum. Son görüş hazreti padişahın olacaktır. 1.11.1897

KEŞMEKEŞLİĞE KARŞI ŞAKİR PAŞANIN NİZAMNAMESİ

SEDARET YÜKSEK MAKAMINA

NO:580 12 Rebiulahir 1315- 9.9.1897

Miran ve Tayii Aşiretleri arasındaki eski düşmanlıktan bir barış sağlamak ve adı geçen düşmanlıkların tabi neticesinden kaynaklanan, tecavüz ve kavgalara son vermek üzere Mardin mütesarıfını çöle göndermekle münazaalı meseleye bir çözüm bulunması yolu tutulmuştur. Buna rağmen, orduyu hümayun bu meseleye başka açıdan bakmakta ve mücadeleyi önce başlatanı sorumlu tutmak açısından soruna yaklaşmaktadır. Bu sorun vilayetle Müşiriyet ve Dâhiliye Nezareti ile askeri başkanlık arasında uzun muhaberelere yol açmıştır. Ve zamanında tedbir alınmaması nedeniyle de olay büyümüştür. Bundan dolayı da, barıştırılmaları için hükümetin araya girmesi yalnız bir kuru nasihatten ibaret kalmaktadır. Dâhiliye nezaretinin, en ufak bir nedenle kavganın eskisinden daha şidetli bir şekilde yeniden tezahür etmesinden söz edip düşüncem sorulmaktadır. Konuya ilişkin düşüncelerimi şu şekilde arz edebilirim.

Yüksek makamların malumu olduğu gibi, bu tezat ve düşmanlık, Tayii ve Miran Aşiretleriyle sınırlı değildir. Miranla-Batvan'lı ve Erzurum dâhilinde Hesenanle-Sipkanlı ve Hesenanla-Heyderanlı ve Celaliyle Ademanlı aralarında da öteden beri babadan oğulla irsen intikal etmiş düşmanlık ve zıddiyet vardır. Bu düşmanlık ve zıddiyet, zaman zaman hükmünü sürdürmektedir. Hatta aynı Aşiretin çeşitli kolları arasında da, ferdi düşmanlıktan kaynaklı sorunlar görülmektedir. Mesela; Heyderanlı reislerinden Hüseyin Paşa takımıyla, Hacı Temır ve Emin Paşa takımı ve Zilanlı Aşireti reislerinden Eyüp Paşa takımı ile Selim Paşa takımı ve diğerlerinin de bu şekilde aşiret reisleri arasında rakibini ortadan kaldırmaya yönelik düşmanlık ve mücadeleler olabilmektedir. Bunların birbirileri aleyhinde hissettikleri zıddiyet ve rekabet onları askeri tarafa yönlendirmekte ve bu nedenle askeriye tarafıyla, mülkiye heyeti arasında bir nevi rekabet oluşumaktadır.

Teşkillatan önce bir jandarma neferine itaata mecbur olan bir aşiret reisi, Alayların teşkilinden itibaren, askeri emirler sınıfına dâhil olmakla kalmıyor ayrıca yakınlarını da mülkiye hükümetinin tahakümünden

kurtarabilmektedir. Bu durumu doğal olarak hükümet heyeti ile memleketin ileri gelenleri gururlarına yedirememektedirler. Bu nedenle, aşiret reislerine müşkülatlar çıkararak, yitirdikleri yetki ve tahakümlarını tazeleyip, geri alma maksadıyla, reisler aleyhinde vuku bulan şikâyetleri bazen büyütüp ve bazen de yoktan şikâyetçiler peyda etmeye yeltenmektedirler.

Aşiret efratları adliye nizamnamesine tabi iseler de, adı geçen fertlerin fakirlik ve başka ihtiyaçları sorumlu davranmalarına ve arkadaşlarına hizmet etmelerine mani olduğundan; fertler arasında vuku bulan mücadele, ölüm ve talan gibi durumlar derece derece çoğaltmaktadır. Bu hadiselerde derhal aşiret reislerinin teşvik ve teşebbüslerine bağlamaktadır. Mesela;

Bir mazlum, bir aşirete mensup diğer biri aleyhinde bir dava açsa, Hamidiye ümera ve subaylarından falan adamın çobanı veya çiftçisi diyerek şikâyette bulunduğunda, delilsiz ismini arzuhale yazarak dava ettirmek mülkiye hükümetince moda olmuştur.

Diğer taraftan askeriye tarafından da, bu muamelenin tamamıyla zıddı yapılmaktadır. Mesela; talan ve hücumlarla, cinayet gibi bir cürüm işlemiş olan faillerin, bu fiili cehaletleri nedeniyle işledikleri gerekçe gösterilerek beraatları istenmektedir. Bazen de aşiret reislerinden biri sahip olduğu rütbenin yetkisini sarf ederek beraberindekilerini diğer aşiret aleyhine sevk edip cinayet işletebilmektedir. Bu durumda, bu olayın faili maddeten aşiret reisinin kontrolü altında olduğu için, aşiretlerin âdeti gereği o fiil aşirete ve dolayısıya aşiret reisine mal edilebilmektedir. Bazende askeri taraf, askeri arkadaşlığa arka çıkıp cezadan kurtarılmalarını sağlamaya yeltenmektedirler. Bu tür iltimasların olduğu da inkâr edilmeyecek akikatlerdendir. İşte ihtilafların nedeninde dikkat edilecek husus budur. Şimdi adı geçen rekabet kanun şeklinde tecelli edip, mülkiye memurlarıyla ahalinin ileri gelenlerinden bazıları her bir konuda Aşiret reislerini itham ederek celp evrakları hazırlayarak nizamiye mahkemelerine davet ettirmek yolunu tutuklarından, Buna karşı askeri taraf da; 305 ve 307 senelerinde çıkan padişah iradesini delil sayarak fermanlı subayları mahkemeye getirmemektedir. Vekil tutma yoluna gitmekte, adliye heyeti ise; cinayet işlerinde vekil tutmanın caiz olmadığı hakkındaki padişahın kesin görüşünü delil sayarak, yalnız

vekili kâfi görmeyip, asilinde huzura getirilmesini mecbur saymaktadır. Bu nedenle de konu çelişkide kalmakta ve her iki tarafta senet kabul ettikleri iradeyi seniyeden bahs ederek yapmak istedikleri hareketler için, ait oldukları makamdan izin istemektedirler. Ve bağlı oldukları makamlardan cevap gelmemekte, davada bitmemektedir. Adliye işleri de bu nedenle sürüncemede kalıyor.

Bu durumların aslı olan rekabet fikrinin gereği, bilahare aslında suçlu olmayanların mülkiye tarafından suçlu gibi aranılması ve hakikatte cani ve mütecasırların(cesaret edenler) askeri makamlardan elde ettikleri arkadaşlık nedeniyle oluşan keşmekeşlik sayesinde cezaları geciktirilmektedir. Bu durum da, devlet hakkında güvensizlik meydana getirmektedir. Padişah adına bu durumları yaymak, adalet hükümlerinin şiddetli tesirlerini af etmekle güvensizlik yaratmak ve aşiret reislerinin öteden beri alışık oldukları tarzda düşman ve rakipleri aleyhine kıyam etmde tereddüt göstermezler. Bazen de eski ahaliyi baskı altında tutarak ve bundan doğan keşmekeşlik ve mücadelenin mülki ve siyasi hali hazır ve gelecekteki zararlarını detaylarıyla anlatmak gerekmediğinden, daha önce arz edilen karışıklıklara son verecek ciddi tedbirlerin alınmasının zamanı çoktan gelmiştir. Bahse konu olan bu duruma çare olarak alınması lazım gelen tedbirlere gelince;

Rekabeti gerektirecek durumların kalıcı olacak şekilde ortadan kaldırılması;

Aşiretler halkına ve özellikle reislere ait hukuki işlemlere ve cinayetler hakkında mülkiyeye ve askeriyeye ait yetki tek elde toplanmalıdır.

Hiç kimse hakkında gerekmedikçe kanuni takibatların yapılmayacağı gibi, mütecasir ve cani olanlarda hiç bir isim ve arkadaşlıkla kanunen belli olan cezadan yakasını kurtaramayacağı fiilen herkese gösterilip, yürürlüğe konulmalıdır.

Teşkilata dâhil olan Alayların 29 Haziran 1313 tarihli ve 374 numaralı detaylı layihamda arz ve izah edilen usul dairesinde inzibat altına alınmalarıyla, bu alayların kumandasına atanan nizamiyeye mensup amirlerin, kumanda ettikleri Alayların subay ve efradı üzerine hüküm ve nüfuzunu kullanabilmeleri sağlanmalı ve böylece reislerin

keyfi muamelelerine son verilmelidir.

Velhasıl alaylarca gerekli olan dâḫili inzibatın yazılı maddelerine her zaman itina gösterilmelidir...

İşte bu esaslar nazara alınarak alınacak tedbirlerin detaylarına ait layiham olan hususlar iyice madde madde kaleme alınarak, iş bu layihanın yüksek makamlara teslimine ve görüşülmesinden sonra son fikrin yol gösterici Padişaha ait olması nedeniyle... Ve bu maddelerin hukukiye ve cinaiye de, ancak mahkemelerin hukuklarını muhafazasıyla beraber, askeri tarafın kanuni hukuklarını da korumuş olması ve alaylar ümera ve subaylarıyla efradı arasında gerekli istikrarı açık olan inzibatın da temin olması ciheti gerekli görülmüştür.

Yalnız, şu da var ki, madde haline getirilenler âcizane fikrim olup kusur ve noksanlıkları olabilir. Muhteviyatı itibariyle kabul ve tasdik buyrulduğu takdirde maddelerinin ıslah ve tadil ve tatbik suretleri hakkında ne yolda emir ve irade buyuruluyor ise o surette gereğinin yapılacağı padişahın iradesine bağlıdır.

Velhasıl bu konunun bir an önce arz edilen Aşiretler arasında ki zıddiyet nedeniyle, alınacak ciddi tedbirler tesirli olmamaktadır. Öteden beri gelen zıddiyet ve zikr edilen durumların ise, arz ettiğim esas üzerine bir karar buyrulup Padişah iradesinin tatbikatına her hususta itina ve dikkat edilirse, Allah'ın yardımıyla bu kadar olaylar ve keşmekeşlikler Aşiretler meselesinin halli miyeser olacağından ümid ve itimadım tamdır. O hususta emir ve ferman padişahındır.

12 Rebiul Ahir1315

Erzurum'dan Yaveri Ekrem Müfettiş Şakir Paşa

İNZİBATİ DAHİLİ (İÇ DÜZENLEME)

1. Hamidiye Alaylarının durum ve hareketler alanlarını yakından görüp, mütemadiyen teftiş altında bulundurmak üzere Melazkurd mevkiinden ikamete memuren en azından Feriğ rütbesinde, orduya bağlı, müstakim bir Hamidiye genel kumandanı ve Urfa, Diyarbekir, Mardin'de müteşekkil Alayların kumandasına da, Mardin'de ikamete

memur bir süvari Mirlivası tayin olunup, Melazkurd merkezine ordudan bir-iki Erkânı Harbiye subayı ve birde yoklama kalemi verilmelidir. Mardin'de de bu iş için bir Erkânı Harbiye zabiti tayin edilmelidir. Ve Alayların künye defterleri ile Aşiretlerin mevcut nüfusuna dair, kayıtlardan birer nüshası iş bu yoklama kaleminde bulundurulması gerekiyor.

2. Malazkurd merkezine komşulukla bağlı Alayların sürekli ve Diyarbekir, Urfa ve Sivas civarında bulunun Alaylarında en azından üç ayda bir teftişine, bir subay memur edilip, Alayların inzibati dâhiliyesine hizmet edecek sebep ve vesileleri tamamlamalıdır.

3. Bu Alayların, ikmali intizam ve inzibatı müzakerelerine memur özel komisyon mazbatasında arz olunduğu suretle, Hamidiye Alaylarının talim ve terbiyeleri hususunda her alaya nizamiyeden yarım bölük süvari efradı ile onlarla beraber nöbetleşe Hamidiye hafif süvari Alaylarından silah altına davet edip, 4 ay kadar mevsim talimleri yapılıp usul ve düzenleme ve karakol hizmetlerine alıştırmak ve askeri nizam ölçülerine özen göstermek kaydıyla, masrafça bir miktar fedakarlık yapılmasına imkan yoksa imkan sağlanıncaya kadar hiç olmazsa genel Hamidiye kumandanı beraberinde, Melazkurd askeri mevkiinde bir alay süvari ile iki tabur piyade bulundurmak ve Mardin için de Diyarbekir'de müteşekkil katırlı jandarma taburu ile Urfa'nın katırlı bölüğünün kumandanları Hamidiye Mirlivasına tevdi ve havale edilerek, geçici bir tertip almakla aşiretlerin genel düzenlemesine bir esas teşkil edilmelidir.

4. Aşiretler arasında birbirleri aleyhinde veyahut uslu ahaliye karşı tecavüz olayı haber alındığı veya hisedildiği anda, bu kuvvetlerden gereğine göre müfreze tertip ve vazifelendirilerek veyahut ihtiyaç anında kumandan bizzat arbede mahalline yetişerek, kan dökülmesine, talan ve tecavüze meydan vermeden tecavüzcüyü durdurup, sorumlularını yakalayıp, tevkif ederek kanunun hükmüne çarpılması hakkında bu iki kumandana kati emirler verilmelidir.

5. bu kumandanlar tarafından askeri hususlara dair, verilecek emirler mutlaka nizamiyeye mensup alay kumandanına verilmelidir ve Aşiret reislerinden seçilmiş subayların doğrudan doğruya gerek

kumandanlarıyla ve gerek orduyla resmen haberleşmeleri kesinlikle yasaklanarak, nezaretlere gönderilen telgrafların resmen kabul edilmemesi ve alay kumandanına gösterilmeyerek yani silsile usulüne riayet edilmeden gönderilen evrak ve yazılar alay kumandanına iade edilmelidir. Ve fakat alay kumandanının şahsından askeri konularda bir şikâyetleri olduğu takdirde, esas şikâyetlerini içeren dilekçeleri doğruca kumandana gönderebilmeleri değişmez bir kaide olmalıdır.

6. Hamidiye Alaylarına mensup subay üzerinde gerek üşürden ve gerek hayvanlardan ne miktarda zimmet var ise, mülkiye hükümetince verilecek defter üzerine, alay kumandanı mübaşiriyle adı geçen subaylardan tahsil olunup, Alayın en evvel mensup subayların ve ondan sonra seçilmiş subayların maaşları ödendikten sonra kalanı para hükmündeki özel senet ile beraber mülkiye hükümetine teslimi makbuz ve ilmühaberler alınarak sahiplerine tevzi edilmelidir.

7. Bu Alayların tanzimatından devletçe olunacak istifade alay ümera ve subaylardan seçilmişlerin sulh vaktinde de itaatle mükellef tutulmasına bağlı olup, bu itaat maddesi gereği gibi güvence altına alınmadıkça açıktan rütbe ve memuriyet verilmesine neden olamayacağı açık bulunmakla, kumandan tarafından yazıyla ve katiyen verilen emirlere itaat etmeyen her kim olursa olsun, derhal divanı harp huzurunda mahkemesi icra edilip, ispat edilmeyen bir mazeret itaatsızlığı tahakkuk eden Hamidiye ümera ve subaylarının itaatsızlık derecelerine göre ya geçici ya da devamlı askeri hizmetlerden uzaklaştırılmasına hükm edilmelidir. Yerlerine alay içinde silsile yürütülmesi hakkında iradeyi seniyenin görüşü esas alınmalıdır.

8. Hamidiye efradının silahlı iştimaya davet olunması, mutlaka padişahın iznine tabi olup, bu emrin nizamiyeye mensup alay kumandanı tarafından tebliğ edilmesi, Hamidiye hafif süvari Alaylarının teşkilatına dair, ilk ve son yayımlanan ve padişahın izni gereği aşiret reislerinden seçilmiş amir ve subaylar bazen efradın içtima ve sevkine teşebbüs ettikleri görülmüş olmakta ve bu hususun çeşitli fenalıklara sebep olduğu anlaşıldığından, daha sonra kanun hükmünün tamamen infazıyla nizamiyeden alay kumandanlığına tayin olunun zatın veya vekilinin yazılı emir olmadıkça Hamidiye askeri sıfatıyla gerek kısmen ve gerek tümüyle alay efradını toplamaya teşebbüs eden Hamidiye

ümera ve subaylarının şiddetle sorumlu tutulması esas alınmalı ve bu esasın geçerliliği gereklidir.

9. Hamidiye kurumunda subay olmayanların askeri kıyafet giymeleri meselesinin kesinlikle yasaklanması gerekir.

10. Hamidiye subayları askeri konulara dair hususlarda gerçi askeri kanuna ve divanı harp hükümlerine tabi iseler de, hukuk konuları ile ve ahaliyle aralarında meydana gelecek cinaiyi hususlar yedek subaylar gibi adliye mahkemelerine tabi tutulmalıdırlar.

11. Açık suç halinde, suç mıntıkasında adliye zabiti tarafından yakalananlar her kim olursa olsun askeri mıntıkaya kadar götürülüp orada zabıt olanlar ayrılarak tevkif olunmak üzere askeri hükümete teslim edilmelidirler.

12. Zan üzerine mahkemeye celp ve ihtarı gerekenler arasında Hamidiye efradı varsa, adliye zabiti tarafından yakalanıp ve mülkiye hapishanesinde tevkif olunur. Hamidiye subayı olanlar hakkında mahkemeden verilecek celep ve huzur görüşmeleri sebepleri açık olmak şartıyla, askeri tarafa tevdi ve askeri tarafta; her ne suretle olursa olsun o subayı celp ile askeri kışlada hapsi ve tevkife mecbur sayılmalıdır.

13. Subayların soruşturma konusunda veya mahkemeye gelişi durumunda refakatine yalnız dinleyici sıfatıyla rütbece ya zan altındakinin üstünde bir subay vazifelendirilmesi yada cinayetle mahkum olması nedeniyle temyiz mahkemesinin tasdiki halinde askeri kanunlara uygun, adı geçen subayın rütbesinin kaldırılmasından sonra mülkiye hükümetine teslimi esası bunlar hakkında da tamamen yürürlükte tutulmalıdır.

14. Fermanlı Hamidiye subaylarınm cinayet mahkemelerine bizzat gelmeyip, vekil göndermesiyle mahkeme edilmeleri hususunda askeri tarafın ve bizzat gelmeleri hususunda adliye tarafının isnat ettikleri esaslar arasında ki tezat ve ayrılıkların halli saltanat merkezine aittir.

30 Ağustos 1313

Anadolu Umumi Müfettişi Yaveri Ekrem Şakir Paşa

İşler çığırından çıkınca Şakir Paşa yukarıdaki düzenlemelerin yapılmasını önerir ama tabir yerindeyse fırçayı yer. Çünkü Hamidiye teşkilatının oluşumuyla bu vahşetlerin yapılması hedeflenmiştir. İşte belgesi;

6 Vilayetin Umum Müfetişi Şakir Paşa Hazretlerine Şifre TelgrafHamidiye süvari Alaylarının tesis ve teşkilinden, ne gibi maddi ve manevi faydalar beklenildiği tüm detaylarıyla devletin malumudur. Bu alayların korunup, yükseltilmesi ve intizamlarıyla hizmetlerinden şu an ve gelecekte istifade olunması, devlet heyetice gerekli bulunduğundan, bazı istihbaratlara göre; adı geçen alaylar hakkında elde emiş olduğunuz fikir ve mülahazalar zikr olunan çeşitli konularla uyuşmamaktadır. Bu husustaki aleyhte fikirler, dedikodudan ibaret olduğu için devletin rızasına muhalif olan malumatlardan sakınılması gerektiği ve meskur alaylar hususunda ıslahatı gerektiren konuların tespiti halinde, Ordu müşiriyetiyle müzakere edilerek gereğinin yapılması lüzumuyla iradeyi seniyece tevcih ve tebliğ olunur.

26.9.189717 Teşrini Evvel 1313

MÜLKİYE ASKERİYE ÇATIŞMASI SÜRÜYOR

Diyarbekir Vilayeti Mektubi Kalemi No:201

DH. TMİK. S.17/51.1315.L.19–

İçişleri Bakanlığına;

Defalarca arz olunduğu gibi, müşir Paşa Hazretlerinin arkadaşları olan, İbrahim Paşa ile Miran reisi Mustafa Paşa; öteden beri zararlı durumlara alışık ve hiç bir zaman olay ve münazaalardan boş kalmayan Şahıslardır. Bu şahısların, zararlı hareketlerini bırakıp, dostaça bir arada yaşamalarını temin mümkün değildir. Velhasıl çeşitli sebepler nedeniyle, vilayetin şimdiki hali eski günleri aratır durumdadır. Bizim Padişah iradesine uygun şekilde hareket edilip, Aşiretleri birbirlerine yaklaştırmaya çalıştığımız çeşitli misallerle sabittir. Buna karşı müşir

Paşa Hazretleri bizi nifak sokmakla suçlayabilmektedir. Bunun sebeplerinden biriside, 30 Temmuz 1313 3 ve 5 Ağustos 1313 tarihli telgraflarla arz olunan kargaşacı durumlarından dolayı rıza harici olarak, vilayet merkezine celp edilmiş olan Fettah, Tahir ve Abdullah Ağaların bildiriler ve tehditlerine kulak asılmayarak asayişin korunması için, bir müddet vilayet merkezinde alı konulmuş olmalarıdır. Özel gözetim altında bulunan bu ağalarla, reisleri bulunan Mustafa Paşanın zararlı hareketlerine meydan vermeyecek tedbirlere görevimiz icabı başvurulmuştur. Bu vilayette bulunduğum sürece; aşiretler arası uygunsuzluğun yol açtığı olaylara meydan vermemeye çalışacağım tabii ise de, müşir Paşa Hazretlerinin Mustafa ve İbrahim Paşalarla, benzerlerinin emellerine hizmet edecek bildiri ve tebliğlerle vilayeti yetkisiz kılmak için suni durumlar yaratmakta olması, her hususta teessüfe sebep olmaktadır. Arz olunur. Bu hususta emir ve ferman padişahındır.

24 Ramazan 1315 12.3.1898

Diyarbekir Valisi

Muhammet Halit

MİRAN AŞİRET REİSLERİ MUSTAFA PAŞA İLE TAHİR VE FETTAH AĞALARDAN ŞİKÂYETLER

Bab-ı âli evrak odasına ait muamele pusulasıdır. 1.7.1899

Miran reisi Mustafa Paşa ile Tahir ve Fettah Ağalar hakkında 4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyet Celilesine geçen yüksek bilgiler 12 Haziran 1318 tarihinde gelen cevap Diyarbekir Vilayetinin bu hususa dair olan telgraflarıyla beraber 15 Haziran 1318 tarihinde meclisi mahsusa da görülmüş yüksek işaretleriyle tarafi valayi mektubiyeye taktim olunmuştur.

Adliye Bakanlığı Yüksek Makamına

Cizre'den gelen telgraf No: 260

16 Mayıs 1318 tarihli telgrafımız üzerine de; henüz merhamete mahzar olamadık. 7 Aydan beri ayyuka çıkan mazlum feryatlarımıza bir yardım buyrulmaması, bize, hâşâ yüksek devlet kendilerini tedibe muktedir değimli? Maazallah bu yüreği onlara terk ve tevdi mi etmiş dedirtmektedir.

Mustafa Paşa ile Tahir ve Fettah Ağalar yabani aşiretleri kandırıp, hükümeti seniye aleyhine teşvik etmekte ve hatta müracaatlarla bizlerinde kendilerine teslim ve kabul etmediğimiz takdirde, cümlemizi katl, mal ve mülklerimizi zapt edecekleri gibi, bundan sonra yalvarmamızın da kabul olunmayacağını söyleyip, iki gün mühlet verip, tehdit ve tahkir etmektedirler. Bir taraftan da köylerimizi talan, ekinlerimizi otarmakta, meyve ağaçlarımızı kesip, mahsulâtımızı kökünden sökmektedirler. Değirmenleri, umum ahalinin erzakını kesmek için, çalışmaz hale sokup, çeşitli eşkıya çetelerini dört taraftan gelirlerimiz üzerine sevk ettiklerinden, adeta muhasaradayız.

Diyarbekir Vilayeti Celilesine, Mardin sancağına, mahalli hükümete yapılan müracaatlarımız üzerine, muhafaza temin olunmadı. İcraatı kâğıt üzerine karalamakla geçirildi. Hain fikirlere uymak; diyanet, millet ve kulluğumuzla uyuşmadığından, tecavüzkâr atlılara karşı korunmamız için, uğuru saadetimiz padişahtan yardım istiyoruz.

Bu tecavüzcülere karşı Cümleten fedayi can ile silahla mukabele ve müdafaaya hazır olduğumuz halde, kan akıtmanın padişahımızın yüksek rızasına kaşı olacağını düşündüğümüzden karşılık vermemekteyiz. Bu nedenlerle, adı geçen üç şahsın bu havaliden sürülmelerini merhametili adaletli padişahımızdan istiyoruz. Süratle gereğinin yapılmasını kemali heyecanla intizar ediyoruz. Ferman yetkilinidir.

Kularınızdan Abdülaziz

Kullarınızdan Osman

Ensari zade Abdulvahap ellmayici

Sedat Abdülkerim

Keldani Vucuhundan Yunus

Süryani Aski büyüklerinden Abdulahad

Kullarınızdan Muhammet

Kulanırzdan Abdülmecit

Kullarınzdan Seyfettin

Musevi Mualimi Şemoil

Katolik Vucuhundan Mensur

Sadareti Uzma Vasıtasıyla Sultanlık Makamına

Cizre'den gelen Telgraf. 31 Mayıs 1318

Doğruluk ve sadakat ile yüksek hizmetlerinizde, dini mübine kendini adamış bir şekilde çalışarak ve ayeti kelimede Ensar isimini almış ecdadi kiram arasından gelerek bin seneden beri inşa ettikleri sülalemizden birisinin vefatı esnasında; Aralıksız 24 saat işlememek kerametiyle meşhur; Cizre'de bulunan değirmen, Miranlı Mustafa Paşanın hakkında kötü konuşması ve hezeyanlarına şahadet etmekten etkilenip, kendini tahrip ederek. İşlevine son vermiştir.

Ayrıca, değirmen karşısında bulunan 2000 liralık bahçemi ilk kestiklerinde, hükümetçe de gerekli keşifler yapılarak durum tespit edildiği halde kendilerine bir işlem yapılmamıştır. Bu sülale hakkında ki peygamberi dualar imdadıma yetişerek mahvımı engellemiştir.

Büyük peygamberin zamanından sonra halifelerin hizmetlerinde bulunan Ensar sülalesinin hayırseverliklerinden, saltanatı seniye uğruna ben de, feda-i can ile uğur ve şans kaynağı olan padişahın hizmetine her an hazırım. Hazreti Ömer'in adaletine benzer adaletine muhabbetim bulunduğu halde;

Her bir hareketi, ilahi emirler ve padişahın rızasına muhalif, şekavet yolcusu olan adı geçen paşanın; Kürdistan'ı zapt ve işgal etmek gibi hain fikirlerine karşı, tecavüzlerine maruz kalan diğer mazlum ahaliden topladığım imzalarla, daha önce yirmiden fazla telgrafla çeşitli mercilere müracaatlarımız oldu. Sübut derecesine varmış ve alenileşmiş bu kötülüklere; bir kaza ahalisiyle beraber kurban olmamın, padişah'a ve hilafetin korunmasına zarar vereceğinden ve genelin selameti açısından zarar ve ziyanımın tarh ve tediyesiyle tazmin edilmesi ve tahsiline merhamet buyrulması hususunda, ecdadıma olan hürmeti rehber kabul edip, padişahın değerli kürsüsüne el atarak mazlumiyetimize adalet niyaz ederim. Bütün durumlarda ferman şevketli kudretli mehabetli padişahî alempenah efendimiz hazretlerinindir.

31 Mayıs 1318

Sulaleyi Ebaeyubi Ensari Abdulvehap

Telgırafnamedir.

Sadrazam vasıtasıyla yüksek eşiklerine, sureti mekamı askeriyeye; Mustafa Paşa ile damadı Tahir'in mezalim fikirleri hakkında defalarca şikâyetlerimiz meyvesini vermemiştir. 4. Ordu-yi Hümayun Müşiri Hazretleri bunların cinayetlerini saklamak için yetkisini kullanmakla ve adeta bir dava vekili sıfatıyla müdafaada bulunup, Hazreti Padişah hakkında kötü fikirlere cesaret ettikleri, devlet ve millet hazinesine olan hıyanetlerini nazarı dikkate almayarak kulluk ve sadakate uygun olmayan hallerini açıkça himayeye devam etmektedir. Davayı müsveddemizden, divani harp mahsusunca tetkik edilen maddeler sabit noktalara varmış ise de, kaide üzerine adı geçen Müşiriyete takdim edilmiş veya edilecek olan mahkeme evrakı, adı geçen Hazretlerinden, açık olan durumu değiştirebileceği veyahut büsbütün mahf ve iptal edileceği

beklenir. Hâlbuki adı geçenlerin hakkında cezai kanunların diğer icraatı, tehir ve ihmali bile Kürdistan'ın ihtilalini ve bozgunculuğun genişlemesini, devlet millet hukukunun zayi olmasıyla, mazlumların mahvı ve büyük gailelerin meydana gelmesine sebep olacağı aşikârdır. Bununla beraber divanı harp tarafından zapt edilen evrakın fezlekesine, müşterek korkunun ithal ettikleri maddelerinde ithali ile mükemelen doğruca divani muhakemati umumiye Celilesine tetkik ettirilip, nizâmi cezaların çabuklaştırılması vatan sadakatine istida eyleriz. Ferman yetkilinidir 25 Haziran 1318

Büyüklerden Abdülkerim

Seçkinlerden Bolbis

Seçkinlerden Osman

Seçkinlerden Hasan, Abdurrahman, Abdulvahap, Mensur, Ebdulahad

MUŞİR MEHMET ZEKİ PAŞA ÇÖZÜMÜ MAĞDURLARIN SÜRÜLMESİNDE GÖRÜYOR

Suret

Miran reisi Mustafa Paşa ile Cizre ahalisi arasındaki nefretlerin izalesine ait ve sulhun idamesi için Binbaşı Fettah ve kolağası Tahir Ağaların geçici olarak Mardin e aldırılmaları Mardin Hamidiye Mirlivalığına yazılmış idi. Gelen cevapta Cizre müftüsü ve yetkililerden Abdulvahap, mecilis idare azasından Hacı Hasan, Mele Sadık; Efendizade Osman efendilerle, Hıristiyan milletinden Kirayil; iptidai mahkemeden Abdurrahman, sandık emini Mensur, belediye kâtibi Tahir Efendiler de Mardine aldırılırlarsa Cizre fesadının kaldırılmış olacağını bildirir ve bu meselenin iyi neticeyle beraber lütfen gerekli durumun yerine getirilmesi arz olunur.

DİYARBAKIR VİLAYETİ İLE MARDİN VİLAYETLERİNİN DÜŞÜNCELERİ

Şifre Kalemi Sayı:4

Diyarbekir Vilayetinden gelen şifre telgraf

Cizreli Fettah ve Tahir Ağaların Mardin'e aldırılmalarının Hamidiye kumandanlığına tebliğ olunması üzerine oranın müftüsüyle, meclis ve mahkeme azalarından Müslüman ve gayri Müslimlerden bir heyetinde Mardin'e getirilmesi, 4. Ordu-yi Hümayun Celilesince talep edilmiştir. Adı geçenlerin Cizre'den aldırılmalarını gerektirir hal ve sebeplerin bulunup bulunmadığının Mardin Mütesarıflığından sorulması, 4 Haziran 1318 tarihli âcizane telgrafımla arz olunmuştu. Vaki olan bilgiye cevaben bu sefer gelen 5 Haziran 1318 tarihli telgraf sureti aşağıya nakl edildiğinden gereğinin yapılması hususunda irade yüksek makamlarınıdır. 8 Haziran 1318

Diyarbekir Valisi Faik

Bab-ı Ali Daireyi Sadareti Uzma Mektubi Kalemi

Diyarbekir Vilayetinden gelen şifre telgraf 3 Haziran 1318 Tarihli acizane telgırafıma ektir.

Mardin'e dönen, Cizre'de ki divani harp heyetinin; Miranlı Mustafa Paşa ile adamları hakkında ki tahkikattan ne netice çıkardığı ve adı geçen heyetin ne fikirde olduğu hususunda, Mardin Mütesarıflığından gizlice istenen bilgiye cevaben gelen; 2 Haziran 1318 tarihli şifreli telgraf sureti aşağıya naklen arz edilmiştir.

4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyyet Celilesinden gelen şifreli telgrafta, Mustafa Paşanın damadı Kolağası Tahir ve onun biraderi Binbaşı Fettah Ağaların Mardin'e aldırılmalarının, Hamidiye kumandanlığına tebliğ kılınması üzerine, Cizre müftüsüyle, meclisi idare ve mahkeme azalarından ve seçkin Müslim ve Gayri Müslimlerden bir takım adamlarında Mardin'e aldırılmalarına lüzum görüldüğü beyanıyla, gereğinin yapılması istenmiştir. Adı geçenlerin Cizre'den

sürülmelerini gerektirecek nedenlerin hakikatten bulunup bulunmadığı heyetimizce yapılan tahkikatlar neticesinde; gerek muhaberatı cariye ve gerek vilayetçe alınan özel malumatlara göre; adı geçen zatların kumandanlıkça Cizre'den sürülmelerine neden olabilecek halleri, Mustafa Paşa'dan şikâyetçi olmalarından ibarettir. Ve bu şikâyetleri de birkaç sene süren çeşitli saldırılardan sonra, çaresizlikten yaptıkları anlaşılmıştır.

Ayrıca, Adı geçen livanın muhasebeciliğinden, defterdarlığa yazılıp sureti tarafıma verilen 2 Haziran 1318 tarihli telgrafta da, divani harp heyetinin Cizre'den ayrılmasını takiben Mustafa Paşa ile Tahir ve Fettah Ağaların tekâlifi emireyi vermemelerini köy muhtarlarına tembih ve ilan ile ahalinin ekinlerini hayvanlara otlatıp, Cizre kasabasında ki halkı da öldürecekleri tehditleriyle heyecana maruz bıraktıkları ve bu hususta merkezi hükümetçe koruma önlemleri alınmazsa, ahali devlete vergisini mecburen ödeyemeyeceğini beyan etmektedir. Bu nedenle adı geçen kazada her fenalığın yegâne sorumlusu Mustafa Paşa'dır. Onun varlığıyla, nüfuzu orada baki iken, Tahir ve Fettah Ağaların Mardin'e alınmalarından bir fayda elde edilemeyeceği gibi, zaten Mardin ile Cizre arasındaki mesafenin yakın olmasından dolayı, Mardin'e alınmalarıyla bozgunculuklarının önünün alınamayacağı belidir. Gereğinin yapılması yüksek görüşlerinize bağlıdır.

Ferman 4 Haziran 1318

Diyarbekir Valisi Faik

Suret

4 Haziran 1318

Hamidiye kumandanlığının talebiyle, Mardin'e aldırılmaları lüzum gösterilen Cizre müftüsüyle, İslam ve Hıristiyanlardan isimleri beli zatların; Hükümetçe, Padişahın rızasına muhalif hiçbir hal ve hareketleri görülmemiştir. Bununla beraber tecavüz ve zulümleri ayyuka çıkmış olan Miranlı Mustafa Paşa ile Fettah ve Tahir Ağalardan başka şimdiye kadar hiç kimse hakkında buna benzer şikâyetler vaki olmamıştır. Daha önceden de, Hamidiye eski komutanı Bahhattin Paşa ile Müşiriyeti Celile arasında bu husus için cereyan eden muhabere de, Mustafa paşanın ahaliye zülüm, hakaret, mallarını talan ettiği hususunda ki ahali

şikâyet ve müracaatları iletilmiştir. Bu hususların, Bahattin Paşa tarafından da tasdik edildiğini çok garip bir şekilde ferik Emin Paşa Hazretleri daha önce arkadaşlığı esnasında beyan eylemişti. Bu nedenle Cizre'den söz konusu Müslim ve Gayri Müslim Mardin'e aldırılmaları yüksek adalete uygun olmayacaktır. Zaten Mustafa Paşanın nüfuz ve tasallutundan bezar olan bu şahıslardır. Suçlu ve mağdurların aynı işleme tabi tutulması adil değildir

10 Haziran 1318 tarihinde 4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyet Celilesine çekilen telgrafın resmi suretidir.

Mülkiyeye ait olan bazı hususların tahkik ve anlaşılması için Miranlı Mustafa Paşa ile Fettah ve Tahir Ağaların Diyarbekir'e celbi, Babı âliden vilayete tebliğ olunmuş ise de, adı geçen Paşa ile arkadaşlarının vilayet merkezine gitmekten kaçındıkları, adı geçen vilayetin cevabından anlaşılmıştır. Merkezce verilen emirlere icabet ve uymamaları askeri sıfatlarıyla da uyuşmadığından, hemen Diyarbekir'e gitmeleri için kendilerine gerekli talimatların verilmesi gerekir. Birde, Cizre müftüsüyle, meclis ve mahkeme azalarından bazılarının Müslüman ve Gayri Müslimlerden oluşan bir heyetinde Mardin'e götürülmeleri hakkında Müşiriyet makamından vilayete tebligat yapılması, cümleten mahalli konulardan olup, askeri tarafla ilgi ve alakası olmayan bu tebligatın, sebeplerinin anlaşılmaması nedeniyle, mülki idareye ait hususlara müdahale olunmaması ihtar olunur.

İHTARLA MEHMET ZEKİ PAŞA ANINDA ÇARK EDER

Bab-ı Ali Daireyi Sadareti Uzma

4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyet celelesinden gelen şifre telgraftır... *10 Haziran 1318*

Bu hususta Diyarbekir Vilayetine yazılan telgrafım yüksek huzurlarına buyurmak üzere sureti aynen aşağıda arz edilmiştir.

Âcizane olarak sayeyi hazreti padişah'a vazifemi bilir. Ve her zaman vazifeyi askeriyemin dışına çıkmaktan kendimi korurum.

Diyarbekir eski valisinin ve Mardin mütesarrıfının bazı nahoş sebeplerden dolayı Hamidiye Alaylarına mensup ve Cizre'de ikamet eden Binbaşı Fettah ve Kolağası Tahir Ağalarla, Miran Aşireti reisi Miralay Mustafa Paşanın Cizre kasabasında bazı mahalli seçkinler ve mülki memurlarla aralarında zıddiyet, ihtilaf ve fesatlığın çıkması ve bu zıddiyet ve ihtilafin kaldırılması için, adı geçenlerin Mardin'e aldırılmaları kâfi değildir. Daha önce arz edilen mıntıkanın seçkinlerinin de, Mardin'e getirilmelerine kumandanlık tarafindan lüzum gösterilmiş ve orduyu hümayuna bağlı bulunan adı geçen amirler, müdafayi hukuk emrinde yapılan defalarca davete rağmen, bu merkeze gelmemeleri nedeniyle, Diyarbekir Vilayetine yazılan âcizane telgraflarımla; durumu açıklayıp, tezat ve ihtilafların kaldırılması gerektiğinin arzdan ibarettir. Mülkiye idaresine müdahale şeklinde olmadığı yüksek görüşlerinize kapalı bir mevzu değildir.

Açık bir emirdir. Bununla beraber bu havalide ki vilayetlerin çoğunda zaptiye kuvvetti, bir intizam ve faaliyete girmediğinden, orduyu hümayunun, nizamiye kuvveti tamamen ve ufak kıtalara bölünerek, köylere ve Erzincan'a kadar dağılarak asayiş koruması ve zaptu rapt altına alma çalışılması yürütmektedir. Bu da; mahalli hükümetlere yardım ve destekle, hükümeti seniye'nin nüfuzunu idame ve yükseltmeyi amaçlamaktadır. Yalnız kolaylık sağlamak amacıyla vuku bulan âcizane bilgi ve arzlarıma, Diyarbekir vilayetince müdahale manası verilmesinin, sebep ve nedeni anlaşılmadığından, bu tarafını yüksek takdirlerinize ve hakikat perverliğinize arz ederim. Bu husustaki emir ve ferman sizlere aittir.

12 Haziran 1318 Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyari ve

4. Ordu-yi Hümayun Müşiri Muhammet Zeki

Yargılanmaları ve sürülmeleri için alının meclis kararını sadrazam gereğinin yapılması için genelkurmaya emreder.

YARGILANMALARI İÇİN SADRAZAM'IN ORDUYA EMRİ

Bab-ı Ali Daireyi Sadareti Uzma Mektubi Kalemi

Tarafi Valayi Askeriye

Devletli Atıfetli Efendim Hazretleri;

(Yukarıda ki, karar aynen aktarıldıktan sonra,)

... Lüzumlu muamelenin icrası hususunda tarafı valayi şehriyarlarına tebliği ve hatırlatılması karar altına alınarak, adliye ve dâhiliye bakanlıklarına da malumat verilmiş olunmakla, adı geçenlerin mahkeme için hemen korunma• altına alınıp Diyarbekir'a götürülmelerinin adı geçen Müşiriyet'te bildirilmeseiyle, bunların merkezi vilayette götürülmeleri, bu hususta şayet gecikme veya müsamaha olur ise, mesuliyeti mucip olacağının da müşiriyete ihtarı

29 Haziran 1318

Sadrazam

Suret ektir

2 Haziran 1318 Emin Paşa Hazretleriyle bu gün akşamüzeri yaptığımız hususi görüşmede, hazreti padişahın yanında kötü durumları sabit olan heyet içinde, Müşir Paşanın casuslarının olduğu, kaymakam Tayyar Beyden hariç heyetin tamamına kanat gelmiş ise de, bunun için zaruri, hafifçe bir şey yazılacağı ve birçok olumsuz hususa müşiriyetten onay verilmesi nedeniyle, tahkik edebildikleri diğer bazı meseleleri de zapta geçirerek muhakemat dairesinin tetkikine arz edeceklerini, Tahir ve Fettah Ağaların behemehal Cizre'den sürülmelerinin heyet tarafından mazbata ile Müşiriyete yazıldığını, fakat tepkisini çekmemek için, müşirden fevkalade uzak kalmak istediklerini gizli bir surette beyan eyledikleri maruzdur.

Ferman

Bab-ı Ali Daireyi Sadareti Uzma Şifre Kalemi Sayı 4

Diyarbekir Vilayetinden gelen şifre telgraf

25 Mayıs 1318 tarihli gelen iki tane telgrafa cevaptır.

Miranlı Mustafa Paşadan şikâyet içerikli Cizre merkezinden yazılan telgrafın kopyası mütalaa olunup, Mardin Mütesarıflığından hakikati hale dair malumat ve mahalli görüşlerden bilgi edinilmesi ve Mustafa Paşa'nın da, damadı Tahir ve onun biraderi Fettah Ağalarla vilayet merkezine gelmelerinin münasip bir şekilde kendilerine bildirilmesi istenmiştir. Adı geçen paşa, bazı özürler beyan etmekle gelemeyeceğini beyan etmiştir. Bunun üzerine, yalnız Tahir Ağa'nın gelmesi talep edildiği halde, onun için de bazı bahaneler gösterip onunda gönderilmesini engellemiştir.

Mardin Mütesarıflığından alınan yazılı cevaplarda bunların kaç seneden beri gaspı enval ile katli nüfus ve yol kesmek gibi çeşitli cinayet ve zorbalık ile Cizre kazasını harbeye çevirip, (nehren)suyoluyla Diyarbekir ile Bağdat ve karayoluyla da, Bitlis ile Halep vilayetlerinin ticaret gelirlerini tamamen durdurdukları gibi, bazı esef verici halleri de bildirilmiştir.

Diyarbekir'e kısa bir süre önce geldiğim halde, Mustafa Paşa ile zulümlerine vasıta olan, Tahir Ağa'nın Cizre kaza halkına karşı, yaptıkları gadarane ve xunrezane(kan dökücü) cinayetler ve facialara ait cereyan eden muhaberatın ciltleri teşkil edecek derecelerde, sayılmayacak kadar olduğu anlaşıldığı gibi, her sınıf memurlar ve ahaliden de sayılmayacak kadar kötülük ve şekavetleri işitilmektedir.

Daha önce de, hazreti padişahın şeref buyurduğu; Diyarbekir'de divani harp teşkil ederek, Mustafa Paşa ile Âdem Paşa da buraya celep olunmuş ve bir müddet sonra divani harp heyeti tahkikatın tamamlanması için Cizre'ye gittiğinde, o sırada Mustafa Paşa ile diğerlerini beraberlerinde oraya götürmüşlerdir.

Adı geçen paşanın Cizre'deki, zorbalığına karşı yapılan tahkikatın orda yerine getirilip, tamamlanmasında ki, niyetin ne olduğu anlaşılmamakla birlikte, tahkikatın henüz neticesi alınmadığından şimdilik bir şey denilemeyeceği tabiidir. Ancak, Diyarbekir'le civarında ki birkaç

vilayet halkının umumunca malum olan tecavüz ve tahribatın fiili tesirlerine bir doğru ölçü olmak üzere, adı geçen kazadan vaktiyle tahsil edilen devlet mallarının şu halde ki miktarı, evvelkine nispeten hemen hemen yarıya yani 1.450.000 kuruş tahsilât 800.000 kuruşa inmiş olup, bu sene ise, adı geçenin bir aralık Diyarbekire getirilip mahkeme altına alınmasıyla 300.0000 kuruş fazla tahsilât vukua bulduğu resmi kayıtlar ile sabit bulunduğundan ve adı geçen ile yardımcılarının kötü halleri sebebiyle kazanın her tarafına sirayet eden tecavüzler yalnız zayıf ahaliye sınırlı kalmamış, hatta Musul valiliğine memuren giden Nazım Beyefendi Hazretlerinin de, bindikleri kelekle (kayıklara) taarruz edilmesi ve adı geçenden daha önce Kerkük'e giden redif Miralayının kayığına da hücum ile Diyarbekir'den refakatçi olarak verilen bir zaptiyenin kurşunlarla yaralanıp ölmesi gibi vakıalar dahi o yolda ki tecavüzlerin ne mertebelere ulaştığını gösterecek şekavet eserleridir. Bu hallerden dolayı Mustafa Paşa ile beraberinde ki subay ve efratların bir kısmı da rencide oldukları gibi, kendisinin bir oğlu da, kendisini öldürecek kadar aleyhinde kindar bulunduğu haberleri alınmaktadır.

Adı geçen; devlet sayesinde hazreti padişahın şevkatiyle sahip olduğu yetkilerini ısrarla zulmetmede kulanmaktadır. Bu yüzden de, bu havalice Hamidiye Alaylarını teşkil eyleyen ve Allahın yardımıyla İslam nüfuzunu artırmak için, kendilerinden din ve devlete yararlı hizmetler beklenilen diğer reislere de, kötü örnek olmaktadır. Bu şahis, buhavalide bulundukça ne kendisinin zorbalıktan feragat etmesi ve nede mahalli mülkiye idarecilerinin ziyan ve zararlarını def edecek kâfi bir emniyet tedbiri alabilecekleri mümkün değildir. Bu husus, gerek Mardin mütesarıfının yazılı ve şifahi ifadelerinden ve gerek diğer tarafsız bilirkişilerin beyanatlarındın anlaşılmıştır. Kendisiyle, damadı Tahir ve onun biraderi Fettah Ağaların uzak bir vilayete sürülmeleri elzem ve en etkili tedbirdir. Gereğinin yapılması devletin vereceği karara bağlıdır. O hususta ferman yetkililerindir.3 Haziran 1318

Diyarbekir Valisi Faik

Baş Kitabet 4. Ordudan Gelen Şifre

Bereketli teşkilatta iki Alay teşkil eden ve kendisi aşiretler arasında servet ve nüfuza sahip olan Miran Aşireti reisi ve 48. Hamidiye süvari Alayı kaymakamı Mustafa Paşa hakkında, bazı şikâyetleri içeren telgrafın sureti dikkate alınmıştır. Adı geçen hakkında, bu hususta ki şikâyetleri defalarca ve peyder pey olduğu için görüş, ferman ve doğru beyan Hazreti Padişahındır.

7–13.10.1899

Müşir Zeki

Diyarbekir valisi Halit Beyin, vilayeti dâhilinde ki, bütün Hamidiye Alaylarını mahv etmek fikrine düşmesi nedeniyle, fikirlerinin düzeltilmesine müsaade buyrulması hususu, pek çok telgraflarla istirham edilmiş ise de, bir sonuç alınamamıştır. Adı geçen vali, gerek Bitlis ve gerek Musul ile diğer vilayetler ahalisinin gayelerinden ibaret olan bütün şikâyetleri detaylı bir şekilde ve emlaki seniye memurlarının gerçekleşmeyen, bir takım esasız iddialarını tasdik etmekte fakat bizim doğru şikâyetlerimizi yalanlamaktadır. Defalarca kendi tarafından da bir takım müşkülatlar ilave ederek, yüksek makamları rahatsız etmektedir. Kudret sahibi Padişahımızdan başka bir melce ve taraftarımız olmayıp, bu zatın ya bu fikirden feragat ettirilmesi veyahut Alaylarımızın selameti için değiştirilmesi gerekmektedir. Bu bu iki şıktan birisine müsaade buyrulmazsa vilayet içinde ki gayelerimiz tehlikeye girecektir. Bu husustan, emin olmak için diğer vilayetlerden de görüş almak üzere bir yerlinin görüşünün alınması ve acilen beyanlarımız yerine gelmez ise, adı geçen vali, çok yakında aşiretler ve Alaylarımızı dağıtıp, darmadağın edecektir. Bu olmazsa bile; aşiretleri çarpıştırıp, büyük bir kavgaya sebep olacaktır. Arz ediyorum.

Ferman yetkilinindir.

Bütün gayretlerine rağmen Miran aşireti reisi Mustafa Paşa'nın tecavüzlerinin üstünü örtemeyen Müşir zeki, Tabir yerindeyse, acıların çocuğu rolüyle şifre kâtibi Asım beyden kendisini anlamasını ister.

Mabeyni Hümayunu Mülükane Şifre Kâtibi

Asım Beg Efendi Hazretlerine

Atifetli Efendim Hazretleri, bereketli teşkilata girme şerefiyle iftihar edenler ile bu şereften mahrum kalan aşiretlerin ve kabilelerin ıslah şekli hakkındaki âcizane görüşlerimi içeren makamı valayi Seraskeriyeye yazılan yazılar sureti çoğaltılarak hakipayi mualaya arz ve takdimine cüret kılındı.

Abdi memlukları şefkat meabi aktes ve başkumandan efendimiz hazretlerinin her halükarda istinat noktamız olduğunu bilerek, mıntıkada bulunduğum için âcizane maksadım bir tarafı şikâyet ve acizliği açıklamak değildir. Mücerret hakikati halden bahis etmek ve devletçe pek sürekli ve dağdağalı bir gaileyi teşkil eden Ermeni bozgunculuğuna ve fesatlığına bir set ve kesinlikle mani olabilmek kuvvette bir tedbirin alınması gerekmektedir..

Jandarma kuvvetiyle yalnız günlük vukuatları önlemek mümkündür. Bu nedenle vilayet için günlük asayişin temini önemlidir. Asayiş temin edildimi sorun kalmaz. Ordu yi hümayun mıntıkası dâhilinde, her noktada asayiş ve emniyetin zapt ve raptı tamamen askeri Şahanenin meydana getirilmesine bağlıdır. Oysa meseleya vilayetin dar yaklaşımı nedeniyle, nizamiye kuvvetleri parçalanmış ve perişanlığa maruz bırakılmıştır. Bu hale ve Asakiri Şahanenin emir, irade ve ihtiyaçlarını giderme müşiriyetimiz emrinde görülen her türlü müşkülat ve zorluklara göğüs germek suretiyle maksat hâsıl olsa, yani en ziyade dağdağa ve endişeye neden olan Ermeni bozguncularına bir son verilse ve asayiş, inzibat ve selameti umumiye temin olunsa cana minnettir.

Çünkü uykuyu terk edip ve ciddiyetle rahatlığa son verip ve devamlı icra kılınırsa padişahın emrine uygun maksat hâsıl olur ki, işte sadakat ve doğruluk ile bağlılık noktasında aranılan cüret te budur. Velhasıl hükümetlerin ve Ordu-yi Hümayunun iradeyi hale ve aynası şu şekil ve tarz da devam ettikçe, Ermeni gailesi gittikçe durdurulmayacak, bilakis gelişip yükselerek, devleti bir sürekli uğraş içinde bulunduracağı vahim neticeler hâsıl olacağı kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber bu gaileyi esasından menfaat ve siyaseti devlet noktayı nazarın-

da kökünü kazıp, imha için bütün aşiret ve kabileleri bir zaptu rapt intizam ve inzibat altına alınarak, devlet askeri gibi, devleti ebedi kılmak için şanının yüceliği ve hükmüne layık yararlı muntazam bir kuvvet şeklinde koymaktan başka bir çare yoktur.

Sizde biliyorsunuz ki, bu yöre Türk'ten başka Kürtler'le Ermeni nüfuzundan ibarettir. Kürtler nüfus ve kuvvetçe Ermenilere galip olduğu gibi, nüfusları yazmak, kuvveyi umumiye altına alma, medenileşme ve ıslahları tamamlanırsa çok galip ve üstünlükleri bir kat daha temin olunmuş olacağından, Ermenilere terki mevsedet ve ihanetten başka, kurtuluş çaresi ve selamet kalmayacaktır. Hatta burasını kendileri pek rena bir surette idrak ve kanaat ettikleri için teşkilati müteyemineye dâhil olan aşiret reislerini birer suretle lekedar, zarar verme ve mukaddes askeri hizmetten nefret ettirmek için her türlü fedakârlıktan, yorumlar ve şaklabanlıklardan geri durmamaktadırlar. Velhasıl teşkilat-i müteyemineye dâhil olan Aşiretlerin durumlarının ıslahı ve intizamlarının temini emrinde kullarınız pek bekes ve yardımcısız kalmıştır. Hatta sadakatle bağlı bulunduğum askeri makamımdan da bu hususta katiyen yardım görmeyerek büyük müşkülatlar içinde bulunduğumdan, buralarını şikâyet veyahut acizliğimi açıklamak amacıyla değil, sadece sadakat ve hakikatin arzı için sadakatle bağlı bulunduğum yüksek eşiğe isabetli raporlar sunmak istedim. O hususta emir ve ferman Hazreti menlehül emrindir. 19 Şubat 1317. 24. 5.3.1902

Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyari

4. Ordu-yi Hümayun Müşiri

Muhammet Zeki

Surettir

Arz ve izaha gerek görülmediği şekilde 4. Ordu-yi Hümayun mıntıkası dâhilinde bulunan Kürt aşiret ve kabileleri ve Arapların hususi özelliklerinden dolayı nüfusları yazılmadığı cihetle, kuvveyi umumiye haricinde kalmış ve göçebe bir halde bulundukları için hükümetçe bunlar nüfuzu hükümete ithal olunamamıştı. Gerek bunların nüfusa yazılmalarıyla mevcut nüfuslarının bir zaptı rapt ve gerek kendilerinin kin ve göçebelikleriyle bir nizam ve intizam altına ve umumi kuvvet altına alınmaları ve bu suretle idareten ve siyasetten varlıklarından istifade

edilmesi için, son bir çare olmak üzere bunlardan Hamidiye süvari Alayları teşkiline devletçe karar verilmiş ve başka askeri birlikler esasen bu noktayı nazardan vucut bulmuştur.

Ancak askeri birliklere dâhil olmayarak bu şekilde nüfuz haricinde daha önce olduğu gibi sahipsiz ve kendi kendilerine vahşet ve bedevilik içinde kalmış olan aşiret ve kabilelerde askeri teşkilat içine alınmaları daha önemlidir. Bunların da diğerleri gibi nüfuslarının yazılması nüfuz ve idarelerinin bir nizam ve intizam altına alınması için henüz bir teşebbüste bulunulmamıştır. Askeri birliklere dâhil olanların kısa süre içinde başarıları padişahın sayesinde nizam intizam içinde yükselme kabiliyetleri ve hizmetleri devletçe öngörülen menfaati fiilen göstermekte oldukları için, Ermeni fesatları bu durumu çekemeyerek, bunların nizam ve intizamlarını bozmak için fevkalade bir azim ve çabayla çalışmaktadırlar. Bu hususta bazı hükümet memurlarının fikirlerini de çalmak derecesinde entrikalar çevirmekte oldukları esefle görülmektedir.

Bununla beraber bu alaylara nizamiyeden atanan ve tayin edilen yönetici ve subayların hiçbir suretle bir tarafa nakil ve tahvil olunmamaları şeref telaki olunan Padişah iradesinin isteklerindendir. Her nasılsa, bu alaylara tayin kılınan yönetici ve subayların kısmen çeşitli nedenlerle yolunu bularak, diğer ordulara nakledip, yerleri boş kalmaktadır. Bu boşluklara gerekli vasıflara haiz yönetici ve subaylar tayin kılınmayarak boş bırakılmışlardır. Bu alaylar asayiş ve inzibatı korumak için Rusya ve İran taraflarından hududu ihlalle gelen silahlı Ermeni bozguncuların def ve durdurulması hususunda çok iyi hizmetler ve fedakârlıklarda bulunmuşlardır.

Cizre, Şirnak ve Botan havalisinde Bedırxan Paşa'nın tamamen mahv ve sönmüş olan nufuzunu iade ve bu suretle hain fikirlerini bir gaile olarak ortaya çıkarmaya yönelik faaliyetlerini yine bu alaylar ihbar etmişlerdir.. Özetle; geçende Bedirxan Paşa biraderzadesi Muhammet Beg böyle bir fikir ve hain teşebbüsle haddini aşmakta bulunmuş, sağ veya ölü yakalanması için iradeyi seniyeye uygun olarak sevk olunan askeri kuvvetlerin arama ve takibiyle ele geçirilemediği halde, Miran Aşireti reisi ve Hamidiye Alayları Miralayı Mustafa Paşanın tahkik ve ihbarı üzerine bir köyde basılarak yakalanmıştır. Böylece,. Padişahın sayesinde asayiş ve düzen yeniden sağlanmıştır.

Bundan başka vahşet ve bedevilikle geri kalmış büyük bir nüfusa sahip ve aşırı derecede meyili Şemır Aşireti, geçen sene külliyetli bir kuvvetle Milli Aşiretinin bunduğu mıntıkaya hücum etmişt. Bu hücum ve mezalimleriyle büyük tahribatlara neden oldmaları sebebiyle, gerçi bir miktar nizami asker gönderilmiş ise de, Milli Aşireti sayesinde haklarından gelinmiştir. İşte Hamidiye Alaylarının teşkilinden ve intizamından devletçe manen ve maddeten büyük faydalar elde edildiği bu âcizane beyanlarımın delaletiyle ispatlıdır. Sahipsiz ve bedevi bir vaziyette ve umumi kuvvetlerin dışında kalmış olan Araplar ve Kürt Aşiret ile kabillerinin tamamı da askeri birlikler teşkilatına dâhil olan Aşiretler gibi bir zapturapt ve intizam ve inzibat altına alınacak olursa idaretten ve siyasetten daha fazla fayda elde edilecektir. Bu kadar büyük bir kuvvet arasında, Ermeni bozguncuları Zaralı fikirlerine meydan bulamayıp, umutsuz ve zavallı kalacakları açıktır.....

Âcizane beyanlarım bu teşkilatın nezli Ali'de layiki bir şekilde yürürlükte olan ehemmiyet ve hususiyetini takdiren, her türlü dağdağa ve müşkülata göğüs gererek ve devleti memnun etmek için uykumu terk ve rahatımı bozarak teşkilattan beklenen fayda ve iyilikleri fiili bir icraata geçirmeye çalışmakta isem de, istediğim verimi alamamaktayım.

Padişahın malumudur ki, kıymetli Anadolu da iki milyon kadar aşiret nüfusu vardır ve bu aşiretleri iyi idare etmek ve askeri birlik teşkilatlarını içeren büyük kuvveti şu anda ve siyasetten yararlı bir hale getirmek, bütün askeri ve mülki memurların birlik dairesinde yardım ve gayretleriyle meydana gelebilir. Yoksa benim gibi, bir iki memurun gücü buna yetmez. Bu havaliyi dağdağalı ve sonu gelmez bir gaile içinde bırakan mesele; Ermeni bozgunculuğudır. Bu bozgunculuğun devletin menfaatti için kökünden kazınıp, yok edilmesi gerekmektedir. Bu da nüfusça ve kuvvetçe Ermenilere üstün fakat cehalet ve bedevilikle yetkilerini korumaya muktedir olmayan Aşiret ve kabilelerin askeri teşkilat dışında kalanalarının da askeri birlik teşkilatı içine alınmalarıyla mümkündür. Böylelikle, itaat ve intizam altına alınan böyle büyük bir kuvvetin fiilen ve cidden kuvveyi nizamiyeye ilavesiyle ermeni bozguncularına karşı büyük bir güç oluşacaktır., gereğinin fermanı padişahın yüksek görüşlerine bağlıdır. ***19 Şubat 1317***

Seraskeriye Makamı Mektubu Kalemi

Atifetli Efendim Hazretleri; yerli eşraf ve ulemadan 9 zatın imzasını taşıyan Cizre mevkiinden bu defa bana çekilen telgrafta, Miran Aşireti reisi Mustafa Paşa ile damadı Tahir Ağa'nın zulüm ve düşmanlıkları ve adı geçen paşanın habisane sapkınlıkları, divanı harpça icra edilen tetkikat ile açığa çıkmıştır. Bu hususta ki mahkeme evrakları 4. orduya gönderilmiş ise de, Mustafa Paşanın Müşirle arkadaşlığı nedeniyle himaye edilmekte olmasından dolayı, bahs edilen evrakların tahrif veyahut iptal edileceği açıktır. Hâlbuki adı geçenlerin cezasız bırakılmalarının Kürtistan'da bilahare büyük gailelere sebep olacağı için bahs edilen evrakların getirilip, tetkik etmekle haklarında lüzumlu ceza verilmesi istenilmiştir.

Adı geçen Mustafa Paşa ile avenesinin mal gaspı ile insan öldürme ve diğer ispatlanmış kötü durumları nedeniyle usulüne uygun ve ülke çıkarı esas alınarak iceb eden yerde, garazsız ve tarafsız zatlardan kurulmuş bir divanı harpte yargılanmalıdır. Bu yargılanmanın, gayet adilane nüfuz, arkadaşlık gibi himayelerden uzak bir şekilde olması gerekliliği sadaret makamı ve iç işleri bakanlığından gelen teskerde de belirtilmiştir.

Mustafa Paşa ile Tahir ve Fettah Ağaların yıllardan beri Cizre kazasında mal gaspı, cinayei ve yol kesme gibi işledikleri çeşitli kötülükler devlet mallarının tahsilâtı ve Diyarbekir-Bağdat, Bitlis-Halep vilayetlerinin ticari gelirlerini tamamen sekteye uğrattıkları açıktır. Tüm bunlardan dolayı, adı geçen Paşa ve beraberindeki subay ve efratlarının bir kısmı rencide olmuşlardır. Ayrıca bu zulüm vakalarından dolayı o havalide süvari Alaylarını teşkil eden diğer reislere de kötü örnek olmuşlardır. Bu durumun diğer alaylardan da kuşku duyulmasına yol açabilme tehlikesi vardır. Bu nedenle söz konusu şahislar oralarda bulundukça yerli mülkiye idarelerininin bunların sebep oldukları zarar ve ziyanı durdurabilmeleri imkânsızdır. Bu durum da; Adı geçen Mustafa Paşa ile damadı Tahir ve kardeşi Fettah Ağaların uzak bir vilayete sürülmeleri lüzumunu gerekli kılmaktadır.

Padişah iradesi bu şahislerin mahallince teşkil edilecek divanı harpça yargılanmalarını gerekli görmüş ise de, adı geçenlerin yel-

tendikleri cinayetler ve asayiş bozucu durumların askeri vazifelerinden kaynaklanması nedeniyle nizami mahkemelerce mahkeme altına alınmalarını gerektirmektedir. bunların o suretle mahkeme edilmeleri husussu teskere ile adliye ve dahiliye bakanlıklarına bildirilmiştir. (Devamı tekkar olduğu için yazılmadı)

20.7.1902 14 Rebiul Ahır 1320

Serasker Rıza

MİRAN AŞİRETİ REİSİNİN SÜRPRİZ ÖLDÜRÜLÜŞÜ DİYARBEKİRDAN YILDIZ SARAYINA TELGIRAF

Mabeyni Hümayun Başkitabet Dairesine Telgraf

2 Ağustos 1318

Padişah Hazretlerine, Miran aşireti reisi Mustafa Paşa Bitlis Vilayeti dahilinde Eminzozan yaylasından dönerken İsteşkir boğazında aşiretler arasında meydana gelen çatışmada öldürülmuştür. Miran aşireti reisi Mustafa Paşanın cenazesi bu gün korumasına memur edilen askeri Şahane vasıtasıyla Cizre'ye getirilmiştir. Bu çatışmada Mustafa Paşanın büyük oğlu İbrahim ile mühürdarının da yaralandıkları Cizre Kaymakamlığından bildirilmiştir. Bu çatışmada Karşı taraftanda Şırmak Aşireti reisi ağayı sorun oğlu Ali de öldürüldüğü haberi Mardin Mütesarıflığından alınan telgrafta bildirilmiş olduğu arz olunur.

2 Ağustos 1318 15.9.1902

Diyarbekir Valisi Fayik

MİLLİ AŞİRETİ HAMİDİYE ALAYLARINA İLİŞKİN BELGELER

YILDIZ SARAY HÜMAYUNU
4. ORDU KOMUTANLIĞINDAN ŞİFRE

Bayramın birinci günü saat 6–7 sularında Diyarbekir'e gidildi. Ordu-yi hümayunun çöl mıntıkasında bulunup, fertlerinden Hamidiye Alayları teşkili padişahın emri ile olan aşiretlerden Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa, kendi kesesinden yaptırmış olduğu çöl mıntıkasına özgü yeni elbise giydirilmiş, mükemmel ve bir nizamiye süvari Alayı kadar muntazam olmak üzere 500 mevcutlu bir Hamidiye Alayı ile özellikle karşılamaya gelmiştir. Alayın noksansız olduğu anlaşıldığından, resmi emanetin verilmesi için, bu alay için hediye edilmiş olan sancak derhal açıldı. Sancağı şerif Miralayı Vehbi Beg'ın elinde ve sözü konusu alay efradı da sancağın sağında ve solunda dizildiler. Diyarbekir'de bulunan nizamiye askeriyle, bütün daire amirleri ve ahali de bu merasimde hazır bulundu. Şeyhler tarafından tekbir getirilerek, vilayet valisiyle, memurlarının ve memleket eşraflarının bulundukları karşılama noktasına kadar bu şekilde gidildi. Padişahın yüksek hükmünü memurlar, eşraf, ahali ve Alayı teşkil eden aşiret efradı olmak üzere iş bu sancağa mahsus olan padişah beratı katılanların huzurunda heyecanla okundu. Okunmasından sonra sancağın resmi teslimi icra edilip, vilayet müftüsü tarafından başarı ve padişah emirlerine uygun uzun bir dua edildikten sonra, İbrahim Paşa tarafından özellikle hazırlanmış olan develer ve koyunlar kurban edildi. Sancakların altına toplanmış olan alay efradı, "padişahımız sultan Hamit çok yaşa" haykırışlarıyla etrafı çınlattılar. Bu büyüleyici manzaranın bereketli tesiriyle burkulmadık yürek kalmadı. Devamlı gösterişlerle padişahımızın hükmünün baki kalmasına, kendisinin afiyette olmasına umum tarafından dualar edildi. Önceki gün gelen birkaç yüz atlıdan başka, Bu günün akşamı bu aşiret efradından bir kaç yüz atlı daha geldi.

Padişahımız sayesinde bu gün Diyarbekir'de 1500 dolayında Hamidiye Atlısı bulunuyor.

Bura ahalisi; vahşi, şehre girmez bildikleri ve hakikatten şimdiye

kadar şehirleri görmemiş aşiret mensuplarının böyle 1500 kadarının Hamidiye armasıyla, mükemmel elbiseli ve gayet sakin ve terbiyeli bir halde memleketlerinin içinde gezip dolaşmakta olduklarını gördükçe hayrette kalıyorlar. Bu aşiretten 3 alay teşkil edilecektir. Aşiretlerden Diyarbekir'de toplanmış olan kişilerin günlük masrafları reisleri İbrahim paşa tarafından yerine getirilmekte olduğundan masrafa girilmemesi için fazla kalmamaları düşünülerek, bugün künyelerin yazılışına ve atların damgalanmasına başlandı. İnşallah bir iki güne kadar bu işlem biter. Daha sonra gelen fertlerden teşkil olunacak iki alaya mahsus sancakların teslim merasimi de yapıldıktan sonra, adı geçen reis Alaylarıyla beraber hemen ikametgâhlarına iade olunacaktır. Arz-i malumat olunur.

18 Nisan 1308 10.5.1891

Yaveri Ekrem 4. Ordu Kumandanı

Muhammet Zeki

BAŞBAKANLIK YÜKSEK MAKAMINA

Devletli efendim Hazretleri

Diyarbekir'e yetişmesiyle teşkilatı hayriyenin ne şekilde tesis edildiği ve Milli ağası izzetli İbrahim Paşanın 550'şer mevcutlu iki mükemmel Alay teşkil eylediği hususları bundan önceki telgraf ile arz edilmişti. Oradan da hareketle Mardin'e ulaşmakla burada da Hamidiye Alaylarının teşkiline başlanılmıştır. Şimdiye kadar 300'den fazla kişi askeri makamlarca kaydettirilmiş ise de, buradan iki yedek Alay teşkil edileceği için, kolaylık olmak üzere Kürtlerin yaptıkları müracaatlar üzerine mevcudumuz iki kola ayrılarak çöle inildi. İnşallah yakında bu Alayların teşkilatlarının tamamlanmasıyla Miran aşiretleri reisi izzetli Mustafa paşanın hazırlamış olduğu altı yüz kadar atlının da tesis zımnında Cizre kazasına gitmiş olacağından oradaki durum ayrıca arz olunacaktır. Fakat buradaki Araplardan Teyi kabilesiyle diğer aşiret Alaylarının teşkilatı sırasında görülen durumları arza ve beyana değer bulduğumdan. Bir miktar arz edeceğim.

Şöyle ki; Bunca senelerden beri her tarafta yabanilikleri ve vahşilikleri nedeniyle değil askere, hükümetlere bile aldırmamaları, tasavvur edilen zorluklar padişahımızın sayesinde şanslı Yaverin az bir zamanda bertaraf ederek ve o görüşleri hep yanlış çıkararak şu Arap ve Kürtlerin takım takım, her birinin ellişer. Yüzer, Yüz Elli'şer lira kıymetindeki kısraklarıyla gelip, padişaha dualar ederek ve biri birlerini çiğnercesine koşuşarak aman beni de yazınız diyip kıyametler koparırcasına hareketleri ve bana da nişan veriniz tabirleriyle birbirlerinin armasını kapmaya kalkışmaları; hakikaten kalbinde zerre kadar hamiyetten eser olan bir insanı ağlatmaması mümkün değildir. İş bu teşkilatı Hayriye sayesinde tamamen hürriyetlerine sahip olduklarını gereği gibi anlamaları nedeniyle şu anda uğurlu padişahın yolunda ateşe saldırmaları hususunda bir emir çıkarsa bunlardan hiç birinin saldırıdan geri kalmayacakları kesindir.. Gerek yukarda adı geçen İbrahim paşa takımının ve gerek bu Mardin çölü Arap ve Kürt aşiretlerinin toplayıp getirdikleri hayvanatın pek azı aygır olup, ekserisi kısraktır. Bunedenle bir Alayın yalnız hayvanatının 20–30 bin liraya tedariki mümkün değildir. Bunlardan yalnız Miran reisi Mustafa Paşanın teşkil edeceği alay hayvanlarının; yalnızca İki Yüz adedi katır olup, geri kalanı hep cins ve küheylanlardan ibarettir. Burada bulunduğum az bir müddet zarfında görebildiğim kadarıyla buranın hususi ve umumi durumlarını gösteren bir parça raporuda huzura takdim ettim. İnceledikten sonra, münasip görürseniz padişaha takdim edin. Birde, padişaha buyrulmak üzere adı geçen İbrahim Paşanın atlarının masrafı ve kendisine sancak verildiği durumları gösterir resimlerden bir iki parçasıyla. O sırada vali paşa hazretlerinin buyurdukları resmi sureti takdim kılınmıştır. Cenabı Allah padişahımızın bütün işlerini hayırla başarılı kılsın duasıyla sözlerimi bitiriyorum. O hususta ve herhalde emir ve ferman padişahımızındır.

3 Mayıs 1308

16.11.1895

Yaverani Hazreti Padişahî Miralay Vehbi

Bu göz yaşartıcı, gurur verici tablo çok geçmeden dehşet verici icratlarına başladı.

Âcizane beyanımdır

Halep'te oturan biraderim ve ortağım Cidaciyan Tavit tarafından Bitlis yoluyla Van'a götürülmek üzere katırcı Derviş ismindeki adama teslim edilmiş olan 43 balya çeşitli Halep kumaşlarından ibaret ticaret malımızın 30 dengi, Urfa kazası dâhilindeki Suruç deresi mahalline geldiğinde Aramsaz Hamidiye Alayından Reşit Beyin idaresinde bulunan 140 kişi tarafından gaspedilmiştir..

Söz konusu ticaret malının zayi olmadan, muhafazası için Halep Vilayetine müracaat edilmiş ise de, o konudaki muhaberat ve yazışmaların bitimine kadar gaspedilen mallarımız zayi olacaktır. İleride telafisi olmayan bir durumun oluşmaması için, ilk önce Padişahın lütuf ve yardımına güvenerek adı geçen malların acele korunmasının sağlanması ile bilahare Halep'te oturan biraderim Tavit Ciyaciyan'a teslim edilmesi için gereken işlemlerin suratle yapılmasını arz ederiz. Gerekli işlemlerin süratle yapılması için masrafı âcizane olarak tarafıma ait olmak üzere; Halep Vilayetine bir telgraf çekilmesi hususuna emir ve ferman ve himmet edilmesine, oradaki yetkiliye geciktirilmeden bildirilmesi; şevketli ve merhametli Padişahımız âlicenap Hazretlerinin lütuf ve inayetlerini temenni ve istirham eylerim. O hususta ve herhalde emir ve ferman padişahındır.

Teşrini Evvel 1311 Tüccardan

Mardosi Cidaciyan

Sadaret Mektubu Kalemi

Halep Vilayetine Telgraf No:4279 5 Teşrini Sani 1311

Kardeşi ve ortağı Cidaciyan Tavidin Van'a göndermek üzere, katırcı Derviş'e teslim eylediği 43 balya ticaret malından, 30 balyası suruci deresi mıntıkasında Hamidiye Alayından Reşit beyin idaresinde bulunan efrat tarafından zapt olunduğu bildirilmekle, adı geçen malların

geri alınması ve teslimi Mardosi Cidaciyan tarafından dilekçeyle istendiğinden tahkikatın yapılarak, gereğinin yapılması.

Bunun gibi çeşitli yerlerde aynı ibareleri taşıyan yazılar var

Aşiret Reislerinden Padişaha Arzuhal

3000 hane aşiretlerimizle yıllık 4 yük üşür, 8 yük hayvan, iki yük dolayında vergi ve her bir teklif ile mükellefiz. Bu tarihten 4 yıl önceye kadar padişah sayesinde emniyet ve refah içinde yaşamaktaydık. Her nasılsa kazamızda teşkil buyurulan Hamidiye Alayları ümera, subay ve efratları tarafından zoraki mal ve hayvanlarımız gasp edilerek, adamlarımız öldürülmektedir. Bu durum defalarca hükümeti seniyeye arz olunmuş ise de, dilekçelerimize cevaben, Hamidiye Alaylarının her şeyden müstesna olup, hükümetin müdahalesi olamayacağı amirleri tarafından bildirilmektedir.

Amirler ve efradları geçen seneden beri, envali milliye komisyonlarına defterlerini ifa etmedikleri gibi, hayvanların dörtte birini ancak saydırmaktadırlar. İcap eden Rüsumatla emlakin vergilerini de, ifa etmemektedirler. Tahsilât için gönderilen tahsildarları dövüp, söverek geri göndermektedirler. Bu durumun giderilmesine teşebbüste bulunan memurlara envayi çeşit iftiralar ve tehditler ile hükümeti seniyeyi kendi isteklerine mecbur etmişlerdir.

Seyahatte adı geçenler tarafından kesilmiş ve bu tarihten 10 gün evvel köyümüze hücum ile 200 el kurşun atılarak 700 hayvan ve 100 çift kadar ziraatımıza mahsus öküzlerimizi açıkça zor kullanarak gasp etmişlerdir. Bu durum, kaza ve liva ile vilayeti celileyeye de arz edilmiş olduğu halde, şu anda kadar bir netice elde edilememiştir. Yine şekavet mesleklerini gün ve gün fazlalaştırarak sürdürmektedirler. Bunlar hakkında hangi merciye müracaat etmek lazım geliyor ise, emir ve fermanla hukukumuzun korunması ve şayet mevcut ceza kanunundan müstesna kılınmışlar ise, bizlerinde Aşiretlerimizle tarihimizde görülen yeniçeri mesleğine girmemizin istirhamıyla, arz

ettiğimiz duruma acele cevap verilmemesi durumunda müdafaaya mecbur kalacağımızın şimdiden arz ve ifadesine cesaret ederiz. O hususta emir ve ferman padişahındır.

11.2.1899

3 Şubat 1314

Kerekanli Aşiretleri Reisi Melik oğlu Abdulkadir

Şerani Aşiretleri Reisi Kok oğlu Halil

Usanlı ve Zoranlı reisi Felek oğlu Mustafa

Çini Paşa oğlu Osman

Suruç Kazasının Miranlı Aşiretleri Reisi Bozan Bey oğlu Şahin

Didanlı Aşireti Telrebi Köyünden Ahmet

Didanlı Aşireti Reisi Zibar oğlu Muhammet

Suruç Hanedanınından Dinari Aşiretleri Reisi Ahmet

Mekami Sedaret Penahiye Telgıraftır

1 Eylül 1315 tarihli çekilen telgrafımızın icrayı icabını tekiden arz eyleriz. Berazi Aşirlerinden Seid ve arkadaşları

Padişahın Yüksek Eşiğine Arz Olunmak Üzere Başbakanlığa

Zayıfların dayanağı olarak bildiğimiz, mazlumların avazını işiten ve başka bir yere müracaatımızın olmadığını bilerek ve yüksek merhametlerinize sığınarak, 12 gün evvel Urfa hapishanesinden takdimine cesaret ettiğimiz dilekçemizde, suçlular tahliye edildikleri halde, biz çaresizler, sebepsiz ve hükümsüz uzun bir müddetten beri tutuklulu bulunmaktayız. Asker olduğumuz halde, evrakımız henüz teşekkül etmemiş, üyeleri belirlenmemiş divanı harbe havale edildiğimiz arz edilmiş idi.

Şark ve garpta adaletsizlik açık iken, sorumlu olduğumuz adilane kanun hükümlerinin icrasına önem verilmeyerek, tutukluluğumuza karşı beşeri hukukumuz ayaklaraltına alınarak vazifeden, maslahattan ve mevkien icap etmediği halde hakkımızda adeta örfi ve zecri muamele uygulanmaktadır. Bu şekildeki tutukluluğumuz neticesinde,

ailemiz perişan mal ve mülklerimiz mahvolmuştur. Dilenecek hale gelmişiz. Halimizi arz edeceğimiz efendimizden başka halifeyi azam ve tabi olacağımız başka bir makam varmıdır? El emen ey Şahinşahi cihan, mağduriyetimize son verilerek, tahliyelerimizi merhameti Şahinşah'tan istirham eyleriz ferman...

22 Ağustos 1315

01.Temuz.1899

Kedo oğlu Kino Kulları

Kulları Cesim Rahmi

Keşenlı Aşireti Reisi Kuları Heme Xete

Bab-ı Ali Sadareti Uzma Mektubi Kalemi

Diyarbekir Vilayetinden gelen telgrafın suretidir.

30 Şaban 1316 tarihinde Mardin'de bulunduğum sırada Yuvancık, Şekerli, Hebeş, Xırbehers, Qote, Şeyhkent köylerinin bir miktar hayvanları meraların da otlamakta iken, hafif süvari Alaylarına mensup efrat tarafından gasp edilmiştir. Siverek kazası Müşemsi civarında da; bir kervanın malları ve eşyalarının da, gasp edilmiş olduğu vilayet merkezinden bildirilmiştir.

Bunun üzerine, zaptiye kuvveti tertip edilip üzerlerine sevkle, takip edilmeleri hususunda gerekli tebligatlar yapılmıştır. Daha sonra vilayete geri dönülerek, gasp edilmiş malların henüz geri alınmadığının anlaşılması üzerine, üzerlerine fazla kuvvet ve şiddetli takibat icra edilerek, Padişah sayesinde adı geçen köylerden Şekerli, Qote ve Şehkent köylerinin hayvanları tamamen geri alınmıştır. Gerek aşiretlere ait bazı hususların tesviyesi ve gerek bu gibi talan edilmiş malların geri alınmasıyla, buna cesaret edenlerin yakalanması ve bu gibi durumların tekrar etmemesi için tedbirlerin alınması hususunda, jandarma kumandanı adı geçen mütecavizlerden Milli aşireti reisi İbrahim Paşanın yanına giderek, Habeş, Xerebhers köylerinin de hayvanlarının açığa çıkarılmasını güvence altına almıştır. Kervan eşyasını gasp etmeye cüret edenlerin rasıleyn(ceylanpınar) çimenlileri olduğunun anlaşılmamsıy-

la, yapılan tebligat üzerine adı geçen eşyanın bulunup, kumandan vasıtasıyla vilayet merkezine getirilerek, sahiplerine teslim edilmesi için, takibat ve araştırma sürdürülmektedir. Firar eden mütecasirler de, takip ve araştırılmaktadırlar. Hem mütecasirlerin, hem de aşireti tarafından daha sonra bu tür kötü olayların meydana gelmemesi için Milli reisi İbrahim Paşanın vilayet merkezine getirilmesine teşebbüs edilmiştir.

Yuvancık köyünün hayvanlarını da, Mardin'in hafif süvari Alayına mensup Kiki Aşireti tarafından götürüldüğü haberi alındığından, bu konuya da, çöl Alayı Begi memur edilerek takibata başlanılmış ve mütecasirlerin kılavuzu derhal yakalanarak, Mardin savcılığının yardımıyla, emaneten hayvanların Sencar'a götürüldüğü tespit edilmiş ve geri alınması lüzumu Musul Vilayetine tebliğ olunmuştur. Şeyh Hasan'a gelince, adı geçen tarafından verilen 28 Haziran 1316 tarihli arzuhal bulunup tetkik olunmuştur. Bu dilekçesinde eşinin namusuna el atıldığı hususu yer almamış, bir kısrak ile elbisesinin ve 25 mecidiyesinin gasp olunduğu belirtilmiştir. Gaspçıların Derik kazası dâhilinde olmaları nedeniyle, yakalanmaları benim tarafımdan adı geçen kaza kaymakamlığına haber verilmiştir. Gaspçıların derhal yakalanmalarıyla savcılık yardımıyla teslimleri hakkında bu gün tarafımdan da, adı geçen kaymakamlığa tebligatla izahta bulunulmuştur. Padişahımızın sayesinde ahali ve inzibatı mahalli temin olunarak, ahaliyi İslamiye arasında hoşnutsuzluk eseri görülmediği gibi, his dahi edilmemiştir. Ve ahali hükümet tarafından sağlanan adalet nimetiyle rahat ettiklerinden Padişahımıza hayırlı dualar etmektedirler.

Kürt aşiretleri arasında daha önceden gelen düşmanlık ve husumet nedeniyle birbirlerinden intikam almak, cahilane emellerinden gelen gasp olayları, Allahın yardımı ve vilayetin inzibati tedbirleriyle yavaş yavaş azalmakta iken, öyle meralardan aşırmak gibi asayiş bozucu olaylarla çıkar sağlayanların bu niyetlerine set çekilmiştir. Arzı malumat olunur. Ferman

31 Temmuz 1316 (13.8.1900)

Diyarbekır Valisi Halit

MİLLİ AŞİRETİNE MENSUP HAMİDİYE ALAYLARININ TACİZ VE TECAVUZLERİNE İNGİLTERE SEFARETİNDEN NOTA

Bab-ı Ali Nezareti Umuri Hariciye Tercüme Odasından

İngiltere sefareti tarafından verilen varakanın tercümesidir

Kendi hallerinde olup, maruz kaldıkları istibdat yükünü kaldırmaktan aciz bulunan köylülerle, yolcuların Hamidiye süvari Alayları tarafından düçar oldukları taarruzattan dolayı Diyarbekir ile sancağı ahaliyi islamiyesi arasında hoş olmayan durumlar görülmektedir.

Şikâyete sebep olan olaylar şu şekilde beyan olunur.

Hamidiye süvari Alaylarına mensup bir takım efrat Temmuz'un 13. gecesi Diyarbekir'e doğudan 4 saat kadar uzak bulunan Yuvancık köyüne taarruzla, köylülere ait 25 yük hayvanı gasbettikleri gibi,

Temmuz'un 14. günü de yine o tarafta bulunan Şekerli köyüne gitmişler bu münasebetle meydana gelen mücadele esnasında köyün kâhyası öldürülmüş ve üç köy zarar görerek takriben 200 baş koyun tecavüzcüler tarafından çalınmıştır.

Aynı gün yine bu alaylara mensup bir takım şahıslar; hanımı ve arkadaşlarıyla beraber yola çıkan Karacadağ ahalisinden Şeyh Hesen ismindeki bir zata Diyarbekır'den 1 saatten daha yıkın bir yerde taarruz edilmiş ve bunları soyulduktan sonra, şahsın huzurunda karısının namusunu kirletmişlerdir. Şeyh Efendi derhal vali vekiline şikâyetini arz etmiş ve adı geçende durumu adliyeye havale etmiş ise de, bu şikâyet neticesiz kalmıştır.

Yine adı geçenlerden bazıları Temmuz'un 15. gecesi Habeş köyüne yeniden hücum ile 120 baş hayvan gasp ettikleri gibi, bazıları da o sırada Diyarbekir'den 4 saat mesafede bulunan Devecik köyüne taarruz ile 200 baş koyun, aşırmışlardır. Adı geçen alaylar efradı tarafından meydana getirilen facialar nedeniyle kendi halinde bulunan gerek Müslüman ve gerek gayrimüslim ahali, yaşantılarının tahammül edilmez bir hale gelmesi nedeniyle şikâyet etmekte haklıdırlar.

Adı geçen fertler sahip oldukları imtiyazlar sayesinde memurlar

tarafından asla cezalandırılmadıkları gibi, adı geçen facialarm Hamidiye süvari Alayları tarafından işletildiğini söylemekte yasaktır.

Yine Hamidiye Alaylarına mensup bazılarının Temmuzun 19. günü, üçüncü defa olarak Habeş köyüne hücum ile zahire ambarlarlarını yakıp, köyü yerle bir etmişlerdir. Ve Temmuz'un 20. günü Diyarbekir'in 3 saat güney batısında bulunan Cidilli ve Derbeşar köylerini talan edip, tamamiyle yakmışlardır.

Yine bu alaylar efradı, Temmuz'un 21. günü Diyarbekir'e batıdan 1,5 saat mesafede bulunan Kesi ismindeki Müslüman köyünü talan edip yakmışlardır. Temmuz ayında batıdan iki buçuk saat uzak olan Hımpınk Hıristiyan köyüne de taarruz etmiş iseler de, ahalisine dokunmayıp yalnız adı geçen köyün yakınında bulunan merada otlatılmak üzere Ruderi ismindeki Kürt aşiretine ait 250 Baş katırı gasp ile yetinmişlerdir.

Ve Temmuz'un 27. günü Diyarbekir'e batıdan 1 saat uzak olan Girisa Köyüne hücum ile 400 baş koyun aşırmışlardır. Hempınk köyü hariç yukarıda zikir edilen köylerin hepsinde Müslümanlar yerleşiktir

HEMİDİYE ALAYLARI YEMENE GÖNDERİLİYOR

Mekamı Seraskeriye özel kalemi 4. Ordu-yi Hümayuni Şahanelerinden yemene gidecek 25. ve 40. Hamidiye hafif süvari Alayları için gereken ve oraca tedariki mümkün olmayan tıvıng ve cephane ve tabancaların tertipi, mezkûr ve Ordu-yi Hümayunları Müşiriyetine telgrafla bildirilmiştir. 7. Ordu-yi Hümayunlarına sevk olunan cenabı mülükane askerlerine büyük çaplı mavzer tüfekleri verilmiştir. Orada kullanılacak silahların aynı cinsten olması için, iş bu alaylara da arz edilen tüfek ve cephaneden verilmesi gerekli olduğundan her alaya altışar yüz tıvıng itibariyle, 1200 tüfek ile o nispette cephanenin alaylara yetiştirilmesi, 7. Ordu-yi Hümayun Şahaneleri eski kuvvetleri için de evvelce gönderilmiş olan 14000 adet büyük çaplı mavzer tüfeği ve cephanesinin dağıtılması.

17.07.1905

Makamı Seraskeriye Mektubi Kalemi Hususi

Urfa kumandanlığından gelen

18 Haziran 1324 tarihli telgrafın suretidir.

Hicaz yoluna hareket etmek üzere bu gün Hamidiye Mirlivası Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa kumandasıyla, 800 mevcutlu bir hafif süvari Alayı Urfa'ya geldi. Mutad askeri merasimle karşılandı. Padişah adına belediye müftüsünce okunan dua bütün hazır bulunanlar tarafından 3 defa padişahım çok yaşa sloganlarıyla, cenabı Allahtan yardımlar diledikten sonra şehir dışında bir kampa yerleştirildikleri beyan olunur.

Hicaz yolunun muhafazasına hizmette bulunmak için padişahın emir ve fermanlarına uygun, Hamidiye hafif süvari Alaylarından ümera ve subaylarıyla 800 mevcutlu bir alay ile Urfa ve Halep yoluyla gitmek üzere dün Yenişehirden hareket eden Milli reisi İbrahim Paşa tarafından, Padişahın yüksek makamına arz kılınmıştır. Bunların yemek ve saire sini temin ve idareleriyle Halep'ten trene bindirilerek, Şamı-şerife gönderilmesi ve bezmi âlem raporuyla hareket edip, bu gün İzmir'de bulunan müşir Abdullah Paşa Hazretlerinin Şamı şerife ulaştığında, mezkür Alayı alıp Medine'yi münevereye azimet etmesi padişahın emrine uygun bulunmuştur.

Bu emrin cemazülahir 1326 tarihli hususi teskere raporuyla tebliğ buyrulması üzerine, emir ve fermanı padişaha uygun 4. ve 5. orduyu hümayunlar Müşiriyet ve kumandanlıklarıyla, Halep ve Adana olağanüstü kumandanlığı vekâletine ve adı geçen Abdullah Paşa Hazretlerine tebliğ edilmiştir.

02.07.1908

HESENAN, CİBRİ, ZIRKİ VE XOYTİ AŞİRETLERİ MINTIKASINDA HAMİDİYE ALAYLARININ İCRAATI (GENÇ VE MUŞ VİLAYETİNLERİNDE YAŞANANLAR)

Hesenanların, Hamidiye süvari Alayları teşkilatındaki ilk icraatları birbirleri ile çatışmaları olmuştur(şere kejık). Ünlü kürt ozanı Evdale Zeynıke'ye ait olan ve Reso'nun söylediği Deran Klamı bu çatışmaları konu alır. Bir birbirlerinden sonrada tabii ki Ermenileri hedefleyeceklerdir.

4. Ordu Komutanlığına

Hesenanlı Aşiretinden müteşekkil Hamidiye süvari Alayları kumandanıyla ümera ve subaylarından bazılarının 500–600 atlı ile köy ve çadırlara hücum ile gasp, talan, yangın gibi durumlara yol açıp bu sırada birkaç çocuğunda telef olduğu hakkında Yücağo köyü imamıyla ihtiyar meclisi heyeti tarafından Muş askeri makamına bir telgraf çekilmiştir. Ve bir takım Hamidiye Alaylarının teşkiline zarar vermek ve devleti dolandıran ve istifadeden mahrum eylemek üzere bir takım sıkıştırmalarda bulundukları rivayetinin doğruluğu kanıtlanamamıştır. O husustaki malumat ve haberdar olma hususunda ki emir ve ferman bildirilmiştir.

(15.8.1892)

Olaydan birkaç ay sonra;

.20-9.1.1893 tarihli Bitlis Vilayetinden dâhiliye nezaretine gelen telgrafın suretidir.

Muş dâhilinde müteşekkil Hamidiye Alayları reisleri arasında rekabeti çağrıştıran zıddiyet ve ayrılık nedeniyle, özel olarak iki taraf arasında 300'den fazla efrat ile bir takım mücadelelere kalkışmış ve bu suretle gittikçe şiddetlenen kavgaya sebep olunmuştur. Üç günden beri aralarındaki çatışmalarda; birçok ölü ve yaralılar olduğu Muş valililiğinden önemle bildirilmiştir. Bunların geçenlerde de meydana gelen tartışma ve kavgaları nedeniyle gerekenlerin yapılması kararlaştırılmıştı. Divani harp teşkilatı henüz kurulamadığından, yetkinizin

elverdiği ölçüde gerekli tedbirlerin alınıp, derhal 4. Orduya yazılması ve bir taraftan da bu bereketli teşkilatın şerefinin korunması için kavgayı durdurmaları yolunda hükümetçe de gerekli tavsiyelerin yapılması ve mümkün olan tedbirlerin alınması adı geçen valiliğe bildirilmiştir.

27 Kanuni Evvel 1308

Tahsin

Olayın detayları seraker Rıza'nın beyanyla şöyle veriliyor

Devletlü Efendim Hazretleri; hesenanlı aşiretinden 27. Hamidiye Alayının Ön binbaşısı, aynı zamanda Alayın kaymakamı Fettullah Beyin biraderi Rıza Ağa'nın Alay efradından bir takımını toplayarak adı geçen aşiretten müteşekkil 26. Hamidiye Alayının önbinbaşısı ile adı geçen Alayın kaymakamı Yusuf Bey ile biraderi Halil Ağa'nın karşılıklı topladıkları efrat ile aralarında meydana gelen kargaşa savaşa dönmüştür. Bunun neticesinde Yusuf Begin öldürülmesi üzerine, olayın durdurulmamasından dolayı adı geçen Fettullah Bey'le, diğer icap edenlerin peyder pey ve sırasıyla celb olunarak mahkemeye verilmeleriyle, cezayi işlemleri için 4. Ordu erkânı Harbiye reisi Muhammet Hulusi Paşanın riyaseti altında bir divani harp teşkili lüzumu adı geçen Ordu müşiriyetinden bildirilmiştir.

Gerekli durumun yerine getirilmesi umum erkânı Harbiye dairesi bakanlığından verilen muhtırada beyan edilmesi nedeniyle adı geçen Fettullah Beg ile diğerlerinin mahkemeye sevkleri için Mehmet Hulusi Bey riyasetindeki mahkeme edilenlerin bir listesi yukarıya takdim kılınmıştır.

24 Sefer 1311

Serasker Rıza

4. ordu müşiri Zeki'nin bayanı ise şu şekildedir.

Hesenanlı aşireti fertleri mümtaz vasıflara haiz iseler de, reisleri benlik ve üstünlük nedeniyle hep birbirlerine rakip olduklarından, bunlar arasında öteden beri, tecavüz ve kavga eksik olmaz. Teşkilata girdiklerinden beri icra olunan tesirli tavsiyelerle, şimdiye kadar

aralarında belli başlı bir olay meydana gelmedi. Şu günlerde tekrar ve birden bire biri birlerinin aleyhine kalkışarak kavga ve savaşta bulundukları haber alındığından, umum Hamidiye kumandanlığı erkânı Harbiyesine memur kaymakam Mahmut Beyin icap edenlerle hemen vakaa mahalline görevlendirilerek, gerekli tahkikatların yapılması ve neticesinin bildirilmesi Hamidiye kumandanlığına yazılmıştı. Alınan cevap aynen aşağıda arz olundu. Kavgaya karışanların derhal ordu merkezine getirilerek, mahkemeye çıkarılmalarının sağlanması adı geçenlere kesinlikle tebliğ edilerek, ihtilaf yeri olan köyün Hamidiye kumandanlığı merkezine en yakın bir yerde olduğu arz olunur.

21 Haziran 1309 tarihinde Hesenanlı reislerinin biri birleri aleyhinde meydana getirdikleri kavga ve hücumlar nedeniyle, bir askeri müfrezenin sabah erkenden olay mahalline gönderildiği arz edilen heyet gündüz saat 6'da geri dönmüştür.

Olay önceden de haber alındığı gibi; gecenin saat 5'ine kadar devam etmeyip, akşam saat 1 sıralarında kavgaya ara verildiği ve Agit oğlu Yusuf Beg ile biraderi Selim ve Fettullah beyin oğlu Sere'nin ve Sofi Paşanın Kızı ile torunun hanımı ve her iki taraftan şimdilik isimleri bilinmeyen birçok kişinin öldüğü. Abdullah Beg'ın biraderi Rıza ve yine her iki taraftan bazı torunlar ile birçok aşiret efradının yaralandıkları anlaşılmıştır. Bununla beraber gerek adı geçen köy ve Yusuf'e Agit ve Tacdin Beylerin köyleri içinde bu gibi ölü ve yaralılar çoğunlukta bulunuyor.

Olayın kendi kendine durması nedeniyle adı geçen heyet; hem adı geçen köye girmekten ve hem de Yusuf'e Agit ile Tacdin Beylerin köylerine gitmekten vazgeçmiştir. Bu nedenle de, Lüzumlu keşiflerin icraatını kaza kaymakamı ve adliye heyetine havale ederek dönmüş olduklarından, kavgaya sebep olanlar ile kavga nedeni ve kavganın nasıl meydana geldiği anlaşılamamıştır. Her iki tarafında birbirini suçlamalarından dolayı hakikatın henüz ortaya çıkmadığı anlaşılmıştır. Ancak, aşiretlerin âdeti gereği, tekrar intikam almak amacıyla yeniden kavga ve mücadeleye başlayacakları muhtemeldir. Bu duruma meydan vermemek için, bu gibi teessüf verici olaylara sebebiyet veren reislerin,

icab eterse, tutuklanıp cezalandırılmaları gerekir. Bu nedenleden dolayı, mahvolmuş güvenliğin yeniden sağlanmasıyla, nüfuzumuzu, namus ve askeri onurumuzu muhafaza edebilmek için, piyade ve süvariden kâfi miktarda bir askeri kuvvetin acilen o tarafa gönderilmesine müsaade buyrulması arz olunur.

24 Haziran.1893

Hamidiye Alayları teşkilatının fikir babası Şakir paşa'nın olaya bakışı Müşir Zeki'nin pragmatik yaklaşımından farklıdır.

Hesenalı aşiretinden müteşekkil 5. Hamidiye Alayınının reisliğine seçilen subayların bazıları arasında benlik ve rekabet sebebiyle kavga çıkmıştır. Bu kavgada, birkaç ölü ve yaralama meydana geldiğinden ve adı geçen aşiret reislerinin eski düşmanlıklarının, ilerde de bu uygunsuz harekete sebebiyet verebilmesi ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle, sorumlularının şiddetle tedip ve terbiyeleri lüzumuna ve daha bir takım tevsilata dair 4. Ordu Müşiriyeti tarafından gelen telgrafın açıklanmış şekli yüksek huzurlara gönderilmek üzere arz ve takdim kılınmıştır.

İlkellik nedeniyle işin başlangıcında bu gibi durumların çıkması garipsenmese de, ilahi takdir deyip, bu gibi hareketlerin meydana gelmesinde af ve görmezlikten gelmek, askerlik kaidesinin zihinlerinde yerleşmesine mani olur.

Bu nedenle sıcağı sıcağına; yanlarına kâr kalırsa, bu vahşetin cüretlerini artıracağından ve bu kavgada taraflardan başka, kadınlardan da bir iki tanesinin ölmesinden, bu mücadeleli olaya sebep olanların şiddetle sorumlu tutulmaları çok gerekli görülmektedir. Ve bu noktadan bakılarak mahkemeyle derin ve şiddetli tahkikatlar yapılması ve sorumlularının ortaya çıkmasıyla, durumun yüksek makama arz olunması, takdim kılınan telgrafla cevaben adı geçen Müşiriyete tavsiye edilmiştir.

24 Haziran 1893

Yaveri Ekrem kulları Şakir

Şakir Paşa askeri disiplin için aşiret reislerinin cezalandırılmalarında ısrarlıdır.

Tarafımdan cevaben Müşir Paşa hazretlerine bu gün yazılan telgraftır.

Hesesanlı reisleri arasında meydana gelen olaylara dair müşirden gelen telgraf bizi üzdü.

Hamidiye ismine haiz olan Alayların herkesten fazla devletin rızasına uygun olarak vazifelerini iyi şekilde yerine getirmeye yönelmeleri ve buna itina göstermeleri gereklidir. Buna rağmen, reislerin burada ettikleri yeminle uyuşmayan, sadakat ve askerlik sıfatına tamamen aykırı hal ve hareketlere yeltenmeleri hakikatten utanılacak bir durumdur. Tahhkikat heyetininde keşif ve tahkikat icrasını kaza kaymakamına havale ederek geri dönmüş olmaları da o derecede üzücüdür.

Padişahımızın mülk ve milletin yararına teşkiline ferman buyurdukları Hamidiye askerlerinin bu şekilde aşiret reislerinin kötü emellerine ulaşma yolunda hizmet vermesi katiyen uygun değildir. Özellikle reisler içinde bu gibi durumlara sebebiyet verenlerin artık Hamidiye teşkilatında bulunmaları askeri namusu ihlal edecektir. Arz edilen kötü durumları meydana getiren, ümera ve subaylar bu durumdan şiddetle sorumlu tutulmalıdır. Umumun namusunun muhafazası için bu gibi olayların sorumlularının bir an evvel bu kıymetli kurumdan tard ve ihraçları, diğerlerine de tesirli ibret olacaktır. Bu nedenle, meydana gelen olay hakkında araştırma ve tahkikatlar icrasıyla, bu işe başlayanların, sebeplerinin ve sorumlularının tahkikat sonunda açığa çıkarılması gerekir. Bundan başka, bu Alayların nizami askeriyeden olan kumandanlarıyla, bölük subayları görevlendirilmiş oldukları halde, neden kavgaya engel olmadıkları hususu ordu kumandanlığının telgrafın da açık olmadığından, ümera ve subayların bu olayda ne gibi hareketlerde bulundukları hususunda devlete bilgi verilmelidir.

Hesenanlı Aşiretinden oluşan Hamidiye Alayları reisleri arasında vuku bulan ve reislerden bir kaçının ve hatta iki kadının ölümüne sebep olan çatışmanın fail ve tertipçileri hakkında tahkikat yapılmasıyla

Padişahın yüksek eşiklerine arzı hakkında yazılan telgrafıma cevaben;

Bu olayın teşvikçisi Fettullah Bey ile Sofi Paşa kulları ve Fettullahın kardeşi Rıza'dır. Bu olayda kumandan olarak görev yapan İbrahim Paşa kullarının rehavet ve gevşekliğininde rolü vardır. Bu nedenle; her şeyden önce adı geçenin yerine başka bir yetkilinin görevlendirilmesini talep telgrafımın sureti, cenabı padişaha buyrulmak üzere arz ve takdim kılınmıştır.

Şikâyet vakaası gerçeğe uysun ya da uymasın, İbrahim Paşa adı geçen Müşir memuriyetinde bulundukça İbrahim Paşa kullarından sağlıklı görev beklemek çıkarlarımıza uygun değlidir. Ne olursa olsun ya müşir yada İbrahim Paşa'nın diğer bir hizmete tayini kesinlikle gereklidir. Çıkarlarımızın böyle keşmekeşlikten kurtulması mühim olduğu ve bu hususta cenabı padişahın hikmetli görüşleri sayesinde, bu sorunun hal olacağı açık olduğundan, bu hususta arz ve mütalaaya ihtiyaç yoktur. Ancak; bu çıkarlarımızın içinde, en fazla dikkate değer adı geçen reislerin, askeri nizamiyeye bağlı bulundukları ve askerliğin can damarı efradı arasında ki yardımlaşma ve çeşitli rütbeler arasında derece derece astın üste bağlı kalacağı hususu unutulup, eski aşiret tarzına dönmeleri, padişahın emir ve iradesine aykırıdır. Askeri görev ve sorumluluklarını unutup birbirlerine karşı silah kullanıp, cinayet işlemeleri askerlik meslek ve kurallarıyla bağdaşmaz..

Bu teşkilatın gayesi askerliktir. Bu güne kadar, vahşete alışık olan ve şimdiye kadar hiç kanuna bağlığı ve mükelefiyetleri olmayan, devletin nimetlerinden istifade etmeyen göçebe kavimlerin, tamamen kanun hükümlerine tabi tutlarak, medeniyete ve nizama alıştırılmaları ve bu şekilde onlardan faydalanılması bu insanların eski vahşet ve cahiliklerinden ve sert mizaçlarından arındırlmaları ile mümkündür. Aksi halde, beklenen intizam ve bağlılığın bir hayal hükmünde kalacağına şüphe yoktur.

Kanun altına alınmaları ise, mutlaka önce sorumulularının terbiye edilmesine bağlıdır.

Şimdiki hususi durumları, bir noktaya kadar sorumsuzlukları nedeniyle, suçlarını bir dereceye kadar görmezlikten gelmeyi gerektiriyor ise de, teşkilatın ruhu ve canı olan itaat ve askeri kanunlara

uyuma asla ihlal edilmemelidir. Bu nedenle bunlara ait cürüm ve cinayetleri görmezden gelinmemelidir. İşte bu noktayı nazardan mahkeme esnasında şahsi çıkarları uğrunda karışıklıkları başlatanlar derhal tevkif ve mahkeme altına alınarak, davete icabet etmeyen reis ve subayların Hamidiye teşkilatından ihraç ile adalete verilmek gibi cezai muameleler uygulanmadıkça iş bu askeriyenin gelecekteki hizmetlerinin garanti altına alınması mümkün olmayacaktır. Bununla beraber derhal şiddetli takibat icrasıyla, cinayeti tespit edilenlerin derece derece kanun hükmüne çarpılması âcizane fikrimce çok gereklidir. Bu durum görüşlerinize uygun ise, bana ve adı geçen müşiriyete bu suretle kesin emirlerin çıkarılması arzusuyla. Bu hususta ve diğer bütün hususlar da emir ve ferman padişahındır.

15 Ağustos 1893

Yaveri Ekrem Şakir

Ve birbirleriyle çatışmalarından sonra Ermenilere yönelirler

ERMENİLERE YAPILANLARA RUSYA SEFARETİNCE VERİLEN MUHTIRA

Bab-ı Ali'nin Dış İşleri Bakanlığı Tercüme odasından Rusya sefareti tarafından verilen muhtıranın tercümesidir.

Y,PRK,MYB13.58.1311.5.20.1.9.1893.CUMA

Hamidiye süvari Alaylarına dâhil olup, Anadolu'da mevcut Rusya'ya hududtaş olan vilayeti Şahane'de ikamet eden Kürtlerin, taarruzkane hareketleri yaz mevsiminin yaklaşmasıyla yeniden harekelenmiştir. Hamidiye Alaylarında bulunan Kürtler silahlı olup, Hıristiyanların mallarını gasp ve talan eder ve kendilerini öldürüp telef ederek sahip oldukları hayvanlarını alıp götürüyorlar.

Adı geçen Kürtler, bilhassa Elaşkurd, Pasin ve Hınıs kazalarını kendilerine servet meydanı yapmışlardır. Elaşkurd kazasında Hamidiye Alayları reislerinden olup Zilan Aşiretine mensup olan Eyüp Paşa ile çocukları Resul, Ahmet ve diğerleri şekavette çok fazla meşhur olmuşlardır. Kürtler tarafından işlenen suçlara yerli memurların gücü yetmememektedir. Giriştikleri çeşitli facialar ve tecavüzler neticesinde, birçok Ermeni yerlerini terk edip gitmişlerdir. Mesela;

Önceleri kırk beş Ermeni hanesini olduğu Elaşkurd kazasına tabi... (Kibur olabilir)... Köyünden bu gün yalnız bir Ermeni hanesi, adı geçen kazanın Küpkıran köyünde bulunan 60 Ermeni hanesinden yalnız üç hane kalmış diğerlerinin hepsi Osmanlı memleketinin başka mıntıkalarına dağılmışlardır.

Bazen servetlerini sadece Kürtlerden kurtulmak için yok fiyatına, Kürtlere satmaktadırlar. Hatta Eleşkurd kazası dâhilinde Kâin Ağakom ahalisinden Agop Ağa, sekiz yüz lira kıymetindeki mülkünü seksen Osmanlı lirası mukabilinde Zilanlı Aşiretine mensup bir kişiye satmıştır.

Hudutta bulunan askeri karakol komutanı Rasim, Muşir işten haberdar olunca adı geçenin korunması için neferatma havale etmiştir. Adı geçen kaza dâhilinde Üçkiliya ismindeki Ermeni manastırı rehberlerinin Kürtlerin şakice hareketlerinden korktukları için manastırın

hazinesini Erzurum'a naklettikleri iddia olunuyor.

Hesenanlı aşiretine mensup olup, Hamidiye süvari Alaylarının efratlarından olan iki yüz Kürt süvarisi muhtar Kirağunkrisya'nın kızını kaçırmak ve hayvanlarını gasp etmek maksadıyla, Hınıs kazası dâhilinde olan Karaçoban köyüne hücum etmişlerdir. Adı geçenin 350 inek ve öküzü ile 950 koyununu gasp etmişler. Vukua gelen arbede esnasında 4 çocuk ve 10 kadar orta yaşlı Ermeniyi katletmişlerdir.

Duyumlara göre Kürtler duyunu umumiye idaresine dahi taarruza başlamışlardır. Birkaç gün öncé içlerinden birçoğu silahlı olarak Hınıs civarında bulunan Mıjgiyan mahallesine girmiş ve mahalle memurlarından olup Kirikor Patrik Higola'nın yeğeni olan Sartınis'in üzerine ateş edecekleri tehdidiyle, adı geçene bir mecidiye vererek, iki yüz kaya tuzu alıp gitmişlerdir. İslam ahalisi de, Kürtler tarafından maruz kaldıkları kötü muameleden dolayı Padişahın yüksek eşiğine telgrafla şikâyet etmişlerdir. Babı âli; Erzurum'un yerli memurlarından bilgi taplamaya koyulmuş, Hamidiye Alaylarının efratlarını doğrudan doğruya ithamdan çekinerek tahkikatını biri birlerine havale etmişlerdir. Şu son günlerde Muş civarında bulunan Suş kazasında Kürtler tarafından birçok vahim olayların meydana getirildiğine dair, Erzurum'da bazı rivayetler dolaşmaktadır.

Diğer taraftan Erzurum'daki Rus General Kombo Seharnis Rusya memuriyetinden ve özetle Kars askeri Xurunuru ile Erivan Xurunurundan ve bazen doğrudan doğruya Hamidiye süvari Alaylarına mensup Kürtlerin Rusya toprağında yaptıkları çeşitli cinayet ve zararlar ve yük hayvanları ile ineklerin hırsızlıklarına dair hemen hemen her gün muntazaman şikâyetnameler alınmaktadır. Hatta içinde bulunduğumuz ayın 11'de Sarıkamış kazasından Arteş, Kalustiyan ve Ağabek Abfiyanij ismindeki kimseler, soğanlık ormanından 45 Baş İnek çalmış olan Hamidiye Kürtlerinin aleyhine şikâyet için Erzurum'a gelmiştir.

Durumları görüşmekle Rusya Generali konsolos Mahles tarafından Erzurum vilayeti nezdinde teşebbüste bulunularak, adı geçen konsolosun çok defa eşya ve hayvanatı gizledikleri yerlerden göstermeye muktedir olduğu halde, yine semeresiz kalmıştır.

Bu esef verici vaziyetin başlıca sebepleri; Hamidiye süvari Alaylarına mensup Kürtlerin gasp ettikleri malları kendi rızalarıyla iadeye yanaşmamaktadırlar. Diğer taraftan mahalli kuvvetler ve hatta Osmanlıların muntazam askerleri bile Kürtlere karşı cebir ve şiddet kullanmaya cesaret edememektedirler. Yada, kendilerini buna yetkili görmemektedirler. Bu nedenle Obliniğ sancağında işlenen bir cinayet, Rusya hudut karakollarıyla, Kürtler arasında çatışma çıkması ihtimaline meydan verebiliyor.

Geçen Nisan'ın 1'inde Hamidiye efradından sekiz kişi, Rus milis neferatından birini öldürerek ve diğerlerini yaraladıktan sonra, Rus karakolunda görevli baş çavuş Yusuf oğlu Buna'nın bazı Gümüş eşyası ile kunduralarını ve elbisesini ve bir tane Şur ve 3 adet Beylik Tıvıngını gasp etmişlerdir.. Adı geçen durumların hepsi Erzurum Vilayetinin tetkiklerinde bulunmuştur.

Babı Ali'nin Dış İşleri Bakanlığının Tercüme Odasından

Duyuni Umumiye Müdüriyetinin Tuz Müfettişlerinden Satniki Efendi tarafından gelen bir parça raporun tercümesidir.

8 Ağustos 93 tarihli raporumda Erzurum'a gitmek üzere kırmızı müdüriyetinden ayrıldığımı bildirmiştim. Bu sefer geçen Temmuz'un 23'üncü günü cereyan eden vukuatla kırmızı, ak, Hesenpeş, Mızgan, Secur ve Canik mahallelerinin kâin oldukları mahallerin durumlarını ve memuriyet yerimi terk ile Erzurum'a gitmeye bendenizi mecbur eden sebepleri ve memurların mülkiye ve askeriye nezdinde icra ettiğim teşebbüsatı tafsilatıyla bildirmeye ahd ettim.

Yaz mevsiminin gelişinden beri Kürtlerin yolculara taarruz ve mallarının gaspı gibi bir takım tecavüzkarane hareketlere cüret ettikleri, dosdoğru şüphe götürmez hareketler ise de; tecavüz vakaları olağanüstü bir şey olmadığından bir ehemmiyet verilmemiş idi. Fakat iki aydan beri memleket durumları umutsuzluk verecek tarzdadır. Biz çalışıp hizmet ederken, her gün taarruz, harp ve kavga vuku bulmakta ve bazı köyler adeta kuşatma altına alınmakta ve birçok kişi telef ve yaralanmaktadır. Aldığım malumata göre, Erzurum valisi Müşir Hazretleri asayişi sağlamak için lüzumlu tedbirleri almışlardır. Ve alay

begi seksen küsur jandarma ile birlikte eşkıya takibine çıkmış ise de; olaylar engellenememektedir...

Hamidiye Alaylarına mensup 4.500 süvariden oluşan çeteler oluşmakta ve bunlar her gün bir takım cürümler işlemektedirler. Geçen Temmuz'un 24. günü müdürümüz hidayet efendi ile birlikte hasanpeş mahallesine gittiğimizde, Kürtler tarafından bir müfreze süvari askerlerine atılan kurşunlardan, iki kişinin telefine ramak kalmıştı.

Ağustos'un 4. günü sabah erkenden Hamidiye süvarileri, kırmızı mahallesinden, süratle mıntıkada bulunan Karaçoban köyüne hücum ettiler. İki saat zarfında bir erkek ile iki kadın ve dört çocuk öldürülmüş ve on kişi yaralanmış ve 930 koyun ile İki Yüz Öküz gasp etmişlerdir.

Bu esnada Hınıs kaymakamı yarım saat mesafede bulanan Köründik köyünde bulunuyor idi, beraberinde yalnız on nefer jandarma bulunduğundan müdahale edememiştir. Beraberinde ki sekiz nefer ile iki Kürt takibine çıkmış olan alay begi adı geçenleri yakalayamadığı gibi; bir Onbaşıyı da şehit vermiştir.

Müşterilerimiz olan Karapığar ahalisinden hiç kimse köylerinden çıkmaya cesaret edememektedirler. O nedenle durumlarından malumat alamamaktayız. Bundan başka adı geçen eşkıyalar mızgan mahallesine bile taarruz etmişlerdir. Geçen Temmuz'un 23'ünde yeni tırğun kansarını, yerleştirmek üzere adı geçen mahalleye gittiğimde Bitlis vilayetinin Varto kazasında bulunan Omero köyü ahalisinden beş nefer Hamidiye Kürt süvarisi Tuz satın almak için hizmetçilerle birlikte oraya geldiler. Bunların reisi Mahmut Zade Yusuf Muhammet isminde bir şahıs idi. Bunlar ilk önce tuzu kantar ile satın almak istemediler ise de, kantarın doğruluğu kendilerine anlattığımda torbalarını doldurmağa başladılar. Adı geçenlerin yanın da 11 tane Öküz olduğu halde, satın aldıkları tuzu yalnız sekiz öküze yüklediler. Bu süvarilerin tavır ve hareketlerinden ve kantar hakkında ki bilgisizliklerinden, bir arbede çıkarmak niyetinde olduklarını anladım ve bu bilgimi memurumuza da söyledim.

Vaka olarak adı geçen memur tuz tezkeresini yazıp Kürtlere vermiş ise de; bunlar bir kâğıt parçasına ihtiyaçları olmadığını beyan etiler ve tezkereyi almaktan imtina ettiler. Bunun üzerine tezkere olmadığı takdirde, kolcular tarafından kendilerine hırsız nazarıyla bakılacağını

söylediğimde, bu durumlardan korkmadıkları cevabını verdiler. Bundan sonra içlerinden biri bana hitaben;

- Bu mecidiyeyi al bana bu kadar tuz ver diyince;

Bendeniz ilkin bu sözü latife olarak anladım, sonra bu parayı rüşvet için verdiğini anladım. Bu beş süvari bu vasıtayla maksatlarına ulaşamayacaklarını anlayınca durumu zora sokmaya karar vermiş ve içlerinden biri karşıma geçip tüfengini göstererek

- Bana yüz oka tuz verecek misin? Vermiyecek misin? Dedi. Bendeniz cevaben;

- Hükümetten Allah'tan korkmazmısınız dediğimde adı geçenler

- Bu dünyada hiç kimseden korkmadıkları cevabını verdiler.

Bu sırada adı geçen süvarinin Tuz'culardan birine giderek dinimin ne olduğunu sormuş. Ve Ermeni olduğuna yemin edersen kendisini derhal öldürürüm demiştir. Fakat kendisi Hıristiyan olan tuzcu buraya yeni tayin edildiğimi ve ismimin Muhammet Efendi olduğunu söyledi. Beş dakika sonra yine adı geçen süvarinin tıfıngını doldurarak bir daha bu yüz okayı bize verecekmisin vermiyecekmisin dedi.

Mahalleye kadar benimle birlikte gelmiş olan iki seyyar kolcu yakında bulanan diğer bir mahalleye gitmişlerdi. O nedenle o sırada yanımda memur ile iki nefer piyade kolcusundan başka hiç kimse bulunmadığı için; tabi ki tuzu vermeye mecbur kaldım. Kürtler bir torbayı doldurduktan sonra, bir torba daha getirdiler eğer kâfi miktarda hayvanları olsa idi mahalledeki tuzun hepsini götürecekelerdi. Bu yaptıklarıyla da yetinmeyerek bizi ölümle de tehdit edip, memuriyet dairesini yakmak için akşama yine geleceklerini söylediler. Memurlarımız korku ve dehşet içinde kalarak hayatlarını korumak için tedbirler almamı talep etmeye başladılar.

Şu son zamanda işlenilen cürüm ve cinayetler adı geçenlerin her şeyi yapmaya güçlerinin yetiğine yeterli delillerdir. Mızgan'dan yarım saat mesafede bulunan bir köyde oturan nüfuz sahibi Yusuf Ağa isminde ki birinin yanına iltica etmekten başka bir çare bulamadım.

Adı geçen ağa olaylara vakıf olduğunu beyan ederek o gece köyünden çıkmamamı tasfiye etmiştir. Ertesi sabah öğleden sonra

memuriyetimin yerine gelerek durumu müdüre ihbar ettim. Ertesi gün adı geçen müdür de durumu telgrafla Erzurum da bakanlığa bildirmiş ve gasp edilen iki yüz oka tuz için adı geçen Kürtlerin iki yüz kuruş ödemek mecburiyetinde olduklarına dair, Varto kaymakamlığına müracaat etmiştir. Bu müdüriyette;

- Memurlarımız korku ve dehşet içinde olup, istifaya hazır olduklarını söylemektedirler diyerek yardım edemeyeceğini söyleyince;

Mümkün mertebe kendilerini teşvik eyledikten sonra, yeteri kadar yanımda koruyucu neferlerle birlikte döneceğimi beyan edip Erzurum'a gittim. Vakıa olarak durumu size telgrafla bildirip emrinizi bekleyemedim. Hâlbuki hayatımız tehlikede bulunduğundan vukuatı vilayette valiye bildirip gerek kendim ve gerek mahallelerimiz için bir miktar koruyucu askerleri talep etmek üzere derhal Erzurum'a gitmeye mecbur oldum.

Ulaştığımın ikinci günü nazırımız Kirkor Efendiyle birlikte adı geçen valinin makamına giderek olayları kendisine anlattık. Gerek devriye icrası ve teftişe devam etmek ve gerek mahallelerimizden birinde bir olay vukuunda yardım edebilmek için bendenize 10 nefer süvari verilmesi lazım geldiğini söylediğimde, adı geçen vali kendisinde yalnız iki nefer zaptiye bulunduğunu söyleyip, bize 10 nefer süvari veremeyeceğini, ve artık bu sene işin böyle gideceğini söyledi. Adı geçen hazretten başka cevap beklerdim. Fakat teşebbüslerimin neticesi bundan ibaret kaldı. Şu halde her gün güvenceden mahrum kaldığım ve bir miktar koruyucu neferlerle birlikte geri dönmediğim takdirde, mahalle memurlarının istifa edeceklerinden korktuğum için, şu anda Erzurum'dan ayrılamadım. Durum ve mevkiimin vahamet derecesi nazarı itibara alınarak nasıl hareket edeceğimin lazım geldiğini telgrafla tarafıma bildirmenizi rica ederim.

Yıldız Saray Hümayunu Petersburg Sefaretine Yazılmıştır.

Hamidiye süvari Alaylarına dâhil olan ve Anadolu'da Rusya'ya hudutlaş olan vilayeti Şahanede bulunan Kürtlerin taarruzlarından dolayı, birçok Ermenilerin göç etmekte olduklarını, Kürtler, Ermeni köylerini yağma ile Ermenilerin zevce ve kızlarının ırzlarına musallat

olmaya devam etmektedirler. Hatta bunlarla da yetinmeyen Kürtler, sonunda Rusya arazisinde bulanan bir Ermeni köyü üzerine hücum etmişiselerde, tıvıng kurşunu ile def edildiklerine ve bunlardan yakalananla göğüslerindeki Osmanlı nişanlarıyla, hemen asıldıklarına dair Rusya konsoloslarının birinden aldığı telgrafı Rusya Sefiri Mösyö Tılindof'ın Ajans Havas muhabirine verdiğini ve bu hususta Rusya devleti tarafından büyük devletlerin müdahaleye çağrılacağı ve bu iş için gerekenlerin yapılacağını adı geçen sefirin yüksek hükümete beyan edeceği istihbaratı alınmıştır.

Vakıa olarak Mösyö Tılindof tarafından henüz bu yolda tebligatta bulunulmamış ise de; Rusya devleti tarafından yapılacak böyle bir tebligat Rusya ile hükümeti Seniye arasındaki uzaklık düşünüldüğünde telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açacaktır.

Bu nedenle hemen şimdi Mösyö Dukbersi'yi görüp bu hustan bahis ile bazı müfsitlerin telkinleriyle, Rusya toprağına geçmek teşebbüsünde bulunmuş olan birkaç serseri Ermeni dışında, öyle çok sayıda Ermeni'nin göç etmekte oldukları söylentilerinin aslı ve esasının olmadığı mahallinde yapılan istihbarat ile öğrenildiği bildirilmelidir. Rusya'dan şimdiye kadar Osmanlı toprağına göç etmiş olan Çerkezler ve diğer İslam ahalisi ve göç etmek üzere olan beş Çerkez hanesi ile Bulgaristan, Yunanistan ve sair mahallerden göç edecek olan İslam ahalisi de din ve mezhep nedeniyle göç etmemektedirler. Bunlar nasıl ki kendi istekleriyle göç etmişler ise, Ermeniler de o şekilde göç etmişlerdir. Ermenilerin diyanet nedeniyle göç ettikleri iddia ediliyorise, bu iddia Rusya ve diğer sözü edilen ülkeler ve bu ülkelerden göç eden muslümanlar içinde geçerlidir. Yani ermeni göçüne zülüm, tecavüz ve düşmanlık gibi nedenlerden dolayı göç ediyorlar denilir ise; İslam göçmenlerin de, bulundukları yerlerden zulüm ve hakaretlere maruz kaldıkları için göç etmiş olmaları lazım gelecektir. Adı geçen sefirden söz konusu tebligat alınmadan önce imparator hazretleri adına böyle bir tebliğde bulunulacağının bilinmesi hususunun; bu gün ikindiye kadar arz ve bildirilmesi padişah iradesinin gereğidir.

2 Eylül 93

Görüldüğü gibi Ermenilere yapılan tecavuz ve zülumlere karşı verilen ültümotoma saraydan kendi elçilerine verilen talimat bu gün, ermeni katliamını gündeme getiren ülkelere karşı yapılan sende yapmıştın o halde sende bu nedenlerle yapmıştın sen ermenidirler diye bu baskılar yapıldı dersen, bende senin yaptıklarına müslümandırlar diye yapmıştın diyeceğim demektirler. Ses çıkırma seninde benzer haksızlıkların ve zulümlerin vardır.

4. ORDU MÜŞİRİNİN ERMENİLERİ DİN DEĞİŞTİRMEYE ZORLAMA ÜLTİMATOMUNA VERDİĞİ YANIT

Bu konu ihanettin yalnızca Kürtlere özgü bir olay olmadığını göstermesi anlamında çok ilginçtir. Bakın birkaç Ermeni işbirlikçi hain, yaptıkları işbirliği ve ihanetle kendi halkına zulüm ve baskıların uygulanmasına nasıl kapı aralıyorlar..

Yıldız Saray Hümayunu 4. Ordu-yi hümayun Müşiriyetinden şifredir.

17 ağustos 1309 Hamzeşeyh köyü 30 haneden ibaret olmayıp 200 haneye yakındır. Müslüman olmak isteyenler de; 15 haneden ibarettir. Yoncalı köyü ise 300 haneye yakındır. Bu köyden İslam olmak arzusunda bulunanlar ise; Hemzeşeyh köyündekilerden daha azdır. Adalet kaynağı olan Padişah; hiçbir tarafta Hıristiyanları Müslüman olmaya zorlamamaktadır. V bu köyde de, bu ana kadar hiçbir taraftan hiçbir gün zülüm ve zorlama vuku bulmamıştır.

Din değiştireceklerin kendi arzu ve vicdanlarıyla davranmaktadırlar. Bu durum; iki yüze yakın handen, topu topuna 15 hanenin din değiştirmek niyetinde bulunmasıyla sabittir.

Özellikle Hemzeşeyh Hıristiyanlarının ve diğer köylerdeki Ermenilerin bu 15 haneyi niyetlerinden vaaz geçmeleri için iki senden beri çeşitli daraltma ve tehditlerde bulunulmuştur. Bunlar da; kendi-

lerinin muhafazası için civardaki Müslümanlardan yardım talep etmektedirler. Diğer Ermenilerin hakaretlerinden muhafaza etmek için hükümet tarafından bir müddet adı geçen köyde bir miktar jandarma yerleştirilmesine lüzum görülmüştür.

Bu 15 haneye dâhil ve bunlara öncülük eden Sako ve Makro adlarındaki adamlar vilayete, Ermeni bozguncularından birçoklarını ihbar gibi sadakatlerde bulunmuşlardır. Bunların iki üç seneden beri Müslüman olma arzusunda oldukları, büyüklerinin geçen sene arzusunu ilan ederek Müslüman olduğu ve iki hanım almak suretiyle Müslümanlığını teyit ettiği bilinmektedir. Diğerlerinin de, henüz Müslümanlıklarını ilan etmemelerinin nedeni; hükümetin kendilerini Ermenilerin hakaretlerinden kurtaracağına güvenememelerindendir. Eğer güvence verilirse; derhal ilanı İslamiyet edecekleri ve bunlara Yoncalı, Karağlı ve Liz köyleri Hıristiyanlarından da katılacakların bulunduğunu beyan etmişlerdir.

Bir takım serseri meraklısı Ermenilerin, bundan birkaç Ay evvel Rusya hududuna gittikleri istihbaratı alınmıştı. Bu nedenle, derhal hudut kumandanlığına gerekli tebligatlar yapılarak, yerlerine iade ettirilmişlerdi. Bundan 15–20 gün evvel yine bu gibi bazı Ermenilerin Rusya'ya gitmek niyetinde olduklarının haberi alınmıştı. Bunun haber alınması üzerine hudut komutanlığına bilgi verilmiştir. Yapılan tahkikatla bu durumun söylentiden ibaret olduğu anlaşılmıştı. Bir kaç serseri Ermeninin Rusya ya geçmek teşebbüsünde bulunması, aşiretleri lekedar etmek isteyen Ermeni müfsitlerin (bozguncuların) tertibinden başka bir şey değildir. Görüldüğü gibi; Koşasaytung gazetesinin din değiştirmek niyetinde bulunanların, mecburiyetlerinden dolayı islamiyeti kabule mecbur oldukları hakkında ki bozguncu yazıları, hakikati örtbas etmek yolunda ki kötü niyetinin bir ürünüdür. Hazreti Padişahın adaleti sayesinde ordu yi hümayunları dâhilinde bulunan bütün tebaaların arasında güven ve asayişin berkemal bulunduğu beyan edilir, emir ve ferman yetkilinidir.

2. 9. 1893

Yaver Ekrem 4. Ordu Müşiri Mehmet Zeki Paşa

Yöntem yine red ve inkâr; saray Başkâtipliğinden gönderilen bir teskerede yukarıdaki olay aynen anlatıldıktan sonra, söz konusu iddiaların asılsız olduğu söz konusu köylerde kimsenin din değiştirmeye zorlanmadığı vurgulanarak;

Adı geçen köylerin 1. sin de iki yüz, ikincisinde takriben 300 hanedir. Bunlardan ihtida etmek isteyen 1'sinde 15 haneden ibaretir. 2. sinde ise daha azdır. Yine söz konusu köylerden başka yerlerde Hıristiyanları İslamı kabule mecbur edecek olayların ve zorlamaların asla meydana gelmediği, ihtida edeceklerin bu hususta ki niyetleri kendi arzu ve vicdanlarına dayandığı anlaşılmıştır... Ve durumun böyle olduğu Müslüman olmak isteyenlerin miktarının az olmasıyla da sabittir. Özellikle Hamzaşeyh Hıristiyanları ve diğer köylerdeki Ermeniler; ihtida (din değiştirme) niyetinde olan 15 hane Hıristiyan'ı niyetlerinden vazgeçirmek için iki senedir çeşitli sıkıntılar ve tehditlerde bulunmaktadırlar. Din değiştirmek isteyenlerde bu tehditlerden dolayı, etrafta ki Müslümanlardan yardım talep etmişlerdir. Bu nedenle ihtida arzusunda bulunanları hakaretten korumak için bir müddet Hamzaşeyh köyünde bir miktar jandarma bulundurulması gerekli görülmüştür. İslamiyeti kabul etmek arzusunda bulunanların büyükleri İslamiyeti kabul etmiş ise de, cümlesinin henüz Müslümanlıklarını ilan etmemeleri Ermenilerden korkmaları nedeniyledir. Ayrıca, bazı serseri Ermeniler daha önce Rusya hududuna gitmiş fakat yerlerine iade ettirilmişlerdi. Bundan başka diğer bir takım ermeninin gitmek niyetinde bulunduğuna dair meydana gelen şaianın aslı olmadığı anlaşılmış. Kositsaytong gazetesinin Ermenilerden bir takımının gördükleri sıkıntılardan dolayı ihtidaya mecbur olduklarından dair yazılan yazılar müfsitlerin melanetleri cümlesinden olduğu açıktır. Bu durum, Kürtler hakkmdaki iş bu rivayetin de sırf iftira eseri olacağının mülahazasını bir kat daha teyit etmiştir. Bununla beraber adı geçen rivayetlerin mahiyeti hakkında açık malumatın verilmesi padişahın bir emir ve fermanıyla 4. Orduy-i Hümayunun yüksek Müşiriyetine telgrafla bildirilmiştir.

Rusya sefirinin beyan olunan niyet ve teşebbüste bulunması ihtimali uzak olduğu gibi zaten bu hususta mösyö Gelenger tarafından verilen malumatlar da nasıl bir adam olduğu malum olan ajans havas

muhabiri Ğarde'den aldığı bilgiye dayanmaktadır. Bu hususta yapılacak detaylı tahkikat neticesinde yapılacak beyana göre, tedbirler alınmalıdır. Yani yapılacak beyanının alt yapısı oluşturulmalıdır. Müşiriyetten gelecek cevaba göre, Padişah iradesi oluşuncaya kadar, millet meclisine ve ajans havasa gönderildiği haber verilen yazışmaların içeriği bu minval üzere anlatılan adı geçen telgraf esas alınarak şimdiden çarçabuk yalanlanması yüksek Padişahın emirlerinin arzusudur. Ve Mösyö Gelenber'in kim olduğunun hemen yüksek eşiğe bildirilmesi ve azami sadaret penalerinin yarın sabah mabeyni hümayuna azimet eylemeleri de iradei seniyeyi mülükanede bulunmakla o şekilde mukabele olunmuştur.

ÇEVLİK (BİNGÖL) ERMENİLERİNİN UĞRADIKLARI SALDIRILAR

Padişahın Yüksek Eşiğine,

Cenabi hakkın, velinemetimiz olan kudret sahibi padişah hazretlerini hükmünde devam kılmasını dualarımızla her zaman yâd etmekteyiz.

Çabakçur(Genç) merkez hükümetine bağlı bulunan, Çevlik (Bingöl) Köyünün ahalisinden olmamız nedeniyle, etrafımızda bulunan aşiretler vesaire taraflarından iki bin neferi geçkin silahlı kişi-ler köyümüz üzerine hücum ederek; köyümüzden 18 kişiyi katledip hane ve dükkânlarımızda bulunan mallar ile hayvanlarımızı talan ettikleri gibi, çoluk çocuklarımızın rıskı olan zahireleri dahi gasp etmişlerdir. Hanelerimizin kapı ve pencerelerini bile götürüp, kilisemizi de yağmalamışlardır. Bu vahşetten Sağ kalanlarımız ise, Çan köyündeki, şeyh Eyüp Efendinin yanına sığınmışlardır. Şu an, aç ve ilaçsız oldukları bir şekilde, her birimiz bir tarafa ölüm korkusuyla savuşmuş durumdayız. Çoluk çocuklarımız ise, çırıl çıplak aç ve perişan bir halde ortada kalmış durumdadırlar. Bu gibi adaletsizlikleri kabul etmeyeceğinizi bildiğimizden, buna cesaret edenler haklarında lüzumlu cezaların verilmesi, mallarımızın geri alınması, refah ve huzurumuzun teminat altına aldırılması için, bir tabur askeri şahanenin Çabakçur kazasına gön-

derilmesi ancak vilayet merkezimize tam bir fermanla hazreti Padişahın emir buyurmasına bağlıdır. Bu bozgunculuğa sebep olanların daha sonra arz olunacağı beyanıyla, bu hususta ve bütün işlerde irade ve ferman hazreti padişahındır.

1893

Aynı Köyden Qerepet Bedros

Bitlis vilayetine bağlı Çabakçur kazasında Çevlik Köyünde Ermeni Serkisi.

Yaver Ekrem:

Cenabı Şehriyari Şakir Paşa Hazretlerine ve 4. Orduya Şifre

Hamidiye ismi altında bulunan alaylardan şimdiye kadar padişahın emrine muhalif bir durum meydana gelmemiştir. Bundan başka bazı taraflarda bunların sükûnu muhafaza etmede gayret ettikleri görülmüştür. Ancak diğer Kürtlerin silahlı ve atlı olarak yağmakarlık ve katl ve yaralama gibi tecavüzlere cesaret ettikleri, mahallerinden gelen bilgilerden öğrenmiş bulunuyoruz. Padişahın yüksek kudreti sayesinde nizamiye ve yedek kuvvetlerle gerekli muamelenin yapılması beklenilmektedir.

Hamidiye Alaylarında'da padişahın emir ve fermanına bağlı olan, cesaretli kişiler olarak, mütecaviz görülen adı geçen Kürtlere karşı, bu Alayların reislerine, en başta tesirli surette tavsiyeler yapılmalıdır. Tecavüzlerin durdurulması için, adı geçen reislerin bu yolda ki iyi gayretleriyle, fiillerinin takdiri; maddi ve manevi önemli katkılar getirecektir. Bu hususta gerekenlerin acele yerine getirilmesi devletten beklenir.

{12.11.1895)

Yaver Ekrem

Bab-ı Ali Sadaret Makamına;

Yaver Ekrem Şakir Paşa Hazretinden Gelen Telgraf

1 Teşrini Sani 1311 tarihli kıymetli telgrafı dün Erzurum'a gittiğimde aldım ve Hınıs'a süratle gittim. Yüksek emirleriniz üzerine; aşiret reislerine lüzumlu tavsiyeler tebliğ edildi. Ve Hamidiye reislerini, aşiret fertlerinin tecavüzlerini durdurmaya memur edilmeleri maksadıyla, Hınıs kazasına gittiğimde düşmanlık ve tecavüzler kâmilen bertaraf olmuştu.

Hamidiye reisleriyle, diğer aşiret reisleri celp olunarak aşiret fertlerinin birinde bulunan gasıp malının geri alınıp, sahiplerine verilmesi hususlarına memur edildiler. Kendilerine gereken, talimat ve buyruklar verilerek; Hınıs ve çevresinde bulunan ve zarara uğrayan kazalara hemen gönderilmişlerdir. Gasp edilen malların, Hamidiye ümerası marifetiyle geri alınan birçoğu da sahiplerine teslim edilmiştir. Hakikati halde, Hamidiye reis ve zabıtlarından, bir iki kişi haricinde hiçbiri bu konuda bir uygunsuzluk göstermemişlerdir. Bir kısımları da adeta canlarını tehlikeye atarak, yağma ve talana müdahale etmişlerdir. Melazkurd, Hınıs, Pasinler, Bulanık ve Kiğı kazalarında birçok Ermeni köyleri bu adamların muhafazasıyla talandan kurtulmuştur. Yalnız Heydaranlı Aşireti, Hamidiye emir ve zabıtlarından bir ikisi ve Zırkanlılardan da biri yağmagirlikle lekelenmiş ise de, şimdi malların geri verilmesi işleriyle uğraşılmakta olunduğundan, daha sonra askeri kanunlara göre bunların muhakemelerine başlanacaktır. Arz olunur.

4 Teşrini Sani 1311

MUŞ VE ÇEVRESİNDE ERMENİLERE YAPILANLARA İLİŞKİN BİR BELGE

Muş'ta Ermenilere yapılanlar tam bir vahşet bu konuda Osmanlı arşivinde yüzlerce belge var. Özellikle de Xoytili Hacı Musa'nın yaptığı mezalimler günlerce Avrupa basının ve parlementolarının gündeminden düşmemiştir. Avrupa'nın baskısıyla Osmanlı göstermelik bir şekilde yargılamak zorunda kalmışsa da defalarca beraat ettirilmiş daha sonra hapis yerine Medine'ye sürülmüştür. Hamidiye Alayı mensubu olmadığı için, ayrı bir araştırma konusu olabilecek bu faaliyetleri yazmadım. Kör Hüseyin Paşa'nın katili olan oğlu Medeni ye sürgünde Medine'de doğduğu için Medeni adı verilmiştir.

Bab-ı Ali Daireyi Umuri Dâhiliye Mektubi Kalemi

Muş mütesarıflığından gelen telgraf sureti

Kasabalarla beraber Muş kazası 22.220 İslam ve 32.391 Ermeni ve 2937 Katolik ve Protestan haneden ibaret olduğu ve Ermenisi az olan Bitlis'te, Diyarbekir'de ve Erzurum'da vukua gelen karışıklık ve ihtilafların kıvılcımlarının Muşa da sirayet etmeye ramak kaldığı halde; Allahın yardımı ile önü alınacaktır. şöyle ki;

Bitlis vukuatının ertesi günü Bitlis'e tabi Xoyti Kürtleriyle Hınıs ve Varto kazalarındaki Cibranlı ve Hesenanlı aşiretleri Kürtleri; Muş ve Bulanık kazalarındaki Ermeni köylerinin bazılarına hücum ve baskın yapmışlardır. Muş İslâm ahalisinin büyük bir toplumun altı yüz Ermeni kasabayı basıyormuş gibi söylentiler üzerine, silah, balta ve kazmalarla gece saat 3 sıralarında çarşıya toplanmakta oldukları haber alınmıştır. Bunun üzerine, Derhal şehir müftüsü ve eşraftan bazıları, kâfi miktarda jandarmayla beraber çarşı ve sokaklara girerek, toplanmakta olan İslam ahalisine tesirli nasihatler icra ile halkı teskin etmişlerdir. Bundan başka Ermenilerin günlük Serkeş hareketlerinin, jandarma ve asker vasıtasıyla şiddetle durdurulmalarına yüksek hükümetin kuvvet ve imkânı ziyadesiyle kâfi olmuştur.

Kürtlerin, Ermeni Köylerine baskını sırasında alınan malların iade

ve teslimi için de, mahalli jandarmadan kâfi miktarda jandarma ve askeri şahaneyle, Karakol memurları sevk olunmuştur. Hamidiye Alaylarına mensup olmayan Kürtlerden mallarının ve hayvanlarının tamamıyla geri alınıp sahiplerine teslimi gerçekleşmemiştir. En fazla cinayet, gasp ve hücumda bulundukları iddia olunan 31. 32. ve 33. Alaylara mensup aşiretler efradından yaveri Ekrem Hazreti Padişahın Umumi Müfettişi Şakir Paşa Hazretleri tarafından kesin emir verildiği halde, henüz bir hayvan bile geri alınmamıştır. Bu aşiretlerin çoğu köyler de, özellikle Muş'un 80 haneli Xeybiyan köyünde yaptıkları feci hareketler kal ve kaleme alınacak türden değildir.

O tarafa sevk olunan askeri müfreze zabiti; Hamidiye fertleri üzerine gidemeyeceğini ve silah çekmeye cüret ederlerse, karşılık vermeye kumandanlıktan emir verilmediğini eşraftan yanlarında bulunan İslâm Ağaya söylemiştir. Bu durum gasp edilen malların geri alınmasının gecikmesine sebep olmuştur.

Sancağın toplam gelirleri 56 yük küsur bin kuruştan ibaret bulunduğu ve bundan başka geçmiş seneden yirmi beş yük, altmış küsur bin kuruş borç olup,

Sason kazasından ise öteden beri tahsilât ve irsalât vuku bulmamıştır. Jandarma ve diğer memurların 7–8 aylık maaşları ödenememiştir. Burada bir alay süvari Askeri Şahaneyle, 500 mevcutlu bir nizamiye taburunun geçim sıkıntılarının tamamlanmasında bin türlü müşkülatla uğraşılmaktadır. Bu nedenle, 3 Tabur nizamiyenin daha Muş'a gönderilmesi ve bin mevcutlu Muş taburunun da silâhaltına alınması emri verilmiştir. Oysa Liva bunların yarısını idareye katiyen muktedir olmadığından, 80.000 kuruş peşinat verilmedikçe ve bu durumun masrafının 2 Ay sonunda tesviyesi temin ve taahhüt edilmedikçe; mevcut erzak levazımatını vermeye rağbet eder kontratçı bulunamayacağı açıktır. Yine, gelir kaynağı olan Ermeni köylerinin birçoğunda arz edilen bu durumun Kürtler tarafından harap edilmesi nedeniyle, çok mühim tahsilât gerçekleşmeyeceğinden, adı geçen askerlerin burada toplanması halinde idarelerinin temini için vaki olan müşkülatın giderilmesi herhalde dışardan para yetiştirilmesine bağlıdır.

Bununla beraber Muş sancağına yerli Ermenilerden Şoreş ve Fesat

beklenilmeyip, takriben dışardan gelmesi beklenen bozgunculuğa Allahın yardımıyla mevcut olan askeri kuvvetle göz açtırılmayacağı şüphesizdir. İslâm ve Hıristiyan ileri gelenleri burada bir araya getirilip birbirlerine açık sesle güvence verirlerse, burada şimdiki halde fazla askere ihtiyaç yoktur.

Buralarda bugün mühim olan konu, Hamidiye Alaylarına mensup Kürtlerin tecavüzlerini durdurmak ve zorla ele geçirdikleri mal ve hayvanatın telef ve zayi olmasına meydan verilmeksizin tamamıyla geri alınıp sahiplerine verilme meselesidır. Emniyet ve asayiş tamamıyla oluşuncaya kadar; Jandarmanın kifayet etmemesi nedeniyle, burada bulunan süvari Alaylarından subaylarıyla beraber iki Bölük Askeri Şahane yeterlidir. Bu askerlerin, Gerektiği yerlere jandarma gibi vakit kaybettirilmeden sevk olunmak için, özellikle hükümetin emrine verilmeleri gerekir. Kürt reislerinde bulunan gasp edilen mallar Hamidiye Alayları kaymakamları vasıtasıyla; geri alınması için arz olunduğu şekilde hükümete emir buyrulurmalıdır. Bu gerçekleşirse, bu sancakça bundan sonra padişahın rızasına muhalif bir uygunsuzluluğun meydana gelmesine imkân verilmeyeceği ve gasp edilen malların akıllıca ve tamamıyla geri alınmasına emniyet ve asayişin temini ve devamına muvafakati yet hâsıl olacağını kuvvetlice arz ve temin ederim.

(20.11.1895)

1 Teşrinisani 1311

Fehim

YILDIZ SARAY HÜMAYUNU BAŞ KİTABET DAİRESİ

Erzurum Vilayetinden şifre telgraf 25 Teşrini Evvel 1311

Şimdiye kadar zarar görmüş olan Ermeni köyleri vardır ve bunlar arasında çoğu Ermeni olan, Müslümanlarla karışık bazı köylerde bulunmaktadır. Fakat başlarına sarık sarıp Kürt kıyafetine girerek karışıklık yaratmaya çalışan Ermenileri; hali hazır karışıklıklar esnasında, ne askeri Şahane müfrezeleri ile jandarmalar ve nede İslâm ahalisi hiç kimse tarafından görülüp işitilmemiştir.

Buranın; ulema ve meşaik ve memleket eşrafları çağrılarak, hali

hazır ki duruma karşı İslam ahalisinin dinen ne tavır ve harekette bulunmalarının lazım geleceği ve itaatı tamamen birlik için farz olan Müslümanların, imamı efendimiz Hazretlerinin yüksek emir ve fermanıyla beyanlarının ne şekilde olduğu, anlatılarak, münasip bir lisanla telkin edilmiştir.

Her tarafta ki köylere gönderilen Âlimlerin; cami ve mescitlerde, ettikleri vaaz ve nasihat ile mahalli hükümetlerce de; bu suretle yapılan tebligattan başka, sözü dinlenilen bazı zatların, İslâm ahalisine lüzumlu tavsiyelerde bulunmalarına dair, münasip bir surette tarafımdan ayrı ayrı yazılan yazıların müspet etkisi görülmüştür.

Ayrıca; iyi bir neticenin alınması amacıyla, jandarma ve askeri Şahaneden gereken yerlere müfrezeler gönderilmesi ile Hazreti Padişahın Erzurum ile Bayburt, Kiğı kazalarında ve Erzincan sancağında birkaç günden beri vukuatlar kesildiği gibi, Tercan ve Pasinler kazalarında da karışıklıklar ve talanlar kaybolmuş denebilir.

Yalnız Bitlis vilayeti dâhilinde yerleşik Hesenanlı ve Beyazıt'da sakin Sipki ve Heyderanlı ve diğer bazı Kürt aşiretlerin üçer beşer Yüz Atlı ile Pasinler, Hınıs, Karakilise ve Eleşkurd kazalarına tecavüzleri vukuunda; o yörede bulunan askeri Şahane dağınık vaziyette olduğu ve hududun muhafazasını karşılayabilecek sayıda olmaları nedeniyle, askeri müdahalede yetersiz kalınmaktadır. Bu nedenle; adı geçen aşiretlerin reisleri Hınıs'a celp edilerek, gerekli tavsiye ve tedbirlerin alınması ve tecavüzlerinin tekrarlanamaması ile gasp edilen malların geri alınması imkânlarını araştırmak üzere Yaveri Ekrem Şakir Paşa Hazretleri bu gün sabah Hınıs'a gitmek üzere Erzurum'dan hareket ettikleri ve bir kaç gün zarfın da Allahın yardımıyla oraya yetişeceği beklenmektedir. Bilgileriniz için arz olunur. 6.11.1895

Ferman 26 Teşrini Evvel 1311

Erzurum Valisi Rauf

Yıldız Saray Hümayunu Baş kitabet Dairesi'ne Erzurum'dan şifre telgraf

Göynükte meskûn Cibranlı Aşiretlerinin Halilanlı kabilesinden ve Hamidiye 33. Alayı yüzbaşılarından Yusuf Ağa'nın bir buçuk ay önce

Kiğı'nın Karakoç köyü ahalinin hayvanatını gasp eylemesinden dolayı, hakkında şikâyette bulunmalarını bahane ederek adı geçen yüzbaşı bu sefer adı geçen köyün civar köylerini basıp, gasp, talan ve adam öldürme fikri ile Aşiretini toplayarak hücum etmek üzere olduğu yapılan müracaattan anlaşılmıştır. Durumun adı geçen kaza kaymakamlığına bildirilmesiyle toplanan Kürtler dağıtılarak mevcut hücumları engellenmiş ve padişahın rızasına muhalif bir duruma meydan verilmemiştir. Adı geçen yüzbaşı hakkında kanuni muamele ile edeplendirilmesi lüzumunun 4. Orduy-i Hümayun Müşiriyet ceelilesine yazıldığı beyan edilir.

23.6.1901

Ferman

Erzurum valisi Rauf

Sadareti Uzma Mektubu Kalemi Tarafı Valayi Seraskeriyeye 20 Haziran 1320 mühimdir.

Hamidiye süvari Alayı Binbaşılarından olup, Ordu-yi Hümayun merkezine celbiyle son bilgiye kadar orada alıkonulması lüzumu ve o hususta ki yüksek tebligat üzerine 4. ordu merkezinde alı konan Melazkurd'lu Rıza Beyin, oraya naklini gerektiren sebeplerin doğruluğunu içerir 4 Rebiulağır 1322 tarihli ve 506 numaralı yüksek teskerenin mütalaası müyesser oldu.

Hamidiye süvari Alayları mensubundan Rıza Beg'ın adamları tarafından Ermenilere ait eşya ve malların gasp edip, Erzurum taraflarına götürülüp orada satılmakta olduğu, bazı elçiler ve bilhassa İngiltere elçisi tarafından ısrarla beyan ve iddia olunmuştur. Bunun üzerine, bu hususun araştırılması ile ilgili tahkikat esnasında Erzurum vilayetinden gelen telgrafta, mutlak surette dermeyan olunan bu iddianın doğru olmadığı belirtilmiştir. Ancak buna rağmen, adı geçen Rıza Beg'in daha önce ki durumlarına göre, güvenilir bir adam olmadığı ve askeri sıfatıyla uygun düşmeyecek uygunsuz hareketlerde bulunduğu İngiltere Sefiri tarafından kati surette ve ısrarla beyan olunmuş. Adı geçen hakkında, Muş taraflarındaki Ermeniler hakkında düşmanlıklar yapmakta olduğuna dair, bazı elçiler tarafından dikkate değer şikâyetler

ileri sürülmüştür. Bununla beraber, Avrupa basınının da bu hususlardan bahisle kamuoyunu heyecana getirecek kötü niyetli yayınlar yaptığı görülmektedir. Bu nedenle, adı geçen Rıza Beg bulunduğu yerde durdukça, hakkında ki şikâyetin önünün alınamayacağı anlaşılmıştır. Bu söylentilere son vermek üzere adı geçenin, geçici bir müddet için orduyu hümayun merkezine naklinin uygun olacağı, mütalaa edilmiştir. Bu hususta ki emir yetkilinindir. 1.7.1899

Babı- Ali Daireyi Sedareti Uzma Mektubi Kalemi Tarafi Valayi Seraskeriyeye:

Devletli atifetli efendim Hazretleri Hamidiye süvari Alayı Binbaşılarından Melazkurd'lu Rıza Beg'ın, merkezi ordiyi Hümayuna celbi ile o konuda gerekli lüzumlu bilgilerin verilmesine ve orada alıkonmasına, 4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyet celilesine telgrafla tebligat icra kılınmasına, tarafi valayi seyidlerinden adı geçen müşiriyete o hususta evrakların acele gönderilmesine himmet buyrulması, bu konuda irade efendimizindir.

3 Haziran 1320

Sadrazam

SEDARET MEKTUBİ KALEMİ

Tarafı Valayi Seraskeriye

S No:2545 Tarih 21 Ağustos 1316

25 Sefer 1317 tarihindeki teskerenin ekidir.

Hamidiye süvari Alayları Binbaşılarından ve Hesenanlı Aşireti Ağalarından Rıza Ağa'nın, kamu haklarına ait olan cinayetlerden dolayı ne şekilde mahkeme olunacağı hakkında ki bilgilere henüz cevap verilmemiştir. Rıza Ağa, tecavüzlerinden şikâyeci olan Derik köyünü de diğer köyler gibi zapt etmek amacıyla 4–5 sene evvel yüzlerce hayvanlarını gasp ve bir kaç adamlarını katl etmiştir. Geçen sene Hamidiye hafif süvari Alaylarına mensup olması nedeniyle 4. Ordu komutanlığının isteği üzerine hakkında ilgili kanuni muameleler icra edilmeden geri gönderilmişti. Hakkında adliyece kanuni tahkikat-

ların icrası lüzumuna dair Bitlis vilayetinin talebine Dâhiliye Nezaretinden cevaben gelen telgrafta gerekenlerin suratle yerine getirilmesine karar verildiği belirtilmiştir. 22.11.1899

Makamı Seraskeriye Mektup Kalemi Hususi

Erzurum vilayetinden gelen 23 Ağustos 1317 tarihli telgrafın suretidir.

21 Ağustos 1317 acizane telgrafımın ekidir.

Hesenanlı reislerden Halil, Mustafa, Cindi ile Binbaşı Süleyman Ağaların yüz eli kadar atlı ile Tutağın Karaağaç köyünde pusu kurup gizlenerek arabasıyla tarladan sap getirmekte olan Abdullah ismindeki şâhısı ve müteakiben Sipkanlılardan Ali, Muhammet ve Abdo'yu ölürmüşlerdir. Bu esnada müdafada bulunan Sipkili Abdülmecit'in dudağı ileBahri'nin kolunu yaralamışlardır. Hesenanlılardan da dört kişi öldürülmüştür. Haberin duyulması üzerine müfreze memuru olay mahaline gönderilmiştir. Hesenanların bunca tecavüz ve cinayetlerine Malazkurd'daki yetkililerin sesiz kaldığı anlaşılabilir bir husus değildir.

Ayrıca; Selanik'ten Beyazıt'a gelerek asıl vatanı olan Van'a gönderilmek üzere Şeyh Eyüb köyünden iki ve Diyadin'den üç nefer jandarma eşliğinde yola çıkarılan Karapet oğlu Beğos ve anasıyla jandarmalar üzerine Diyadin ve Erciş hududundaki Sonkar mevkiinde hücum eden otuz beşten fazla tecavuzcu İran Celali Atlısıyla girişilen silahlı çatışmada jandarmalardan Abas kolundan ağır, diğerleri de darp ile hafif yaralmışlardır. Jandarmaların silah, elbise ve hayvanları ile Beğos ve validesi ile onların yanlarında bulunan iki dervişin bütün eşyalarına el konmuştur. Sözü edilen eşkiyalar Van vilayetinin Abağa ve Murat yoluyla İran'a savuştukları ve İran eşkıyalarının devam eden bu gibi tecavüzat ve cinayetlerine İran yetkililerinin bir tedbir almadıkları görülmektedir.

8.9.1901

Ve Hesenanlılar yıllar sonra barıştırılırlar;

4. Ordu Müşiriyetinden Baş Kitabete Şifre 19 Mayıs 1318

Açık şeref telaki ettiğim emru ferman isabet beyan eden padişahımızın emri nedeniyle aşiret reislerinden Halit, Tahir kullarıyla, Hamidiye süvari Alayları kaymakamlarından Fettullah Beg kullarının barıştırılmalarıyla yüksek affa kavuştukları kendilerine müjdelendi. Şu kadar ki, bereketli kurumun iyi icraatlarında kaymakamlık rütbesiyle alay kumandanlığını yüklenen aşiret reislerinin evlatlarından küçük olanlar tabii ki, kurum haricinde kalmışlardır. Şimdi bunlar büyümüş ve bazılarının da babaları vefat ettiğinden, pederlerinin servet ve nüfuzlarına gerek veraset yoluyla ve gerek aşiretlerin usul ve âdeti suretiyle sahip olmuşlardır. Aşeretteki konumları nedeniyle bu alaylarda bulunan binbaşılarda efradı şahane gibi bunlara itaat ve bağlılık göstererek alay kumandanlığının bunlara tevcih ve tevdi edilmesini istemektedirler. Aşiretlerin zapt ve raptı ile muhafazasını göz önünde bulundurarak bu kişilere bu görevlerin verilmesinin münasip ve lüzumlu olduğunu beyan ve ifade etmektedirler. Adı geçen Alayların inzibat ve intizamını koruyarak idare etmek için bu ölen amirlerin evlatlarının pederleri yerine tayinleri seraskeriye makamından defalarca talep edildiği halde, teşkilat kanunlarının bu duruma cevaz vermediği gerekçesiyle terfi emirleri verilmemektedir.

Oysa, bu terfilerin gerçekleşemesiyle, adı geçen alaylar tamamıyla askeri kayıt ve kaide altına girecektir. Bu nedenle, kanunlarda ki terfi emri hususunda ki bentlerin aşiretler üzerine tatbiki kabil olamayacağından, bunları tatbik edecek surete getirip bu duruma cevaz verecek duruma getirilmezse aşiretler içerisinde oluşan uygunsuzluklar giderilemez. bu Hatta bu durumda bulunan adı geçen Halit Beg'de ölmüş pederinin rütbesine nail olamadığı için şekavette başlamış ve kendi emirinde bulunan Alayların ihlaline kudret göstermektedir. Adı geçenin uhdesine kaymakamlık verilmekle müteveffa pederinin yerine tayin buyrulursa adı geçen Hesenalı Aşireti arasındaki ihtilaf ve rekabetin son bulacağı önerim ise de, bu suret ve her halükarda emir padişahındır.

2.6.1902

25 Sefer 1320

Müşir Muhammet Zeki

Makamı Seraskeriye Mektubu Kalemi

Devletli Efendim Hazretleri, 4. Ordudan gelen telgrafta Hesenanlı Aşireti reisleri arasında meydana gelen ihtilaflardan dolayı sıkıntıya sebep olan olaylar meydana gelmekte olup, bu sıkıntılara Hamidiye 27. Alay Binbaşılarından Rıza Ağa'nın ön ayak olduğu tahakkuk etmekte ve adı geçenin münasip bir müddet aşiret arasından çıkarılmasına hakikatten lüzum görülmektedir.

7 Zılhace 1324 -21.1.1907

Serasker Rıza

Rıza'nın muşta tutukluyken hapiste şüpheli ölümü ile ilgili *heylo Rıza* klamı oldukça ünlüdür. Bu klamda rıza'nın herhangi bir hastalığının olmadığı irdelenerek büyük bir ihtimalle zehirlenerek öldürüldüğüne vurgu yapılmaktadır.

HAMİDİYE ALAYLARININ VAN BİTLİS VE HAKKARİ'DEKİ İCRAATLARI

Sadareti Uzamaye;

Hertoşi aşiretinin Hamidiye Alaylarına yazılmaları nedeniyle, bilumum aşiretimizin efradı üzerine tecavüzleri çeşitlenmekte ve bizim gibi reayayı koruyacakları yerde, bilakis zülüm icra etmekte olduklarından, zulümlerinden ancak vatanı terk yada göçle canımızı kurtarabilmemiz mümkündür. Ya bunların buradan sürülmesi veyahut can ve mallarımızı koruyabilmemiz için bizimde hamideye teşkilatına alınmamız gerekmektedir. Bu nedenle Hamidiye teşkilatında görev almamızın sağlanması ve Hamidiye namına rütbe silsilesinin hakkımızda icrasıyla, sulhta maaşımızı hazineye terk ile Hamidiye kaydımızın devam etmesini dileriz. Ferman yetkilinidir.

Roniki, Mızuri ve Bervari nahiyelerinin ileri gelenlerinden; Abdullah, Mamık, Selim, Tahir, Hasan, Şero, Mirze, Hüseyin, Yunus, Nuh, Muhammet, İsa, Sadullah, Muhammed, Ali, Nimmettullah, Kasım, Muhammet, Mustafa, Muhammet, Selim, Muhammet, Kerim, Arap, Hüseyin, Muhammet, Ali, Ömer, Süleyman, Ali, Halil

Sedaret Mektubi Kalemi

Hariciye Nezareti Celilesine 19 Cemaziyel Ahır 1313

Bu sıralar İran'ın Xoy ve Salmas taraflarında Ermeni bozguncuları tarafından çeteler tertip edilerek, yakında bir kaç taraftan tecavüz ve hücum ile Van vilayetinde bir ayaklanma çıkaracaklarını İran hükümetlerinin gözü önünde ilan ve yaymakta oldukları, Erzurum'da bulunan müfettiş Şakir Paşa Hazretleri tarafından bildirilimiştir. Bu bozguncu erbabı Ermenilerin, bu suretle çeteler oluşturmasına ve devlet mülküne tecavüz etmelerine meydan verilmemesi için nezaret vasıtasıyla lüzumlu teşebbüslerin yapılması hususunda, mabeyni hümayuna 24 Teşrini Sani 1311 tarihli özel teskere ile tebliğ olunan iradeyi seniyenin isteği doğrultusunda süratle gereğinin yapılacağı tespit edildi efendim.

Umum Erkânı Harbiye Dairesi 4. Şubesi No:2283

Âcizane Beyanımdır.

Van da Ermeni köylerini yağma eden aşiretlerden mal ve talan edilen eşyanın telef ve zayi olmadan geri alınması çok mühim ve lüzumlu olduğu halde; bunlar hükümetçe tebliğ edilenleri dinlememekte ve malları iade etmemektedirler. Bu nedenle malların tamamen geri alınması için aşiretlere karşı Askeri açıdan şiddetli işlemler yapılarak, reislerinin sıkıştırılıp sorumlu tutulması gibi acele tetbirlerin alınması istenmiştir. (14.12.1895)

MÜLKİYENİN VANDA ERMENİLERE İLİŞKİN YAĞMA RAPORLARINA MEHMET ZEKİ PAŞADAN GELEN İTİRAZ

Adı geçen Müşiriyetten bu sefer gelen ve bir sureti takdim kılınan telgrafta;

Abak dâhilindeki Hamidiye 20. ve 6. Alaylarını teşkil eden aşiretlerin, devletin rızasma aykırı bir harekette bulunmayarak, kendilerinin bulundukları yerde asayişi korumaya gayret ettikleri ve hududa tecavüz eden İran eşkıyasıyla, Ermeni bozguncularının tecavüzlerini durdurma hususunda Aşiretler devletin yanında yer alarak zere kadar padişahın rızasına muhalif bir hal ve harekette bulunmadıkları ve gasp olunan eşya ve hayvanların İran eşkiyası tarafından yapıldığının Hamidiye 20. Alay Miralaylığından bildirilmiştir.

Saray tarafında Hamidiyeye mensup olmayan Kürtler tarafından meydana getirilen hücumda, geri alman hayvanların sahiplerine teslimi için, Van Vilayetinden memur istenilmiş ise de, henüz gönderilmediği ve adı geçen Aşiretlerin İran Ermeni çetelerinin tecavüzlerini durdurma yolunda fedayı can edercesine gayretten geri durmadıkları gibi,

Saray hadisesinde de bir Kolağası'yla bir Teğmen ve arkadaşlarının Ermeniler tarafından şehit edilmiş olmaları nedeniyle, haklarında şiddetli muamele yapılmasının umutlarının tükenmesine neden olacağı ve yeni gelmiş olan Van valisinin tecrübesizlik ve yerli duruma vakıf olamaması nedeniyle, Aşiretler hakkında şikâyette bulunmakla; aşiretleri sıkıştırdığı, aşiretlerin kalbini kırdığı oysa

Adı geçen aşiretlere iltifat edilirse, İran hududunda gerekli koruma hâsıl olacağından, İran aşiret ve Ermenilerinin zararlı fikirlerine hizmet edecek bu gibi durumlara meydan verilmesi engellenecektir.

Bu hususta, Van vilayetine emir verilmesi gerektiği beyan edilmiştir. O hususta emir ve ferman padişahındır.

11 Kanuni Evvel 1311

Serasker Rıza

Bab-ı Ali Hariciye Nezareti Tercüme Odası

13 Şubat 1896 tarihiyle İngiltere sefaretinden Dışişleri Bakanlığına gelen muhtıranın tercümesidir.

Bu gün Van vilayetinde hükümet idaresi bir kişi tarafından icra olunmuyor, idari işlerden birebir vali mesul ise de, karışıklıklara en çok sebebiyet vermekte olan Hamidiye süvari Alayları kumandanı bulunan Erzincan da ki, 4. Ordu müşiri kuvvet ve iktidarı haizdir.

Birde devletli Şakir Paşa Hazretleri şimdilik bir üçüncü hükümet teşkil etmektedir.

Hamidiye Alayları efradı, devletin valisine pekte itaat etmemekte olup, doğrudan doğruya Müşir Paşa Hazretlerinden emir alıyorlar. Bu hal umumiyetle Kürtler üzerinde bir tesir hâsıl eder gibi görülüyor.

Hamidiye Alaylarına dâhil olmayan Kürtler bile, hemen çabucak ıslah ve mahkeme huzuruna getirilmemekte ve her tarafta Hamidiye Alayları efradı gibi cezalara çarptırılmamaktadır. Bu duruma göre; Kürtlerin şimdiye kadar yaptıkları gibi, gelecek sene de hücum ve talana başlamayacaklarından kimse emin değildir. Zaten zorba hareketlerin meydana gelmesini durdurmak için iyi tedbirler alınmadığı takdir de, Kürtlerin tekraren talana başlayacakları beklenmelidir. Meydana gelen kötü vaziyetlerin mesuliyetinden kurtulmak için hükümetçe alınabilecek en sağlam tedbir, kötü olayları yapanların cezalandırılmasından ibarettir. Suçluların mahkeme huzuruna celbi için şimdiye kadar hiç bir şey yapılmadı. Van valisi, Van da askeri kuvvetlerin artırılmaması fikrinde olduğu gibi, yetkililerde adı geçenin fikrine tamamıyla iştirak ediyor. Mevcut askeri kuvvetler karışıklıkların başlangıcında

Kürtlerin aleyhine iyi kullanılmış olsaydı, karışıklıklar derhal bastırılmış olurdu. Yedek askerlerin silâhaltına alınması hususunun karışıklıkların artırılmasına sebebiyet vermesi muhtemeldir. Bu gün silâhaltında olan Van'da 600 ve Başkale'de 200 yedek mevcuttur. Bunların en yakın yerlerine iade edileceği ümit olunur. Sonunda nizami askerden 200 nefer ve Feriğ saadetli Şemsettin Paşa Hazretleri Bitlis'ten-Van'a gelmiş ise de, asakiri Şahane Bitlis savaşına iştirak ile itham olunduğundan adı geçen askerlerin Van'a gelmesi, Van da hüküm sürmüş olan emniyetsizliği azaltamayacaktır. Bu emniyetsizlik bir aydan beri ve her posta ile alınan kavga ve talan haberlerinden doğmaktadır. Vilayeti Şahaneden daha müsait havadisler geldiği taktır de, gerek Müslüman ve gerek Hıristiyanlar arasında zihinlerin sükûnet kazanmış olması ve vilayet valisinin Van'da karışıklıkların meydana gelmesini men edebilmesi beklenir. Polis Komiseri Nuri Efendinin vazifeden atılma durumu çok fazla iyi tesir bırakmıştır. Adı geçen muzır bir adam olduğundan, Van'dan uzaklaştırılması büyük memnuniyet sağlamıştır.

Bu muhtıra konusunda Serasker Rıza ve sadaret ten seraskerliğe gönderilen yazılar da muhtıranın mahiyeti anlatılmakta fakat ne tür tedbirlerin alınması gerektiği tavsiye edilmemektedir.

Van valisinden gelen yazıda da Hamidiye Alaylarına mensup olanların hükümetçe icra kılınan icabetlere ağır davranmakta iseler de, bu alaylara iştirak etmemiş Kürtlerin her iş için hükümete celpleri vaki ve haklarında kanuni muamelelerin carı olduğu belirtilmektedir.

Hamidiye Alayı mensuplarının askeri kanunlara tabi olmaları nedeniyle 4.Ordu Müşiriyetine bağlıdırlar ve haklarında diğer ahali gibi işlem yapılamamaktadır.

24.2.1896

Van Vilayetine Telgraf 12 Kasım Teşrini Sani 1895

Van civarında ki Ermeni köylerine bir takım Kürt Aşiretlerinin düşmanlık ve adam öldürme gibi fiillerinin şu ana kadar devam etmekte olduğu İstanbul'da ki İngiltere sefaretine bildirildiğinden bahisle; insaniyet namına, adı geçen köylere yardım edilmesi İngiliz konsolosu

tarafından rica olunuyor. Şimdiye kadar tecavüzler devam etmektedir. Böyle ise kimler tarafından olunuyor ve tecavüzleri durdurmak için bir şey yapılıyor mu? Lütfen ve acele bildirilmesi.

Van Kumandanı Feriğ Şemsi Paşadan gelen 10 Nisan 1312 Tarihli Telgraf

Mahmudi kazasına tabi Milan aşiretinin Yamanyurt Köyü ahalisinden Seylanik oğlu Mesika ve Kırmızı oğlu Temo ve Mela Xeybi'nin oğlu Nezir ve Elo oğlu Heydo kendilerinden başka 16 kişiyle birlikte sürmeli ve kapaklı tüfekleriyle dün sabah erken saatlerde Ercik nahiyesine bağlı Kızılca ismindeki Ermeni köyü üzerine hücum edip, köyü kuşatmışlardır. Ateş etmeye başlamaları üzerine, köyün muhafazası için köyde bulundurulan zaptiyeyle birlikte, geçici olarak oraya gitmiş olan bir polis memuru, köy halkıyla bir haneye kapanıp, köylüleri korumak için müdafaada bulunmuştur. Eşkıyayı uygunsuz davranışlarda bulunmamaları hususunda uyarmasına karşılık, eşkıyadan; öldürmeleri için 10 Ermeninin kendilerine teslim etmesi cevabını almıştır. Bu talepleri kabul edilmeyince de, çatışma çıkmış bu çatışmada bir muhafaza zaptiyesi ağır yaralanmıştır. Eşkıyalar elerine geçirdikleri mal ve hayvanları talanla götürmüşlerdir. Adı geçen memur o civardan haber göndererek yardım istemiş, yardıma gelenlerle ve seyyar zaptiye koluyla birlikte, eşkıya takip edilerek; Gece saat üçte eşkıyadan, gasp ettikleri hayvanat ve eşya tamamen kurtarılmış ise de, eşkıya firar etmiştir. Tahkikatla mütecasirleri(cesaret edenler) derhal ele geçirilerek hükümete teslimi için yapılması gerekenler ilgililere bildirilmiştir.

Arz Olunur.

Vilayet dâhilinde bazı hadiselerin çıktığı ve Şemsıki Aşireti tarafından bazı köylere baskın yapıldığı sözleri dolaşmaktadır. Hakikati hale ilişkin malumatların verilmesi ricasında bulunuyoruz.

Van Vilayeti dâhilinde bulunan saray kazasında Hamidiye

süvari Alayı Miralayı İsa Beg'e Müşiriyetten yazılan 12 Kanuni Sani 1311 tarihli şifrenin sureti 8. Fırka kumandanlığına yazılıyor.

Şemsıki ve Milan Aşiretleri; o havalide bazı Ermeni köylerine tecavüz ve hücumda bulundukları gibi, adı geçen Aşiretlerin halkı Van kazası Ermenilerinin üzerine hücum ile mal ve eşyalarını gasp ve talan etmek teşebbüsünde bulunduklari haberleri alınmıştır.

Şemsıki Aşireti reisi Derbasxan ile Milan Aşireti reisi Muhammet Beg'e telgraflarla tavsiyeler ve şiddetli uyarılar icra kılınarak, kendilerine lüzumlu nasihatler icrasıyla, gasp edilen malların geri verilmesi ile uygunsuz hallerden men olunmaları hususuna himmet ve gayret gösterilerek, durumun süratle telgrafla bildirilmesi beklenir.

Van Vilayetine ve Fırka Kumandanlığına Şifre

17 Mart 1312

Saray vakasına dair yüksek telgrafınız alındı. Vakanın şekli çirkin olup, bunun ıslahı mutlaka cani ve katil olan Şahısların umumen veya kısmen ele geçirilmesine bağlı olduğu açıktır. Saray mıntıkasının böyle eşkıyalarla çevrilmesine karşı, askeri ve mülki memurların müdafaa halinde bekleyerek, istikbalinin güvence altına alınması gerekir. Daha önce gönderilen iki Bölüğün saray'a yetişmesiyle beraber, bu üç bölükten biri kasabanın müdafaasına bırakılıp, kalan iki Bölükle de, eşkıyanın def ve durdurulması gerekeceğinden beyan buyrulan kuvvet bu maksadı yerine getirmeye kâfimidir? Şimdi Van'da; vilayet dâhilinde ne kadar askeri kuvvet mevcuttur.

Van Vilayetinin 16 Kanuni Sani 1311 tarihli şifreli telgrafının çözülmüş hallidir

15 Kanuni Sani 1311 tarihinde Allah'a şükür vilayet dâhilinde bir hadise meydana gelmemiştir. Yalnız zikir olunan Şemsıki Aşireti halkından bir takım Şahısların 12 gün evvel Hakkâri sancağı dâhilinde bulunan Hamidiye kazasına bir saat mesafedeki, Kayser isimde ki Ermeni köyünün ağıllarından 200 kadar koyun gasp ettiklerinin mahallinden bildirilmesi üzerine, gasp edilen hayvanların geri alınması

için gerekenlerin yapılması yetkililere kesinlikle yazılmıştır.

Ve yine adı geçen liva dâhilinde bu sabah Hamidiye süvari Alaylarına mensup bazı Aşiret reislerinin toplanarak, bu günlerde Van kasabası Ermenileri üzerine hücumla mal ve eşyalarını gasp ve talan niyetinde oldukları Hakkâri Mütesarıflığı ile Hamidiye kaymakamlığından bildirilmektedir.

Aşiretlerin ara sıra toplanmaları adetleri gereği olması nedeniyle, böyle bir tecavüz fikrinin doğruluğuna ihtimal verilmemiş ise de, Kürtlerin hal ve hareketlerine itimat etmek caiz olmadığından, bu hususta tahkikatlar yapılarak, padişah rızasına aykırı öyle oluşumlar var ise; nasihatlerle acele dağılmaları hususunda lazım gelenlere tesirli tavsiyeler gerekli olacağı arz olur.

Ferman

Van Vilayeti merkez ve merkeze bağlı bulunan yerlerde günlük vukuat olmamıştır. Yalnız Hakkâri sancağına bağlı Mahmudi kaymakamlığından 14 Mart 1312 tarihli gelen mazbatada; saray kasabasını vurup yağma etmek için, Milan Aşiretinden bir kaç köy halkı, adı geçen kasaba etrafında toplanmış ve kasabaya yarım saat mesafede bulunan değirmende askeri Şahanenin buğdayını öğütmekte olan on nefer Nesturi Hıristiyanlarını katl ettikten sonra, kasabaya hücum etmişler ise de, alınan tedbirler üzerine kasabaya girememişlerdir. Adı geçen kasabadan bir saat mesafede ki, dere ve tepeleri tutarak gece hücum etmek için fırsat kollamakta oldukları ve bunlara İran'da ki aşiretlerle, diğer aşiretlerde iltihak edecek olursa, o durumda mukavemet ve tecavüzün durdurulması mümkün olmayacaktır.

O nedenle oradaki kuvvetin bir tabura yükseltilmesi bildirilmiştir. Adı geçen kazada bir bölük nizamiye askeri mevcuttur. İki bölükte üç gün önce sevk edilmiş ve arz edilen sebeplerden dolayı bir bölükte yarın sevk edilerek; cemiyetlerin hemen dağıtılması ve mütecavizlerin yakalanarak, hükümete teslimleri hakkında gerekli yerlere kuvvetli tavsiyeler yapıldığı arz olunur.

Ferman

Van Vilayetinden 18 Mart 1312

İki günden beri Kürtlerin vaki olan tecavüzleri arz olunmuş idi. Tahkikatla adı geçen Kürtlerin süvari Alaylarına mensup Hakkâri sancağı dâhilinde mevcut Hamidiye ve Mahmudi kazalarında yerleşik aşiretler halkından oldukları ve bunlar 20'şer 30'ar nefer olarak her tarafa dağılıp kendilerine mensup Kürt köylerinde barınıp, fırsat kollamakta, asker ve muhafaza yönünden boş gördükleri Ermeni köylerine baskınlarda bulunmaktadırlar. B sabahta Erçek nahiyesine bağlı değirmen isminde ki Ermeni köyünü gafletten istifade ederek basıp, ahalisinden 5 neferi katledip, geri döndüklerinde de saman getirmekte olan bir Ermeni'yi öldürdükleri haberi alınmıştır.

Ayrıca bir başka yönden de; yine bir Ermeni köyüne hücumla 3 neferi itlaf (bu sözcük köpeklerin öldürülmesinde kullanılan çirkin bir söz) ettikleri hakkında bazı söylentiler çıkmışsa da, doğruluğu henüz tespit edilememiştir. Takip ve tenkilleri için asker ve zaptiyeden icap eden müfrezeler çıkarılmış ise de, bunlar değişik ve sapa yerlerden gelerek ve gafletten istifade ederek eylemlerini gerçekleştirmektedirler. Her yere asker ve zaptiye konularak muhafaza imkânsız olduğundan; işi kaynağından kesmek üzere adı geçen Aşiretlerin yerleşik oldukları yerlerde kâfi bir kuvvet sevk etmekle, tecavüzlerinin durdurulmasından başka çare ve tedbir görülememekte ise de, gereğinin yapılması Padişahın rızasına bağlıdır. Ferman

Van vilayetinin cevabı;

'adı geçen nahiyenin muhafaza ve asayişinin temini ile bu facialara cüret edenlerin şiddetle araştırılıp yakalanmaları hususunda bu gün bir bölük askeri Şahanenin sevk olunduğu, merkez ve bağlı bulunan yerlerde başka vukuat olmadığı arz olunur. Şeklindedir.

Van'da 8. Fırka Kumandanı Şemsettin Paşa'dan gelen 17 Mart 1312 tarihli telgraf

Milan Aşiretinin tecavüz vakaları telgrafla arz olunmuştu. Dünde Şemsıkilerden bir takım Kürtlerin hamur nahiyesinde Heftsonk köyüne hücum ile ahaliden 5 neferini katl ettikleri haberi bu sabah alındı. Buraya geldiğim günden itibaren, alının tedbirler sayesinde Kürtler

tarafından bu gibi tecavüzlere meydan verilmeyerek mahalli asayiş istikrara kavuşmuştur.

Malumu Ali'leridir ki diğer kasabalarda alınan tedbirler nedeniyle, meskur Hamur nahiyesinin muhafazası için irade buyrulan asker Saray'a sevk edilmiş olmasını müteakip, bu vukuat meydana gelmiştir. Kürtlerin başka köylere de baskın için harekette bulundukları haberleri alınmaktadır. Sayenizde burada kumandan olduğum halde, mahalli inzibat için gereken mesuliyet iyi kötü bana ait olması lazım geliyorsa da, şu sırada âcizane memurluğumu yerine getirmekten başka, ilerde çıkması muhtemel olan fenalıkların mesuliyetini kabule muktedir olmadığımı şimdiden arz ediyorum.

Ferman

21 Mart 1312 Feriğ Şemsi Paşadan gelen

8 Nisan 1312 tarihli telgraf

Ermeniler aleyhine şekavette cesaret edenlerden Hasan, Hüseyin ve Muhammet isimlerinde üç Şahıs Şiveli Aşireti reisi Cafer Beg'in vasıtasıyla yakalanıp sevk edildikleri adliye mahkemesince tutuklanıp hapsedilmişlerdir. Diğer arkadaşlarının yakalanması için de. Başkale de bulunan Feriğ Sadin Paşa Hazretleri tarafından gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

Arz olunur.

Vanda Feriğ Sadin Paşa'dan

7 Şubat 1311

Van vilayetinde 130 pare köy tamamen soyulmuştur. Ahalisi de Van'a iltica etmişlerdir. Bunlardan bir miktarı köylerine geri dönmüş, kalan 40 kadar köyün ahalisi bu gün de Van'da kalmış, bunların günlük iaşeleri Protestan Misyonerleri tarafından üç yerde açılan fırınlardan temin edilmektedir. Bunlar korkularından köylerine gidemiyorlar. Ve gidemeyeceklerdir. Bu köyleri vuranlar ve malları yağma edenler malum olduğu gibi, İran'a kaçanların dışındakilerin de, bu gün nerede saklandığı meçhul değildir. Aşiret ağalarını nasihat yapmak için Vana davet ettim on gündür gelmiyorlar. Kimisi ramazanı, kimisi de karın

çokluğunu bahane ediyorlar. Hazreti padişahımız burada özel memurlar ve olağanüstü bir heyetin devreye girmesine onay vermezlerse, burada ki yağmalar yağmacılara kar kalacak olursa, durdurulması müşkül bir hal meydana gelecek ve burada hiç bir zaman asayiş sağlanamayacaktır. Bu durumun devletin başına iş açacağının şüphesiz olduğunu arz ile gereğinin yapılmasını bekliyorum.

Van'da Feriğ Sadin Paşa Hazretlerinden Şifre

9 Şubat 1311

8 Şubat 1311 reislerden dördü tekrar olunan davet üzerine bugün geldiler. Şemsıki Aşireti reisi gelemeyeceğini telgrafla bildirdi. Ve Takori, Makori ve Milan Aşiretlerinin reisleri de ona göre hareket ediyorlar. İradeyi seniye doğrultusunda şimdi telgrafla gerekli tebligat yapılarak, kendilerine birde özel bir gün tayin olundu. Tabii ki alınacak netice doğrultusunda bilgi verilecektir.

Van da Fariğ Sadin Paşa Hazretlerinden gelen

24 Kanuni Sani 1311 tarihli telgraf

20 Kanuni Sani 1311 Faruğ vakasına iştirak eden Müslüman ahaliden 20 kişi, hükümetçe verilmiş olan cesur kararlar neticesinde, Van'a celp ile adliyece konuşturulmaları icra olunmaktadır. İşin neticesiyle, mahkemenin kararı detaylı bir şekilde arz edilecektir.

Van'da Feriğ Şemsi Paşa Hazretlerinden gelen

17 Kanuni Sani 1311 tarihli telgraf

Dün gündüz saat altıya çeyrek kala 20 nefer mütecaviz şahıs, silahlı olarak Vana üç saat mesafede bulunan faruğ köyüne gelerek attıkları kurşunların isabetiyle Ermeni ahaliden 8 kişinin telef olduğu haberleri alınmış. Bunun üzerine hemen vilayet tarafından yerli köy memurları ile kâfi miktarda zaptiye süvarisi vazifelendirilerek mütecasirlerin takibi ve yakalanması için olay mahalline sevk edilmişlerdir. Tahkikat memurları döndüklerinde alınacak malumat detaylı şekilde arz olunacaktır.

Vanda Feriğ Sadin Paşa Hazretlerine

18 Ocak Kununi Sani 1896 telgraf:

Faruğ köyüne hücum eden silahlı kişilerin tecavüz olayı; şimdiye kadar hadiseden etkilenmeyen Van kasabasını ve dolayısıyla asayişi reğnedar edeceğinden, doğruluğunun tetkik edilerek, mütecasirlerin cezalandırılması emiri, ilgililere, hemen özel surette havale ve tevdi kılınsın... Şoreşin tazelenmesinin Avrupalıların kötü maksadına nasıl tesir edeceğini söylemeye gerek yoktur. O hususta ferman:

Van'da Feriğ Sadettin Paşa Hazretlerinden gelen

27 Şubat 1311 tarihli telgraf

Takori ve Şemsıki Aşiretleri emir ve subaylarından malum olanlara Van'a gelmeleri için bu gün telgraflar yazıldığı arz olunur.

Ferman

Van fırkası kumandanlığına şifre

21 Mart 1896

20 Mart 1896 etrafta Ermeniler aleyhine oluşturulan şekavetlerin tekrar etmemesi; gayret sarf edilerek, katil ve mütecasirlerden bir kaçının ele geçirilmesine bağlı olacağı sizce de malumdur. Vilayetçe, teskerelerle ehli vukufa jandarmalar verilerek, muhafazaya memur müfrezeler vasıtasıyla, mütecasirler(cesaret edenler) da bir kaçının her ne suretle olursa ulusun, yakalanıp durdurulmaları için, ilgililere kati talimatlar verilmesi hususunu ehemmiyetle rica ederim.

Van'da Fariğ Saadettin Paşa Hazretlerine

Van Fırka Kumandanlığına Şifreli Telgraf

17 Mart 1896

Evvelki gün Saray da sabah dörtte ve Hamur'da Milanlı ve Şemsıki aşiretleri tarafından meydana getirilen şekavet üzerine, mütecasirler(cesaret edenler) hakkında acele ve şiddetli tedbirler alınmadıkça şekavettin, hemen etrafa yayılıp genişleyeceği tabiidir. Daha şimdiden

bu derecelerde tecavüz ve düşmanlığın meydana gelmesi, ilerisinde pek müthiş olacağına delalet etmekte olduğundan, hiç bir şeye bakılmayarak mütecasirlerin kahır ve eşkıyalıkları bir taraftan askeri müfreze sevkiyle, diğer taraftan da, kuvvetlice bir jandarma birliğinin takibata memur edilmesi durdurulabilir. Velhasıl her ne şekilde tedbir gerekiyorsa icra edilip, geçenlerde asayiş bozucu harekette bulunamayacaklarına dair söz veren reisler sıkıştırılıp, katillerin kısmen de olsa ele geçirilmesi ehemmiyetine binaen çok rica olunur.

Van Vilayetine Telgraf

19 Mart 1896

18 Mart 1896'da Hamidiye ve Mahmudiye kazalarında Müslüman Aşiretlerin çeteleri tarafından bir kaç günden beridir Ermeni köylerine vuku bulmakta olan baskınları; işi kaynağından kesmek üzere, adı geçen Aşiretlerin sakin oldukları yerlere kâfi miktarda kuvvet sevki ile durdurulması şekaveti durdurmada kâfi değildir. Bilakis mevcut kuvvetlerden münasip bir şekilde küçük müfrezeler tertip edip, hücuma hedef olabilecek Ermeni köylerinin muhafazası için, köye yerleştirilmeleri ve bu müfrezeler gezici bir kaç müfrezeyle takviye edilmedikçe, istenilenin elde edilemeyeceği fikrinde olduğumu, Saadettin Paşa Hazretleriyle müzakerelerimizde ifade ettim. Mahmudi ve Hamidiye kazalarına yeteri kadar müfreze sevk edilerek, hedef olacağı beklenen Ermeni köylerine de muhafazaları için birer zabıt kumandasında Yirmişer kişiden fazla olmamak üzere piyade müfrezelerin yerleştirilmesi, aralarında süvari ve bu yoksa gezici piyade birlikleri ile bağlantılarının kurulması hususlarına karar verilmesi daha münasip ve daha uygun olacağını hatırlatıyoruz.

Van'da Feriğ Saadettin Paşa Hazretlerinden gelen 25 Şubat 1311 tarihli telgraf

Şemsıki, Milan, Takori ve Makori Aşiret reisleriyle geniş bir şekilde görüşülüp nasihat ve tembihatlar verilmiş ve uygunsuzluğa meydan verilmemesi hususunda taraflarından söz alınımış ise de;

Takori reisi; kendi Alayının Kolağası Cindi ve Yüzbaşı Numan ile Mülazım Yiğit Ağalara kefil olamayacağını... Şemsıki reisi Saddun Beg'de, alay mülazımlarından İbrahim ağa'ya kefil olmayacağını beyan ederek, bu şahısların baharda karın erimesiyle Ermeni köylerine saldırmaya hazır olduklarını ve kendilerinin bu tecavüzlere mani olamayacaklarını söylediler. Bu şahıslar bana da; tarafımdan davet edilirlerse uymayacaklarını da söylediler. Asayişin temini için adı geçenlerin Van'a celp ile bir müddet burada ki tabur subayları nezdinde veyahut özel bir şekilde kiralanmış bir hanede misafireten ikametlerine müsaade buyrulması yüksek görüşlerinize bağlıdır.

Bargıri'de Fariğ Saadetin Paşa Hazretlerinden gelen

23 Mart 1312 tarihli telgraf

19 Mart 1312

Üç gün evvel aşiretleri dolaşmak üzere bir tabur askerle, Van'dan hareket edip, bu gün Şövyeli Aşireti mıntıkasına ulaştım. Beş gün önce Medik köyüne sarkıntılık eden dört şahıs yakalandı. Takori aşiretinden olan bu şahıslardan biri firar etti, diğer üç kişide bu gün Van'a gönderildi. Bu şahısların talan ettikleri otuz koyun da vilayete gönderilmiştir. Geçen gün Bargıri kaymakamı Korbüzüt köyüne 100 kadar Ermeni eşkıyasının geldiğini haber alındığını vilayet makamına yazmış idi. Bu gün oraya gidip durumu tahkik ettikten sonra, Bargıriye gidip, oradan da Makori Aşiretine gideceğim. Hava açıldığında bir tabur asker daha Bargiri'den alınıp diğer yerlere gidilecektir. İlk tertibatların; aşiretler yatağının ortası olan Saray ve Haniya'da ikişer ve yine Erciş ile Başkale'ye de ikişer bölük asker bırakılacaktır...

Van'da Fariğ Saadetin Paşa Hazretlerinden gelen

19 Mart 1312 tarihli Şifreli Telgraftır

Aşiretlerin üçer beşer tecavüzleri Saray ile Hevasor'dan daha başka köylere de sıçramıştır. Aşiretlerin içlerine gitmek içine gitmek için verilen müsaade ile yarın bir tabur askerle Van'dan hareket edilecek o mahalde ki taburla birlikte bölgede ki asker yekûnu iki tabur

askere çıkacaktır.

Şemsıki Aşiretinden mülazım İbrahim Ağa yapılan davete üzerine; bu gün buraya geldi. Köylere tecavüz edenlerin bir kısımda bu aşiretten olduğundan hakkında Van'a işlem yapılması kararlaştırılmış ve durum kumandanlığa ve vilayete ihbar olunmuştur.

Gördüğümüz sıkıntılar tasavvur edilmeyecek derecededir. Mahiyetimdeki Tabur'a Beş günlük erzak bile tedarik edemeyecek durumdayım. İshak Beyin memuriyet emri henüz Müşiriyet makamından kendisine tebliğ edilmediği için henüz buraya gelmedi. Seyyar jandarma taburu efradından 35 nefer müştereken, geçen seneden 10 aylık maaşlarının kaldığını, nöbete gitmeye ve diğer hizmetleri ifa etmeye mecalleri kalmadığından bahisle, ya idarelerinin temini, ya da istifalarının kabulünü dilekçeyle bildirmişlerdir. Bu nedenlerle, Aşiretlerin şuraya buraya tecavüzlerinden, köylüleri ve kasaba esnafını korumak imkânsızdır. Kısacası; askeri idarenin çaresizlikler içerisinde olduğunu arz ederim.

Van da Fariğ Şemsettin Paşa'dan gelen
19 Mart 1312 tarihli telgraf

17 Mart 1312 sonunda Saray'a Binbaşı Tahir Efendi kumandasına, bir bölük daha gönderildi. Şimdi mahiyetinde 4 Bölük içtima edecektir. Bu kuvvet; şimdilik kasabanın muhafazası ve eşkıyanın def ve durdurulması maksadının temini için kâfi gibi görülüyor. İlerde kuvvette lüzum his olunurşa, icabı yerine getirilecektir. Arz olunur. Bu bölükler ile vilayet dâhilinde ikisi yedek, yedisi nizamiye olmak üzere 9 Tabur bulunmaktadır.

Yeni numara itibariyle 29. Alayın ikinci ve 3. ve 31 Alayın ikinci taburları tamamen ve mezkür 29. Alayın 4. Tabur'larından iki Bölük ki, toplam 3,5 Tabur Van kasabasının muhafazasına verilmiş, kalan 5,5 Tabur'da hududu hakaniyenin asayişinin temini için kullanılacaktır. Van yedek Tabur'ları bu gün vilayet merkezinde olup, Erciş ve Adilcevaz'a sevk olunmak üzere iken, bu iki Redif Taburları da bu gece terhis olmuşlardır. Terhis tarihleri ayrıca arz olunacaktır. Ferman

Sadaret Makamına ve Seraskeriye Makamına Telgraf

Van vilayetinden bildirildiğine göre; bir kaç gündür Hamidiye ve Mahmudi kazalarındaki aşiretlerden oluşan bir takım çeteler, Ermeni köylerine baskına başlamışlardır. Bu gün Van valisinden gelen 18 Mart 1986 Tarihli Telgrafta "jandarma ve askerden icap eden yerlere müfrezeler tertip olunmuş ise de, eşkıya değişik ve sapa yerlerden müfrezeye görünmeyerek, aniden çıkıp hücum etmektetir. Bu nedenle, işi esas keynağından kesmek üzere adı geçen aşiretlerin yerleşik oldukları yerlere kâfi miktarda kuvvet sevkiyle tecavüzlerini durdurmaktan başka çare ve tedbir görülmemektedir" denilmektedir.

Hâlbuki adı geçen Kaza'ya gönderilen müfreze; küçük bir çetenin hareketini göremiyor ve bu nedenle Ermeni köyleri muhtemel hücumlara hedef oluyorsa, fariğ Saadettin Paşa ile müzakereyle, adı geçen Kazalar'a kuvvetlice bir müfreze göndermekle birlikte, hücuma maruz olabilecek, bazı Ermeni köylerine küçük piyade müfrezeleri bırakıp, köylerin aralarını süvari birlikleri ile doldurmanın duruma daha uygun olduğunu düşünüyorum. Cevaben vilayete ve resen Saadetin Paşaya yazılmış ise de, Saadettin Paşaya verilen talimatta, iki bölükten fazla müfreze tayinine müsaade verilmemektedir. Söz konusu talimatın karışıklıklardan önce verilmiş olması nedeniyle bu günkü durumlara cevap olamaması doğal olduğundan, talimattaki o fıkranın değiştirilmesi gerektiği düşüncesindeyim. O fıkranın tadilinin Padişahın görüşüne bağlı olduğu tabiidir.

19 Mart 1312

Bab-ı Ali Daireyi Sadareti Uzma Mektubi Kalemi

4. Ordudan gelen telgraf 19 Mart 1312

Adı geçen aşiretler hakkında Piran'ın yetki mevkii olan emir ve iradeyi seniyeyi temsil eden ve bu hususta aşiret reislerine askeriyece lüzumlu nasihatlerin yapıldığı gibi lüzumlu tedbirler de alınmıştır. Ve Padişahın kuvveti sayesinde nahoş olayların meydana gelmemesine çalışılacağı bildirilir.

Ferman 20 Mart 1312

Müşir Zeki

Sadaret Mektubu Kalemi Van Vilayetine Şifre

Bunca Kürt haşaratını askeri kuvvet ile taarruzdan men etmek kabil olmayacağından, bunların reis ve öncülerini kaza merkezlerine celp ile mi yoksa köylere ve lüzumlu yerlere yetkililerden ulema ve meşaiklerden kol kol memurları vazifelendirerek hal ve zamanın nezaketini ve bu hareketlerinin devletçe ve kendilerince tehlike ve vahametini anlayacakları lisan ile ve adeta vaz edercesine anlatılır ise, elbette reislerde, efratta anlatarak haşaratı sükûn ve itaat edeceklerine şüphe yoktur. O nedenle vakit kaybettirmeden bu durumun icrasıyla hayırlı neticenin elde edilmesi ve bundan sonra oranın bu gibi fenalıklara sahne olmaması istenmektedir. Ordu müşirliğine gerekli tavsiyeler yapılmıştır.

19 Mart 1312

Orduyu Hümayun Müşiriyetine şifre

Malumu Alileridir ki her devletin askeri kuvvetlerinin, mühim kısmı süvarilerdir. Binaenalyhi askeri kuvvetler saltanatı seniyenin bu sınıf ile takviyesi en büyük arzu olup, bu arzunun mükemmelce yerine getirilmesi emri, cenabı Padişahın iken, devletin mali durumunun müsait olmaması bu yüksek arzunun kuvveden, fiille geçmesine mani olduğundan, Kürt aşiretlerinden oluşan Hamidiye Alaylarının teşkili buyrulmuştu.

Halbuki her ne siyasi sebebe dayandırılıyorsa da, adı geçen alaylara ecnebi devletler tarafından itiraz edilmekte ve vilayeti seniyenin ıslahat kararnamesi bunların faydasını sınırlandırdığından bu tehlikenin bertaraf edilmesi icap ettiğine ve bunların özel kanunlar çerçevesinde talim ve intizam altına alınmak üzere, yalnız hafif süvari Alayları adıyla yad olundukları halde, hem kararnamenin bunlara ait olan anılan hükmünü iptal etmek ve hem de icap ettikçe istihdam ile hizmetlerinden devletçe istifade edebilmek güvence altına alınmış olacağına binaen, bu suretle icabın icrası düşünülmüş ve millet meclisi de bu sureti uygun görmüş ise de; ondan sonra icraatına teşeb-

büs etmek üzere bu tadilatın aşiretlerce ne gibi tesir hasıl edeceğine ilaveten, müşirlik düşüncesiyle beraber Hümayuna arz edilmiş. Yukarıda ki beyan üzerine emir ve ferman yetkilinindir.

11.22.6.1896

Şehriyari Kâtibi Sani Hazreti Fermandarı

Bab-ı Ali Meclisi Mahsus No: 454

Seraskeriyeden gelen ve aramızda okunup görüşülen teskere özetinde beyan olunduğu gibi 4. Ordu nizamiye süvari kuvveti; adı geçen ordunun mıntıkasında kâfi derece de olmadığından Hamidiye hafif süvari Alaylarını teşkil eden Aşiretlerin daha önceki koruyuculuklarıyla, Ermeni bozguncularının durdurulmasında pek büyük fedakârlıklar göstermişler ve bu nedenle de, bir miktar şehit ve yaralılar meydana gelmiştir.

Bu telefatın sebebi ise; ellerinde muntazam silah ve cephane bulunmamasından ileri gelmiştir. Bu nedenle, bunlara silah ve cephane vermek lazım geliyor ise de, silahaltına alındıkça ne şekilde kullanacakları bir intizam altında bulunmayacağından ve İran hududu üzerinde Hamidiye hafif 39. 17. 18. 19. 20. 13. ve 14. süvari Alaylarını teşkil eden Takori ve Makori ve Milan ve Şemsıki ve Şikefti ve Heyderanlı Aşiretleri mevcut olup, bunlardan birisinin silah altına alınmasıyla, adı geçen fesatların hareket hedefleri çeşitli olduğundan istenilen netice elde edilemeyeceğinden bahisle, bu alaylardan birer bölüğünün silah altına alınıp, silah ve cephane verilip, nizamiyeye mensup subaylar kumandasıyla çalıştırılmaları, çeşitli yerlerde intizam altında bulundurulmasının faydalı olacağı beyanıyla gereğinin ordyi hümayun Müşiriyetine beyan kılındığı ve Rusya hududu için de, iki alay Hamidiye hafif süvari Alayının teçhiz edilip, istihdamı hususuna daha önce de iradiyi seniyeden izin istenilmiş olduğundan, adı geçen süvari Alaylarından birer bölüğünün silahlandırılıp, teçhizatıyla İran hududuna karşı istihdamları ve bun-

ların Müşiriyetle muhabere yoluyla kararlaştırılacak beli zamanlarda ve adı geçen Alayların diğer bölükleriyle nöbetleşe değiştirilmeleri, devlet yararına olacağı bildirilmiş ve bu bilgi uygun görülmüş gereğinin yerine getirilmesi için Seraskeriyeye bildirilmesi arz ve takdim kılınmıştır.

06.05.1897

4 Sefer 1314

Hariciye Nazırı Tevik

Şurayi Devlet Reisi Said

Bahriye Nazırı Hasan

Serasker Rıza

Adliye Nazırı Abdurrahman

Şeyhülislam Cemallettin

Sadrazam Rıfat

Sadaret Müsteşarı Tevik

Nafia ve Ticaret Nazırı Mahmut

Maarif Nazırı Zühdü

Efkafi Hümayun Nazırı Galip

Maliye nazırı Nazif

Tophane 'yi Aliye Müşiri Zeki

Dâhiliye Nazırı Menduh katılmışlardır.

4. Ordu Müşiriyetinden Baş Kitabete Şifre

Ermenilerden bir takım şahısların İran'da toplanarak Van taraflarında bir uygunsuzluk meydana getirme teşebbüsünde bulunduklarının haber alınması üzerine alınan tedbirlerle devletin rızasına aykırı ve asayişi bozucu durumların oluşumuna meydan verilmemesi, emir ve ferman buyrulmuştur. Bu emir ve fermana göre, basiret ve teyakkuz halinde tedbirler alınıp, muhafazanın bir kat daha artırılıp takviye edilmesiyle beraber; yollara ve önemli noktalara hemen askeri

müfrezeler çıkarıldığı 23 Kanuni Evvel 1313 tarihli telgrafım ile huzuru Padişaha arz kılınmıştı.

Arz edilen müfrezelerden Piyade 29. Alayın 4. Tabur'unun 4. Bölüğü Yüzbaşı'sı Hacı Musa Ağa kumandasındaki askeri Müfreze fesatları Askeri Şahaneye göstermek ve delalet etmek üzere refakatin de bir kaç polis ve jandarma da bulunduğu halde gezerlerken, dün Van'a yakın Koribah köyü yakınında fesatlıklarla, olayların tekrarından dolayı adliye tarafından emir verilmiş olan meşhur eşkıya Dikran ile meşhur eşkıya Bıramazya'nın kardeşi İrşak ve hempalarından Çataklı Kiğorık namlarındaki şahıslar, yeni silahlarla silahlanmış ve külliyetli miktarda cephaneyle beraber, üç Ermeni fedaisiyle karşılaşmışlar, adı geçen fesatların müfrezeye karşı, silah kullanmaları üzerine karşılık verilmesiyle, adı geçenlerin üçü de, ölü olarak ele geçirilmiştir.

Allah'a şükürler olsun Askeri Şahanenin bir kaybı olmamış, yalnız neferlerden birisi hafifçe yaralanmıştır. Polislerden de birisinin atının telef olduğu şimdi alının haberden anlaşılmaktadır. Hazreti padişahın sayesinde her zaman tam basiret ve dikkatli davranılarak, bu gibi melun fesatların maksatlarına ve asayişi bozucu durumlarına katiyen meydan verilmemesine fevkalade çalışmakta bulunulmuş olunduğundan emektar ve ehliyetli olan adı geçen yüzbaşı hacı Musa ağa kullarıyla, Van jandarma Alayı Seyyar Tabur'una mensup Hüseyin Çavuş kullarının arz edilen olayda ortaya koydukları cesaret ve sadakat eserlerinin açıkça onurlandırılmalarımn uygun olacağını padişaha arz ederim. O hususta ferman padişahındır.

17 Şaban 1315 30.7.1897

Müşir Zeki

4. Ordudan Baş Kitabette Şifre

22 Kanuni Evvel 1313 Mako ve Ovacık hâkimlerinin kendi taraflarında Ermeni bozguncularının bulunmadığı, aksi takdirde her türlü tazminat ve cezayı kabule hazır bulunduklarını bildirdikleri ve Tebriz tarafına memuren gönderilmiş olan Mehdi Qulixan'ın ifadeleri de bu hususu teyit ettiği, İran hariciye bakanlığı tarafından, Tahran sefareti maslahatgüzarlığından bildirildiğine atfen, Bab-ı âli tarafından

Seraskeriye makamına 7 Kanuni Evvel 1313 tarihli telgrafla bildirilmiş ise de, Padişahın malumu olduğu gibi, Ermeniler para kuvvetiyle ve diğer vasıtalarla memurları tamahlandırıp, İran memleketinde bozgunculuğa yer bulmayı başarmaktadırlar. Bu sebeple İran memurlarının bu husustaki güvencelerine itibar etmek asla uygun olmaz. Bu nedenle; daima kemali teyakkuz ve basiretli davranarak gizli ve aşikâr tahkikat ve araştırmalardan bir an geri durulmamaktadır. Bundan 5- 6 gün evvel, İran hududu kumandanlığından gelen tatmin edici ve doğru bilgilere dayalı haberlerde, devlet hududu yakınlarında İran'a bağlı, Selmas, Melhemi, Qosrova, Sur, Makvana köylerinde bir takım Ermeni fesatlarının saklanmakta oldukları ve devlet hududunu tecavüze fırsat kolladıklarının ihbarı alınmıştır. Bunun üzerine; son derece lüzumlu teyakkuz ve basiret gösterilerek, sınırda ki kuvvetlerimize kuvvetler ilave ederek, müfrezeler çıkarılmış ve bu hususta en küçük bir ihmalin gösterilmemesi hususunda hudut kumandanlığına gerekli tebligatlar yapılmıştır. Ayrıca; İran içlerine de, güvenilir ve dürüst adamlar gönderilerek gerekli tetkikatlar yapılmaktadır. Tahkikatlar neticesinde alınacak koruyucu tedbirlerin devlet sayesinde bir kat daha takviyesiyle ve Allah'ın lütfüyle Padişahın rızası hilafına hiç bir hal ve tecavüzün olmasına katiyen izin verilmeyeceği ve elde edilecek tahkikatların neticesiyle alınacak tedbirlerinde bu şekilde yüksek huzurlara arz olunacağını arzı cüret eylerim. O hususta emir ve ferman padişahındır.

11 Şaban 1315 / 26.1.1896

Müşir Zeki

4. Ordu Mişiriyetinden Baş Kitabete Şifre

Yüksek huzurlarına arz etmek istediğim gibi; Kürtlerden orduyu hümayuna bağlı olanlar, yalnız Hamidiye kurumuna dâhil bulunanlardır. Bunlara orduda vuku bulan tebligat ise, sırf Alayların intizam ve inzibatlarına aittir. Ve bu da, Padişah tarafından kendilerine tevdi buyrulmuş gayet mühim bir vazifedir.

Hamidiye Alayları mensupları silâhaltında bulundukça, özellikle mülkiyede yedek hükmünde olduklarından tahsilât işleri diğer yerel işler gibi, kanunen hükümet memurlarına bırakılmıştır. Eğer hakikatte

Kürtler vergi yükümlülüklerini yerine getirmiyorlarsa bağlı bulundukları hükümet memurları devlet nizamnamesi dâhilinde vazifelerini yerine getirmiyorlar demektir. Hakikati halde budur. Hamidiye yüksek kurumuna dahil olmayan Kürtler ve Kürtlerden başka diğer ahali üzerinde bulunan milyonlarca bekaya buna muhaliftir

Mülkiye memurlarının maaşlarını alamadıkları ve güçlük içinde kaldıkları da doğru değildir. Tahsilât ve mal sındıkları kendi ellerinde olduğundan mülkiye memurları daima ilk tahsilâttan önce kendi maaşlarını alırlar. Sıkıntının tesiri altında kalan ve asıl güçlük içinde bulunan askerlerdir. Hakikatten ordu idaresinin ihtiyaçlarını, şu bir seneden beri düçar olduğum güçlüğü bir tek Mevla bilir.

Vilayetlerin işlerini yapmakta tek vasıta olan zabıta kuvvetlerinin olmamasından, askere asli vazifeleriyle beraber bütün vilayetlerin umumi asayişi de yüklenilmiştir. Bu nedenle de, askeri Şahane her tarafa dağıtılarak, nizam ve intizamı bozulmuştur. Sağlamaya çalıştığımız intizam ve gelişmede büyük oranda sekteye uğrayarak bu amaç için sarf ettiğim emekte heba olmuştur. Asker her yerde ve her zaman devletin ruhu olduğu gibi, zabıta kuvvetinin de arz edildiği şekilde hiç bir işe yaramamasından doğan asayiş ve inzibatın Padişahın rızasına uygun surette temini için gayet faal ve muntazam bulundurulması, çok mühim ve lüzumludur. Böyle bir süreçte, hepimizin her zamandan fazla, askerin idare ve intizamına çalışmamız icabı hal ve devletin çıkarı gereğidir. Her nedense, memurlardan bazıları ya kasten, yada cehaletten bu mühim noktayı takdir edemiyorlar.

Bundan dolayıdır ki, sadakat ve vazife dolayısıyla endişelenmemek mümkün değildir. Fakat kullarınız ben, haddim olmayarak askerim, bir asker eğer fıtrattan alçak değilse, doğrudan doğruya bağlı bulunduğu büyük kumandana ve Padişahına canını feda etmek kadar hizmete borçludur. Özellikle bendeniz; Padişahın feyiz ve bereketiyle yetiştim. Şu alemde şeref ve saadet olarak ne gördümse, hep velinimetim Padişahım sayesinde oldu.

. .....ordu büyük müşkülatlar içerisindedir. Bu nedenle askerin bu sıkıntılardan kurtarılması için daha fazla tahsisata ihtiyaç vardır. Fakat bu hususa, asla dikkat ve gayret gösterilememektedir. Bu konuda,

makamı Seraskeriye vuku bulan âcizane dilekçelerime de gerekli önemin verilmemesi nedeniyle, doğan güçlükler biraz daha devam edecek olursa, Padişahımızın istemediği durumların meydana gelmesi ihtimalden uzak değildir. iş bu durumların yüksek eşiğe arz etmemin sebebi sadakatim dolayısıyladır.

30 Şaban 1315

4. Ordu Müşiriyetinden Baş Kitabete Şifre

Ermeni eşkıyasının devlet mülküne tecavüzlerini durdurmak hususunda İran hududuna karşı alınan tedbirleri takviye ve o sırada da, eğitimlerinin de sağlanması için Hamidiye süvari Alaylarından bir kaç bölüğün silahlandırılıp, eğitilmesi hususuna Padişahın yüksek emirlerine uygun bir şekilde İran hududu üzerinde ki, Hamidiye süvari Alaylarından 5 bölüğün daha silâhaltına alınmalarına başlandığı ve emir gereğince alınan tedbirlerin bir kat daha takviyesi ve o sırada da adı geçen bölüklerin eğitimi ve askeri terbiyeye başlanılması mükemmel bir çalışma olacağı arz olunur.

O hususta ferman. *17 Rebül Evvel 1315 17.8.1897*

Yaveri Ekrem Müşir Muhammet Zeki

Erzurum da Yaver Ekrem Cenabi

Şehriyari Şakir Paşa Hazretlerine

Geçenlerde İran tarafından bir Ermeni eşkıya çetesinin, geceleyin silahlı olarak hududu geçip, Mahmudi kazasının Saray kasabasına hücum ettikleri haberinin alınmasıyla, derhal orada bulunan asakiri Şahaneyle, o sırada etraftan gelen aşiret atlıları def ve tenkile başlamışlardır. Bu esnada vuku bulan çatışmada eşkıyadan 13 nefer öldürülmüş, Aşiretten de üç nefer şehit ve iki nefer de yaralanmışlardır. Eşkıya; firara yol bularak, Hezare ve Boğazkesen köylerine sığınmış ve orada korunmaya başlamaşlar ise de, onları takip eden kuvvet yetişerek, orda da darp ve tenkil ile 5 neferini daha öldürmüşlerdir. Bu sırada aşiretlerden bir Hamidiye kolağasıyla, birde mülazım ve bir kaç neferin şehit düşmesiyle Aşiretler galeyana gelmişlerdir.

Hakkâri sancağına bağlı Şemsıki ve Millan ve Takori ve Makori ve Şikefti ve Şöyeli aşiretleri her taraftan taraf taraf aniden Ermeni köylerine tecavüzle, bir kaç gün içinde yüzden fazla Ermeni köylerinin mal ve hayvanlarını talan ve gasp ederek çekip götürmektedirler. Aşiretler içine nasihat etmek için, özel memurlar gönderildiği gibi, bir taraftan da gasp edilen malların geri alınmasına uğraşılmaktadır. Şimdi olaylar, vilayet merkezi civarında durmuş ise de, adı geçen livaya bağlı bulunan Abağ kazasında şu anda ara sıra vuku bulmakta olduğu mahalli bilgilerden anlaşılmaktadır.

Van murahhas vekilinin verdiği bir raporda karışıklıklar esnasın da 8- 9 kadar Ermeni katl ve itlaf (öldürülmüş) ve 40 tan fazla yaralı ve 6 adet köy mıntıkasının mütecaviz Kürtler tarafından tahrip olunduğu gösterilmektedir. Hakikatin ortaya çıkması için gerekli tahkikata başlanıldığı ve tecavüzleri durdurma, karışıklıkları teskin etmek için alınan tedbirlere gelince;

Bazı mühim noktalara askeri Şahane, yedekler ve jandarmalardan müfrezeler ve seyyar kolları sevk edilmişlerdir, arz olunur.

Ferman

13 Teşrini Sani 1311

Van Valisi Nazım

Yaveri Ekrem Şakir Paşa'ya Telgraf

Van NO: 12774

13 Teşrini Sani 1311 vukuat tarihi olan 28 Teşrini Evvel 1311 tarihinden bu ana kadar oluşan heyecan üzerine, kasaba Ermenileri dükkânlarını kapayıp, bu günlerde bazen açıp bazen kapatıyorlar ise de, çoğunlukla kapalıdır. Etraftan Van kasabasına gelerek iltica edenler var ise de, bir taraftan da köylerine geri dönmeleri nedeniyle, hakiki miktarı hükümetçe henüz anlaşılamamış ise de, öyle 40 bin düzeyinde olmayıp, dünkü gün murahhas vekâletinde sorulan soruya göre ancak 1000- 1500 düzeyindedir. Boş olan Ermeni köylerine müfrezeler gönderilmeyip, köylerine geri dönen köy ahalisinin emniyet ve muhafazası için, kendi talep ve dilekçeleri üzerine birer ikişer zabıta verilmiştir.

Tecavüzleri durdurma hususunda etraftaki yerlere, lüzumu anında gönderilen yedek ve nizamiye müfrezeleri birer bölükten ibarettir. Van da mevcut bulunan nizamiye taburlarından dört bölüğü mevkilerinde olup, küsuru Van dadır. Ve 700 mevcutlu bir de redif taburu olup, bunun 100 neferi etraflara gönderilip, diğeri kasaba ve dağlardadır. İran'dan tecavüz eden çete meselesi doğru olup, tafsilatı demin ki âcizane telgrafımla arz edilmiştir. Dâhili ve harici Ermenilerin cümlesinde silah vardır. Ancak silahlarını saklamaktadırlar. Fakat kasabaya gelenlerin ekserisi çoluk çocuk ve kadın olup, erkeklerin büyük kısmı köylerinde olduğu gibi kasabaya iltica edenlerin de, öyle mürahasın ifadeleri gibi olmayıp daha az olduğu anlaşılmıştır.

Ferman 13 Tişrini Sani 1311

Van Valisi Nazım

İRAN KÜRDİSTAN'INDA XOY VE SELMAS'TAKİ KARIŞIKLIKLARA İLİŞKİN BELGE

Xoy ve Selmas Şehbenderliğinden Tebriz baş Şehbenderliği vekâleti aliye'sine gönderilen 6 numaralı ve 10 Eylül 1313 tarihli raporun suretidir.

Xoy ve Selmas'ta mevcut olan karışıklıklara dair, Heyderxan Emirtuman vasıtasıyla tebliğ olunan telgraf sureti, yüksek makamlara buyrulmak üzere arz edildi. Telgrafın içeceğine göre, İran devleti Ermeni fedailerinin durdurulması hususunda Selmas'a bir askeri kuvvet sevk edip, çok uzaklardan zahmete maruz kaldığı ve tebaamızdan olan fedailerin yakalanması hususunda pek çok zahmet çekildiğini irade buyurmuşlardır ki, Bu durumun çok yanlış olarak kendilerine arz edildiğini gösterir. Çünkü fedailer Selmas'ta geçen sene toplanarak, buralarda bir fesat çıkarmak niyetiyle, bütün kış her Ermeni hanesinde en az ikişer, beşer neferin barındığını defalarca yazdım. Devletin emniyet teşkilatı, büyük halifenin sözüne aldanarak, halifenin mirzasını fedai tutmak için yolladı. Ermeni köylerini gezdi. Fedaileri yakalayıp uzaklaştıracağı yerde, onlara mükemmel talimatlar vererek orda bıraktı. Fedailer birbirini öldürmeye başladıları büyük aracılarla arz olundu.

Şehbender haneyi tekzip eyledi. Şehbender hane, yine feryat eyledi... Kulak veren olmadı. Karışıklık meydana geldikten sonra, şehbender hanenin söyledikleri tasdik olundu. İran ordusu, temmuz başlarında Tebriz'den buraya gönderilmiş ve Şikakilerle Cihrbık önünde harp ederek mağlup olmuştu. Demek oluyor ki, bu ordu fedailer için değil, Şikakiler için gelmişti. Bu nedenle bu masrafların Osmanlı devletinin tehlikeden koruması için olmadığına şüphe yoktur. Xansor'daki elim vakaa vukua geldi. Tarihi 25 Temmuz'dur. Cenabi emir nizam 26 Temmuz'da Ermenilerin İran toprağına geçişini men etmek üzere, şehzade zeferül-sultaniye emir verdi. Halbuki Şehzade 30 Temmuz'da orduya avdet ve Ermeni fedailerini takip emrini verdi.

Şu hale göre, 4 gün fedailerin vakaa mahallinden, yine Salmas'a eski yerilerine dönmelerine fırsat vermiştir. Ermenilerle Şeref Beg'ın aşireti harple meşkul bulunduğu sırada şehzadeye verdiğim yazı gereği, İran ordusu tarafından Ermenilerin dönme hattı kesilmiş olsaydı, hepsinin yakalanması mümkündü. O zaman Devleti Aliye için şerefli bir hizmet olacaktı. Fakat Şayzade Zaefülsultan tarafından ordu riyasetine tayin olunan kırmanşahlı seyit Hüseyin ağa geçen sene muzaffer olarak Selmas serperestliğinde bulunduğu sırada Ermenilerin faydasını görmüş olmalıdır ki, orduda mevcut Sümani Kürtleri tarafından Ermenilerin üzerine bir hücum icra edilmek istenildiği sırada müsaade edilmemesi ve Ermenilerin geri dönüş yollarının kesilmesi için bir hareket yapılmaması ve bilahare Ermeni fedaisi yakalanır diye bütün Salmas köylerinin Hıristiyanlarının velveleye verilmesi ve fedai yakalanması yerine, Şahsi menfaat aranması buraları büyük karışıklıklar içinde bırakmıştır.

Şehbenderxan bunun akıbetinin vahim olduğunu mahalli hükümete defalarca ihtar etmiş ise de, durumu dinleyen olmadı. Nihayet bir kaç tane nefer, Osmanlı, İranlı ve Rusyalı Ermeni yakalandı. Tebriz'e gönderildi. Bizim tebaalar Osmanlı memurlarına teslim edilmek üzere iade edilirken, firar ettirilirdi. Sonra da, bozguncu reislerinden Rusyalı Doktor Ohanyan'ın hanesinde tekrar 13 nefer yakaladı. Yine oradan da ve birkaç nefer firar ettirildi. Şehbenderxan, bunları seyrediyordu. Bunlar yine Sellmas karguzarı vasıtasıyla hudut memurlarına teslim olundu.

Acaba Ermeni fedaileri yalnız bunlarımıdır ki, 150 kişiyi öldürmüş

ve 79 adamı yaralamışlardır. Muhacirlerin buradan kaldırılmasına hükümetçe lüzum görüldü. Bu tedbir çok isabetliydi. Çünkü fedaileri adı geçen muhacirlerden ayrıt etmek imkânsızdı. Bunlara da suiistimal karıştı. Sahabete uğradılar maksat hâsıl olmadı. Halifeyi kebirin mirzası Sertip Mirza Muhammetxan gönderildi O'da 15 günden fazladır köy köy dolaşıp eski bozguncularla meşkûrdur. Bir icraatı yoktur. Xansor olayları bütün Kürtlerin dini taassuplarına dokunmuştur. Kürtlerin heyecanını teskin için şiddetli icraatlar lazımdır. Bu icraatlar ise yoktur. Telgrafın bir fıkrasında da Sertip Alixan'ın Şeref Beg'e hediye getireceğini ve taziye için bir mektup yanında olduğu halde, hudutta ve Xansor'da durdurulduğu ve bunun da iki devletin güvenliğine aykırı olduğunu beyan buyuruyorlar. Emirnizam mühim sefaretlerde bulunmuşlardır. Kesinlikle biliyorlar ki, bir devletin tebaasında veya memurlarından birine bir Xelat gibi, nişan gibi şeyler verildiği vakit izne tabi olması gerekiyor. Ondan sonra ihsan olunur. Alixanın gelişi esnasında bu merasimin ifa edilmediğini şehbenderhaneye haber vermiş olsalardı... şehbenderhane bu eksikliği sefaret vasıtasıyla tamamlatırdı. Ancak böyle bir teklif şehbenderhaneye olmamıştır. Alixan geldi, Başkale kumandanlığına yalnız gelişini heber verdim. Onlarda karşılanmasına adam ve tabur gönderdiler. Ziyaret bitene kadar Xansor da muhterem bir misafir olduğunu kendisine anlattılar kabul etti. İstanbul'a arz olundu. Oradan sefaret ile muhabereye girdi, bunda şehbenderhane ne kusur etmiştir. Ayrıca Alixan'ın ne suretle durdurulmuş olduğunu bilmiyorum. Xoy köylerine, Osmanlı aşiretlerine hücum edip katl ve talan yaptıkları ve talan edilen malların geri verilmesiyle, ölülerin diyetini ödeme durumlarının araştırılması lazım geleceği hususunda hakikat olmak üzere bir görüş arz eylemek isterim. Bu gün orta yerde İran devletinden darılmış bir Muhammet ağa ve Ermeniler tarafından hakarete uğramış bir Şeref Beg mevcut olduğu halde, her kaya altında baş kaldırmış Kürtler çeşitli şekavetlerde bulunuyorlar. Soran yok, sorumlu yoktur. Sonra Osmanlı Kürtleri, ediyor diye feryat ediliyor. Bu olayların ve bu fecaatlerin kimler tarafından meydana getirilmekte olduğu iki devlet memurları tarafından tahkikatları yapılırsa açığa çıkacaktır. Bu konu şehbenderhanenin iktidar ve mezuniyeti dışında olmasaydı, evvelden beri iki devlet birer komisyonu bu hudut-

ta bulundurmazlardı. Bu sene en çok lazım olduğu halde, ne sebepledir bilemiyorum, henüz komisyon tayin etmemişlerdir. Adı geçen komisyonların oluşturulması her seneden fazla bu sene lazımdır. Aşiretlerin tecavüzleri devlet arazilerinde daha büyük bir endişe yaratmaktadır. Bütün Sumayi Kürtleri Abağ, Gever taraflarına tecavüz ederek, katıl ve talan faciasını meydana getiriyorlar. Geçen sene Van yakınlarına kadar İran'ın Heyderanlı ve Arusanlı ve Şikaki Aşiretlerinin tecavüzlerine karşı ne icraatlar oldu. Bu gün, yarın tebligatlarımıza karşı ne cevap verildi. Bunlardan kaçınarak, geçen sene komisyonlar tarafından karar altına alınan fıkraların hangisini İran hükümeti icra eyledi. Şehbenderhane hep arz eyledi, hiç kimse kulak asmadı, susmaya mecbur oldu.

İşte Emirnizamın isnat buyurdukları iktidar bu yolda mahıv olup gitmiştir. Velhasıl bu telgrafa cevap vermeye bir şehbenderin mezuniyeti yoktur. Durumu Başkale'den dış işleri bakanlığına ve telgrafla sefareti seniyeye arz eyledim. İran hükümeti de sefaretiyle muhabere buyursun bir karar versinler. Sonra iki hükümette bunu icra eylesin. Emirnizamla mülakat buyrulduğu takdirde, bunun layıkıyla arzıyla, şehbenderxaneye iktidar ve izninin haricinde tekliflere itibar edilmemesi önemle istenir. O hususta emir ve ferman padişahındır.

10.11.1897

Hariciye Nezareti Celilesine

Sadaret Mektubi Kalemi Tarih 24 Ceemaziyel Ahir 1315 No:3007

İran hükümetinin Ermenilerin yakalanması ve uzaklaştırılması hususunda kendine düşen bütün komşuluk görevlerini yerine getirdiğinden bahisle, buna mukabil güya Osmanlı Kürtleriyle ve özellikle Hamidiye süvari Alayları tarafından İran köylerine vaki olan tecavüzlerinden meydana gelen zarar ve ziyanların tazmin edilmesi ve Şeref beyin uzaklaştırılması ve ölmüş olanların diyetlerinin verilmesi nezareti hariciyeden talep ve iltimas olunacağı ve o hususta bazı ifadeler içeren tahran sefareti seniyesi maslahatgüzarı yazıları 18 Cemaziyel Ahir 1315 tarihli ve 3007 numaralı teskereyi mütalaa edilmek için yüksek makamlara gönderilmiştir.

Yıldız Saray Hümayunu Baş Kitabet Dairesi

4. Orduya ŞifreTelgırafneme No:2627 aceledir!

Ermeni eşkıyasının Abağa tarafından da, tecavüz edeceğinin anlaşılması nedeniyle, Hamidiye süvari 13. ve 14. Alaylarının 1. Bölüklerine Van deposundan silah ve cephane verilerek, silâhaltma alınmaları hakkında bildirilip, arz edilen valayı Seraskeriyenin emri üzerine ve yalnız süvari kâfi olmayıp, 3- 4 tabur piyade askeri Şahaneyi de, hazırlayarak muktedir bir kumandan idaresinde sevklerinin lüzumlu görülmesinden, hemen gereğinin yerine getirilmesine teşebbüs edilerek, ahaliye tecavüzlerinin engellenmesine, kan dökülmemesine son derece önem verilmesi ve harp divani vasıtasıyla, ordu subaylarından subay alınarak, subaya ve cephaneye ihtiyaç var ise, bu durumun şimdi arz kılınması iradeyi seniyece tebliğ olunur.

01.12.1897

Şehriyari Serkari Mütesarıf Tahsin

Baş Kitabete 4. Ordu Müşiriyetinden Şifre

27 Şubat 1313

Padişahın malumu olduğu üzere; memleketin silahlı kuvvetlerinin çoğalması maksadına yönelik olarak teşkil edilen teşkilata; özel halleri sebebiyle şimdiye kadar tamamıyla askeri intizam altında olmayan, askeri hizmette bulunmayan Aşiretlerden Hamidiye hafif süvari Alayları teşkili hakkında 1306 tarihin de şeref telaki ettiğim Padişah emrinin gereğine uygun olarak, ordu mıntıkası dâhilinde bulunan Aşiretlerden bir kısmının mevcut nüfuslarıyla, askeri daireden tayin olunan nüfus memurlarıyla birlikte, her Aşiretin nüfusunun yeniden yazılmasıyla, içlerinde askere alma muamelesine tabi olanlar ayrıt edilerek, benim nezaretim altında mahalli mülkiye memurlarıyla beraber teşkil edilen özel komisyon vasıtasıyla, Aşiret efratları birer birer muayene ile defterlere kayıt ettirilmişlerdir. Bu defterler, adı geçen komisyon tarafından usul ve nizama uygun bir şekilde mühürlenip, makamı valayı Seraskeriyeye gönderilmiştir. Arz edilen defterlerin adı geçen makamca da resmi kayıtları tatbik ve tetkik edildiğinden, padişaha gerektiği zaman arz edilir.

Arz edilen teşkilattan bir kaç sene sonra; Hakkâri'de ve Erzurum'un bazı yerlerinde Hamidiye Alayları kurumuna kayıt ve kabullerini istirham

eden Pinyaniş, Şeydan, Kaskanli, Badılı Aşiretlerinin teşkilata dâhil olmak için verdikleri dilekçeler, daha önce Van valisi olan Feriğ Bahri ve Erzurum'da yedinci fırka kumandanı Muhammet Ali Paşa kullarının başkanlıkları altında teşekkül eden komisyonlar vasıtasıyla, arz edilen aşiretlerin teşkil edecekleri Alayların defterleri tanzim ve fertlerinin sırf aşirete mensup ve asker alma muamelesinin dışında kalmış, yazılmamış nüfustan oldukları da, yerleri olan vilayet, sancak ve idare meclislerinde nüfus memurları tarafından tasdik olduktan sonra, bu şekilde Seraskeriye makamına gönderilmiş ve oralarda nizami tetkikatlar icra olunarak istenildiği zaman Padişahın emri üzerine, Alayların teşkili icra kılınmıştır. Hamidiye Alayları teşkilatında nazarı dikkate alınan ve zaten ordunun asli vazifesinden olan husus ordunun kuvvetlerine halel gelmemesi ve halen asker alma hususunun dışında kalmış aşiretler Efradının yazılması, asker alma muamelesine tabi olan veyahut Hamidiye Alayları kurumuna girme koşullarına uygun olmayıp, yanlışlıkla adı geçen alaylara kayd edilmiş bulunan bazı Kürtlerin kayıtları tetkik edilerek, mensup oldukları yedek taburları dairesine teslim olunmaktadırlar. (Kısacası bu belgenin devam eden bölümende, hamidiye alaylarının teşkilinin nizami ordu kuvvetlerinde bir azalmaya sebep olmadığı anlatılmaktadır.)

06.05.1898

Müşir Zeki

Mabeyni Hümayun Baş Kitabet Celilesine

23 TEMMUZ 1316 Tarih 240 No'lu telgraf

Cenabi padişahın otoritesi sayesinde hududi hakaniye üzerinde bulunan Alayımızı teşkil eyleyen 12 kabile aşiretlerimiz daima yek vücut olmuşlardır. Aşiretlerimizin başarıları sayesinde ayrılamalarına imkân olmayan şu ülfet ve kardeşlik duyguları düşmanlarımızı ümitsizliğe itmiştir. Bu ittifak ile bağlılığın süratle dağılmasını arzu edenler, aşiretlerimizin büyük kısmının ruhu sayılan, birader zadem alayın Binbaşısı Temır Ağa'nın geçen sene vefatıyla taraftarlarının birleşmesi için Alay Binbaşılığının biraderi Osman Ağaya verilmesini arzu etmekteyiz. Osman Ağa'nın Hamidiye Silki Celilesinde bir rütbeye sahip olmaması düşmanlarımızın arzusudur. Padişahımızın onayıyla, dünya

ve ahiretimiz olan birlik ve kulluğumuz dağılmıyor ve dağılmayacak ise de, Osman Ağa biraderinin binbaşı olaması durumunda, halen ve istikbalen Alayımıza, aşiretlerimize sayılmayacak kadar iyilik edilecektir. Bu husustaki acil talebimizin kabul buyrulması en büyük dileğimizdir.

Ferman 22 Temmuz 1316- 4.8.1900

Hududi İrani'ye de Şemsıkan Alayı 29.

Hamidiye Miralayı Şerif

HEYDERANLARIN PATNOS ERCİŞ ADİLCEVAZ HAMUR MINTIKALARINDAKİ FAALİYETLERİ

Hamidiye Süvari Alayları teşkilatına en çok alayla katılan aşiret Heyderanlılardır. En çok aşiret alayı teşkil eden aşiret reisi de Kör Hüseyin Paşa'dır. Heyderan Aşiretinin bu mıntıkada kurduğu 7 Alayın, dördünü Kör Hüseyin Paşa teşkil etmiştir. Hüseyin Paşa'nın Hamidiye Alay teşkilatı içinde ki bu gücü, amcasının çocukları Emin ve Temır Paşalarla belgelerden de anlaşılacağı gibi, çekememezlikten kaynaklı büyük bir çekişmeye sahne olmuştur. Emin Paşa mülkiyeden paşa unvanına sahip, kurdurduğu iki alayda da (sonrada pişman olduğu halde)görev almayarak, alayları kardeşleri adına teşkil etmiştir. Hüseyin Paşa'nın Hamidiye süvari Alaylarındaki gücü, sonradan mirlivalık verilen tek şahsiyet olması, O'na büyük bir güç vermiş ve bu güçle ikisinin de istek ve arzularına ulaşmalarının önünde bir set olmuştur.

Bu nedenle Emin ve Temır Paşalar ile Musa beg ittifakken, Hüseyin Paşa'ya karşı güç biriliği yaparak, kendisiyle savaşa dahi teşebbüs etmişlerdir. Fakat aşiret içinde Hüseyin Paşa'nın tartışmasız üstünlüğü vardı. Yani, gücü mensubu olduğu Mala Şero ailesinden ziyade, Haydaranlı diğer efredın desteğine dayanıyordu. Bu rüesanın da, diğer aşiretler rüesası gibi, Hamidiye süvari alaylarının teşkili amacına uygun olarak, hedeflerinde, Ermeniler olacaktı. Buna rağmen, belgelerden de anlaşılacağı gibi, diğerlerine göre, Hüseyin Paşa'nın Ermenilere yaklaşımı farklıydı. Hüseyin Paşa'nın bir başka yönü de, Kürtlükle ilgili faaliyetlerde isminin çokça yer alması, o çevrelerle ilgisi ve büyük bir güce sahip olması nedeniyle, Osmanlı'nın en çok üstünde durduğu, onunla da onsuzda yapamadığı birisi olması, ittihat ve terakkiden itibaren de sürekli devletin hedefinde olduğu halde, ancak Şeyh Sait isyanından sonra öldürterek kurtulabildikleri bir şahsiyet olmasıyla çok tartışılan bir kişi oldu. O, Kürt halkının nezdinde farklı, Türk solunun ideolojik etkisi altındaki, Kürt entelektüel çevresi nezdinde de daha farklı bir şekilde bilindi

Gerek Hüseyin paşa ve gerekse aynı aileden amca çocukları diğer heyderan reisleri son derece zengindiler. Ama Hüseyin paşa hem zen-

gin hem de akıllıdır. Daha komutanlığının 1. yılında padişaha ilginç bir öneriyle, güç gösterisinde bulunur.

"Haydaranlı Aşireti reisi, Patnos nahiyesi müdürü ve 25. Hamidiye Alay kaymakamı Hüseyin Paşa; Teşkil ettiği 4 Hamidiye Alayından 23. ve 25. alaylar için merkezleri bulanan Adilcevaz kasabasında ve 11. ile 12. alaylar içinde merkezleri bulunan Hamur nahiyesinde, ismi padişaha ait olmak üzere mezkûr 4 alaya yetecek tarzda merkezi ordu yi hümayundan gönderilecek resimlere uygun olmak üzere, kendi kesesinden iki askeri daireyi inşa edeceğinden bahisle, Padişahın onayı ve bilgisinin alınması için dilekçe vermiştir. Dilekçenin içeriğinin acilen yerine getirilmesi padişahın emir ve fermanına bağlıdır.

1893,

4. Ordu Müşiri Zeki

Kürtlerin en büyük sorunlarından biri aşiretler arası çatışmadır. O süreçte Qeleni, çaldıran ve Muradiye'deki hayderanlılar iran'ın teşvikiyle Celalilerle sonrada Tahırxanın öldürülmesiyle; Hüseyin bege takori ve dolayısıla takorulerle savaşırlarken, Patnos mıntıkasında da Hüseyin paşa sipkilerle çatışmak üzereydi. Bölgede çok bilinen bir olayla Hüseyin paşa'nın Abdülmecit beyi alıp zomıke getirmesiyle büyük bir çatışmanın önüne geçilmiş oldu. Aşıdaki belge bu konuya ilişkindir. 'Haydaranlı Kürtleri Beyazıt sancağına bağlı Patnos kazası yetkililerinden Hüseyin Paşa mahiyetini de alarak Erzurum ve Van yolu üzerinde yeniden talan ve tecavüze koyulmuşlardır. Hüseyin Paşa rütbesinin livalığa yükselmesinden sonra daha ziyade ihtiyatlı davranmakta ise de, Erzurum vilayeti işlerince vefat eden Haydar Paşanın valiliği esnasında husule gelip, adı geçenin vefatından beri şiddetlenen olaylardan istifade ile eski şekavetini icraya başlamak ve kazası dâhilinde zaten cari olan güvensiz ortamdan, Heyderanlıların komşuları Sipikanlı Aşiretiyle aralarında intikamcı hareketlerin meydana gelmesi üzerine şiddet fazlalaşmıştır. Gerek Müslim ve gerek Hıristiyan ahali bu halden şikâyetçidirler'

1895 lere gelindiğinde tüm Kürdistan da Ermenilere yönelik büyük bir eylemlilik görülmektedir. Osmanlı ilk önceleri o durumu basit yerel

asayiş sorunu olarak görmek ve göstermek eğilimdedir. Fakat özellikle Erciş ve adilecevaz 'fılıstan' Ermenilerine yönelmeler olunca ve bu yönelmelerden ecnebiler hamidiye alaylarını sorumlu tutulunca, kendilerini savunmak durumunda kalan hamidiye reisleri de bu konuda talimat aldıklarını söylerler. Osmanlı yönetimi bu kez de bu talimatları İstanbul da okuyan kürt aşiret reislerinin çocuklarından geldiğini söyleyerek, sıyırmaya çalışır.

'Zabtiye Bakanlığı Erzurum ve Van dolaylarında ki, aşiret reislerine, Ermeniler aleyhine der saadet'ten meçhul imzalarla mektup gönderildiğinin haber alınması üzerine; postahanece ve zabıtaca tahkikatlar yapılarak, adı geçen mektupların kimler tarafından gönderildiğinin anlaşılması ve dikkat edilmesi Hazreti Padişahın iradesinin gereğidir. Bu konuda, posta ve telgraf nezaretine her sene tebligatlar yapıldığı ve bakanlıkça da bu usul üzerine emir ve fermanı hümayun tetkikat icrasıyla elde edilecek malumatın bildirilmesi 10 Teşrini Evvel 1311 tarihli ve 360 numaralı müzakere ile bildirilmiştir. Ve bu idarelerce de, derhal icap edenlere lüzumlu talimatlar verildiği gibi, Van ve Erzurum vilayetleri Polis Komiserliğine şifre ile icrai tebligat edilmişti. Be sefer Van vilayeti komiserliğinden alınan cevabi şifreli telgrafta;

"özel bir şekilde ve gizlice yapılan tahkikata göre yakın vakitlerde aşiret reislerine öyle mektuplar gelmeyip, ancak tahminen 4–5 ay önce der saadetteki aşiret mektepleri çırakları vasıtasıyla, aşiret reislerine Ermeniler aleyhine tahrik içerikli mektuplar gelmiş ve o vakit günlük fenalıkların oluşmasına sebep olmamış ise de, şu birkaç gün zarfında Van'ın Erciş ve Adilcevaz kazaları hududunda bulunan Kürtlerin, Ermeni köylerine taarruz ile bir takım gasp ve hücumlar yapmalarının, adı geçen mektuplardan kaynaklandığı düşünülmüştür. Tahkikatlar devam etmektedir." Durumlara cevaben yüksek sadarete yazılmış olmakla o hususta ki emir ve ferman padişahındır.

20 Teşrini Evvel 1311

Zaptiye Nazırı '

Görüldüğü gibi yukarıda ki belge Ermenilere yönelmeyi tetikleyen önemdedir. İnkâr ise, bu coğrafyada yaşayanların aşina oldukları bir

durumdur. Suç şüphesiz, suçlu bu fiilleri işleyenler kadar, onlara dokunulmazlıklar vererek, silahlandıran, onlara Ermenileri düşman belleten devlet zihniyetinindir. Ermeni gâvur, ona karşı savaş küfürle savaştır. Öldürürsen cennette gidersin, ölürsen şehitsin, savaştığın Ermeni'nin malı da helalse, üstelikte o coğrafyanın zenginlikleri de onlardaysa, kimi durdurabilirsin ki

Bunun üzerine; Ermeni köylerine yönelik taciz ve tecavüzler başlar. Osmanlı arşiv bilgilerinde olayların başlangıcında; bu saldırıların Hüseyin; Emin ve Temır paşa'ya bağlı güçlerce gerçekleştirildiği belirtildiği halde, daha sonra önce Hüseyin paşa sonrada diğerleri aklanır.

'Bazı Kürtler tarafından öteye beriye karşı yapılan tecavüzlerin yerel hükümetler tarafından; Aşiret reislerine ve özelikle Hamidiye umerasından birine isnat edilerek, itham edilmeleri, yapılan tahkikatlarla çoğunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Hüseyin Paşa hakkında ki bilgilerinde bu kabileden olması kuvvetle ihtimal dâhilinde olup, bununla beraber bu hususta gerekli tahkikatlar yapılmaktadır. Yerel Hükümetlerce şahıs hedef gösterilerek şikâyetlerde bulunulması, adı geçenlerin beyhude yere düçarı itap ve lekedar olmalarına sebebiyet vermektedir. Bu halin devamı caiz olmadığı gibi zararlıdır da, gerekenin buna göre yapılması. Emir ve ferman hazreti veliyül emrindir.

9 Teşrini Sani 1312

Serasker Rıza'

O yıllarda Ermenilerin yerleşik olduğu her yerde Ermenilere yönelik çok büyük saldırılar gerçekleşir. Hamidiye alaylarının faaliyet alınlarında çok daha fazlası gerçekleşir. Muşta vali saraya gönderdiği yazı da muş'un xıvyan köyünde Hacı musa bege xoytinin Ermenilere yapılanları kalu kaleme almak mümkün değil demektedir. Yine aynı şekilde Van, Hakkâri, Bingöl Bitlis daha doğrusu tüm Kürdistan'da Ermenilere saldırılar olur. Van ve muş'ta Ermeniler ya dağlara yada şehirde topluca bulunabilecekleri mahalelere sığınırlar. Esasen, Osmanlı devletinin gerçekleştirmek istediği de budur. İnsanın iyi ki dış

güçler var diyesi geliyor. Batının tüm baskılarına rağmen Ermenilere yapılanların önü alınamıyor. Hamidiye mensuplarının bazılarına Göstermelik bazı işlemler yapılıyor. Çünkü Ermenilere yapılanlar esasında hamidiye alaylarını oluşturan iradenin istediği icraatlardır. Bu nedenle önlemlerden bir sonuçta alınamıyor. Çünkü bir sonucun alınması istenmiyor.

Bu olaylara ilişkin Abdullah Varlı'nın çevirisi olan Rusya dışişlerinde görevli olan bir Rus Generalin (Mayevsrıy) yazdığı 19. Yüzyılda Kürdistan'ın Sosyo Kültürel Yapısı, Kürt Ermeni İlişkileri adlı kitapta şu bilgiler var; s.184

"...Ermenilerin ilan ettikleri yol kesici Kürtler birçok sahalarda onlarla dostane yaşamışlardır. Bunun kuvvetli delili, sığınma ve koruma işleridir. Örneğin; 1897 yılında Adilcevaz kazasından geçerken oldukça kalabalık bir Ermeni köyü olan Arîn-Aren'de geceyi geçirdim. Bu köy aynı adı taşıyan gölün doğusundadır. Kılavuzumuz olan zat, köy muhtarı ile papazın bize bazı konularda bilgi vermek üzere geleceklerini haber verdi. Ben hiçbir zaman hemen şikâyetleri kabul etmediğimden, tercümana, onlarla bizzat ilgilenmesini ve neticeyi bana haber vermesini ikaz ettim. Olay şu imiş; Van olaylarında Heyderanlı Emin Paşa Adilcevaz kazasına bağlı 30 Ermeni Köyünü yağmalamak istemiş, köylüler gidip yine Heyderan Ağalarından Hüseyin Paşa'ya sığınmışlar. Bu paşa, Sultan adındaki kardeşi komutasında 60 aşiret süvarisini göndererek onları korumuş. Böylece bunlardan köyleri yağmalanmaktan korumuşlar. Yalnız Sultan Bey yetişene kadar 4 köy yağmalanmış.

Şimdi ise Heyderanlı Hüseyin Paşa'yı buralardan uzaklaştırmak istiyorlar. Bunu da bazı konsoloslukların aracılığıyla yapılacağı söyleniyor. Paşayı uzaklaştırmak için yalnız konsolosluklar çalışıyor. Bu paşa buralardan giderse bunca ermeni köyü korumasız kalır. Bu paşayı uzaklaştırmak yerine onu taltif etmek gerekirken aksini yapmaya çalışıyorlar. Onlar da bunu durdurmak için benden yardım istiyorlar. Ertesi gün bütün köylüler aynı arzuyu dile getirdiler. Benden yardım talebinde bunup yalvardılar'

Bu durum; Hüseyin paşa ile amca çocukları Emin ve temır paşaya

savaşın eşiğine getirdi.

'Heyderanlı Emin ve Temır Paşalar ile Musa Ağa'nın kendi aşiretlerini Pani ismindeki yaylakta toplayarak şu günlerde Beyazıt'a tabi Patnos nahiyesini vurmak ve İran'a savuşmak fikrindedirler. Hüseyin Paşada bilmukabele külliyetli atlı toplayarak, onlara karşı koyma hazırlıkları içindedir. ' denilmektedir.

Osmanlı bu durumdan büyük tedirginlik duyar.

'Patnoslu Hüseyin Paşaya ile Heyderanlı Emin Paşa arasında mücadele ve savaş meydana geldiğine dair, makamı Seraskeriye'ye gelen müşiriyet telgrafında; yüksek makamın ve dini mubini islamın özellikle ehli İslamın arasına nifak sokarak, bu suretle kan dökülmesini ve Müslüman kişilerin zayi olmasını daima arzu etmemektedirler. Hakikati halde bunların "ve inemel müminnune ihvetun" müminler kardeştir ayeti kelimesinin şamil bulunduğu makamı celileye tabi olmak, Müslümanlar arsında ki huzurun tesisine çalışmak, nifaka yol açacak ahval ve hareketlerden sakınmak gerekir...' Aralarındaki bu düşmanlık yıllarca sürdü.

O süreçte Osmanlı yarı sömürge durumundadır. İngiliz ve Ruslar sürekli Osmanlı'ya ültimatomlar vermekte Osmanlılının ermeni politikasını kendi çıkarlarına evirme çabasındadı.lar bu iki güçten başka Osmanlıyla yeni iyi ilişkiler geliştirmek isteyen almanlar ve yeni yükselen güç Amerika da Ermenilerle ilgilenmektedir. Bu amaçla bu ülkelerin askeri yetkilileri bölgeyi her anlamda etüt ederken, çeşitli araştırmalar için bölgeye gelen bilim adamları ve misyonerlerde çoktur. Bunlardan biri alman uyruklu dr. Belektir. Doktor belek süphandağına çıkarken soyulur. Konuya ilişkin belgeler ve ifadesi;

FRANKFURT'LU DOKTOR VALDEMAR BELEK'E SUİKAST TEŞEBBÜSÜ

10.1898. Cuma günü Hüseyin Paşanın Kürtleri tarafından, Frankfurt'lu Doktor Valdemar Belek'e vuku bulan suikast raporunun tercümesidir.

9 Teşrini Evvel 1898'de sabah erken Van'dan hareketle Bargıri, Erciş, Adilcevaz, Ahlât, Malazkurt ve Eleşkurt'te bulunan taşlar üzerinde ki eski çizgileri tetkik ve okumakla ve Sipan dağının, Diyadin'den kaç metre yüksekte bulunduğunu azım eyledim 12 Teşrini Evvel de alaturka saat 10 sıralarında Erciş'te bulundum. O gün saat 12'de ve Perşembe günü öğlenden evvel kaymakam Mustafa Efendi yanıma geldiğinden, bende saat 10 da iadeyi ziyaret ettim.

Bu görüşmelerde daima Hüseyin Paşanın birkaç avenesi hazır idiler. Özellikle iadeyi ziyaret sırasında hükümet konağında kaymakamın yanında birçok yüzbaşı ve Hüseyin Paşanın Beglerinden adamları bana göstererek, isimlerini söyledi. Kaymakamdan korunmam için yeteri kadar asker talep eylediğimde, maksadımı ve nereye gideceğimi orda hazır bulunanların hepsi anladı. Yani Sipan dağının eteğinde bulunan Nurşan köyünden geçip ve dağın zirvesine kadar çıkıp, Adilcevaz'a ineceğimi hepsi kemali dikkatle dinlediler. Ne kaymakam ve ne de hazır olanlar bu geçeceğim yolların emin olmadığını söylemediler. Yalnız Adilcevaz'dan, Malazkurt'e gideceğimi söylediğim vakit, muhafazam için yanıma asker almamı söyleyip, oralarda hunhar Kürt eşkıyaları bulunduğunu nasihat eylediler. O nedenle, kaymakamın bana refakatçi olarak verdiği iki zaptiye ile yetindim. Onlardan başka bütün seyahatim boyunca; vali Paşadan refakatime tayin buyrulan; bir onbaşı ile tercümanım Brunas İbrahimov ve Van'da mukim Doktor Rinolsek Markar, Beğdasar Naman ve iki uşağı ile birlikteydik.

O gün akşamüstü saat 11'de at ile 25 kilometre yol alarak Gürgüs isminde ki Kürt köyünde, Osman efendinin hanesinde geceyi geçirdik. Sabah erkenden saat üç buçukta Erciş yolundan, mükemmel silahlı üç atlı Kürt, misafir kaldığımız haneye indiler. Elbiselerine göre ikisi Beg ve birisi de uşaklarıydı. Atlarından inerlerken ben onlara selam verdim. Selamımı almadılar, doğruca Osman efendinin yanına gidip onunla ve

başka köylülerle gizlice konuştular. Ben dikkat bile etmedim.

Saat dörtte atla yola çıktım, tahminen bir saat sonra Zakzak köyünün karşısında arkamızdan bir Kürt atlısı, çok süratli bir şekilde, solda ki göl tarafından bizi geçti gitti. Nurişan köyünü geçip, Kesir köyünün yolunu tuttu.

Saat 6'ya çeyrek kala Nurşan köyünün karşısına geldik. Adamlarımı ikiye ayırdım. Yük hayvanlarıyla, uşaklarım markar ve bağdasar'ı bir zaptiye ile doğru yoldan Adilcevaz'a yolladım. Ben; Tercümanım; Onbaşı ve bir zaptiye ile bir kılavuz bulmak için Nurşan köyüne girdik. Köy ahalisi Ermeni olduklarından, her ne kadar para teklif ettiysem de, Hüseyin Paşanın Kürtlerinin korkusundan bir kılavuz bulamadım. Bizi öldürürler dediler.

Öğlenden evvel saat altıyı çeyrek geçe, ben dağa çıkmaknın yöntemlerini iyi bildiğim gibi, Sipan dağının yolu da görülmekteydi. Yol kendiliğinden anlaşıldığından çıkmaya başladık. Saat sekizde, dağın kuzeydoğusundaki sırtta bulunan Parko çiftliğine ulaştık. Orada; Verhun oğlu Muhammet efendinin ailesi, birçok uşaklarıyla yalnız yaşamaktaydılar. Bu Muhammet Efendi, Kesir köyünde yerleşik olup, Hüseyin Paşanın yeğeni olan Ahmet Begın maiyetinden sayılırdı. Ondan, dağın tepesine çıkmak için ücretle iki kılavuz talep eylediysem de yanında 4–5 uşak bulunduğu halde yok cevabını aldım. Ben hiç olmazsa dağın daima karlı kaplı olan yere kadar gelip, biz tepeden ininceye kadar hayvanları tutmak üzere bir adam rica eyledimse de, yine kulak asmayarak beni yemeğe davet etti. Akşam yakın olduğundan kabul etmedim. Saat sekizi çeyrek geçe kılavuzsuz hareket ettik.

Parko ile Sipan dağının arasında biraz yüksekçe bir sırt üstüne çıkmak lazım geldiğinden, yavaş yavaş haritada (b) harfini gösteren yolu takip ettim. Öncelerinde arkadaşlarım benimle geliyorlardı. Az yürüdükten sonra onlar benden aşağıda durup harita da haçlar ile işaret edilmiş yolu göstererek,

- Daha güzel bir yol bulduk, aşağıya geliniz diyip bağırdılar. Parto çiftliğinden de aynı sedalar işitildiğinden büyük kayalar önüme perde oldu. Haritadaki çizgili yolu terk edip, adamlarımız olduğu tarafına inmeye başladım. Onlar beni bekleyecekleri yerde, bir kayalık dere

içinden çıkmağa başlayıp yollarına devam ettiler. O nedenle görüş mesafemden çıktılar, Onları büsbütün kaybettim. Bu esnada Parto'dan; Kesir köyüne giden yolda önde yavaş yavaş yürüyen iki atlı ile yüklü öküzlerden oluşan bir kervan gördüm. Vukuattan sonra arkadaşlarımdan işittiğime göre; bu iki atlı uzaktan arkadaşlarıma bağırıp;

- Kimsiniz demeleriyle arkadaşlarım

- Askeriz,

Nereye, niçin gidiyorsunuz? Sorularına

- Alman konsolosunu dağa çıkarıyoruz

Cevabını aldıktan sonra iki atlı yollarına devam etmişler. Ben ise, adı geçenleri daha sonra karşıma çıkan bir sırtın arkasından bir bana ve birde kervana baktıklarını görüp kervanı bekliyorlar zanettim. Kesir köyüne giden yola yakın geldiğimden ve arkadaşlarımı o an görmediğimden hangi yoldan gittiklerini kervancılardan sordum. Onlar kayalı dereyi gösterirlerken ben düz Van tarafında kolay bir yol görüp,

- Buradan da oraya çıkılıyor mu? Dediğimde.

- Evet, çıkılıyor demeleriyle, bu dereyi daha kolay bulup, çıkmaya başladım. Ne zaman ki, harita da ki küçük (a) harfine geldim, arkamdan birkaç kere

- Gel gel seslerini işittim. Dönerek gördüm ki kervanın önünden gelen iki atlıdan biri (b) noktasında ve diğeri bana doğru geliyor. Gel gel sesinin bana olmadığını düşünüp yine rahatça yoluma devam ettiğim. Yine,

- Gel gel sesini işittim. Durup baktım. Dağ eteğinde bulunan Şâhısı Osmanlı askeri Şahane üniformasıyla görüp,

- Ne var diyip sorduğumda, diğer fakir elbiseli ve atlı Kürt de;

- Gel gel diyip çağırdı. Ondan benim adamlarımın oraya çıkıp çıkmadıklarını sordum.

- Evet dedi. Onun üzerine adı geçenin yanına gittim. Birlikte diğerinin yanma gittik. Tahminimizce, Hamidiye Alayı yüzbaşısı üniformasını giymişti. Üstünde bu üniformayı gördüğümden tamamen onlara güvendim. Zan ettim ki; onlar, oralar da her yerde görüldüğü gibi hırsız, eşkıya ve Ermeni asilerini takip ve araştıran karakollar-

dandır. Bu yüzbaşı efendi, beni kemali lütuf ve iltifatla kabul edip, arkadaşlarımın başka yoldan gittiklerini söyleyip beni onlara ulaştıracağına söz verdi. Ben de inanıp onu takibe koyuldum. İyi kanat ediyorum ki; bu hal Parto'dan üççeyrek veya bir kilometre uzak mesafede ve arkadaşlarımın o anda yukarıda beni bekledikleri yerden iki veya üç yüz metre uzaklıkta idi. O Yüzbaşı üniformalıya,

-Yüzbaşımsısınız dediğimde

- Evet

- Köyünüz nerde soruma Kesir köyünü gösterdi. Hanesini sorduğumda

- Yok, demesiyle biraz hayretle ve şüphelendim

- İsminiz nedir hitabıma

- İsmim de yok diyip, sert bir cevap vermesiyle şüphe ve endişelerim arttı. Biz bu konuşmalardayken, sol tarafımda arkamızdan gelmekte olan fakir Kürt ki, mutlaka onun uşağıdır. Heybemi karıştırdığını his ettim. Ondan sonra önümde giden yüzbaşıya yaklaşıp heybemden aldığı bir şeyi gösterdi. Bir paket fişekti aldığı. İki kürt eşkisasının eline düştüğümü o an anladım. Arkama geçtiler, kaçmak imkânsız, savunmada anlamsızdı.

Çünkü benim yanımda yalnız küçük bir Roolver, onların yanında ise dolu iki tıving vardı.. Arkadaşlarıma haykırmak istedim. Fakat iyi anladım ki, derhal arkamdan kurşun ile vurulurum. Nihayet ister istemez, iki eşkıyayla yola devam ettim. Onların arzusu benim ile arkadaşlarımın arasına kayalar getirip, bir şey işittirmemek imiş. Nihayet dağdan inmeğe başladık. Buralarda yalnız konsolosların biraz emniyet altında seyahat ettiklerini bildiğimden,

- Benim Almanya konsolosu olduğumu biliyor musunuz? Dediğimde

- Evet dedi..

- Heybetli Osmanlı padişahının, bende teskeresi var biliyor musun? Deyip sorduğumda

- Evet, biliyorum dedi.

Bu arada atımızı sürerek bir veya bir buçuk kilometre yol aldık.

Birkaç küçük tümsek geçtikten ve artık tepede olmaları beklenen arkadaşlarımın bizi görmelerinin zor olduğu bir yere geldiğimizde, yeri planlarına muvafık ve münasip gören şakiler hayvanlarından inip beni de inmeğe zorladılar. İndim beni soydular her şeyi alırlarken

- Bu nedir diye soryorlar ve

- Ver ver diyorlardı. Kronometre, Pusula, Gözlük, Fotoğraf Makinesı, Roolwer, Barometre kendi elleriyle ceplerimi boşaltıp hepsini aldılar barometre, pusula ve özellikle beş aydan beri seyahatim esnasında dikkatle yazdığım çok önemli defterimin iadesini çok rica etiysem de kabul etmediler. Çantamda bulunan Osmanlı paralarım ve Rus banknotlarını aldıkları halde yine

-Para para diye bağırıyorlardı..

Ben başka param yoktur dedim. İnanmayıp meşinli çeketimi, çizmelerimi soyup para aradılar. Eğerde bağlı bulunan örtüyü de istediler. Ben kayış çözmekle meşgul iken, atımın öbür tarafından bir buçuk metre uzaklıktan yüzbaşı tıvıngını üzerime doğrulttu.

-Etme, bende ne varsa verdim dedimse de, az daha yükseltip tetiği çekip ateş etti. O anda korkumdan belki başımı oynattığımdan alnımdan vurulacağım yerde, kurşun sol kulağımdan sıyırıp, paralayıp geçti. Aklımı hemen başıma toplayıp sanki vurulmuş ve ölmüş gibi hemen kendimi gayri ihtiyari yere attım. Sağ tarafıma düştüm. Bir daha ateş ettiğinde boynumun sol tarafını yaraladı. Boynum sağ elimin üzerinde iken, parmaklarımda saçma ile yaralandı. Uşak da bir el ateş ettikten sonra tıvıngın dipçiğiyle sol tarafıma böğrümün altından bütün kuvvetiyle vurdu. Bu kuvvetli vuruş ölüp ölmediğimi anlamak içindi. Her ne kadar yaralar ve dipçik ıstırap verdilerse de, bir parça kımıldar isem büsbütün öldüreceklerini anlamıştım. Hiç kımıldamadım. Artık beni öldü zan ederek, atımı da beraberlerinde alıp gittiler. (Beni soydukları esnada zaptiyeleri görürler ise, beni öldürürler zan ettiğimden, öldürmesinler diye, çabuk olun, zaptiyeler gelmeden alın gidin dediğimden) surat ile firar ettiler.

Yüzbaşının uşağı, kaç defa yükseğe çıkıp gelen veya gören var mı? Diye etrafa baktı. Üzerimde yalnız pantolon, gömlek, yelek ve çorap kaldı. Kürtler gittikten sonra başımı kaldırdım. Sürünerek dağın

tepesinin göründüğü yere gittim ise de, kalktım belki Kürtler bir yere gizlenirler beni veya arkadaşlarımı görerek bir daha vurmasınlar dedim. Biraz sonra Parto'dan Kesir'e giden yola ulaştım ve yoluma devam ettim. Parto'ya geldim. Muhammet Efendiye hepsini naklettim.

- Şakilerden birinin yüzbaşı üniformasını giymiş olduğunu söylediğimde kim olduğunu anladığını ima edercesine aniden haykırdı ve akrabasından bir ağayla gizlice söyleşti. Bu ikisinin eşkıyaları tanıdıklarına şüphem yoktur. Hayret edici bir surette bu şakilerin Kürt olmayıp, Ermeni asileri olduklarına beni inandırmaya gayret ettiler. Ben bunu kesinlikle ret ettim.

- Ermeniler ile Kürtlerin konuşmalarını, eşkâllerini iyi ayrıt edebilirim dedim.

Muhammet Efendi bir at bulmak üzere iken, kadınlar biraz et pişiriyorlardı. Muhammet Efendi ile ağa bana birer çeket verdiler. Biri Kürt çeketi, diğeri de Hamidiye zabit çeketi idi. Muhammet efendi, ağası ve ben atlara bindik dağa çıkmaya başladık. Adamlarımı aradık, biraz sonra yakın bir dağın ardında bulduk hepsi rahatça oradaydılar. Muhammet Efendi ve ağası eşkıyaları yakalamak için takip etmeyi teklif ettiler. Kuvvetim yoktu. Tercüman ve zaptiyelerin biriyle Parto'ya geri döndüm. Biraz sonra diğer zaptiyeyle Muhammet Efendi ve ağasından başka 7 Kürt ile geldiler ki, aralarında kesirde oturan Hüseyin Paşanın yakını Ahmet Beg'de vardı. Benim at'ımı getirdiler. Atımın yalnız yuları duruyordu. Atımı buraya getirmelerine çok hayret ettim. Tercümanım onlara

- Nerden geldiklerini sordu.

- Kesirden dediler.

- Bu atı nerde buldunuz dedi.

- İşittik ki bir Alman konsolosu soyuldu ve öldürüldü, o nedenle dağa çıktık ve bu hayvanı bulduk.

- Alman konsolosunun öldürüldüğünü kimden işittiniz sorusuna cevap vermediler.

- Eğer eşkıyalar, sizin adamlarınızdan değil ve size söylemedilerse orda bir hayvan olduğunu nasıl bilebilirsiniz. Nasıl 7–8 km dağa çıkıp

bu hayvanı bulup doğruca Parto'ya getiriyorsunuz.

- Almanya konsolosunun parto'dan geldiğini elbette eşkıyalar size haber verdiler dedim.

Yine cevap veremediler. Tercümanımın fikrine göre ki, Ahmet Bege de söyledi ve Ahmet Beg ret etmedi.

Eşkıyalar Ahmet Begın adamlarından idi. Onun emriyle bu fiili irtikâp ve icra ettiler. Beni öldürdükten sonra atımı Kesire götürdükler. Ama Ahmet Beg hayvan ve İngiliz takımları köyde görülür. Fiil anlaşılır korkusuyla hemen hayvanı naşımın yanına getirdi. Böyle yapmalarının nedeni, bu işi Kesir'den yaptıkları düşünülmesin diyeydi. Kürtler beni orada bulmayarak bilgisizce Parto'ya geldiler. Parto'ya geldiklerinde failin kendileri olacağının bilineceğini düşünemediler. Biz bunları konuşurken bir Ermeni gelip tercümanımla Ermenice konuştu. Tercümanım eşkıyanın eşkâlini tarif ettiğinde Ermeni, yüzbaşının kim olduğunu bildiğini söyledi. İsmini söylemesini istediğimde Kürtler tarafından engellendi.

Benim yaralarım çok ağrıyordu. Bu nedenle zaptiyeler ertesi güne kadar orada kalmamı istedilerse de, ben ertesi gün 20–30 kilometre gitmeye muktedir olamayacağımdan hemen hareket ettim. Muhammet Efendiden birkaç adam istedim. O bana iki silahlı Kürt gösterdi. Razı oldum. Alaturka 12 sıralarında bir zaptiyeyle kalktım.

Tercüman ile onbaşı; refik olacak iki Kürdü beklediler. Fakat bir çeyrek sonra, yalnız tercüman ve onbaşı geldiler. Sordum;

- Muhammet efendinin verdiği Kürtler nerde?.

- Siz gittikten sonra Kesir'den dörtnala iki atlı geldi. Muhammet efendiye bir şeyler söylediler o da Kürtleri veremem dedi. Biz de geldik dediler. Tercümanım bana eşkıyanın atlarını sordu.

- Biri duru, diğeri de al dedim.

- Eşkıyanın birisinin yüzünde lekeler varmıydı dedi.

- Evet dedim bu uşak idi. Al At'a binmiş idi dedim.

- Doğrudur. Al At'taki Kürdün lekeleri vardı dedi. Yani şimdi süratle gelip Muhammet Efendiyle gizlice söyleşen Kürtlerden birinin o olduğu fikrinde olduğunu söyledi. Onlar belki de Kesir'de elbiselerini

değiştirip bir tepenin ardında beklemişlerdi. Sonra beni gördüklerinde çabuk geldiler ki, Parto'da bulunan Kürtlerle beraber görülüp bu olayın failleri oldukları zanedilmesin. Karanlık başladığından biz mümkün mertebe süratle Adilcevaz'a doğru yol aldık Bir saat sonra hava soğudu. Yaralanmış kulağım soğuk almasın diye, tercümanım;

- Başınıza bir sargı sarınız dedi. Ben bir beyaz havlu ile başımı ve kulaklarımı öyle sardım ki, yumuşak şapka hiç görünmedi. Bu havlu ve Kürt çeketiyle onun üzerindeki Hamidiye zabit çeketi. Bir saat sonra ikinci defa hayatımı büyük bir beladan kurtardı.

Çünkü alaturka saat iki civarında Nurşan ile Sipan ve Erciş ile Adilcevaz'ın birleştiği noktada arkamda ki tercüman önümde ki iki zaptiyeye

-Orada yolda adam var diye bağırdı. Karanlıkta bir şey görmek mümkün olmadığından bahisle zaptiyeler;

- Hayır, bir şey yok dediler. Tercüman ısrar etti.

- Önümüzde sağ tarafta adam görüyorum dedi. Birkaç adım sonra sağ tarafta yolda dört adam gördük ve anladık ki,bunlar iyi silahlanmış Kürtlerdi. Onlar bir kayanın dibinde idiler. O sırada tercüman sol tarafta biraz aşağıda 15 Atlı daha gördü. Biz yaklaşırken görülmemek için gerilediler. Sağ tarafımda ki dört Şahıs zaptiyelere,

-Kim var diye bağırdılar. Zaptiyeler

- Asker diyip cevap verip, Kimsiniz diye sordular.

- Patnosluyuz eve gidiyoruz dediler. Biz yavaş yavaş yanlarından geçtik. Ve bizim cümlemizi asker zanettiler. Çünkü önde iki zaptiye, ben Hamidiye zabit elbiseli ve beyaz sarıklı, tercimanda soğuktan dolayı zaptiyenin kaputunu giymişti.

Yük hayvanlarım ile renoltsın iki uşağı ve bir zaptiye bu mahalden 10.30 da geçmişlerdi. . O saatte biraz yüksekte Erciş'ten merkeple geri dönen Adilcevazlı bir Ermeni; benim için bekleyen 19 adamı gördüğünde

- Kim var orda, diyip sormalarıyla

- Ermeni demesiyle tıvıngle vurulup öldürülür. Elbiseleriyle eşeğini almaya bile tenezzül etmezler. Benim adamlarım bunu gördük-

lerinde acele Adilcevaz'a kaçmışlar. Bundan anlaşılıyor ki; bu suikast çoktan hazırlanmıştı. Bu 19 kişi beni en az dört saat beklemişlerdir. Eğer gündüz oradan geçseydik şüphesiz hepimizi öldüreceklerdi. Adilcevaz'a gittiğimde, doğruca, henüz atla geri dönen kaymakamın evine indim.

Kaymakam efendi:

- Erciş kaymakamından aldığım telgraftan geleceğinizi haber alıp, bu civarın güvensizliğinden korkarak, yirmi zaptiyeyle öğlenden sonra sizi karışlamaya çıktım dedi. Ertesi gün, kaymakamın evinde bir gün evvel yolda çirkin ve ayıplı bir şekilde öldürülen Ermenin babasını gördüm. Kaymakamın etrafında bulunan kişilerin hepsinin fikri;

-Mutlaka Hüseyin Paşanın adamları bu işi yaptılar ve çalının eşyalarını onun evine götürdüler dediler. 16 Teşrini Evvel 1898 Pazar günü sabahleyin Adilcevaz'dan kalktım, doktorlar tarafından tedavi edilmek için yelken ile Van'a geldim. Çalınan eşyalarımdan; hatırlayabildiğim şeyler aşağıdaki gibidir.

1 Kronomere çok kıymetli

1 Barometro

1 Yaldızlı gözlük

1Pusula

1 Roolwer(tabaca)

1 Fotoğraf makinesı

1 Para çantası içinde 60 Osmanlı lirası ve ikiyüz rupil kâğıt

1 Çift altın küpe

1 Çift süvari mahmuzu

1 Çift süvari çizmesi

1 Bıçak

1 Meşenli çeket

1 Örtü

Fişenkler

Heybe

Fener

Atın gem ve dizginleri

İki ölçü metrosu

Mendil

Tütün tabakası

Özellikle iki mühim seyahat defteri

Cümlesi için bin yedi yüz veya bin sekiz yüz rupil vermiştim.

Eşkıyanın eşkâli;

Yüzbaşı; boyu ince ve uzun, azaları düzgün, tahminen 1 metre 78 santim, siması fevkalade güzel. Uzun bıyık güzel ve simsiyah, koyu renkli bir güzel ruba (elbise) giymiş başında bir Kürt sarığı, duru ata binmiş, omzunda martin marka bir silah.

Uşak; boyu uzun mütenasip (düzgün) tahminen 168 santim siması hatırımda kaldığına göre yuvarlak, bıyıklı, küçük yüzü yıkanmış çirkin, bir yanağı lekeli, elbisesi, bayağı fakir Kürt livası başında sarığı, al ata binili, martin marka silahlı.

19 Teşrini Evvel 1898

Doktor Valdemar Belek Van

M. Zeki paşa hemen teşhisi koyar, O'na göre, olayı ermeni bozguncuları yapmışlardır.

13 Teşrini Evvel 4. Ordi-yu Hümayun Müşirişyetinden şifre

Van Vilayetinden seyahat etmekte olan Doktor Belek, korumalı bir şekilde adı geçen vilayetten kendisine tahsis edilen jandarmalarla, arkadaşlarından ayrılıp Süphandağı'nın diğer münasebetsiz bir yolundan, yalnızca dağa doğru hareket ettiği sırada, iki şahıs tarafından birbirini müteakip üç el tıvıng atılmasıyla kulağından yaralanıp baygın düşmüş, eşyalarıyla parası ve hayvanı gasp edilmiştir.

Van vilayet ve kumandanlığından gelen telgraflarda bildirildiğine göre; adı geçen ölmeyip, hafif yaralanmış ve bu gün hayatta olduğu anlaşılmıştır. Binaenaleyhi yürütülen tahkikat neticesinde, adı geçen olayın failleri Heyderanlı Kasım ağa ile hizmetçisi olduğu haberleri alınmış ve gasp edilen eşyaları tamamen geri alınarak, mahalli hükümete teslim edilmiştir. Orduyu Hümayunları mıntıkasına bu gibi gezgin ve ecnebi memurların gelişleri haber alınır alınmaz, uğrayacakları askeri mevkie derhal malumat ve lüzumlu tebligat verilip, icap ederse koruma verilerek hazreti padişahın şan ve padişahlığına layık bir surette sağ salim yolculuk yapamalarının sağlanmasına özen göster-ilmektedir..

Hâlbuki adı geçen adamın, o havaliye geliş ve seyahatine dair Van Vilayetinden, ne orduyi hümayuna ne de kumandanlığına bu hususta bir malumat verilmemiştir. Olayın meydana geldiği muhitte kuvvetli bir Ermeni fedai çetesi yakın bir tarihte imha edilmişlerdi. O mıntıkada ki Ermeni köylerinde bir takım Ermeni bozguncularının şu anda varoldukları ve gizlendikleri bilinmektedir. Bu nedenle de, bu mıntıkada devletçe istenmeyen halle meydana gelebilmektedir. Süphandağı gibi tenha ve ıssız mahallerde gezecek bir ecnebi gezginin vazifesini yerine getirmek için başıbozuktan farkı olmayan 2–3 zaptiye arkadaşlığıyla yetinmesi, adı geçen vakanın meydana gelmesine sebep verdiği anlaşılmıştır.

Yoksa Ordu-yi Hümayunlarına malumat verilmiş olsaydı. Daha önce arz olunan lüzumlu tebligatlar yapılacağı gibi, büyük taç sahibi sultanımızın rızasına aykırı bir durumun ortaya çıkmasına asla mahal kalmazdı. Bununla beraber bu işe cesaret edenlerin ve heveslenenlerin olduğu da beklenebilir. Bu hususta gerekli tahkikatın yapılarak her halükarda olayın açığa çıkarılacağı ve Padişahın emir ve fermanına uygun adı geçen gezginin yaralarının bir an önce tedavisi için en iyi doktorlar ve hasta bakıcıların hemen Van'a sevk edildiği mübarek eşiklerine yüzümü gözümü sürerek arzı cüret ederim.

14 Teşrini Evvel 1314

Müşir Zeki

Van vilayeti'nden şifre

13 Teşrin Evvel 1314

Şimdi Baş Kitabeti Celilesi vasıtasıyla cevaben arz eylediğim şekilde, Almanyalı Doktor Belek'in yarası hafif olduğundan çabucak tedaviyle şifa bulmuştur. Kendisi yanıma gelip hükümetin tedbirlerinden, teşekkür beyanında bulunmuştur. Parasından otuz üç liradan başka bütün eşyası geri verilmiştir. Yaralayanları teşhis edeceğini beyan ettiği için cesaret edenler Van'a celpleri muhaberededir.

Adı geçen amerikan misyonerleriyle, Rusya ve İngiltere konsoloslarıyla fazlaca görüşmekte olduğundan onların olumsuz telkinlerinden etkilenerek hakikati değiştireceğinden korkuyordum. Mademki, adı geçenin seyahati öyle samimi bir niyete dayanıyor ise, kendisinin teşhisiyle de belirlenecek mütecasırların(cesaret edenler) güzelce soruşturmaya alınarak teşvikçi ve sebep olanların açığa çıkmasıyla durumların daha çabuk meydana çıkacağı beyan edilir. Ferman yetiklinidir.

13 Teşrin Evvel 1314

Vali Tahir

Adı geçen Doktor Belek'ın henüz geri varilmeyen otuz üç lirasının vilayet sandığından verilmesine Van Vilayetine cevaben tebliğ olunmuştur.

4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyetiniden şifre

31 Mart 11315

Rehberi ilmi âlem Hazreti Zilüllahın buyurduğu üzere, bu gün Musul havalisinde bulunan Almanya turistleri bu havalide gezerlerken, Kürt aşiretleri tarafından eşyalarına tecavüz ve çalma meydana geldiği iddia olunması üzerine, derhal çalınan eşyanın ve bu işe cesaret edenlerin meydana çıkarılması için Kürt reisleri tarafımdan sıkıştırılmış ve o sırada bunların bilgilerine müracaat ederek bu husustaki tahkikatın tamamlanması için Van Adliyesi tarafından da, adı geçenler talep olunmuştur.

Bundan sonra adı geçen Hüseyin Paşa'nın celbinden sarfınazar ederek yalnız Temır Paşa mecbur kılınmıştı. Geçende de Hüseyin Paşanın ikametgâhına iki saat mesafede bulunan Adilcevaz kazası adliyesinden bir davadan dolayı adı geçen Paşanın şahadetine müracaat lüzum görülüp talep edildiğinden adı geçen Paşa mahkemeyi mezkur-eye gönderilmiştir. İşte hakikat bu mertebede olup, adı geçen Paşanın halı hazır da mahkeme altına alınması icap ederse gerekenlerin yapılacağını arzı cüret ederim. Emir ve ferman yetkilinidir.

02 Nisan 1315

13.4.1899

Müşir Muhammet Zeki

RUS KAYNAKLARINDA BELEK'E SUİKASTI

...Bu konuda Abdullah Varlı'nın çevirisi, Rusya dış ilişkilerinde görevli Rus General Mayevsrıy; "19. Yüzyılda Kürdistan'ın Sosyo Kültürel Yapısı", Kürt Ermeni ilişkileri adlı kitabında şöyle yazıyor;

Soyguncuardan biri Temır Paşa'nın oğlu Kasım, diğeri de onun hizmetkârıdır. Bu olay, o sırada İstanbul'da bulunan Alman Kralı 2. Wilhem'e kadar ulaşır. İstanbul'a gelen ilk dost kralın müteessir olması üzerine, Osmanlı hükümeti derhal faaliyete geçer. Emir üzerine emirler yağdırarak derhal faillerinin yakalanması ve layık oldukları cezaya çarptırılmalarını emreder. Bunun icabı faillerinin derhal yakalanması iken, ortaya çıkan gerçek tamamen başka türlü olur. Van valisi bütün Heyderan Aşiretini velveleye getirerek, aşiretin büyük ağası olan Hüseyin Paşa'ya kadar haberi ulaştırdı. Bu paşa, bizatihi birkaç kez zat-ı şahanelerinin anana kabul edilmişti. Aynı zamanda civarda bulunan bütün subayların serdarı idi. Zat-ı şahanenin misafiri olan alman Kralı'nın uyruğunda bulunan doktorun başına gelen bu felaketi Heyderan Aşiretinin yüzüne sürülen bir kara leke olarak kabul ediyordu. Ve bu lekenin hemen temizlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Gerçi aşiret arasında bu leke pek o kadar önemli görülmedi. Zira kendini

bilmez bir cahil tarafından işlenen bir sç herkesi kapsayamazdı. Bununla beraber, Hüseyin paşa olayın önemini fark ederek doktorun çalının bütün eşyalarının en yakın zamanda kendisine iade edileceğin ve bunu yapan kişi her kemse, cezasız kalmayacağını Van valiliğine bildirdi. Bir hafta içinde doktordan alınan bütün eşyaları van'a gönderdi. Ve bu eşyalar Van'da bulunan Doktor Belek'e geri verildi.

Bu arada Hüseyin paşa kesinlikle canileri bizatihi teslim edeceğine söz veriyordu. Buna aitbir mehil istedi. Zira cani kaçmıştı. Van valiliği ise, işin başından sonuna kadar kayıtsız kaldı. Zira iş Hamidiye Kürt aşiretlerine ait idi. Buna da ancak dördüncü ordu mareşali karışabilirdi. Hatta Van valiliği askeri birlik veya başka bir kolluk kuvveti dahi gönderememişti. Göndermiş olsaydı bile yine bir anlam ifade etmezdi. Heyderanlı Aşireti de diğer Hamidiye Kürt aşiretleri gibi mülkiye memurlarının emirlerini hiç dinlemezlerdi. Gerçekten Hüseyin Paşa işin başında müdahale etmese doktorun hiçbir eşyası iade edilmezdi.

Doktorun olayını takip etme vazifesi, Van'da bulanan ingiltere'nin konsolosu yüzbaşı elyon'a bırakılmıştı. Bundan dolayı doktor ile konsolos, canilerin hemen yakalanıp tevkif edilmelerini talep ediyorlardı. Kendilerine mümkün olanı, kesinlikle hemen yapacaklarını ifade ettikleri halde, hiçbir şey yapmıyorlardı. İngiltere hükümeti Van'daki konsolosluklarını değiştirdi. Yüzbaşı Elyon yerine Yüzbaşı Mansel'i gönderdiler. Doktorla bu zat çok fazla çalışıyorlardı. Bunların amaçları yalnız Kasım Ağa ile hizmetçisi değildi. Onlarla birlikte bir Kasım Ağa'nın pederi olan Temır Paşa ve yirmi bir kişilik bir grupla birlikte özellikle Hüseyin Paşanın da cezalandırılmasını istiyorlardı. Sonunda müşirin emriyle Temır Ağa 1898'de Van'a geleceği biliniyordu.

Doktor ve İngiltere konsolosunun çalışmaları amaçlarını aşmıştı. Onlar sanmışlardı ki, eğer birkaç kürdü de bu canilerle birlikte getirseler iş daha kolaylaşır. Fakat iş gittikçe müzminleşiyordu. Zira yirmi beş adamı birlikte getirmek çok zordu. Hele bu insanlar, Kürt aşiretlerinden olunca zaten iş daha da zorlaşır. Doktor ile konsolosun düşünceleri şu merkezde idi. "Kürtleri daima baştan tutup yok edeceksin." Bu da pek kolay olmazdı.

Bunların en önemli amaçları Patnos Serdarı olan Hüseyin Paşa'yı

doğudan uzaklaştırmaktı. Çünkü bunun uzaklaştırma zamanı çoktan geçmişti. Hüseyin Paşa yörenin en etkili paşalarından olduğu için onun burada bulunması Ermenilerin ve İngiltere'nin işine gelmiyordu.

Görülüyor ki, İngiliz konsolosu, ermeni olaylarında Hüseyin Paşa'nın emrindeki mıntıkaya tek bir ermeni komutacının girememiş olmasından dolayı, şimdi Hüseyin Paşa'nın şiddetle cezalandırılmasını ve mıntıka dışına sürülmesini istemektedir. Konsolos, niyetini biraz fazla konyak içip, artık ne söylediğini bilmez duruma gelince şöyle açıklamıştı;

-Rusların Hüseyin Paşayı savunmalarının nedeni, Hüseyin Paşa'nın onların hesabına çalışmasındandır. Rus hazinesinden paşa'ya daima para veriliyor ve onu istedikleri gibi kendilerine çalıştırıyorlar. Bu konuyu herkes biliyor.

Hiç bir Rus'tan buna menfi yâda müspet bir cevap verilmeyince İngiliz konsolosu kendinden susar. Daha sonra ben çok kısa bir zaman içinde doktorla tanıştım ve birlikte gezintiler yaptık, İngilizlerin işi, böylelikle kışkırtma yaparak kendi siyasetlerini gizlemekten ibarettir.

Bütün ısrarlar üzerine Hüseyin Paşa Van kentine gitmek için hak et etmeye başladı. Fakat Van'a bir konak mesafesi kalınca Van'a çağrılmasının sebebini öğreniyor ve atının başını çevirerek geri köyüne dönüyor. Böylelikle hiç kimsenin emrini dinlemeye mecbur olmadığını ilan etmiştir. "artık bundan böyle bu yabancılar benden başka bir şey beklememelidirler." Diye kendilerine haber göndermiştir.

Doktorla sohbetlerim esnasında, kendisine bu olayın sonuçsuz kalacağını anlattım. Fakat doktor ısrarla bana olayı sonuna kadar takip edeceğini söyledi. Ama Hüseyin Paşa bir daha Van'a ayak basmadı ve doktorla İngiliz konsolosunun ısrarlarına rağmen çok rahat bir şekilde köyünde yaşamına devam etti.

En sonunda 1900 yılında Kasım ağa kendi arzusuyla bizzat mahkeme huzuruna çıktı ve kendisinin kaçmadığını ispat etti. Avukatı ise müvekkilinin Dr. Belek'i ermeni komitacılarından sanarak, ona yanlışlıkla ateş ettiğini ifade etti. Bunu destekleyen birçok delili de mahkemeye gösterdi. Daha sonra mahkeme her iki sanığı da beş yıl cezaya mahkûm etti. Fakat her iki sanığında memleketlerinde serbestçe

dolaştıklarının kesin delili mevcuttur. Zaten herkeste aynı kanaati taşır.

İşte yukarıda anlatılan hamidiye Kürt aşiretlerinin ikamet ettikleri bu yerlerin henüz tamamen Osmanlı hükümetinin hâkimiyetinde olmadığının delilidir. "

DOKTOR VALDEMAR BELEK'E SUİKAST TEŞEBBÜSÇÜSÜ VE KASIMIN AKİBETİ

Temir Paşanın kızı Gozel dillere destan bir güzel. Mala Zoreden biriyle evliymiş. Amcasının oğlu Cemal (Cemal'e Tosın ağa) Gozela Temır Paşaya aşık. Kardeşi Kemal ile Gozeli kaçırma teşebbüsünde bulunmuş. Bu olaya Mala Zorenin yeğeni olan aynı zamanda Gozelin kardeşi Seyran Xatunla evli olan Hüseyin Paşanın oğlu Usıv Bey duruma müdahale eder. Kemal ve Cemal kardeşler İran'a Gozel de babasının evine döner. Gozelle evlenmek isteyenlerin girişimi durmaz ve bu durumu kızan kardeşi Kasım, Gozele talip olanlardan birini öldürür ve kendisi de öldürülür. Cemal ve Kemal aşiret içinde sevilen, çok yakışıklı ve yiğit iki kardeştir. Bu olayı anlatan bir güzel bir klam var "Şere sibe ke kır ke nekır… "

ERMENİLERİN MAL CAN VE KÖYLERİNE YÖNELİK SALDIRILAR SONUCU ORTAYA ÇIKAN TABLO

Vangölü'nün kuzey tarafında mevcut olup, Kürt aşiret reislerinin tecavüzlerine hedef olmuş olan, bazı Hıristiyan köylerinin isimleri ve karışıklıktan önce mevcut olan mıntıka ve hayvanlarının miktarlarıyla şimdiki miktarını beyan eden defterdir.

Kaza isimleri	Köy isimleri	Önceki mevcut Hane	Önceki mevcut koyun	Şimdiki mevcut hane	Şimdiki mevcut koyun	mülahazalar
Erciş kazası	Azrof	200	3000	22	0	
	Zağzağ	60	1200	10	40	
	Cotkiye	80	1500	tamemen harap olmuştur.		
	Kınzık	60	1500	11	0	

İş bu köyler Kürt reislerden Emin Paşanın adamları tarafından yağma ve tahrip edilmiştir.

Kaza isimleri	Köy isimleri	Önceki mevcut Hane	Önceki mevcut koyun	Şimdiki mevcut hane	Şimdiki mevcut koyun
Adilcevaz	Norşin	100	2000	15	80
	Peşnekomır	100	1500	şimdi tamamen tahrip edilmiştir	
	Kerekeşiş	60	800	40	100
	Sipan Bala	60	1500	40	100
	Aşağı sipan	50	1000	32	50
	Nurşencek	80	1000	25	50
	Koçırin	80	950	60	30
	Huarnez	80	850	45	130
	Perğut	65	1000	40	150
	Arîn	120	1800	70	150
	Aranhoz	130	2500	60	250
	Arçıra	45	650	15	50
		1.370	**22.750**	**485**	**1.210**

Bu şekilde Kürt reislerden Hüseyin Paşanın adamları tarafından yağma ve tahrip edilen Adilcevaz köyleridir.

Bağlı olarak takdim kılman defterlerin mütalaasından anlaşıldığı gibi, Kürt reislerden Hüseyin, Emin ve Hacı Temır Paşaların irtikâp ettikleri mezalim ve baskıdan dolayı Erciş ve Adilcevaz kazalarında bulunan köylerden çoğunun Müslüman olmayan ahalileri perişan haldedirler. Adilcevaz kazasına tabi Karakeşiş köyünün köylüleri; Hüseyin Paşaya mensup bazı Kürtlerin vaki olan sıkıştırma ve tehditleri nedeniyle, evlerini terk ile firara mecbur olmuşlardır. O havalideki her yerde durum aynıdır. Bu mıntıkadaki her yer aynı durumdadır. Köylüler vergilerini ödemekte oldukları ve tarlalarını sürüp ektikleri halde, mahsulâtlarının hepsi Hüseyin Paşanın adamları tarafından zapt edilmektedir. Hatta iş bu malumatı veren zat kendi kurduğu çadırın civarında bulunan ağaçlarını bile, Hüseyin Paşanın adamlarının kesmeye yeltendiklerini gözleriyle görmüştür. Güvendiği bir zabıta erine durumu iletmiş ve kendisinden Hüseyin Paşa'dan korktuklarından, adamlarının yaptıkları gasp ve talanları men etmeye cesaret edemedikleri cevabını almıştır. Bu Kürtler kendi bahçesinden kestikleri 150 ağacı bu köye yakın bir köyde Hüseyin Paşa'nın yaptırmakta olduğu bir ağılda kullanmak için götüreceklerini ifade etmişlerdir. Ağaç kesme emrini de Hüseyin paşadan aldıklarını söylemişlerdir.. Hatta adı geçenler kötü hareketlerini o dereceye vardırmışlardır ki, şayet köyün birinde ağaç bulmazlar ise, mevcut hanelerin direklerini ve keranlarını söküp, cebri bir şekilde hane sahiplerinin Araba ve hayvanlarıyla ve onlar nakl ettirilmektedirler.

Yani Kürtler o havalideki, Hıristiyanları adeta kendi köleleri gibi istihdam ediyorlar denilse caizdir. Gölün güney tarafındaki köylerin durumuna gelince; Kürtler kendi reayaları saydıkları Hıristiyan köylerinden haraç almaya kendilerini yetkili saydıklarından ve bunlar diğer taraftan devlet hazinesine de vergilerinin tamamını ödemeye mecbur olduklarından, iki tarafta da ödeme yapmalarından dolayı bari gıran(ağır yük) altında ezilmektedirler. Sipan Dağı eteklerinde bulunan ovalar, gayet verimli araziler olup daha önce Van şehrine lazım olan hububatın hepsi, bu ovaların mahsulâtından tedarik ediliyordu. Şimdi ise, bu arazilerin çoğu terk edimleş haldedir. Vaktiyle ağaçlar ve bağlar

ile çevrili olan çok sayıda köy bu gün ya pek hırap haldedir yada Kürtlerin eline düşmüştür. Bu sebepten devlet hazinesi zarar etmekte ve zararların miktarı da gün be gün fazlalaşmaktadır. Gelecek ilkbaharda bir kıtlık meydana gelebilir düşüncesiyle ve tahıl fiyatının artacağı beklentisiyle Hüseyin Paşa şimdiden mümkün olacağı kadar mahsulâtı erdiye ve hububatı stoklamaktadır.

Van valisi, itidal ve dirayet sahibi tedbirli bir zat olduğundan köylülerin güvenini kazanmış ise de, ne çare ki hükümet, sözü edilen bu Kürtleri engellemek hususunda henüz şiddetli tedbirler almadığından, önceki gibi Tahir Paşa Hazretlerinin de; vilayetin saadet hal ve memuriyetini iadeye muvaffak olamayacağı açıktır. Kürtler asla hükümetin sadık tebaalarından sayılamazlar. Hükümet memurlarını açıkça tahkir ettikleri gibi, Allah muhafaza şayet oralarda dışarıdan bir uygunsuzluk meydana gelse, galebe edecek olanların tarafına geçerler. İş bu malumatı veren zat bağlı defterde isimleri gösterilen köyler gibi daha birçok köyün isimlerini de gösterebilir iken, bundan sakınarak yalnız bir kaçını zikr etme ile yetinmiştir.

Kürt reislerden Hüseyin, Emin ve Temır Paşaların zulüm ve tecavüzlerine dair verilen belgede gösterildiği gibi, adı geçenlerin Hamidiye Alaylarına mensup olmalarından dolayı, bunların gayrimüslim ahaliye reva gördükleri zulüm ve tecavüzün durdurulmasıyla, adı geçen ahalinin nimet, asayiş ve refahtan istifade etmeleri talebi Padişahımızın yüksek gayesi olduğundan, gereğinin yapılması bağlı oldukları 4. Orduya gereğinin yapılması için arz edildi.

10.11.1898

Bunlar olurken Serasker Rıza, Hüseyin paşanın yerine Hesenanlı Rıza Beyin liva komutanlığına getirlemesini önerir.

Makamı Seraskeriye Mektubi Kalemi Hususi:

Aşir kumandanı Mirliva Hüseyin Paşanın zaten mensup olduğu 25 livaya kumanda etmek üzere 7. ordu-yi hümayun merkezine aldırılarak yerine faal, muktedir ve tecrübeli bir Mirlivanın tayini adı geçen ordunun Ordu Makamından evvelce gelen yazılarda bildirilmişti.

Mevcut Emirlerden muktedir birinin seçilerek hem 27. Liva ve hem de aşir mevki kumandanlığının ona verilmesi münasip olacağı cevaben bildirilmişti.

Adı geçen Müşiriyet vekâletinden bu defa alının yazıda adı geçen Hüseyin Paşanın mensup olduğu 25. Livaya kumanda etmek üzere merkezi orduyu hümayuna gelmesi ve aşir kumandanlığı vekaletinin orda bulunan 54. Alayın Miralayı Rıza Bege verilmesi hususunda 14. fıkra kumandanlığına gerekli tebligatın yapıldığı belirtilmiştir.. O hususta emir ve irade efendimiz hazretlerinindir.

01.03.1899

Serasker Rıza

Bu durum gerçekleşmez çok geçmeden Rıza Beyde Ermenilere saldırılarından dolayı yargılanır sonra tutuklanır ve ölür.

HEYDERAN REİSLERİNİN HÜSEYİN PAŞAYI ŞİKAYETLERİ

4.Ordu-yi Hümayun Müşiriyeti Celilesine şifredir

Yıldız Sarayı Hümayunu Baş Kitabet Dairesi No: 6619 acele

Heyderanlı reislerinden Kaymakam Temır, Emin Paşa, Kaymakam Ali, Binbaşı Musa ve Binbaşı Tosun imzalarıyla çekilmiş olan telgrafta; Heyderanlı Hüseyin Paşanın geçimsizliğinden şikâyet etmekte etmektedirler. Adı geçenlerle Hüseyin paşa arasında, büyük bir ihtilaf ve zıddiyet olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun, efradı İslamiye arasında ki aykırılıkların daima düşmanların menfaatine hizmet edeceği açıktır. İslam ahalisinin muhafazakâr yetkililerine verilen vazifeler, daima iyi niyetle ve iyi anlaşılıp, hareket edilmeli ve her türlü nifak ve ayrıcalıktan uzak durulmalıdır. Bu hususta kendilerine padişah tarafından nasihat edildiğini beyan edip, diğer lüzumlu nasihatler da yapılarak barıştırılmalarına çalışılmalıdır. . Adı geçenlerin aralarında ki barışı tesis edip, nifak, adavet ve şikâyetlerin tamamen ve tez elden gider-

ilmesi yüksek Müşiriyetinizden beklenmektedir. Muhafazakâr ve olgunlukla sorunu hal edeceğinize inanıyor ve bekliyorum.

18.10.1899

Serkari Şehriyari

EMİN PAŞA'NIN AF EDİLMESİ TALEBİ

Yıldız Saray Hümayunu Baş Kitabet Dairesi No:178

Van Vilayetinden şifre

6 Haziran 1316 tarihli âcizane telgrafımın ekidir.

Hadaranlı Aşireti reislerinden tutuklu olan Emin Paşanın tahliyesinde mahsur yoksa tahliye lüzumu 4. Ordu-yi komutanlığından bildirilmektedir. Adı geçenin tutukluluğu takibatı adliye ye müstenit olduğu için, vilayetçe tahliyesi mümkün değil iste de, evvelki âcizane telgrafımda arz eylediğim şekilde, adı geçen bundan sonra, yüksek rızanızın hilafına hiçbir hal ve harekette bulunmayacağını temin etmektedir. Bu garanti üzerine tahliyesi, diğer aşiret reisleri üzerinde de iyi tesir bırakacağı için, adı geçenin affı, her halde emru ferman merhamet adresi hazreti veliyi nimeti azam olduğu mülahaza edilir.

06.07.1900

Ferman 24 Haziran 1316

Van Valisi Tahir

TUTAK TEREKEMELERİNİN

HÜSEYİN PAŞA'DAN ŞİKÂYETLERİ

1901 de de tutak Türk köylülerinin Hüseyin paşa'yı şikâyetlerine tanık oluyoruz. Söz konusu şikâyette ilginç bir iddia var. O da Hüseyin paşanın müstakil bir beylik kurmak niyetiyle İbrahim ağaya bir ferman verdiğidir.

'Mirliva Hüseyin Paşanın buradaki zulümleri ve müstakil hükmet teşkili fikrinde bulunduğu seçkinlerden Hacı İsa oğlu İbrahim Ağaya ferman tarzında verdiği varaka suretinin bazı fıkraları balaya çıkarılmıştır. Şu halde burada adı geçenin zulmünden yaşamak bizler gibi müti ve mazlum muhacir ahali için imkânsızdır. Bu adam serveti ve aşiretlerinin

silahlı ve beraberinde üç devletten mahkûm Memzere Tatosinin oğullarıyla ikizler adıyla tanınan eşkıyalar sayesinde tehdidini yerine getirmeye muktedir ve pek çok ocakları söndürmeye hazırdır. Belki de; Derebeyleri gibi maazallah tarafı saltanatı seniyeye silahla mukabele edeceğine az bir zaman kalmıştır. Namusumuzun can ve malımızın muhafazası hususunda Şevket Meab Efendimize dehalet eyleriz.

Hato Gücü Köyü Muhtarı

Bayındır Köyü Muhtarı

Şeman Köyü Muhtarı

Suphan Köyü Muhtarı

Tutak Köyü Muhtarı

Dadıkan Köyü Muhtarı

Esmer Köyü Muhtarı

İsmail Abad Köyü Muhtarı

Şehzilan Köyü Muhtarı

Musik Köyü Muhtarı

Ama çok iyi bir müslümandır. Osmanlı'ya karşı her hareketinde ölçü odur. Osmanlı-Yunan arasında savaş rüzgârları eserken padişaha şu dilekçeyi verir.

Mabeynu Hümayun Baş Kitabet Celilesine

Padişahımız Hazretleri sayesinde haydaranlı aşiretinden teşkil ettiğim 10. 12. 23. 25'ci Alaylar 500'er atlı ile harekete ve Yunan hududunda istihdamları emirinizi bekliyor. Mahallinden harp mevkiine kadar ücretsiz ve alay yol masrafları ve diğer masrafların cümlesini hadim olmayarak yüklendiğimin bilinmesini arz ediyorum.

Ol babapta Ferman:

11 Nisan 1313

Umum Heyderanlı Aşireti Reisi

25. Alay Kaymakamı Hüseyin'

Padişah, Hüseyin Paşa'yı bu jestiyle altın madalyayla ödüllendirir.

'Hüseyin Paşa'nın, 2.000 atlı ile harekete hazır bulunduğuna dair yüksek eşiğe arz olunan telgrafı üzerine, adı geçen padişah tarafından verilen şanslı bir müjdeyle beraber 15 Nisan 1313 tarihinde bir kıta altın liyakat madalyasıyla taltif edilerek, Nizamiye dairesinde çalışmasına izin ile 26 Temmuz 1316 tarihinde padişahın iradei seniyesiyle şereflenmiştir. Başkaca şerhi yoktur.'

Yine; kendi maddi imkânıyla Osmanlı askeri güçlerine çeşitli yardımlarda bulunur.

'Heyderanlı Aşireti reisi Hüseyin Paşa tarafından, Muş tarafındaki askerler için Van gölünün Tatvan iskelesinde yardım amacıyla 5.000 kantar buğday teslim edileceği, Van Vilayetince bildirildiğine dair, İç İşleri Bakanlığının 14 Rebiul Evvel 1322 tarihli ve 1455 numaralı teskeresi kapalı olarak tarafı valayi askeriyeye gönderilmiş gereğinin ifası hakkında;'

Ve 1905 te hacca gitmesine izin verilir.

4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyet Celilesinde daha önce gelen telgrafta Heyderanlı Aşireti reisi olup Hamidiye hafif süvari 25. Alayında Mirliva Hüseyin Paşanın hicaza gitmesine geçen sene padişahın rızası alınmış idiyse de, o vakit aşireti başından ayrılması uygun görülmeyerek ve özetle haç zamanının geçmesi nedeniyle gidemediği ve bu senede Alayının Yemen'e gitmek üzere silâhaltına alınması nedeniyle gidemediği ve sonunda Alayının terhis olup yerine iadesine padişahın yüksek iradesiyle karar verilmiş olup, bu gün bir mani kalmadığı beyanıyla, adı geçen paşanın haç farizasını ifa etmek üzere mukaddes hicaz tarafına gitmesi, gelen iki parça telgrafla kesinlik kazanmıştır.' Hac'dan döndükten bir yıl sonra, yıllardır aralarında sürtüşme ve çekememezlik olan emin Paşayla sürtüşmesi bir savaşa dönüşür.

Emin ve temır paşalarla sorunları yıllarca sürer. Bu kişilerce hak-

kında pek ek çok şikâyet dilekçesi verilir. Bu sürtüşme, Hüseyin paşa ile emin paşa'nın adamları arsında büyük bir çatışmaya döner. Aralarında Hüseyin paşa'nın çok önemli silahşorlarından musaye zora(laçeki) ile uske bozonun da (xelıki) olduğu; Kimine göre 60, kimine göre de 80 kişinin öldüğü söylenen şere gameşvane meydana gelir. Hüseyin paşanın oğlu nadir bey bu savaşta dünyaya gelir. Önce adını kalabalık koyarlar sonra barış için araya giren Arvasilerden şeyh mahsum efendi tarafından adı Nadir olarak değiştirilir. Revan radyosunun söylediği 'ay delal ay delal tu delali .. 'adlı kılam bu savaşı anlatır.

Şerê Gamêşvanê-Hey Delal

Were hey delal, hey delal, tu delalî.
Delal qurban tu delali,
were hey delal, gaziye xweş heware
dora koşka bavê Hemid gırtıne çare çar nıkale,
Bı gotınê Eli Begê mirê zırav
Bı guleyê mawizerê her du zenda bırindare
Ne xazıl, bavê Edo Kor Hıseyin Paşa ra
Sê roje bû ye dijmin û neyare
Notanî Çiyayê Sipan û Xelatê
Bı mij û duman serê
Merîvan da melu xarbe
Wey delal wey delal tu delalî.

....

Were hey delal, hey delal, tu delalî.
Delal qurban tu delali.
Delal qurban Çamuşvanê wê çimane
Bı gotınê patrontajê Eli Begê mirê zırav
Ji êvarda kisi carki dane
Eli Begê, erefa meydanê dikire gazî,

Digo kurê min Sîmo, Sêvo çê bin çê bı xebitin,
Ê hewara me ye bê Edoyê Hesen Axa
Were hey delal hey delal tu delalî.

....

Dîsa qurban şer qewimîye
Camuşxanê berî avê
Bi gotina,eskerê, Husen Paşa
Jêr da tên gule davên,
Bi gotinê hatîye kuştin,
İskanê Zero, firarê dewletê,
Gula sîwaran.
Wî çaxî cinazê wî maqulî
Maye Gamêşxana kavıl nav ne yara berî tavê
Were hey delal, hey delal û delalî.

Bu savaşa ilişkin pek çok belgeden biri aşağıdaki gibidir.

'Erciş kazasında yerleşik Heydaranlı Emin Paşa ve biraderi kaymakam Ali Bey'in avenesi arasında şiddetli müsademeler vukuu bularak, her iki taraftan bir haylı adam ölü ve yaralı düşmesine sebebiyet verildiği, mücadelelerin çabucak önü alınmaz ise, epey zamandan beri devam eden husumetin şiddetlenmesiyle, diğer aşiret reislerinin de bunlara iltihak edip, daha büyük fenalıklar meydana gelecektir. Olayların şu ziraat mevsiminde, fukara ahalinin de perişanlıklarına yol açacağı Karakilise ve Tutak kaymakamlarından ve Beyazıt mütasarıflığı vekâletinden alınan telgraflarla anlaşılmaktadır. İşin bu dereceye gelmesi, askeri tedbirlere başvurmak mecburiyeti doğmaktadır. Durum Müşiriyeti celileye ve adı geçen 1. liva kumandanlığına yazılmıştır. Ve padişah sayesinde erkân ve ümerayı askeriye sıfat şerefini haiz olan bu gibi aşiret reislerinin, cehalet ve üstün gelme saikıyla, hudut boyunda sükûnetin ihlali ve kan dökülmesine cüret etmeleri çok zaralı ve çirkin bir haldir'

İTTİHAT TERAKİ DÖNEMİNİDE HÜSEYİN PAŞA

Ve bir yıl sonra İttihat ve Teraki, Padişah Abdulhamit'i devirir.

Pek çok hamidiye reisi gibi Hüseyin paşa'da kısa süreli tutuklanır. İttihat ve terakki bilindiği gibi; eşitlik, eşitlik ve hürriyet söylemleriyle iktidara geldi. İlk başlarda aldığı kararla Kürtlerle Ermeniler arasında ki sorunları çözmek için her birimde 5 kişilik bir heyet kurularak ihtilafların çözümü ve özellikle gasp edilen ermeni mallarının geri verilmesi kararlaştırıldı. Bu komisyonlarla, Hüseyin paşa arasında büyük sorunlar yaşandı. 1909 hamidiye alayları kaldırıldı.

'4. ve 5. Ordular daireleri dâhilindeki aşiretlerden müteşekkil ve Hamidiye hafif süvari Alayları ismiyle zikr edilen süvari Alaylarına, bundan böyle Aşiret hafif süvari Alayları ve 2. Orduda bulunan 2 hafif süvari Alaylarının da nizamiye hafif süvari Alayları isimleriyle isimlendirilmesi uygun görüldüğünden,..' adına hafif süvari alayları dendi. Hüseyin paşa'nın bu süreçte ittihat terakiye karşı son derece dik duruşu dikkat çekmekte.

'Hafif süvari Alayı Mirlivalarından Van'da tutuklu bulunduğu halde sonunda tahliye edilmiş olan, Hüseyin Paşa Patnos nahiyesindeki envali umumiye bakayasını kendi kendine tahsil ederek, birikmiş maaşlardan olan kendi ihtiyaçlarına mahsup edilmesinde ısrar eylediği mahallinden bildirilmiştir. Adı geçenin ziraat bankasına 2.000 liraya yakın borcu var ve senelerden beri bir akçe bile ödemediği halde, o havalide ki nüfuzu nedeniyle kendi kendine devlet malını tahsile kalkışması, diğer aşiret reislerini de olumsuz etkileyeceğinden, devlet gelirlerini zayi olmaktan korumak ve envalin tahsili hakkında askeriyece yardım edilmesi gerekli olan maliye bakanlığının emrine uygun kendisinin vilayet merkezine celbi için jandarma nezaretinde yeteri kadar askeri kuvvetin gönderilmesi 7. fırka kumandanlığına yazıldığı..'

12.3.1910.

Tutak kaymakamlığından tebliğ edilen Patnos Müdürü Bahri Beg'ın verdiği bilgi ve mahallince tutulmuş zaptiye sureti:

İçinde bulunduğumuz rumi ayının 26. Cuma günü saat 8'de Heyderanlı Aşiret reisi olan Mirliva Hüseyin Paşanın Molaibrahim köyünde tanınmış İbo oğluyla, bazı şahıslardan iddia edildiği, hukuki

şahsiye davasından dolayı adı geçenin hükümet merkezine celp, paşanın da usulen mecliste hazır olarak hükümete gelmesi tebliğ edilmişti. Geldiğinde herkese yapılan adaletli muameleden başka, nezakete uyması teklif edilir edilmez. Nahiye meclis idaresini teşkil eden azalar ve yerli ahalinin dinleyici sıfatıyla hazır bulundukları anda sebepsiz yere hükümete gelmesi teklif edildiğinden dılgir olarak ilk kelamı şu:

- Hay siktir rezil seni ben tanıyorum istiyor musun 1.000 kişi getireyim seni buradan attırayım ileri gitme seni berbat ederim.

Ve daha sair bu gibi edebe aykırı zorba sözcüklerle ve öfkesini yana yana ifade ve beyan eylediğinden artık mahkeme ihlal edilmesinden dolayı 1 saat kadar kapatılmış, bununla beraber bu şekilde, gerek şahsi haklarıma ve gerekse, vazife esnasında adı geçen paşa tarafından bütün insanlar karşısında memuriyet sıfatıma taarruz ve tecavüz ettiğinden dinleyenler bile birer birer dağıldı. Zaten nahiyeye geldiği günden beri üç gün bir yerde durmayıp ta, öteden beri yersiz yurtsuz bir takım sergerdeleri ve serserileri elerine silah vererek yanlarına almış, köyleri dolaşarak fakirleri tehdit, hatta Osmanlının çeşitli unsurlarını değiştirip, tahrik etmek gibi gadarane fikirlerinden feragat etmemiştir. Böyle hükümet hukukunu zalimane bir suretle kendi eline geçirmeyi daha önceki zamanlarda adet haline getirmiş olan Hamid'in yadigârları şu anda zorba fikirlerle hükümet namusuna kendi kendine hakaret ve taarruz etmektedirler. Hüseyin Paşanın şu zalimane muamelesi ve tehditlerine karşı terbiye ve bir dersi ibret verilmezse, artık burada değil bir müfrezenin, hatta bir bölük zaptiyenin de vazifesini yapamıyacağı tamamen açığa çıkmıştır. Adı geçen hakkında kanuni işlemlerin yapılarak âcizane beyanlarımın da bir suretinin vilayeti celileye takdimine delalet buyrulmasını vatan ve millet selameti için istirham ederim. O hususta ferman:

26 Temmuz 1326

Patnos Nahiye Müdür Bahri

İş bu yazı içinde ki arz edilen kelamlar, Hüseyin Paşa tarafından nahiye müdürü Bahri Beg'e hitaben huzurumuzda söylediğine Şahitlik ederiz.

Jandarma Halit Nahiye kâtibi Mahmut

İş bu suret aslına mutabıktır 3 Ağustos 1326

Beyazıt Mutesarıfı Ali Ulvi

Bahri Bey; Hüseyin Paşa'nın

Hizaya Getirilmesini İstemektedir.

Ama bunun pekte kolay olmadığı aşağıdaki belgede olduğu gibi pek çok belgeden de anlaşılmaktadır.

'..Hüseyin Paşanın umumun karşısında hükümet memurlarına hakaret etmekten maksadı, kudret ve azametine halkı ikna ile daha önceki gibi zulüm ve tecavüzlerine yol bulabilmekten ibaret olduğu şüphesiz olup, gerçi hükümetin mertebeyi kuvvetini bir kere daha göstererek, adı geçeni adalet dairesine döndürmek pek kolay ise de, bu durumda geçen sene olduğu gibi, Kürtlerin hicret edeceklerinden Kürdistan'ın boşalacağından ve muvazeneyi umuminin ihlal olacağından bahs edileceği muhakkak bulunduğundan, tecavüz ve hakaretler vakasından dolayı hakkında takibat icrası ve beraberinde silahlı adamlar gezdirmesinin men edilmesi lazım gelip gelmeyeceği arz ve istihzan olunur.'

Evet, görüldüğü gibi Hüseyin paşa'ya bir yönelme olursa Kürdistan boşalacak denmektedir.

Hüseyin paşa İran'a geçer.

'Saadetli efendim hazretleri, Kör Hüseyin Paşa ile adamlarının Qeleni mahallinde Xıdırlı köyüne gelip ikamet etmekte oldukları ve Makolu Tahir Paşa adamları Sait Beg ve arkadaşlarının da 20 haneyle beraber Sökmenabad'ta Kelavanos köyüne gelip yerleştikleri haberi alındığı ve bunların ahval ve hareketleri hakkında, yakınlık sebebiyle Erzurum ve Beyazıt'ça daha ziyade malumat edinmek tabii bulunduğu nedeniyle, bu sefer Xoy ve Selmas Şahbenderi tarafından bildirilmiştir' başka bir belgede

Erzurum Vilayetinden alınan şifre celbidir.

8 Şubat 1325 tarihinde takriben 15- 20 gün evvel, burada da buna benzer bazı söylentiler oluştu. Mako'ya firar eden Heyderanlılara akraba yakınlığı olan ve Rusya'ya askeri hizmette bulunan Eşref Han tarafından Karabağ cihetlerine davet edildikleri ve Rusya'ya hicret edecek, her Kürt ailesine adı geçen hükümetçe 5 lira ve kâfi derecede arazi verileceği ve buradaki Rusya Konsoloshanesince Hüseyin Paşa taraftarlarının bazılarıyla gizlice müzakere cereyan ettiği ve birçok şahısların geceleri Rusya askeri memuru Mösyö Diçitiliski'nin yanına gittiği tercümanlardan Şabaniyan ismindeki şahsın bu müzakerelere aracılık yaptığı söylendi.'

Bu durum ittihat terakiyi kaygılandırır. Hüseyin paşanın Ruslar'la görüşmeler yürüttüğü sımko ve Abdurrezak bedirxanla temaslarının olduğu ile ilgili pek çok belge vardır.(bk. Büyük Osmanlı entrikası hamiyde alayları) sonunda meclis toplanarak af çıkarır.

Dâhilîliye Nezareti Muhaberatı Umumiye Dairesi

Şube 4. No: 2690

22 Temmuz 1326 Erzurum vilayetine şifre

Kör Hüseyin Paşa ile adamlarının Qeleni mahalinde Hıdırlı köylerine gelip ikamet ve Makolu Tahir Paşa ile adamları Sait Beg ve arkadaşlarının da 20 hane ile beraber Sökmenabad'da Kelavanos köyünde yerleştikleri Xoy ve Salmas Şahbenderliğinin bilgisine atfen Hariciye Nezaretinden bildirilmekle bu hususta vilayetçe alının malumatın serien bildirilmesi

Bab-ı Ali Nezareti Umuru Hariciye Siyasi İşler Genel Müdürlüğü Devairi ve Vilayetler Kalemi No: 630 İç işleri Bakanlığına Özet;

Bazı Kürt reislerinin İran'a geçtiklerine dair:

Saadetli efendim hazretleri, Kör Hüseyin Paşa ile adamlarının Qeleni mahallinde Xıdırlı köyüne gelip ikamet etmekte oldukları ve Makolu Tahir Paşa ve adamları Sait Beg ile arkadaşlarının da 20 haneyle beraber Sökmenabad'ta Kelavanos köyüne gelip yerleştikleri haberleri alınmıştır. Bunların ahval ve hareketleri hakkında, yakınlık

sebebiyle Erzurum ve Beyazıt'ça daha fazla malumat edinmek tabii bulunduğu nedeniyle, bu sefer Xoy ve Selmas Şahbenderi tarafından bildirilmiştir. Emir ve ferman hazreti padişahındır.

27 Ramazan 1327

Hariciye Nazırı Namına Umuru Siyasiye Umum Müdürü,

Vekiller Meclisi Müzakerelerine Mahsus Zabtiye Varakasıdır:

Zabitname Numarası 482 tarih 24 Kanuni Sani 1325

21 Temmuz 1326

İçeriğinin özeti:

Haydaranlı Aşireti reislerinden olup Mako Hanı nezdine firar eden Hüseyin, Temır ve Emin Paşalarla, diğer reislerin firar etmelerinde hükümetçe haklarında gösterilen şiddetli muamelenin etkisinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle, hudut boylarında aşiretler arasında bir göç fikri uyandırılması çıkarlarımıza uygun değildir. Harbiye nezaretiyle, Erzurum ve Van vilayetleriyle yapılan görüşmeleri içeren dâhiliye nezaretinden gönderilen teskereler ela aldındı.

Karar:

Özetle Adı geçen reisler hakkında şiddete başvurulmamış, devlet hukukunun ve kanun hükümlerinin vazife dolayısıyla muhafazasına çalışılmıştır. Öteden beri istedikleri şekilde hareket etmeye alışmış olan aşiretlerin meşrutiyet hükümetinin icraat ve adil muamelelerinden hoşnut olmayacakları doğaldır. Hüseyin Paşanın şikâyetleri ve firarı Erzurum vilayetinin şikâyet ve sorunlarına yeterince eğilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle adı geçen reislerin belirli bir müddet zarfında kayıtsız şartsız geri dönmemeleri durumunda, kanuna uygun olarak rütbelerinin kaldırılması ve haklarında uygun olacak hükümlerin icrasına karar verilecektir. Dönmeleri durumunda, taleplerininin oluşturulacak bir komisyon vasıtasıyla ele alınıp gerekli tahkikitlar yapılarak çözümlenmesi uygun görülmüştür.

Dâhiliye Nazırı tarafından müzakere esnasında verilen izahata göre, adı geçen reislerin memleketlerine geri dönmeye karar verdikleri anlaşıl-

maktadır. Bu durumda ne bir komisyon vasıtasıyla tahkikat icrasına, ne de rütbelerinin kaldırılması ve ellerindeki arazı ve emlakin haczi gibi muamelelere gerek bulunmamaktadır. Kürt reislerin hükümetten ayrılarak İran'a firar ve iltica etmeleri devlet ve memleket menfaatine değildir. Bunların dönmeleri için gerekli kolaylıklar sağlanmalı ve memleketlerine geldiklerinde ellerinde gasp edilmiş araziler var ise, o araziler hakkında şurayı devletçe alınmış olan kararlara göre işlem yapılmalıdır. Tecavüzlerin etraflıca tahkikatlar yapılarak adalete teslim edilmesi hususunda lazım gelenlere gerekli tavsiyeler yapılmasının dâhiliye ve hafif süvari Alaylarının ıslahı, ümera ve subaylarının intizam ve tasfiyesiyle, bu Alayların devletçe istifade olunacak bir hale sokulması konularının askeri dairece etraflıca müzakere edilip neticesinin açıklanması hususunda harbiye nezaretine tebliği hatırlatıldı. *6.2.1910*

VEKİLLER MECLİSİ MÜZAKERELERİNE MAHSUS ZAPIT VARAKASIDIR

ZAPITNAME NUMARASI: 40 TARİH 14 MART 1326

Mealin özeti:

İran'a firar eden Heyderanlı Aşiret reislerinden Temır ve Emin Paşalar ile arkadaşlarının hayvan ve servetlerinin muhafazasının temin edildiği takdirde geri dönmeye hazır oldukları 4. Ordu-yi Hümayun Müşiriyetine bilgi verilmiştir. Kör Hüseyin Paşanın beraberinde ki iki yüz Kürt süvarisiyle Salmas gelmiştir. Rusya Konsolosu ve Revan Kürtleri reisi Ali Eşref Beg vasıtasıyla Rusya himayesini talep etimiştir. Talebinin müsaadesi hususunda Tiflis Baş Şahbenderliğinden bilgi verildiğine dair, hariciye nezaretinden alınan teskereler ve bu hususta bazı mütalaalara ve başvurulması icab eden tedbirlere ve muamelelere dair Erzurum Vilayetince gönderilen yazıların gereğinin yerine getirilmesi hususunda İç İşleri Bakanlığının teskeresi ve çeşitli evraklar okundu.

Karar:

Dâhiliye Nezaretinin teskeresinde, Hüseyin Paşa ile arkadaşlarının İran hududundaki Kürtler ve kendisine tabi aşiretleri hicrete teşvik ettikleri ve unsurla arasında ki ihtilafa sebebiyet hususunda yorumlarda bulundukları adı geçen vilayetten ve hudut boyunda her ihtimale karşı yeterli askeri

kuvvetin yerleştirilmesi ile Mako'ya ve Kature karşı Yüz elli jandarma süvarisinden müteşekkil seyyar bir müfrezenin bulundurulması. lüzumu Diyarbekir Vilayetinden bildirildilmiştir. Bunların bu filal hallerinin devamı haiz oldukları askeri sıfatlarıyla uyuşmamaktadır. Geri dönmeleri hususunda vuku bulacak hükümet teklifine uyup geri dönmemeleri hilinde haklarında verilen cürümün hükmü gıyabi olarak verilerek rütbe ve nişanları kaldırılacaktır. Hududun muhafazası için talep olunan askeri kuvvetlerin bir an evvel tertip ve gönderilmesi dermeyan olunur. Adı geçenlerin firar halinde kalması açıkça caiz olmayıp, zaten bunlardan Temır ve Emin Paşaların geri dönme arzularını açıkladıkları, harbiye nezaretinin bütün bilgilerinde mevcuttur. Geri dönmeleri halinde hayatlarıyla meşru mallarının muhafazası, umuru tabiyeden bulunmuş olduğundan, dönüşleri hususunda bir ay mühlet verilerek, tebliğ tarihinden itibaren bu müddet zarfında memleketlerine dönmedikleri uygun görülmüştür. Dönmedikleri takdirde, emsallerine etkili bir ibret olmak üzere askeri görevlerinden ihraç ve haklarında gıyabi muamele icra olunacağının kendilerine tebliğ için mahalline bildirilmesi neticesinin ve lazım gelen askeri yardımlar da bulunulması hususlarının teskere ile harbiye nezaretine bilgi verilmesi ve Dâhiliye Nezaretine bu yolda bilgili bir cevap hatırlatılıp, tasvip olunur.

Bu karardan sonra Hüseyin paşa geri döner.

'Devletli efendim Hazretleri

11 Mayıs 1326 tarihli teskereye ektir.

İran da bulunan Heyderanlı Aşireti reislerinden Hüseyin ve Hacı Temır Paşaların da geri dönmesiyle, askeri firarlardan İran'da kimse kalmamıştır. Sadece mülkiyeden paşalık rütbesine sahip Emin Paşa'nın kardeşi 24. Aşiret Alayı Kaymakamı Ali Bey'in Mako hâkiminden aldığı vaade istinaden, İran da iskân ve ikamete karar verdiği anlaşılmıştır. Geri dönmeleri için verilen süre 20 Mayıstır. Bu müddet zarfında gelmediği takdirde Ali Bey vatandaşlıktan çıkarılacaktır.

13 Mayıs 1326

Sadrazam'

Sözü edilen Emin paşa'nın kardeşi Ali Bey 1930 yılına kadar İran'da yaşadı. Ağrı isyanı sırasında Türkiye ile anlaşan İran 1930 da Ağrı direnişini desteklediği gerekçesiyle Türkiye'nin talebiyle Ali beyi ve Hüseyin paşa'nın damadı ve yeğeni Usıb-e Evdal ağayı tutukladı. Her ikisi de cezaevinde tutuklandıklarından kısa bir süre sonra öldü. Halk arasında Ali beyin cercerede öldürüldüğü, Yusuf beyin ise zehir verilerek öldürüldüğü söylenmektedir.

Dönüşünde verdiği ifade de ilginçtir;

Umum Erkânı Harbiye Dairesi 3. Şubesi Suret

İran'a nakilhane etmeye kendimi mecbur eden Erzurum vilayetince hakkımızda reva görülen muamelelerden başka bir şey olmadığını evvelce de arz etmiştik. Sonunda Van valisi vasıtasıyla tebliğ buyrulan emre uyarak dün Van'a geri geldik. Öteden beri devleti Osmaniye'nin nanu nimetiyle perverde olduğumuz cihetle, hükümetten adalet görmemiz durumunda, her emre bağlı kalmaya mecbur ve hazırız. Şu kadar ki, hukukumuz kanun dairesinde muhafaza edilsin. Şimdi telaki olunan emre müsteniden gelmiş isek te, Erzurum vilayeti dâhilindeki arazilerim ile ora hükümetince tefsiye edilecek işlerimin adil ve insaf dairesinde görüleceğine, adı geçen vilayetçe maruz kaldığım geçmiş muameleden dolayı, güvenim yoktur. Van Vilayetinin efradı ile eşrafına karşı muamelesinin eşit ve her an adaletin işleyişine uygun çalıştığına, hepsiyle beraber kendimin de güvenim tamdır. Adı geçen vali ile veyahut diğer bir adil heyete Erzurum ve Van vilayetleri dâhilindeki işlerimizi tetkik ve tahkik için emir verilmesini ve kanuni adalet dairesinde hukukumuzun muhafazası sebeplerinin istikmal buyrulmasını arz ve istirham eylerim.

Ferman 3 Mayıs 1326

Mirliva Hüseyin

Erzurum valisiyle yaşanan sorunlar

Hüseyin Paşa'ya köy sattırıyor.

Patnosun Eledağ eteklerindeki Zomik köylerinde Heyderi aşiretinden Xelıkanlar oturmaktaydı. Bu köye eledağda yerleşik olan Heyderilerin başka bir boyu Etmanekiler sürekli talan ve baskınlarda bulunurlar. Xelıkiler Hüseyin Paşanın babası Temır Ağadan kendilerini Etmanekilerden koruması talebinde bulurlarlar. Temir ağa bu köye gelir ve bu mıntıkaya ağalık eder. Talanalar durup düzen sağlandıktan sonra Temır ağa evlenmek ister. Mala Zoreden olan ilk hanımı "Hüseyin Paşanın annesi" saf bir kadınmış. Köyde düğün davet olduğunu ve hayvanlar kesilip yemeklerin yapıldığını görünce köylülere sorar;

-Bu ne yemeği? Ne davetidir? Ne oluyor diye sorar. Cevap veren olmaz. Sonra ısrarı üzerine bir kadın;

-Xatun eva dewata ağeye, axa zewici (bu düğün ağanındır, evlen ağadır) der. Bunun üzerine çok üzelen hanımı;

-"xwede,nonê dewata axê bıke ,nonê xêra ağe",Allah ağanının düğününün yemeğini onun ölüm yemeği yapsın deyip evine gitmiş.Axanında düğün yemeği axanın hayır yemeği olarak dağıtılmış o gece, Ağa ölmüş. Fakat bu köy ve çevresindeki köyler daha sonra tümüyle Hüseyin Paşa tarafından satın alınır. İttihatçılarla ve daha çokta Erzurum Valisiyle yaşanan problemlerden dolayı paşa Erzurum'a bağlı, Eşur, Çawuş gibi köylerini satıp, Vana bağlı Zomika jer, Zomıka jor, çakırbeg ve garısa köylerini 5000 altına satın alır. Sultan Beg (Hüseyin Paşanın dedesinin kardeşi, Temır Paşanın da dedesi) ailesine mensup kişiler bu köyler üzerinde hak iddia edip paşayla tartışınca, buna bozulan kanci köyünde oturan Akubilerden (Eskinlerin dedesi) Evle ve babası Osê bu kişilerle çatışmaya girer ve ikisini de öldürürler. Duruma üzülen paşa çağırdığı Osê ye, deli Osê bunları niye öldürdün diye kızar. Ose de paşa biz öldürmeseydik onlar bizi öldürürdü diye cevap verir "Feridun Süphandağ".

Dâhiliye Nezareti Celilesine

Erzurum Van vilayetleri mahallinde ki münazaaya arazilerim ile Şahsıma ait muamelelerin kanuni dairesinde adil ve hakka uygun tesfiye veya diğer bir adil heyetin memur edilmesini 3 Mayıs 1326 tarihli âcizane telgrafımla istirham etmiştim.' Van valisi beyefendi hazretleri bu hususta kendilerine bir emir verilmediğini, Van Vilayetine ait hususların tesfiyesinin kendi vazifesi olduğunu söylüyor. Bana göre de en ziyade, Erzurum dâhilinde ki hukukumun muhafazasıdır. Mahsulâtımın zayi olmaması için bir an evvel icap edenlere işlerimin tasfiyesi için emir buyrulmasını tekrar istirham ederim. Ferman:

Heydarenlı Aşireti Reisi Mirliva Hüseyin:

Hüseyin paşanın bu müracaatına haklarının korunacağı hususunda güvence içeren her kurumdan peşpeşe cevabi telgraflar yağar.

Telgraf:

Dâhiliye Nezaretine 17 Mayıs 1326 Numara 299

17 Mayıs 1326 Van Vilayetinin vuku bulan bilgisi üzerine Heyderanlı Hüseyin Paşanın, kanun dairesinde kendisine kolaylık gösterilmesi daha önce Beyazıt Kaymakamlığına yazıldığı gibi, iş bu emirnameyi telgrafları da aynen adı geçen mütesarıflığa tebliğ edilmiş olduğu maruzdur.

Vali Celal

Dâhiliye Nezareti Muhaberatı

Umumiye Dairesi Şube 4. No: 1575

Tarih 19 Mayıs 1326

Ektir:

17 Mayıs 1326 Hüseyin Paşanın kanun dairesinde kendisine kolaylıkların sağlanması için, Beyazıt kaymakamlığına takviyeli tebligat edildiği Erzurum Vilayetinden bildirilmiştir.

Hüseyin paşanın her sorunu, hatta her dayataması kabul edilir.

Mesela iran'a gittiğinde beraberinde götürdüğü 2.000 i aşkın hayvana ilişkin gümrük vergilerinin alınmaması için Van valisinden İiçişleri Bakanlığına, ordan Maliye Bakanlğına, Erzurum Valisine, Beyazıt Kamakamlığına inanılmaz bir telgraf tarfiiği yaşanıyor.

Dâhiliye Nezareti Muhaberatı

Umumiye Dairesi Şube 4. No: 1575

Tarih 19 Mayıs 1326

Ektir:

17 Mayıs 1326 Hüseyin Paşanın kanun dairesinde kendisine kolaylıkların sağlanması için, Beyazıt kaymakamlığına takviyeli tebligat edildiği Erzurum Vilayetinden bildirilmiştir.

Bab-ı Ali Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi No: 58

Van Vilayetinden alınan şifre ekidir,

Hüseyin Paşa İran'a gittiğinde iki bini geçkin hayvanı beraber götürmüş idi. Bu gün adı geçen hayvanların hayvan sayımına tabi olmak şartıyla, tekraren buraya ithal edilmek istenildiğinden hakkında bir kolaylık ve atifiyet olmak üzere gümrük resminden affını temenni eylemektedir. İcabatı maslahat noktayı nazarından, adı geçen Paşanın dilekçesinin yürürlüğe konulması münasip görüldüğüne, Rusumat makamlarına bu hususta ki lüzumlu tebligat gönderilmesiyle, neticesinin emir ve bilgisi beyan edilir.3 Mayıs 1326

Vali Bekir Sami

Dâhiliye Nezareti Muhaberatı

Umumiye Dairesi Şube 4. No: 1323

Tarih 5 Mayıs 1326

Van Vilayetine Telgıraf:

Mirliva Hüseyin Paşa tarafından çekilen 879 nolu telgraf kopyası mütalaayla kimse tarafından haksız yere hukukuna tecavüze meydan verilmeyeceğinin ve hukuku kanun dairesinde muhafaza edileceğinin kendisine tebliği

Emri Ali Müsteşari;

Dâhiliye Nezareti Muhaberatı

Umumiye Dairesi Şube 4. No: 1480

15 Mayıs 1326

3 Mayıs 1326 Hüseyin Paşanın beraber götürdüğü hayvanlardan yalnız resmi mallarından

Başka İran'dan fazla mal getirmediği gümrük nezaretinin oradaki memurlarına yazılmıştır.

Maliye Nezareti Umum Gelirler Müdürlüğü

2. Şube Umumi No:2815 Hususi Numarası:66

İç İşleri Bakanlığına

Özet: Hüseyin Paşanın mallarına dair:

5 Mayıs 1326 tarihli ve 670 nolu teskereyi aliyeyi nezaretpenahleri cevaptır.

İran'dan dönecek olan Hüseyin Paşanın gittiği esnada götürdüğü miktar hayvanlar resmi kayıtlı hayvanlardır. Fakat İran'dan fazla hayvan getirdiği halde, ondan resmi gümrük alınması lüzumu Van Vilayetine bildirilmiş olduğunun beyanıyla, arzı ihtiram olunur efendim.

12 Mayıs 1326

Maliye Nazırı Adına Müsteşar

Dâhiliye Nezareti Muhaberatı

Umumiye Dairesi Şube 4. No: 1290

Tarih 4 Mayıs 1326

Özet:

Hüseyin Paşanın hayvanlarının gümrük Rüsumundan affına dair:

Maliye Nezareti Celilesine,

Hüseyin Paşanın İran'a gittiğinde beraberinde götürdüğü 2.000 aşkın davarı sayıma tabi tutulmak şartıyla, tekrar bizim tarafa geçeceğinden bahisle, kolaylık ve atifiyet beraatı olmak üzere, bunların gümrük Rüsumundan affi hakkında, adı geçen paşa tarafından vuku bulan af müracaatının kabul ve gereğinin yerine getirilmesiyle, Van Vilayetinden bildirilmiş olmakla, haber verilmesi istenilmektedir. O hususta ki emir ve ferman yetkilindir.

Acele irandan geri getirdiği hayvanlarına ilişkin gümrük rüsumundan af edilir

Bu arada Hüseyin paşa'dan şikâyetlerde olur

Telgrafdır.

Padişah Hazretlerine:

25 Haziran 1326 tarihli telgrafımızın cevabı gelmedi Van valisi istibdat taraftarıdır. 1.000 nüfus ahalimizi mahv edip, tapuda kayıtlı arazilerimizin bir kısmını cebren alıp eşkıya Hüseyin Paşanın kardeşinin oğlu, Mahmut Bey ile avenesine terk eylemiştir. Bir an önce halimize merhamet eylemeleri makine başında dehalet eyleriz. Ferman Adilcevaz kazasının

Kazoğan Köyü ahalisi namına Hüseyin oğlu Ziya.

KÜRTÇÜLÜK FAALİYETLERİ NE İLİŞKİN BELGELER

ABDULREZAK BEDİRHAN BEYİN FİRARI

Bir diplomat, bütünlüklü düşünen bir Kürt yurtseveri, Osmanlı ekseni dışında Kürt sorununa çözüm arayan, evrensel düşünen, bu özelikleri ile şimşekleri üzerine çeken Abdurrezak Bedirhan, Osmanlı imparatorlığunun çözülmesi döneminde, 1918 yılında Tiflis'ten kaçırılarak istanbula getirilmiş, İstanbuldan da Musula götürülerek Osmanlı Musul valisi Süleyman Nazıf'a teslim edilir. ve Tıpkı II. Abduselam Barzani gibi idam edilerek katledilir. Firarı ve yaşadığı ilişkileri Pêrî Yayınları arasında çıkan Otobiyografi kitabındaki iki uzun makalesi tarihi niteliktedir. İki makalede Bedirhaniler, kendi durumu ve döneme ilişkin açıklamaları belge niteliğindedir.

Yıldız Saray Hümayunu Başkâtip Dairesi No 5

Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van vilayetlerine şifre telgraf

YPRK. UM.30.97.1312.R.27.26.10.1894.CUMA

Cemiyeti Rusumiye azasından Bedirhan Paşazade Necip Paşa'nın oğlu Abdurrezak Begin Sivastopol yoluyla Tiflis'e firar ettiği yüksek makamlarca bildirilmiştir. Adı geçenin firarının nedeni Ermeni bozguncularına yardım ve Kürtlerin içinde bir müşkülat çıkarma maksadına yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle adı geçenin Memaliki Şahaneye girişi halinde hemen tutuklanması ve teslim olmadığı veyahut bir takım şahısları başına toplayarak direnmesi veya isyankarane bir harekete cesaret eylediği takdirde, hakkında eşkıya muamelesi yapılması iradei seniyenin isteklerindendir. Bu husustaki emir ve ferman hazreti padişahındır.

30 Ağustos1310

4. Ordu'yi Hümayun Yüksek Müşirişyetine Şifre aceledir.

Bedirhan Paşazadelerden firar eden Abdulrezak Begin 15 gün önce Nahçivan yoluyla İran tarafına gittiği olay tahkikatından anlaşıldığına dair, Beyazıt'ta komisyon reisi Hamdi Beyden, İç İşleri Bakanlığına gelen telgraf yüksek makamlara sunuldu.

Adı geçenin İran'dan Memaliki Şahaneye gelmesi, İngilizlerin teşvikiyle Kürtlerle, Ermeniler arasında bir fesatlık çıkarması kuvvetle düşünülmektedir. kendsini askeri subaylardan her kim tutuklayıp mabeyni hümayuna getirirse bir derece terfii rütbe ve rütbesine uygun nişanı Ali ile 500 lira devlet ihsanıyla taltif edilecektir. Adı geçenin şiddetli bir şekilde aranması ve takip edilerek derhal tutuklanması emri ferman buyrulmuştur.

Tahran Yüksek Sefaretine şifre aceledir.

Bedirhan Paşazadelerden firar eden Abdülrezak Bey'in 15 gün önce Nahçıvan yoluyla İran tarafına gittiğ, olay tahkikatından anlaşıldığına dair Beyazıt'ta komisyon reisi hamdi beyden içişleri bakanlığına gelen telgraf yüksek makamlara sunuldu. Adı geçenin İran dan memaliki Şahaneye gelmesi İngilizlerin teşvikiyle Kürtlerle Ermeniler arasında bir fesatlık çıkarması kuvvetle mülahaza edildiğinden, nerede bulunursa tahkik edilmesi ve yakalanmasıyla, hükümeti seniyeye teslim olunması için İran hükümeti nezdinde gerekli teşebbüslerin yerine getirilmesine ve işin geciktirilmeden yapılmasına emri ferman buyrulmuştur.

16 Eylül 1310

Umumi Erkânı Harbiye Dairesi 3. Şubesi

No.2453 İstanbul gizlidir:

MKT. MHM.734.14.12.S.1329.12.2.1911.PAZAR

Mealinin özeti:

Ruslarla, Kürtlerin münasebetlerine mukabil ciheti askeriyece yeni teşkilatın tatbik edileceği reisleri ve ahaliyi hükümete ısındırmak vazifeyi mühimesinin mülkiyeye ait olduğu hakkında

Âcizane beyanlarımdır.

Rusların Kürt reislerini elde etmek hakkında ki teşebbüsleri mütezemin olup, Hariciye Nezareti Celilesinden teskere ile gönderilen Tiflis Baş Şehbenderliği vekâletinden Petersburg sefaretine gönderilmiş

yazıların bir sureti yüksek makamlarının görüşlerine buyrulmak üzere takdim kılınmıştır. Rusların teşebbüs vakaları ve bu uğurda seçtikleri fedakârlıklar pek ziyade şayanı ehemmiyet görülmekle, adı geçen yörede Rusların arz edilen teşebbüslerini neticesiz bırakacak tedbirlerin alınmasında bir an önce acele edilmesi gereklidir. Tedbirler arasında bilhassa Ermeni unsurun daha önce olduğu gibi tecavüze maruz bırakılmamakla beraber, Kürt unsurunun da gurur ve izzeti nefislerinin okşanması ve icap ederse reislerinin para ve Unvan ile onurlandırılması gibi etkin önlemler alınmalıdır. Bu şekilde tabi oldukları hükümete karşı sadakati esasilerinin hazırlanması ve Kürtler hakkında alınacak tedbirlerin, tatbik sebebi hakkında icap ederse Ermeni öncülerinin bazılarına izahat verilmesi maslahata uygun görülmüştür.

Adı geçen yörenin en etkili surete merkezi hükümete bağlanması, merkez ile irtibattan mahrum ve tehlikeli bir vaziyette bulanan 4. Ordunun yeniden hayat bulabilmesi ancak bahs edilen mıntıkanın tren hattıyla merkeze bağlanmasına bağlıdır. Tekraren vuku bulan işarı acizenem veçhiyle, ne suretle olursa olsun Ankara-Erzincan hattının biran önce yapılması ve arz edilen olaylara göre icap eden tedbirlerin alınması ve yürürlüğe konmasına ve her halde ordunun muhaberat ve iç karışıklıklarla zayıf düşmemesi için eksikliklerin giderilmesine çalışılmas konularında gerekenlerin yapılmasına emirlerinizi arz ederim.

Kanuni Sani 1326

Harbiye Nazırı

Dâhiliye Nezareti Van Vilayeti Makamına

2 Kanuni Sani 1329 tarihli tahrirata ektir.

Espişan köyünde davar gaspı meselesine dair. Evvelce vezareti hariciyeden alınan teskerede Kadir ve Cafer ismindeki şahısların hayvan çaldıkları;

Xoy ve Salmas Şahbendirliği vekâletinden gelen 29 Eylül 1913 tarihli 817–25 No'lu tahriratın suretidir.

Rusların Kotur hâkimi ve Sımko'nun biraderi Ahmet Ağaya 4 sandık cephane gönderdiği doğru haber alınmıştır. Rus konsolosu Ovacık hâkimi olan Emir Tuman Ali Qulixan'ı taltif etmek üzere Xoya celp ile Tiflis'e göndermek üzere olduğu söylenmektedir. Nitekim

geçen sene Sımko hakkında da böyle olmuş idi.

Maksat Mako hâkimi ikbali-saltanata bağlı ne kadar Kürt reisleri varsa cümlesini kendi egemenliği altına almaktır. Adı geçen ikbali saltanat tedavi yoluyla, bu gün Berlin'de bulunmaktadır. Bu adam ister istemez her ne kadar Ruslara meilli ise de, tamamen bağlı değildir. Onun için Ruslar adı geçenin etrafında ki aşiretleri birer birer elde etmeğe devam etmektedir. Bu gidişle adı geçenlerin hepsini, ya ellerine almışlar yahut ta almak üzeredirler. Doğru söylentilere göre, Sımko hemen bütün Kürt reislerinin reisi tayin olunmuştur. Rus konsolos adı geçene, mahalli hükümetten aylık bir maaş tahsis ettirmiş idi. Şimdi o maaş kesilmiş ise de, yerine devletin özel hazinesinden ne kadar emlak var ise, cümlesinin mahsulâtı kendisine bahş edilmiştir. Adı geçen hâsılat şimdiye kadar gümrük idaresi marifetiyle vergilendirilirken, bundan sonra arz edildiği gibi Sımko'nun uhdesine bağışlanmıştır. Buranın gümrük müdürü, Ruslarla hoş geçinemediğinden dolayı azil edilmiştir. Durumları bilgi amacıyla yüksek makamlara arz etmeye cüret ederim. *25.4.1914*

Dâhiliye Nezareti Celilesine yazılan

27 Kanuni Evvel 1329 tarihli teskerenin içeriğidir.

Âcizane beyenımdır.

Huduttan buraya her hafta bir posta memuru gelirmiş. Vilayete komşu olan telgraf tahriratı resmiye var ise, alıp getirirmiş. Evvelki gün o adam gelip, birkaç resmi kâğıt var idi, onları verdikten sonra, iki de telgraf teslim ettim. Biri efendimize diğeri eve Anadolu'da hududumuzun sonundan telgrafın gelmesi hayretinizi mucip olmuştur. Bende onun için gönderiyorum. Düşe kalka buraya geldik. Epeyce uzak bir memleket üç dört gündür. Mütemadiyen kar yağmur ne ise, biz bu fırtınaya tutulmadan kapağı attık. Yazında cehennem kadar sıcak olacağı, dün iadeyi ziyarete gelen Rus Konsolosu anlatıyordu.

Sıcağın, soğuğun o kadar önemi yok bendenizi düşündüren mesele, Rus efradının her dakika yaptığı vahşice zulümlerdir. Şu dakikada mektubumu yazarken iki kazak ellerine birer sopa almışlar rast geldiklerine köpek gibi saldırıyorlar. Şu hal zabıtlarının yaşantısı üzerine gerek balkan zulmünün aynısı burada da hüküm sürüyor. Şehbender

haneyi muhafaza için daimi surette dört askerle iki silahlı kumandan böyle iken, yattığım oda da, iki martin üçyüz kadar fişeng bulunduruyorum. Tabancam her dakikada cebimde demek ki ateş içindeyiz. Çocukları getirmediğimden ne kadar isabet olmuş. Çok fazla sıkılacaklardı. Zira sokağa çıkartmak mümkün değil. Hele Müslüman kadınlarına karşı her türlü hakaretten geri durmuyorlar. Sabahtan akşama kadar vazife yerinde, gece evime yetişene kadar muhaberatı resmiye ile uğraşıyorum. Mademki bu kadar fedakârlık edip şuraya geldik... Memleketimin, hükümetimin menfaatine biraz hizmet edeyim. Yazdığım raporlardan bir tanesinin suretini takdim ediyorum.

Bunlar tabi ki, sefarete gönderiliyor ise de, önem vereceğim mütalaa edilecekleri bir köşeye atıyor onun için münasip görülüyor ise, telgraf kâğıdının cifri harfleri vasıtasıyla yahut bir diğer heyeti umumiye de okunmuş olmasını arzu ediyorum.

Mesele pek mühimdir. Bir müddet sonra Ruslar, Kürtlerle, Ermeniler arasında bir arbede çıkarmak istiyorlar. Tertibatlar henüz ikmal edilmemiş Abdurrezak'ın adamlarından Sait Beyin bir elçisi dün buraya geldi. Ruslar külliyetli miktarda fişeng vereceklermiş. Takibi için iki adam tayin ettim. Fişekleri teslim edince, bizim hudut memurlarını haberdar edeceğim. Anadolunun hakkında Rusların fikrini fena görüyorum. Hemen rabim hayırlı neticeler ihsan buyursun âmin. Selamlar dualar malumatım devletleridir.

Ferman 12 Kanuni Evvel 1329

Hasan Tahsin

Bedirxan paşazade Abdurrezak ve arkadaşlarının idare ettiği Kürt komitesinin kitabet hizmetinde bulunan eski Van tahsildar memuru Siirtli Hacı İbrahim'in oğlu Muhammet Cemal Efendi'yi epeyce fedakârlık ile elde ettim. Adı geçen, komite hakkında şu birkaç gün zarfında bendenize birçok malumat verdi. Kendisi Sait Bey ile beraber Masor köyüne gitti. Bir kaç gün sonra, bendeniz buradan bir adam göndereceğim. Komitenin her türlü hareketlerini bendenize bildirecek. Adı geçen maaş istiyor. Bir de, kaza neticesi, halasını öldürmüş, ondan dolayı da affını talep ediyor.

Sen bana hizmette devam edersen istediklerini acelece yerine getiririm dedim. Arz edebildiğim mesele pek mühimdir. Adı geçen:

Talat Bey efendiyi mutlak görürsünüz. Maruzatı ifade buyurunuz. İşe önem verip, şimdiden tedbirlerine teşebbüs ederseniz. Allahın yardımıyla vatan hainlerini İnşallah mahv ederiz. Bunlar için bendeniz bir miktar para isterim. Rus Konsolosu bu işler için ayda yüzlerce lira sarf ediyor. Yine Sımko ile avanesine ayda 300 lira veriyor. Benim istediğim 20 liradan ibarettir. Bu paranın düzenli olarak her ay buraya gelmesi gerekir ki. Ben de işe girmiş olayım. Posta ile muhabere 15 günden evvel buraya gelmiyor. Maruzatımın kabulü telgrafla bildirilir ise, daha uygun olur. Evlat ve torunlarımızın huzuru ve Osmanlı devletinin ilelebet selameti için çalışalım. İnşallah cenabi hak başarılar ihsan buyurur efendim.

Hariciye Nazırı Namına Müsteşar

9 Teşrini Evvel 1329

Bab-ı Ali Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Van vilayetinden alınan şifre

İki gündür İran hududunda bulanan Şikefti nahiyesindeyim. Bu nahiye Sımko'nun bulunduğu tarafa bitişik olduğundan bilhassa adı geçen hakkında tahkikat ve incelemelerde bulundum. Şikefti nahiyesi aşiret ve Ermeni olmak üzere ve daha önce gayet mamur ve mesut bir nahiyeyken, on beş seneden beri Abdoilerin tecavüzlerine maruz kala kala bu gün cidden fakir bir hale düşmüştür. Aşiretler bir dereceye kadar silah kuvvetiyle Sımko'nun reisi bulunduğu Abdoilere yardım edebilmiş ise de, Ermeniler fena halde azalmıştır. Hangi Ermeni köyüne uğradımsa Abdoilerden ve bilhassa Sımko'dan feryat ve şikâyet işittim.

Evvelce Sımko yalnız şakiyken bizi perişan ediyordu.. Şimdi ise, Rusya'nın resmi şakisidir. Tahammül etmek mümkün değildir diye aynen bu ifadeyle zulme uğradıklarını söylediler. Rusya'nın şark vilayetlerinde Ermenilere hoş görünmek istemesiyle Sımko'yu başlarına musallat eylemesi cidden gülünç bir haldir. Sımko'nun 15 gün evvel Hanik müfrezesini bastırıp 15 askerimizi şehit ve silahlarını gasp etmesi üzerine, bu havali Aşiretleri son derece galeyana gelmişlerdir. Bu duruma karşı babı âlice, şiddet ve siyaset gösterilmemesi gerekir.

Aksi halde huduttaki ufak ufak devriye ve müfrezeler her saat tehlikededir. Ve Sımko'nun bu cinayetkarane hareketlerine karşı sükût etmek, hükümet namına kötüdür. Ermeniler Bab-ı Ali'ye Sımko'dan şikâyet edeceklerdir. Şu husus vesile alınarak siyasi teşebbüsler çabuklaştırılmış ve kışkırtılmıştır. Sımko bütün şark mıntıkasında yaptıklarından sorumlu tutulmayan vaziyettedir.

Ve tabi ki netice iyi değildir. Xoy da ki Kürt ve Rus mektebinin resmi açılışını geçen gün icra ettiler ve Ruslardan nutuklarla teşvik gördüler. Tahran sefareti bu mektebi açtırmayacağını yazıyordu. Evvelce arz edildiği gibi bu havali köylerinde bekçi teşkilatı vesilesiyle, bazılarına silah verilmesi şimdilik mecburidir. Sımko gailesi bittikten sonra, silahların geri toplanması kolaydır. Arazi meselesi yakın kuvvete geldi. Talep edilen paranın yetiştirilmesi beklenilir. Ermeniler bu meselden dolayı müteşekkir ve minnettar kalacaklarını ve babı âliye hususi teşekkürlerde bulunacaklarını söylediler

Şikefti nahiyesinde aşiretlerden gayri, İslamlarda ne mektep, ne cami, ne hiçbir şey bunların hudut üzerinde şu vaziyette kalması şayanı eseftir. Son derece fakir olduklarından ilkokul öğreniminin bunlara ders verilmek imkân haricindedir. Milli eğitim bakanlığı özel bir surette bir lütufta bulunuyor ise, belki bir teşebbüs yapılabilir. Her an burası için ziraat nezaretinin özel ilgisi lazımdır. Arazi gayet verimli ise de, hayat yoktur. Ahali ise beş parasızdır. Nezareti umumi buraca senede sırf bu nahiye için 30–40 sapan gönderebiliyorsa pek isabet olur. Sapanlarıyla ileri bir vaziyette bulunan Ruslar hah hazırda sessizdirler.

29 Teşrini Evvel 1329 Der nahiyesinde bulunan

Van valisi Tahsin

Not: Abdurrezak'ın refiki Kürt Çete reislerinden Sait Bey ismindeki Şâhıs Rusya konsolosundan dün gece verilen külli miktar cephane ile hududu hakaniyeye yakın meskûn bulunduğu Musur ismindeki köye bu gün gitti. Adı geçen şahıs bu günler de Osmanlı memleketine tecavüz ile şekavet ve bozgunculuğuna başlayacaktır.

Xoy ve Salmas Şahbenderi

Bab-ı Ali Daireyi Hariciye Özel Kalemi

Tahran sefareti seniyesinin 5 Mayıs 1914 tarihli ve

261 numaralı telgraf suretidir.

Haydaranlı Aşireti reisi Hüseyin Paşa ile Takori Aşireti reisi Hüseyin Beyin Rusya konsolosuyla muhaberede bulundukları Xoy ve Salmas Şehbenderliğinden bildiriliyor. Van Vilayetine malumat verilmesi ve Kürt reislerinin böyle birbirini müteakip Rusların pençelerine düşmesi gelecekte büyük tehlikeler teşkil edeceğinden anlık tesirlere kapılmayarak fevkalade ihtiyat ve özenle hareket olunmasının tebliği istirham olunur.

Dâhiliye Nezareti Celilesine Takdim.

22 Nisan 1330

Dâhiliye Nezareti Van Vilayetine Şifre 23 Nisan 1330

Heyderanlı Aşireti reisi Hüseyin Paşa ile Takori Aşireti reisi Hüseyin Beyin Rusya konsolosuyla muhaberede bulundukları Xoy ve Salmas Şehbenderliğinden bildirildiği ve Kürt reislerinin böyle biri birini müteakip Rusların pençelerine düşmesi gelecekte büyük tehlike teşkil edeceğinden, reisler hakkında fevkalade ihtiyat ve özenle hareket edilmesi tahran sefaretine bildirilmiştir. Ona göre gereğinin ifası;

06.05.1914

Dâhiliye Nezareti Celilesine yazılan

27 Kanuni Evvel 1329 tarihli teskerenin içeriğidir.

Acizane beyenımdır.

Huduttan buraya her hafta bir posta memuru gelirmiş. Vilayete komşu olan telgraf tahriratı resmiye var ise, alıp getirirmiş. Evvelki gün o adam gelip, birkaç resmi kâğıt var idi, onları verdikten sonra, iki de telgraf teslim ettim. Biri efendimize diğeri eve Anadolu'da hududumuzun sonundan telgrafın gelmesi hayretinizi mucip olmuştur. Bende onun için gönderiyorum. Düşe kalka buraya geldik. Epeyce uzak bir memleket üç dört gündür. Mütemadiyen kar yağmur ne ise, biz bu fırtı-

naya tutulmadan kapağı attık. Yazında cehennem kadar sıcak olacağı, dün iadeyi ziyarete gelen Rus Konsolosu anlatıyordu.

Sıcağın, soğuğun o kadar önemi yok bendenizi düşündüren mesele, Rus efradının her dakika yaptığı vahşice zulümlerdir. Şu dakikada mektubumu yazarken iki kazak ellerine birer sopa almışlar rast geldiklerine köpek gibi saldırıyorlar. Şu hal zabıtlarının yaşantısı üzerine gerek balkan zulmünün aynısı burada da hüküm sürüyor. Şehbender haneyi muhafaza için daimi surette dört askerle iki silahlı kumandan böyle iken, yattığım oda da, iki martin üçyüz kadar fişeng bulunduruyorum. Tabancam her dakikada cebimde demek ki ateş içindeyiz. Çocukları getirmediğimden ne kadar isabet olmuş. Çok fazla sıkılacaklardı. Zira sokağa çıkartmak mümkün değil. Hele Müslüman kadınlarına karşı her türlü hakaretten geri durmuyorlar. Sabahtan akşama kadar vazife yerinde, gece evime yetişene kadar muhaberatı resmiye ile uğraşıyorum. Mademki bu kadar fedakârlık edip şuraya geldik... Memleketimin, hükümetimin menfaatine biraz hizmet edeyim. Yazdığım raporlardan bir tanesinin suretini takdim ediyorum.

Bunlar tabi ki, sefarete gönderiliyor ise de, önem vereceğim mütalaa edilecekleri bir köşeye atıyor onun için münasip görülüyor ise, telgraf kâğıdının cifri harfleri vasıtasıyla yahut bir diğer heyeti umumiye de okunmuş olmasını arzu ediyorum.

Mesele pek mühimdir. Bir müddet sonra Ruslar, Kürtlerle, Ermeniler arasında bir arbede çıkarmak istiyorlar. Tertibatlar henüz ikmal edilmemiş Abdurrezak'ın adamlarından Sait Beyin bir elçisi dün buraya geldi. Ruslar külliyetli miktarda fişeng vereceklermiş. Takibi için iki adam tayin ettim. Fişekleri teslim edince, bizim hudut memurlarını haberdar edeceğim. Anadolunun hakkında Rusların fikrini fena görüyorum. Hemen rabim hayırlı neticeler ihsan buyursun âmin. Selamlar dualar malumatım devletleridir.

Ferman *12 Kanuni Evvel 1329*

Not: Abdurrezak'ın refiki Kürt Çete reislerinden Sait Bey ismindeki Şâhıs Rusya konsolosundan dün gece verilen külli miktar cephane ile hududu hakaniyeye yakın meskûn bulunduğu Musur ismindeki köye

bu gün gitti. Adı geçen şahıs bu günler de Osmanlı memleketine tecavüz ile şekavet ve bozgunculuğuna başlayacaktır.

Xoy ve Salmas Şahbenderi

VE BİR İŞBİRLİKÇİ İHANETÇİ BULUNUR

Bedirxan Paşazade Abdurrezak ve arkadaşlarının idare ettiği Kürt komitesinin kitabet hizmetinde bulunan eski Van tahsildar memuru Siirtli Hacı İbrahim'in oğlu Muhammet Cemal Efendi'yi epeyce fedakârlık ile elde ettim. Adı geçen, komite hakkında şu birkaç gün zarfında bendenize birçok malumat verdi. Kendisi Sait Bey ile beraber Masor köyüne gitti. Bir kaç gün sonra, bendeniz buradan bir adam göndereceğim. Komitenin her türlü hareketlerini bendenize bildirecek. Adı geçen maaş istiyor. Bir de, kaza neticesi, halasını öldürmüş, ondan dolayı da affını talep ediyor.

Sen bana hizmette devam edersen istediklerini acelece yerine getiririm dedim. Arz edebildiğim mesele pek mühimdir. Adı geçen:

Talat Bey efendiyi mutlak görürsünüz. Maruzatı ifade buyurunuz. İşe önem verip, şimdiden tedbirlerine teşebbüs ederseniz. Allahın yardımıyla vatan hainlerini İnşallah mahv ederiz. Bunlar için bendeniz bir miktar para isterim. Rus Konsolosu bu işler için ayda yüzlerce lira sarf ediyor. Yine Sımko ile avanesine ayda 300 lira veriyor. Benim istediğim 20 liradan ibarettir. Bu paranın düzenli olarak her ay buraya gelmesi gerekir ki. Ben de işe girmiş olayım. Posta ile muhabere 15 günden evvel buraya gelmiyor. Maruzatımın kabulü telgrafla bildirilir ise, daha uygun olur. Evlat ve torunlarımızın huzuru ve Osmanlı devletinin ilelebet selameti için çalışalım. İnşallah cenabi hak başarılar ihsan buyurur efendim.

9 Teşrini Evvel 1329

Hariciye Nazırı Namına Müsteşar

Harbiye Nezareti Tahrirat Dairesi ve Tahrirat Kalemi

Nezareti Dâhiliye Celilesine

Devletli efendim Hazretleri; Abdurrezak'a, Ruslar tarafından umum İran aşiretlerine resmi reis unvanı verildiği ve adı geçenin başkanlığında Kürtlerden müteşekkil yapılan umumi konferansta, bir Kürdistan ihtilalinin hazırlığı gibi, bazı zararlı kararlar alındığına ve diğer bilgilere atfen 11. Kolordu komutanlığından bu sefer alınan şifreli telgrafın sureti kapalı olarak Dâhiliye Nezaretine gönderildi. İhtiyaç esnasında hudut civarındaki efradı ihtiyatiyenin celbi ve hudut birliklerinin mevcudiyetlerinin artırılması gibi tedbirlere başvurmakla beraber, hudut civarında bulunup, devlete bağlı ve sadık bulunan Aşiretlere silah dağıtılıp, verilmesiyle ihtiyaç esnasında, bu suretle elde bir fazla kuvvet bulundurulması mümkün görülmektedir. Bu hususta vilayetle muhabereyle icabının ve sair tedbirlerin alınması ve icra edilmesi için cevaben tebligat ve bu bahisle 3. Ordu müfettişliğine de gerekli tavsiyeler verilmiştir. Sizin tarafınızdan da Van Vilayetine gerekli tebligat ve haberler ifa buyrulması Bakanlığınızın değerli görüşlerine bağlıdır. O hususta emir ve ferman hazreti menlehül emrindir.

25.5.1914.

Harbiye Nazırı ve Ekranı Harbiye'yi Umumiye Reisi Enver

Harbiye Nezareti Tahrirat Dairesi Tahrirat Kalemi 181

Dâhiliye Nezareti Celilesine çok aceledir.

11 Mayıs 1330

Devletli Efendim Hazretleri demin ki teskereyi acizanemin ekidir.

Van Vilayetinden bu gün alınan ve sureti kapalı olarak gönderilen telgrafın özeti:

Abdurrezak ve hempalarının zararlı maksatları hakkında 11. Kolordu kumandanlığı bildiri suretini teyit ediyor. Vilayetçe alınan karşı tedbirlerin askeriyeye ait kısmı olan Barzan tarafından geri dönmekte olan iki taburun Hakkâri sancağı mıntıkasında ve bir batarya

topun Hakkâri merkezine yerleştirilmesi ve jandarmaya devir edilen hudut taburları mevcutlarının daha uzakta bulunan nizamiye taburlarından kura ile efrat alınıp verilmesi suretiyle artırılması, adı geçen özel komutanlığa tebliğ edilmiştir. Ve hepsinin bilgisine delalet eden Erzurum'dan 3–4 Tabur getirilmesine karşı, vilayetle muhabereyle, vaziyeti hal ve mevkiinin icap ettirdiği tedbirlerin tamamıyla tatbik ve icrası da ilave edilmiş olmakla, adı geçen vilayete de ona göre tavsiyelerde bulunulması himmetiniz gereğidir. O hususta ki emir ve ferman hazreti menlehül emrindir

Harbiye Nazırı ve Ekranı Harbiye'yi

Umumiye Reisi Enver

Harbiye nezareti tahrirat dairesi şifre kalemi 10 Mayıs 1330 tarihli Elazığ'da 11. Kolordu kumandanı Galip Paşadan gelen şifrenin ekidir:

Hududu İran'iye komiserliği vekâletinin 10 Mayıs 1330 tarihli şifresi şu şekilde arz olunur.

10 günden beri hudut birliklerinden alınan malumat ve şehbenderlik ihbarlarına göre vilayetin bilgileri şu suretle özetlenmektedir.

Abdurezak'a, Ruslar tarafından bütün İran aşiretleri resmi reisi unvanı verilerek kendisine yıllık 16.000 ruble tahsis edilmiştir. Abdurrezak'ın riyaseti altında Xoy da Kürt reislerden oluşan bir kongre toplanmıştır. Kongrenin amacı tüm Kürdistan da bir devrim gerçekleştirmektir. Kongrenin açılışı Bitlis vakasının anlatımı ile yapılmıştır. Hadisenin hükümetin komplosundan ibaret olduğu ve bu nedenlede o havalide ki nüfuz sahiplerinin idam edildiklerinden bahs edilerek, Avrupa kapılarına müracaat edilmesi hususları kararlaştırılmıştır. Kongrede idam edilenlerin intikamlarının alınması, bu amaçla Osmanlı hududuna yakın yerlere taarruzlarla, hudut müfrezelerine baskınlar yapılması dile getirilmiştir. Bu şekilde memleket içine fesat sokma fetvası verilmiştir. Ruslar, orman ve köy bekçisi ile İran hududunda İran aşiretlerini silahlandırmaktadırlar. Abdurezak ve Sımko vasıtasıyla hemen hemen aşiretlerin ekseriyeti Ruslara katılmışlardır..

Belgelerde Bitlis vakası olarak geçen olay

Kürtlerin imtiyazlı oldukları bir süreçtir Sultan Abdülhamit süreci.

Doğal olarak, Sultan Abdülhamidit'in tahtan alınmasıyla, Kürdistan'da İttihat Terakiye karşı büyük bir hoşnutsuzluk yaşanmıştır. O süreçte Kürdistan'da iki büyük dini otorite vardı. Biri Mele Saide meşhur (Saide Kurdi sonradan Bedi-ü zaman alarak adlandırılacak) diğeri ise; Mele Selim (Halife Selim, Mele Selim-e dımıli) bunlardan Said-e kurdi ittihat Terakki'nin, diğeri ise sultan Abdülhamit yanlısıydı. Mele Selim; aslen Bingöl Genç'li Zikti aşiretine mensup bir zazadır. Medrese tahsilinden sonra, önce Solhan'a Melekan Şeyhlerinin yanına gider. Orda bir süre kaldıktan sonra, Bitlis'e; "Mala Qeus" olarak bilinen şeyhlerin yanına gider ve onlardan evlenip oraya yerleşir. Said-e kurdi; yazdığı kasidelerle ittihat terakkinin söylemlerini işliyor. Hürriyet, eşitlik kardeşliği övüyür. Mele selim'de İttihat ve Terakiyi eleştiriyor onları ecnebilerin hizimetinde görüyordu. Bu temelde bu iki dini otorite kasitelerle çatışıyorlardı.

Kürt kamuoyu ikiye bölünmüştü. Bu durum, 1913 te Bitlis'te fikir babalığını mele Selimin yaptığı, Şeyh Şahabettin ile Seyit Ali (Kamuran İnanın dedesi) liderliğinde bir ayaklanmaya dönüştü. İsyancılar vilayete yürüdü. Vali bir sopanın başına bağladığı Kuranı Kerim'le isyancıları durdurup taleplerini İstanbul'a bildireceği vadiyle onlardan mehil isteyerek, teskin edip evlerine yolladı. Onlar evlerine çekilip İstanbul'dan gelecek cevabı beklerken, bir sabah uyandıklarında Bitlis'in etrafının toplarla çevrili olduğunu gördüler. Siirt'ten ve civar illerden çok sayıda askeri birlik sevk edilmişti Biitlis'e Şeyh şabattin yakalanır, Seyid Ali ise kaçıp Erciş'in Êrşat Köyü'ne sığınır. Osmanlı bu köydeki Qazo adındaki bir Ermeni'ye Seyit Ali'nin yerini söylemesi için yoğun işkenceler yapar. Fakat Ermeni işkence ile öldürülmesine rağmen Seyit Ali'nin yerini söylemez. Daha sonra bu köyde yakalanan Seyit Ali, Şeyh Şahhabettinle birlikte asılarak idam edilir Mele Selim ise, Rus Konsolosluğuna sığınır. Aylar sonra 1914'te başlayan savaşla konsolosluk basılır ve tutuklanan mele Selim de idam edilir. Bu olayın Kürt siyasi tarihine etkisi büyük olmuştur. Özellikle gelişen Kürt milliyetçiliğinde en önemli malzeme ve argüman olmuştur

Mele selime karşı ittihatçıları destekleyen Bediüzzaman 1910'larda Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmek isteyen Kürt aşiret reislerine hitaben şunları söylüyor:

"Altı yüz seneden beri tevhid bayrağını umum âleme karşı yücelten ve millî âdetlerini terk ederek ihtiyarlanan bizim şanlı Türk Pederlerimize, kuvvet ve cesaretimizi hediye edelim. Ona bedel, onların akıl ve ma'rifetinden istifade edeceğiz ve asaletimizi de göstereceğiz. Elhâsıl, Türkler bizim aklımız, biz onların kuvveti; hep beraber bir iyi insan oluruz. Dik başlılık etmeyeceğiz ve kendi başına hareket yapmayacağız. Bu azmimizle başka milletlere ibret dersi vereceğiz. İyi evlâd böyle olur... İttifakta kuvvet var, ittihâdda hayat var, uhuvvette saadet var, hükümete itaatte selâmet var. İttihadın sağlam ipine ve muhabbet şeridine sarılmak zaruridir."

Harbiye Nezareti Tahrirat Dairesi Şifre Kalemi

Van Vilayetinden gelen 8 Mayıs 1330 şifreli telgrafın suretidir.

Abdurrezak'ın Rusya'dan dönüşüyle Xoy'da, Rusya konsolosu Çirifkof'un riyaseti altında şaki Sımko, Sait Bey, Arusanlı Hasan Ağa, Seyit Taha'nın vekili Mecit ve diğerlerden oluşan Kürt kongresinde bulunarak gelecek kararları almış:

- 1. Bitlis vakası Kürt'e ihtilal fikrini gösterdiğinden ve Şeyhlerin idamı, Kürt kamuoyunda intikam uyandırdığından dolayı, bu vakadan istifadeyle, umumi bir hareket icrasına başvurulması,

-2. Bu maksat için, Ruslardan tedarik edilen 500 kadar ateşli silahları Sait, Sımko, Cihangir, hacı Qulixan ismindeki eşkıya reislerine tevzi edilip icabı esnasında birleşmek üzere çeşitli çeteler teşkili ve dâhile sevki,

-3. Hükümeti seniye taraftarı görünen Kürt reislerinin öldürülmesi

-4. Bitlis vakasının oluşmasının sebepleri ve Şeyhlerin idamı ve ıslahatın kabul ve eşkâlini gösterecek basılmış resimlerle neşredilmesi ve çalışanlar vasıtasıyla hükümet dairelerine tamim edilmesi,

-5. Hudut bölükleri ve bilhassa müfreze karakollarının basılarak silahlarının gaspı ve askerlerinin kuvveyi maneviyelerinin kırılmasıyla,

Kürtlüğe cereyan uyandırılması ve tedricen içeriye doğru bozgunculuklarının genişletilmesi,

—6. Ermenilere, Nasuturilere katiyen ilişilmemesi, hükümetin doğrudan doğruya hedef alınması,

İşte bu kararların esası bunlardan ibarettir. Şimdi bu kararların tatbiki için hazırlıklar içindedirler. Rusya konsolosu Çirikof; Abdulrezak ve Sımko'ya son derece de yardım ve destekte bulunuyor. Şimdi bu duruma karşı vilayetçe alınan tedbirler aşağıda arz olunur.

-Çete halinde içeriye sokulacak eşkıyaların jandarmalarla takip ve durdurulması ve hükümete sadık aşiretlerden istifade edilmesi,

-Şekavetti sürdürecek mıntıkaların acele ve şiddetle cezalandırılması ve neşriyatlarının yasaklanması,

-Başlıca yerlerde karakollar kurulması ve karakollarda jandarma ve nizami kuvvetlerin yerleştirilmesi,

-Kaza kaymakamlarıyla yahut müdürleri ve jandarma subaylarının seyyar ve faaliyette bulundurulması gibi, ciheti mülkiyeye ait husus-lardır.

-Hudut bölüklerinin taarruzdan korunması, eşkıyanın hudutlardan tecavüzlerini durdurmak için lazım gelen askeri teşebbüslerin tatbiki hakkında müzakere ile;

Van, Hakkâri, Gevaş, Şemzinan taburlar kadrosunun takviyesi ve merkezden Barzan'a gönderilen iki taburun, Hakkâri sancağı mıntıkasında bırakılması ve bir batarya topun Hakkâri merkezinde bulundurulması kararlaştırılmış ise de;

Arz edilen hususların kararlardan önce istihdam edilmeyeceği anlaşıldığından, ilerde daha fazla zorluklara maruz kalmamak için fırkaya bir an evvel emir verdirilmesi ve dâhiliye Nezaretine arz edildiği gibi, mümkünse üç dürt aya mahsus olmak üzere, Erzurum'dan üç nizamiye taburunun bu amaçla görevlendirilmesi yüksek takdirlerinize arz olunur.

8 Mayıs 1330

Vali Tahsin

Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü

12 Mayıs 1330 şifre

Van Vilayetine

Harbiye nezaretine çekilmiş bulunan 8 Mayıs 1330 şifre telgraf mütalaa olunmuş, talepleri cihetine, Barzan'dan dönmekte olan iki Taburun Hakkâri sancağı mıntıkasında ve bir batarya topun Hakkâri merkezinde ikamesi,

Jandarmaya devir edilen hudut taburlarının mevcutlarının, daha uzaklarda bulunan nizamiye taburlarından bakiye tefrik edilecek efrat ile artırılması,

Erzurum dan 3–4 Taburun celbi maddesinin de vaziyet, hal ve mevkilerinin gereklerine göre hareket edilmesi lüzumunun ordu komutanlığına bildirildiği,

Adı geçen komutanlıktan yine bu meseleye dair başkaca vuku bulan müracaata cevaben de, ihtiyaç esnasında hudut civarında ki ihtiyat efradının celbi ve hudut birlikleri mevcudiyetlerinin artırılması gibi tedbirlere başvurmakla beraber,

Hudut civarında bulunan bazı itaatkâr ve sadık olan aşiretlere silah tevzi ve verilmesiyle, gerektiği anda bu suretle elde fazla bir kuvvet bulundurulması mümkün görüldüğünden, bu hususta zati âlileriyle muhabereyle, gereken tedbirlerin alınıp, icrası lazımdır ki,

3. Ordu Müfettişliğine de, ikna edici tavsiyeler yapıldığı, adı geçen nezaretten bildirilmiştir.

Bahs edilen kararların gelecekte münasip olmayan durumların meydana gelmesine mahal ve imkân bırakılmayacak surette, etkin tedbirlerin etraflıca alınması ve tamamlanması hususuna son derece de itina ve himmet buyurulması beklenir

Hüseyin Paşanın oğlu Mehmet Bey Bu konuda şunları söylemektedir:

"İlk Hamidiye Alayları şarkta kurulduğu zaman merhum Sultan Abdulhamit, Patnos ve çevresinde Hamidiye alayını kurmak üzere onu miralay rütbesiyle vazifelendirdi.

Sonra 1331–1915 tarihinde Doğubeyazıt ve Kağızman da Rus ve Ermenilere karşı büyük savaşlarda basarı kazandı. Daha sonra Ahlat'ın Karmuş köprüsünü Ruslardan koruyarak, Halil paşa ve Ordusunun köprüden geçmelerini sağlamaya muvaffak oldu. Bunu yaparken de, Rus askerlerine çok zaiyat verdirdi. Hüseyin Paşa'nın bu başarısından dolayı İttihat ve Teraki Hükümeti ve Sultan Reşat onu Mirliva rütbesine yükseltiler."

Ünlü Kürt Şairi Cigerxun, 1. Dünya Savaşında kürtlerin içinde bulundukları içler acısı durum ve Kürt liderlerinin savaşan devletler karşısındaki tavır ve tercihleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir;

1914 te birinci dünya savası patlak verdi. Bu büyük savaş Sırbistan da başladı. Avusturya Macaristan Kralının oğlu Erşidoq Sırbistan'da öldürüldü. Bunun üzerine Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Sırbistan'a karşı büyük bir saldırıya geçti ve Almanlar da onlara yardım etti. Ruslar v e İngilizlerde Sırbistan'a yardım ettiler. Almanya da okuyan Jöntürkler bir Turan ülkesi kurma hayali ve Almanya'nın, tahriki ile b û savaşta Osmanlıları Almanya'nın müttefiki olarak savaşa soktular. Bu nedenle de, bu büyük savaş Kürt Coğrafyasına da sıçradı ve Kürtler bu savaştan büyük zararlar gördüler. Bu savaş Kürtler için tam bir felaket oldu.

Osmanlı Ermeni fermanını çikardı ve savaş baslar başlamaz, Ermeniler dağlara çıktılar. Cahil, okumamış Kürtler Ermenilerin peşine düştüler ve gördükleri yerde öldürdüler. Bu çatışmalarda Hıristiyan Yakubi Kürtler de nasibini aldı.

Ermeni çeteleri Rus askerlerinin önüne düşüp Kürtlere saldırıyorlardı. Köyleri yakıp, talan edip halkı öldürüyorlardı. Sayısız Kürt, yağmur, çamur ve soğukta memleketlerini terk edip, büyük göçlerle aşağı

Kürdistan'a yığıldılar. Osmanlılar'da, Kürdistanı boşaltıyorlardı ki, Rus askerleri ile Kürtler arasında bir ilişki oluşmasın.

Pek çok kanlı savaş, Kars, Ardahan ve Hasankale'de oluyordu. Dervişler, Hasankale'deki savaşlarla ilgili pek çok ağıt söylüyorlardı ve kadınlar ağlıyordu. Bu şekilde Kürt halkında Rus ve Ermenilere karşı kin ve nefret uyandırılıyordu. Herkes İslamiyet için Rus ve Ermenilere karşı savaş meydanlarında ölmek, Allah yolunda canını malını vermek istiyordu. Kürt Şeyh'ler i ve Ağaları açlık ve yokluğa rağmen, din düşmanlarıyla savaşmak için gönüllü askerler toplayıp, milli çete ler oluşturuyorlardı. Sayısız Kürt, bu savaşlar da kayboldu. Pek çok ocak battı, pek çok ev erkeksiz kaldı. Bir yandan savaş; Bir yandan hastalık ve açlık memleketi sarmıştı. Milyonlarca küçük-büyük, kadın-erkek, duvar diplerinde tifo ve koleradan öldü, ya da esir düştü. Ve yine binlercesi Osmanlı tarafından dağlarda, çöllerde kaybettirildi. Devlet tüm buğdaylarını, yiyeceklerini ve mallarını " muavene" adı altında kamçı ve sopa zoru ile almakta idi. Hepsi aç, hasta, yalın ayak, yersiz-yurtsuz, soğukta, duvar diplerinde dolaşıyorlardı. Yukarı Kürdistan halkı düşmanından, İslam düşmanından, yerini yurdunu bırakıp, aşağı Kürdistan'a sığınmıştı. Fakat aşağıdakilerde yukarıdakiler de aç idi. Aç, susuz, talana uğramış, perişan bir halde nereden gelip, nereye gittiklerini bilmiyorlardı. Tek bildikleri düşmanlarından kaçıyor olmalarıydı. İslamiyet için bir şeyler yaptıklarını düşünüyorlardı. Ölümün pençesinden kurtulduklarını sanıyorlardı. İstiyorlardı ki kendilerini savaşsız alanlara atıp ölümden kurtulsunlar. Fakat ölümden kaçıp ölüme gittiklerinin farkında değillerdi..

Meğer çoluk çocuklarını kanlı savaş meydanlarından çekip çıkarmışlar ancak yine de ölüm hududunu aşamıyorlardı. Çünkü savaşın yol açtığı hastalık, açlık ve soğuk yollarını gözlüyordu.

Kısacası Kürdistan'da açlık, hastalık ve yokluk her tarafa yayıldı. Her yerde ölüm, her yerde talan ve her yerde perişanlık hüküm sürüyordu. Rus hududundan Kars, Ardahan ve Bitlis'e kadar Kürtler, memleketlerini bıraktılar. Köyleri ve ekinleri yakıldı. Memleketleri boşaltıldı. Fakat Rus ne yapacaktı; boş ve insansız memleketi bu nedenle de bir kaç Kürt büyüğüne el uzattı ve dedi ki "Biz, sizi öldürmeye, talan etmeye gelmedik. Biz size hürriyetinizi vermeye, size bir

devlet kurmaya geldik." Bu istemi konu alan mektuplar yazıp, bir kaç Kürt büyüğüne gönderdiler. Bu. Mektupları Bedirxan Paşa'nın oğulları, Kamil Bey ve Abdulrezak Bey vasıtası ile Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa, Cemil-ê Çeto, Mıhemedê êli'yê sasoni'ye gönderdiler. Kör Hüseyin Paşa diyor ki, " Kamil Bey'in mektubu bana geldi, fakat ben onaa şu cevabı verdim;

-Eğer sen Bedirxan Paşa'nın oğlu olsaydın, gâvur askerlerini îslamiyetin namusunun üzerine salmazdın. Fakat inanıyorum ki sen bir Ermeni çocuğusun. Annen seni bir Ermeni'den piç tutmuş.

Kör Hüseyin paşa, çocukları ve Hacı Musa Begê xwyeti ile beraber Amud'a gelmişlerdi, Kürt Abdurrahman Paşa'nın konuklaydılar. Anadolu'dan kaçmışlardı. Bir kaç defa kendisi ile sohbetim oldu.Bana her şeyi anlattı. Fakat aklımdan çıkmayan beni en çok etkileyen şu sözleri oldu;

-Seyda! Ben çok kişi öldürttüm, çok talan yaptırttım, fakat ben korkmuyorum. Bunların hiç birinden dolayı Allah'a karşı utanç duymam, yalnızca, Kamil Beg'ê Bedirxan'a yazdığım cevap aklımdan çıkmıyor." diyordu ve saçlarını çekip, kafasını yumruklayıp "Kör Hüseyin" diyor ve dövünerek ağlıyordu.

-Ben Allah'a karşı ne cevap vereceğim? Allah'tan dileğim beni sağ olarak memleketime ulaştırması. Memleketime ve Haydaran aşiretine gideyim yeter" diyordu.

Fakat Hüseyin paşa, Barzan Şeyhi'nin evinde, Hacı Musa Begê xwyti'nin oğlu Medeni tarafından öldürüldü. Ve Şeyh Ahmet Barzani, "Mustafa Barzani'nin ağabeyi" Musa Beg'in kardeşi Nuh Beg'i evinde öldürerek Hüseyin Paşa'nın intikamını aldı. Sonradan da Medeni Hüseyin Paşanın torunu tarafından öldürüldü."

İkinci ve Üçüncü mektubu Ebdurrahman'ê êliyê Yunıs şu şekilde anlatıyor."-Bu mektup kardeşim Muhammed'in eline geçmiş ikimiz birlikte Cemil'ê Çeto'ya gittik. Biz konuyu anlattığımızda Cemil gülerek sizin mektup gibi bir mektupta bana geldi, fakat ben ne diyeceğimi bilmiyorum. Eğer Şeyh Mahmud-ê Zoqeyde bizimle olmasa biz hiç bir şey yapamayız. Kendisi ile görüşüp onu da yanımıza alalım. Eğer o bize destek verirse biz bu memleketi 24 saatte alırız. Biz

üçümüz kalkıp Şeyhin yanına gidip meseleyi kendisine anlattık.

Şeyh"- Benim biraz evde yalnız başıma düşünmem gerekiyor düşündükten sonra size haber verebilirim. Seyh yarım saat sonra evden döndü ve dedi ki

Vala Cemil ben yetmişe yaklaştım. Bu yaştan sonra Rus askerini Müslüman namusuna salamam, fakat siz istiyorsanız kendinize bir devlet kurun. Benim sizinle işim olmaz. Ben bu işte yokum dedi."

Biz Şeyh'ten ayrıldıktan sonra Cemil dedi ki

" Eğer Şeyh Selami ile Şex Mahmut bizimle olmazlarsa, biz hiç bir iş yapamayız. Eşlerimiz bile bizi yatağa almazlar. Bunun üzerine biz de meseleyi orada kapattık ve evlerimize gittik."

-Bunun haricinde başka aşiret reislerine de mektuplar gönderilmiştir. Bunlardan biri de mala seydadır. Mala Seydadan büyük tepki gören Abdurrezak beyin;

-Allahtan dileğim şeyhin Osmanlı topuyla imhasıdır. Eğer Rus kurşunuyla ya da topuyla imha olursa şehit denecek demiştir.

Görüldüğü gibi Kürtler tercihlerini yüz yıldır birlikte yaşadıkları dindaşları, Türklerden yana kullandılar. Bu uğurda devlet kurmayı dahi feda ettiler. Bu, tercihlerin de dinin yanı sıra, Osmanlı Ümmet Sistemi içinde Ermeni ve diğer. Gayri Müslimlere karşı imtiyazlı konumlarının da rolü büyüktü. Pek çok yerde Ermeniler Kürt Feodallerinin emrinde ve mahiyetin de yaşamaktaydılar. Hatta bazıları dinlerini de değiştirip Kürtleşmişti. Bu nedenle onlardan kalan mala mülke sahip olmak varken, Kürtlerin onlarla bir devlet kurmaları çıkarlarına uygun değildi. Devletin geliştirdiği "Kürdistan Ermenistan olacak" söylemi ve dini motifleri ön plana çıkaran propagandası ve daha sonra Türk-Kürt kardeşliğine dayanan söylem ve protokoller, de bu tercihte önemli etkenler oldu.

1914'teki Rus işgali döneminde Hüseyin Paşa'ya bağlı Hamidiye alayları Ağrı"yı can siperane bir şekilde savundular. Hüseyin Paşa'nın yeğeni Mehmudê Resê, yukarı da konu edilen mektubun O esnada Hüseyin Paşaya ulaştığım Paşanın da din adamlarıyla bu teklifi değerlendirdiğini, din adamlarının böyle bir teklife uyulmasının dine aykırı olduğunu belirtmeleriyle de Paşanın var güçleriyle savaşa devam

kararını verdiğini söylemekteydi. Mahmut Bey; İkazlarına rağmen Paşanın da bu çatışmalara katıldığını ve hatta mermilerin yağmur gibi yağdığı bir ortamda Onun korkmadan, namaz kıldığını belirtmekteydi. Pek çok çatışmadan sonra, Hüseyin Paşaya bağlı birlikler Ağrı çıkısında Rus Ordusu'nu durdurdular. Ruslar bu yoldan ileriyemedikleri için yönlerini değiştirip, Muş tarafından ilerlemek zorunda kaldılar, Bu savaşta pek çok kayıp vermiş ve verdirilmiştir. Malazgirt ve Muş'ta da Hamidiye Alayları, Ruslarla savaşa devem ettiler. Bu çatışmalardan birinde Hüseyin Paşa'nın oğlu Salih atıyla bir kuyuya düşerek yaralanır. Bölgenin her yerinde Rus ve Ermenilere karşı var güçleriyle mücadele sürdürürler. Ayrıca Heyderanların Muradiye ve Çaldırandaki reisleride önemli mağduriyetler yaşarlar.

MEHMET SIDDIK BEYİN RUSLARCA ÖLDÜRÜLMESİ

Nadir beyin oğlu Feridun Süphandağ; Mehmet Sıdık Beyin kızı olan Üvey annem Mürşide hanımdan babasıyla ilgili naklen şunları aktardı:

"1915 Yılı ilkbaharında Rusların bölgede ilerlemeleri üzerine Hamidiye Alay komutanlarından Mehmet Bey, ailesi ve beraberindekiler diğer bölge sakinleri gibi Van'dan Batı Kürdistan'a göç etmek isterler. Erişin Arnes tepesinde şimdiki adıyla Ünseli de Yollarının Rus birliklerince kesilmesi üzerine içinde Ermeni asıllı kişilerin de olduğu birkaç rusipi "aksakallı" adamlarını göndererek, kafilelerinin sivillerden oluştuğunu bu nedenle geçişlerine izin verilmesini ister ama izin talebi için gönderilenler geri gelmezler. Rusların cevabı kafileyi top ateşine tutmak olur. Mehmet Bey ve beraberindekiler bu ateşe ellerindeki mavzerlerle cevap verirler. Bu çatışmada Mehmet Bey ve beraberindeki çok sayıda adamı şehit olur. Mezarları o tepededir. Aileleri ise geri dönüp İran'a geçerler. Bu seferde Azeriler onları Tahirxan'ın akrabalarıdırlar diye İran'dan kovarlar. Aile, İran'dan Ağrı Diyadin'in Tuci-bazzar mıntıkasına gelir. Kafilenin Mehmet sıdık beyin ailesi olduğunu öğrenen Şemsiki Aşereti Reisi Eli Bege Mirze Axa kendilerine yardımcı olur ve onları bir süre orda barındırırlar."

VAN VALİSİ HUSEYİN PAŞA'YA MADALYA VERİLMESİNİ İSTER

Özet:

Haydaranlı Reisi Mirliva Hüseyin Paşanın taltifi (onurlandırlımsı) hakkında:

Devletli efendim hazretleri:

Heyderanlı Aşireti reisi Mirliva Hüseyin Paşanın Erciş ve Abağa havalisinde emniyetin ve düzenin sağlanması hususunda gösterdiği tesirli koruma ve doğruluk hükümetçe cidden takdire şayan bulunmuştur. Ayrıca bu havalide hırsızlık ve talan gibi üzücü olayların meydana gelmemesinde de adı geçenin pek kıymetli girişim ve yardımı olmuşuur. Bu nedenle diğer reisleri teşvik ve kendisinin görünürde olan vatanperverlik hizmetlerini takdiren 3. rütbeden bir kıta mecidiye nişanı zinişan,ile taltifine delalet eder ve padişahızdan bu konuya istirham eylerim. O hususta emir ve fermen padişahındır.

18 Şaban 1331 miladi 22.10.1914

Van Valisi Tahsin

Bab-ı Ali Teşrifati Umumiye Dairesi İradeyi Seniye suretidir.

Heyderanlı Aşireti reisi Mirliva Hüseyin Paşaya 3. rütbeden Mecidiye nişanı verilmiştir. İş bu iradeyi seniyenin icrasına Sadaret memurdur.

10 Ramazan 1331 31 Temmuz 1329

Muhammet Reşat

Sadrazam Muhammet Sait

Aslı gibidir. 20 Ağustos 1329 Mühür Teşrifat Müdüriyeti

1918'DE DEVLETİN HÜSEYİN PAŞAYI BERTARAF ETME NİYETİNİN BELGELERİ

Osmanlının yenilgisiyle ve Rus ordularının büyük askeri gücüne karşı tüm doğu Kürdistanlılar gibi o da batıya çekilir. Osmanlı için önemi kalmayınca da doğal olarak, Osmanlının da ona yaklaşımı değişir. İttiat ve Terakinin ırkçı zihniyeti ve öteden beri ondan kurtulma arzusu yeniden gündemleşir.

Babi âli Dâhiliye Nezareti Asayiş ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi Emniyet Umum Müdürlüğünün Makamına

Mühim ve Aceledir

Halı hazırdaki kıyamıyla, taraftarlarıyla birlikte 1325 tarihinde Rusların nüfuzları altında bulunan İran'ın Mako hâkimi Tahırxan nezdine firar ve ilticadan sonra pişman olarak geri gelen ve serhatta ki Kürt aşiretleri üzerinde pek büyük nüfuzu bulanan Tutak milliyetçilerinden Kör Hüseyin Paşanın Üç Yüz hane kadar avenesiyle, Mamuratin Elaziz (Elazığ) vilayetinin Hısnımensur'a (Adıyaman) gelmiştir. Buradan Siverek'e gelerek bu havalide bulunan Heyderanlı Aşiretinden birçok paralar toplayıp tekrar Adıyaman'a dönmüştür. Bu seferde aşiret efradıyla Adıyaman'dan, Urfa taraflarına geçtiği, Siverek'te bulunan müdüriyeti acizanem aşiretler şubesi muavini deli Necdet tarafından bildirilmiştir Melanet davranışları hükümetçe malum olan şer ehli olup, üzerlerinde nüfuz sahibi bulunduğu aşiretler efradından para toplaması ve bu gün Kürtlerin iskân edilmekte oldukları havalide dolaşması nazarı dikkati celp etmektedir. Bu durumun bir kere de tarafınızdan dikkate alınarak gerektiği şekilde ve bir mahzur bulunmadığı takdirde, aşiretler efradından tecrübeyle münasip bir mahalle mahfuzen sevk olunması ve nezaret altına alınması ricasıyla iş bu teskere emniyet genel müdürüne sunuludu.

2 Mart 1333

BABI ALİ DÂHİLİYE NEZARETİ
EMNİYET UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kör Hüseyin Paşa, Erzurum'a tabi Tutak kazasıyla Van'a bağlı Erciş kazaları arasında ki yine Tutak kazasının bir nahiye merkezi olan Patnos köyünde ikamet ederdi. Aşiret livasıdır. Biraderi Emin Paşa'da Adilcevaz'da bulunurdu. Aşiret mülazımı olan oğlu Abdullah Bey'de Patnos'tadır. Erciş'e kadar olan kısımla Tutak mıntıkasının Karapapağ Terekeme Mirali denilen Türklerden başka, Zilanlı şubesinde olan Heyderanlı Aşiretinin en nüfuzlu reisidir.

Yetmiş yaşından fazla ve tamamıyla cahil olan bu adam, her şeyden evvel gayet zengin, müstebit, son derece hilekâr, fırsatçı bir zattır. Bütün Kürt reisleri gibi, kuvvet önünde her zaman baş eğer, icabında hükümete igfalkarane, riyakârane bir sadakat çehresi gösterir. Bununla beraber vakti gelince durumu müsait görünce, her fenalığı yapar. Kardeşi Emin Paşa da, aynı cibilliyettedir. Oğlu Abdullah Bey de bu kabilden ise de, bu sıra biraz iş gördüğü zayıf surette rivayet olunuyor. Meşrutiyet ilanından önce bu adam ve çevresi yukarıda arz olunan mıntıkanın mutlak hükümranı idi. Patnos'ta yolculardan bac alınır, kervanlar soyulur ve her gün çok cinayetler işlenirdi.

Patnos ve Erciş ve Adilcevaz ve Tutak civarındaki Heyderanlı köylerinde bir karış toprak bile köylünün değildir. Bütün aşiret halkı, bu adam için çalışır. Hükümete şikâyet imkânı yoktur. İnkılâp sonrasında nüfuzlarının biraz kırıldığını artık valileri, ordu komutanlarını körü körüne elde edemeyeceğini his eden bu adam 1325'de Celal Beyin Erzurum valiliği zamanında İran'a Mako hâkiminin yanına firar etti. Mektupların açılması meselesinde, Beyazıt mebuslarının zan edersem Süleyman Suudi isminde birisi tarafından bu adamın firarı da meclisi mebusanın açılmasına neden oldu.

İran'dan dönüşünü müteakip, yine eskisi gibi hayatını sürdürmeye başladı ise de, tabii ki eski şiddet ve istipdadı yoktu. Bununla beraber Erciş, Adilcevaz, Tutak hükümetlerinin, adı geçenin aleyhinde verilen şikâyet arzuhalleriyle dolu olduğu ve bunun yetkili olduğu, kimsenin ne hayat hakkına, ne mülkiyet ve tasarrufa sahip olmadığı Van da

bulunduğum zaman işitmiş, kaymakamlarla mülakatta öğrenmiş idim.

Gerek adı geçen ile ve gerek oğlu Abdullah Bey'le görüştüm. Meşrutiyetten evvel devlet namına fedayı can etmek için aşiretiyle beraber yemene gönderilmesini mabeyinde istirham etmek gibi riyakârane müracaatlarda bulunan Kör Hüseyin Paşa, harbi umumiden evvel Abdurrezak vasıtasıyla de, tesisi münasebet etmiş idi. Kendisi güya Abdulrezak'ın bütün Kürt reislerine hitaben ittifak için gönderdiği beyannameden memnun kalmadığını yaymaya çalışmış ise de, durum tamamıyla aksinedir.

Bundan başka, Van Taşnakiyan komitesiyle bile bir anlaşma yapmağa çalışmış buna muvaffak olmuş ve Abdurrezak'ın en samimi propagandacısı olarak tanınmıştır. Harbi Umumiden sonra, Tutak ve civarının müdafaası ona kalmıştı. Hemen yirmi otuz bin süvari çıkaracak kuvvette bulunan Heyderanlı Aşiretleriyle hiçbir şey yapmamış. Bilhassa kılıç gediğinde, bir tek kurşun atmadan aşiretiyle beraber firar etmiştir.

Aşiret namı altında ki yağmalıkları ise, firarlarını müteakip; Tutak ve Erciş civarında Adilcevaz'a, Ahlât ve Bitlis'e kadar gelerek Ermeni köylerinde mukabele görecekleri için, oralara yanaşamadıklarından, İslam köylerine saldırmışlar ve İslamiyet mensuplarıyla, memurların ailelerinin kulaklarında ki küpelere, ve üstlerindeki elbiselere kadar yağma gibi, çeşitli nahoş hareketler gerçekleştirmişlerdir. Her zaman hükümetin başına bela olmaktan başka bir faydası olmayan bu kabil kimseler kendilerine güvenerek korku ve diğer sebeplerle irsi bir zorluk dolayısıyla, kendilerine bağlılık ve itaat eden Kürtlerin başında bulundukça, iskân ve temeddünleri pek kolay olmayan, bu unsura haklarını, vazifelerini tanıttırmak hükümetin mevcudiyet ve nüfuzunu göstermenin katiyen imkânı olamaz.

Çünkü ilk emirde hükümetin karşısında duracak nüfuzlarının muhafazası ve menfaatleri için gerek açık ve gerek el altından her türlü bozgunculuğu, melaneti yapacak bu adamlardır. Hüseyin Paşanın daha önceki dilekçelerine göre, pek fena bir mazisi olduğu gibi harbi umumide de aldığımız malumata göre, hiçbir hizmeti yoktur. Kendisini aşiretinin başından ayırarak divani harbe tevdi etmek veyahut aile ve

mahiyetiyle beraber o muhitten çekerek İzmir, Konya gibi yerlerden birisinde ikamet ettirmek pek uygun olur. Bu suretle hem maiyetine dayanarak bozgunculuk yaymak ve hem de bu adamdan o mıntıka kurtulur. Ve hem de ki Kürtler fena, zalim, menfaatperest, hükümetin teşebbüslerine engel olan bir şahıstan kurtulmuş olurlar. Adı geçen hakkında malumat ve kanaati acizanem budur.

11.5.1918

23 Mart 1333

Emniyeti Umumiye Kısmi Siyasi Müdür Muavini

Ahmet Sait

Hüseyin Paşa her zaman İttihat ve Teraki'nin hedefindeydi, pek çok Kürt aşiret reisi ve şeyhine mektuplar yazan Atatürk'ün, Hüseyin Paşa'ya hiç mektup yazmaması da dikkat çekici bir durumdur. Hatta bir tavırdır. Bu anlayış İttihat ve Teraki yönetiminin Kürtlere bakışıdır. Kürtlerin sürgünlerle asimileye tabi tutulması İttihat ve Terakinin bu gün açıklanan belgelerinden anlaşılmaktadır. Dikkat edilirse Hüseyin Paşa'nın adamlarının Müslüman ahaliye saldırdıkları onların mallarım talan ettikleri gibi bir iftira ileri sürülmektedir. Talan yapılacaksa neden Ermenilere yapılmasın da Müslümanlara yapılsın, Ermenilerden mukabele göreceğinden Müslümanlara yöneldiği belirtilmekte oysa mukavemet edemeyecek Ermenilerdir. Tamamen iftira. Hüseyin Paşa'nın Ermeni tehciri ve kıyamında rol almaması devlet yeti ilerini kızdırmıştır. Zaten Ermenilere karşı savaşmadığı da beyan edilmektedir. Ama bütün bu gelişme ve niyetlerden habersiz olan Hüseyin paşa tekrar Ağrı'ya dönecek ve Ermenilere karşı savaşacaktır. Sürgünü ise ittihat ve terakkici Mustafa Kemal tarafından 1926 da şeyh Sait isyanından sonra gerçekleşecektir. Çünkü o tarihe kadar onlara lazımdır.

Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü

İçişleri Bakanı Talat Paşa Hazretlerine Urfa Mütesarıfı Haydar Beye Mahsustur.

Şifre:

25 Mart 1333 Özel Sayı:385

Kürt aşiretleri reislerinden Heyderanlı Kör Hüseyin Paşa'nın aşireti Urfa'yla beraber Hısnimensur'dan (Adıyaman) Urfa cihetine geçtiği bildiriliyor. Hüseyin Paşa ve kendisine bağlı halkı geçmiş zamanlarda yaptıkları şekavet ve şenaatle tanınmış olduğu gibi, harbi umumiden evvel ve sonra birtakım münasebetsiz ahval ve hareketlerle tanınmış ve aşiret efradını da bu hareketlerine alet ettiği anlaşılmıştır. Adı geçenin, aşireti başından alınarak münasip bir mahalle uzaklaştırılması hakkında ki mütalaanızın acele bildirilmesi

Babı Âli Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Çıkış Yeri Urfa

Tarih 10 Nisan 1333

27 Mart 1333 Kör Hüseyin Paşa geçen gün yanıma gelerek Urfa'da iskân talebinde bulundu ise de, tabi ki cevap red verildi. Aşireti halkı bin hane ve büyük kısmı henüz Siverek hududu dâhilindedir. Aşiret reislerinin Urfa vilayeti dâhilinde kendisine tabi olanlardan tecrit edilerek uzaklaştırılması tehlikesiz değildir. Çünkü liva dâhilinde ve liva ile hemhudut Siverek'te; Milli, Karageçili, Anızi, Şemır, Binyusuf, Şendale, gibi pek çok aşiret mevcut. Ve bunlar firari ve erbabı şekavet ehlidir. Bilhassa, Enzi şeyhi hücumcu, hilekâr ve müfsit bir adam olduğuna günden güne, nüfuz dairesini genişletip, birçok küçük aşiretleri yutmaktadır. Şekavet ve menalette ondan aşağı değildir.

Çaresiz, çıplak ve kabile halkını soyan ve hükümetin başına gaile yaratmaktan geri kalmayan bazı aileler yarım müstakil bir hayati şekavet geçirmektedir. Kürt aşiretlerinin bu mıntıkada tefrik edilmesi (dağıtımlısı) ve reislerin nefi ve sürgün, birçoklarının arz ettiğim aşiretlere karışmasını ve dolayısıyla bunların kuvvetlerinin fazla ve cüretli olacakları şüphesizdir. Kabile efradı ciheti harbi istemektedir. Askeri lüzum hakkında arz ve mütalaa vazifem haricindedir. Ancak

devletçe gerekli siyasetin münasip zamanı olduğundan bunların bir an evvel terki ekseriyet edip, unsurları içerisinde temsili cihetlerinin her şeye takdimi lüzumuna kaniyim.

Aşiret reislerinin adana ve Konya vilayetleri dâhilinde halklarından tecrit edilmiş hudavendigar, aydın vilayetlerine sevki uygun olur. Harpten sonra İbrahim Paşazadelerle, Hacım, Karageçili ruesası hakkında da aynı usulün tatbik ve kabile efradının dağıtılması ve iskânları uygundur. Şükrü Paşa hakkında da aynı usulün tatbiki yüksek iradelerine bağlıdır.

27 Mart 1333

Urfa Valisi Ali Haydar

Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü

Evrak Özel No:613

Urfa valililiğine önemlidir 28 Mart 1333

Bildirilen sakıncalar:

Kör Hüseyin Paşa aşiretinin başında reis sıfatıyla orda kaldıkça ve Arap aşiretleri reisleriyle münasebet tesis ettikçe, harpten sonrasına kadar idare edilmesi daha doğrudur. Bununla beraber adı geçenin şu andaki durumundan istifade edilerek aşiretinin başından alınması ve yerine hükümet yanlısı daha itaatkâr ve bağlı bir diğerinin getirilmesi uygun olur. Şimdiye kadar harptá hiçbir başarı göstermeyen ve eskiden beri vaziyetleri daima şüpheli olmaktan kurtulamayan, adı geçen aşiret üzerinden tamahkâr, haris, müfsit, bu şahsın yetkisi kaldırıldıktan sonra, hükümet aşiret halkı üzerinde istediğini tatbik edebilir. Aşireti münasip yerlerde ayrı ayrı şekilde kolaylıkla iskân edebilir. Türk ve Arap köylerine dağıtabilir..

Bu durumun tabi neticesi olarak birkaç sene sonrada Heyderanlı Aşireti kendiliğinden ortadan kalkar. Bunun yapılabileceği en uygun zaman ise, asıl şimdidir. Harptan sonra muhitini, Etrafını tanıyacak, komşu aşiretlerle münasebet tesis edecek ve tabi ki, şimdiki hallerine nispetle bir kat daha kuvvetlenecektir. O zaman bu aşireti ne yerleştirmek ve nede dağıtmak mümkün olmayacaktır. Esasında, bu iş

şimdi yapılmazsa, daha sonra bu işi yapmaya ne alınacak tedbiler nede kuvvet ve kudret kâfi gelir.. Bununla beraber, Hüseyin paşanın aynı cibilliyet ve kabiliyette ve aynı ahlaka asahip adamlarıyla beraber oradan ve aşireti başından kaldırılması lazımdır. Liva mevcut imkânlarıyla bunu iyi bir suretle temin edebilir mi?

Ahmet Sait

Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü

Aşiretler ve Muhacirler Umum Müdürlüğüne Teskere

9 Mayıs 1334 No: 1273-6

Özel Kalemden

Eski yerine dönmesine müsaade verilmesine dair,

Heyderanlı aşireti reisi Kör Hüseyin Paşa tarafından harbiye nezareti Celilesine verilip tevdi olunan arzuhal kapalı şekilde gönderildi. Adı geçenin dönüşü münasip görülemediği cihetle, bu gün bulunduğu yerde iskân edilmesi emri âli nezaretpenahi gereğindendir. Ona göre icrayı icabı hususunda iş bu teskere aşiretler ve muhacirler müdüriyeti umumisine takdim kılınır.

Bab-ı Ali Dâhiyle Nezareti Şifre Kalemi Çıkışı Urfa

9 Nisan 1333

7 Nisan1333 âcizane maksadım Kör Hüseyin Paşanın aşiretinden tecrit ve uzaklaştırılması, harpten sonraya uzatılmayıp bunların şimdiden kısım kısım Adana yahut Konya'ya sevki ve aşiret halkının çeşitli vilayetlere dağıtılması ve Hüseyin Paşanın tehlike teşkil edemeycek bir yerde tecrit ve tevkifiyle münasip bir yere sürgün ve gönderilmesidir. Yoksa Hüseyin Paşa'yı merkeze celp ederek, derhal ailesiyle beraber tevkif ve uzaklaştırılması mümkündür. Fakat bu muamelenin beş bin nüfusa varan aşiret halkı üzerinde pek fena bir tesir yapacağına ve bunların Milli ve Karageçili Aşiretleri arasına dağılacağına kanat ediyorum. Bununla beraber hareket şeklim yüksek iradeye bağlı olup, o şekilde tahakkuk edecektir.19 Nisan 1333

Mütesarrıf Ali Haydar

Garo Sosoni; Hamidiye Alaylarının Ermenilere karşı mücadeleleri ile ilgili olarak şunları yazmaktadır;

"1920 yılındaki." Ermeni-Türk" savaşı (Eylül, Ekim ve Kasım ayları) döneminde Ermeni bağımsızlığı için kader tayin edici bir dönemdeyken, Osmanlı Ermenistan'ında yaşayan Kürtlerden bazıları Karabekir Kazım Paşayla birleşerek Ermenilere karsı çarpıştılar. Örneğin; Oltu ve Kulp Kürtleri benzer hareketlerde bulundular.

Haydaran aşireti (Malazgirt-Erciş) Kör Hüseyin Paşa önderliğinde gönderdikleri büyük sayıdaki süvari birlikleri ile, Kars ve Aleksandropol, çatışmalarına katıldılar.

Kürtler Mustafa Kemal hareketine karşı özel bir sevgi beslememelerine rağmen, Sultan Hamit, döneminde kendilerine verilen imtiyazlara tekrar kavuşacaklarını umut ettiklerinden Mustafa Kemal' in, galip olmasını istiyorlardı. Bilindiği gibi Haydaranlı Hamidiye taburları ve bizzat Kör Hüseyin Paşa'nınkiler, Sultan Hamit devresinin en başıbozuk taburlarındandı. Onlar tarihin önemli olaylarının gidişatını daha henüz kavrayamamış ve bilinçsizlikleri nedeniyle bu kez de Ermeni ulusunu çok üstün Mustafa Kemal güçleri karsısında yine yalnız bırakıyorlardı ki, daha sonraları ise, aynı güçler silahlarını onlara yardım edenlere yani (Kürtlere)karşıda insafsızca kullanacaklardı.".

KÜRDİSTAN'IN KURULMASINI ENGELLEME ÇABALARI

Vekiller Meclisinin Müzakerelerine Mahsus Zabıtname:

Sıra no: 302 Tarih:18 Haziran 1335

Tebliğ olunduğu daireler: Dâhiliye, Hariciye, Maliye, Harbiye nezaretlerine, Heyderizade İbrahim Efendi, Abuk sabuk Ahmet ve Tahrirat Nazırı Avni Paşa Hazretlerine

Özetle içeriği:

Van, Bitlis, Diyarbekir ve Musul vilayetlerindeki İngiliz siyasi

mümessilleri tarafından o yörede sakin Kürt aşiretleri üzerinde hükümeti seniye aleyhine kışkırtmalar ve telkinlerde bulunulmakta olduğuna dair, bilgiler içeren dikkat çekici telgraflar alınmaktadır. Mahallerinden gönderilen telgraf suretlerinden, adı geçen vilayetlerde emniyet ve asayişin korunmasının teminat altına alınması ve gerekli tedbirler hakkında;

Kürt teali cemiyetine mensup bir takım kişiler tarafından müstakil Kürdistan teşkili,

İstihbar kılınan teşebbüsleri anlatan dâhiliyle nezaretinden gelen teskereler,

Bu hususta özel encümen vekillerince tanzim olunan mütalanamelerle birlikte okundu.

Adı geçen Bakanlığın bildirilerinden vilayeti şarkiye de ki, İngiliz siyasi temsilcileri o yörede sakin dini ve milli özellikleriyle tanınmış Kürt aşiret reislerini, bazen külliyetli para verilmesi ve bazen de cebir ve şiddet gösterilmesi suretiyle elde etmeye ve hükametten ayırmaya çalışmaktadırlar. Bu çabaların bazı aşiretler üzerinde tesirat ve fevkalade heyecan bırakmaları nedeniyle, güven ve sükûnu bozucu olaylara sebebiyet vermesi mümkündür. ,

Özetle Kilikuyan nahiyesi köyleri arasında telkinler yoluyla gidip gelmeler İngiliz siyasi hâkiminin bu telkinler neticesinde darılıp heyecana gelen aşiretler tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır.

Kararı:

Bütün bakanlık bilgilerinden, mütareke hükümlerince, ihtilaf devletlerince adı geçen vilayetlerin herhangi bir tarafında karışıklık meydana geldiğinde işgal edilebilir

Adı geçen yerler de ise, emniyet ve asayişi bozacak bir hal meydana gelmemiştir. Siyasi temsilci adı altında oralara gönderilen zatların, fertlere ve Aşiretlere yön değiştirip, tahriklarde bulunmaları nedeniyle yukarıda adı geçen siyasi hâkimin öldürülmesi gibi müessif olaylar meydana gelebilmektedir. Bu nedenle sükûnu ihlal edici durumların meydana gelmesine zemin hazırlayacak ve sebebiyet verecek durumların şayanı nazari dikkat bulunduğuna binaen,

Bazı aşiret reislerinin siyasi temsilcilerden teklifler ve tahrikler aldıklarına dair, telgrafların birer suretinin teskereyle Hariciye Nezareti vekâletine göndermekle, Şüpheli olaylardan dolayı İngiltere temsilcisi nezdinde etkili teşebbüslerin icra edilmesi hususunda gerekenlerin yapılması için bu durumun adı geçen bakanlığa açıklanması uygun görüldü.

Adı geçen yerlerde bahse konu sıkıntıların giderilmesi için vilayetlerden, bir kısmı da mahallerince asayişin temin ve muhafazası için çok sayıda askeri kuvettin sevkedilmesi gerekmektedir. Öte yandan, İngilizlerin kandırmalarına kapılan aşiretlerin yeniden hükümete döndürülmeleri ve henüz ayrılmayanların hükümeti seniyeye karşı sadakat ve bağlılıklarının teyit ve kuvvetlendirilmesi konusuna gerekenler yapılmalıdır. Jandarmanın kifayetsiz olduğu yerlerde noksanlıkların giderilmesi için adı geçen yerlerden asker sevkine şu an imkân yoktur. Nakten yani parayla yapılabilecekler içinde halı hızırda hazine müsait değildir.

Ancak jandarma kadrolarının artırılması nedeniyle meydana gelen masrafların karşılanması için jandarma bütçesine kaynak aktarılmıştır. Böylece asayişin sağlanması ve korunması sağlanabilecektir. Diğer taraftan aşiret reislerini hükümete ısındıracak ve kendilerini dışarıdaki kışkırtmalardan koruyacak özel tedbir ve teşebbüslere gidilmesi gerekmektedir. Bunun içinde reislerden icap edenlerin, nişan ve madalyalarla ve kendilerine münasip unvanlar verilmesi suretiyle, gönülleri alınarak onurlandırılmalıdırlar. Bu kişileri ikna için iyi nam bırakmış dindarları, sofuları ve halk arasında sözü geçerli muteber zatlardan nasihatçiler vazifelendirmelidir. Bu kişilere adı geçenler tarafından hal ve zamanın fevkalade mühim olduğu kendilerine anlatılmalı ve ikna edilmelidirler.,

Başvurulabilecek bütün tedbirlerin alınması hususunda, adı geçen vilayetlere özel talimatlar verilmesi, mahalli memurların hazırlıklı olması, Diyarbekir vali muavini olan Faik Ali Bey'e de gerekli tavsiye ve lüzumlu uyarıların yapılması, adı geçen encümenin hepsinin görüşüdür.

Devlete karşı bağlılık ve sadakati şüphesiz olan Şırnak Reisi Ağaya Sor'un oğlu Abdurrahman Ağa'ya, Kürt kulübü gibi teşkilata lüzum

olmadığı tebliğ edilmelidir. Vilayetçe hizmetinden istifade edilmek üzere adı geçenle icabı hale göre münasebet ve muhaberatta bulunulmalıdır. Ayrıca bu durum Bitlis Vilayetine bildirilmeli ve adı geçen ağanın münasip bir rütbeyle taltifi hususunda gereken muamelenin yerine getirilmesi hususlarının Dâhiliye Nezaretine bildirilmesi uygun görülmüştür. Adı geçen vilayetlerde hükümet nüfuzunun istikrarı için icap edenlere dağıtılmak üzere münasip miktar da akçenin temin ve tedariki için maliye bakanlığınca gereken işlemler yapılmalıdır. Bundan başka harp döneminde Konya ve Ankara vilayetlerine iskân edilmiş olan Kürt ahalinin memleketlerine iadesi ve bunların aşiret fertlerinden olmaları nedeniyle, seferberlikten fazla kalan hayvanatlar ile çadırların askerler tarafından kendilerine verilmesi münasip göründü. Gerek bu hususun ve gerek daha önce değinilen emniyet ve asayişe ait tedbirler ve kararların Harbiye Nezaretine tebliğ edilmesi hatırlatıldı.

Bir de asıl dikkat edilmesi ve önem verilmesi gereken şey, her tarafta olduğu gibi bilhassa şark vilayetlerinde bu gün mevcut ve çalışmakta bulunan ve bundan böyle gönderilecek olan büyük ve küçük bütün mahalli memurların, ehliyetine uygun ve muktedir, işin ehli ve zeki insanlardan seçilmesine dikkat edilmelidir. Bu hususa her şeye rağmen özenle yaklaşılması öncelikli iş olarak görülmüştür.

Kürt teali cemiyetine ait fıkralara gelince, cemiyetin teşkil şekli ve tabi olacağı hükümler ve şartlar özel kanun ile muayyen ve bunun aksine hareket, kanuni takibata sebep olacacaktır. Bu nedenle bahsi geçen cemiyetin gerek İstanbul'daki merkezi heyetçe ve gerek dışarıda ki şubelerce o hususta konulan bütün kanuni şartlara uyma zorunluluğu vardır. Adı geçen vilayetlerin. Osmanlı saltanatından ayrılması için içten ve dıştan vuku bulacak bozguncu tahrikler konusunuda devamlı uyanık olmak, araştırmada bulunmak ve bahs edilen hareketlere karşı alınması gerekli tedbir ve teşebbüslere baş vurmak ve bilhassa burada yerleşik Kürt ileri gelenleriyle temasta bulunarak kendilerini aydınlatıp, ikaz etmek gibi vazifelerde çalıştırmak üzere; Heyder oğlu İbrahim Efendi Hazretleriyle ve Abuk Ahmet ve Bahriye Nazırı Avni Paşalar hazretlerinden oluşmuş daimi bir özel encümen teşkili münasip görüldü.

18.6.1919

Babı Âli Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Şifre Telgraf Çakışı

Sivas 13 Temmuz 1335

Mühim ve Aceledir:

İki günden beri 15. Kolordu kumandanı Kazım Karabekir imzasıyla birbirini takip eden açık ve şifreli alınan telgraflarda, Ermeni müfrezelerinin hudut civarındaki İslam köylerinde bir takım hainlikler meydana getirerek, İslam ahalisinin hududumuz dâhiline dağlara iltica ettikleri bildirilmektedir. Adı geçen müfrezelerin Pasın, Karakilise ve Armutlu köylerine gelerek, köy civarındaki sırtlara ellerindeki üç kıta topla emniyetet birliklerini hududa kadar sürdükleri bildirilmektedir. Bu duruma göre, oralarda bir olağanüstülük his olunuyor. Gerçi bu durumun şimdilik vilayetlerle alakası yoktur. Adı geçen, İstanbul'dan emir almadıkça seferberlik ilan edemiyeceğini belirirtmektedir. Oysa seferberlik ilanına yetkilidir. Hududa hiç bir Ermenin girmemesi ve İslam milletinin birlikten ayrılmaması için gerekli tedbirlerin alınmasında serbesttir. Herhangi bir mıntıkaya taarruz vukuunda verdiği seferberlik emrine her kim itaat etmezse, divani harp kararı ile mahv ve yok edileceği bildirilmektedir

4.9.1919

12 Temmuz 1334

Vali Reşit

Erzurum Vilayeti Mektup Kalemi Mektup Kalemi Suret

İngilizlerin Kürtleri silahlandırması ve aralarına bozgunculuk koyması hakkında Van Vilayetinden alınan malumat üzerine yapılması lazım gelen tedbirler hakkında fırkalara verdiğim emri aynen arz eylerim.

Rusya havalisinde bulunan Seyit Taha'yı kandırmak için İngilizler pek çok uğraşıyorlar. İngilizlerin Seyit Taha'ya Rusya'dan Cezire'ye kadar beylik sözü vererek, bizzat kendisi için otuz bin ve Şemdinan ahalisi içinde yirmi bin İngiliz lirası ile iki top, dört makineli tüfek, dört bin tüfek ve külliyetli cephane vermiş olduklarının haberleri alınmıştır.

Sımko'yu İranlılarla barıştırarak, Seyit Taha'yla ittifak ettiği ve niyetleri Seyit Taha'nın Nasturilerle uyuşarak yerlerine yerleştirmeyi

kabıl ettiği için, aşiretler yanında ki itibarını kaybetmiştir. Bununla beraber parayla ve sair suretlerle aşiretleri tekrar kazanması ihtimali vardır. Bu gibi bozgunculuğa gayet uyanık bulunulması aşiretlerin hoşnutluğunu celp ile memnuniyetlerine çalışılması, Milleti İslamiye arasına ayrıcalık düşürecek bölünme ve imhaya sebep olacak vaziyetlere meydan verilmemesi ve sebeplerin tamamlanması lazımdır1.

11,1919

Gizli Özel Kalem önceliği itibariyle Emniyeti Umumiye Müdüriyetine gönderildi.

Asayiş Müdüriyeti Lütfü Beg'e 17 Kanuni Sani 1336

(Bu belge okunduğu gibi yazıldı. Yazıda görülen harflerle bazı sözcükler şifrelenmiştir.)

15. Kolordu kumandanlığından gelen 6 Kanuni Sani 1336 tarihli şifrenin hallidir.

Feriğ Fevzi Paşa heyetiyle Erzurum'da Kürtlük gailesi üzerinde ayrıntılarıyla görüştük. Heyetten İlhami Bey İstanbul'daki Kürt cemiyetinin muhtaç insanlar olduğunu ve sırf vilayeti şarkiyenin Ermenistan olmaması için Kürtlük meselesinin ortaya çıkarılmış olduğunu söyledi. Geçmiş hükümetin Kürtlük meselesini ortaya çıkarmakla şarkı kurtarmak mümkün ise ve bu mesaide bir takım kimselerin namussuzca suçları yok edilse, size işin evvelinde hiç malumat verilmedi.

Şarkın valilerinin ve kumandanlarının birçok istirhamlarına mukabil işin gizli tutulması meselesinin gayri meşru olduğunu bu azim ve Kürtleri de Türkleri de mahrum harp edecek *e c l f z k b* içtihat neticesi olmadığını âlem nazarında ispat eylemiştir.

İkincisi, Kürdü ayırmakla Ermeni meselesinin hal değil, belki bu gün sönmüş ve hiç etmiş bir halde olan Ermenilerin kollarını salaya salaya zavallı Kürtleri ve aralarında bulunan Türkleri *e k v l d e y m*

suretiyle imhaya kudret bulacaklardır.

Çünkü Kürt r l n ve Araplar hayırsız ve daima birbirinin imhasına hazırlıklı bir haldedirler. Bu gün hududumuzun orta tarafında kalan halkın ekseriyeti Kürt olduğu halde, içlerinde hiç biri kendilerini idare edemiyor. Ve bir takım Türk Çergi Beglerin arasında Ermenilere karşı koyuyorlar. Bu günkü vaziyette Ermenilerin hatta *t k v y h* oldukları halde de şark vilaytelerine bir şey *y e m l r y ğ d s* mümkün gibidir. Fakat bir kere Kürt Türkün yardımlaşması ve himaye tinden ayrıldı mı? Evvela yerli birbirine girer ve ikincisi de az bir kuvvetle himaye olunacak Ermeni de *h y k n h h y r* bu hakiki hayali namusu ve malı buralarda ayak altında olan Kürtleri görüyor. Ve bize sarılıyor ve Kürtle Türk birçok namussuzca propagandalara rağmen bu havali de yekvücuttur. Her türlü tehlikeden uzak ve hiçbir şeyi ayakaltında olmayan kimseler İstanbul'da ne gibi menfaat ve iğfal ile bu işlerle uğraşıyor. Akıl ermiyor bu izahatı İlhami Bege verdim. Adı geçen cevaben;

Avrupa birkaç vilayetimizi verirse ne yaparız. Ancak Wilson prensipleri gereğince buraları Kürtlere vermektetir. Ve böylece belki kurtulabilir fikri üzerine, Kürt tarafının çalıştığını söyledi. Kendilerine cevaben;

Bu Kürt ayrılık fikrinin vilayetler *b h y y* Ermenistan yapmak planının tatbiki için çıkarıldğını söyledim. Çünkü medeni milletlerin hukuku bile çiğnenirken, kürdün hukukunu kimsenin düşünemeyeceğini ve bu perdenin pek kanlı akıbeti hazırlayacağını belirttim. Vilayeti şarkiyeyi ancak Erzurum kongresinde, şarkta ki çeşitli unsuların bu amaç için sonuna kadar ölümü göze almış olduğunu izah ettim.

Kürt Teali Cemiyetini ikaz edeceğini vaat ettiler. Fakat ciddi ve samimi mi? yoksa kanaat ve zihniyeti tebdil etmeyerek başka zihniyetle mi döndüler bilemem, vatan ve milletimizin evvela Kürtler ve sonra Türkler ve saire olmak üzere silinmesi t a v y demek olan bu meseleyi zati âliyi nezaret penahlarına arz ediyorum. Gerçi şarkta arz suretiyle Kürt, Türk ayrılığı yoktur. Fakat İstanbul dan h a d t b ve tehlikeli oyunlar oynayanların icap edenler vasıtasıyla ikaz buyrulması zati âlilerinin görüşlerine açık olduğunu arz ederim.

MUSTAFA KEMAL'DEN
KÜFREVİ ŞEYHİ ABDULBAKİ EFENDİYE MEKTUPLAR

Mustafa Kemal dağılan Osmanlı İmparatorluğundan geriye yalnızca Kürt coğrafyasını kurtarabileceğinin farkandaydı Bu nedenle tüm çabaları bu hedefe yönelikti. Amasya tamiminde Kürtlerin siyasi kültürel tüm haklarının verileceğini taahhüt ederek, İngiliz poropağanalarının önünü kesmeyi amaçladı. İngilizlere karşı din kardeşliği argümanları kulanarak kürdistanın Ermenistan yapılmak istendiği propağandasını iyi kulandı. Bu amaçla Kürtlerden nufuzlu şahsiytelere mektuplar yazarak veya adam göndererek destek istedi bu şahsiyetlerden biriside Şeyh Abdulbaki Küvfreviydi.

Halep 27–8–1917

Küvrevi Şeyhi Abdulbaki Efendi Hazretlerine

Muhterem Efendim; 3 Ağustos tarihli mektubunuzu 23 gün sonra Halep'te aldım. İsteklerinizin yerine getirilmesini arzu ettiğime elbette emniyet edeceksiniz. Mektubunuzu İstambul'da iken almamış olduğumdan üzgünüm. Yaverim vasıtasıyla, Sardarazam paşa hazretlerine gönderilmiş mektubunuzun daha o zaman takdim edilmiş olduğunu adı geçenden anladım. Her halde arzunuzun acele yerine getirileceği umuduyla, zati âlilerine ve. Arkadaşlarınıza selamlarımı sunarım efendim.

7. Ordu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Özel Kaleminden Özel Sayıdır.

27–8–1920 Ankara

Bitlis'de Küvrevizade Şeyh Abdulbaki Efendi Hazretlerine;

Efendim bu mektubu bu sefer Van Vilayeti Aliyesine tayin edilmiş Atifetli Kadri Beg Efendi aracılığıyla gönderiyorum. Adı geçen zat bu günkü genel durum hakkında zati âlilerine tarafımdan malumat vereceklerdir. Zati âlileri gibi, Vatanperver dindaşlarımızın; vatanı ve fedakarane olan yardım ve hizmetleriyle vatanımızın ve Hilafet Makamımızın kurtarılmasına yönelik meşru çalışmalarımızda er geç muvafak olacağımız hakkındaki, kati kanaatım sarsılmazdır. En yakın-

da İslam Ümetinin Avrupalı istilacılardan kurtarılması hususundaki başarı haberlerini, zati âlinize inşallah tebliğ edeceğim. Mahalli durum hakkında beni sık sık aydınlatmanız ve öteden beri devam edegelmiş vatan hizmetini de ve bilhassa ahalimizin aydınlatılması hususunda kemali azim ve sebat ile devam buyurmanızı rica eder. Gözlerinizden öperim efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Baş Kâtiplik Zabt ve Kanunlar Kalemi!

04.03.1922

Bitlis'te Küvrevizade Şeyh Baki Efendiye,

Harbi Umumi esnasında temas ve münasebetlerimizin hâsıl ettiği sevgi ile zati âlilerinizi daima hatırlamaktayım. Bütün Milletin düşman ve ecnebi tesir ve etkisinden kurtarılması için bu günde devam eden çalışmalar arasında zati alinizinde önemli bir payı vardır. Vatan hizmeti uğrunda göçü göze alarak bizimle beraber karargâhta hayata devam etmeniz şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da memleketin kurtarılması ve birliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaları aynı hararet ve arzu ile devam edeceğiniz şüphesizdir. Müşterek çalışma vatanımızın başarısına mani olmuş ve memleketi parçalayarak hepimizi biribirimize düşürmek suretiyle millet ve memlekete felaket getirmek istemiş düşmanlar bilindiği gibi ortaya bir (kürdistan) meselesi çıkarmışlardı. Düşmanların bu isim altında parlak vaadler ile devam eden zehirli teşvikleriyle bazı cahil insanları kandırmak için bu günde çalışmakta oldukları görülmektedir. Nufuzunuzun geçerli olduğu mıntıkada bütün memleketi mahv etmek maksadıyla vukuu bulan bu türlü teşvikler ve tesiratı iptal ile memleket saadeti yolunda ki, hizmetlere kerametinizle devam etmenizi rica ederim. Buradan da, bazı arkadaşlarda aynı maksatla çalışmak üzere o havaliye gönderilmeşlerdir. Gözlerinizden öper başarılar temenni ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Bu konuda Hasan Hişyar *"Görüş ve Anılarım"* adlı kitapta-(s.146–148) Paris konferansı sırasında Süleyman Sabri Paşa'nın, Bitlis valisiyle birlikte şeker bayramında Kufra'ya giderek Şeyh Abdulbaki'ye 250 altın vererek "bunlar senin tahtın için" der. Kurban bayramında da yine gidip 250 altını yeniden Şeyh Efendiye bırakırlar. Bir hafta sonra da şeyh efendiyi aralarında Heyderanlı Kör Hüseyin Paşa, Hesenanlı Halit Bey, Mutkili Musa Bey ve diğer kürt aşireret reisleri ve şeyhlerin katıldıkları konferansa davetederler. Şeyh Abdulbaki'yi divana seçtiren Süleyman Sabri Paşa konferansı şu sözlerle açar;

"Arkadaşlar, Müslümanlar bilmeliki bütün dünya âlem bizim dinimize karşı elbirliği etmişcesine, büyük felaketler hazırlamaktadırlar. Dünyanın bu politikasını karşısında olacaklardan biz tümümüz kendimizi somlu hisetmek zorundayız."

Kısaca anlattığı olay da şöyleydi;

"Birkaç devletin isteği ile Sevr'de Kürdistanın bazı illerinde Ermeni devleti kurulacak. Bu plan gelişerek dünyada bir kubul de görmektedir. Bu anlayış çerçevesinde delegasyonumuzu da sesiz kılmışlardır. 1916'da Rus askeri içindeki Ermenilerin başınıza neler getirdiklerini gördünüz. Bu ülke onların denetimine girdiğinde sizde din, namus ve gelenek kalmaz. Bizim ve sizin önümüzde tek yol var; bu yabancı toplantıya telgıraflar çekerek düşüncenizi şöyle belirtemektir: "Bizim adımıza sevr anlaşmasına iştirak edenler siyasi bir dava peşindedirler. Onların bizi temsil etmeye yetkileri yoktur. Kaldi ki biz onları kendimizden de saymayız. Bunların tüm gayesi Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını pay etmektir." Bu felaketten kurtulmak için başka bir yol varmıdır?

Süleyman Sabri'nin bu bu konuşmasının ardından 500 altının sahibi Şeyh Abdulbaki satranç tahtasındaki piyon gibi masada göründü ve hiddetle;

"Biz nasıl telgraf çekmeyiz? Her kim bu isteklere uymaz ve kâfir düşmanın oyunlarını boşa çıkarmazsa, onun imansız olduğu bilinmelidir."

Bunları belirttikten sonra Kuraan'ın ayetlerini karıştırıp okumaya

ve tespihini daha seri çekemeye başladı. Dua ve bedualarını sıraladı. Tam bir şaklabana ve komediyene döndü. Süleyman Sabri'ye biat etmeyenlerin ya da etmeyecekelerin kişiliğini rencide etti. Bu durum karşısında Haydaranlı Hüseyin Paşa, Hesenanlı Halit Bey ve Mutkili Musa Bey;

- Bizim ayrı bir yerde toplantımızı gerçekleştirip, bağımsız kararlar almamız gerekir dediler.

Bu girişim oradakilerin çoğunun hoşuna gitmese de, açıktan kimse karşı da çıkmadı. Dışarı çıkıp bir bahçenin içinde yeşilliklerin üzerinde oturdular. Şeyhe dönerek şunları söylediler;

"Şeyh senin dini bütün bir insan olmandan ve inançlı olmandan dolayı, seni pohpohlayıp sözüm ona saygı göstererek, bize siyasi üstünlük sağlamada araç olarak kullanıyorlar. Tüm büyük aşiret liderlerine eşit davranmadıklarıda ortada. Birimizi diğerimizin karşısına koyarak kendilerini hakem rolüne sokuyorlar. Sonuçta kullanılan kaybettirilen biz Kürtler oluyoruz. Birbirimizin birliği için kendimizi iyi bilmemiz ve anlamamız gerekli. Sen, hiçbir tereddüt ve hesap yapmadan Süleylan Sabrinin dediklerini kabul ettin. Bu sana ve bize yakışır bir tutum değildir. Bizim Süleyman Sabri'nin sözüyle telgraf çekmemiz gerekmiyor. Kürt siyasetçi ve aydınına yakışan, başkasının etkisi altında kalmadan kararını vermesidir. Biz başkasının oyuncağı ve avukatı olamayız. Bizden biri olarak senin de olmaman gerekir."

Şeyh bu sözleri duyduktan sonra sinirlendi, yerinden kalktı ve daha evvel söylediklerini tekrarlayarak:

"Benim öncelikle anladığım şudur ki; sizde din olgusu çok ucuzdur. İstiyorsunuz ki; Ermenilerle birlikte yaşayıp kızlarıyla şarap içesiniz. Her kim Ermenilerin isteğine göre türk kardeşlerine tavır alırsa onlarda din, iman ve nikâh yok demektir." Gibi küfürler saydı. Bu sözlerden sonra üç kürt delegesi dışındaki şeyhler ve ağalar, şeyhin ardına düşerek Süleyman Sabri'nin yanına gittiler. Şeyh Efendi Süleyman Sabri'ye;

"Yaz paşa yaz! Tüm söylediklerini aynen imzalayacağız" dedi ve paşa istediği şekilde isteklerini kaleme alıp imzaladı. Ardında da bu ihanetçiler sıra ile imza attı."

Şahsi menfaatlerini ön planda tutanlar bir halkın temsilcisi ve iradesiyse, sonuç böyle olur. Bir başka hususta, başarı için realist ve prağmatik olmak gerekir, bu durum bu günde böyledir. Atatürk'te öyle yaptı kiminle ne kadar gerekiyorsa onunla o kadar yürüdü. Şeyh hazretleri de işi bitince mecburi iskândan kurtulamadı.

1. MECLİS VAN MEBUSU HASAN BEY

1919'da Hüseyin Paşa, Erzurum Kongresine, yeğeni Hasan Bey'i(Mehmet Sıdık Bey'in oğlu Hasan Haydari 1.mecliste Van mebusu) gönderir. Mehmet sıdık beyin oğlu Hasan Haydari anılarında bu konuya şu şekilde değinmektedir;

" - Benim için hiç unutamayacağım en önemli hadise; milletin, şeref ve namusunu korumak için ayaklanmasıdır. Yeryüzünün en büyük devletleri bize düşman kesilerek, birkaç cepheden memleketimize taarruz etmişlerdi. Amansız düşmanımız Rusya da Ermenileri de kışkırtarak Iğdır, Kars; Van ve Erzurum taraflarından istila hareketine girmişti. Öteki cepheler, Irak,Sine, Hicaz, Trakya, Galiçya,.. Saymakla bitmez dört tarafımız ateşle çevrilmişti. Oraları gibi bizim Doğu Kafkasya cephesinde de durumumuz perişandı. Çünkü askerimiz çok az silahlarımız da o nispette kıttı. Mütareke olunca, bütün bütün müşkül duruma düştük. İngilizlerden haddinden fazla yüz bulun Ermeniler, azgınlıklarını arttırdıkça arttırdılar. Doğu bölgesini bir kan ve ateş deryası haline getirdiler. Büyük Ermenistan hülyasıyla, ta Urfalara, Adanalara kadar göz dikiyorlardı. Hele bizim oraları, Erzurum, Beyazıt, Kars, Ardahan ve Van... onlar için Ermenistan olmalı idi. velhasıl bir ana baba günü.. İşte o sırada Kazım Karabekir Paşa Sarıkamış cephesine bize çağırdı. Amcam Kör Hüseyin Paşa ve sipki aşireti ileri gelenlerinden Abdülmecit Bey ve ben, Sarıkamış yolu üzerine, Kötek köyünde buluştuk. "Haydaran" ve "Zilan" aşiretlerine mensup daha birçok ileri gelenler de vardı. Hepimiz ayaktayız; "-Millet zulme tahammül edemez. Ayağa kalkmak istiyor. Hakkını ancak el birliğiyle mücadeleye atılarak elde edecektir." Diyerek hep taahhüt ediyoruz. Bu

suretle aşiretler taahhüt ettikleri miktarda kuvvetleri getiriyorlar. Bizim Haydaran aşiretinden de tepeden tırnağa silahlı bin süvariyi Iğdır cephesine gönderdik. Amcam Hüseyin Paşa da Ardahan cephesine yöneldi. Sonra ben, Kazım Karabekir Paşanın isteğiyle, on beş süvari alarak Erzurum'a geldim. Orada toplanan Erzurum Kongresine katıldım.

O esnada İngilizlerin Ravlenson ve Naye heyetleri de gelmiş, askerlerimizin silahlarını toplayıp almak istiyorlardı. Tabii, bu istekleri kabul edilmedi. Erzurum'dan sonra Mustafa Kemal Paşa ve Rauf (Orbay) Beyle beraber Sivas Kongresine, oradän da Ankara'ya gittim. Taşhan'da misafir oldum. Bir müddet sonra tekrar Van'a döndüm ve milletvekili seçilerek Ankara'da meclise katıldım. Bu suretle katıldığım temsil heyetinde, birinci devrenin sonuna kadar, milletvekili kaldım."

Hasan bey, söz konusu hatıratlarında; Atatürk'e hayranılğını ve sadakatını çokça belitmekte, fakat Atatürkle olan tüm diyaloglarında nasıl kullanıldığıda açıkça görülmektedir. Atatürkün ne kadar realist, proğmatik ve duygusallıktan uzak bir kişilik olduğunda ipuçları var hatıratlarda. Kimle ne kadar yürünecekse o kadar yürüyor, kim nerde ne işe yararsa o kadar değerlendiriliyor. İşi bitince ya da yapılacak olanlara bir engel teşekil edecekse veya etme ihtimali varsa ya ekarta ediliyor, ya da ipi çekiliyor. Hasan bey şu şekilde devam ediyor;

- Bu devrenin en ilgi çekici hadisesi;

Yunanlıların taarruzu .. Sakarya'dan Polatlı'ya kadar ilerleyişleri.. Top sesleri anakara'ya geldi. Ankara sarsıldı. Umumi heyecan ve korku büyüktü. Meclis ikinci reisi olan Celalettin Arif Beyle görüştüm. Dedim ki;

- Gidelim Mustafa Kemal Paşaya bakalım ne söylüyor. Paşa cepheden gelmiş, istasyondaki dairesinde bulunuyordu. Gittik, sorduk ki,

- Halimiz ne olacak? Yunanlıların top sesleri buraya geliyor. Ankra da giderse, ne olacak?

Hâlla o metin ve yağız çehresi, o kuvvetli ve kendinden emin hali gözlerimin önündedir:

- Hiç korkmayın, dedi, inşallah zafer bizimdir. Zere kadar fütur getirmeyin. Direnmek gerekiyor. Direneceğiz. Kanımızın son damlası-

na kadar çalışacağız. Düşman mutlaka mağlup olacaktır.

Ferahladık Celalettin Arif Bey:

- Paşam, şunu Meclis Kürsüsünden de söyleyiniz.

Ben dedim ki;

- Paşam, biz korkmayız. Biz aşiretiz. Bizde savaş olağan iştir. Bizde korku yoktur. Benim bir tüfeğim var, birde silahlı hizmetçim. Bir tüfekte bizim hanıma veririm, sırtına da elbisemi giydiririm, doğru cepheye koşarız. Yalnız ilk defa savaş gören bazı arkadaşlar ve Ankaralılar var. Eşyalarını-meşyalarını toplayıp ailelerini Kayseri'ye filan göndermeğe kalkıyorlar. Bunları teskin için küsüye buyurun, bu kararlılığınızı orda da gösterin, her şey düzelir.

Mustafa Kemal Paşa "peki" dedi ve öğleden sonra Meclise geldi. Biz de hep oradayız. Kürsüde öyle güzel bir konuşma yaptı ki, herkesin kalbine kuvvet geldi. Düşman orduları da bozuldu. Artık bizim millet şad ve şaddan....

- Başka bir önemli hatıra?

-1920 yılının sonlarında, ben Ankara'da evimde yatıyordum. Kapı çalındı. Hizmetçi gitti baktı, bizim aşiret efradından Sivas'tan muhaceretle gelmiş, Çerkez Ethem'in Seyyar Kuvvetlerine yazılmış "Emo" dediğimiz bir ömer vardı, o imiş.

Ne istiyor diye kalkıp kapıya gittim;

- Oğlum niçin geldin, hayrola? Dedim firari filan olmasından endişe ediyorum, değilmiş. Dedi ki;

- Mühim bir mesele var, onu size arz etmeğe geldim, sadakat günüdür.

Emo'yu içeri aldım;

- Söyle bakalım neymiş?

-Efendim dedi, Ethem çetesiyle beraber yarın Ankara'ya gelecek.. Ben meseleyi öğrendikten sonra, kaçıp buraya size arz etmeğe geldim.

-Peki, teşekkür ederim, ne var?

- İstanbul'dan Ethem'e mektuplar yazılmış anlaşmışlar. Etham gelip burada, hükümeti devirecek. Mustafa Kemal Paşa ile sizleri esir

edecek, sonra hükümeti halifeye teslim edecekmiş. Yarın geliyor. Sen de başının çaresine bak Beyim.

- Emo, böyle şey olmaz. Bu çok mühimdir. Ben buna inanmam. Ethem böyle bir şey yapmaz..

Emo yemin ediyordu; Vallahi doğru, billahi geliyor, yarın geliyor.

- Sen ağzını bağla, konuşma benle gel dedim.

Hemen giyindim Emo'yla da beraber meclise gittik. Oradan telefonla Çankaya'ya ulaştım. Karşıma gelen yaver Salih Bey vasıtasıyla Mustafa Kemal paşa ile temasa geçtim.

- Affedersiniz paşa hazretleri, sizi rahatsız ettim. Fakat hayat memat meselesi. Diye anlattım.

- Nerden işittiniz? Diye sordu.

- Bizim haydaran aşiretinden Ömer isminde, elimde büyümüş biri ki, halen Ethemin çetesindedir. Meseleyi işitir işitmez gelmiş. İşte şurada meclis kapısında bekliyor.

Paşa;

- Bu hususta bana da malumat verilmiştir. Ben de gereken tedbirleri aldım. Sizin bu hassasiyetinize bilhassa teşekkür ederim. Hasan Bey, yarın sabah erkenden lütfen Çankaya'ya gelin, görüşelim dedi.

O gün öyle geçti. Ertesi sabah, Emo'nun atına bindim. O da yaya yanımda Çankaya'ya gittik. Yolda Emo atı geçiyor, benden ilerde..

Çankaya'ya varınca, karakola haber vermişler, bekletmediler. Yaver Salih Bey karşıladı. Derhal paşanın yanına aldı. Paşa her zamanki gibi güler yüzlü neşeli.. Zaten kalbi genişti.

- Nasıl koktunuz mu?

Diye elimi sıktı.

- Paşam, sayenizde ben kimseden korkmam, bizde korku yoktur. Hele bu milli mücadeleye atıldığımız günden itibaren ecelimizi gözümüze almış ve kanımızın son damlasına kadar vatan millet uğrunda çalışmaya ahdetmiş değimliyiz? Bu kat'ii kararımız değişebilir mi?

Teşekkür ederek yer gösterdi. Oturduk. Meselenin detayını sordu.

- Paşa hazretleri, sözünü ettiğim çocuğun söyledikleri bu.

İstanbul'dan Ethemi tahrik etmişler.. Yarın buraya gelip, hükümeti ele geçirip, Anadolu'yu Halifeye iltihak ettirecekmiş.

Bu kesindir. Çocuk bunu, Ethemin çevresinden öğrenmiş. Ethem harekete geçmiş geliyormuş.

- Merak etmeyin dedi. Ben tamamen tedbirleri aldım. Gereken her şeyi yaptım.

Gerçekten de bütün tedbirleri almıştı. O gün meclisin etrafında dahi silahlı askerler ve jandarmalarla pek sıkı tertibat alınmıştı. Bunu haber alan Ethem de, Ankara seferinden vazgeçmişti.

Ben rahat bir nefes alarak, müsaade isteyip ayrılacağım sırada,

- Paşam, dedim bu meseleyi gene de araştırmak incelemek lazım.

- Tabi, Meclise gelip birkaç arkadaşla ikinci bir tedbir almayı dü-Paşa hazretleri fikrimce en mühim tedbir Ethemin bir daha memleket içine girmemesinin sağlanmasıdır. Onu gözaltında tutmak için daima bir kuvvet bulunmalıdır.

Paşa bu fikrimi benimsedikten sonra bana, Çankaya'ya nasıl geldiğimi sordu. Bizim Emo'nun atıyla geldiğimi söyleyince, Salih Beye(Bozok) döndü;

- Bir fayton bulun da onunla meclise dönsün.

Bu şekilde, ben faytonda, Emo da atıyla arkamda Meclise gittik. Orada arkadaşlarla konuşurken Paşa da geldi. Daha toplantı açılmadan toplantı salonuna girdi. Ayak üzerinde yanına gelen Ali Fuat paşa, Fethi(Okyar) ve Doktor Adnan (Adıvar) beyler ve birçok arkadaşlar ile sohbete başlarken beni de yanına çağırdı ve dedi ki;

- Ethem geri geliyor. Bir kuvvetimiz de, tekrar geri dönmesini temin için onu yavaş yavaş takip ediyor.

Bu söz üzerine ben de:

- Müsaade eder misiniz Paşam, şu an sinirlerimiz gergin olmasına rağmen bir parça soğukkanlılıkla düşünürsek kabul ederiz ki, bu adam çok hizmet etmiştir. Binaenaleyh, gafletinden istifade eden İstanbul Hükümeti bunu iğfal etmiştir. Şu halde şiddette başvurmadan kardeşi Reşit'i gönderelim, "Reşit'te o sırada Saruhan mebusu olarak mecliste bulunuyordu." Onunla görüşsün, kandırsın buraya getirsin. Bakalım

derdi nedir, anlayalım ona göre hareket edelim. Bizde bir mesele vardır. "bir at tekerleme ile başını vurmaz " derler. Bu adamın üstüne top filan göndermektense, evvela bu şekilde anlaşıp uzlaşma çaresine bakmak daha uygun olur kanaatindeyim.

Mustafa Kemal Paşa, bizzat kendisinin de bu fikirde olduğunu belirterek, Reşitle birlikte bir heyeti Ethem'e gönderdi. Fakat Ethem bunlara, daha doğrusu Reşit'e;

- İş işten geçti artık geri dönmekten korkarım demiş ve korkuyla ne yapacağını bilmez bir halde, düşmana iltica etmişti.

Kısa bir süre sonra, bir gün mecliste açık celseyi, gizli celseye çeviren Mustafa Kemal, kürsüye çıkarak dedi ki;

- Efendiler, Ethem'in bazı arkadaşları varmış. Onunla beraber çalışanlar varmış. Burada aranızda bulunan Hacı Şükrü Beyin, Etheme yazdığı mektup elime geçti. Onu getirip heyeti aliyenize arz edeceğim.

Hacı Şükrü Bey, hemen yerinden fırladı, söz istedi;

- Katiyen böyle bir şey yoktur. Tekzip ederim. Eğer böyle bir mektubum varsa, ben bu meclisin önünde kendimi asarım. Asmazsam namussuzum diye bağırıyordu.

Ben hemen ayağa kalktım;

- Fazla konuşma Şükrü Bey, kes sesini diye müdahale ettim.

Şükrü bey, bana şöyle baktı, baktı ve kürsüden indi. O ince, paşa tekrar kürsüye çıktı.

- Mektup benim elimde değildir. Vazife ile bir yere gönderilmiş olan bir zabittedir. Vazifeden dönmesine kadar, birkaç gün müsaade buyurun. Dedi.

Birkaç gün sonra gene toplanılmıştı. Siverek mebusu Mustafa Beyle beraber oturuyordum. Celse açılırken Mustafa Kemal da geldi benim yanıma oturdu. O esnada hacı Şükrü Bey de kürsüye çıktı.

-Hani birkaç gün sonra mektubu getireceklerdi? Diye konuşmaya başlayınca, paşa benim kulağıma eğilerek;

- Şunu kürsüden indirin dedi. Bunu duyan Mustafa Bey kalktı, kürsünün yanına gitti ve indirmek için teşebbüste bulundu amma, Hacı Şükrü kulak asmıyor, hala bağırıyordu. Dayanamadım, yerimden kalk-

tım, kürsünün önüne dikildim;

- İnin Hacı Şükrü Bey! Bu Mecliste böyle konuşulmaz. Paşa hazretleri bizim muhterem reisimizdir. Onu tekzip etmek ve kürsüde aleyhinde konuşmak doğru değildir, ayıptır. Bu Meclisi milletin sinesinden seçip buraya getiren Mustafa Kemal paşa hazretleriyle Kazım Karabekir Paşa hazretleridir. Karıncaların bile bir reisleri vardır. Yoksa iş çığırından çıkar. Reisimiz emrederlerse, seni meclisten çıkarıp evine götürmekte tereddüt etmeyiz. Bizim bu bağlılığımız doğrudur. Onun sözünü kıramayız ve onunla, Mecliste aleyhinde konuşulmasına katiyen müsaade edemeyiz.

Hacı Şükrü kürsüden indi, geldi benim yerime oturdu. O sırada baktım Mustafa Kemal Paşa kürsüye çıkmış.

- Mektup doğrudur. Fakat şu anda yanımda değildir. Mektubu elinde bulunduran zabit vazife ile Avrupa'ya gitmiştir. Dönüşünde mektubu, arz edeceğim. Şimdi; bu celsede, Hacı Şükrü Beyin dokunulmazlığının kaldırılmasını talep ediyorum. Şeklinde konuştu.

Ben hemen, kürsüye yaklaştım. Paşanın önünde durdum. Gözlerim gözlerinde, sesim ta içimden geliyor.

- Paşa hazretleri, dedim. Af buyurun, Hacı Şükrü'yü kürsüden indirdik; işte orda oturuyor. Artık istirham ederim. Muhterem reisimizsiniz, içimizden birisinin bir hatası olsa da affınızı ve celseye son verilmesini çok rica ve istirham ederim.

Paşa sessizce, dalgın dalgın bana baktı, baktı ve başkanlık makamında oturan reis vekillerinden Hasan Fehmi Efendiye yavaşça;

- Meseleye nihayet verin. Diyerek kürsüden indi.

Bu esnada Hacı Şükrü Bey konuşmak istedi ise de, mani oldum ve üç-dört gün sonra onu alıp Çankaya'ya götürdüm; Salih Beyin delaletiyle Mustafa Kemal Paşanın yanına girdik; elini öptüm. Şükrü'ye de öptürdüm. Paşa da memnun göründü. Kahveler ikram edildi. Mesele de hal edildi.

En sonunda bir gün Mustafa Kemal Paşa, bana;

- Ömer nerede? Senin yanında mı diye sordu ve benim "evet" cevabımın üzerine;

- Gelsin benim yanıma, muhafız bölüğüne gönderelim onu dedi

Gönderdik. Emo'ya orada yeni elbiseler, at ve yüz lira ikramiye verildi. Paşa, onu bu suretle taltif etmekle kalmadı, ayrıca başçavuş yaptırarak, şahsi muhafızları arasına almak lütfünde de bulundu.(Yakın tarihimiz, sayf 37)

Hasan Sıdık Haydari Bey; Sevr antlaşmasına karşı yürütülen Kürdistan Ermenistan olacak kampanyasına verdiği desteği ve daha sonrada Kürtlerin Cumhuriyete karşı çıkmamları için sürdürdüğü faaliyetlerini anlatmaktadır. Ama ondan önce Sevr antlaşmasına öneminden dolayı kısaca değinmekte fayda var. Sevr antlaşması bilindiği gibi;

İngiltere, Fransa ve savaş mağlubu Osmanlı imparatorluğu arasında, Paris yakınlarında Sevr kasabasında 10 Ağustos 1920 de imzalandı. Bu anlaşmanın maddeliri şunlardı:

a) Osmanlı İmparatorluğunun ülkesi, İstanbul dolayları ve Anadolu'nun küçük bir bölümü ile sınırlandırılıyordu.

b) Boğazlar, her zaman bütün devletlerin gemilerine açık tutulacaktı. Türklerin hiçbir etkisi olmayan uluslararası bir komisyon Boğazları yönetecekti.

c) Ege Böigesi'nin büyük bir bölümü İzmir kentiyle birlikte Yunanlılara veriliyordu. Ayrıca Midye-Büyük-çekmece çizgisinin batısında kalan bütün Trakya, Yunanlıların olacaktı.

d) Suriye, Lübnan ve Güneydoğu Anadolu Fransa'ya bırakılacaktı.

e) Arabistan ve Irak (Musul dahil) İngiltere'ye bırakılacaktı.

f) Doğu Anadolu'da bağımsız Ermenistan kurulacaktı.

g) Kürtler, ayrı bir devlet kurmak isterlerse ve milletler cemiyeti tarafından kabul edilirse, Osmanlı Devleti buna izin verecekti.

h) Kapitülasyonlar, bütün devletlere tanınacaktı.

ı) Azınlıklara çok geniş haklar verilecek ve her derecede okul açabileceklerdi.

k) On iki Ada İtalyanlara, Akdeniz'deki diğer adalar da Yunanlılar'a verilecekti.

l) Zorunlu askerlik hizmeti olmayacak ve askeri kuvvetler 15 bini jandarma olmak üzere 50.000'İ geçmeyecekti.

m) Antalya ve Konya dolayları, İç Batı Anadolu'nun derinliklerine kadar İtalyanların nüfusu altına girecekti.

n) istanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacak, ancak anlaşma hükümlerine uyulmazsa, İstanbul da ellerinden alınacaktı.

Görüldüğü gibi bu anlaşmanın en önemli maddesi "Kürtler, ayrı bir devlet kurmak isterlerse ve milletler cemiyeti tarafından kabul edilirse, Osmanlı Devleti buna izin verecekti." Hasan Haydari; Kütler böyle bir talepte bunulunmasınlar diye nasıl çaba gösterdiğini şu şekilde anlatmaktadır.

"Meclis riyasetinden benim için burada, vatana hizmet için çalışmama izin alsınlar. O vakit sizinle beraber çalışırız. Aksi takdirde, mazur görün, ben yapamam dedim. Valinin müracaatı üzerine Meclis Başkanlığından bu şekilde mezuniyet geldi. Ben de dört beş ay Van ile gereken sair yerlerde bütün çalışmalarımı vatanıma hizmete verdim. Evvela Van ve Hakkari havalisinin belli başlı aşiret reislerinden Sito, ve yüksekovalı Kerim ağa, Nurdüz de Ebubekir'in ağabeyi ve cevher ve kadir ağalarla beraber Başkaleli Şeref beyin oğulları ve Sidanlı Reisi Hasan Beyi e Milani Osman beyi vesaire yi ki; kırk reisten fazla idi. Bunları Van'ın Sekmanis köyünde, Milanlı aşireti reisi Osman Beyin evinde topladıktan sonra nasihat ettim, dedim ki; Şimdi vakit çok naziktir. Bizim yeni kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetimiz yeni oluşmaktadır. Eğer, hudutta bir isyan veya herhangi kötü bir hareket vuku bulursa, tarihi bir ihanete düşersiniz. Bu gibi propagandalara katiyen kulak asmayınız. Seyyid Tahir kendi şahsi menfaati için propaganda yapıyor. Gelin birleşelim, biz istiklal alacağız. Bu sözler vahidir. Bizim istiklalimiz zaten vardır. Bizim selamet yolumuz, Türk milletiyle çalışmaktır ve ben sizin vekiliniz olarak, sizi mecliste temsil etmekteyim. Binaenaleyh sizin Büyük Millet Meclisi Hükümetine sadakatinizi ibraz etmenizi rica ederim. Birleşmeden ayrılırsak, karşımızda fırsat kollayan Ermenilerin, hazır ve müheyya bizi boğmak istedikleri ve Van, Hakkâri, Doğu Beyazıt ve Bitlis'e kadar her tarafı zapt ile bizi esir ve köle edeceklerine şüphe etmeyin.

Ben bu sözlerin doğruluğunu, şeref ve namusumla temin ederim. Eğer cahilane bir hareket bulunacak olursanız, bütün aşiretlerin isimleri, bu vilayetlerden ve tarihten silinecektir. Kesinlikle bu propagandaları kabul etmeyiniz. Bunlar yalnız Ermenilerin tali ve terakkisi ve istiklalleri içindir. Aldanmayınız.

Bunlar benden bir saat müsaade istediler ve gittiler. Aralarında müşavere ettiler. Sonra geldiler dediler ki;

- Bize din ve namus üzerine, yemin eder misiniz ve bizi ikna eder misiniz ki, bilahare Büyük Millet Meclisi Hükümeti bizim bu yerlerimizi elimizden almayacak din ve diyanetimize el atmayacak, bizi kendi yerlerimiz de eskisi gibi oturmakta rahat bırakacaktır.

Ben de, onlara en büyük yeminleri olan Kur'an üzerine yemin ettim ki; bu hükümet sizin can ve gönülden hayrınızı isteyerek, saadetinizi temine ve sizi

Allah esirgesin ermeni esaretine maruz bırakmamaya ve sizi daima evlatları gibi bağrına basmaya azimli ve kararlıdır. Yine onlara dedim ki;

- Siz de bana yemin edeceksiniz ki, iğfale kalkanlar olursa, Seyyid Tahir ve Simko'nun sözlerini dinlemeyeceksiniz. Kendi hükümetinize sadakat göstereceksiniz. Binaenaleyh memurlardan herhangi bir cebir ve şiddet vuku bulursa Dâhiliye Vekâletine ve Meclis Riyasetine şikâyetinizi bildirirsiniz. Temin ederim ki, haklarınız katiyen zayi olmaz.

Böyle anlaştık ve elimi sıktılar, bazıları elimi öptüler.

- Vatana hizmetimi bu şeklide hamdolsun başarıyla yerine getirdim. Bu suretle büyük bir tehlikenin önü alındı. Bundan sonra bu aşiretlerin hepsi yerlerinde rahat oturdular. Vali de; Hükümet de memnun hep teşekkür ettiler.

İşte o sırada Van'a döndüğüm günlerde; Cumhuriyet ilan edildi. Ankara'dan gelen haberi vilayet ilan etti. Herkes evvela biraz tereddütle çekindi."Cumhuriyet" halk için yeni duyulan manası iyi bilinmeyen bir isimdi. Ağızdan ağza dolaşırken anlamını bilmeyen yahut ta kötü niyetli insanların dillinde çeşitli yanlış manalar yüklenilerek anlatılıyordu. Kanunlarda ne gibi değişiklikler olacağından ve diyanetimize bir zarar gelmesinden çok korkuyorlardı. Heyecan içinde idiler. Diyorlardı ki, din kalkacak, nikâh kalkacak, bir jandarma bir köye giderse her iste-

diğini yapacak. Mal, can emniyeti kalmayacak. Biz jandarmalara esir, kul olacağız.

Bu hal birkaç gün devam etti. Bu arada, yerini yurdunu bırakıp İran'a, ırak'a oraya buraya kaçmağa hazırlananlar vardı. Hatta bazıları yüz hane kadarı İran'a kaçtı. Ermeniler de derhal bundan istifadeye kalktılar. Aşiret reislerine para göndererek, propagandalarla fikirlerini yaymaya gayret ettiler. Nitekim muzır evrakıyla yakalanan casuslardan Siirtli Hammet adında koyun tüccarı denen adam hemen Sarıkamış'a Karabekirin emrine gönderildi.

Ben vali'ye derhal halkı toplayıp meseleyi anlatmak gerektiğini söyledim. Birkaç tane hoca ve eski adamları lüzumlu yerlere gönderdim. Ahali ve köylere, kasabalara teminat verdiler. Cumhuriyeti anlattılar. Artık istibdat kalmayacaktır. Millet kendi iradesine hakim olarak başına getireceği reisi dahi kendisi seçecektir. Herkes istediği kanunsuz hareketi yapamayacaktır. Her şey kanun dairesinde olacaktır. Adalet ve eşitlik olacaktır. Kimse kimsenin hukukuna taarruz da bulunmayacaktır... Anlattık ki dünyanın en büyük hükümeti Amerika bile, bugün Cumhuriyettir. Orada her milletin hukuki, dini ve mali hakları yerindedir. Bizim memleketimizde de Kemal Paşa Hazretlerinin adaleti sayesinde öyle olacaktır. Ve göreceksiniz günden güne daha ferah ve ileriye gideceğiz.

Evet, o zaman böyle anlattık ve hamdolsun öyle oldu. Kimseye karşı yalancı çıkmadık. Şimdi kırk yıl geri de kalan o günleri, hala içinde yaşıyormuşum gibi tarif edilmez bir heyecanla anlatırken, Cumhuriyetin de kurucusu olan büyük ve eşsiz önder rahmetli Atatürk'ün hatırasını bir daha sevgi ve saygı ile tebcil eylemeği de unutmuyorum. (Yakın Tarihimiz Cild 3, Safa 293)

Bu çabaları yalnızca Hasan Haydari Bey değil, Kürt vekillerin çoğu yaptı. Bu görevleri bitince ya bir kenara atıldılar ya Dersim mebusu Hasan Basri, Bitlis Mebusu Yusuf ziya gibi idam edildiler. Ya da Hasan Haydari Bey gibi İrana kaçıp yıllarca ta 1948 lere kadar Türkiye'ye gelemediler. Hatta yalnız onlar değil yeni kurulan meclise eski meclisten Atatürk'e yakın çoğu asker şahsiyetlerden başka kimse alınmadı. Çünkü o meclisle hilafeti kaldırmak, medreseleri kaldırmak vs. mümkün değildi.

ŞEYH SAİT İSYANINDA HÜSEYİN PAŞA

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasıyla Kürt Coğrafyasının bölünmesi, Daha sonra Hilafetin kaldırılması, 3 Mart 1924'te Medreselerin kapatılması ve 1. meclisin fesh edilerek yerine atamayla yeni bir meclisin oluşması Kürtlerde büyük bir hoşnutsuzluk yarattı. Esasen bu hoşnutsuzluk Sultan Abdulhamid'in tahtan indirildiği dönemden beri sürüyordu. Kürtler ağırlıklı olarak Sultan Abdulhamid yanlısı ve muhafazakârdılar. Bu nedenle İttihat ve Terakiye karşıydılar. Yukarıda yapılanların ittahat ve teraki kadrolarınca tepeden inmeci bir anlayışla yapılmasıyla bu hoşnutsuzluk yeni kurulan cumhuriyete karşı bir direnişe evrildi

Çünkü;. Türklerle birlikte ortak düşmana karşı mücadele verilmişti. Bu yüzden Türkiye cumhuriyeti devleti her iki halkın aktif katılımıyla oluşmuş bir cumhuriyetti. Ne var ki süreç ilerledikçe iki halkın "kardeşliği" büyük kardeş lehine bozulacaktı. Lozan antlaşmasıyla artık Musul-Kerkük ingilizilere bırakılmış ve Kürdistan dörde bölünmüştü. Bu gelişmeler kürt aydınlarını Azadi Cemiyeti adı altında bir örgütlemeye götürdü. Azadi Cemiyetiyle ilgili belge yoktur. Söz konusu örgütün adı ve bazı mensupları ve faaliyteleri İhsan Nuri gibi bazı şahsiyetler tarafından anlatılmıştır. Bu bilgilerden harereketle, örgütün 1923'te Erzurum'da kurulduğunu. Azadi cemiyetinin çekirdeğini eski hamidiye alayları subayları ile Türk Ordusundaki bazı Kürdistanlı subayların oluşturduğunu söylemek mümkün. Örgütün. Kuruluş gerçekçesi ise yine İhsan Nuri tarafından geçmişte verilen vaadlerin yerine getirilmemesi olarak vurgulanmaktadır..

Cemiyetin liderleri Cibran Aşiretinden Halit Bey ile Bitlis miletvekili Yusuf Ziya Beydi. Varto'da Cibran aşiretinden oluşturulan Hamidiye Alayı'nın komutanı Mahmut Beyin oğlu olan Halit Bey aşiret mekteplerinde okumuştu ve düzenli orduda albaydı. Halit Bey "Kürt Meselesini" Milletler Cemiyeti'ne götürmek istiyordu. Ayrıca Azadi Örgütü içinde yer alan İhsan Nuri, Sülaymaniyeli mülazım İsmail Hakkı Şaveyş, Hurşit, Alirıza Bey ile Tevfik Bey gibi başka Kürt Subaylar da vardı.

1924 te yapılan ilk kongreye Şeyh Said de katılmıştı. Bu toplantıda Mayıs 1925 isyanı başlatma ve o güne kadar her yerde Azadı'nın örgütlenmesi ile dış güçlerle ilişkilerin geliştirilmesi gibi kararlar alındı. Ayrıca Şeyh Said Efendi de Hareketin Manevi liderliğine getirildi. Bu çalışmalar bir örgüt disiplini içinde ve gizlilikle yürütülemediği için bu faaliyetlerden hükümet haberdar oldu ve Yusuf Ziya Bitlis'te Halit Bey de Erzurumda gözaltına alındı. Halit Bey Erzurumdan daha sonra Sarıkamış'a oradan da yargılanmak üzere Eleşkirt, Kılıçgediği yolundan Tutak- Patnos- Malazgirt üzeri Ahlat'tan Bitlis'e götürüldü. . 1925'e doğru bu amaçla şeyh said tarafından pek çok kürt din adamıyla, aşiret liderlerine mektuplar gönderilerek Halit Beyin önderliğindeki bu oluşuma desek istendi. Bu liderlerden biri de Hüseyin Paşadır.

Kör Hüseyin Paşa, harekete destek için çalışmalara başlar. Bu amaçla, kendi nüfuzundaki aşiretlerin ileri gelenlerini toplar. Toplantıda Hüseyin Paşa, Palulu Şeyh Said Efendinin ayaklanma çağrısını anlatır. Toplantıya katılanlar kendisinin vereceği karara katılacaklarını belirtirler.

Toplantı sonunda, Bedüizzaman Saidi Nursî ve başka önemli ve nüfuzlu şahsiytelerle görüşüldükten sonra karar verilmesi fikri benimsenir.

Hüseyin Paşa'nın Said—i Nursi ile o dönemlerde sıkı ilişkileri vardı. Oğlu Mehmet Bey, bu konuda şunları söylemektedir;

"1.Cihan Harbi öncesinde, Şarkta birçok dini medresenin açılmasına yardımı olmuş, ulema ve meşayiha karşı hürmet ve itaatı, dürüstlük ve namusluluğu ile şöhret kazanmıştı. Aynı sıralarda Bediüzzaman Hazretleriyle sık sık görüştükleri olurmuş. Hatta o tarihlerde Üstat Bediüzzaman İstanbul da bulunurken, kendiside tedavi maksadıyla İstanbul Askeri Gülhane Hastanesi'nde bulunduğu zaman, Bediüzzaman ile Ahiret kardeşliği hususunda akd-ı uhuvvet ettikleri de meşhur olmuş. Hüseyin Paşa, İstanbul'dan tedaviden döndükten sonra, artık Bediüzzaman'ın her emrine amade şekilde hareket edermiş. Bediüzzaman'a danışmadan hiç bir şey yapmaz ve hiç bir harekette bulunmazmış... Nihayet Hüseyin Paşa, Şeyh Said hadisesinde en ufak bir dahli olmadığı halde, 1926 sürgünleri içinde O da sürgüne yollan-

mış, Kayseri'ye mecburi iskân verilmiş, iki sene kadar Kayseri'de sürgün hayatı yaşadıktan sonra dayanamamış, firar etmiş ve Suriye yakasına geçmiştir."

Ayrıca İranlı Sımail Ağa ve yöredeki Sipki, Celali, Ademi ve diğer aşiretlerle de görüşülmesi kararlaştırılır. Kör Hüseyin paşa, Saidi Nurs-i ile görüşmek üzere Van'a gider.

Hüseyin Paşa ile Said-i Nursi'nin görüşmeleri Pek çok kitapta yer almaktadır. (Necmettin Şahiner'in/ Bilinmeyen taraflarıyla Beddiüzzaman s.254 ve Burhan Bozgeyik / Kim Cumhuriyetçi Bediüzzaman mı? Mustafa Kemal mi?)

Her iki kitapta da Saidi Nursi'nin Hüseyin Paşayı adeta azarlayarak Şeyh said Direnişine karşı çıktığı anlatılmaktadır. Bozüyük'ün kitabın da daha da ileri gidilerek, Saidi Nursi'nin, Kürt Halkını; vahşi, kendi kendini yönetmekten aciz, onları ancak ehil ve layık olan Türklerin yönetebileceklerini söylediği belirtilmektedir.

Bu olayla, ilgili bizim gibi kafasında şüphe uyanan birileri daha vardı. Bu zat (Badiüzzaman Saidi Nursi Mufassal Tarihçe_i Hayatı) adlı kitabı yazan Abdülkadir Badıllı idi. Bu zatın; Hüseyin Paşa ile Bediüzzaman'ın görüşmelerinin tanığı olan Molla Hamit ile yaptığı söyleşi;

"-Bazı dedikodulara medar olmuş Hazreti üstat Bediüzzaman ve Hamidiye Paşası Kör Hüseyin Paşanın mülakat ve muhaberelerinin aslı nedir? Hadise nasıl cereyan etti? Lütfen olduğu gibi anlatırmısınız."

- Molla Hamit:"Ben neşredilmiş bazı kitaplar da benim rivayetlerim ile ilgili bazı şeyler de dinledim. Çok ilaveler gördüm, çok üzüldüm..Bunları kim böyle nakletti diye Van'da soruşturdum. Hic kimse, ben duydum veya söyledim demedi. Şimdi Hüseyin Paşa ve Üstad Hazretleri'nin görüşme hadisesini aynen anlatacağım, hadise şöyle oldu;

Hasreti Üstad'la birlikte, Erek Dağı'ndaki harabe kilisesinde idik. Günlerden bir gün, ben ve bir ara Hicaz'da kalıp, orada büyük nam vermiş şeyh Ekber-ül Vani lakabı ile anılmış, büyük veli Şeyh Sükrullah Efendi'nin oğlu Esasüddin ile ikimiz Üstad'ın yanında idik, O gün ikimizden başka Üstad'ın yanında hiç kimse yoktu.

Hüseyin Paşa, iki hizmetçisiyle birlikte üstad'ın ziyaretine geldiler. Atlarını kilisenin kapısı önünde ağaçlara bağladıktan sonra içeri geldiler. Hüseyin Paşa çok uzun boylu ve iri yarı bir insandı. Her bir parmağı benim, bileklerim kadar kalınidi, O gün Paşalık altın madalyalarını da takmış gelmişti. Çok heybetli idi. İçeri girdiler, son derece edep dairesinde Hazret-i Üstad'ın ellerini öptü ve diz çökerek huzurunda oturdu. Biraz sonra bir mendil içinde, tahminen yarım kilo kadar altını çıkarıp oraya bir yere indirdi.

Hazret-i Üstad "O nedir dedi."

Paşa:"Kurban benim helal malımdan zekatimdir, size getirdim" dedi.

Üstad:"Sen kendi yakınlarından, akrabalarından, köylülerinden hiç kimseyi bulunmadın mı ki, ta buraya kadar getirdin?"

Paşa: "Kurban Benim akrabalarımın, yakınlarımın hepsi zengin. Fakir kimse yok. Müstehakkı sizsiniz..."dedi.

Hazret-i Üstad: "Zekatin nakli caiz değildir. Orada birçok fakir-ler varken, bunca köyü aşıpta buraya kadar niçin getirdin?" dedi.

Hüseyin Paşa:"Seyda, kurban, hiç olmazsa beş on tanesini kabul ediniz! Burada yanınızdaki talebelerinizin ihtiyaçlarına sarf edersiniz" dedi. Hazreti Üstad: Hayır, mümkün değil, benim zekâta ihtiyacım yoktur" dedi. Kabul etmedi.

Biraz sonra,

Hüseyin Paşa: "Seyda sizinle hususi bir istişarem de olacaktır. izin veriniz, talebeleriniz dışarı çıksınlar, hususi konuşmak istiyorum" dedi.

Hazreti Üstat "Hayır, bunlar benim vücudumun parçalarıdır ayrılmaz-lar. Neyin varsa, söyle! "dedi ,

Hüseyin Paşa: Seyda, eğer bize izin verirseniz isyan edeceğiz. "

Hazreti Üstad: Ne için isyan ediyorsunuz? Ali'nin, Hasan'la kabahati varsa. Haydar, Ömer'e ne yapmış... Arada müslüman kanı dökülecektir...

Hüseyin Paşas "Ruslar bizi vurdu, öldürdü, perişan etti. Malımız, canımız telef oldu gitti. Fakat namusumuza bir şey olmadı. Şimdi elimizde kalmış olan bir dinimiz ve namusumuz da gidiyor.

". .Filhakika Şeyh Said hadisesi üzerine, hatta daha önceleri de artık zülüm ve namusa tecavüz yer yer işitiliyor. Bir köye bir jandarma gelir, bir eve gider. Ev sahibi koyun keser, her şeyini ortaya kordu. Lakin gelen Jandarma ev sahibine: "Sen bu evrakı falanca yere götür. Seni burada bekleyeceğiz diyor. Maksadı da adamı gönderdikten sonra, namusuna tecavüz etmektir. Bu gibi hadiseler çok vuku buluyordu. Nitekim bilahare vuku gelen Zilan Deresi hadisesi böyle bir namus meselesinden meydana gelmişti. İki, üç jandarmanın bir köyde namussuzca, bir kadına el atmaları üzerine, jandarmalar öldürülmüş, zamanın hükümeti de o bölgede çoluk çocuk demeden, kadın ihtiyar ayırmadan binlerce insanın katliamını reva görmüşlerdi. İşte Hüseyin Paşa bu gibi hadiseleri dile getirmek istiyordu."Bize izin ver hem piyadelerimiz, hem de süvarilerimiz hazır bekliyor." dedi.

Hüseyin Paşa'nın bu acıklı izahı üzerine Hazret-i Üstad epey uzun bir sükût edip düşündü. Sonra başını kaldırarak gayet lütuf ve mülâyemetle:

"Paşa" dedi "Gel bu mesele hakkında Şeyh Ahmet'i Gezeri'nin divanını tefeül edip açalım, divan ne derse, kabul eder misin? "dedi.

Paşa "Evet, ederim. . . "dedi.

Hasreti üstad, cevaben divanı çıkardı ve tefeül ederek açtı. Şu beyit çıktı; Türkçesi :

Bazıları kiliseden dönüp gelir, müslüman olur.

Bazıları da döner. yahudi ma' bedine; gider yahudi olur.

Ben ise, ne onlardanım ne de bunlardanım.

Bana meyhane kapısı kâfidir. Bu tefeülden sonra,

Üstad Hazretleri: işte gördünmü Paşal n, simdi ne sizdenim, ne de onlardanım!" dedi

Hüseyin Paşa: Seyda, sen benim kolumu kanadımı soğuttun. Ben, şimdi aşiretime dönsem, "Paşa korktu, onun için vazgeçti diyecekler "dedi.

Hazreti Üstad: "Evet; korktu, onun için vazgeçti desinler, ama kan döktü demesinler "dedi. Ve en son, Hüseyin Paşa veda edip ayrılırken de, Hazret- i Üstad Paşa'ya üç. Defa;

"Paşa kan dökme, kan dökme, kan dökme!" diye tekrarladı.

Hüseyin Paşa, döndü, gitti kuvvetlerini dağıttı. Dolayısıyla Van bölgesinde bir hâdise vuku bulmadı. İşte Hüseyin Paşa ve Üstad Hazretlerinin görüşme hadisesinin ve muhaverelerinin aslı budur."

Hüseyin Paşa bu çabaları gösterdiği sırada,

Şeyh Said ayaklanması 13 Şubatta zamansız bir şekilde bir provokasyonla patlak verir. O tarihte serhattan çok uzakta piran da ki bir harekete destek vermek serhattaki kar kış ortamının şartları gereği fiilen de mümkün değildi.. Fakat bundan önce 1924 sonbaharinda bu ayaklanma için çalışma içinde olan Cibriyanlı Halit Bey'in tutuklanıp götürüldüğü sırada, Hüseyin Paşaya haber gönderip kendisini kurtarmasını istediği, Hüseyin Paşanın kayıtsız kaldığı şeklinde maddi dayanağı olmayan bazı idiialar vardır. Halit Bey, O günün koşullarında tutuklu olarak götürülürken, Hüseyin Paşaya nasıl, kimin vasıtasıyla haber gönderdi? Böyle bir imkânı nasıl bulabildi? Hüseyin Paşa, böyle bir haberi almış olsa bile, O günün koşullarında kendisine nasıl yardım edebilirdi. Savaş ilanı anlamına gelen böyle bir eyleme yeltenmek için gerekli koşullar oluşturulmuşmuydu. Gereken itifaklar ve örgütlülük sağlanmışmıydı. Dolayısıyla kurtarılması gerçekci bir yaklaşımıydı. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak olaya bakılmalı. Sonuçtan hareketle, sanki sonraki gelişmeler biliniyormuş da gereken yapılmamış gibi art niyetli bir yaklaşımla meseleye bakılmamalıdır. Dolayısıyla bu iddialar, kasıtlı ve maddi temelleri olmayan idialardır.

Kardeşim Feridun Süphandağ; Babam Nadir Bey'den naklen şunları anlattı;

- Tutuklanmasından önce, Halit Bege Cibri'den Hüseyin Paşa'ya birkaç kez mektuplar geldi. Okuma yazmam iyi olduğu için bu mektupları ben okuyordum. Paşa, Halit Bey ve arkadaşlarının dürüst, samimi ve yiğit tutumlarını takdir etmekle birlikte, bu kadar aleni ve cesurca faaliyetlerinden kaygı duyuyordu. Bu mektuplara verdiği cevapta bu endişelerini dile getirdi. Daha gizli, daha politik davranmaları gerektiğini ifade etti. Bu gençler çok idealist çok heyecanlı korkarım ki bu ruhla bu heyecanla örgütlülüklerini oluşturmadan, gerekli itifak ve bir-

liği sağlamadan, kısacası direniş koşulları ve hazırlıkları oluşmadan inşallah kendilerini ele vermezler demekteydi. Ne yazık kı öyle de oldu. Bu faaliyetlerden haberdar olan devlet Halit Beyi Erzurum'da; Yusuf Ziya Beyi de Bitlis'te gözaltına aldı.

Halit Bey Bitlis'e götürüldüğünde Hüseyin Paşa Ahlat kaymakamı ya da jandarma komutanı tarafından misafir edilmişti. Halit Bey buradan geçirilene kadar Paşa onların misafiriydi. Aslında bu girişim paşayı çaktırmadan geçiş bitene kadar kontrolde tutma amaçlıydı. O gün ben de avdaydım kalabalık bir askeri topluluğun geçişini merak edip sorduk. Halit beyin Bitlis'e mahkemeye götürüldüğünü söylediler. Henüz 18 yaşındaydım, olayın önemi ve nasıl gelişeceğini değerlendirebilecek yeterlilikte değildim. Konvoy geçti gitti. Hiç kimse gelecek günlerin ne getireceğini bilmiyordu. O esnada Halit beyi idam edecekleri bir ortam da yoktu.

Bundan başka yine Xalit beyin yeğeni Dr. Mehmet Emin Sever Bey de; dayılarından Kasım Demiralp'ın yıllar önce kendisine bu konuda aynı şeyler anlattığnı söyledi;

- Muhtemelen 1950–1960 yılları arası, çok emin olmamakla birlikte yanılmıyorsam Tutak'ta o zaman Miletvekili olan Kerem Bey'e (Özcan olabilr) misafirdim. Ordan Hüseyin Paşa'nın oğlu Nadir Bey'yin köyüne gidip misafiri olduk. Sohbet döndü dolaştı Halit Beyin Bitlis'e tutuklu olarak götürülüşüne geldi. Nedir bey; Halit Bey bir müfreze askerle götürldüğünde O sırada kendilerinin de avlanmakta olduklarını Halit beyi götüren müfrezeyi gördüklerini fakat Halit beyi kurtarmanın doğru mu yanlışmı olduğunu kestiremedikleri için olaya müdahale etmediklerini üzüntülü bir şekilde anlattı..

Mehmet Emin Bey de bu iddiaların gerçek dışı olduğunu söyleyerek. "Babam Ahmet Bey, gerek bize ve gerkese Amud'ta Cigerxun'a verdiği mülakatta da belirttiği gibi; Halit Beye ne yapılacağını bilemedikleri için beklemeyi tercih ettiklerini bu nedenle kurtarılması için bir müdahalede bulunmadıklarını söylüyordu. Ayrıca Halit Bey de, tüm kürt aşiret reislerinin desteklerinin alınmaması gibi, direniş için henüz gereken koşullar oluşmadığı için kesinlikle herhangi bir harekete teşebbüs edilmemesi, kendisinin kurtarılması gibi bir girişimin de

provakasyonlara yol açacağı görüşünde olduğunu söylemekteyedi. Bitlis cezaevinde kendisini ziyaret eden Varto'nın Qerqerut köyünden Hemid'e Mamaşi vasıtasıyla gönderdiği haberde;

- Şeyh Said'e söyle, kendisini Beytüşebap hadisesinden dolayı Bitlis'e ifadeye çağıracaklar, kesinlikle gelmesin Talimatla ifade versin. Kendini ele vermesin. Ne Hüseyin Paşa'dan. nede Hesenanlı Halit Beyden kurtarılmam için bir isteğim olmamıştır. Böyle bir teşebbüs ciddi bir provakasyona yol açar. Şimdi bir direnişe asla yeltenmesinler, yalnızca örgütleme çalışmalarına devam etsinler. Henüz Bir başkaldırı zamanı değil. Acele edilmeden bahar beklensin herkesle diyaloğ geliştirilsin. Planlı proğramlı çok geniş ve kapsamlı bir örgütlenme oluşturulduktan sonra bir direnişe yeltensinler şeklinde haber gönderir.

Evet direnişten önce direnşi gerçekleştirecek gücün oluşturulması gerekirdi.. Fakat olaylar farklı gelişti. Şeyh Said, Şusar gökoğlan nahiyesinin kırıkan köyüne gider. Burada, Zırkanlı Miralay Selim ve bölgenin bütün şeyh ve ağaları ile Karlıovadaki Cibranlı baba, Kamil ve Hatoğulları yüzlerce silahlı adamlarıyla Kırıkan Köyündeki toplantıya katılılrlar. Şeyh Said burada, özetle;

-Türkiye cumhuriyeti kurulduğu günden beri, cumhurreisi ve arkadaşları tarafından İslam dini inkâr edilmekte ve ortadan kaldırmaya çalışılmaktadır. Bu rejimin yıkılması bütün Müslümanlar için farzdır. Cumhuriyetin başındakilerle, cumhuriyete tabi olanların mal ve canlarına gelecekler Şeriat'ı Garrayı Ahmedi'e göre helaldır gibi fetvalar verir. Daha sonra, Karlıova kazasının Kanireş köyüne gelen Şeyh Said burada da Aşiret reisleri ile görüşmelerde bulunup direniş için hazır olmalarını istemiştir. Şeyh Said; Genç, Varto ve Hınıs taraflarında bir süre gezdikten ve bazı toplantılar yaptıktan sonra Solhan'ın Melekan köyüne gider. Orda daha sonra kendisiyle birlikte idam edilecek olan Şeyh Abdullah'la görüşür. Şeyh Abdullah'a Bitlis'teki mahkameye davet edildiğini bu konuda çok sıkıştırıldığnı bu nedenle kış bitimine kadar Lice'ye kardeşlerinin yanına gideceğini söyler, Şeyh Abdullah;

-Senin kardeşlerin hırçın insanlar başını belaya sokabilirler diyerek gitmemesini söyler. Şayet giderse de, bir olaya meydan vermeden erkenden dönmeye çalışmasını ister. Sonunda kışı geçirmek üzere Şeyh

Said Lice'de kardeşi Abdullarrahim'in yanına gider. 13 Şubat 1925'de bir düğün merasimi nedeniyle misafir oldukları Piran'a bazı firarileri yakalamak için gelen bir askeri birlikle Şeyh Abdurrahim'inde katıldığı bir olay gelişir. Anlatıldığına göre, Komutan Şeyh'e gidip köydeki firarileri tutaklamak için geldiklerini bu konuda kendilerine izin verilmesini ister. Şeyh de biz köyde iken böyle bir durumun hoş olmayacağını söyleyip biz köyden ayrıldıktan sonra yapın der. Uzun tartışmalardan sonra cezası az kişilerin tutaklanıması, diğerlerinin tutuklanmamasında anlaşırlar. Fakat tutuklanacak kişiler buna karşı koyup teslim olmazlar. Bunun üzerine çıkan tartışma çatışmaya dönüşür. Olayda jandarmalar ile komutanları öldürülür. Kışın ortasında böyle bir provakasyonla Şeyh Said direnişi patlak verir.

Şeyhin öldüğü söylentileriyle kısa sürede direniş geniş bir alana yayılır. İlk üç hafta boyunca direnişciler hükümet güçlerine karşı üstünlük sağlarlar. Çoğunlukla organizesiz ve disiplinsiz olan bu güçler; 17 Şubat'ta Genç ilinin merkez kazası Darahini'yi basarak vali ve diğer yetkilileri tutuklarlar. Kısa sürede Genç, Maden, Siverek ve Ergani ele geçirilerek Diyarbakıra yönelirler. Melekanlı Şeyh Abdullah da Varto'yu alıp Muş'a yönelir.

"Hükümet 21 Şubat'ta Kürt illerinde sıkıyönetim ilan etti. Ancak ordu birlikleri 23 Şubat'ta ayaklanmacılar karşısında gerileyerek Diyarbakır'a çekildi. Bir gün sonra da Elazığ direnişçilerin eline geçti. Ankara karışmıştı. Mustafa Kemal mart başında başbakan Fethi Beyin (Okyar) istifasını istedi. Hükümetin istifa etmesi üzerine, 3 Mart'ta başbakanlık görevi İsmet Paşa'ya (İnönü) verildi. 4 Mart'ta güvenoyu alan hükümet, aynı gün Takrir-i Sükûn Kanununu "sus yasası" çıkardı. İki yıl yürürlükte kalmak üzere çıkarılan bu yasa hükümete olağanüstü hal yetkileri tanıyordu.

"Şeyh said güçleri 7 Mart'ta Diyarbıkır'ı kuşattılar. Ancak kenti ele geçiremeden geri çekilmek zorunda kaldılar. Ayaklanma bölgesinde geniş çaplı asker yığınağı yapıldıktan sonra türk ordu birlikleri 26 Martta karadan ve havadan taarruz başlattı. Artık üstünlük hükümet güçlerinin eline geçiyordu."

7 Nisan günü Başbakan İsmet İnönü Direnişin son durumu ile ilgili

meclise şu bilgileri veriyor. "Şarkta Silvan ve Beşiri birliklerimizin hâkimiyetindedir. Hani, Lice, Piran, gibi Şeyh Said'in başlıca faaliyet bölgeleri işgalimiz altındadır. Elazığ'dan gönderilen birliklerimiz Palu'yu almışlardır. Çapakçur'u (Bingöl) almak üzeredir. Asiler şehirler civarında tecrübe ediyorlar. Kendilerince müstahkem zan ettikleri dağlara çekilmişlerdir. Davalarından vazgeçmemişlerdir. Teşkilatlarını Muhafaza ediyorlar. Fakat ergeç bu dağların kendilerine mezar olacağını anlayacaklardır. Askeri tedbirler devam ediyor. Bastırma ve temizliğin sonunu bekleyerek ondan sonra alacağımız tedbirler hakkında yüksek meclisinize maruzatta bulunmak için vakit yoktur. Müsaade ederseniz bu tedbirlerin bir iki gün zarfında arz edeceğim.

Dokuzuncu Kolordunun 12'nci müfrezesi tarafından "Malazgirt asilerinden temizlenmiş Hasananlı Halit'e ait direnişe katılan Kuştiban köyü yakılmıştır. Beşiri bölgesindeki tedip hareketi ile görevli 12 'nci Alay komutasında alınan rapora göre, 11 Nisan da 6 saat süren bir çarpışmadan sonra Senikan Aşiretinin dağılarak Raçkotanlılara sığındığı ve bu sebeple Senikan Aşiretinden Dört köy, Raçkotan Aşiretinden üç köy olmak üzere yedi köy yakıldığı bildirilmiştir."

Başbakan bu açıklamayı yaparken Şeyh Said'in kuvvetleri iyice dağılmıştı. Direniş sonuçlanınca Şeyh Said, Şeyh Abdullah, Çan Şeyhleri, Hanili Salih, Çapakçur Beyleri, Cibran Ağaları ve üç yüz kadar atlı ile birlikte Solhan ilçesinin Kırvaz köyünde toplanarak, Sınırı geçme hazırlıkları içine girmişlerdir. Bu arada Murat köprüsüne gelen Şeyh Said ve arkadaşları, burada 34.Alay komutanı Talat bey tarafından ateşe tutulmuştur. Bunun üzerine Şeyh Said yönünü Varto ya çevirir. Şeyh Said ve arkadaşları Varto tarafından Çarpuk köprüsü civarında askeri birliklerce etrafı kuşatılınca yanındaki Melekanlı Şeyh Abdullah gibi önemli şahsiyetlerle birlikte teslim olur. Yanında bulunan zırkanlı Kereme kolağası gibi pek çok direnişçi de çatışarak kuşatmayı yarıp kurtulurlar. Şeyh Said'i Cibri aşiretinden Halit beyin yakın akrabası binbaşı hain Kaso'nun "Hükümet güçleriyle görüştüm sizi asmıyacaklar vaadiyle" kandırıp teslime ikna ettiği de söylenmektedir. Direnişin öteki önderlerinden Şeyh Şerif de Palu da teslim olur. Şeyh Said'in yakalanmasından bir iki gün sonra 24 Nisan 1925'te Azadi örgütünün Bitlis'te tutuklu iki lideri Halit Bege cibri ile Yusuf Ziya Bey idam edilerler. Kürt güçleri bir süre daha

direndilerse de, mayıs sonunda ayaklanma büyük oranda bastırıldı. Şeyh said ve kırk altı arkadaşı Şark İstiklal Mahkemesi'nce 28 Haziranda ölüm cezasına çarptırıldı. İnfazlar bir gün sonra gerçekleşti. Ayaklanmanın İstanbul kolu olarak nitelenen on iki kişi ise, Şeyh Said ve arkadaşlarının yakalanmasından önce tutuklandı ve yine bunlardan altı kişi Şeyh Sait ve kırk altı arkadaşından önce idam edildi. Nisan ayı başında istanbul'da Seyit Abdülkadir ile oğlu Seyit Muhammet, Bitlisli Kemal Feyzi, Cemil Paşazade Ekrem Bey, Nafiz Bey ve üç arkadaşı tutuklanarak Diyarbakır'a getirildi. Şark İstiklal Mahkemesinde 23 Mayısta yapılan son oturumda Cemil Paşazade Ekrem Bey, İlyas Efendi, Nafiz Bey ve üç adamı beraat ederken diğer altı kürt aydım idam cezasına çarptırıldı ve hüküm 27 Mayıs'ta infaz edildi. İsyan davasının bu gurubu içinde yetmiş beş yaşlarındaki Seyit Abdülkadır dikkatleri en çok üzerinde taplayan kişiydi.

Hüseyin Paşa ile ilgili Bir diğer iddia da, Şeyh Said ayaklanmasında İran'a geçmek isteyen direnişçilerin, yollarının Haydaranlılar, ya da Hüseyin Paşanın nüfuzunda ki aşiret mensuplarınca kesilerek, geçişlerinin engellendiği seklindedir. İhsan Nuri'ye mal edilen bu iddia kesinlikle yalandır."Med Yayınlarınca basılan İhsan Nuri Paşa Ağrı Dağı isyanı" adlı kitap'ta; Büyük yalanlar ve düzmece iddialar vardır. Hüseyin Paşa ile ilgili bölümde; Yanlış duyumlara ve uydurmalara dayalı olarak bazı olaylara değinilmekte ve bütün bu yalanlarda İhsan Nuri'ye atfen verilmektedir. Mesela; Ferzende Beyin Şeyh Said İsyanı'ndan sonra, yani Ağrı Direnişine katılmadan önce İran'a geçtiklerin de İran askerleriyle çıkan çatışmada öldürüldüğü belirtilmek-tedir. Oysa aynı kitapta ferzende Bey'in Ağrı da ki pek çok faaliyetleri anlatılmaktadır. Bu bilginin İhsan Nuri'ye ait olması mümkün mü? İhsan Nuri yıllarca kendisiyle birlikte Ağrı'da faaliyet yürüten Ferzende gibi birisi için nasıl böyle söylemiş olabilir. Yine; hacı Musa Bey'in yurtseverliği anlatılmakta, oysa yurtseverliğini kanıtlayacak bir bilgiye yer verilmemektedir. Yani kasıtlı bir şekilde birilerini aklama, birilerini de karalama çabası vardır, İhsan Nuri'nin anılarının örjinal ve tahribatsız olarak anlatıldığı kitap Emin Karaca'nın AĞRI ETEKLERİNDEKİ ATEŞ adlı kitabıdır, Bu sorumsuzca tahribatları yapanları kınıyoruz.

O günün koşullarıyla olaya bakıldığında, İran'a geçişteki kilometrelerce süren dağlık, sarp ve pek çok aşiretin yaşadığı bir güzergâhta,

iyisiyle, kötüsüyle, hırsızıyla, kaçağıyla, hainiyle pek çok insanın yaşadığı tabiidir. Daha sonra anlatılacağı gibi, bu bölgede bizzat Hüseyin Paşanın direnişe katılmak için Kayseri'de sürgünden firar edip, Ağrı'ya gelen iki oğlu ve bir torunu da bölgedeki bazı kişilerin desteğiyle öldürülmüşlerdir. Hatta Hüseyin Paşanın kendisi de bir Kürt tarafından öldürülmüştür.

Yine Zilan katliamında, Keskoi aşiretinin pek çok insanı öldürdükleri ve mallarını talan ettikleri de bir gerçektir. Bu olayda ki mağdurların önemli bir kısmı Hüseyin Paşanın akrabalarıdır.

Fakat koşullar ne olursa olsun Hüseyin Paşanın direnişe katılmada kararsız kaldığı bir gerçektir. Bu. da önemli bir olumsuzluktur; Ama, sürgüne gönderilmesini hazmetmemesi ve 90 yaşında iskana tabi tutulduğu yerden direniş için, binbir güçlükle Ağrı'ya geçmek için, firarı da hiç şüphesiz olumlu bir davranıştır.

Ümetçi bir devlet yapısı içinde, feodalitenin egemen olduğu, dolayısıyla feodal çelişki ve çatışmaların hüküm sürdüğü cahil ve geri bir toplumda, o topluma egemen kişilerden bu günkü anlayış ve kriterlere uygun bir davranış beklemek yanlıştır. Doğal olarak onların da davranışların da çıkarları ve kendi realiteleri belirleyici olmuştur. Bu nedenle pek çok olumsuzluk yaşanmış ve birileri de bu olumsuzlukları kullanmışlardır. Mesela;

Şeyh Said ayaklanmasına, daha sonra kendileri de ayaklanacak olan Dersim mıntıkası dest vermedi. Daha sonra Dersim ayaklanmasına da, suni Kürtler destek vermemişlerdir.

Şeyh Said isyanında, isyana karşı olan Haco Ağa, daha sonra T.C'nin kendisine yönelmesi ile Suriye'ye geçmiş ve Hoybun Cemiyeti içinde yer alarak örgütün faaliyetlerine önemli katkı vermiştir. Vartonun direnişçilerce ele geçirilmesinden sonra Erzurumdan sevk edilecek askeri güçlerin önlerinin Palandökende kesilmesi için halka çağrıda bulunması istenen Şeyh Saidin kardeşi (Melik Fırat'ın Dedesi) Şeyh Hadi direnişçilerin bu çağrısını red eder. Direnişin bastırılmasından sonrada Müftülük makamında otururken karşıdaki askeri bölgeden gelen bir kurşunla faali meçhule uğrayarak hayatını kaybeder. Şeyh Said direnişinin bastırılmasından sonra İran'a geçen Şeyh Said' in

oğulları Ali rıza ve Selehattin Efendiler, Ağrı direnişi sürerken T.C. nin Direnişi kırmak için çıkardığı aftan faydalanmak için Türkiye'ye gelip teslim oldular. Ve yargılanıp mahkûm oldular. Yine ilk Ağrı direnişçisi, Bro'ye Heske Teli (Brahim Ağa), Şeyh Said isyanına karsı olmuş fakat T.C kendisini sürgüne göndermeye yeltenince ayaklanmayı başlatmıştır. Simdi bütün bu şahsiyetler ve Aşiretler için yalnızca hain, ya da yalnızca Yurtsever mi demeliyiz? Şüphesiz meselelere bilim yöntemiyle bakılmalı, olaylar ve olgular zaman- mekân şartları içinde realist bir yaklaşımla ele alınmali. Geri ve art niyetli yaklaşımlarla birilerinin yalnızca olumlu yönlerini öne çıkarıp, diğerlerininde olumsuzluklarını görüp olumlu yönlerini gizleyerek birilerini kahraman, diğerlerini de hain görme, gösterme çabasına girilmemelidir. Ne yazıkki bu gayri ahlaki yaklaşımlar var..

ŞEYH SAİD DİRENİŞİNDEN SONRA HESENAN'LARIN İRANA GEÇİŞLERİ

Hasananlılar Şeyh Said Ayaklanmasına destek verdiler. Ha-lıt bey'e Hasane, Bulanık'ın Mele Mustafa köyünde oturmaktaydı. Hasananlı Süleman'ê Ahmê ve oğlu Ferzende ise Malazgirt'in Keranlık köyündeydiler. Ayaklanma döneminde Halit Bey Bulanık'ta ve özelliklede Melemustafa köyü civarında askeri güçlerle pek çok çatışmaya girer. Süleyman'ê Ahmê'nin yeğeni Abdulbaki, keranlık köyü yakınlarındaki Nene dağında bir yüzbaşı ile birkaç askeri öldürür. Malazgirt ve civarında pek çok çatışma olur.

Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılması ile Malazgirt ve Bulanık'a büyük bir askeri yığınak yapılınca, Halit Bey, Süleyman'a Ahmê ve onlara sığınmış bulunan Ali Rıza efendi ve Zırki beylerinden Kerem'e Qol ağası ve daha pek çok direnişçi ve aileleri İran hududuna doğru göç etmek zorunda kalırlar. Anlatıldığına göre, kanikork köyünden, murat nehrinden karşıya geçip, Patnos'a Hüseyin Paşa 'ya sığınmak için gittiklerinde, kafile çift süren bîr çiftçiyle karşılaşır. Çiftçi kafileyi görünce öküzüne vurarak hiç önüne bakmazmısın diye bağırır. Köylünün bu sözlerle bîr sinyal vermek istediğini düşünen Süleyman'ê

Ahmê, geçecekleri güzergâhı bir atlı göndererek kontrol ettirir. Atlı gidecekleri istikamette yollarının askerlerle kesildiğini görüp kafileye bildirir. Bunun üzerine kafile, Patnos'a gitmekten vazgeçip. Tutak yakınlarından Aladağa geçerler. Aladağdan İran sınırına kadar gerek askeri güçlerle, gerekse Şeyh Sait isyanına katılmayıp, devlet yanlısı görünmeye çalışanlarla pek çok çatışma olur. Özellikle tendürekte(kıre tendurekı) keskoilerce önleri kesilerek günlerce süren çarrışmalardan sonra İran hududunu geçip, Kilisekent a mezin'e ulaşırlar. Burada İran askerlerince tutulan kafileden, silahlarını teslim etmeleri istenir. Silahlarını teslim etmeyi kabul etmezler. Bu konuda, Süleyman'ê Ahmê ve Kerem'ê Qol Ağası üç gün boyunca İran askeri yetkilileriyle kafileyi temsilen görüşmelede bulunurlar. Görüşmede bir uzlaşma sağlanamaz. Görüşme odasında Süleyman'ê Ahmê ile askeri yetkili birbirlerine ateş ederler. İkiside görüşmelerin yapıldığı odada ölür. Odadan dışarı çıkan Kerem'ê Qol Ağası'na da ateş edilerek öldürülür. Silah seslerini duyan, kafile ile İran askerleri arasında şiddetli çatışmalar olur. Pek çok direnişçiyle Iran askeri ölür. Çatışmadan sağ olarak kurtulan Süleyman'ê Ahmê'nin oğlu Ferzende, Çewreş ve beraberindeki bir grup. Ağrı Dağı'na Bıro'ye Haski telli 'nin yanına gidip. Ağrı isyanına katılırlar. Halit bey'e Heseni ile Şeyh Ali Rıza ise, Sımko'ya sığınırlar. Daha sonra, 1928 de çıkan afla Irak'a geçmiş olan Şeyh Ali Rıza Türkiye'ye döner ve yargılanıp mahkûm olur. Halit Bey ise, Bulanıkta ki eşini almak için geldiği Türkiye de ihbar sonucu yakalanır ve idam edilir.

AĞRI

Osmanlı döneminde Ağrı, Beyazıt sancağı içinde yer alan ufak bir yer, Beyazıt ise, öteden beri sınır şehri olma özelliğinden dolayı çok eski ve tarihi bir yerleşim birimiydi. Bu özelliğini şimdi de sürdürmektedir.

Ağrı'nın adı daha önce Şarkbulak'tı. Daha sonra Ermenilerin siyah taşlardan yaptığı kilise nedeniyle adı Karakilise ve daha sonra da Kazım Karabekir tarafından adı Karaköse yapıldı. Ağrı isyanına kadar adı Karaköse olan Ağrı, isyan nedeniyle adı da Ağrı yapıldı.

Doğuda iran hududuna dayanan Ağrı ili, kuzeyde Karasu-Aras dağlarıyla Kars ilinden, batıda Erzurum, geney badı da Muş ilinden, güneyde Tendürek ve Süphandağları'nı dağlık kesimle, Bitlis ve Van illerinden ayırılır. İl toprakları kuzeydoğudan, güneybatıya meilli olup ekseni, kaynakları ve yukarı yatağı burada bulunan Murat Suyu vadisini meydana getirir. Bu vadi boyunda darboğazların birbirinden ayırdığı ovalar sıralanır.

İlin sınırları boyunca dizilmiş olan Murat Vadisi'nin bir kesimi dışında il toprakları 1500 metreden yüksektir. Dağlarında eriyen kar sularının bir bölümünü, ilin kuzeydoğu ucunda bulunan Balık ve Şeyhli Gölleri tutmakla beraber, diğer kısmını iran topraklarından Aras Nehrine yollar.

Kara iklimi sert, kışlar çok soğuk ve süreklidir. Yazlar vadi tabanlarında gündüzleri sıcak, yayla kesimlerinde serindir. Yazlar kuraktır, ormanlar çok az yer tutar. Ağrı'ya adını veren yüksek ve görkemli bir dağ olan Ağrı dağıdır. Ağrı dağı, Beyazıt ilçe merkezinin doğrusunda iki yüksek dağdan oluşur. Erzurum-Kars yaylasını, Murat havzasından ayıran merkezi sırt Karasu_Aras dağlarının doğu ucunda yükselen büyük bir volkan yapısıdır. Genellikle batıdan doğuya uzanan kıvrımlı temelin güneye doğru yön değiştirdiği ve Van havzasını İranı Azerbeycandan ayıran dağlara geçtiği bir kesime yerleşmiştir. Oval biçimli bir volkanık kütlenin Büyük Ağrı adı verilen asıl yığınına güney-doğuda, onun ufak bir modeli olan Küçük Ağrı eklenir. Büyük ve Küçük Ağrı dorukları arasında 2000 metreye inen Serdarbulak beli bulunur. Volkanik kütle, daha batıdaki dağlardan Çengelli gediği ile ayrılır. Ağrı'nın kuzeyinde, ortasından Aras'ın geçtiği Iğdır-Revan ovası uzanır. Güneyinde ise, bir Doğubeyazıt kasabasının yerleştiği geniş bir vadi oluğu uzanır. Ağrı doruğu bu oluk üzerinde 3000, kuzeydeki ova üzerinde ise, 4300 metre yüksekliğe sahiptir. Dağın her iki taraftan özellikle kuzeyden görünüşü son derece muhteşemdir. Yüksek yamaçlarda yazın erimeyen karlar 4000 metreden başlar ve tekke biçimli bir buzul, doruğu hemen hemen tamamıyla örter.

Volkanik patlamalardan oluşan doğa harikası mağaralar vadilere öteden beri pek çok firariye ve direnişçiye barınma imkânı sağlamıştır. Ağrı Hıristiyan inanışına göre, Nuh'un gemisinin olduğu dağdır.

Önceleri Ağrı ve yöredeki pek çok alanda Ermeniler yerleşikti. Ermeniler buralarda tarımda, üzüm bağcılık ve şarpçılık, zanaatçılıkta da değirmencilik, nalbantlık, demircilik v.b. ve ticaretle uğraşmaktadılar. Kürler ise, daha ziyade yarı göcebe bir yaşam sürdürmekte ve hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Bugün bile bölğede Ermenilerin yöre iklimine göre geliştirdikleri yöntemlerle ziraat yapılmaktadır. Ancak, o dönemde yapılan pek çok gelir getirici faaliyet şu anda yapılmamaktadır. Pek çok birimde o dönemden kalma kilometrelerce öteden su getirmek için yapılmış arklar, kullanılmayan değirmenler ve bağcılık için dözenlenen tarlalar bulmak mümkündür.

Ağrı, 1890'dan 1920'li yıllara kadar süren çatışmalar ve bunun sonucu olarak Ermenilerden arındırıldıktan sonra,. Osmanlı_Rus savaşında bazı bölgelere yerleşen Azeri, Türkmen(karapapağ) dışında tam anlamıyla bir Kürt bölgesidir. Ayrıca, Ağrı dışında ona yakın bir bölgede, Erciş, Adilcevaz; Ahlat ve Bitlis merkezleriyle sınırlı bir Türk nüfus da yaşamaktadır.

Bölge, 1514 Çaldıran Savaşıyla Osmanlı'ya bağlanmıştır. Osmanlı-Rus savaşlarıyla birkaç kez el değiştirmiş, Bolşeviklerin iktidara gelip Rus ordularınının çekilmesiyle de tekrar Osmanlı da kalmıştır.

Beyazıtın batısında, İran-Türkiye sınırında Tendürek Dağı bulunmaktadır. Bu dağ Beyazıt ve çaldıran arasındadır. Tendürek dağı da eski bir volkanik dağdır. Tendürek dağından çıkan volkanik serpintiler çok büyük bir alanda yayılmıştır. Halkın kıre Tendureke diye adlandırdığı Bu alanda yürümek dahi son derece güçtür. Sayısız mağara ve doğal sığınak vardır.

Ağrı'nın en büyük ilçelerinden biri de Patnostur. Patnos 1920 den önce küçük bir yerleşim birimiydi. 250.000 dönümlük bir ovada kurulmuştur. Bölgede yontma taş devrinden kalma mağaralara rastlanmaktadır. Bu durum patnos'un çok eski bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Yine Urartu medeniyetine ait pek çok tarihi eser ve yapıt bulunmaktadır. Aznavur tepesi, gırıke evdi Urartu medeniyetinden kalma yapıtların olduğu tepelerdir. Bunların haricinde yörede birbirini gören hemen hemen tüm tepciklerde Urartulardan kalma kale kalın-

tıları vardır. Patnosun güneyinde Süphandağı tüm heybetiyle durur. Bu görkemli dağ; Patnos, Ahlat, Adilcevaz ve Malazgirtle çevrili sönmüş volkanik bir dağdır. Vangölünün kuzey sahilinde ve tepesi daima karla örtülüdür. Bu dağın tepesine çıkmak güç değildir. Tepeye çıkmak için en kolay yol güneybatı yönünde bulunan orangazi köyünden çıkan yoldur. Eylül ve ekim aylarında burada çoğunlukla havalar güzel geçer. Böyle günlerde bu dağın tepesinden gayet geniş ve zengin bir manzara seyredilebilir. Bu tepenin etrafında görüntüye mani olacak hiçbir engel bulunmadığından ve dört bir tarafı gayet kesik ve dik olduğunudan, seyreden biri için görüntü alanının genişliği hayret verici derecede güzel ve etkileyicidir. Bir tarafta bir denizi andıran Vangölü, diğer dört bir yandan alabildiğine uzanan yemyeşil bir halı görüntüsünde ovalar. Malazgirt ve Patnos ovaları hemen hemen van gölü seviyesindedir. Daha sonra 120-150 km çapında bir alanı dağ silsilesi kaplamıştır. Bu büyük panarama süphandağının tepesinden seyredilince bütün Van ve Bitlis vilayetleri görülür. Kuzeye bakınca Malazgirtin kuzeyindeki kartawin dağı, onun sağında Malazgirt ovası, doğusunda Aladağ silsilesi, bununda doğusunda volkanik Tendürek tepesi, onun da gerisinde beyaz karlarla kaplı Ağrıdağının tepesi görülür. Kartewin ile Aladağ arasında kendine özgü özellikleri olan Kösedağ vardır. Bu dağ Rus sınırı civarında Ağrıdağına kadar uzanır. Murat çayı, Kartewin dağının biraz solundan akarak Malazgirt ovasına iner. Murat nehri ile buna karışan Hınıs nehrinin birleştiği yerde fazla büyük olmayan dar bir bölge oluşur. Biraz daha ileride Zerna dağ silsilesi bulunur. Bundan sonra Hamurperet dağ kümesi gelir. Bununda üzerinde Bingöl dağlarının yassı tepesi görülür. Daha ilerde batı yönünde Bingöl dağının güney etekleri fark edilebilir. Bunları daha yakında geçmek vecnetik bir kütle halinde bulunan Beylecan Dağı kaplar ki, bu dağ Bulanık gölü ile Nazik gölü arasında bulunur. Bunun da güneyinde, güney ufku boyunca Tavır dağ silsilesi bulunur. Bu da güney doğu tarafında Başkale Dağıyla birleşerek vangölü ile Dicle Havzasına birbirinden ayırarark İran sınırını takip eden dağ silsilesini oluşturur. Bu dağ silsilesi doğu ufkunu tamamen kaplar.

Süphandağı, Siyabent Xece öyküsü ve türkülerinde olduğu gibi pek çok aşka konu olmuş efsanevi bir dağdır. Patnosun güneyinde de

Aladağlar uzanmatadır. Aladağ öteden bölgenin mera besiciliğinin karşılar. 4. murat Bağdat seferine giderken aladağdan geçmiştir. Bu yol o nedenle hala Sultan Murat yolu olarak anılmaktadır. Aladağ; Erciş, Patnos, tutak ve hamur'dan ağrı'ya uzanan sıradağlardan oluşur. Ercişin güneydoğusundaki Zilan deresi de Aladağdadır. Patnosun kuzey batısında kartewin dağı bulunmaktadır. Bu dağda, geçmişte yaban öküzü, geyik ve ceylanlara meskenlik yapmış şimdi de hayvancılığa önemli katkı sunmaktadır.

Bu coğrafyada Kürtler aşiretlere bölünmüş bir şekilde yaşıyorlardı. Sanayiden yoksun olan şehir merkezleri kırsal alan özelliği taşımaktaydı. Ama Kürtlerin büyük çoğunluğu bu merkezlerin dışındaki kırsal alanlarda yaşarlardı. Aşiretler, ağaların ve şeyherin mahiyetinde son derece ilkel, yarı yerleşik veya göçebe bir yaşam sürdürmekteydiler. Yarı yerleşikler köylerde, toprak kazılarak, kerpiçten biriki odalı çoğunlukla bir tarafı hayvan barınağı olarak kullanılan toprak evlerde yaşarlardı. Genellikle ziraat ile uğraşmakla birlikte hayvancılıkta yaparlardı. Yazın ise, yaylalara çıkarlardı. Bu sürede kışlık hayvansal besinlerini burada yaparlardı. Göçebeler ise, kışın sıcak yerlere gider, yazın da karların erimesiyle geri dönerlerdi. İran ile Türkiye arasındaki hudutlara rağmen sınır tanımaz, mevsimlere göre kah bu ülkede, kah diğerindeydiler. Vergi, askerlik gibi kavramlarla araları pek hoş değildi. Ancak yakalandıklarında askare alınabiliyorlardı. Geçimlerini hayvan ticareti, hayvansal ürünlerin pazarlanması ve kaçakçılıkla sürdürürlerdi. Bunlar da, aşiret otoritesi ve aşiret bağları güçlüydü. Osmanlı, Kürtleri yerleşik yaşama geçirip, asker ve vergi toplamak için çok çaba gösterdi fakat başaramadı. Aşiretler çoğunlukla birbirleriyle geçinemezlerdi. Arazi, kadın, kan davaları ve devletin kışkırtmaları aşiret çatışmalarının bellibaşlı nedenleriydi. Aşiret içinde herkes ağanın adamı idi. Ağanın buyruklarını yerine getirmek zorundaydılar. Şayhlikte önemli bir otoriteydi. Şeylik dini otorite olduğundan, ağalar şeyhlerle birlikte hareket ederlerdi.

DİRENİŞİN NEDENÎ SÜRGÜN

1925 Şeyh Sait isyanını müteakip, 1926 Yılında Van ve Beyazıt mıntıkasında yerleşik pek çok nüfuzlu aile Batı Vilayetlerine sürüldü. 1927 Yılında çıkarılan yasa, bin 400 ailenin çeşitli illere sürgün edilmesini içeriyordu. Sürgün yasası şöyleydi:

Madde 1- İdari, Askeri ve ictimai sebeplerden, hükümet şarktaki örfi idare (Sıkı yönetim) bölgesinden ve Beyazıt vilayetinden 1400 kadar fert ve ailelerini ve keza 80 adet isyankar aileyi ve bu bölgeler içindeki ağır ceza hükümlülerini Batı illerine nakletmeye müsaade etmiştir.

Madde 2- Nakil fiiliyatı (Sürgün) 1927 yılının Ağustos ayında nihayet bulur. Hastaları olanlar kasım ayının nihayetine kadar aileleriyle birlikte yerleşimde kalabilirler.

Madde 5- Nakledilmiş olan fert ve ailesi, batı ilerinde belirtilmiş olan bölgelerde yaşamaya mecburdurlar. Onlar daha önceki ikamet bölgesine dönemezler. Karşı çıkanlar cezalandırılacaklardır.

Madde 6- Naklolunacaklar sahibi oldukları arazilerden ve üstünde inşa edilmiş binalardan başka, diğer gayrimenkullerine de sahip kalırlar. O şartla ki, iki sene içinde bu malları tanzim edip, satsınlar. Tanzim edemedikleri taktirde hükümet malları açık artırmayla satıp, parasını mal sahibine iade edecektir.

Madde 5- Naklonulacakların geriye terk etmiş oldukları araziler ve üstünde inşa edilmiş binalar Devlet hazinesinin malıdır.

Bu yasayla bölgedeki etkin ailelerin çoğu sürgüne tabi tutulur. Bu ailelerden biri ve en önemlisi de bölgenin en nüfuzlu kişisi olan Kör Hüseyin Paşa ve ailesidir.

24.01.1979 tarihinde 81 yasında olan Hüseyin Paşa'nın oğlu Mehmet Bey bu konudaki anılarını iki kasete kaydetmiştir.

Mehmet Bey, aradan gecen 50 yılı aşkın süre ve ilerlemiş yaşı gereği olayların önemli bir kısmını hatırlayamadığını, anlattıklarının olayların özeti ve az bir kısmını oluşturduğunu belirterek sözlerini şöyle sürdürmektedir;

1926 yılında ben Sarısu nahiye müdürüydüm. Sarısu'nun Gençali

köyünde ikamet etmekteydim. Hüseyin Paşa pek çok yerde ikametgâhları olmasına rağmen, genellikle Adilcevaz'ın Koçeri köyünde, abim Abdullah Bey Patnos'ta, kardeşim Yusuf Piromer köyünde, Nadir Zirekli köyünde ikamet etmekteydiler.

1926 yılının kışında bir gün Van Valisi babam Hüseyin Paşa'yı ziyaret gerekçesiyle nahiyeme gelip misafirim oldu. O sıralar Ağaların sürgün edilecekleri söylentileri konuşulmaktaydı. Bu söylentiler bizleri de tedirgin etmekteydi. Bu neden-le Van Valisinin bu ziyaretinden tedirgin olmuştum.

Vali Bey bana;

- Burası senin için uygun değil, Edremit nahiyesine müdür olman daha uygun olur. Orası buradan daha güzel ve bana da daha yakın bir yerdir. Senin gibi bir zatla yakın olmak, düşünceleri ve tecrübelerinden faydalanmak istiyorum dedi ve bana bu konudaki düşüncelerimi sordu. Ben, Vali Bey'e buradaki (Sarısu' daki) yerleşik düzenimin, arazilerimin ve ticari faaliyetlerimin olumsuz etkileneceğini ifade edip, bu nedenle önerisini kabul edemeyeceğimi söyledim.

Bunun üzerine Vali Bey babamla görüşüp benim Edremit'e gitmemi sağlamasını istemiş. Babam beni çağırtıp, Edremit'e gitmemi istedi. Bu konuda bir süre Valinin niyetinin ne olduğunu tartıştık. Valinin beni Edremit'e istemesinin bana olan ihtiyaçtan kaynaklanmadığı belli olmakla beraber, tavır koymamamızın doğru olup, olamayacağı konusunda kararsız kaldık. Sonuçta Babam;

- En doğrusu gitmen olur. Daha sonra gelişmelere göre gerekenler yapılır dedi.

Birkaç gün sonra da, hizmetkârım Feqe Ali'yle birlikte Edremit'e gittim. Ailem ve eşyalarımı yanıma almamıştım. Bir süre gelişmeleri gözleyip, ona göre davranmayı düşünmüştüm.

Edremit'e gittiğimden bir kaç gün sonra, bir jandarma çavuşuyla 8 süvari jandarma yanıma gelip Vali Bey'in kendilerini mahiyetime tahsis ettiklerini belirtiler.

Bu durum pek hayra alamet değildi. Jandarmaların yanımda olmaları beni gözaltında tutmaktan başka bir anlama gelmemekteydi. Jandarmaların olmalarını gerekli kılan başka da bir durum yoktu. Bu

durum endişelerimi daha da arttırdı. Evet, Vali, aile fertlerini birbirinden ayırıp ayrı ayrı yerlerde sürgüne sevk etmek niyetindeydi. Yoksa ciddi bir mukavemetle karşılaşabilirdi. Feqe Ali'yi çağırdım.

- Atları hazırla Vali beyi ziyarete gidiyoruz dedim. Çavuş,

- Müdür bey bizde gelelim mi? dedi.

Siz gelmeyin dememin onları kuşkulandırılabileceğini düşünerek,

- Siz de gelin dedim.

Atlarımıza binip Van'a gitmek için yola koyulduk. Bizim atlarımız iyi ve bakımlı atlardı. Jandarmaların atları zayıf ve bakımsızdı. Yolda onları epey geride bıraktık. Van yakınlarında bir atlının karşıdan gelmekte olduğunu gördük. Feqe Ali;

-Bey bu atlı Usıbe Evdal Ağa'nm hizmetkarı değil mi? dedi.Baktım! evet gelen Usıbe Evdal Ağa'nın hizmetkarıydı. Feqe Ali;

-Size bir haber getiriyor olmalı.Hayırdır inşallah dedi. Usıbe Evdal Ağayla amca çocuklarıydık. Usıbe Evdal ağa, yiğit, bilgili ve çok basiretli bir zattı. Pek çok konuda önerilerine katılmamamızın ağır bedelerini ödedik. Atlı yanımıza geldi.Size Usıb Aga'nın mesajını getirdim. Hükümet, ağları sürgüne gönderecek, Usıb Ağa İran'a geçecek, size de haber vermemi istedi dedi.

Onu da yanımıza alıp Van'a gittik. Atlarımızı hana çek-tirip, tüfeklerimizi de Van Müftüsü Şeyh Mahsun Efendinin evine bırakıp, Valinin yanına gittik. Vali ile Fıkra kumandanı Erciş'e gidiyorlardı. Bana karargaha gitmemi orada kendilerini beklememi söyledi.

-Erciş'ten dönüşümde görüşürüz dedi. Karargâha gittiğimde baktım ki Usuf ağa da orada,

-Ağa hayırdır? Sen ne arıyorsun burada diye sorduğumda,

- Devletin niyeti bizleri sürgüne göndermek. Ben de bu nedenle Paşa'yı İran'a götürmek üzere Erciş'e gidiyordum, yolda beni yakalayıp, buraya getirdiler dedi.

Bir kaç gün Usuf Ağayla beraber karargâhta kaldık. Bazen Üstad Melle Said-i Menşur'u ziyarete gidiyorduk. Göz hapsinde olmamıza rağmen tutuklu muamelesi görmüyorduk. Usıb Ağa ne yapıp, edip kaçmamız gerektiğini söyledi. Ben de;

-Ağa yerde bir metre kar var. Bu karda nasıl kaçacağız dedim. Usuf Ağa;

-Kaçmayı başarmamızın bir yolu var. O da. Atlarımıza binip Van'ı çıktıktan sonra telgraf tellerini kesip, onların geçeceğimiz güzergâhta ki güvenlik birimlerine haber vermelerini engellemek dedi.

Bir ikindi vakti hizmetkârlarımızı çağırıp, Atları su içirme bahanesiyle dereye getirmelerini söyledik. Onlar atları dereye getirdiler. Bizlerde dereye inip, atlarımıza bindik süratle uzaklaştık. Bir süre sonra telgraf tellerini kesip, yola devam ettik. Epey bir mesafeden sonra, askerlerin peşimize düştüklerini gördük. Fırtınalı bir gündü. Atlarımız güçlü atlardı. Jandarmaların bize yetişmeleri mümkün değildi. Kar fırtınası da atların ayak izlerini hemen kapatıyordu. Jandar-maları atlatıp o gece Van'dan Çaldıran'in Hesp-ê Reş köyüne vardık. Bu mesafeyi jandarmalar iki günde zor alabilirlerdi. Hesp-ê Res köylüleri akrabalarımızdı. Köyün büyüğü Usuf-ı Mustafa bey7 in evine misafir oldum. Usub-ê Evdal Ağa bana;

-Usuf Bey'e söyle bahara kadar burada kalmamıza müsaade etsinler, baharda havalar düzelince İran'a geçeriz dedi.

Bu konuyu Usub—ê Mustafa Bey7e açtığımda kabul etmedi. Kendilerinin devletle sürtüşmeye girip, başlarına iş almak istemediklerini söyledi.

Burada 3 gündür misafirdim, kaçmamıza neden olan devletin sürgün politikasını anlattığım pek çok insan bizden yana tavır koyup, bizimle İran'a geçme taraftarıydılar. Usub Bey böyle olumsuz bir tavır sergileyince bizimle birlikte hareket edecek olan yaklaşık 20 atlının hepsi fikir değiştirdi. Yanımda yalnızca hizmetkârım olan Feqe Alî'yle Şeyh Muhyettin'in kardeşi Şeyh Reşit kaldı. Ben, Usub Ağa, Feqe Ali, Şeyh Reşit, Usuf Aga'nın çoluk çocuğunu da alıp, hep beraber bir gece İran'a geçtik.

Usuf Ağa'nın pek çok hayvanını, eşyasını kışın olumsuz koşulları nedeniyle götüremedik. Hayvanlarını civardaki köylüler, üçer beşer tane alıp bahara kadar saklamışlar. Bahar'da bir tek tanesini dahi zayi etmeden İran'da Usub Bey'e götürüp teslim etmişler.

İran da Hacı İsmail-ê Oude'nin köyüne gidip misafiri olduk.

Hacı İsmail-ê Qudê İran yetkililerine durumumuzu iletip, buraya şu anda Hüseyin Paşanın bir oğlunun geldiğini, baharda Hüseyin Paşanın tüm ailesiyle birlikte İran'a geçmek niyetinde olduklarını belirtmiş. Bir süre sonra talebimize Sah'tan olumlu cevap geldiği belirtildi. Yetkililer Hacı İsmail-ê Qudê'ye,

- Misafirlerinize bahara kadar bakın, baharda kendilerini tüm aileleriyle birlikte Qelen-i'ye yerleştireceğiz demişler.

Fakat İran devletinin ne zaman ne yapacağı pek belli olmuyordu. Zira daha 1 yıl önce Şeyh Said isyanından İran'a sığınan çoğu Hasenan aşiretine mensup pek çok direnişçiyi İran devleti öldürmüştü, İran çıkarları gereği bugün kabul edeceği durumun yarın pekâlâ tersini yapabilirdi.

Paşa o tarihte Erciş'teydi. Vali yine bir şekilde paşayı ikna edip, gereksiz yere İran'a geçtiğimizi söyleyip bizim geri dönmemizin sağlanması ricasında bulunmuş. Paşa da ağabeyim Abdullah beyi, Mihê Evleyi, Kasım'ê Heso'yê Heci Ağa'yı İran'a gönderip bizim Türkiye'ye dönmemizi istemişti. Ben ve Usuf ağa, söz konusu şahıslarla İran'da görüştük.

Abdullah Bey, Valinin, Paşadan bizim Türkiye'ye dönmemizi istediğini. Paşanın da bunu kabul ettiğini, bu nedenle de Türkiye'ye dönmemiz gerektiğini söyledi.

Usub Ağa;

- Sürgün kararının Valînin insiyatifinde olan bir konu olmadığını, Valînin bu kanunu uygulamak zorunda olduğunu, bu konuda yalan söylediğini, bu entrikaları her zaman yaptıklarını söyleyip, Türkiye 'ye dönmemizin yanlış alçağını belirti.

Abdullah Bey, Hüseyin Paşanın dönmemizi istediğini, kendilerinin Paşa tarafından gönderildiklerini söyleyip, dönmemizde ısrar etti. Bunun üzerine Usuf Ağa;

- Kış şartlarında ailemle birlikte dönmem zor. Mehmet istiyorsa sizinle gelsin, bende havalar düzelince ailemle birlikte gelirim dedi.

Ben, Abdullah Bey ve beraberindekilerle Türkiye 'ye geri döndüm. Çaldıran'a geldik: Süleyman Bey'in oğlu Reşit Bey'in evine misafir

olduk. Usub'e Mustafa Bey de ordaydı. Bu şahıslar bizim yakın akrabalarımızdır. Tarih boyunca Kürtler en fazla kendi hainlerinden çekmişlerdir. Biz evlerinde misafir olarak kalırken, onlar köye jandarmaları getirip evlerine yerleştirmişler. Bizde kurulan tuzaktan habersiz oturmaktaydık, bir ara eve bir jandarma komutanı gelip Abdullah Bey'e silahlarımızı teslim etmemizi söyledi. Abdullah Bey itiraz edip kumandana;

- Fırka Komutanı silahlarımıza ruhsat vermiş, ruhsatlı silahlarımızı vermeyiz dedi.

Tartışma bu şekilde sürerken, Bu sırada dışarıdan içeri giren hizmetkârım Feqe Ali dışarıdaki tertibi görmüş,

- İtiraz etmeyin silahlarınızı verin dedi. Bende durumu anladım.

- Abdullah Beye bize komplo kurulmuş direnmemizin anlamı yok silahları vereceğiz dedim.

Silahlarımızı kumandana verdik. Reşit'ê Ahmet Bey'e döndüm dedim ki;

-Sen ve Usub'ê Mustafa Bey, bizlerle amca çocuklarısınız. Bizim geleneklerimizde konuk ne suç işlerse işlesin kendisine yönelecek her tür tehlikeye karşı korunur. Siz ise, bizi evinize konuk ettiniz. Jandarmaları da getirtip, evini-ze yerleştirip bizi ele vermektesiniz. Bu kadar şerefsizce bîr dav-ranışta nasıl bulunabiliyorsunuz?

Bunun üzerine Usub—ê Mustafa Beg'e;

- Babam elimizde ne var? Hükümete karşı ne yapabiliriz. Hükümetle baş edilir mi dedi.

—Haklısın, Ananı, avradım da jandarmaya peşkeş çekmeliydin, deyip suratına tükürdüm.

Orada bizi tutuklayıp jandarmalarla Erciş'e götürdüler. Bizim tutuklandığımızı duyan Usub-ê Evdal Ağa artık Türkiye'ye dönmedi, İran'da dört, beş köy zabt edip, orada kaldı.

Erciş'e geldiğimizde bizi garnizon komutanına götürdüler. Garnizon komutanı bizi güler yüzlü ve çok kibar karşıladı.

- Korkmayın sizinle ilgili bir şey yok. Birkaç gün içinde sizi serbest bırakacağız dedi.

O gece Muhemmedê Nuri'yê Bazidi'nin evinde misafir kaldık. Bölgemizde ne kadar aşiret reisi varsa hepsini toplamışlardı.72 Ağanın hepsini Seyit Abdulvahap'ın camisine kapatmışlardı. Çok sıkı güvenlik tedbirleri alınmış, caminin önünde süngülü jandar-malar nöbet tutuyorlardı, îçerde de başlarında jandarma bekli-yor, kürtçe konuşmalarına da müsaade edilmiyordu.

Herkes, kendini kurtarma çabası içerisinde, ne olacaklarının, neden tutuklandıklarının, nereye gönderileceklerinin, malarının, mülklerinin, çoluk-çocuklarının ne olacağını, bilememenin telaşıyla bilinçli-bilinçsiz her tür çareye başvuruyordu. Çoğu Hüseyin Paşanın mütegalibe olduğunu, kendile-rinin bir suçlarının bulunmadığını, fakir ve nüfusuz kişiler olduklarını, belirten dilekçelerle müracaatlarda bulunmaktaydılar. Bu şikayet ve isteklere, Muhtar Bey adında bir yüzbaşı camiye gelip şu cevabı verdi;

- Ağalar birbirinizi şikâyet edip, başkalarını suçlamanıza gerek yok. Hiç birinizi Hüseyin Paşa için götürmüyorlar. Herkesin Sürgün kararı kendi ismiyle gelmiştir. Hiç kimse başka birisi için götürülmüyor. Burada hiç birinizi bırakma yetkisinde olan bir yetkili yok, karar bizim yetkimizin dışındadır. Boşuna kendinizi yormayın, birbirinizle de uğraşmayın, herkes kendi cezasını çekecek dedi.

Bu kadar insan bir kaç gün bu camide bekletildikten sonra, kafileye hareket emri verildi. Kıştı, kar yağmaktaydı. Erciş'ten Dedeli nahiyesine hepimizi yola koyup yürüttüler. O gün 25 kilometreye yakın yol yürüyüp Dedeli nahiyesine geldik, Dedeli Nahiyesi o dönem de Erciş'e bağlıydı. Kar yağışı nedeniyle bizi Dedeli de beklettiler. Sürgün zedeler 72 aile reisi ve ailele-rinden oluşan oldukça kalabalık bir insan kitlesiydi. Manzara yürekleri sızlatıyordu. Bu kadar suçsuz, günahsız insan yerlerinden yurtlarından kopartılıp, ağır kış şartlarında nereye git-tiklerini dahi bilmeden kilometrelerce uzaklara hiç bilmedik-leri, görmedikleri yerlere sevk edilmekteydiler.

Bu arada benim aklım, fikrim Gencali köyündeki ailemdeydi. Onlar ne olacak, düşündükçe çılgına dönüyordum. Dedeli de bekletilirken bir yüzbaşının bir köylüyle inek almak için pazarlık yaptığını gördüm. Hemen yanına gittim.

- Yüzbaşım ne yapacaksın bu ineği, size inek lazımsa bende çok güzel Kars malı iyi cins inekler var. Müsaade edin ailem Genceli köyündedir. Gidip hem ailemi âlâyım, hem de size çok güzel bir inek getireyim dedim. Yüzbaşı...

- Ailem Hınıs'ta arkadaşlar birer inek alıp göndermişler. Bende bir inek alıp göndermek istiyorum dedi.

- Müsaade edin size gidip güzel bir inek getireyim.

- Peki dedi Bir onbaşı 8 asker çağırdı, 15 kadar at ve merkep verdi. Git getir dedi.

Dedeli'den Gencali'ye normalde 1,5 saate gidilir. Kış koşulları nedeniyle gece boyunca yürüyüp, ancak şafak vakti varabildik. Evime vardığımda kapımda bir jandarmanın beklediğini gördüm. Jandarma bizi görünce hızla müdüre haber vermek için koşmaya başladı. Evin tüm eşyalarını toplayıp bir odaya doldurmuşlar, kapısını da kilitlemişlerdi. Jandarmanın haberi ulaştırmasıyla az sonra iki jandarma ile müdür geldiler. Gelir gelmez Müdür;

- Ben bu aileyi vermem. Onları Adilcevaz'a göndereceğim. Adilcevaz'dan Hüseyin Paşanın ailesi ile birlikte sevk edilecekler dedi.

Eşimi ve çocuklarımı vermeyeceğini söylemekteydi. Kim ne hakla böyle bir karar verebilirdi. Hiç bir dine ve anlayışa sığdırılamayacak olan bu insanlık dışı uygulamaya maruz kala-cak hiç bir suç ve günahımız da yoktu.

- Eşyaları da satışa çıkarıp sattık, bedeli hazineye irad kaydedilecek. Satın alan kişi eşyaları toplayıp şu odaya koydu kapıyı kilitledi. Bir kaç gün sonra alıp götürecek siz buraya boşuna geldiniz. Aileni de, eşyalarını da alamasın.

Bunun üzerine Yusuf Çavuş;

- Ben bu aileyi ve eşyaları götürmek için yüzbaşımdan talimat aldım. Yüzbaşı bu şahıs kaçarsa çekin vurun, başka bir şekilde, sağ salim dönmese, başına bir iş gelirse hesabını sizden sorarım. Dedi.

Müdür biraz daha direnince Yusuf Çavuş;

- Biz ıslahat fıkrasıyız şu anda seni de vurabiliriz, verilen emir böyledir. Bu aile ve eşyalar gidecek boşuna uğraşma, bizi de uğraştırma.

Müdür baktı ki çavuş kararlı, işler kötüye gidecek çekti gitti.

Bir çekiç alıp eşyaların konulduğu odanın kapısına takılan kilide hıncımı alırcasına vurdum, kilidi kırdım. Bütün eşyaları merkeplere yükledim. Hayvanlarımın da bir kısmını alıp yola koyulduk.

Hava çok soğuktu, karda yağıyordu. Çocuklar soğuktan üşü-yüp ağlıyordu. Emzikli bir kız çocuğumuz vardı. O koşullarda onu götürmek mümkün değildi. Annesinin göz yaşları arasında onu süt annesine bıraktık. Bize de bu insanlık dışı uygulama reva görülmüştü sürgün!

Kar altında o soğuk ve karlı havada, Gencali'den Patnos' a doğru merkepler, atlar, hayvanlar ve 8 askerle yola koyulduk. Çocuklar soğuktan üşüyor ağlıyordu, ama biz yürümek zorundaydık. Yürüyerek akşama doğru Kızılkaya köyüne varabildik. O şartlarda yola devam etmemiz imkânsızdı. Yorgunluktan dizlerimizde derman kalmamıştı, bitkin bir durumdaydık.

Kızılkaya köyünde köylüler merakla bizleri izliyorlardı. İçlerinde bir zabit ve birkaç askerler de vardı, yanlarına yaklaştığımızda zabit çavuşa;

- Oğlum bu kimin ailesidir. Çavuş;

- Hüseyin Paşa'nın oğlunun ailesidir. Gencali köyünden getiriyoruz.

- Bu havada yola devam edemezsiniz. Bu gece burada kalın dedi.

O gece bir eve misafir olduk. Henüz soba başında oturup ısınmaya çalışırken zabit eve geldi.

- Yahu sizi indirmekle ne halt ettim. Ben Bitlisliyim, kürdüm, bundan haberleri olsa beni idam ederler. Küsura bakmayın, yola devam etmeniz lazım, kendimi tehlikeye atamam, kafile yola koyulsun dedi.

- Bu tipide aksam üzeri yola devam etmek imkânsız. Hem aile, hem de biz bu koşullarda gidemeyiz. Soğukta donarız. Mesuliyet bana aittir. Burada kalalım dedi.

Zabit, çavuşun da gitmek istememesinden hoşnut bir şekilde

- Peki, öyle ise, bu gece burada kalın, yarın hava muhale-feti nedeniyle yola devam edilemediğini, bu nedenle köyde ka-lındığını rapor ederiz dedi.

Sabah uyandığımızda kar yağışı devam ediyordu., Patnos'a doğru yine büyük zorluklarla çileli yolculuğumuza başladık. Tipi ve siste önümüzü göremiyorduk. Her taraf bembeyaz karla kaplı, yol kapalı, bu havalarda bölgede pek çok insan kışın yolunu kaybedip donarak hayatını kaybedebilmektedir. Bu elverişsiz şartlar altında büyük zorluklarla Patnos'a varabildik.

Patnos'ta, bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir de üsteğmen birlikte yolumuzu gözlüyorlardı. Yüzbaşıya iki inek verdim. Helali hoş olsun, bana yardımcı oldu, ailemi yanıma almamı sağladı. 10 tane tosunu, asker için, 200 teneke arpayı da askerlerin atları için hibe ettim. Yüzbaşının yardımıyla, devletin el koyduğu mallarımla ilgili bir belge tanzim ettik.

"Söz konusu malların bana ait olmadığını, bunların Tahir'ê Kâtip Efendinin malları olduğunu, söz konusu şahsın, mallarını satıp, bedellerini kendisine göndermem için, emanetten bana teslim ettiğini, Benim de satmaya fırsat bulamadığımdan, malların bende kaldığını belirtip, malların sa-hibi olan Erzurumlu Tahir'ê Kâtip Efendi'ye verilmesi gerektiğini" içeren bir belgeyi orada ki bir şâhısa bıraktım. Buradan (Patnos) Ağrı'ya yola koyulduk. 72 aile, çoluk-çocuklarıyla yüzlerce kişi, bu ailelere ait, Hayvanlar, eşyalar, bazılarımız at ve merkeplere bindirilerek, bazılarımız da yaya yürüdük. Bu manzara anlatmakla tasfir edilemez. Yaşamak lazım. Dünya'nın hiç bir ülkesinde bu uygulamalar görülmemiştir.Hiç bir ülke, kendi vatandaşına bu eziyetleri yapamaz.

Yürüyorduk,, Çocuklarımızın., eşlerimizin gözü önünde gururumuzu, onurumuzu, çiğneye, çiğneye yürüyorduk. Bu zor koşullarda, çocuklar, yaşlı kadın ve erkekler, Jandarmaların nezaretinde günlerce süren yolculukla Erzurum'a kadar geldik. Erzurum'a gelinceye kadar, yol güzergâhındaki pek çok ilçede gece erkekler camilerde, kadın ve çocuklar da, O birimlerdeki ailelerin evlerinde misafir edilerek yürüdük.

Bu arada, Gençali köyünde kalan kızımı da biz gittikten bir kaç gün sonra, bir kaç Jandarma gelip, alıp babamın ailesine Adilcevaz'da teslim etmişler. O da, onlarla birlikte sür-güne gönderilmiş,

Erzurum'da bizi, başka bir yüzbaşıya teslim ettiler. Buradan da Ilıca'ya doğru yol aldık. Ilıca'da camiye yerleştiril-dik. Sürgünzedeler, bu baskı ve stres altında zaman zaman birbirleriyle, münakaşa ediyor-

lardı. Kendi mıntıkalarında birer otorite olan bu şahısların sinirleri son derece gerilmiş, pek çoğu davranışlarını kontrol edemiyordu. Münakaşalarına konu olan meseleler kayda deymeyecek kadar önemsizdi.

Yine böyle bir münakaşa anında, münakaşa eden iki arkadaşı yatıştırmak için caminin önünde, aralarına girip, kavgalarını önledim. Onların beni dinleyip, münakaşayı sürdürmemeleri, orada bizi izleyen yüzbaşıyla, nahiye müdürünün dikkatlerini çekmiş. Nahiye müdürü, Yüzbaşıya kim olduğumu sormuş Oda Hüseyin Paşa'nın oğlu olduğumu söylemiş. Nahiye müdürü beni yanına çağırdı, yüzbaşıya,

- Mehmet beyi bu gece serbest bırak misafirim olsun dedi.

Yüzbaşı, kabul etmeyince,

- Burası, benim mıntıkam, mesuliyet bana ait, bir şey olmaz kefili benim dedi. Yüzbaşı'ya sordum;

- Neden bize bu kadar eziyet ediyorsunuz? Yüzbaşı;

-Ben kürdüm, eğer sizi çok rahat bir şekilde götürürsem kürt olmamdan dolayı sizlere müsamahalı davrandığım şeklinde yorumlanır ki, bu da benim için hiç iyi olmaz.

Haklıydı, Kürtler'e böylesi uygulamaları reva gören, bir anlayışın yüzbaşısı olmak ve yüzbaşı olarak kalabilmek her halde kürtlere düşmanlıkla mümkün olabilirdi.

Neticede Nahiye Müdürünün, ısrarıyla yüzbaşı Nahiye müdürüne misafir olmama müsaade etti.

O gece Müdürün misafiri oldum. Müdür Babamın dostu olan Erzincan 3.Ordu komutanı Müşir Mehmet Zeki Paşa'nın yaveri Agâh Bey'in oğlu imiş.

Ertesi gün Ilıca'dan Bayburt'a doğru yola koyulduk. Bayburt'tan da binbir çile ile Trabzon'a, Trabzon da üç gün bekletildikten sonra gemi ile istanbul'a, istanbul'dan da izmir'e geldik, izmir'de 72 Ailenin her birini bir yere dağıttılar. Be ni de Manisa' ya gönderdiler. Sürgünün benimle ilgili bölümü son derece özet olarak yukarıda izah ettiğim şekilde bitti.

HÜSEYİN PAŞA'NIN SÜRGÜNÜ

Hüseyin Paşa ve çocukları; Abdullah, Salih, Yusuf, Afıt, Nadir, Haydar ve Mustafa'yı da aileleriyle birlikte Van ve Adilcevaz'dan, Patnos, Ağrı, Erzurum, Bayburt güzergahından Trabzon'a, oradan da vapurla İstanbul'a sevk ettiler.

Sürgünzedelerin hepside Şeyh Said İsyanı'na iştirak etmemiş, yörelerinde nüfuz sahibi, Aşiret Reisi ve şeyhlerden oluşmaktaydı. Sürgünle halkı harekete geçirebilecek irade hedef-lenmişti. Bu sürgün kafilesinde Hüseyin Paşa ve ailesinden başka, Şeyh Fehim'e Arvasi ile oğlu Abdülbaki Arvasi, Şeyh Masum Efendi, Gevaş müftüsü Hasan Efendi, Küfencizade Şeyh Abdülbaki Efendi, Şeyh Hami Paşa'nın oğlu Abdullah Efendi, Bruki Aşireti'nin ağaları (Kinyas kartal ve akrabaları), Ademanlı Ahmed'e Bra-him Ağa, Eli Beg'ê Mirze Ağa ve daha pek çok kişi aileleriyle birlikte yer aldılar.

Üstad Bediiüszaman Said'i Nursi; Hüseyin Paşa'nın, Şeyh Said Ayaklanmasına iştirak etmesine fetva vermemesinin müka-fatını(!) sürgünle aldı. Sürgün kafilesi hareket etmeden az önce Kör Hüseyin Paşa'nın oğlu Haydar Bey'e,"Babana söyle, bu bize yapılan işin ve muamelenin sevabını istemesin, inşallah Sahabe-i Kiram'ın emrini alır. Ben beydim, ağa idim demesin, çalışsın, ırgatlık etsin. Amelelik etsin. Ekmeğini çıkarsın, kimseye muhtaç olmasın." demekteydi. Artık bu saatten sonra ancak böyle bir öneride bulunabilirdi.

Sürgün yolculuğunda Hasankale'de kendisine ikram edilen bir tas yoğurdu yiyememesini şu sözcüklerle açıklamaktaydı; "Nasıl yiyebilirim ki, şu yaşadığımız zaman ve zeminde, maruz kaldığımız dehşetli manevi musibet, ümmet-i Muhammed'e cehennem ateşinden daha yakıcıdır."

Ama artık çok geç kalınmıştı. 1928 de çıkarılan afla sürgünzedelerin hepsi geri dönecek, ama Bediüzzaman, Hüseyin Paşa ve Şeyh Fehim'e Arvasi memleketlerine bir daha dönemeyeceklerdi.

"Van'da yapılan sürgünler, gele gele sıra Bediüzzaman'a gelmişti. Evet, Hazret-i Üstad Bediüzzaman'da, hükümetin yaş kuru demeden giriştiği O zülumkarane sürgünlük hareketinin icraatını gaddarane, çok

haksız ve zalimane görmüş, hatta bir ara buna kendi ihtiyariyle girmeme, boyun eğmeme yönünde bir tedbir düşünmüş, hududu, yani Iran hududuna geçmeyi de tasarlamıştır. Bu niyet ve tasarısı hakkında ki, tedbir ve düşünce evvela Van'lı büyük alimlerden, özellikle Van Müftüsü Şeyh Enver tarafından gelmişti. Hazreti Üstad'da O tedbiri, bir ara makul karşılayarak mülahazasını yapmıştı. Bu mülahazayı talebe ve dostları olan diğer alimlere ve Van'ın ileri gelen zevatiyle de istişare etmişti, istişare ettiği kimseler içinde kardeşi Molla Abdulmecit Efendi'de vardı. Ancak O tasarı birçok kimseler tarafından makkul ve isabetli karşılandığı halde, Üstadın kardeşi Molla Abdulmecit tarafından tasvip görmemiştir. "

"Öz kardeşim ve en birinci ve yüksek ve fedakâr talebem olan Abdulmecit'in Van'da güzel bir evi vardı, idaresi yerinde, hem muallim idi. Hizmet-i Kuraniye'nin daha revasşlı bir yeri olan hududa gitmeliyim için arzumun hilafına olarak teşebbüs edenlere, ictihadınca güya menfaatim için iştirak etmedi, rey vermedi. Güya ben hududa gitseydim, hem Hizmet-i Kur'aniye siyasetsiz, safi olmayacak, hem onu Van'dan çıkaracak idiler, diye iştirak etmedi. Maksadının aksiyle şevkatli bir tokat yedi. Hem Van'dan, hem O güzel evinden, hem memleketinden ayrıldı, Ergani'ye gitmeye mecbur oldu."

"Vanlı Cemal Taylan anlatıyor (Son Şahitler-2 S.29)

Şeyh Enver, sürgünlerin Van'da toplattırılmasına başlanmadan önce ve üstad Erek dağından Van'a getirilmeden bir akşam evvel iran'a geçti. Benim onun hizmetinde olduğumu bil-dikleri için, Şeyh Enver'in nerede olduğunu söylemem amacı ile, beni konuşturmak için, karakola götürüp bir hafta boyunca dayak, falaka ile işkence ettiler. Nihayet benden birşey alamayınca serbest bıraktılar. Karakoldan kurtulduğum gün, baktım sürgünler kafilesi yavaş yavaş hareket edip Van'dan çıkmaktadır. Üstad Bediüzzaman Hazretleriyle Van müftüsü Şeyh Masum Efendi'yi birlikte kelepcelemişlerdi. Onlar kafilenin en önünde gidiyorlardı. Takvimler 10 Şubat 1926 tarihini gösteriyordu. "

-Kör Hüseyin Paşa'nın oğlu Haydar Süphandag sürgün olayı hakkında şunları anlatt'ı:

"Biz Bediüzzaman'la birlikte İstanbul'a kadar getirildik" diye

başlayan Haydar Süphandag sürgün hadisesi hakkında hatıralarını şöyle anlattı.

Van valisi Osman Nuri Paşa, (1925–1926) şehirde sıkı emniyet tedbirleri aldırmıştı. Kış mevsimini de sürgüne yollamak için en uygun zaman olarak seçmişti.

Seyda ile (Bediüzzaman) Van Müfütüsü Şeyh Mahsum Efendiyi beraber kelepçelemişlerdi...

Van'dan çıkartılan kafilenin uzunluğu belki bir kilometreyi bulmuştu. Zamanın vasıtalarıyla bir harp hicreti halinde memleketlerinden gözyaşları içinde ayrılıyorlardı.

Bir ara Van Müftüsü Şeyh Masum Efendi' nin kelepçelerden bilekleri sıkışmış, kan oturmuştu. Sıkışan bileklerinin azıcık gevşetilmesini muhafız Jandarmalardan rica etmesiyle bir-likte, arkadan sırtına indirilen bir dipçik darbesinden mübarek zayıf, nahif yaşlı insan Masum Efendi yerlere, çamurların içine kapaklanmıştı. Bu acı ve merhametsiz manzara, tüm mazlum sürgün kafilesinin ciğerlerini sızlatmış, yüreklerini kanatmıştı.

Az sonra kafilemiz bir çeşmeye ulaştı, Bediüzzaman Hazretleri bağlı olmayan sağ eliyle su alarak Şeyh Mahsum Efendi' nin yüzünü, gözünü ve başını yıkamış temizlemişti. Böylece sürgünler kafilesi yoluna devam ediyordu. Üç-dört gün Patnos'ta, bir gece Ağrı'da, bir hafta Erzurum'da kalmıştık. Erzurum'dan sonra, at arabasıyla yola devam ettik. Trabzon'da yirmi gün kadar bekledik. Trabzon'dan istanbul'a kadar gemi yolculuğumuz ise, bir hafta sürmüştü."

Hüseyin Paşa, fırka komutanı Süleyman Sabri paşaya güveniyordu. Süleyman Sabri paşa, Hüseyin paşayı kendine inandırmış, sürgüne gönderilmeyeceğini söylemişti. Sürgün günü, bir tepki yaratmamamk için Süleyman Sabri paşa bir bölük askerle van'dan adilcevaza Vangölünden geçip akşamdan paşanın ikametettiği Koçeri köyünü çepeçevre sarmıştı. Sabah kapılarına dayanan askerlerce uyandırıldılar. Hiçbir şeylerini almalarına bile imkân verilmedi. Birçok kendini bilmez daha o esnada onların eşyalarını almakla meşkuldü. Nadir beyin eşi Mürşide Hanım, biz daha hareket etmeden altımızdaki keçeyi çekip almaya çalışanlar vardı diyordu.

Sonrasını Mehmet Bey anlatıyor;

Paşa'y ı Antalya'ya, Nadir Bey'i Kayseri'ye, Salih Bey'i Balıkesir'e, Abdullah Bey'i, Afit ve Haydar'ı da Konya'ya iskân etmişlerdi.

Paşa Antalya'dan dâhiliye vekâletine (içişleri Bakanlığına) müracaat edip, çocuklarının da Antalya'ya gönderilmesini istemişti. Bakanlık, Salih Bey'in haricinde diğer çocuklarının Antalya'ya gelmelerine müsade etti.

Bunun üzerine bizler iskân edildiğimiz vilayetlerden Antalya'ya gittik. Antalya'da bir kış kaldık. Orada sürgüne gönderilen pek çok aşiret reisi vardı. Sipki Aşireti Reisi Abdulmecit Bey, Ademan aşiretinden Ahmede Brahim Ağa, Ademanlı Ali Beg'ê Mirze Ağa, Zilan aşireti reisi Resul Bey, Xoyti Aşireti Reisi Hacı Musa Bey ve daha pek çok aşiret reisi buradaydı.

Ağalar bir araya gelip, durum değerlendirmesi yaptılar. Hepside sürgünle mağdur edildiklerinden, son derece aşağılayıcı bir şekilde sürgüne tabi tutulmalarından dolayı gurur-larının incindiğinden bahisle, bu uygulamaların vicdanı ve imanı olan hiç kimse tarafından kabul edilemeyeceğini söylemekteydiler. Gerçekten de bu şahsiyetlerin hepside, kendi bölgelerin-de saygın ve nüfuzlu kişilerdi. T.C'nin uygulamalarına kar-şı nüfuslarını kullanıp, halkı harekete geçirebilecekleri endişesiyle yerlerinden, yurtlarından koparılıp, yüzlerce ki-lometre uzaklardaki batı şehirlerine iskâna mahkûm edilmişlerdi. Dillerine, kültürlerine yabancı oldukları bu şehirlerde çoğunun ailelerini de parçalayıp, aile fertlerinin her birini başka şehirlere dağıtmaları da bu insanların eziyetlerine eziyet katmıştı. Bu kabul edilemez duruma karşı, kış bitiminde Türkiye'den firar edip, Suriye'ye geçmeğe, oradan da Ağrı'ya başlamış olan direnişe katılmaya bir camide Kuran'a el basıp, yemin ettiler. Fakat bahar geldiğin de memleketi terk edip gitmeleri gerekirken, Ademanlı Ahmedê Brahim Ağa naklini Kayseri'nin Pınarbaşı nahiyesine isteyip, Akrabalarıyla beraber gidip oraya yerleşti. Diğer Ağalar da Paşa'ya;

- Maddi durumlarımız iyi değil, Türkiye'den çıkarsak ailelerimiz burada perişan olur. Belki de devlet ailelerimizi katleder, diyerek bu durumda

daha önce verdikleri sözlerine bağlı kalamayacaklarını söylediler.

Paşa baktı ki hiçbiri sözünün arkasında değil, O da, peki öyleyse o sözden vazgeçtik dedi. Daha sonra Paşa, ben ve Nadir'i Kayseri'ye gönderdiler. Kayseri'de her birimize ev ve dükkân, Talas'ta da her birimize bir kaç dönümlük tarla verildi, buraya iskân edildik. Ama bu durumu hazmedemiyor-duk. Ortada kabul edilemeyecek bir haksızlık vardı. Kaderimize razı olamazdık, karşı çıkmalı ve direnmeliydik.

Kararımızı verdik, Türkiye'den firar edip, Suriye'ye geçecektik. Bu amaçla çalışmalarımıza başladık. Tabii bu kolay olmadı, sürekli gözetim altındaydık, rehber, silah ve at gerekmekteydi. Evvela, tüfeklerimizi temin ettik, tüfekleri evlerimiz de saklayamazdık. Eleşgirt'li Welo Hoca vasıtasıyla caminin tabanda ki tahtaların altına sakladık. Daha sonra atlarımızı temin ettik. 1928 yılının 2. ya da 3. aylarında atlarımıza binip firar ettik. Rehberimiz Çerkez Bekir'di. Çerkez Bekir'in rehberliğinde babam Hüseyin Paşa, Xoyti Aşireti Reisi Hacı Musa Bey, ağabeyim Abdullah, kardeşlerim Yusuf, Nadir, Afit, yeğenim Süleyman (Abdullah Bey'in oğlu), Paşa'nın yeğeni Ahmed'ê Zero Hatun'ê Kayseri' den Maraş'a geçtik. Maraş'tan sonra da rehberliğimizi yine Çerkez asıllı dayılarımız Şaban, Ramazan ve Veysi yaptılar.

Bu arada, şunu söylemeliyim ki; bu kararı vermek kolay olmadı. Yaban ellerde yaşlı analarımızı, gencecik eşlerimizi, küçük çocuklarımızı bırakıp böyle bir eyleme yeltendik. Hacı Musa Bey ve Hüseyin Paşa, doksan yaşlarında iki ihtiyardı. Kayseri'den ayrılan bu kişilerden 12 yıl sonra yalnızca ben ve Nadir dönecektik. Bir gün bu anılarımız okunduğunda, bu halk için bir şeyler yaptığımız anlaşılır ve takdir edilirsek, bizler için en büyük onur bu olacaktır.

Maraş'tan da rehberlerimiz vasıtasıyla Suriye hudutuna kadar geldik. Kayseri'den Suriye'ye 13 gecede varabildik. Suriye hududunda, Suriye tarafında bakkaliyesi olan Ermeni asıllı birisi geldi, Paşa'ya;

- Paşa, hoş sefa geldiniz dedi. Paşa;

- Bizim kim olduğumuzu nerden anladın? Beni daha önceden tanıyor muydun? Diye sordu,

- Bir kaç gündür trenle çok sayıda asker getirip sınıra yığdılar. Bütün hudut askerlerce kuşatılmış durumda, O nedenle firarınızdan

haberdar oldum, dedi.

Huduttan, Halep şehrine geçtik, Suriye'ye geçişimizin sebebi burada kurulmuş olan Kürt Hoybun Cemiyeti'ne katılmaktı. Halep'te Haco Ağa'nın yanına gittik. Paşa bir müddet Haco Ağa'nın evinde misafir kaldı. Sonra Amud'a gidip, Şeyh Bekir'in evinde kaldı. Buradan da Beyrut'a gitmek üzere Paşa, Hacı Musa Bey ve bizler Şam'a geçtik. Şam'da Abdurrahman Pa-sa'nın evine misafir olduk. O da Kürttü. Oradan da Beyrut'a Kamuran Bedirxan Bey'le görüşmeye gittik.

Kamuran Bedirxan Bey'le birlikte Suriye müstemleke (sömürge) komutanıyla görüşmeye gittik. Kamran Bey, Paşa'ya;

- Sen Kürtçe söyle, ben Fransızca'ya çevireyim dedi, Paşa, Türkiye'de devletin, Kürt halkına karşı sürdürdüğü katliamlardan ve insanlık dışı uygulamalardan söz edip, kendilerinin de pek çok Kürt ailesi gibi memleketlerinden koparılarak, Batı Anadolu'da ki Türk illerine aileleri dahi bölünerek iskâna mecbur kılındıklarını belirtti. Bu nedenle bu uygulamalara karşı Türkiye'den çıkıp, buraya Hoybun Cemiyeti'ne katılıp, Hoybun tarafından organize edilen Ağrı'daki direnişe destek vermek istediklerini belirtti. Bunu gerçekleştirmek içinde "İran'a geçip, oradan, Ağrı direnişine fiilen katılmaktan başka çarelerinin kalmadığını anlattı. Fransız Komutan, Paşa'nın tüm anlattıklarını büyük bir ilgi ve anlayışla dinledi. Kendilerine hak verdiğini destek için de gereken çabayı göstereceğini belirtti.

Fransız komutanla yapılan bu görüşme bizleri son derece memnun etmişti. Zira Fransızların desteği bu koşullarda, çok büyük önem arz etmekteydi. Ama öyle olmadı. Tam tersine Fransa da Ağrı Direnişinde, Direnişe destek vermek isteyenleri engelleyerek dolaylı olarak Türkiye'ye destek verdi. Oradan ayrılıp, Kürt Aşiret Reislerinden Trablus'ta Musa Beg'ê Berazi, Hozan Beg'ê Beraziyle de görüşüp, Haco Ağa'nın evine geri döndük. Hoybun Cemiyetine üye olduk. Beyrut ya da Mısır baskılı Fılqetıl dı Kürdiye dergisinde resimlerimiz neşredilip, görevlerimiz belirtilmiştir.

HOYBUN ÖRGÜTÜ

"Hoybun örgütü Şeyh Said ayaklanmasının bastırılmasından iki yıl sonra yine kurucuları ve kadroları büyük ölçüde Türkiye Kürdıştanı'ndan gelen "Sürgün Kürtler" den oluşur. Hoybun'dan önce kurulmuş olan Kürdistan Teali Cemiyeti, Teşkilat-ı içtimaiye, Kürt Millet Fırkası ve Kürt istiklal Komitesi adlı Kürt örgütleri birleşerek Hoybun Cemiyetini kurdu,

Hoybun'un başkanları, Celadet ve Kardeşi Kamuran Bedirxan-dı. Genel Sekreteri ise Selim Memduh'tu. Ayrıca Artin, Ali Hilmi, Radi Azmi, Mevlanezade Rıfat, Sudi, Tefik, Haco gibi isimler bulunuyordu.

Hoybuncular Irak ve Suriye'ye ve onların "koruyuculuklarını" üstlenen İngiltere, Fransa ve İran devletlerine karşı "dostane" bir tutum içerisinde olacaklarını belirtir. Hoybun- cular Ermenilerin uluslararası siyasal etkinliklerinden yarar- lanmak istediklerinden onlarla ilişki kurmaya yöneldi.

"Kürt Milli kurultayı'nda, Hoybun'un merkez komitesi seçildi. Hoybun, "Birleşik Kürt Partisi"nin Polit Birosu olarak ortaya çıkmasına rağmen., kurultay onu "Kürdistan Milli Hükümeti " olarak ilan etti.

Kurultay birisi Sosyalist Enternasyonal'e diğeri de kamuoyuna olmak üzere iki bildiri hazırladı ve yayımladı:

1-Birinci Kürt Kurultayı, Barbar Türk rejiminin despotluğu altında ezilen kürtlerin bulundukları tahammül edilmez durumlarını, geniş çapta uygulanan katliamlara ve de Kürt ulusunun özgür ve bağımsız yaşama özlemini göz önüne alarak Türkiye Kürdistanı'nı, bağımsız bir devlet haline getirmek amacıyla kurtarmaya karar vermiştir.

2-Kurultay, Irak içinde yöresel bir Kürt özerkliği yaratmak konusunda, Milletler Cemiyeti tarafından yapılmış olan isteği, İngiliz ve Irak hükümetlerinin destekleyeceklerini umar.

3-Kurultay; İngiltere, Fransa, Suriye, Irak ve İran hükümetlerine Türkiye'de baskıya uğrayarak göçe mecbur bırakılan Kürt mültecilerini sevgiyle kabul etmiş olduklarından dolayı onlara, minnettarlıklarını sunar,.

4~Kurultay herkese duyurur ki, Ermenistan ve Kürdistan da asırlardan beridir Ermeniler ve Kürtler yaşamaktadırlar. Onlar bağımsızlıkları uğruna çalışırken, ülkelerinin herhangi bir yabancı hâkimiyetine bağlı olmasını red ederler. Çünkü, bu iki ülke yalnız ve yalnız Ermeni ve Kürt uluslarına aittir.

1927 Yılında toplanan Hoybun'un birinci kongresinde önemli kararlar alınmıştır. Hoybun'un aldığı başlıca kararlar şunlardı;

1- Sadece tek bir yurtsever örgüt kurmak için bu aşamada kurulu Örgütlerin feshine,

2- Kürdistan sınırının dışına en son Türk atılıncaya kadar mücadeleye devam edilmesi,

3- Genel bir ayaklanmaya başlamadan önce;

a) Bütün Kürt. Birliklerini yönetecek bir genel komutanlık oluşturulmasına,

b) Bu güçlerin organize edilmesi ve modern teçhizatla donatılmasına,

c) Türkler tarafından işgal edilen dağlardan birisinde askeri üst oluşturularak bu üssün depo alarak kullanılmasına,,

4- Ermenilerle olan bütün yanlışı anlama ve anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir.

5- Pers hükümeti ve kardeş pers halkıyla iyi dostluk ilişkileri geliştirmek,

6~ Suriye ve Mezopotamya kürtlerine manda koşullarıyla yetinmek ve onlar için hiç bir politik hak talebinde bulunmayıp, bu hükümetlerle iyi ilişkiler kurmak.'

Parça ve genel ilişkisini göz ardı edip,, Türkiye dışındaki tüm devlet ve güçleri dost olarak değerlendirmek hiç: şüphesiz ki çok büyük bir yanılgıydı. Bu anlayışla İran,, in-giltere, Fransa ve Rusya ile ihtilafa düşmemek öngörülmüştü, ama durum öyle olmayacaktı. Tam tersine bu güçler, çıkarları gereği T,C.'ye destek vereceklerdi, ikinci bir hatada bu dev-letleri rahatsiz etmemek için diğer parçalarla ilgili bir taleplerinin olmamasıydı. Bu durum da söz konusu parçalardaki kürtlerin pasifize olmasına yol açtı.

HOYBUN'UN TÜZÜĞÜ

1927'de toplanan Kürt Kongresi kararıyla kurulan Hoybun Cemiyetinin amaç ve giriş koşulları şöyleydi.

Amaç ve örgüte Kabul Koşulları;

1- 5 Ekim 1927 günü toplanan 1. Kürt Kongresinin kararıyla, Hoybun ismiyle milli bir kürt cemiyeti kurulmuştur.

2- Cemiyetin amacı, Türkiye'nin egemenliği altında bulunan Kürt ve Kürdistan'ın kurtulması ve kendi milli hudutlarınm ayrılmasıdır.

3- Bu gayeye varmak için cemiyet bütün kürtleri etrafında toparlayacak ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda her türlü unsurla ilişkiye geçecektir.

4- Kürt. milli andını ve bu tüzüğün maddelerini ve çalışmayı kabul eden her kürt Hoybun Cemiyetine üye olabilir. Her üye cemiyete girdiğinde giriş parası verecek ve aylık aidatını ödeyecektir.

5- Cemiyete katılacak her kişi yemin edecek ve yetkili kurul tarafından kabul olunacaktır. Doğrudan doğruya örgüt işlerinden sorumlular cemiyete kabul edecekleri kimselere aşağıdaki yemin örneğini belge şeklinde yazdırarak imza etti-rirler.

YEMÎN:

Cemîyetin yetkili şahıslarının veya kurulların vereceği bütün emirleri nerede ve ne zaman olursa olsun, hatta hayatım pahasına itirazsız aynen ve harfiyen uygulayacağıma, şimdiye kadar dahil olduğum cemiyetlerden ve şahsi faaliyetlerimden tamamen feragat edeceğime, milli gayenin oluşması uğruna Hoybun cemiyetinin sorumluluğunu taşıyacağıma, elimde bulunan ve bulunacak olan bütün araçları ve örgütü bu cemiyetin emrinde hazır bulunduracağıma ve cemiyetin izni olmadıkça ne kendim, ne cemiyet adına hiçbir şahsi ilişkide bulunmayaca-ğıma, cemiyet üyesi olarak genel ve özel gizli vazifeleri açıklamayacağıma ve bu gizliliğin açıklanması ve cemiyetin emirlerine her ne suretle olursa olsun sırları açıklamam halinde hakkımda verilecek her türlü cezaya razı alacağıma ve emredildiği zaman iş bu cezayı şahsım için de bizzat uygulaya-cağıma şeref ve namusum üzerine yemin

ederim. "Vallah Billah"

Hoybunun tüzüğü, ilk defa Kürduştan'nın bağımsızlığım hedeflemiş olması anlamında dahi son derece önemlidir.

Hoybun'un, kürtler arasındaki çelişkileri önleme amacıyla birde kardeşlik andı vardı.

Kardeşlik andı;

"Şu anda imza ettiğim tarihten itibaren, iki yıllık zaman süresince., eğer Kürt ulusunun varlığını ve güvenliğini tehdit eden bir tehlike çıkmazsa ve şayet hayatımın ve şerefimin ya da kendi şerefini koruyan, ailesini ve kürtlüğü korumaya zorunlu şahıslara (ki ben onlara karşı vazifeyle yükümlüyüm) karşı başka bir kürt tarafından bir hücum olmazsa, herhangi bir kürde silah kaldırmamayı, kan davalarının ve diğer anlaşmazlıkların çözümünü bu iki seneyi takip eden döneme ertelemeyi, iki kürt arasında kişisel nedenlerden dolayı kardeş kanı dökülmesine tüm gücümle engel olmaya, dinimin, şerefimin ve kutsalıklarımın üstüne yemin ederim. Vallah Billah bu andı bozan herhangi birisi kürt ulusunun düşmanı ve haindir, herhangi bir hainin hak ettiği ceza ölümdür."

Ne yazık ki, kardeş kavgaları kürt halkının en önemli problemidir. Yüzyıllardır devam ede geldi. Daha da devam etmektedir. Hoybun bu olumsuzluğa tedbir olarak bu andı etkili kılmak istedi.

Mehmet Bey devam ediyor;

Haco Ağa'nın evinde kaldık. Haco Ağa, Paşa'ya;

- Hoybun Cemiyeti size Şam'da bir ev yapsın, siz orada oturun, çocuklarınıza da, görevler verilsin çalışsınlar dedi.

- Hayır, Şam'da oturmamın bir anlamı yok. İran'a geçip oradan Ağrı'ya ulaşmalıyım dedi.

İran'a geçmek üzere Suriye'den Irak'a Bağdat'a geçtik. T.C. Irak'taki İngiliz yetkililerine müracaat edip, bizim Irak'a geçtiğimizi, Irak'tan İran ya da Türkiye'ye geçişimizin önlenmesini istedi. Bağdat'taki İngiliz istihbaratı, bizi Bağdat'ta alıkoydu. Sekiz gün Bağdat'ta kaldık. Bağdat'taki İngiliz müstemleke yetkilileri İngiliz Hükümetiyle görüşüp durumumuzu ilettiler.

İngiliz Hükümeti, Türkiye'yle ilişkilerinin iyi olduğunu, İran'a geçmelerine bu nedenle müsaade edilmemesini, isterlerse kendilerini Basra Vilayetine iskân etmelerini, Bağdat'taki yetkililerine iletti.

Hüseyin Paşa, bu öneriyi kabul etmedi. Bunun üzerine ya Basra'ya yerleşmeyi kabul edersiniz ya da Irak'ı terk edersiniz dediler. Yeniden Irak'a dönmeniz durumunda kişi başı 18.000 Ruble para ve hapisle cezalandırılacağımızı belirtip, bizleri Suriye'ye geri gönderdiler. Suriye'de yeniden Haco Ağa'nın evine gelip bir süre misafir kaldık. Bahara doğru, Hoybun Cemiyeti, ufak bir jip getirtip, Hüseyin Paşa, Abdullah Bey ve Ahmet'i bindirip İran'a geçmek üzere Musul'un arkasından Şeyh Ahmet Barzani'nin evine götürdüler. Jip geri dönüp bizleri de aynı şekilde alıp götürecekti.

Hüseyin Paşa'nın Irak'a geçmesini, Kürt hainleri, ihbarcılar Mardin Valisi'ne bildirdiler. T.C.de Musul'daki İngiliz yetkililerine durumu bildirip önlem alınmasını istedi, İngilizler de hemen tüm hududa asker yığıp, hududu kapattı. Bu şekilde Hüseyin Paşa Irak'a geçti, bizler de Suriye'de kaldık artık bu güzergâhtan onların yanına gitme imkânımız kalmadı.

Paşa Irak'a geçtikten sonra bizimle birlikte Suriye'de Haco Ağa'nın evinde kalan Mutki Aşireti Reisi, Hacı Musa Bey hastalanıp, vefat etti. Cenazesini, Hoybun merasimle Dargır'e getirip defn-etti.

Hüseyin Paşa oradan bize bir mektup gönderdi, mektupta, bahara İran'a geçeceğini, bizlerinde hangi yoldan olursa, olsun bir şekilde İran'a geçmemizi istemekteydi.

Bu mektuptan sonra Ben, Yusuf, Afit, Nadir ve Süleyman Bışar-ê Çeto'nun ve Haco Ağa'nın adamlarından oluşan bir grubun refakatinde Suriye hududunu geçip, Türkiye'ye girmek için yola çıktık.

Hudutta Kürt Milisleriyle ve Türk Jandarmalarıyla çatışmaya girdik. Birkaç çatışmadan sonra Mardin yakınlarına ulaştık. Burada Hoca Ağa'nın adamları geri döndüler, bizler yola devam ettik. Jıkeftê-Perixanê'da sabah oldu. Milisler ve Jandarmalar etrafımızı çevirdiler. Sabahın alacakaranlığında çatışma başladı. Hoca Ağa'nın adamları, dağda biz ise, olduğumuz yerde çatışmaya girdik. Bize refakat eden Siirtli iki şahıs vardı. Bunlardan birisi çatışmada ayağından yaralandı,

öğleye kadar çatışma devam etti. Öğleden sora biz mevzilerimizden çıkıp yola devam ettik. Korktular, üzerimize gelmediler. Batman çayından geçip, Gırdul dağına vardık.

Gırdul dağında Milisler ve Jandarmalar peşimize düştüler Her taraftan etrafımızı çevirip, bizi yakalamaya ya da öldürmeye çalışıyorlardı. Pek çok yerden çatışa, çatışa Bışar-ê Ceto'nun Oğlu êvdi'nin evine vardık, êvdi bizi evine almadı. Oradan başka bir kardeşinin evine gittik. O gece saklanıp, sabahleyin tekrar yola koyulduk.

Heshes Ovası'nda eniştemiz olan Cemilê Çeto'nun oğlu Felemez gelip bizi buldu. Bizleri kardeşlerine sorduğunu, kardeşlerinin de bizlerden haberlerinin olmadığını söylediklerini ifade etti. Kendisiyle bir süredurumumuzu görüştük. Felemez bize;

- Siz burada kalın, ben köye gideyim. Eğer askerler köye gelirlerse gelip size yardım edip, geçireyim. Eğer köye gelmezlerse sizi alıp, köye götüreyim dedi. Bizde söylediklerini kabul edip, Heshes Ovasında, bir dere yatağında kendisini akşama kadar bekledik. Akşam geldi bize askerlerin köye geldiğini, dağın arkasına geçmekte olduklarını söyledi. Birlikte evine gidip, o geceyi evinde geçirdik. Ertesi gün yola çıktığımızda askerlerin dağın tüm yamaçlarını kuşattıklarını gördük. Dağdan geçmemiz imkânsızdı, biz de soyunup, çaydan geçip, Mehemedê Aliyê Unıs'ın evine gittik. Felemez bizden ayrılıp gitti. Biz bir süre burada kalıp, yola devam için uygun ortamın oluşmasını bekledik. Bir süre sonra Felemez geldi;

- Siz bu şekilde gidemezsiniz, dağı geçmeniz imkânsız kar eriyor batak, çamur diz boyu. Ben umumi müfettiş Taylan beyle görüştüm size af çıkaracaklar. Sizinle görüşmek istiyor dedi.

Bizlerde, bizi bu yola iten uygulamalara son verilecekse memnun oluruz. Bizimde istediğimiz budur. Madem söz vermiş, gidip kendisiyle görüşelim dedik.

Mıhemedê Ali'ye Unıs'ın otuz adamıyla birlikte müfettişle görüşmek üzere Farqin'e (Silvan) gittik. Farqin'de umumi müfettiş yanındaki beş valiyle birlikte bizlerle görüştü. Bize;

- Bu yaptığınız yanlıştır. Devlete karşı gelerek bir yere varılmaz. Sizin iskân edildiğiniz yerlerden ayrılmanız suçtur. Kayseri'ye geri

dönün, yoksa hakkınızda takibat başlatılacaktır dedi.

Biz de;

- Memleketimize geri dönebileceğimize dair verdiğiniz söz üzerine sizinle görüşüyoruz. Sürgünle yerlerimizden, yurdumuzdan olduk. Çok aşağılayıcı bir şekilde sevke tabi tutulduk. Bu utançla Kayseri'ye dönmemiz mümkün değil, dönmeyeceğiz dedik.

Müfettiş;

- O zaman sizlere yedi gün müddet veriyorum, düşünün. Yedi gün zarfında Kayseri'ye dönmezsiniz, takibat kanununun gereği yapılacaktır dedi.

Sonradan öğrendiğimize göre müfettişin ağız değiştirmesinin sebebi, Hüseyin Paşa'nın Irak'ta öldürüldüğünü öğrenmiş olmasıy-dı. Bu görüşmeden sonra müfettiş ve beraberindeki valiler paşanın katilini teslim almak için Van'a gittiler.

Müfettiş gittikten sonra Farqin kaymakamı bize ilçesinde çatışma çıkmasını istemediğini, bu nedenle bir an önce ilçeden çıkmamızın gerektiğini söyledi. Evinde kaldığımız Mıhemed'e Ali'ye Unıs'ta zor durumdaydı. Evi askerlerce çembere alınmış, kapısında muhafızlar bekliyordu. Yedi günlük sürenin bitimine doğru Mıhemed'ê Ali'ye Ums'ın adamlarıyla yola çıktık. Dağda yürümek çok zordu. Çok sarp ve engebeliydi, atlar yürüyemiyordu. Eşyalarımızın bir kısmını attık. Bin bir güçlükle dağı aşıp, Bele-ki aşiretinin mıntıkasına geçtik. Belekîlerin Ağası son derece iyi bir insandı. Çok namuslu, yutsever, misafirperver bir kürttü. Bizi çok iyi bir şekilde ağırladı. Bir süre burada dinlendikten sonra, Ağa ve birkaç adamının rehberliğinde yola koyulduk. Yine dağlardan geçmemiz gerekiyordu. Dağlar o kadar sarp ve taşlıktı ki ayakta kalmak neredeyse imkansızdı. Ayaklarımız kayıyor, iki adım ileri bir adım geri yol almaya çalışıyorduk. Bin bir güçlükle yer yer sürünerek, yer yer emekleyerek dağı aşabildik.

Bizi Şego Aşireti'ne götürdüler. Oradaki şahıs, Cemilê Çeto'nun yeğeniydi. Onun da adı Cemil'di. Belekilerin Ağası; bizim kim olduğumuzu ve durumumuzu anlattı. Ta Suriye'den buraya kadar Ağrı'ya geçmek üzere yola koyulduğumuzu, buradan Muş'a geçebilmemiz için de yardımına ihtiyaç duyduğumuzu anlatıp, bize yardımcı olması için

ricada bulundu. Cemil;

- Bunları bu şekilde kabul edemem, tüfeklerini bana verirlerse ancak o şekilde misafir ederim dedi. Beleki Ağası kızdı.

- Bu yaptığın son derece ayıp bir davranış. Adamlar tüfeklerini sana verirlerse memleketlerine kadar nasıl gidecekler? Senin mahiyetine girmek için buraya gelmediler ki

dedi.

Dönüp bize;

- Geri dönelim dedi.

Bizler dönüşü olmayan yoldaydık, dönemezdik, dönmeyiz dedik.

Neticede Cemil o halde burada emrimde olacaklar, sözümden dışarı çıkmayacaklar ancak o şekilde kalabilirler dedi. Biz de peki dedik yalnız bir şartımız var, bu imtiyaz sadece sana mahsus olacak, senin dışında hiç kimseyle muhatap olmayacağız dedik.

Beleki ağası, bu durumdan çok rahatsız bir şekilde bizimle vedalaşıp gitti. Bizde son derece dengesiz davranışları olan Cemil'in insafına kaldık. Cemil, bir kaç gün bizi burada oyaladı. Son derece aç gözlü basit bir insandı. O halimizle O da elimizdeki silahları, üstümüzdeki eşyaları almaya çalışıyordu, arada bir gelip elimizdeki tüfeği, yanımızdaki bir eşyayı çok beğendiğini ifade edip, kendisine vermemizi ima ediyordu.

Bir gün Cemil'in kız kardeşinin damadı geldi. Damat Kavılgevs'te (Sason) tüccardı. Yanımıza geldi bir süre sohbet ettik, iyi bir insandı durumumuzu öğrenince üzüldü. Bize;

- Bu adamdan her türlü kötülük gelebilir, dikkat edin dedi.

Bizler de, Muş'a nasıl gidileceğini bilmediğimizden Cemil'e mahkum kaldık. Bu konuda, başka bir alternatif varsa bize yardımcı ol dedik.

- Ben de nasıl gideceğinizi bilmiyorum, bu konuyu Kayın valideme anlatayım, belki o size bir çare bulabilir dedi.

Damat gidip Cemil'in kız kardeşi olan kaynanasına hikâyemizi anlatmış. Bir öğlen vakti kaynanası bize yemek getirdi. Bende yanımdaki ipek bir puşuyu kendisine hediye ettim. Puşu'yu alıp, teşekkür

edip, beni de bir bacınız alarak kabul edin dedi. Ben de;

- Sen bizi kardeş kabul ettikten sonra, biz seni memnuniyetle bacı kabul ederiz dedim. Eniştesi de yanımızdaydı. Kadın kalkıp, gitmek üzereyken ben;

- Bacı sen bizim bu hâlimize ne diyorsun? Memleketimize gitmek için buraya geldik, yol bilmiyoruz, iz bilmiyoruz, kardeşin de bizi burada alıkoydu, bize rehberlik yapmıyor, ne olacak bu halimiz bize çıkar bir yol bul dedim. Bacımız;

- Size ikindiye kadar bir cevap vereceğim. Merak etmeyin, dedi ve gitti.

Bacımız gitmiş, kocasının başına leçeğini atmış;

-Bu adamları memleketlerine ya sen götür, ya da benim yerime sen kadın ol, ben götüreyim, onlara söz verdim, demiş. İkindi vakti baktık kadının kocası narayla içeri girdi;

-Hayt, hayt ezim rıbate van cıya, rabın, rabın emherın (Benim bu dağların kartalı, benim bu dağların şahini kalkın gidiyoruz) dedi.

Damadı, gözünüz aydın, düşün peşine dedi. Kalktık yola koyulduk, öyle bir yol ki Muş'a kadar her taraf dağdı. Dağlarda meşe ormanlarıyla kaplıydı. Dağda yıldızlardan ve güneşten başka bir yol görünmüyordu. Oralarda yaşamayan birinin bir yerden bir yere gitmesi imkânsızdı. Üç gün, üç gece yürüyüp, Muş yakınlarına kadar geldik. Rehberimiz;

- Buraya kadar sağ salim geldiniz bundan sonra memleketinizdesiniz. Kendinize çok daha fazla dikkat etmelisiniz, çünkü" gurmı darı j i darı nebe zevaka darı nabe" dedi ve gitti.

Buradan bir iki gün yürüyüp Leter Köyü'ne geldik. Leterliler bir düğün nedeniyle Tepegazi Köyü'ne gitmişlerdi. Geldiğimizi öğrenince, çok korkmuşlar. Hükümet bunları köyde misafir ettiğimizi haber alırsa hepimizi öldürür düşüncesiyle, en iyisi bunları kandırıp, Ahlat'a götürüp teslim etmemiz. Bunun içinde bir plan yapmışlar. Leter Muhtarı ile dayılarımız olan bir kaç şeyh dediler ki;

- Ahlat Belediye Başkanı Hamdi Bey sizin için bir mektup göndermiş, sizlere hükümet af çıkarmış. Paşa'da Türkiye'ye dönmüş memlekete geri dönecek haberiniz yok mu?

- Haberimiz yok, nereden haberimiz olsun iki aydır yollardayız dedik.

-Öyleyse yarın birlikte Hamdi Bey'e gidelim. O sizi götürüp teslim eder, köylerinize serbestçe dönersiniz.

Bunun üzerine Hamdi beyin yazdığı mektubu istedik. Bir süre güya arar gibi yaptılar sonra;

- Bulamadık, kaybolmuş dediler.

Tanıdık insanlardı, o nedenle inandık. Bizlerde kendi aramızda bir plan yaptık; plana göre benle Nadir Ahlat'a Belediye Başkanı Hamdi Bey ile görüşmeye gidecektik. Diğerleri, Yusuf, Afit ve Süleyman'da gelişmelere göre, af varsa, kendi mıntıkaları olan Erciş'e gidip teslim olacaklardı. Af yoksa bir olumsuzluk çıkarsa, Aladağa geçeceklerdi. Bu şekilde anlaşıp benle Nadir, Leter Muhtarı ve birkaç Şeyh ile Ahlâta gittik.

Sabahın erken saatlerinde Hamdi Bey'in kapısına vardık. Hamdi Bey, Pijamalı bahçede geziniyordu, halinden, uykudan yeni uyandığı belliydi. Yanımızda ki hainlerden biri;

- Atlarınızdan inin, atları bir yere çekelim, Hamdi Beyle rahat, rahat konuşursunuz dedi. Nadir, hayır bakalım bizi kabul edecek mi, bizi kabul ederse otururuz dedi.

Hamdi Bey şaşkın bir vaziyette bizi süzüyordu, içlerinden birisi;

- Hamdi Bey, bunlar Hüseyin Paşanın çocukları Mehmet ve Nadir Beylerdir, der demez Hamdi Bey lafı ağzına tıkıp;

-Ulan Mahmut, sen nasıl Paşanın çocuklarını alıp yanıma getirirsin,. Bilmiyorsun ki, haklarında her tarafta takibat başlatılmış. Bu namussuzluğunuza beni neden alet ediyorsunuz. Ben onları ele verip, aslıma haramzade dedirtmem. Defolun gidin, onlar 2 kişi, sizlerde bir sürüsünüz. Siz onları, onlarda sizi vursun defolun gidin, ne haliniz varsa görün dedi.

Hamdi Bey'in bu tepkisine rağmen, Mahmut daha da atımın dizginlerini tutmuş, Beni aşağı indirmeye çalışıyordu. Nadirle atlarımızı topuklayıp hızla uzaklaştık. Onlar peşimizden,

- Kaçmayın gelin, kaçtılar, karakola koş diye bağırıp çağırı-yorlardı. O tarihlerde cuma günleri resmi tatildi. Şansımıza o günde

cumaydı. Bu nedenle karakola haber vermeleri, jandarmaların hazırlanıp, kuşanmaları, atlarını handan çıkarmaları epey zaman aldı. Biz Ahlat'ın Adilcevaz'a doğru olan mahallesinden çıkıp, dağa yöneldiğimizde askerlerin daha yeni hareket ettiklerini gördük. Zengelmengel dağına çıktık, dağdan aşağıya doğru gittik. Daha sonra atlarımızı bırakıp otların arasında yürüyerek bir çeşme basına gelip oturduk. Su içip dinlendikten sonra. Çayıra inip, biraz ot pancar toplayıp yedik, yukarıdan, dağın tepesinden birisi bize seslendi.

- Kimsiniz, necisiniz, ne arıyorsunuz buralarda dedi. Biz de?

- Hozdemir köyündeniz, Şeyheseni aşiretindeniz. Atlarımız kaybolmuş onları arıyoruz. Hiç buralarda at gördün mü? Dedik.

- O'da

- Olurmu Mehmet Bey, sizi tanımıyor muyum sanki! Ben özdemir köyündenim. Ben Berho'nun kardeşi Dilo'yum her tarafa jandarmalar çıkmış, bütün kır bekçilerine haber verilmiş, her yerde sizi arıyorlar. Ben;

- Tamam, Dilo, doğrudur, ben de seni tanıdım. Sen, Berho'nun kardeşi Dilo'sun. Sende Hayderanlısın, bizdensin. Çare ne? Ne yapalım? Dilo;

- Ben Hamdi Bey'in koyunlarını otlatıyorum, çobanbaşıyım. Siz atları bırakın gidin, su tepenin arkasında bir mağara var. Orada bekleyin, ben de kardeşimi alıp, geleyim. Gelip, sizi Aladağ'a geçirsinler dedi.

Yanımıza çağırdık, gel biraz konusalım dedik, gelmedi. Biz hem konuşup, nemde yanına gitmeye çalıştık, yanına yaklaştıkça oda geri, geri gidiyordu. Torbasından birşeyler çıkarıp, bir tasın üzerine koydu, kaçtı, gitti. Bize dört paket tütün iki parça peynir, beş tanede ekmek bırakmıştı. Doğrusu bıraktıkları şeyler bizim için çok değerliydi. Bizim amacımız onun ihbar etmesini engellemek için, tutup, elini ayağını bağlayıp bir tarafa savuşmaktı.

Çobanın tarif ettiği mağaraya gitmeye cesaret edemedik. Aşağı doğru kaçıp hızla uzaklaştık. Tepegazi'nin altında, Xıluk denilen yerin yakınlarında, suyun açtığı bir oyuğa gizlendik. Burada karanlık basıncaya kadar bekledik. Üst tarafımızdaki Tepegazi'de bir süvari askeri

birlik vardı. Köyün etrafını sarmışlardı. Biz de Ahlat'a giderken silahlarımızı Tepegazi'de bırakmıştık. Artık silahlarımıza ula-şamadık.

Nadir;

- Köye gidip, silahlarımızı alalım, silahsız gidemeyiz, dedi. Ben;

- Oğlum köye nasıl gideceğiz, silahımız yok, atımız yok etraf asker dolu diyerek, karsı çıktım.

Netice de silahsız yaya yola düştük. Xıluk'tan Hozdemir köyü yakınlarına kadar, yaklaşık 15 saatlik yol kat edip, Hozdemir yakınlarında bir tepenin başında kendimizi bulduk. Ortalık aydınlanmaya başlamıştı. Bizler yorgun argın kimseye görünmeden, biraz dinlenebileceğimiz bir yer aradık.

Her tarafta takibat başlatılmıştı. Etraf jandarma ve milis doluydu. En güvenilir insanlar bile, bizi ele vermeye çalışıyorlardı, işin en acı tarafı da buydu. Orada bir çalılık bulduk. Çalının altında bir delik, delikten içeri girdik, baktık uyuyabileceğimiz bir yer, ikimiz de çok yorgunduk, başımızı koyduğumuz gibi, deliksiz bir uykuya daldık.

Bir kaç saatlik bir uykudan sonra, kalkıp Babya köyüne Şeyh Ubeyt'ın evine gittik. Şeyh Ubeyt;

- Her yerde sizi arıyorlar. Daha bugün milisler yanıma gelip, eğer onları buralarda görüp, ihbar etmezsek, devlet bizi mahveder, haberin olsun dediler. Sizi görürlerse kesinlikle yakalatacaklar. Bir an önce buradan gitmelisiniz, dedi. Ve bizi o aksam Kürekli köyünde yeğenimiz olan Adil'ê Zero Hatune'nin evine gönderdi. Adil'in refakatiyle Kürekli' den Aladağ'ın eteklerindeki Çakırbey köyüne, Hacı Hüsnü'nün evine gittik. Yani Süphandag eteklerinden, Aladağ'ın eteklerine kadar yaklaşık 4O km yolu o gece yürüdük.

Hacı Hüsnü, bizi iyi karşıladı. Orada 2 tane kanun kaçağı vardı. Aliy'ê Musa'yê Kotreş ve yeğeni Kamil. Her ikisi de, yiğit insanlardı. Hacı Hüsnü bunları çağırtıp, getirtti. Benle Nadir'e de birer at ve birer tüfek verdi. Ben, Nadir, Ali ve Kamil birlikte Aladağ'a doğru yol aldık.

O gece Zilan deresinin üstündeki dağda bulunan Hostekar köyüne, Lezgin Ağa'nın evine gittik. Lezgin Ağa çadırdaydı. Bizi ağaçların arasında, yer yapıp yatak serdirip, konuk etti. Artık Sarısu mıntıkasına

gö e. daha emin yerlerdeydik.

Lezgin Ağaya;

- Lezgin Ağa, biz 2 aydır yollardayız. Paşadan haberimiz yok. Kardeşlerimizle Meter'de irtibatımız kesildi. Dedeli'ye birisini gönder bir tahkikat yaptır. Paşa ve kardeşlerimizden bir haber varmı? Araştırıp, gelsin dedim.

Lezgin Ağa, Dedeli nahiyesine birisini gönderdi. Bizde orada Dedeli'den gelecek haberleri bekledik. .O sıralarda köye bir jan-darma komutanıyla, bir kaç jandarma geldi. Lezgin Ağa Komutana;

- Kumandan gel otur, misafirim ol, bir yemeğimi ye, hayırdır ne geziyorsunuz buralarda dedi. Kumandan;

- Hüseyin paşanın 2 oğlu firarda, Aladağ'a geçme ihtimalleri var. Onları arıyoruz, onları gören, bilen var mı? Senin haberin olur dedi. Lezgin Ağa;

- Kumandan bey, buralar hep Hüseyin Paşanın aşiretleridir. Onların buralarda bu kadar adamları varken, sizin bu adamları bulmanız mümkün mü? Şu anda benim evimde de olsalar siz nereden bileceksiniz, nasıl tanıyacaksınız, buyurun oturun, bir yemeğimi yiyin, boşuna kendinizi yormayın dedi.

Komutan geldi, oturdu, sohbet ettik. Hüseyin Paşa, Abdullah Bey ve yeğenleri Ahmet, Irak'ta,

Yusuf, Afit, Süleyman'da Süphandağı'nda öldürüldü dedi.

Biz o ana kadar bunları bilmiyorduk. Kayseri'den bir baba beşkardeş, iki yeğen olarak yola çıkan bizlerden, şimdi yalnızca benle, Nadir kalmıştık. Bu haber, yüreğimize oturdu. Ama gözyaşlarımızı içimize akıtıp, renk vermedik. Bir süre sonra komutan gitti. Lezgin Ağa'nın Dedeli'ye gönderdiği haberci geldi. O da komutanın söyledik-lerini doğruladı.

Biz Paşa'nın öldürüldüğünü yalanladık, Paşa'nın başka bir yoldan gittiğini, Irak'ta bulunmadığını söyledik. Devletin bu söylentileri, halkın moralini bozmak için yaydığını söyledik. Bunları söylememizin nedeni birilerinin bize karşı yanlışa düşüp, bizi ihbar etmelerini engellemekti. Düşündük ki Paşayla kardeş-lerimizin öldürüldüğünü

öğrenirlerse, aileden geriye kalan benle, Nadir'i de bertaraf ettiler mi mesele zaten halledilmiş olurdu.

Kayseri'den yola çıktığımızdan beri, hükümet güçlerinden ziyade şahsi menfaatlerini ön planda tutan haramzadelerle, hainlerle mücadele ediyorduk. Kardeşlerimizin, şehit edilme-lerinde bu ihanetçi Kürt milisleri baş rolü oynamışlardı. Babamız Hüseyin Paşa'da akrabamız olan ki, abisi kız kardeşimizle evli Hacı Musa Bey'in oğlu Medeni tarafından, namaz üstünde, kardeşimiz Abdullah ve halamızın oğlu Ahmet'te suda yıkanırken öldürülmüşlerdi.

HÜSEYİN PAŞANIN ÖLDÜRÜLMESİ

Hüseyin Paşa İran üzerinden Ağrıya geçmek için Barzan bölgesi Mergesor kazasının Piran nahiyesine gider. Hacı Musa bege xoytinin kardeşi Nuh beyde, Xacı musa beyin oğlu Hüseyin paşanın damadı İzzet beyle birlikte firariyken aralarında bir sürtüşme çıkmış birbirlerinden ayrılmışlar nuh sınırı geçip buraya yani Piran 'a gelip yerleşmişti. İzzet bey ise bu ayrılmadan kısa süre sonra türk askeri birliklerince kuşatılmış çıkan çatışmada da öldürülmüştü. Piran Şemdinli'nin hemen karşısında, Türkiye ve İran sınırına da yakın bir nahiyedir. Her iki hududa da 20–30 km mesafededir. Bu köy merkez bir köydür. O tarihte Cuma namazlarına ve özellikle de paşanın da sohbetine katılmak için civar köylerden de çok gelen olurmuş. İran'a geçmek için ramazan ayının bitmesini bekleyen paşa, çocuklarına da ağrıya gelmeleri için mektup göndermişti. 1929 Haziranını ramazan ayının bir Cuma gününde paşanın cumaya gitmemesi üzerine daha sonra köylülerin kuşkulanıp paşayı aramasıyla Hüseyin paşa; oğlu Abdullah bey, yeğeni Ahmed'e Zero Xatune'nin öldürülmüş cesetleriyle karşılaşırlar. Hacı Musa Beyin oğlu medeni ve yanındaki Nuh beyin hizmetçisi Bako adındaki şahıslar piran çayının kenarında aptest almakta olan paşa, oğlu ve yeğenini öldürüp firar ederler. Köylülerin anlatımına göre paşa köylülerce bulunduktan sonra canverir. Üçününde mezarını öldürüldükleri yere yakın bir tepeye defnederler. Medeni ve Bako firar edip Türkiyeye geçer bir yıl önce çıkarılan aftan faydalanıp, devletin himayesi ve sağladığı imtiyazala yaşamını sürdürür. Medeni; Hüseyin

Paşanın torunu Mıhemede İsmail bege tarafından 1962 da öldürülünceye kadar da devletin sıkı bir işbirlikçisi olarak kaldı. Barzan bölgesinde Mala Keke olarak tanınan aile tarafından sorgulanan Medeninin amcası Nuh Bey olayla ilişkili bulunur. Mala kekeye mensup Mame adlı kişi tarafından infaz edilir.. Hüseyin Paşa'nın öldürülmesi Ağrı başkaldırısına büyük bir darbeydi. Bu ölüm özellikle serhatta ki tüm aşiretlerin cesaretini kırmıştı. Her aşiret her ne kadar da bağımsız gibi görünse de, Hüseyin Paşa herkesin reisiydi. Tüm aşiretleri bir direnişte birleştirebilecek ve harekete geçirebilecek tek lider Hüseyin Paşaydı. Bu nedenle Hüseyin Paşa ağrı için çok önemliydi. Kadirşinas Kürt halkı bu olayı büyük bir nefret ve üzüntüyle karşıladı. Reşit-e baso aşağıdaki klamında bu olayı konu edinmektedir.

WERE WÎ LO LO

Were wî lo lo wî lo lo
Were wî lo lo wî lolo
Lo lo bavo, li me ve germe lo germîstane
Hey lo keko, li me ve germe lo germîstane
Heyla ça berxeybetî gulekî berî bedena bave Edo dane
Li Gîre Xebxebe li tuxube ve Îrane
Her çi gava li ser bave Edo dibû xelaya mera
Bila hewariya biçuna xorten eşîra Kurdistane
Were nemînim nemînim nemînîm
Nemînim maqulo li dünyaye

Heyla bawe Edo siyare bozeki yekta ye
Heyla keko bave Edo sîyare bozekî yekta ye
Boz di bin bave Edo da diçe mîna baye
Gelek şane şun e bave Edo hene
Ewî hîme olke rome xirab kirîye
Ji bo namus û xîreta me kurda ye

Were nemînim nemînim nemînim
Nemînim maqula li dinyaye

Bir başka klam;

... Heno rebene , Heco qijike
Min e dîyare patnos'e diketim
Ha bi qiraja hab qiraja
Kirase bave Evla begê dişuştin
Bi dermane doxtor û hekîma van îlaca

Bira cara ve care bave Evla bege
Ji Werana Qeyserîye wegerîya bihata,
Binherîya timtila tirk û kurmanca
Wey daye mîre min rom xayîne

Seîde min lawo yeke bi min yeke.
Faytona bave Evla bege werana Qeyserîye bi re ket
Cote tazoğlane mala şero xwe dane we keleke
Qulla Xwede bi qul be, bikeve mala Medenî lawe Musa begê
Ça gullekî berî bedena bave Evla begê dane
Xirab kirine rewşa Kurdistane ji Qersê hetanî Sîwerekê

" YUSUF, AFİT VE SÜLEYMAN'IN ÖLDÜRÜLÜŞÜ "

Yusuf Bey, Efo Bey ve Süleyman Beylerin, Nadir ve Mehmet Bey'den (Hainlerce Ahlat'a tutuklatılma amacıyla götürülmelerinden) yolları ayrıldı. Patnos'a gitmek üzere yola koyuldu-lar. Günlerdir Suriye sınırından, Patnos yakınlarına kadar yüzlerce kilometrelik yolu, yüzlerce dağ, taş, dere, tepe ve tehlikeyi aşarak gelmişlerdi. Yorgunluk, stres ve açlıktan bitap düşmüşlerdi. Afit, çok halsiz ve hasta düşmüş, artık yürüyecek hali kalmamıştı. Sute'de bir mağaraya sığınıp, Afit'in biraz iyileşmesini beklediler. Fakat Afit, çok hastaydı. Onlara siz gidin benim gelecek halim yok diyordu. Onu hasta haliyle ölüme terk edemezlerdi. Hayır ölümümüz de, kurtulmamızda birlikte olacak dediler ve mağarada Afit'i yatırıp başında beklediler. Werangazi de oturan Gefo'ye Hemdiki de gelmişti yanlarına. Onlara yiyecek getirmişti. Gefo yıllar önce, bir kız kaçırıp, onlara sığınmıştı. Onlarda kızın babasıyla ihtilafı çözmüş ve Gefo'nun sevdiği kızla evlenmesini sağlamışlardı. Şimdi onlar zor durumdaydı ve Gefo'ya düşen de Onlara elinden geldiğince yardım etmekti.

Bu arada onların bu halinden menfaat sağlama peşinde olan milisler, harekete geçmiş, ünlü Dengbej Şakıro'nun dediği gibi; önlerine düştükleri, Ahlat, Malazgirt, Adilcevaz ve Bulanık müfrezeleriyle dağ-dağ, dere-dere, mağara-mağara peşlerinden takibat sürdürüyorlardı. Sonunda Sute'de ki mağarada gizlendiklerini öğrendiler. Müfrezelerin önünde milisler Şeyh Taho, Memê Hamzê, Kasım, Mêhemedê Haci Ali ve diğerleri vardı. Milisler; Usıb beg, teslim ol diye bağırıyorlardı. Mağara tek kapılıydı, kaçmalarına imkân yoktu. Teslim olmalarını isteyen milisler olmasa, belki de teslim olacaklardı. Teslim olmayı gururlarına yediremediler. Öleceklerini bile bile silahlarına sarılıp çatıştılar. İlk ateşte bir binbaşı öldürüldü, çok sayıda asker yaralandı. Mağarayı yaylım ateşine tutan askerler, bu dört delikanlıyı da öldürdüler. Gün milislerin günüydü, milisler, cesetlerin üstündeki eşyaları aldılar. Usıb'ın parmağındaki yüzüğü tüm çabasına rağmen çıkaramayan milis Kasım, çareyi parmağını kesmede bulur. Parmağı keserek yüzüğü çıkarır.

Bu dört direnişçinin ve binbaşının cesetleri kağnı arabasına bindirilip Malazgirt'e getirilir. Malazgirt'te bir kuyu açıp, dördünü de üst, üste kuyuya atıp üstlerine toprak doldururlar.

Bu dört direnişçinin bu şekilde öldürülüşü,, hiç bir dini vecibenin yerine getirilmeden, üst başları çıkarılmadan, yıkanmadan toprağa verilmeleri, olayda ihanetçi Kürt Milislerinin rolü, Kürt Halkı içinde büyük tepki gördü. Kürtler bu olayı, ağıtlar ve kılamlarla (stran) bugüne taşıyıp, unutulmamasını sağladılar. Ünlü kürt dengbejleri Reso ve Şakıro'nun söylediği aşağıda ki kılam bu olayla ilgilidir.

"Miletê Sarisuyê ji bavê berê da
Miletekî bê esil û bê abor bê esil bûn
Rabûn ranebibûn şivan û gavanê mala paşê bûn
Îro di mala paşê da hatîye xelaya mêran
Tu sêr bike dane pêşîya mifreza
Xirtê, Xinusê, Muş û Milazgirê,
Bi tevê başîbozuğa konsorê,
Ûsibê Mamokî, hilanîn mudurê lîzê,
Suvariya Elcewaz'ê bi tev û cendirmê Xelatê,
Digerîyan, newal bi newal,
Gelî bi gelî devî bi devî,
Li pey egîtê mala bave min rebenê
Digerînin şok û teqîbatê
Dema Salih bi sê denga gazî dikir,
Digo: Efo delalîyê mêran,
Tu yê mêrbî, çê bî, çe bixebite.
Heyfa mîn naye bi hozê miyanê,
Bi kozî berxan e,
Heyfa mîn naye tewla ga û gameşane
Heyfa min nayê hogeç û çiya û zozanên bê xwedî ne.
Heyfa min tê bi wê heyfê

Di mala paşê de derguşa lawîn nemaye.
Here Qeyseriya şewitî
Ser mal ji malê bê mîrate.
Kesekî xwedanî xêran tune cavekî bide
Biroye Heskê Têliyê,
Ferzende bavê Elfesîya
Di gaziya egîtê mala bavê min de were"

Hüseyin Paşa'nın kardeşi olan Ali Bey'in oğlu, Kamil Bey'in evi de o sıralar Malazgirt'te dir. Kamil Bey, bu dört delikanlının cesetlerine yapılan hakaretlere tanık olur. Bu olaydan sonra Ağrı direnişine katılır. Direnişte büyük kahramanlıklar gösteren Kamil Bey, bir gün kendisinin ve dolayısıyla Hüseyin Paşa'nın akrabası olan ve 1928 de ki afta sürgünden dönüp, milis olan, Temır Paşanın torunu Halit Bey'in köyünde kalan, (Afit'in parmağını kesip yüzüğü çıkaran) Kazım adındaki milisin harman yerinde kafasını kesip, öldürür.

Mehmet Bey devam ediyor;

Lezgin Ağa'nın köyü Hostekar'dan, Ademanlı Ahmed'e Temo' ye Mıko'nun yanına gittik. Bu şahıs, yıllar önce bir hadiseden dolayı, akrabalarıyla beraber yanımıza gelmişti. Kendilerini bir kaç yıl barındırmıştık.

Ahmed'â Temoye Mıko, bizi sinek yaylasına götürmeleri için 7-8 atlı tahsis etti. Bu atlılar refakatinde, sinek yaylasına Broye Heske Telli'nin yigeni olan ibrahim'in yanına gittik, İbrahim'e kendimizi tanıtıp, Ağrı Dağı'na İbrahim Ağa ile İsa Nuri Bey'in yanına geçmek istediğimizi, bunun için bize yardımcı olmasını istedik.

Bunun üzerine İbrahim;

- Hemen gidin buradan, o dediğiniz şahısları tanımam, gidin başımı belaya sokmayın. Devlet duyarsa hepimizin kafasını keser. Gidin ne siz beni gördünüz, nede ben sizi dedi.

İbrahim'den ayrılıp, yola koyulduk. Refakatçilerimize **teşekkür**

edip, onları geri gönderdik. Ben, Nadir, Kamil, Ali yolumuza devam edip, Musa'ye Qoti'nin evine gittik, selamlaşma faslından sonra,

Musayı Ooti;

- Kimisiniz, nereye gidiyorsunuz dedi.

Biz de, Ademan Aşiretindeniz, sizi sürgüne gönderdiklerin de bizlerde göç etmiştik. Bizim bir kaç tane atımız çalınmış. Atlarımızı bulmak için İsa Bey'in köyüne gideceğiz aldığımız istihbarat atlarımızın orda olduğu yönündedir, dedik. Bir süre oturduk. Musa'ye Qoti, bize uzun uzadıya sürgün anılarını anlattı. Bizler de hiçbir şeyden haberimiz yokmuş gibi davranıp dinledik. Bir süre sonra kalkıp, yolumuza koyulduk, kardeşi anlattıklarımıza inanmamış olacak ki peşimize düştü,

- Gelin bakalım, siz kimsiniz, nereye gidiyorsunuz. Bizde;

- Peşimizi bırak, ne yapacaksın, vazgeç seninle bir işimiz yok diyerek uzaklaştık. O da vazgeçip geri döndü.

İsa Bey'in çadırına gittik. Uyuyordu, bizlerde çadırda, yatağının karsında oturduk. Bir ara battaniyenin altından bize baktı, tekrar battaniyeyi kafasına çekti. Sonra bir daha kafasını battaniyenin altından çıkarıp

- Merhaba, merhaba dedi.

- Ellerinden öperiz, sağ ol ağa dedik.

- Kimsiniz, nerden geliyorsunuz dedi.

- Biz Ademanlıyız, 4 tane atımızı çalip buralara getirmişler. Bizler de atlarımızı arıyoruz. Atlarımızı, bulmamıza yardımcı olursanız, altında kalmayız dedik. Ağa yatağından hizmetçisine seslendi.

- Gidin, telal çıkarın bunların atlarını bulsunlar dedi.

- Ağa, telal çıkarırsanız aksam üzeridir, atları saklarlar, siz bize bir rehber, verin, biz atlarımızı buluruz dedik.

Akşamüzeri biz cayın kenarına inmiştik, o ara çoban sağım için koyunları köye getiriyordu. Ben Ali'ye, Bey'e vedalaşıp gideceğimizi söyle dedim. Ali gidip, İsa Bey'i çağırdı. Dışarı da bize dikkatlice bakan İsa Bey;

- Siz, Hüseyin Paşanın Çocukları değilmisiniz? Mehmet, Nadir siz misiniz?

- Evet, biziz dedik.

Neden kendinizi tanıtmadınız, gelin oturun, size rehber vereyim, isteğiniz yere götürsünler dedi.

- Hayır, rehbere gerek yok, bu çoban bize rehberlik yapabilir.

Siz bu çobanı verin yeter dedi

Siz bu çobanı verin yeter dedik.

Çobana bunları Zila aşireti mıntıkasına götür geri dön dedi

Çoban bizi, götürdü Zila'ların mıntıkasını gösterip geri döndü.

Zila obasının altında bir eve misafir olduk. Bu evde Iğdır'dan yurtsever bir tahsildar da misafirdi. Bizlerle çok ilgilendiler. Aksam üzeri konak sahibimize, birisini Torına Kosa aşiretinden Kerem Bey'e gönderip, kendisiyle görüşmek istediğimizi iletmesini söyledik.

Mesajımızı alan Kerem Bey ertesi gün yirmi atlıyla bir vadiye geldi. Kendisiyle görüşüp, durumumuzu ve Ağrı'ya gitme isteğimizi ilettik. Bize gideceğimiz yere kadar refakat etmeleri için, on atlı verdi.

Adamlarına;

- Muki'de Filit'i bulun. Filit, devriyelerin nerede olduklarını tespit etsin, güvenli yerlerden geçmelerini sağlasın dedi.

Muki vadisine gittik. Filit'i aradılar, Filit bir türlü bulunamıyordu. Belli ki kendisini gizlemekteydi. Epey bir aramadan sonra, sabaha karsı Fılit'i bulabildik.

Filit;

- Sabaha bir saat var, bu saatte devriyelerin nerede olduğunu tespit etmem mümkün değil. Kerem Bey'in adamlarının burada kalmalarına gerek yok. Bu kalabalık dikkat çeker. Onlar gitsinler. Ben de sabahleyin kalkıp, devriyelerin nerede olduklarını tespit eder, geçişiniz için güvenilir bir güzergâh bulup. Ağrı'ya geçişinizi sağlarım dedi.

Bu konuşmadan sonra. Kerem Bey'in adamlarıyla vedalaştık, biri dışında, diğerleri gitti. O gün ikindi vaktine kadar, Filit'in kalkıp keşfe çıkmasını bekledik, ikindi vakti Filit ile bir adamı geldiler, atlarımız

yok bize iki at verin bizden haber gelene kadar burada bekleyin dedi. Biri benim, diğeri de Nadir'in atına binip gittiler. Kendilerini saatlerce bekledik, gelmeyince kuşkulanıp, köyün üstündeki tepeye çıkıp, dürbünle etrafı taradık, uzaktan bir yayanın geldiğini gördük. Yaya bizleri görünce yanımıza geldi. Bize, Filit'in yanından geldiğini, bir güzergâh göstererek, Filit'in kendisine, bu güzergâhta devriyeler yok, buradan gitsinler dediğini söyledi.

Gösterdiği güzergâhı bir süre dürbünle tarayıp, gözetledik. Uzunca bir bekleyişten sonra, o yoldan süvari askerlerin geçtiğini gördük. Anlaşılan, Filit hem atlarımızı almış, hem de, bizlere tuzak kurmuştu. Bu durumu gören Kerem Bey'in adamı, durumu Kerem Bey'e iletelim dedi. Artık iş işten geçmişti Burada kalıp, Filit'le uğraşarak kendimizi tehlikeye atamazdık. Kerem Bey'in, son adamıyla da vedalaşıp, ben, Nadir, Ali ve Kamil, kalan iki atla, Filit'in gitmemizi istemediği yoldan Ağrı Dağı'na doğru yola koyulduk.

Sabaha kadar, pek çok dağ, tepe, vadiyi astıktan sonra, kendimizi Ağrıdağı'nın eteklerine attık, ikimizin de dizlerimizde derman kalmamıştı. Ta Suriye'den günlerdir, yürümekteydik. Ali ve Kamil'i; bir mektupla, Ağrıdağı'nda bulunan İsa Nuri Bey'e, Broy'ê Heskê Telli'ye ve Şeyh Abdulkadir'e gönderip iki at ve su istedik. Ali ve Kamil gidip, durumumuzu anlatmışlar. Onlar da, bizi almaları için 4 atlı göndermişler. Atlılar mıhtepe'ye kadar gelip, bundan sonrası tehlikelidir, bundan öteye geçemeyiz deyip gelmekten vazgeçmişler. Ali ve Kamil çok ısrar etmelerine rağmen, gelmeye ikna edememişler. Sonunda Kamil tüfeğine karşılık bir at alıp getirebilmişti.

Getirdiği ata, benim cesedimi bindirdiler, tekrar yola koyul-duk, susuzluktan ölmek üzereydik. Epey, yürüdükten sonra, bir sulak gördük, pis bir su birikintisiydi. Benle, Nadir sulağa kafamızı koyup, içtik, içtik, davul gibi şişip oraya yığılıp kaldık. Ağrı'da direnişçilerin en büyük problemi suydu.

Bir süre öylece kaldıktan sonra, tekrar yola devam ettik, geçenin geç saatlerinde, Musyê Bılıki'nın evine vardık. Yataklarımızı serdiler, kendimizi yatağa attığımız gibi uyuduk. Uykudan, birinin saçımı okşamasıyla uyandım. Uyandığımda karşımda gördüğüm şahıs sürgünden

önce birlikte İran'a geçtiğimiz Şeyh Raşit'tı. Bizi gözyaşlarıyla kucaklayıp;

- Çok şükür sağ salim gelebilmişsiniz. Bizler de sizi merak ediyorduk. Buralara geldiğinizi haber aldık. Usıbe Evdal Ağa, her tarafa adam salıp sizi arıyor. Bizi de bu tarafa gönderdi, şükürler olsun Allah'a ki sizi sağ salim bulduk dedi.

15 gün kadar burada kalıp, Ağrı Dağı, civarındaki 15–20 kadar Haydaranlı atlıyı yanımıza alıp, Yekmal'e, Usıbe Evdal Aga'nın evine gidip, burada çalışmalarımıza başladık.

Hoybun Cemiyeti'nin merkezi Beyrut'taydı. Her hafta, Beyrut 'tan-Bağdat'a, Bağdat'tan-Tebriz'e, Tebriz'den-Kelaxoy'e, Kelaxoy'dan-Ağrı Dağı'na posta ile talimat ve tebliğler geliyordu. Ağrı'da ki direniş merkezi de bu talimat ve tebliğleri değerlendirip şubelere dağıtıyordu.

Teşkilatlarımızı oluşturmaya başladık. Qotıl deresi. Çaldı-ran, Ağrı, Erciş, Doğubeyazıt'ta şubeler açtık. Bütün şubelerimiz çalışıyordu.

Sedat ulugana pek çok kaynak ve kişinin anlatımlarına dayanarak bu çalışmaları şu şekilde aktarıyor. "Bekirê Qulîxan 1926 sürgününden kurtulmak için Reşê Silo ile birlikte Zilan dağlarına çıkmıştı. O dağ senin bu dağ benim adamlarıyla birlikte dolaşıyorlardı. Peşlerinde de askerler. Kâh Çilkanî yaylasında kâh Qeşqedağ dağında konaklıyorlar, iki gün önce duymuştu Nadir ile Mehmet Bey'in Gelîyê Zilan'a gelip bir iki gün kaldıktan sonra Ağrıya geçtiklerini. Bir gece Çakırbeg'e iner Reşo. Ahmet Ağa'nın evine misafir olur, Ahmet Ağa Nadir Bey'in mesajını iletir: "Nadir Bey sana selam söyledi, yakında Gelîyê Zilan'a döneceğini bilmeni istedi. Bekirê Qulîxan Ağaya da söylesin dedi Hemoyîleri bir yoklasın biz dönünceye kadar. Ayrıca biz onları gelişmelerden haberdar ederiz."

Reşo mesajı almıştı. Zaman kaybetmeden Bekirê Qulîxan'ı buldu. Ahmet Ağa'nın söylediklerini aynen aktardı. İkisinin de heyecanları gözlerinden okunuyordu.

Üç gün sonra Ahmet Ağa ikisini tekrar Çakirbeg'e çağırdı: "Ağrı genelkurmayı ikinizi adamlarınızla birlikte direniş merkezine çağırıyor" bu çağrı üzerine ikisi de adamlarını yanlarına alarak Ağrı Dağı'na direniş komitesinin karargâhına giderler Zilan'ın Doğançi köyünden Seyid Resul ve kardeşi Seyid Abdülvahap da İzmir'deki sürgün yerlerinden kaçıp Ağrı'ya, İsyan'a katılmaya gelmişlerdir. İhsan Nuri Paşa'nın tabiriyle Erciş grubu burada hazır bulunuyordu".

Sedat Ulugana şu şekilde sürdürüyor; "Hüseyin Paşa'nın oğlu Nadir ile Mehmet ve Emin Paşa'nın oğullarından Ömer ve Burhan İran'a geçip Yekmal köyünde kalan Ûsivê Evdal ile görüşürler. Burada iki ay boyunca Zilan isyanının lojistik hazırlığını yaparlar. Zilan 'a dönen diğer kadrolar da etkin oldukları aşiretler nezdinde çalışmalarını yürütürler. İlk iş olarak Erciş'te Xoybun'un bir bürosunu açarlar. (Erciş'te şimdiki Çapa Tıp Hastanesi'nin arkasındaki bir dükkân) Seyid Resul Xoybun'un Erciş temsilcisi seçilir.

Ûsivê Mero da birkaç gün sonra üç yüz koyun sekiz katır yükü erzakla Gürgus (gürbüz) köyü üzerinden Gelîyê Zilan'a geçer.

1929 sonbaharında Nadir ve Mehmet Beyler, emin Paşanın oğulları ve Ûsivê Evdal Yekmal köyünden İran sınırını geçip Zilan bölgesine gelirler. Burada tekrar birleşen önder kadrolar, köylere yayılıp hazırlık çalışmalarını yürütürler, Nadir Bey Cergeşin'de (Derimevi)) Mero Ağa'nın oğlu (Ûsivê Mero'nun abisi) şükrü Ağa ile görüşür. Hüseyin Paşa ile mala Birê Nisê'nin dostlukları çok eskiye dayanıyordu. Hamidiye Alaylarında Ozmanê Biro Hüseyin Paşan'ın silah arkadaşıydı. Hamidiye alaylarında yüzbaşıydı. Nadir Bey Mala Birê Nisê ailesinin konumunu iyi biliyordu. Onların isyana katılması Bekirîlerin desteğini almak için çok önemliydi. Bekirîlerden Mala Kalê'nin desteği Reşê Silo'nun etkisiyle zaten alınmıştı, ama mala Birê Nisê, Mala Kalê kadar derli toplu değillerdi, çok kalabalıktılar, Ermenilerden kalan Akçıra(Arçira) köyünü de Hüseyin Paşa Şükrü Ağa'nın kardeşi Ûsivê Mero'ya vermişti, Mala Birê Nisê ailesinin bir bölümü de bu köyde yaşıyorlardı. Ama iki kardeşin arası açıktı, bu da Kürt birliği açısından sakıncalı bir durumdu, Nadir Bey iki kardeşi barıştırır ve ikiside çalışmalara katılırlar."

Türkiye İran'a çalışmalarımızla ilgili ihtar verip, bize karşı önlem alınmasını istedi. İran Usıb Ağa 'yi yakalamak için defalarca asker gönderdiyse de başaramadı.

Nadir Bey'le, bu köyde evlenen Usıbe Evdal Ağa'nin yeğeni Zerif Hanım bu konuda şunları anlatıyor.

"Bütün Mala Şero direnişçileri, amcam Usıb Aga'nın evine gelip toplandılar. Hüseyin Paşa'nın oğulları; Nadir, Mehmet, Emin Paşa'nın kardeşi Abdullah bey (Edo'ye Hesen Ağa), Emin Paşa'nın oğulları; Ömer, Burhan, îbrahim, Osman, Bekir, Hüseyin Paşanın yeğeni Kamil 'ê Eli Beg'ê, İsmail'ê Eli Beg'ê (Medeni'yi öldüren Mehmet'in babası) ve beraberlerinde ki yaklaşık 40 hayderanlı savaşçı Usıb Ağa'nın köyü Zeve'deydiler. Direnişçilerin her tür ihtiyaçları Amcam Usıb Bey tarafından karşılanmaktaydı. Çaldıran'a yakın olan İran'ın bu hudut köyünden başka, Yekmal ve Nawon köyleri 'de amcam Usıb Bey'in mahiyetindeydi.

Emin Paşa'nın oğlu Burhan, komitedeydi. Komite'den direnişçilere para yardımı da geliyordu. Hoybun'un tüm talimat ve tamimleri buraya gelir, tüm harekât planları burada yapılıyordu. Direnişçiler çatışmalara buradan giderlerdi."

Daha sonra Nadir Bey; Bir yıl önce şehit edilen Yusuf, Afit, Süleyman ve Gefo'nun saklandıkları yeri ihbar edip, kendiside saldırıya katılan Milis Mıhemede Haci Ali'nin Aktepe köyünde olduğu haberini alır. Nadir bey" in üstünde bir subay elbisesi vardır. Kendisini yüzbaşı olarak tanıtıp, Mehmet ê Haci Eli'nin bulunduğu evin kapısında kendisine seslenerek dışarı çıkmasını söyler. Yüzbaşının kapısına gelmesinin heyecanıyla dışarı fırlayan Milis'i öldürmek için silahlarına Davranan yanındakilere müdahale eden Nadir Bey, onunla hesabı olan benim kimse karışmasın diyip müdahale eder. Tüfeği milisin ağzında dayayıp ateş eder. Silah sesinden ürken at Nadir Beyle birlikte kışlık buğdayların muhafazası için açılan kuyuya düşer. Daha sonra kuyudan güçlükle çıkan Nadir Bey, Milisin öldüğünü sanıp yola devam eder. Oysa milisin ağzına sıkılan kurşun yanağından çıkmış ve sadece yaralanmıştır. Sağ olduğu sürece yamalı yanağı ihanetinin kanıtı olarak kaldı.

Sedat Ulugana Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı adlı kitabında bu kouyla ilgili şunları yazmaktadır; "Bunu haber alan Ûsivê Mero, Şebabê Misto, Bekirê Qulîxan (grubunda isyanın önde gelenlerinden Şeyh Cüneyt de vardır) ve Ûsivê Mamê çeteleriyle birlikte Nadir Bey'in yardımına koşarlar. Müfrezelerin etrafında çember kurarak ateş altına alırlar. Çatışmalar tam üç gün sürer, 3. günün sonunda çok az asker kurtulabilmiştir, Nadir Bey kuşatmadan kurtulduktan sonra bu isyancılarla birlikte tekrar Zilan'a geçer. Milislere ve çevre köylerdeki devletle işbirliği halinde olan Kürtlere ait üç bin koyunu da kendileriyle birlikte götürürler"

Onlar direnişe yeni başlıyorlardı. Ama onlardan önce birileri direnişi başlatmış ve sürdürmekteydiler

AĞRI DİRENİŞİ NASIL ORTAYA ÇIKTI

Broyê Hekê Telliyê, Celeli Aşiretinin, Hesesori koluna mensuptu. Ağrı'nın eteklerinde oturan Bro, Birici Dünya savaşında pek çok aşiret reisi gibi, Osmanlı'dan yana Ruslara karşı savaştı. Bu tercihinde müslüman olması en büyük faktördü. Ruslar, kendilerinden yana olması için Bro'ya çeşitli rüşvetler teklif ettiler fakat Bro'yu etkileyemediler."...Birinci Dünya Savası sırasında, Bro'ye Heski de bölgedeki Kürtlerin Ermenistan içinde kalmalarını istemedi. Ruslar ve Ermenilere karsı savaştı. Bolşevikler, Rusya'da iktidara geldikten sonra,, askerlerini savaş öncesi sınırlarına çekti. Ermenistan'da ise, Bolşevikler henüz iktidara gelmemişti. Bundan yararlanmak isteyen Ermeniler, Rusların çekildiği alanlara girmek istedi, Nitekim bazı yerlere girdiler. Bu durum yeni gelişmelere neden oldu. Bazı aşiretler Ermeniler'e karşı geldi. Bro'ye Heski'de Ermenilere karsı çarpıştı. Hatta Osmanlı askerleri Ağrı'ya geldiğinde, onları, evinçle karşıladı."

Bro'ye Heski'nin bu yaklaşımı, menfaati gereğiydi. O güne kadar Osmanlı Devlet sistemi içinde Ermenilere karşı imtiyazlı bir konumları vardı. Şimdi ise, Ermenilerin etkin oldukları bir devlet için, Müslüman Osmanlıya karşı Ermenilerden yana tavır koymadı. Zaten bu olguyu Osmanlılar da gördüğünden "Kürdistan Ermenistan olacak" sloganını Kürt aşiretlerini yanlarına çekmekte kullandı. Başarılı da oldular. Bro, savaş sonrası Ağrı'ya yerleşti. Ticaretle uğraşmaya başladı. Çıkarları, özellikle de rus ve Ermenilere karşı savaşması, onu Türk Devleti ile "daha iyi ilişkiler" içerisine sürükledi. Şeyh Said isyanında sessiz kaldı. Yenilgi sonrası, Şeyh Said'in oğlu ve bazı aşiret liderleri İran'a gitmek istediklerinde Bro'da direnişçileri yakalamaya çalıştı, ama başaramadı. Ali Rıza ve adamları, İran'a geçti. Bro'ye Heske, Türklere yardım etti. Fakat yinede huzursuzdu. Bir süre sonra,

her zaman olduğu gibi yine sürgün politikası gündeme geldi. Bro'ya ilişkin de söylentiler çıktı. Ancak Bro, kendinden emindi. Çünkü o, devlete yardımcı olmuştu. "Ben devlete çok büyük yardımlarda bulundum. Bu günde dükkânımla uğraşıyorum ve devletin dostuyum" dedi. Fakat yanıldı.

"(İhsan Nuri bu olayı şöyle anlatıyor) düşünemiyordu ki, Türklerin gözünde, bir Kürt ister hizmetkâr ister asi olsun yinede Kürttür.1926 yılının ilk. Ayları ve kısın sonlarına doğru bir gün şafakla beraber, Bro'nun Ağrı'daki çiftlik köyünde bulunan karısı ve çocukları daha yeni uykudan uyanmış ve sürüleri göndermekle uğraşırken, 20 Türk süvarisi köye girdi. Bro Heske'yi soruyorlardı. Bundan sonraki gelişmeleri, Bro bana şöyle anlatıyordu;

"Ben Beyazıt'taki evimde çayımı içiriyordum ki, Ağrı 'dan gelen küçük oğlum

İlhami telaşla bana" şafakla, bir subay ve 20 Türk süvarisi köye geldiler, seni soruyorlardı. Anam subaya senin köyde olmadığını söyledi. Hizmetkârımız, senin atını alacaklarını düşünerek atına atladığı gibi atı sürdü. Süvarilerin bir kısmı da onun peşine düştü. Ben hemen yola düştüm. Bir süre sonra da bir kaç el tüfek sesi geldi, fakat o tüfek seslerinin ne olduğunu anlayamadım. Çabuk köye dön! Bende kısa yoldan geleceğim. Tüfeğimi ve fişekliğimi çayın kenarına getir!" dedim.

O gittikten sonra, bende evden çıktım. Caminin önünde du-rup, yönümü kıbleye çevirip "Allah'ım sen biliyorsun ki ben devlete hiç bir kötülük yapmadım. Şimdi de Beyazıt'ta olduğum halde, beni de sürmek için köyde arıyorlar. Allah'ım yeter ki, tüfeğimi bana kavuştur. Sonra da ne olursa olsun" diyerek Allah'a yalvardım. Ardından dükkânımın önünden geçerek şehirden çıktım Qotis üzerinden giderek, çayın kenarına vardım. Sürülerim çayın kenarında idi. Çobana meseleyi sorunca o; "köye askerler geldi seni bulamayınca, bir kaç tanesi senin atının peşine düştüler. Çepê Kunbet köyü yakınlarında, Keskoi'lerden bir kaç kaçağa rastlamışlar. Aralarında çıkan çatışmada bir asker yaralanmış" dedi. Çoban tüfeğimi getirerek, süvarilerin yaralıyı benim evime bırakıp, gittiklerini söyledi. Köye giderek, yaralıyı iki Kürt ile birlikte, Beyazıt'ta gönderdim."

Bro kaçtı ve isyan başlattı. Şeyh said İsyanıdan kaçan; ferzende, Cewreş vb. kişilerle, Bro gibi sürün edilmekten kaçan, daha sonra da, sürgün edildikleri yerlerden kaçanların katılmasıyla Bro'nun etrafında önemli bir güç oluştu. Aşiretlerin de bu gelişmelerden etkilenebileceğini düşünen T.C. yetkilileri, ciddi olabileceği endişesi ile Bro'yla anlaş-

ma yoluna gitmek istedi. Ağrı İsyanında güç dengesi devletten yana olmakla beraber. İngilizlerin direnişi destekleyebilecekleri endişesi, T.C.yi Direnişi çeşitli yöntemlerle bir an önce bitirme düşüncesine itti Bu nedenle Bro ile görüşerek direnişi bastırmayı düşündüler."Bu nedenle Bro'ye Heskê ile Türk Kumandanı, Hellas köyünde görüştü. Bro'ye Heskê tatlı-sert konuşmalara kanmadı. İki taraf arasında antlaşma sağlanamayınca, Türk askerleri Ağrı Dağı'nın eteklerinde çadır kurarak fırsat kollamaya başladı. Bir gece ansızın Bro'nun bulunduğu yeri sarıp top, tüfek ve mitralyözlerle saldırdılar. Bro 'nün yanında çok az kişi vardı. Buna rağmen Türk askerleri başarısız kaldı. Top ve mitralyözler Bro ve adamlarının eline geçti. Aldıkları esirleri ise saldılar.1926 yılında ki bu olaylar, çevrede yankı buldu. Şemkan Aşireti'nin Reisi Temıre Semki ve kardeşi Çerxo, Sakan Aşireti'nin Reisi Şeyh Abdulkadir, İzmir'de sürgünden kaçarak Ağrı 'ya geldi ve Bro'ya katıldı. Direnişçiler güçlendikçe, çevrelerini Türk otorite-sinden temizlemeye çalıştı. Bro ve etrafındakiler. Ağrı'yı ele geçirmek için, bir gece ansızın baskın düzenledi. Fakat içeriden yardım görmedikleri için başarılı olmadılar. Olaylar sürüyor, ama herhangi bir ciddi gelişme henüz sağlanamamıştı.

Kendini koruma-savunma ön plandaydı, kişileri bu gelişme içerisinde tutan, kişisel çıkarları ve öte yandan devletin sürgün yasasıydı. Bu arada Bro, küçük karısını kurtarmak için Ağrı'ya gizlice girdi ve başarılı da oldu."

ÇARPIŞMALAR BÜYÜYOR

Reşat Hallı, (Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, 1924–1938) adlı kitabında, isyancılarla Türk Ordu birlikleri arasındaki ilk çatışmaların, 16 Mayıs 1926'da meydana geldiğini yazıyor. Kay-nakta verilen bilgiye göre, bir grup kürt. Kalecik köyünden hayvan çaldı. Harekete geçen asker, Ağrı Dağı'ndaki Demirkapı bölgesin-de, Kürt birlikleriyle çatışmaya girdi ve 28.

Alay çatışmada yenilgiye uğradı. T.C. Bir yanlış anlamaya sebebiyet verilmemesi için, Harekâtta başlanmadan önce İran'a, harekâtın kendilerine karşı yapılmadığının bildirildiğini.

İran'ın da, bu bilgiyi direnişçilere sızdırdığını yenilginin bundan kaynaklandığını iddia etti. Ayrıca, bazı milisler Bro adına çalışarak "ihanet" etmişlerdi. Yenilgi nedenleri arasında, harekâtın yeterince düzenli organize edilmeyişi ve Alay Komutanları'nın hataları da sıralanıyordu. Nitekim Alay Komutanı görevinden alındı. Yargılanmak üzere Sarıkamış'a gönderildi. Bu çatışmalar esnasında, iki top ve çeşitli eşya Bro'nun eline geçti. Bu olaydan sonra; 3. Ordu Müfettişliği yeni bir plan yaptı. Plan 13 Haziran 1926'da Genelkurmaya sunuldu. Poti, Ağıl, Demirkapı, Serdarbulak, Bulambaşı, Küçük Ağrı ve Dere doğrultusunda, 1150 direnişçi bulunduğu saptandı. 9. Tümen'e bağlı birlikler, 15 Haziran 1926'da, Zengezor'un doğusunda harekete geçerek şıhlı, Celal, çevirme üzerinden Ağrı Dağı'nın etekleri boyunca ilerledi. Bu birliklerle Bro'nün 20–25 kişilik grubu arasında, 16 Haziran'da çarpışma başladı. Türk askerleri bu çarpışmalar sıra-sında, bazı tepeleri ele geçirdi. Ancak Tugay, 16–17 Haziran gecesi Kürt savaşçıların baskınına uğradı. Çatışmalar uzadı. Bîr kısım savaşçı. İran Kürdistan'ına geçmek zorunda kaldı.Türk yetkilileri bu tedip girişiminden sonra, direnişçileri dağıttıkları kanısına varıp, askerlerini tekrar Doğubeyazıt'a çekti.25 Ağustos 1927'de, 3.Ordu Müfettişliği Haziran ayında yapılan tedibi yeterli bulmadığından yeni bir harekat planı yaparak, Genelkurmay'ın onayını istedi.

Bu Plan özetle şöyleydi;

"Ağrı Dağı asilerinin tedîbatı için bir taarruz hareketi hazırlanmaktadır. Şimdiye kadar alınan bilgiler ve yapılan ke-şiflere göre, burada en çok 300 çadır vardır. Bu miktara göre, eli silah tutan asi miktarının 800 kadar olduğu kabul edilmektedir. Hareketin sürat ve güvenlikle yapılabilmesi için 9.Kolordu Kars'taki 29.Alay ile 9. Tümen Komutanı'nın da Ağrı bölgesine alınmasına lüzum göstermekte ve bu husus Ordu Müfettişliğince 'de uygun görülmektedir.

İranlıların Ağrı asîlerini teşvik ettiğine dair bazı haberler olduğu için asilerin tedip sonrasında, geçen sene meydana gelen 1. Ağrı Ayaklanması'nda olduğu gibi yine İran'a kaçmaları muhakkak olduğundan, bu hususun lehte temini bakımından İran Hükümetiyle gerekli siyasi ilişkilerin sağlanmasına lüzum vardır."

Genelkurmay planı onayladı. Yeni bir harekat için hazırlıklar yapıldı. Çeşitli illerden birlikler toplandı. Kürt savaşçıların İran'a geçmelerini engellemek için tedbirler alındı. Türk savaş uçakları da harekata katıldı. Keşif uçuşları yapıldı. Demirkapı, Gevgeve ve Biçare civarlarında, halkın İran'a doğru kaçtığı, uçak-lardan aşağı atılan raporlar aracılığıyla bildirildi. Halkın kaçmasını engellemek, önünü kesmek için birlikler kaydırıldı. 15 Eylül'de Gürbulak civarında, kaçan halka ateş açıldı. Çok sayıda kişi öldü. Askerlerde zaman zaman baskına uğradı. 16 Eylül'de 29. Alay'a yapılan baskından sonra, hayvanlarının tamamı ile 5 subay esir alındı. Askeri güçlerin saldırılarıyla çoğu sivil halktan, 120'den fazla insan öldürüldü. 200'den fazlası yaralandı. Ayrıca köylülerin 5 binden fazla hayvanına el kondu.

29. Alay komutanı ile Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuri ve beş er, ya kaçarak yâda direnişçilerce salıverilerek birliklerine döndü. Direnişçilerin elinde 17 er bulunduğunu söylediler. Reşat Halı'nın, Ordu güçlerinin kaybını az göstermek için yazmadığı rakamlar gerçeği gizleyemiyordu. Çünkü birkaç paragraf sonra, 29. Alayın hemen hemen sıfırdan başlanarak yeniden düzenlendiğini itiraf ediyor. Anlaşılıyor ki 29. Alay büyük kayba uğramıştı.

II. Ağrı tedibi, iki tümenle yapıldı. Buna rağmen başarılı olamadılar. Geri çekildikten sonra, savaşçılar yine çalışmalarına devam etti. Şubat 1928'te, Van'daki yetkililer ve 9. Kolordu Komutanlığı, Genelkurmaya verdikleri raporlarda savaşçıların bulundukları yerler, yaptıkları eylemler ve onlara katılan aşiretler hakkında bilgi verdi. Kış dolayısıyla, yeni bir tedip yapılamadı. Fakat T.C., Kürt-Ermeni işbirliği kapsamında, direnişçilerin İran'dan alabilecekleri yardımlardan çekiniyordu. Savaşçılar bu arada, denetledikleri alanlara Kürt bayrağı çekti. Bildiri ve broşürler dağıttı. Alt-üst örgüt hiyerarşisini oluşturmaya gittiler. Bütün bu gelişmeler, devletçe izlendi. Yalnız şiddet yoluyla, Kürt direnişinin durdurulamayacağına inanılır oldu. Başka tedbirlere de başvurulmasının uygun olacağı düşüncesi pekişti.

"Kaçan Kürt reislerinin, eski aşiretlerinin başına geçerek bunları ayaklandırmaları ve bütün Kürtlerin birlik halinde hareket etmeleri ihtimali oldukça zayıftı. Bu iyimser düşünüşün nedeni ise, aşiretler arasındaki soğukluk, beylerle bunlara bağlı olanlar arasında eski

ilişkilerin bir derece gevşemiş olması ve hatta bazen bir aşiretin kolları arasında beylerin engel olmayacakları derecede kavgaların çıkması idi. "

Reşat Hallı'nın bu yorumuna, o yıllarda ki Türk yöneticileri de katılıyordu."Kürtler birleşemez."anlayışı, başta aşiret yapısının güçlü varlığından kaynaklanıyordu. Bu durum Türk yetkililerin, moral ve başarı şansını arttırıyordu. 9. kolordu Komutanı, bölgesindeki olaylar nedeniyle iyi bir istihbarat örgütü oluşturmaya çalıştı. Bu haber alma örgütü, söyle belgeleniyordu.

"Kürtlerin durumu ve haydutların hareketlerine dair çabuk bilgi edinecek, propagandanın ve özellikle silah kaçakçılığının önüne geçecek ve alınan haberleri çabucak merkeze ulaştıracak kişiler ve gereçlerden kurulmuş olmalıydı. Oysa bu bölge halkı çoğunlukla Kürt olup haydutlara karsı olsala da, bazen milliyet nedeni, bazen de korktukları için yataklık etmekten kendilerini alamamaları veya hiç olmazsa gelip geçtiklerini veyahut da geç haber vermekte idiler."

9. Kolordu Komutanlığı, kendilerine, savaşçılara yataklık edenlerin köylerinin tahrip edilmesi veya yakılması yetkisinin de verilmesini istedi. Genelkurmay, istenilen yetkiyi ve uygun önlemleri onayladı. Böylece, Karaköse Takip Bölgesi Komutanlığı, 1 Ekim 1928'de oluşturulmaya başlandı. 9. Tümen Komutanı Albay Galip komutanlığa atandı.Gelişmeler bu şekilde sürerken İhsan Nuri Ağrı'ya gelir.

SİYASİ ÖNDER İHSAN NURİ

Anılarında kendisi için şunları söylüyor.

"İhsan Nuri, Hesenanaların eski reisi Merhum Fettullah Bey'in oğlu SEVDİN BEY dayılarından TELLO BEY ile ve yirmi kadar Hesenanlı ve bir kaç Heyderanlı süvari ile birlikte, sınır boylarındaki kürtlerin durumlarını, yerinde görüp, öğrenmek amacı ile Hayderan ve Hesenanların bölgelerine gitmişti. Hınıs yakınlarında Türklerin Ağrı Dağı üzerine ordu gönderdiklerini duyunca, hemen geri dönerek Ağrı'ya yetişti. İhsan Nuri Bitlis Kürtlerinden ve Cebran aşiretindendi. (M.KALMAN Ağrı direnişi s.49) ihsan Nuri, Eli Quli'nin oğlu olarak, 1893'de Bitlis'te doğdu. Türk ordusundaki Kürt asıllı subaylardan birisi

olan ihsan Nuri, dört yıl önce Beyazıt'ta, Türk-İran sınır kuvvetleri komutanıydı. Ağrı bölgesini iyi tanı-yordu. Şimdi de, Kürt ulusunun ulusal haklarının korunması ve Kürdistan'da Türk hâkimiyetinin kaldırılmasına çalışıyordu. İhsan Nuri 1919 yılında, başkent İstanbul'daki, Garnizon Subayları Temsilcileri Kurulunun reisiydi. M. Kemal Paşaya yardım etmek amacıyla, subaylar kurulunun da onayı ile bir alaydan oluşan kuvvetle, Ferit Paşa

Hükümeti 'ne isyan ederek hükümetin düşüşünü hızlandırmıştı. Çünkü Ferit Paşa, Anadolu'daki Milli Kuvvetlerin düşmanıydı, İhsan Nuri, ordu içerisinde çeşitli önemli işlerde yapmıştı. Iğdır ve Siirt tümenlerinde savaş üzerine konferanslar vermişti. Bunlardan dolayı ismi ordu içerisinde duyulmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, yeni devletin, Kürtlere verdiği özgürlük vaatlerine sırt çevirdiğini görünce " KOMİTEYE (LIQABO) SERBIXAYE KURDISTAN " (Kürdistan özgürlük komitesi)'ne girdi. Bu komite cebranlı

Halit Bey'in (Xalit Bege Cibrani) önderliğinde, Erzurum şehrinde illegal olarak kurulmuştur. 1924 yılında (K.ö.K'ün direktifleriyle) İhsan Nuri, Irak sınırı yakınlarında olan Beytüşebap da, Türk ordusundaki kürt asıllı dört subay. Rasim, Tevfik, Hurşit ve Ali Rıza Bey ile birlikte Kürdistan'ın bağımsızlığı için isyan etti. Fakat isyan yenilgiye uğradı. Ali Rıza Bey esir düştü. Bu nedenlerden dolayı, İhsan Nuri'nin Ağrı'da olduğunun du-yulması Türk devletine çok ağır geldi. İhsan Nuri, kürt gençleri arasında askeri birlikler oluş-turmuş, Ağrı'nın tepelerine Kürdistan Bağımsızlık Bayrağını çek-mişti. Türk kuvvetleri yenilgiye uğrayıp, Beyazıt'a doğru çekilirken terk ettikleri yerlere kürt bayrağı dikiyordu.

Devlet yetkilileri; direnişçileri vazgeçirmek ve direniş merkezini dağıtmak için gerek kendileri ve gerekse direnişçilerle ilişkisi olan insanlara yazdırdıkları mektuplardan bir sonuç alamadılar. Çünkü kendilerini direnişe götüren tüm uygulamalar hala yürürlükteydi.

Bu çabalardan bir sonuç alınmayınca, 9 Mayıs 1928'de TBMM tarafından bir af yasası çıkarıldı. Şüphesiz af yasasının amacı bir yanlıştan dönmekten ziyade. Ağrı Direnişinin dahada büyüyüp yayılmasını engellemekti. Çünkü devletin, Kürt halkını harekete geçirebilecek

nüfuslu ailelerini sürgünle, yerlerinden, yurtlarından çok uzaktaki Batı Anadolu'ya, ailelerini bile parçalayarak iskana tabi tutup asimile etme, kalanları da harekete geçirecek iradeden yoksun bırakma planı ters tepmişti.Bu uygulamaya karşı çıkan Brahim Ağa'nın başlattığı direniş, daha önce, Şeyh Said direnişinin bastırılması neticesi Ağrı'ya sığınan savaşçılarla ve sürgün edildikleri Batı Anadolu şehirlerinden firar edip direnişe katılanlarla gün geçtikçe büyümekteydi. Hayderan Aşiret Reisi Kör Hüseyin Paşa bu kanundan bir ay önce Mutki Aşireti Reisi Hacı Musa Bey'le beraber Kayseri 'den firar edip Suriye'ye geçmişti. Yine Şemkan Aşireti'nin Reisi Temere şemki ve kardeşi çerxo. Sakan Aşireti'nin Reisi Şeyh Abdulkadir Ağrı da Bro'ya katılmışlardı. Bunlara ilaveten de Türk ordusunda görev yapmış bölgeyi ve Türk Ordusu'nu iyi bilen Yüzbaşı İhsan Nuri'nin de direnişe katılımı T.C.'yi ciddi bir şekilde endişelendirmişti.

Af kanununu Doğu Vilayetleri Genel Müfettişi İbrahim Tali Bey, halka şu şekilde açıkladı:

"Saygıdeğer Vatandaşlar,

Bölge sakinlerinin birbirlerinin şerefine, malına ve hayatına bir helal getirmeksizin, huzur içinde kendi iş güçleriyle uğraşmaları ve böylece evlerinde mutluluk ve refah içinde yaşamaları için Türkiye Cumhuriyeti, cehalet ve safdil liligin kurbanlarına evlerine dönme ve sakin ve verimli bir yaşam sürme fırsatını tanıma âlicenaplığını göstermiştir. Batı

Vilayetlerine nakledilmiş olan kişiler evlerine dönmüştür. Bu kişiler vatandaşlık görevlerini yerine getirerek bütün sivil hak ve özgürlüklerden barışçı bir şekilde yararlanmaya devam etmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti, 9 Mayıs 1928 tarihinde ilan edilen kanunla bu bölgelerdeki sıkıyönetim dönemi boyunca girişilen zararlı eylemlerin sorumlularına karşı kovuşturmaları sürdürmeme kararı vermiştir. Ve dileyen suçlular şu anda vatandaşlıklarından doğan bütün hak ve özgürlüklerden istifade etmekte ve serbest bir biçimde yaşamaktadırlar.

Cumhuriyet Hükümeti, 9 Mayıs 1928 tarihinde ilan ettiği kanunun kapsamını daha da genişleterek, 30 Mayıs 1928 tarihine kadar gir-

işilmiş tüm zararlı eylemlerin af dileyerek yetkili makamlara teslim olan sorumlularına karşı her türlü kovuşturmayı durduran başka bir kanun daha yayımlamıştır. Bu kanunla Hükümetimiz vatanın bütün çocuklarına karşı beslediği sonsuz ilgi ve âlicenaplığı kanıtlamak istemiştir.

"Sevgili Vatandaşlar!

Tüm bu zararlı eylemlerin affı için hükümetin tanıdığı süre 14 Mayıs 1928 tarihinden itibaren üç aydır. Bu açıklamamla henüz yetkili makamlara teslim olmamış vatandaşlarımı, kendilerini bekleyen ailelerine, karıları ve çocuklarına kavuşmak ve sakin bir yaşam için acele etmeye davet ederim..Hükümetin emirlerine uyan hiç kimsenin haksız bir şekilde tutuklanmayacağına, hapse atılmayacağına, ya da olur olmaz şekilde cezalandırılmayacağına herkesin, kesin olarak inanması önemlidir. Ancak sununda bilinmesi lazımdır ki, kanunlara en ufak bir itaatsizlikten doğacak ceza daha önce işlenmiş ve affedilmiş suçlarda dikkate alınarak arttırılacaktır. Bütün vatandaşlarım nüfus idarelerinin kayıt kütüklerindeki durumlarını normalleştirmek için yetkili makamlara başvurarak Hükümeti-mizin âlicenaplığının bu yeni kanıtından yararlanmakta acele etmelidir. Mahkemeler veya sorgu hakimliklerinde incelenmekte olan dosyaları kapatılmalı ve diğer vatandaşların arasında alnı açık bir şekilde şerefle yasayabilmeleri ve itibarlarının tamamen iade edebilmesi için gerekli formaliteler yerine getirilmelidir.Bir kimsenin kendi yaşamını mahvederek, yuvasını yıkarak kazanacağı hiçbir şey yoktur. Bu tür eylemler cesur ve yiğit kişilere yakışmaz. Bütün Türk vatandaşlarının görevi, vatanına ve Türk milletine faydalı hizmetler göstererek ailesine ve çocuklarına onurlu ve saygıdeğer bir aile reisine yaraşır bir isim bırakmaktır.

Bu nedenle, çıkarcı bireylerin entrikalarına alet olmak yerine, zenginleşmeye, ekin alanları ve evler edinmeye, ailenizi ve çocuklarınızı mutluluk ve refah içinde yaşatmaya çalışın. Bir insanın bu dünyada gerçekleştirebileceği en onurlu faaliyet var olanı yıkmak değil, var olmayanı yaratmak ve yükseltmektir."

Genel Müfettiş İbrahim Tali

Bu af yasasına karşı Hoybun cemiyeti aşağıda anlatıldığı gibi bildirilerle yoğun bir şekilde karşı koydu. Ağrı Direnişi de artık yalnızca sürgün politikasına karşı direnişten çıkmış ve politize bir harekete dönüşmüştü. Direnişçilerin istemleri yalnızca sürgünün durdurulmasıyla sınırlı değil, Türkiye Kürdistanı'nın bağımsızlığını amaçlayan taleplere dönüşmüştü. Uygulamada da Af yasasında belirtilenlerle uyuşmayan gelişmeler olmaktaydı.

Af kanunu genel de direnişçileri etkilememekle beraber, bazı kişiler aftan faydalanmak istediler. Bunlardan biride. Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'dır. Ali Rıza afla Irak'tan Türkiye'ye döner ve tutuklanır. Kardeşi Selahattin'de aynı akıbete uğrar. Bu durum affa inananları hüsrana uğratır. Affın yalnızca, direnişi kırmak için düşünüldüğünü gösterir.

"Hoybun" broşüründe Kürtlere şu uyarılarda bulunmaktaydı.

"Kürt ulusuna. Ey kürtler.' Türkiye'nin vaatlerine inanmayın.' (Beyte Rome tuneye!) atalarımızın bu sözünü unutmayınız. Türklerin affına inanarak onlara teslim olanlar şüphesiz yok edileceklerdir.

Bu broşürün bazı bölümleri şöyleydi;

"Ey Kürtler! Biliyorsunuz ki Türk Hükümeti Kürtler için son günler de sözüm ona bir af çıkarmıştır. Bu affı çıkarmakla Türk hükümetinin amacı, Türkiye sınırları dışında yasayan Kürt milliyetçileriyle, halen dağlarda isyan halinde olan içerideki Kürtleri hile ile ele geçirmektir. "Hoybun" Kürt örgütü bu kritik dönemde Kürt ulusuna bu konuda uyarıda bulunmayı kutsal görev sayar.

Her şeyden önce sunu söyleyelim ki, Türklerin ilan ettikleri bu af kesinlikle samimi ve gerçek bir af değildir. Türkler kendi kontrolleri dışında bulunmakta olan Kürtleri ülkeye getirerek tevkif etmek istiyor.

Çünkü

1- Türk hükümeti 'nin içeride isyan halinde olan Kürtlere kuvvet yoluyla boyun eğdirme ümidi yoktur, ülkenin dışında olan Kürtlerin ise, Türk hükümetinin sözüne güveni hiç yoktur. Geçen üç yıllık devre için de Türk hükümetinin güttüğü siyaset her ne kadar Kürt halkına çok pahalıya mal olduysa da bu siyaset aynı zamanda Türk devleti için daha

da büyük zararlara ve zorluklara mal olmuştur. Bunun için Türk hükümeti, Kürt isyancıları ve sınır dışındaki milliyetçi Kürtler sorununu kolay yollarla çözümlemeyi planlamaktadır. Bu çözüm yolu ise aftır. Şurası şüphesizdir ki, şayet bazı Kürtler bu affa inanıp teslim olurlarsa, mutlaka yok edileceklerdir.

2- Türkiye'de barış, kanun ve düzen mevcut değildir. Avrupa ve Amerika Türkiye'ye güvenmemekte, bu ülkelerin günlük basınları devamlı olarak Türkiye içindeki kargaşalıklardan ve Musatafa Kemal idaresinden hoşnut olmayan Kürtler'in isyan halinde oluşlarından ve bu hareketlerinde haklı olduklarını belirtmektedirler. Türkler, dünyaya Türkiye'nin barış içinde olduğunu göstermek ve batının güvenini kazanmak onlardan ekonomik yardım koparabilmek umuduyla bu affı gerekli bulmaktadır. Kısacası bu af sadece Türklerin çıkarları göz önüne alınarak planlanmış ve Kürtleri yeni bir tuzağa düşürme amacını gütmektedir.

3- Ulusumuzun üç yıl devam ettirdiği isyan ve gösterdiği kahramanlıkları sayesinde, bugün dünyanın her tarafında Kürtlerden bahsedilmekte, Türklerin canavarlıkları anlatılmakta ve bir Kürt Halkının varlığı kabul edilmekte ve bu halkın özgürlüğünü amaçladığı kavranılmaktadır. Türkler bu sahte af ile bir Kürt sorununun olmadığını dünyaya inandırmak istemektedirler. Ve eğer dışarıda bulunan kürtleri de geri getirebi-lirlerse, onlarıda yok edip artık dünya kamuoyunu bir Kürdis-tan'ın varolmadığına inandıracaklardır.

4- Türkler, yabancı devletler tarafından gelebilecek hücumlardan korkmakta ve herhangi bir savaş olduğunda, Kürtlerin bu fırsatı kullanarak kendi bağımsızlıklarını ilan etmelerinden endişelenmekte ve bunun için de şimdiden Kürt gücünü boğmak istemektedir,

5- "Hoybun" örgütü Türk hükümeti için büyük bir endişe teşkil etmektedir. Türk hükümetleri bundan önce de suikast ve hile yoluyla Kürt örgütlerin dağıtmışlardır, iste şimdide "Hoybun"u dağıtmak istiyorlar. Hâlbuki bütün Kürt Ulusu'da kendi öz örgütü olan "Hoybun" öncülüğünde bağımsızlığına kavusma isteğindedir. Bu nedenledir ki, Türk idaresinin en büyük arzusu "Hoybun"u dağıtmakdır. Af çıkarılmasının gerçek nedeni işte budur. Fakat gerçekte kürt "Hoybun" a sadık

kalacak ve Türk idarecilerinin riyakârlıklarına inanmayacaktır. Affın katliamı hedef tutan amacını açıklamak için korkunç bir gerçeği anlatalım: Biliyorsunuz ki, geçen kış çok sayıda Kürt sürgün edildi ve onların büyük bir kısmı yolda kırıldı. Şimdi yine kara kış ortasında sözüm ona affı uygulamak amacıyla bu zavallıları eski yerlerine götürmek için yola çıkarmışlardır. Oysa onlar, Türk idarecilerinin çıkardığı sahte af nedeniyle yol boyunca kırılıp yok olacaktır.

6- Türk hükümeti için her şeyden önce lider durumundaki kişiler önemlidir. Bundan dolayı bu kişileri aldatarak Kürt ulusunun "Başını kesmek" istemektedir.

7- Harput, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Urfa, Siverek ve Genç 'ten sürgün edilmiş olan yüz binlerce Kürtten, bugün ancak bir kaç yüz kişi hayatta kalabilmiştir. Bütün bunlardan görülüyor ki, Türk hükümeti, Kürt ulusuna af bağışlamamakta, tam aksine o, af yoluyla diğer Kürtlere yapıldığı gibi isyan eden Kürtleri öldürmek ve dış ülkelere kaçmış olanlarla lider durumunda olanları ele geçirmek istemektedir. Türkün affına inanılmamalıdır. Türk hükümeti bir taraftan af çıkarıp, diğer taraftan da Kürt halkını yok etmeye devam ederken, şimdide sözüm ona, Doğu Vilayetlerini düzene sokmak için İbrahim Tali isminde bir Genel Müfettiş göndermektedir. Hâlbuki Genel Müfettiş, katliamları daha hızlı ve daha sessizce devam ettirmek için bütün Kürdistan'da örfi idare ilan etmiştir. İhsan Nuri Paşa, 1929 yılında direnişçilerin genel durumunu söyle anlatıyor.

" Ağrı'daki askeri örgütlenme daha da geliştirildi. Ağrı'nın genç Peşmergeleri üniforma giydiler. Erlerin "kum" (kenarsız şapka)'larının önünde büyük ve küçük Ağrı'nın sembolü olan, metal bir arma vardı. Subaylar da ise. Ağrı yerine, Xoybun'un arması ve onun üstünde de, kendi rütbelerini belirleyen armalar bulunuyordu. Bu armada " Hançer, buğday başağı, kalem ve güneş " vardı.

FERZENDE BEY AĞRI'DA

İran Güçlerinin Kilisekent'teki saldırısından kurtulan Ferzende Bey ve diğer Hesenanlı savaşçılar da Ağrı'ya gelir ve direnişe katılırlar.

"Şeyh Said isyanında Malazgirt'i alan Hesenanlı Ferzende Bey, yanında bazı savaşçılarla birlikte Ağrı'ya geldi. Sıpki aşireti reisi Abdulmecit Bey'in Oğlu Halis Bey, Zırki aşiretinin reislerinden Ehmedê Hacı Bero ile sürgün yeri İzmir 'den kaçıp, gelen bazı şahıslar vardı.(ihsan Nuri)" Bunlarda Temerê Semki, Ağrı Jandarma Komutanlığına atandı. Tecil Kanunu'nun etkisini kırmak için Halis ve Ferzende Beyler görevlendirildi. Bazı yerlerde Sabotajlar yapmak, yolları kesmek ve böylece güçlü oldukları imajını vermek için harekete geçtiler. Halis Bey, 300 Türk askerini teslim aldı. Ayrıca Edo'yê Azizi ve Ferzende Bey de çevre yollarda çarpışmalarda bulundu. Direnişçilerin azimleri biraz daha arttı.

Ferzende Bey, Erzurum taraflarına giderek sabotajlarda bulundu. Esir aldıkları Türk subay eş ve çocuklarını salmaları, halk arasında hoşnutlukla karşılandı. Elo'yê Beso ise, beş kişilik gurubuyla Erzurum taraflarında yine sabotajlarda bulundu. Hatta Askerlerle çarpışarak bir kaç tanesini de öldürdü. Malazgirtli Tello ve Çavres'de Hasemlerden bir grup savaşçı. Muş yakınlarında bir dizi eylem gerçekleştirdi. Midyat, Mardin ve Şırnak'ta ise, Haverki aşireti reisi Haco Ağa faaliyet yürüttü. Direnişçilere, hiç bir yerden yardım gelmediğinden kendi güçlerine dayanarak savası yürütüyorlardı. Düzenli bir ordu karsısında yaptıkları ve yapacakları en önemli savaşım biçimi gerilla savaşıydı.

Gerilla ise savasını, düşmandan elde edilen araç, gereç ve silahlarla sürdürmeye çalışır.

"Bu nedenle Ağrı'yı düşmana teslim etmeden, çete savası ile Kürdistan'da devlet'in, Kürtler üzerindeki nüfusunu kırmak ve Kürtler arasında bağımsızlık düşüncesini egemen kılarak onları toplu bir ayaklanmaya, hazırlamaya çalışıyorduk. Bu taktik Hoybun merkezince tespit edilmişti. (İhsan Nuri)"

YENİ ÖNLEMLER ALINIYOR

28 Aralık 1929'da Bakanlar Kurulu Atatürk'ün başkanlığında Genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak ve 1.Gene l müfettiş ibrahim Tali'nin de katıldığı toplantıda. Haziran 1930 da Ağrı'ya yapılacak bastırma harekâtı kararlaştırılır.

Bu kararla ilgili Genel Kurmay Başkanlığı 9.Kol orduya aşağıdaki talimatı vermiştir.

"1930 senesinde Ağrı'ya yapılacak harekâta dair, 29 Aralık 1929 gün 8692 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı ayrıca yazılı olarak gönderilmiştir. Bu kararname gereğince, Bulakbası ile Şıhlı Köyü arasında asilerle meskûn (yerleşik) olan köyler ile sığınılan yerler işgal edilerek asiler geçim yüzünden yoksun bırakılacak ve bölge eşkıyadan temizlendikten sonra, bunlar Ağrı tepeleri hattına doğru takip edilerek işgal edilen bölgede garnizonlar inşa edilecek. Bunlardan yalnız seyyar jandarma kuvvetleri 1930–1931 kışını burada geçireceklerdir, işgal bölgesinde jandarma olayları için lazım olan yerlerde başka meskûn yer bırakılmayacaktır. Bu suretle iaşe ve iskân ihtiyacından tamamıyla yoksun olan asiler ya dağılacak veya İran'a sığınmaya mecbur olacaktır. Bu taktirde mesele İran'la halledilecektir. Harekâta 1930 senesi Haziranı'nın son haftasında ve hasat mevsiminden önce başlanılacaktır. Harekâta 9. Kolordu komutanı idare edecektir."

Harekâta bir seyyar Jandarma alayı, takviyeli süvari tümeni ile iki seyyar Jandarma ve tam teçhizatlı piyade alayı, bir topçu taburu ayrıca tümen ve kolorduya bağlı birliklerden oluşacak şekilde hazırlıklar yapılması istendi. Uçakların kul- lanılması da kararlaştırıldı, öncelikle yurtseverler Ağrı, Serdarbulak, Bulakbası, Beyazıt, Çengel geçidi şeklinde genişçe bir çembere alınacak, daha sonrada, çemberin daraltılmasıyla sonuç alınacaktı.

Genel Kurmayın verdiği emirden sonra, 9. Kolordunun görüşü alındı ve ardından, 11 Ocak 1930 da yeni bir emir yayımlandı.

"Etrafta ciddi bir tenkil (cezalandırma-katliam) harekâtı yapılacağı söylentisini yaymalı ve fakat gerçek maksadı kimseye belli etmemelidir. Bu arada asilerin Iğdır bölgesinden kaçmalarına mani olmak

üzere, Iğdır hudut taburu ile bu bölgede gözetleme tertibatı alınmalı ve mürettef 9. tümeni de topluca Ağrı güneyinde kullanılmalıdır. Bu suretle istenen görev, daha çok surat ve güvenle yapılabilir. Eşkıyanın uçaklarla takip ve tacizi (cezalandırma) devam etmelidir ve eskiya daima asker tarafından, bir baskına uğratılacakmış gibi propaganda yaparak güvensizlik içinde bırakılmalıdır. Eşkıyanın moralini yükseltecek en küçük bir başarısızlığa uğranmayacak ve işgal edilen yerleri terk etmek zorunluluğunda kalınmayacak şekilde harekâtın tertip ve idaresi gerekir"

9. Kolordu komutanlığının 18 Ocak 1930 daki planı ise Genel Kurmaydan biraz farklıydı. Genel Kurmay bu planı gözden geçirdi.

1. Genel müfettişlik, Ağrı direnişine yönelik askeri harekat hazırlıkları sırasında, bçlgede oluşacak, genel bir ayaklanma çıkması halinde neler yapılacağını da tartıştı. Genel müfettişlik 1 Şubat'ta 7. Kolordu komutanlığına yazdığı yazıda, İngiliz ajanlarının Kürt reis ve örgütlerini sınır boylarında kışkırtmada bulunduklarını belirterek, olası bir ayaklanma veya kargaşalık halinde süratle tam imha edici bir şekilde bastırılmasını, zayıf birliklerin kuvvetlendirilmesini istedi.

7. Kolordu'nun verdiği cevap söyle;

"Yeni celp eratı en erken Haziran sonunda muhasebe edebilecek duruma gelebileceğine ve bazı terhislerin yapılması dolayısı ile Mayıs ayındaki bir ayaklanmada, taburların mevcudu 250 tüfek olacaktır. Bu eratın yüzde otuzunu da yerli erler teşkil edecektir. Bu koşullar altında üstün asi kuvvetlerine karşı münferit (kısmi) zayıf ve garnizon bulundurmak savunmanın güvenliği bakımından olduğu kadar taarruz içinde kuvvet tasarruf etmek bakımından lazımdır."

Genel Kurmayın düşüncesi şöyleydi:

"Kürtlük ülküsünün mevcut olduğu muhakkak ise de, halen Kürt Bağımsızlığı, kişisel emellerini bu isim arkasında saklayan mahdut bir zümrenin, aynı zamanda bu bölgede siyasi emelleri bulunan yabancılara dayanarak ortaya attığı bir tehdit propagandasıdır. Senelerden beri kabile münaferetleri (çelişkileri) birbirilerinin can düşmanı olan muhtelif aşiretlerin, bu ülkü uğrunda birleşmelerine **ve bize** karsı muhtelif bir cephe arz etmelerine ve daha önce bu **bölgede çok**

zayıf ve hazırlıksız bulunduğumuz bir zamanda Şeyh Said ayaklanmasında bir sonuç elde edemediklerine göre halen doğuda çok kuvvetli ve hazırlıklı bulunduğumuz şu sırada yeniden geniş ölçüde ayaklanmalarına ihtimal verilmez. Ortaya atılan ayaklanma söylentileri gerçek bir ayaklanmanın hazırlığı olmaktan çok, bizi kuşkuya düşürmek ve lüzumsuz birçok tedbirler almaya sevk ederek maddeten ve manen yormak için düşmanlarımızın, hemen her sene tekrar ettikleri bir propagandadan ibarettir. Bu itibarla bu sene doğu havalisinde bir ayaklanma ihtimali yüzde yirmi raddesinde bile değildir. Bununla beraber yapılacak Ağrı harekatı dolayısıyla, doğuda siyasî emeller besleyen yabancıların dayanak noktalarını teşkil edecek olan Ağrı yuvasının bozulmamasını sağlamak gayesi ile bizi başka yerlerde meşkul etmek için muhtelif yerlerde şekavet olaylarının meydana geleceği ve bu şekavet atılımı zamanında yeteri kadar kuvvet ve şiddet ile bastırılmadığı takdirde bunun genişleyebileceğini de dikkate almak ihtiyaten uygundur. İlkbahar Ekim mevsimi olduğuna ve ayaklanması muhtemel bölge halkının en düşük yiyecek maddelerine ihtiyacı olacağına göre. Sonbaharda veya bizi daha fazla güçlüğe uğratmak için kışın meydana gelmesi daha çok muhtemeldir. Ve geçen senelerin tecrübeleri de bu görüşü doğrulayacak niteliktedir."

Genel Kurmay, ayaklanma çıkabilecek bölgelerde askerlerin nasıl hareket edeceklerine dair planlar yaptı. Van'da, Hakkâri'de, Siirt'te gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Ayrıca esas ve tali bölgelerin belirlenmesini, kuvvetlerin azar, azar değil, ayaklanma bölgesine takviye edilmiş bir alaydan az olmayacak şekilde gönderilmesini, askerin yanında 10 günlük erzakın bulundurulmasını istedi.

9. Kolorduya bağlı birlikler, yapılan planlara uygun şekilde hazırlıklara girişti. Plan gereğince, halkı dehşete düşürmek, korku ve telaş yaratmak için, çevrede katliam yapılacağı propagandası yapıldı. Aşiret Reisleri tehdit edildi. Sindirmeye çalışıldı. Zaten Kürtler arasında genel bir birleşmenin olamayacağının farkındaydılar. Şeyh Said ayaklanması sırasında güçsüz oldukları halde, Kürtlerin başarılı olmadıklarını görmüşlerdi. Şimdi ise daha güçlü olduklarını, şu an aldıkları tedbirleri ise özellikle dış nedenlere bağladılar.

Hüseyin Paşa'nın oğulları Nadir ve Mehmet Beylerin Ağrıya

gelmelerinden önceki süreç yukarıda özetlendiği şekildeydi. Onların İran sınırındaki Yekmal köyüne yerleşip, akrabası ve Aşiretleri Hayderanlılardan, 100 kadar savaşçı toplayıp, aylar süren teşkilatlanma ve savaş hazırlıklarından sonra 1930 yılı haziran ayında bir olay gelişir.

"1930 baharıydı. Ama Ağrı'nın kışı daha bitmemişti ki, devlet kuvvetleri, Keskoi Aşireti 'nin bir grubu ile birlikte Şeyh Abdulkadir'in üzerine saldırırlar. Bu şiddetli saldırıyı süvari alayı komutanı Ferhat Bey yönetiyordu. Düşman Şeyh'in köyünü sarmıştı. Düz bir arazide bulunan bu köyün üç tarafı taş ve kayalarla bir duvar gibi kapalı idi. Bu nedenle de buradan çıkmak mümkün değildi. Rumi gece, köylü uykuda iken gelip, köyün etrafını sarmıştı. Sabaha doğru. Şeyh, ab dest almak için dışarı çıkınca, kursun yağmuruna tutulur. Silah seslerine köylülerde uyanırlar. Köy, tüfek ve mitralyöz ateşi altına alınır. Saldırıya uğrayan köylüler artık zaman kaybedecek durumda değildir. Kürt doğası gereğince, herkes köyü savunmak için dışarı çıkar. Kendilerini ilk olarak don gömlek siperlere atanlar, Temere Şemki, Osê, Feto, Çerxo, Şeyh Zahir ve bir kaç kişidir. Bir ellerinde tüfek, diğerinde fişeklik olduğu için elbiselerini alamadan kendilerini evden dışarı atmak zorunda kalmışlardı." (İHSAN NURİ)

ihsan Nuri 'nin yukarıda anlattığı hadiseye Hüseyin

Paşa'nın oğlu Mehmet Bey nasıl müdahale ettiklerini su şekilde anlatıyor.

- İsa Beg'ê Qoti, Türk askeri güçlerinin önüne düşüp, Şeyh

Abdulkadir'in köyüne saldırdılar. Tüm köy halkı, çoluk, çocuk, kadın, erkek bu saldırganların karşısında çok zor bir durumda kaçışmaktaydılar. Biz olaya müdahale edip, karşı saldırıya geçtik. Askerler ve İsa Beg'e Ootâ'nm adamlarını püskürtüp. Şeyh Abdulkadir ve mahiyetindekileri kurtarıp, Qotıl köyüne götürüp, yerleştirdik.

îhsan Nuri olayın devamını su şekilde anlatıyor;

"Ağrı, azameti ve oynadığı rol itibarıyla altı ay içinde bununla ikinci defadır düşmanı üzerine çekiyordu. Kürt kahramanları geyikler gibi taştan taşa atlayarak düşmana yetiştiler. Yiğit Kürt savaşçıları-nın bu karşı koyuşu karşısında düşmanın elleri ve ayakları birbirine dolandı. Cepheye en yakın olan askerlerin ve subayların elleri tutmuyordu.

Düşman tümüyle dağılmaya ve kaçmaya başladı. Ben ve Bro, bir kaç peşmerge ile birlikte savaş alanına yetiştiğimizde Rumi artık bozguna uğramıştı. Bir kısmı eski yerlerine çekilmiş diğerleri dağılmışlardı. Yirmiye yakın asker de esir alınmıştı. Bir kaç asker de kaçarken yolları kesen Şeyh Zahir ve Osê, askerlerin kaçarken beraberlerinde götüremedikleri birkaç sandık mermi, bir miktar silah ve bir kaç tane de mitralyöz ele geçirmişlerdi.

Ben ve Bro, Şeyh'in evinin önünde oturmuş, çatışmanın nasıl olduğunu konuşuyorduk. Bu arada Ağrı'nın arkasındaki devlete bağlı kürtlerden birisi bir katırın yularından çekerek geldi. Katırın üzerinde iki ceset verdi. Bunlardan biri bir rumi subayının, diğeri ise bir Kürdün cesedi idi. Kürdün cesedine bakınca bunun Temırê Keskoi olduğunu gördük. O Temir ki bizim ve Beyazıd yöneticilerinin yanında "Ben Türkoğlu Türküm" demiş ve Bro Heski ise ona ; "Allahtan diliyorum ki kardeşlerinle birlikte gömülesin" diye cevap vermişti. Bro, Temır'ın cesedini tanıyınca; "Allahın da sabrı kalmadı, hainleri çok çabuk cezalandırıyor" dedi. Her iki cesedin bir mezara gömülmesini kararlaştırdık ve öyle de yaptık. Temırê Keskoi, geride karısı ve çocuklarının başlarını dik bırakarak canını feda edeceği yerde, onları kara yüzle ve utanç içinde bırakarak ölmüştü. Ağrı savaşçıları, ulusal haklarına ve bağımsızlıklarına kavuşmak istiyor ve bunun için Türklerle savaşıyorlardı. Temırê Keskoi de Kürt idi ve savaşmaya geldiğine göre gayretli ve casaretli biriydi. Fakat bilinçsizdi ve gözleri kapatılmıştı. Kendi ulusunun düşmanı olan Türk devleti ile aynı bakışa sahipti. Kürt olduğu halde Kürtleri öldürmeye gelmişti.

Esir alınan askerleri, kendi kaldığım Kurdava köyüne gönderdim. Ertesi gün iki savaşçı bu esirleri alıp İran sınırına götürerek oradaki İran askerlerine teslim ettiler. Esirleri Kurdava'dan yola çıkaracakları sırada içlerinden birisi ayağındaki çorabı çıkararak ona vermişti. Bu küçük örnek bile Kürtlerin Türk esirlerine karsı ne kadar yiğitçe ve insancıl olduklarını kanıtlıyordu. Fakat Türkler ise Ağrı'ya bağlı olduğunu anladıkları her Kürd'ü öldürüyorlardı.;

1930 kürtlerin Ağrı'daki özgürlük savaşının beşinci yılı idi. Kürt ulusu uyanmış atalarının mirasını ve özgürlüğünü istiyordu. Af ve bağışlanmayı istemiyorlardı.

İhsan Nuri, Türk subayı Zühtü Güven'nin kendisine ait saldırı emrini doğruluyor.

Zühtü güven,

.... İçinde düşmana saldırı emrinin yazılı olduğu bu fermanın sağ üst köşesinde "XOYBUN " altında "Cıvata Welate Kurd" onun altında da tarih olarak "18 Haziran 1930" yazılı idi. Ferman Kürtçe yazılmıştı.

"1.Düşman 11 Haziran 1930 tarihinde Ağrı üzerine saldırıya geçip, Kabaktepe'yi işgal ederek (saldırı sırasında) tu tepede Kürt Kuvvetleri yoktu. 11–18 Haziran tarihleri arasında yalnızca düşman uçakları Ağrı üzerinde uçarak bombardıman ettiler. Kuvvetlerimiz Bir kaç tanesine isabet ederek yaraladılar. Bunlardan bir tanesi Beyazıt havaalanına düştü. Pilot öldü.

2- Ağrı kuvveti 'nin (destelerin) düşman üzerine saldırısı başlıyor.

- Merkez-sağ kuvvetine (lig) kendi güçleri ile, Tendürek Dağı 'nı işgal ederek, düşmanın ve yük kervanlarının, gidiş ve gelişlerinin durdurulması emri verildi.

- Ağrı'ya saldırmak için, Güney-Batı Anadolu'dan yola çıkarılan, bir Türk Kolordusunun güneyde, Suriye'de ki güçlerimizin ve Dersim, Harput yörelerindeki güçlerimizin saldırısı ile ilerlemesi engellendi.

3- (Hevirgeyê Yekem), Büyük Allah'ın yardımı ile Türk Kuvvetlerine saldırılacaktır.

a) Ağrı Jandarma Genel Komutanı Temır Ağa, Komutası altındaki kuvvetlerle, kendi Aşireti olan Kop (Bulanık) bölgesindeki Şemkanlıların yardımı ile, 3 Temmuz 1930 tarihinde. Kop şehrine saldıracak ve şehri işgal ettikten sonra, öncü kuvvetlerini ta, Pernavut kadar gönderecektir.

b) 4 Temmuz gecesi, Kovan komutanı Serheng Veli Bey, Gizkan ve Zilan Aşiretlerinin yardımı ile Iğdır'a saldırarak, şehri ele geçirecektir. Aynı gün, Ağrı Kuvvetleri Ağrı çevresindeki, Türk Kuvvetlerine ve karakollarına saldıracaktır.

4- Deren Köyün'de toplanmış aşiret liderleri, kendi kuvvetleri ile 4 Temmuz Cuma günü, kendi bölgelerindeki Türk kuvvetlerine saldıracaktır. Bu şehri işgal ettikten sonra, Süphan'ın üst sınırına kadar ve

Adilcevaz'ın güneyindeki tepeleri ele geçirecek ve Ahlat, Tatvan bölgeleri ile Nemrut Dağı 'na süvari desteleri gönderilecektir.

a) Zilan Vadisindeki liderler, kendi bölgelerindeki. Türk kuvvetlerini esir alıp, silahlara el koyacaktır. Ardından Aladağ'ın batısını ele geçirecek, Malazgirt yöresine, güçlü süvari desteleri gönderilecek ve Hasenanların yardımı ile Malazgirt, Patnos ve Erciş yolları kesilecek.

b) Hayderan Aşireti'nin Patnos bölgesindeki kesimi ile Malazgirt halkından bizimle birlikte olanlar, Patnos şehrini işgal edecekler, Süphan'ın kuzey ve batısındaki tepeleri ele geçirecek ve Nemrut Dağı, Muş ve Qop yörelerine gönderilecek süvari desteleri ile düşmanın gidiş-gelişlerini öğrenmeye ça- lışacaklardır.

c) Begiri Liğ'ı, Begiri ve Ernis şehirlerini ele geçirip, ercis tarafından Van, Saray yolunu kapatacaktır.

d) Merkez Sağ Lig'ları, Celali, Milan ve Abağa ların yardımı ile Beyazıt Şehrini ele geçireceklerdir. 300 savaşçı Tendürekdağı'na gönderilecek ve diğer kuvvetler, Begêri savaşçıları ile birlikte Van ve Saray (Şeray'ı), tehdit edecek. Van, Tarp, Başkale, Hakkari yöresindeki durumları öğrenerek haber gönderecektir.

e) Ercis Lig'ı, yapabildiği kadar. Merkez sağ Lıg'lara yardım edecektir.

f) Ademan Aşireti'nin Reisi, Kaymakam İbrahim Ağa Hazretleri, en kısa zamanda Qotan ve Hesse Sori Aşiretleri'nin Liderleri Eli (Ali) Beye Mirza Ağa ve Resul Beyê Zêli ile haberleşecekler ve birlikte 4 Temmuz 1930 Cuma günü Diyadin Şehrine saldıracak ve Karaköse-Beyazıt yolunu tümüyle tutacaklardır, özellikle, düşmanın Karaköse'deki kuvvetlerinin tüm faaliyetleri durdurulacak, (Bedest hinanê cend ü çune legel Hemit Bey te duguşe reya hat ü çaye le negebe Taher (geçidi) Metersi xên)

g) Belirttiğim bögelerin ele geçirilmesinden sonra, Erciş, Patnos ve Zilan Vadisi Lig'ları, kuvvetlerinin büyük bir kısmını, Dudax-Malazgirt hattının arkasına, Bêgıri Lig'ı kuvvetlerini tümüyle Ercis ve Norşata yığacaklar.

5- Genel Kurmayın yeri Ağrı'dır. Savaşın durumu belli olunca, buraya bildirecektir."

"Zühtü Güven, bu fermanı aktardıktan sonra, söyle devam ediyor, "îhsan Nuri kaçağı ve (Tevanbare) kendisini "Genel Komutanı" olarak yazıp, önünede "Nexşe Mezenê Hükümeti" koymuş ve bu fermanın altına da "xoybun Fevkalade Askeri Komutanı îhsan Nuri" yazmış ihsan Nuri'nin hal ve tavırlarından, bir Xoybun Devleti kurmak istediği açığa çıkıyordu.'

Ayrıca îhsan Nuri, kendi eşkıyalarına bu fermanla birlikte, birde, "Hın Bunek Gışti" dağıtmıştı. Bu "Hinbun" un ismi "Himbunâ gıstı ki le nav serda peyrevi biken" idi. Bunun içindede şunlar yazılı idi;

1- Her "Beş" kişi, kendileri için, bir komutan seçerek, ismini bana yazacaklardır.

2- Her bölge, idari yapının oluşturulmasından sonra, o bölgenin kendi başına oluşturabileceği savaşçıların sayısı (Bölgeye gerekli olanın dışında) bildirilecektir.

3- Silah, cephane, askerî malzemeler, yiyecek ambarları. Hükümetin ve ordunun para kasaları ile ele geçirilen top ve mitralyözlerin tümü, Kürt Hükümeti'nin malıdır ve bunlar için bir memur seçilecektir. Hiç kimse halkın malına elini sürmeyecektir.

4- Kürtler için çalışan, Türk Subay, asker ve memurlara iyi bakılacak ve onlara dikkat edilecektir.

Çalışır durumdaki, telsiz, telgraf ve telefonlara el konacak ve bizimle Türkiye arasındaki hatlar kesilecektir. Telsizlere ve havaalanlarına hiç kimse yaklaştırılmayacaktır. "Zühtü Güven, esir düşen askerlere iyi muamele edilmesine Dair yazdığım maddeleri yazmamış".

Evet, 19 Haziranı 20 Hazirana bağlayan gece başlarında Kör Hüseyin Paşa'nın oğulları Nadir ve Mehmet Bey'lerin olduğu 100 kadar kürt atlısı, İran sınırını geçip Hayderan Asireti'yle birleşerek Zilan yöresindeki köylere yayılıp, ayaklanmayı başat-tılar.

Konuyla ilgili resmi açıklama ancak olay gazetelere **yansıdıktan** sonra Doğu illeri Birinci Genel Müffetişi İbrahim Tali **tarafından** yapılıyordu.

1- Ağrı Eteklerinde bulunan ve sık sık rahat ve uslu **halka zarar** veren eşkiya, kuvvetli uçak filomuzun bombardımanı **ile Ağrı'nın karlı**

yamaçlarına tırmanmak suretiyle, bir kısmı canlarını kurtarmışlardır.

2- İran'dan donatılıp hazırlanan yüzden fazla atlı ile ile sınırımızdan girip Zeylan nahiye merkezine kadar ilerleyen gecen sene arkadaşları tarafından Irak'ta katlolunan Kör Hüseyin Oğulları ile enişteleri Yusuf Abdal Ağa ve adamları Jandarma Karakolu ve seyyar bölüğümüze yaptıkları baskında subay ve dokuz askerimizi şehit etmiştir. Bu vakada beş köy halkının eşkıyaya yardım ettiği anlaşıldı. Şimdiye kadar vatandaşlara devlet silahlarını kullanmayı yasaklamıştım. Bu üzücü, olayda eşkıyaya yardım edenlerin en şiddetli bir suretle cezalandırılacakları şüphesizdir.

3- Umumi Müfettişlik bölgesinde her tarafta bu olayın nefretle karşılandığına dair birçok telgraf almaktayım,

4- Mesele hakkında hudutlar haricinde uydurulacak yalan ve yanlış rivayetlere aldanılmaması ve vatandaşlarımın işleriyle meşkul olup çalışmalarını tavsiye ederim.

Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali

Müfettiş daha harekete geçmeden Beş köy halkının cezalandırılacağını belirtmekte ileride ki birkaç gün içinde de yalnızca beş değil 44 köy katledilecekti.

Genel Kurmay Belgelerinde söz konusu olay şu şekilde yer almaktaydı;

"9.Kolordu Ağrı harekatı hazırlıkları, 7. Kolordunun doğuda mevzii genel bir ayaklanmaya karşı hazırlıkları, Kara-köse ve Van Takip Bölgeleri Komutanlıklarının da eşkıya takibi faaliyetleri devam ettiği günlerde, oldukça önemli bir olay cereyan ediyor.

19/20 Haziran 1930'da hududu geçerek Çaldıran-Beyazıt telgraf hattını kesen Kör Hüseyin ve Emin Paşa Oğulları komutasındaki birkaç yüz kişi kadar asinin 100"den fazla kısmı Erciş'in 20 km. kuzeyindeki Zeylan bucak merkezini ve Jandarma karakolunu bastılar ve bu bölgede kendi aşiretlerine mensup halkı da kendilerine iltihak ettirmek suretiyle bir ayaklanma durumu yaratmış oldular. Sedat ulugan Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katlıamı kitabından;

"Çakırbeg (Zeylan) Karakol Baskını

19–20. 06. 1930

"Çakırbeg karakolunda kalmış on –on beş kadar, asker tedirgin bir şekilde bekliyorlardı. Askerler karakoldan çıkıp Fethi Ağa'nın dükkânına gittiler, sigara aldılar. Askerlerden biri: 'Fethi Ağa bu gün burnuma kan kokusu geliyor. İnşallah yamlıyorum.'dedi, Fethi Ağa gülümsedi. Askerler dükkândan sigara alarak mevzilerine gittiler. Bir saat sonra silahlar patladı, Şebabê Misto ile Bekirê Qulîxan önderliğindeki isyancılar Qızıkilisa Mikailiya (Kızılkilise köyü) tarafından gelip, askerlerin tek bir kurşun dahi sıkmasına fırsat vermeden hepsini mevzilerinde öldürdüler. İki saat kadar köyde kalıp geri gittiler. Diğer askerler ise, cephaneleri bittiği için Qeşqedağ'dan köye geri dündüler, aynı gün akşama doğru Qeşqedağ'da birleşen isyancılar, Çaldiran –Doğubayazıt istikametindeki telgraf hattını keserek akşama doğru Çakırbeg'e geldiler. İlk kurşun sesini duyar duymaz Mistefayê Meyro bir ata binip Erciş'e doğru atını dörtnala sürdü, yüzlerce kurşun sıktılar fakat isabet almadı; kaçtı kurtuldu. Ön mevzilerdeki 5 er ile 2 subay isyancıları fark eder etmez ormana kaçıp saklandılar. İsyancılar, köyün dört bir tarafını sararak karakola kurşun yağdırdılar. Çatışma sabaha kadar devam etti sabahın ilk ışıklarıyla birlikte askerlerin silahları sustu, karakoldaki cephane tükenmişti. Bilanço ağırdı. 4 subay ile 18 er öldürülmüş, 2 subay ile 1 er de ağır yaralanmıştı." Öğleye doğru karakol komutanı bir mektup yazarak köy sakinlerinden Oranik'e (Orhan Kandemir) verdi. Oranik mektubu köyün üst kısımlarında bekleyen Seyid Resul'e verdi. Mektupta şunlar yazılıydı: "Seyid olduğunuz için, Allah yolundan şaşmadığınız için bize zarar vermeyeceğinizi umuyor ve teslim olmak istiyoruz, eğer canımızı bağışlayacaksanız silahlarımızı bırakıp teslim olmak istiyoruz:

"İsyancılar tepelerden inip köyün içine geldiler, 150 er, 2 subay ve bunlara ait 75 at, 6 katır, 144 piyade tüfeği, 2 ağır makineli tüfek, 11 hafif makineli tüfek teslim alındı."

Seyid Resul ile İbrahim Paşayê File destesi Hesenevdal karakolu;Hemoyî'lerin çoğunlukta olduğu Bekirê Qulîxan destesi Norşat karakolu üzerine gönderildi. Diğer geri kalanlar ise Erciş'e

saldıracaklardı, atlara binildi istikametlere doğru yola çıkıldı.

"Hesenevdal karakolunda 25 kadar er ile bir çavuş vardı. Sakin bir köydü, köyde bulunan medreseden dolayı Zilan bölgesinde cazip bir yerdi. Çevre köylerdeki gençler Hesenevdal'e gelerek, medrese eğitimi alırlardı. Köy halkı genel olarak dindardı, askerleri de seviyorlardı, iyi geçiniyorlardı fakat Ağrı başkaldırısından sonra köylüler ile askerler arasına soğukluk girmişti. Artık tandır ekmeği vermiyorlardı askerlere ve düğünlerine çağırmıyorlardı onları. İki-üç gündür Çakırbeg ve Erciş'te bütün bunlar olup yaşanırken, Hesenevdal köyünde düğün vardı, köyün erkekleri davul zurna eşliğinde halay çekiyorlardı. Askerler sırtlarını karakolun önündeki su variline dayamış onları seyrediyorlardı, Seyid Resul ve İbrahim Paşayê File köye geldiklerinde hava kararmak üzereydi, düğün de hala devam ediyordu, damadın babası ikide bir belindeki tabancaya sarılarak havaya ateş ediyordu, her ateşinde karakolun içinde akşam yemeği yiyen askerler küfür ediyorlardı. Seyid Resul, damadın babasını tebrik ettikten sonra 8 adamıyla birlikte düğün evinden çıkarak karakola yöneldi. Nöbetteki iki asker iki kurşunla vuruldu. İçerdeki askerler yine damadın babasına küfrettiler. Karakolun pencerelerinden onlara da ateş açıldı, askerlerden kurtulan olmadı hepsi oracıkta öldü."

Bunun üzerine 5. Seyyar Jandarma Alay Komutanı Zeylan'daki az mevcutlu süvari bölüğünü takviye maksadı ile alayın Erciş'-te bulunan bir piyade ve bir süvari bölüğünü Zeylan'a gönderdi ve kendisi de beraberinde bir miktar er ve ilce kaymakamı da olduğu halde durumu yakından izlemek ve idare etmek üzere Zeylan'a hareket ettiler. Ancak bunlar yetişmeden asiler Zeylan bucak merkezini ele geçirdiler ve bu durumdan haberdar olmayan Alay Komutanı ve beraberindekileri pusuya düşürerek Kaymakamı dört yerinden yaraladılar. Kaymakamın Erciş'e nakledildiği öğrenildi ise de Alay Komutanı ve diğerlerinin akıbeti hakkında o gün için bir haber alınamadı. Oysa, eşkıya bu baskından sonra Erciş üzerine yürümüştü."

"Durumdan haberdar olan Erciş'teki 30 kadar er, halk ve memurlar depodaki 60 tüfeği de dağıtmak suretiyle Belediye Başkanı emrinde

kasabanın savunmasına koştular."

- Kör Hüseyin Paşa'nın Oğulları Nadir ve Mehmet Beyle akrabaları Emin Paşa Oğulları mahiyetindekilerle beraber yaklaşık 100 kişilik bir güçle. Seyit. Resul'da aynı şekilde yaklaşık 100 kişilik bir güçle, Zeylan Nahiye merkezini ele geçirip, Buradaki Jandarma Karakolu'nu Nahiye halkı ile birlikte basarlar. Karakolda ki Zabit ve askerler baskında öldürülür. Bu arada Hasanabdal' da bulunan 200 kadar Seyyar Jandarma bölüğüne mensup askeri esir alırlar. Jandarmaların silahlarına ve bir kısım elbiselerine el konur. Fakat kendilerine bir zarar verilmez. Onları bir yerde alıkoyma imkânı da olmadığından serbest bırakılırlar. Ama bu insancıl yaklaşımlarının sonucunu Zilan halkı bir kaç gün sonra çok korkunç bir katliamla ödeyecektir. Bu baskını ne hükümet, nede ihsan Nuri biliyordu.

İhsan Nuri; Zilan çarpışmalarını anlatıyor.

"Ben,, bu saldırının yolunda gitmesi için, Kör Hüseyin Paşa'nın Oğulları Memo ve Nadir, Erciş halkından Seyit Resul ê Berzenci ve Heseni Aşireti'nin Sabık Reisi Fetullah bey' in oğlu Sevdin Bey'i bir takım süvari ile birlikte Zilan Vadisine gönderdim. Bu seneki savaş tufanı belasından sonra, saldırının sonuçlarına bakarak, savaşçıların daha da güçlenmesi için, gerekli değişiklikleri yapmak istiyorum,:

Bir gün, Bro'nün oğlu Daso'nun destesi, gece Kabaktepe'nin irtibatını kesmek için görev aldı. êmere Besê, Keltanilerin Reiside gidip Kabaktepe'deki hedeflere arkadan saldıracaktı. (Gece) 15 asker sığınaklarından çıkıp dağdan aşağı inerken Davo, yollarını kesti. Bir saatlik çatışmadan sonra, askerlerin tümü öldürülerek silahlarına el kondu. Tepedeki askerler ise, yukarıdan arkadaşlarının ölümünü seyrediyorlardı. êmerê Besê'de gece karanlığından yararlanarak askerlere yaklaşabildi. Birkaç: askeri öldürerek silahlarına el koydular. Fakat askerlerin yeri çok sarp olduğu için, ilerlemeyerek geri döndüler. Bir başka küçük des-tede, Kabaktepe'yi uzaktan kurşun yağmuruna tutmuştu. Çatışma akşama kadar sürdü.

Şunu da söylemek istiyorum: Türkler, Kabaktepe'yi işgal ettikleri

zaman, karşılarındaki tepede bir Kürt Bağımsızlık Bayrağı dikili idi,, Kuzey-Ağrı yolumuz buradan geçiyordu. Burayı savunacak kadar adamımız olmadığı için, sadece orada bir kişi gidip orada görünüyordu. Türkler, bir türlü buraya yaklaşmaya cesaret edemediler. Kuzeybatımızı bu bayrak, yalnız başına ta sonuna kadar korumuştu.'

"Yazın, Ağrı'nın alçak kesimleri çok sıcak olur ve sinekler çoğalırdı. Bu sıcak hava ve su, Kürtlere yaramadığı için, sıcaklar başlayınca, yukarılara, yaylaya çıkıyorduk. O zaman köylerin tümü boşalır ve köyleri korumak için dahi kimse kalmazdı. Bizim yaylada oluşumuzdan cesaret alan Türkler, bir gece, kuvvetlerini Şeyh köprüsünden geçirerek, Ağrı topraklarına girip, Şeyh Köyü'nün batısındaki tepelere yerleştiler. Sabahleyinde çadırlarını açtılar. Dağın üst kısımlarından onları görüyorduk. Onları kendi sınırlarımızdan dışarı çıkarmak için, ibrahim Ağa, adamlar ile aşağı indi. Fakat, daha tüfek menziline yetişmemişti ki, Türkler çadırlarını toplayarak geldikleri yere geri döndüler. Çok şaşırmıştık. Çünkü Zilan Vadisi'nin saldırı zamanı henüz gelmemişti. O halde, bunlar niçin gece gelerek yerleşmiş ve gündüzde geri dönmüşlerdi"

"Zilan Vadisin'den de hiçbir haber gelmemişti.

Bu bölgede, Hayderan Aşireti, Kalkani Grupları, Bekıran ve Ademan Aşiretleri vardı. Bunların liderleri, Mıhoye Temır Ağa, Mehoye Derviş Ağa, Bekırê Qulixan ve Tanhırê êli Begê idiler. (Bekiranlarin lideri Resoye Sılo) Bu liderlerden Mıhoye Derviş Ağa (---) oğlu idi. Birgün Ağrı süvarileri onun evine misafir olduklarında, Erciş Komutanı Derviş Ağa'ya güvendiği için ondan "Firari"lerin isimlerini öğrenmek istemişti. Komutan, Mıhoye Derviş Ağa'nın, gerçekten kendi ulusunu Türk Hükümeti'nin şirin vaatlerine feda ettiğini sanıyordu. Fakat Derviş Ağa'nın gerçekte ise bir Xoybun üyesi olduğunu bilmiyordu."

Erciş Çarpışmaları

İhsan Nuri, Zilan'ın ardından Erciş çarpışmalarına şöyle değiniyor:

Zilanlılar, Türk Devleti üzerine yapılacak olan saldırının fermanını getiren Ağrı Süvarilerini büyük sevinçle karşıladılar. Bu sevinç ve heyecan içerisinde fermanda belirtilen tarihi anlamadan, bu tarihten

önce Hasan Abdal üzerine saldırdılar. Hasan Abdal, içerisinde 200 askerin bulunduğu bir ordugâh idi. Zilanlılar, zorlu bir savaştan sonra, Hasan Abdal'ı ele geçirerek, askerle-ri esir edip, silahlarına el koydular. Ve ardından da, Zilan bölgesinde bulunan Norşad Şehrine hücum ettiler. Şehir'de bir piyade taburu ile bir Mitralyöz bölüğü vardı. Komutan, Norşad Kalesini savunmak için, her tarafı onarmıs, muhkemeleştirmişti. Fakat Kürtlerin, kendi ulusları için kendilerini feda etme duyguları, komutanın aklılna gelmemişti. Kürtler, Norşad'a saldırırken Erciş ve Begıri şehirlerini de unutmamış ve bu şehirlere de şiddetli bir saldırıya, geçmişlerdi.

Saldırıya geçen güçlerin liderleri, savaşın sıcaklığı içerisinde, bana, saldırıya geçtiklerini bile bildirmeyi unutmuşlardı. Ben ve bölgenin diğer liderleri de, saldırı gününün gelmesini ve fermanda yazıldığı gibi, savaşa başlamayı bekliyorduk.

Norşad Kalesini savunmak için, kale ve yüksek tepe çok iyi tahkim edilmiş, sağlam siperler oluşturulmuştu. Buna rağmen, Ademanlı kahraman savaşçıların saldırı seli karsısında 24 saat bile dayanamadılar,, Norşad büyük bir kayıp vererek kürtlerin eline geçti. Komutan çatışmada ölmüştü. Sağ kalan Subay ve Askerleri'de esir düştüler.

Sedat ulugana Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı adlı kitabında zilandaki çarpışmalara ilişkin oldukça detaylı bilgiler vermektedir.

"Norşat Kalesi Baskını

Seyid Resul'ün Hesenevdal üzerine gönderildiği akşam, Bekirê Qulîxan da Norşat karakolu üzerine gönderildi. Karakol çok iyi korunuyordu, Norşat kalesini savunmak için, kale ve yüksek tepeler çok iyi tahkim edilmiş, sağlam siperler oluşturulmuştu. Hemoyîler karanlığın basmasını beklediler: "Bekirê Qulîxan Ağa, burçların arkasından 10 kadar adamını uçurumun olduğu tarafa gönderdi. Karanlıkla birlikte ilk kurşun sıkıldı Hemoyîler mitralyöz ateşi altına aldılar fakat Hemoyîler yılmadı, mitralyözlerin bulunduğu burçlara ulaşmak nerdeyse imkânsızdı. Bekirê Qulîxan'ın, kalenin uçurum tarafına gönderdiği adamlar da vurulmuştu. İsyancılar nahiyenin içine çekildiler. Bekirê Qulîxan, durum değerlendirmesi yaptıktan sonra,

nahiyeden iki genç buldu. Bu gençlerin yardımıyla, mitralyözlerin bulunduğu burçların arkasındaki evlere birkaç adam yerleştirildi. Bekirê Qulîxan tekrar saldırıya geçti. Askerler yine mitralyözleri ateşledi. Burçların arkasındaki evlerin küçük pencerelerinden açılan ateşle birlikte mitralyözler sustu. Sonrasında birkaç saat kadar süren bir çatışma sonucu Norşat karakolu yerle bir edildi. Çatışmada karakol komutanı ve çok sayıda er öldürüldü." 3 subay ile 81 er esir alındı, bunlara ait 103 piyade tüfeği, 3 ağır makineli tüfek, 12 hafif makineli tüfek, 32 at ile çok sayıda mermiye de el konuldu. Norşat'da bunlar yaşanırken Hacîqaş köyünde bekleyen Seyid Resul ile Mehmet Bey arasında sorun çıkmıştı, Mehmet Bey çok sinirlenmiş elini silahına atmış; araya giren diğer isyancılar sayesinde Seyid Resul vurulmaktan kurtulmuştu:

"Mehmet Bey, Seyid Resul'un kuvvetleri arasındaki başıbozukluğu hep eleştiriyordu. Çok sorumsuz davranıyorlardı. Erciş kuşatmasının planları çizilirken bu konunun da bahsi açıldı. Mehmet Bey Seyid Resul'u eleştirdi. Bu eleştiri birden karşılıklı suçlama ve restleşmeye dönüştü. Mehmet Bey daha sonra bir öneri dile getirdi. Erciş ve Arnês (Ünseli) iskelelerini de tutmamız gerektiğini belirtti. Seyid resul Bunu yapmamızın riskli olabileceğini söyleyerek karşı çıktı. Bunun üzerine Mehmet Bey sinirlendi. Erciş'te keklik gibi avlanacağımızı söyledi. Seyid Resul de; "istiyorsan o kadar Haydaranlıyı sen al oraya git, bizim canımız o kadar ucuz değil. "Dedi. Bunun üzerine karşılıklı sataşmalar oldu. En sonunda Mehmet Bey silahına davrandı. Nadir bey ile Reşê Silo araya girdi, sonra da diğer savaşçılar. Neyse ki sorun daha da büyümeden çözüldü. Ama Mehmet Bey'in söylediği o iskeleleri tutmadığımız için, bizim sonumuz oldu."

Diğer yandan, saldırının ilk gününde, Kürtler, Erciş'in bir kısmını ve Begıri Şehri'nin tümünü ele geçirdiler.

Türk Kuvvetleri Erciş'in diğer kesimini ve Begıri Kalesini savunuyorlardı. Ercis-Van yolunu tutmak için gönderilen destek, ihtiyatsızlığın kurbanı oldu. Bunlar, cüret ve şehanetleri ile ilk büyük müjdeyi gerçekleştirmişlerdi. Ama bu kez, kendi canlarını vererek

Türklerin, Erciş'te ki vahim durumlarının değişmesinin sebebi oldular. Olay söyle gelişti:

Türkler Van' dan Erciş'in imdadına yetişmek için, bir kaç top ve bir miktar asker gönde-rirler. Bu kürt destesi Erciş yakınlarında yardıma gelenlerin yolunu keser yarım saatlik bir çatışmadan sonra, kurtula-maya-caklarını anlayan Türkler teslim olurlar. Türkleri esir alan Haydaran savaşçılarından, tepede gizlenmiş olanlarda, askerlerin ellerinden silahlarını almak için, gizlendikleri yerden aşağıya inerler. Teslim olan askerlerin komutanı, Kürt savaşçılarının sayıca çok az olduklarını görünce, teslim olduğuna pişman olur. Ve askerlerine ateş etmeleri emrini verir. Açılan ateşte, destenin komutanı ve birkaç kişi daha ölür. Kalan-larda mermileri bitinceye kadar çatışırlar ve sonunda onlar da ölürler. Böylece Türk yardım kuvveti de Erciş'e yetişir.

Erciş üzerine ilk saldırıyı Bekıran'lar yapmıştı. Bunların yeterli silah ve cephaneleri yoktu. Bu destelerden havaalanını işgal edenlerin, tüfekleri bile yoktu. Bu insanlar Aryen Kürtleri'nin karakteristik yapısında olan, esir yasamaktansa, yiğitçe ölmek aşkı ile, tüfeksiz, bel, kazma ve baltalarla saldırıya geçtiler. Bağımsızlık uğruna birkaç kurban verdi-ler. Ama havaalanında ele geçirip, esir edilen askerlerin silahlarına el koyup, silahlandılar. Havalanmaya çalışan iki uçağı ele geçirdiler. Fakat uçakları korumak zor olduğu için yaktılar.

Zilanlıların saldırısı, fermanda bildirilen, kararlaştırılmış tarihten önce başlamıştı. Bu nedenle de yalnız kaldılar. Ayrıca Keskoi Aşireti'nin kendi Ulusuna ihanet ederek Türk Ordusuna yardım etmesi nedeniyle ilerleyemediler. Ağrı kuvvetleri Hayderi'lerin savaşa önceden başladıklarından haberi olmadığı için, kararlaştırılmış olan günü bekliyorlardı. Düşman Hayderanların üzerine her taraftan ordu gönderdi. Bu büyük hata savaşa başlama haberini göndermeyen, Mehmet Bey ve Seyid Resul'da idi,

TÜRK ASKERÎ KUVVETLERİNİN BASARI NEDENLERİ.

İhsan Nuri, Türk Askeri Kuvvetleri'nin Zilan Vadisindeki başarısının nedenlerini kendilerinin şu hatalarına bağlıyor:

"Hayderan savaşçıları şehirlerde çok kanlı bir savaş verirken Türk Kuvvetleri, Keskoi Aşiretinin yardımı ve rehberliği ile, ilerleyerek vadiye girdiler ve Hasan Abdal'ı ele geçirdiler.

Türklerin bu ilerleyişinin nedenleri şunlardı;

1- Çok ihtiyasızca saldırıya geçilmesi.

3- Hepsinden önemlisi, iki önder savaşçı, Mehmet bey(Hüseyin Paşa'nın oğlu) ve Seyit Resul arasında büyük bir vicdani ve insani ihtilafın varlığı k i,

- Mehmet bey (Hüseyin paşanın oğlu)haklıydı.

4- Kararlaştırılan tarihten ve herkesten önce saldırıya geçilmesi ve bana haber verilmemesi ve bu nedenle de arkalarının açık kalması,

5— Keskoi Aşireti'nin ihaneti.

Bunlar olmasa idi, Türk Kuvvetleri, Zilan Vadisine girme olanağı bulamazdı.(îhsan Nuri)"

isyancılar Erciş'e doğru ilerledi. 5. Seyyar Alay Komutanlığı direnişçilerin baskınlarına karşılık vermek için harekete geçti,, Fakat direnişçilerin pususuyla karşılattılar.

Direnişçiler Zilan mıntıkasındaki Aşiretlerden büyük destek gördüler,, Zilan halkı ve îhsan Nuri'nin gönderdiği Yirmi süvariyle direnişçiler Zilan'in yüksek tepe ve yollarını denetimlerinde tuttular. Daha sonra Erciş ilçesine yöneldiler. Mehmet Bey,

Erciş Belediye Başkanının kendilerine zarar verilmemesi koşullarıyla, tüm imkânlarını direnişçilerin emrine verip, direnişe katılacağı sözünü verdiğini belirtmektedir. Bu durum Mehmet Bey'in kuşatmadan önce kan dökülmeden Erciş'in ele geçirilmesini düşündüğünü ve oradaki Hükümet yanlılarıyla pazarlıklar yaptığını göstermektedir.

Nadir Bey' de; Mehmet Bey'in Erciş ve Patnos kuşatmalarında her

iki ilçe bölük komutanlarına mektup yazarak teslim olmalarını istediğini, bu nedenle komutanların saldırıya geçileceğinden haberdar olarak gereken tedbirleri alıp, mevzilendiklerini kendilerinin de bu durumdan haberleri olmadan hareket etmelerinden dolayı pusuya düştüklerini belirtmekteydi.

Bir diğer hata da Patnos-Erciş ve Erciş-Van ile Adilcevaz-Erciş yollarının kesilmesine karşın, Erciş iskelesinin tutul-masının düşünülmemesi, Kuşatmaya katılan Mıhemedê Hacı Ado'nun (Mehmet Çavuş) anlattığına göre bu yolla Van'dan Erciş'e çok miktarda Silah ve Malzeme nakli yapılmış ve Erciş'teki tüm yerliler (Türk Kökenlidirler) yediden yetmişe, silah alıp direnişçilere karşı savaşmıştı.

Bu kuşatma da şiddetli çatışmalar olur. Direnişçileri ateş altıda tutan bir makineli tüfek yuvasına karsı saldırıya geçen Hüseyin Paşanın yeğeni (Medeni'yi öldüren Mehmet Güven'in babası) İsmail Bey öldürülür. Yine Emin Paşanın çocukları Zıbo, Adil, Mustafa ve Brahim öldürülürler.

Bu beklenmeyen baskınların Genelkurmay' da şok etkisi yaptığı beli. Zira bilanço oldukça ağırdı. Bu durum Genelkurmayı önemli tedbirler almaya ve Kuvvet kaydırmalarına yol açtı.

Genelkurmay belgelerinde olay su şekilde yer almaktadır;

"Durumdan haberdar olan Erciş'teki 30 kadar err halk ve memurlar depodaki 30 kadar tüfeği de dağıtmak suretiyle Belediye Başkanı emrinde kasabanın savunmasına koştular.

Eşkıya, Erciş'i kuşatmış ve müsademe başlamıştı. Halkın inatla direnmesi karsısında eşkıya kasabaya girmeye muvaffak olamadı. 5. Seyyar Jandarma Alayının o ana kadar zayiatı söyle idi.

2 Subay, 16 Er şehit; 2 subay, 2 er yaralı, 150 Er, 81 hayvan kaybolmuş; 2 ağır makineli tüfek, 144 piyade tüfeği asilerin eline geçmişti.

Olay bu safhaya gelinceye kadar, 1. Genel Müfettişlik ile Başbakanlık ve içişleri Bakanlığı arasındaki muhaberatı kapsayan dosya 23 Haziran 1930 aksamı gereği yapılmak üzere iç- işleri Bakanlığı'nca Genelkurmay Başkanlığı' na sunuldu.

Asilerin Zeylan' ı bastıktan sonra Erciş'e taarruza devam etmesi

üzerine 7. Kolordu, 24 Haziranda, Van'dan Erciş'e göl yolu ile yardım edilmesini istemiş ve 17. Hudut Taburunun süvari bölüğü hariç, Beyazıt Ağa (Çaldıran) tabur merkezinde, Saray bölüğü karakollarının bölük merkezinde, Başkale'deki 5. Hudut Taburunun bölük merkezlerinde toplanmalarını, Bitlis'teki 18. Alaydan bir taburun derhal Ahlat'a ileri sürülmesini, Osmaniye'den bir piyade taburunun kamyonlarla Garzan'a nakledilerek Garzan'daki piyade taburunun da alayına katılmasını emretti.

Aynı gün 9. Kolordu da Zeylan olayından haberdar olmuş ve Takip Bölge Komutanlığından, bir süvari bölüğünü de Kızıldize' den Gülizar tepesi -Ernis istikametine gönderilmesini istemişti.

İhsan Nuri;

"Erciş içinde, hava alanında ele geçirilen iki uçaktan başka, ayrıca iki. Uçakta düşürmüşlerdi. Daha iki saat önce, Türkler' in elinde olup, Kürtlerin eline geçen uçaklardan birisi, henüz askerlerin elinde iken, büyüyen savaşla ilgili haberleri iletmek hayali içinde kağıdı yere attığı zaman, Kürtler tarafın- dan vurularak düşürülür. Ele geçen kâğıtta, (Askeri) yardım kuvvetlerinin Erciş ve savaşın sürdüğü bölgelere doğru yolda olduğu yazılıydı."

Pek çok Ağır ve Hafif silahlar direnişçilerin eline geçer. 5. Jandarma Alayını bozguna uğratan direnişçiler., bölgeye sevk edilen uçaklar ve Süvariler karsısında geri çekildiler. Seyit Resul ve Emin Paşa oğulları Akşorık köyüne Nadir ve Mehmet Beyler de mahiyetindekilerle Ağı Gediği -Sarısu bölgelerine geçtiler.

Genel Kurmay 28 Haziranda durumun ciddiyetini anlayarak, Zilan' da k i ayaklanmanın bastırılmaması halinde, diğer bölgelere de direnişin yayılacağını bu nedenle Patnos ve Malazgirt bölgelerinin 9. Kolordu tarafından güçlendirilmesine ve 1 Temmuzdan itibaren tekrar tedibe başlanmasına karar verdi. Gerçekten de bütün Aşiretlerin direnişe katılmaları an meselesiydi, bazı-ları henüz kararsızdı. Direnişçilerin başarısına göre tavır alacaklardı. 24 Haziranda kuşatma devam ederken;

9. Kolordu Komutanlığının, Genel Kurmay 'a verdiği raporda;

"5. Seyyar Jandarma Alayı' nın dağıldığını, ağır ve hafif silahların

direnişçilerin eline geçtiğini, Zeylan ve Erciş bölgelerinde hakimiyeti kaybettiklerini, halkın direnişçileri desteklediğini, çevredeki askeri birliklerin dikkatli olmalarını, Erciş civarında 80–100, Zeylan bölgesinde 100, Aği Gediğinde; 60 kadar savaşçı olduğunu ve Zeylan bölgesindeki Kalkan Âsireti'nin eşkıyaya katıldığı malumatını verdi."

Direnişçiler bölgeye sevkiyatı önlemek için gerekli tetbirleride almaktaydılar.

"Kolordu, ayrıca Erzurum'dan miirettep bir taburu Karaköse'ye, 9. Tümenden mürcltep bir kıtayı da Kağızman'a gönderdi.

Bu arada, asiler bulunduktan yerlerde halkı devamlı surette ayaklanmaya teşvik etmekle beraber Bostankaya köyünü yağma etmişler ve Kanayin dağı eteklerinde beldeme durumuna geçmişlerdi. Aynca, Erciş-Van ve Erciş-Ahlat yollarım otomobil geçmesine engel olacak şekilde barikatlamışlardı.

Cereyan eden olayları yakından izleyen Genelkurmay Başkanlığı, 26 Haziranda 9. ve 7. Kolordularla 1. Genel Müfettişliğe verdiği emirde (özetle):

"Son aylar, Van hudut Komutanlığının Erciş bölgesindeki olaylarla yakından ilgilenemeyeceğini gösterdiği için hassasiyet kespeden Muş bölgesi ile Erciş havalisindeki bütün kıtaların komutasını eline alacak bir komutanlığın Muş'ta bulundurulmasını ve bu maksat için Elazığ'da 17. Tümen Tugay Karargâhının bu bölgeye alınması suretiyle emir ve komutayı da üzerine almasını gerekli görmekte; "

Bu bölgede Kor Hüseyin Paşa' nın Aşireti etkindi. Bu mıntıka da 19 Haziran dan itibaren başlayan Muradiye, Zeylan, Patnos, Süphandağı ve Aladağ'da ki tüm olaylarda ve çatışmalarda, Kör Hüseyin Paşa' nın oğullarının komutasındaki güçler rol oynadı. Ağrı Direnişinin Türk ve dünya basınında en çok yer alan ve yankı bulan olayları bu güçlerce gerçekleştirilenlerdir. 15. Seyyar Alay Komutanlığı' nın

bu güçlerce gerçekleştirilen baskınla darmadağın olması Hükümeti ciddi bir endişeye sevk etti.

Genelkurmay Belgelerinde bu konu şu şekilde yer almaktadır;

"Kendisine verilen bölge içinde ayaklanmayı tenkile görevli 9. Kolordu Komutanının, cereyan eden olaylar hakkında ki kanısı ise;

Erciş olayının, hükümet kuvvetlerinin son zamanlarda Ağrı bölgesindeki faaliyeti ve az çok başarısı sonucu, sıkışık duruma giren Ağrı eşkıyasına yardım ve bunların yükünü hafifletmek maksadı ile tertip edilmiş bir hareket olduğu ihtimali üzerinde idi. Zira Körhüseyinoğlu kabilelerinin sakin olduğu Zeylan bölgesi, böyle bir faaliyet için en elverişli idi. Ancak civar aşiretlerin ve halkın Körhüseyinoğulları'na bağlılığı, özellikle, 5. Seyyar Jandarma Alayının uğradığı esef verici dağılmadan ileri gelmekte idi. Bu alaya, mensup kuvvetlerin baskına uğrayarak silahlarını eşkıyaya teslim etmeleri ve eşkıya ile mukavele akdederek subay ye erlerinin serbest bırakılmaları keyfiyeti gerçekte o kadar önemli olmayan bu meseleyi ciddi bir iritica ve ayaklanma başlangıcı sekline sokmuş oluyordu. Erciş bölgesine yetişen süvari ve uçaklar ile 7. Kolordudan gönderilen piyade taburu durumu düzeltmemiş olsaydı ve hükümet kuvvetlerinde yeni çözülmeler devam etse idi, bu zaafa şahit alacak bütün Kürt aşiretlerinin hükümet aleyhine baş kaldırmaları muhakkaktı. Ancak, bu halk daima muvaffak olan tarafın yanında olduğuna göre, hükümet kuvvetleri emin ellerde bulundukça ve seyyar jandarmalar gibi kendilerini baskına uğratmadıkça vaki bir Kürt ayaklanmasının gelişmesi ihtimali uzak demekti.

Ayrıca genel Müfettişlik hasasiyet kaspeden yerleri buralara yakın yerlere kuvetler göndererek kontrol altına almayı Genelkurmaya teklif eder.

Genelkurmayın bu teklife karşı düşüncesi ise şöyle idi: Erciş olayı, süratle bastırıldığı takdirde ayaklanmanın diğer bölgelere sirayetine meydan verilmemiş olacaktı. Ayrıca, halen ayaklanma ihtimali olan bölgelerdeki kıtalarımızın mevcutları ve diğer şartlar, Şeyh Sait ayaklanmasındaki durumla kıyaslanmayacak derecede idi.

Elazığ'da hassasiyet kespeden Muş'a mesafesinin, Osmaniye'den daha uzak bulunması ve Osmaniye'nin, her an Diyarbakır ve Elazığ'dan takviye edilebilmesi, keza, 62. Alaydan daha önce bir taburun Garzan'a gönderilmiş bulunması ve birliklerin parçalanmayarak öteden beri emrinde bulunduğu komutanlık tarafından sevk ve idare edilmesi gibi

sebepler, 62. Alayın Muş'a gönderilmesini gerektirmişti.

Her ihtimale karşı 7. Kolordu kıtaları, özellikle 14. Süvari Tümeni derhal hareket edebilecek şekilde hazır bulunmalı idi. Mevcut olaylardan başka olması muhtemel vakaları toplu kıtalarla ve olduğu anda bastırmak ve harekâtı gelecekte bir kez daha tekrarlanmayacak şekilde kökünden halletmek ve olayları, olduktan sonra değil daha önce haber alacak tedbirlere başvurmak kesinlikle önemli idi.

Durumu bu şekilde düşünen Genelkurmay, harekât bölgesini pek yakında yeni ve kuvvetli bir uçak filosu ile daha takviye etmeyi dikkate almış ve son durum, normalin üstüne çıkmış olduğu için de, muhtemel bir ayaklanmayı daha ezici bir tarzda bastırmak ve yayılmasına meydan vermemek için gereken askerî tedbirleri düşünmüş ve kolordulara bu yolda gereken direktifleri vermiş bulunmakta idi.

Öte yandan hükümet de durumu büyük bir ilgi ile takip ediyordu, içişleri Bakanlığı, 27 Haziran 1930'da 1. Genel Müfettişliğe yazdığı cevabî yazıda:

"Ayaklanma niteliğinin ve daha genişleme istidadı derecesinin henüz tamamıyla bilinmediğini, kolorduların ve hatta memleketteki diğer kuvvetlerin duruma göre ve zamanında müdahaleleri gerekebileceğini;

Bugün, ayaklanmayı tenkil etme işinin önemli bir askerî hareket niteliğinde sayılması gerektiğinin hükümetçe de zorunlu görüldüğünü ve bu nedenle bütün 9. Kolordu kuvvetleri dikkate alınmak suretiyle *her iki kolordu harekâtının* Genelkurmayca bir elden sevk ve idare edilmesi hususunun tespit edildiğini, bu suretle Genel Müfettişlik görüşünün sağlanmış olacağını ve bu maksatla lüzum görülen kuvvetlerin sevk ve harekâtı için Genelkurmayca gereken emirlerin verilmiş olduğunu, belirtmekte idi."

"Böylelikle harekâtın sevk ve idaresini üzerine almış bulunan Genelkurmay Başkanlığı, durumun olldukça nezaket kespetmesi üzerine 28 Haziran 1930'da verdiği emirde:

Malazgirt ve Patnos bölgelerinin önem kespettiğine, duruma 9.Kolordunun süratle müdahalesi gerektiğine ve harekâta 1 Temmuzda başlamanın şayanı arzu olduğuna işaret ederek Erzurum, Kars ve Sarıkamış'tan hareket eden kıtaların fennî vasıtalardan **faydalanarak**

nakilleri için vilâyetlere emir verilmesini 1. Genel Müfettişlikten istemiş, ayrıca 9. Kolordu Karargâhının hangi tarihte Karaköse'ye gelerek emir ve komutayı eline alacağını, tenkil harekâtına hangi kıtalarla başlanacağını ve kolordu harekât planına göre harekâta ne zaman başlamanın uygun olacağını... Kolordu Komutanından sormuştu.

Oysa 9. Kolordu, kendisine verilen bölgenin emir ve komutasını 26Haziran 1930 akşamından itibaren ele almış bulunuyordu. Ancak karargâh ileri komuta kademesi 28 Haziran akşamı Karaköse'de bulunabilecekti.

27 Haziran 1930 günü 9. Kolordu bölgesinde durum şöyle idi.

Zeylan bölgesindeki asiler 25 Haziran 1930 akşamı ikiye ayrılarak; bir kısmı ayaklananların ailelerini kaçırmak üzere Seyit Resul komutasında Aksorik istikametine gitmiş, Körhüseyin ve Emin Paşa Oğulları komutasındaki diğer kısım ise, Ağı Gediği-Sarısu bölgesine geçmişlerdi.

Asilerin hududu tecavüzlerine engel olmak için 17. Hudut taburundan Beyazıt Ağa'da toplanmış bulunan kısmın Aşigiran ve Gevrişamyan yollarını kapayarak eşkıyayı tenkil etmesi tabur komutanına, Beyazıt Hudut Taburunun da civardaki kısımları ile bu harekete yardım etmesi Beyazıt Takip Bölgesi Komutanlığına emredilmişti. 200 kadar avenesi ile Patnos güneyindeki tepeleri tutmakta olan Körhüseyinoğulları, 26 Haziranda Dedeli'den Patnos'a gelen 5. Seyyar Jandarma Alayının 2. Bölüğüne, teslim olmalarını teklif etmeleri üzerine Malazgirt'te 70 kadar piyadeden başka kuvvet bulunmadığı için bu baskı karşısında bölüğe evvelce vilâyetten verilen talimat gereğince Patnos'un güney sırtlanın işgal ederek Tutak istikametinde çekilmesi emredilmişti. Oysa bu bölük, Dedeli Bucak Müdürü ve mahiyetindeki 27 jandarma Patnos'ta savunmada kalmış ve bu kuvvete 27 Haziran 1930 saat 14.00 sıralarında Tutak'tan subay komutasında bir jandarma müfrezesi ile milislerden Mahmut Bey ve kardeşi İbrahim Ağa kuvvetleri de katılmışlardı. 27 Haziran günü ve gecesi Patnos civarında cereyan eden müsademede eşkıyadan altısı öldürüldü.

Alınan bilgilere göre Körhüseyin Paşa oğulları ile Seyit Resul idaresindeki asilerin gerçek miktarı 110 atlı olup bölgesindeki Zeylanlıların katılması ile bu miktar çoğalmıştı."

PATNOS KUŞATMASI

Tutak tan-Patnos'a Sipkili Milisler Mahmut ve ibrahim ağa adlı kardeşlerin rehberliğinde Patnos'a giden bir müfrezeyle çatışma çıkar. Çıkan çatışmada Nadir Bey güçleri müfrezeyi bozguna uğratır. Mahmut ve kardeşi Musa Bey'le birlikte iki yeni mezun doktor asteğmeni esir alırlar. Bu iki esir asteğmenin trajedisini Nadir Bey hayatı boyunca unutmadı. Olayı söyle anlatmaktaydı;

- İkisi de yeni mezun olmuş genç iki teğmendi. Kendilerni yanımdan ayırmıyordum. Çak endişeliydiler. Kanisipi köylülerinin anlattıklarına göre; Fırsat buldukça köylülere nasıl bîri olduğumu, kendilerini öldürüp öldürmeyeceğimi soruyorlarmış. Hatta Müslüman olup olmadığımı, Müslüman olduğum söylenince de, Müslümansa bizi öldürmez diyorlarmıs. Bizler Kayseri' den firar ettikten sonra 1928' de çıkan afla ağabeyim Abdullah Bey'in çocukları Hamza, Mehmet, Celal ile Abdullah Bey'in Süphandağı'nda öldürülen oğlu Süleyman'ın çocukları Patnos'a geri dönmüşlerdi. Ben de Patnos'tan Süleyman'ın oğlu Maksudu görmek için yanıma çağırmıştım. Henüz 7-8 yasarında zeki ve sevimli bir çocuktu. Teğmenler yanımda iken;

- Amca, bunları öldürme yazıktır diyordu. Onlar olmayınca da,

- Amca onları öldür, onlar da babamı öldürdü diyordu.

Ben subaylara çok iyi davranıyordum. Onların Hasbelkader buralara geldiklerini, çok genç ve bekleyenlerinin olduğunu biliyor ve kesinlikle kendilerine zarar vermeyi düşünmüyordum. Onları Patnos kuşatmasından önce Seyit Resul'e gönderdim. Kendilerine iyi davranılması ve zarar verilmemesini de özellikle bildirdim. Fakat Seyit Resul ne yazık ki ikisini de öldürmüştü. Olayı duyduğumda kahroldum. Onları nasıl oldu da başkalarına teslim ettiğime ve bizleri savaşmak zorunda bırakanlara hayatım boyunca lanet okudum diyordu.

Patnos-Tutak yolunda ki bu çatışmadan sonra Nadir Bey Patnos'un kuzeyinde Kanice köyüne, Mehmet Bey'de Patnos'un güneyinde ki Kırekom Köyüne gelirler. Patnos'u 30 Haziran 1930'da kuzeyden ve güneyden kuşatmak için.

Mehmet Bey daha önce açıklanan hatayı yapar. Bu olayı ve kuşat-

mayı yeğenleri Şeyh Ali Ataseven söyle anlatmaktadır;

"- Mehmet Bey yüz atlıyla Kırekom köyüne Ado'yê Mele'nin evine gelir. Ado'dan köy hocasını çağırmasını söyler. Köy hocası Mele Usıb'a, Patnos bölük komutanı Mahir Bey'e verilmek üzere; bir pusula verir. Pusulada; Mahir Bey'den teslim olmasını aksi halde kendisi ile askerlerini öldürecekleri yazılıdır.

O gece sabaha karşı kapımız çalındı. Babam kalkıp kapıyı açtı gelen Mele Usıb idi. Mele Usıb, babam Şeyh Brahim'e, Mehmet Bey'in yazdığı pusulayı verdi. Henüz sabah ezanı okunmamıştı ikisi birlikte sabah namazını kıldılar. Daha sonrada gün ışımasıyla birlikte Bölük Komutanı Mahir Bey'e gittiler. Mahir bey pusulayı okuyunca

- Sen bu adamı tut, bırakma köyüne gitsin Hüseyin Paşa'nın burada elli nüfusu var. Birimizin burnu kanarsa biz de onların hepsini öldürürüz. Der

- O günlerde de Konya'dan Hüseyin Paşa'nın oğlu Haydar Bey ile torunları (Abdullah beyin çocukları) Mustafa, Hazma, Mehmet, Celal ve aileleri Patnos'a gelmiş Osmanı Usıbın evinde kalmaktaydılar. Mahir Bey onları kastetmekteydi. Mahir Bey hiç vakit kaybetmeden mezarlıkların içine ve onların geliş istikametine göre birkaç yere mevziler kazdırdı. Bu mevzilere asker yerleştirdi. O sıralar karakol eski caminin yanındaydı. Caminin minaresine bir makineli tüfekle Bahri Çavuş'u yerleştirdi. Söz konusu aileleri de rehine olarak caminin içine koydular. Hazır mevzilerde direnişçilerin gelmelerini beklediler. 30 Haziran 1930 günü artık bizler dahi saldırının olacağını biliyorduk.

Mehmet beyin gönderdiği pusuladan ve alınan önlemlerden habersiz olan Nadir Bey, Kanice Köyü istikametinden dereyi izleyerek yanında Şeyhler Köyünden Sultan Ağa ve beraberlerindeki adamlarıyla Patnos'a doğru geldiler. Sütlüpınara yaklaştıklarında minareden ve mevzilerden yoğun bir ateşe tabi tutuldular. İlk atışla yanındaki ve sağ kolu olan Sultan Ağa öldü. Nadir Bey Sütlüpınar da, şimdiki Ağrı-Van yolunun alt kısmında bir kayanın arkasına geçti ve onlar da ateş etmeye başladırlar. Değişik yerlerdeki mevzilerden ateş açılmaktaydı. Bir müddet sonra mevzileri tespit edip oralara ateş etmeye başladılar. Beklemedikleri bir durumdu.

Güneyden Mehmet Bey ve adamları da Kırekom tarafından Patnos'a girdiler. İlk gelen Akıf'e Delo'ydu. Akif mezarlıktaki mevzilerden açılan ateşle ayağından yaralanıp saf dışı kaldı. Hesene Ali Küpe'de gelen ikinci adamdı. O da kırekom yolunda yaralandı. Patnos yolunda Nezir'in değirmen arkının üzerinde de Mıhemede Seçarik vurularak öldü. Ben de çocukluk aklımla gidip ilimi cebine koydum ve cebindeki sarı bir tütün tabakasını çıkarıp getirdim. Çatışma akşama kadar sürdü. Pek çok yaralı asker Sılo'ye Kolozi'nin evine getirildi. Yaralıların feryat ve figanları ortalığı inletiyordu. Çoğu mevzideyken kurşunların parçaladığı taşlardan yaralanmışlardı.

Nadir bey'de arkasına mevzilendiği kayaya isabet eden bir kurşunun parçaladığı kayadan yüzen gelen kaya parçacıklarıyla yaralanmıştı. Sonraki yıllarda, sağ yanağına dokunulduğunda deri altında pek çok taş parçacıklarının olduğunu his etmek mümkündü. Fakat deride hiçbir iz de yoktu.

Akşam çatışmaların bitmesiyle, Nadir bey, mahiyetiyle birlikte Sultan'ın cesedini alıp gittiler.

Bu olaydan sonra, Osmane Usıbın evine sığınmış olan Haydar Bey ve Abdullah Bey'in çocukları ile aileleri pek çok eziyete maruz kàldılar. Zaten, son derece zor koşullarda yaşamaktaydılar. O dönemde Patnos halkı çok fakirdi. Ekmek bile herkeste bulunmazdı. Nispetten bizim durumumuz iyiydi. Babamın un değirmeni vardı. Bir defasında annem saman taşımada kullanılan bir sepette ekmek koyup, üzerini de görülmemesi için otla kapatıp götürürken, Bahri çavuş durumdan şüphelenip sepeti kontrol eder. Sepete el koyup Mahir Bey'e götürür. Mahir Bey babamı çağırıp;

-Bu yılanlara neden yiyecek veriyorsun? Diye çıkışır. Babam da;

- Bunlar benim akrabalarım, hanımım onlardan çocuklarım onların yeğeni, siz olsanız benim yerimde aç kalmalarına razı olur musunuz? Ekmek vermeye mecburuz der.

Kuşatmadan bir süre sonra, onları çoğu kadın ve çocuk yaklaşık otuz kişiyi üstü acık bir kamyona bindirip tekrar Konya'ya sürgüne gönderdiler. Yazın sıcağında üstü açık bir kamyonda günlerce süren çok eziyetli ve hakaret dolu bir yolculukla önce Diyarbakır'a, oradan

da Konya'ya ve 18 yıl sürecek bir sürgün.

Genelkurmay Zilan da Nadir beye teslim olan taburun teslimiyetini bir türlü hazmedemiyordu. Belki de zilan katliamının nedeni bu olaydı.

"..askerlerimizi öldürmeyecekleri ve teslim olduklarında kendilerine silâh atılmaması hakkındaki propagandalarının semere verdiğine bir delil teşkil edeceği gibi cüzî bir mukavemet karşısında kalacak diğer kıtalar için de pek feci sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle böyle adi birkaç eşkıya baskınına uğrayacak kıtaların son nefesine kadar silâhını terk etmeyerek savunmaya devam etmesini ve en küçük bir ihtimali görülenlerin çok şiddetli ve cezri bir surette cezalandırılmalarını ve bu emrinin bütün kıtalara tebliğini ister. Ve 9. Kolordu Komutanlığından bu kıtanın baskına uğramamak için neden tertibat almadığının ve her ne pahasına olursa olsun baskına uğrayan karakollara niçin yardım edilmediğinin, baskına uğrayan karakollar erlerinin kâmilen mi, yoksa kısmen mi kaybolduklarının ve müsebbiplerinin tahkiki ile isimlerinin bildirilmesini ister. Yapılacak takip harekâtında bazı köylerin geçen ayaklanmada olduğu gibi kıtalarımızın yan ve gerilerindeki sırtları tutarak. Bağırıp çağırma ile ve ellerindeki birkaç silâhı da ara sıra kullanarak şaşkınlığa ve müessif olaylara sebep olmamaları için kıtaların bu bakımdan da aydınlatılması ve yukarıda söylendiği üzere son nefese kadar eşkıya üzerine saldırmak fikrinin her Türk askeri için bir gaye olması hususunun sağlanmasını rica ederim" demekte idi.

Evet genelkurmay "Türk süngüsünün ezici bir kuvvet olduğu hissini verin " demekteydi. Bunun ne anlama geldiği birkaç gün içinde ortaya çıktı. 50 ye yakın köyün 15.000 in üzerinde insanı katledildi.

"9. Kolordu bir yandan 4 Temmuzda başlaması kararlaştırılan harekâtın hazırlıkları ile uğraşmakta, bir yandan da yer yer vaki olaylar dolayısıyla bölgesinde tenkil ve takip hareketlerini devam ettirmekte idi.

2 Temmuz 1930'da, Kolordu bölgesinde şu hareket ve faaliyetler olmakta idi:

"Kaymaz, Haçan, Kölesor, Çilli ve Osmanlı köyleri havadan bombalanmış;

Patnos bölgesinde ayaklananlara katılan köyler bomba ve makineli tüfek ateşi altına alınmış;

Beyazıt Ağa'nın 4 km. güneyinde 2190 rakımlı tepe ve bunun 8 km. güneyindeki 2280 rakımlı tepeler, cepheleri Beyazıt Ağa'ya dönük olmak üzere 100 kadar asi tarafından tutulmuş;

Muradiye'nin 10 km. doğusunda 3020 rakımlı tepe batı yamaçlarında takriben 200 kadar atlı ve yaya asi kuvvet Muradiye'deki süvari kıtalarımızla müsademe etmekte olup Muradiye'deki batarya asiler üzerine ateş etmekte;

Henüz Ernis'e gelmiş bulunan 62. Alayın 2. Taburundan iki piyade bölüğü ile bir makineli tüfek takımının 40. Süvari Alayını takviye etmek üzere Muradiye'ye gönderilmesi ve Ernis ile Erciş'in eldeki kuvvetlerle karış karış savunulması, 40. Süvari Alayının her halde Muradiye'yi savunması ve Ernis'ten gönderilen takviye kıtaları geldikten sonra karşısındaki asilere taarruz etmek üzere hazırlanması, 7. Kolordu aracılığı ile bu birliklere emredilmiş;

Erciş'in kuzeyindeki Zurnake tepesi ile Erciş'in batısındaki sırtları işgal eden yaklaşık olarak 250 kadar asi ile Erciş'teki kıtalarımız arasında müsademe devam etmekte."

Muradiye, Zilan, Erciş ve Patnos çatışmalarından sonra bölgeye çok büyük bir askeri yığınak yapılır. Pek çok çatışma olur. Bu arada askerler direnişçilere yardım eden köyleri ateşe verirler. Bu yöntem direnişin kırılmasında en büyük etkendir. Pek çok insan işkencelere maruz kalır, işkence edilenlerin çoğu akla hayale gelmedik yöntemlerle vahşice katledilir. Artık herkes çolukçocuuğunu katliamlardan kurtarma çabasına girer Direnişçilerin üzerine çok sayıda Asker sevk edilir.. Pek çok asker öldürülür. İrana doğru çekilirler. Aladağa oradan da İran'ın yekmal köyüne geçerler. Bu arada Mehmet Bey ve beraberindekiler de daha önceden buraya geçmişlerdi.

Erciş kuşatmasından sonra Zilan mıntıkasına geçen Seyit Resul ve mahiyetindekiler Zilan deresinden iran'a geçerler Ve savaştan çekilirler. Emin Paşanın çocukları Ebubekir, Osman ve ibrahim'de aileleriyle birlikte Zilan deresinden Ağrıdağı' na geçmek isterlerken yolda Keskoi Aşireti'nin saldırısına uğrarlar. Keskoiler erkekleri öldürür. Kadın ve çocukların üstünde ne varsa alıp son derece perişan bir şekilde bırakırlar. Keskoilerin baskınında öldürülen Osman'ın iki küçük çocuğu da

öldürülür. Karadesleri Burhan, Ömer ve öldürülen Osman'ının eşi (Emin Paşa'nın kardeşi Abdullah Bey'in kızı.) Vahide ve diğer kadınlar perişan bir şekilde îran'ın Yekmal köyüne geçerler. Katliamda herkesin hedef alınması direnişçilerin eş ve çocukları ile götürebildikleri kadar eşya ve hay-vanlarını da yanlarına alıp kaçırmaya mecbur bıraktı. Çünkü asker-ler bölgede kim varsa öldürüyor, onlara ait ne varsa yakıp yıkıyor ya da el koyuyorlardı. Ailele-riyle birlikte dağlara çekilen direnişçilere, Keskoiler askerlerin önüne düşerek baskın düzenliyor, Yakaladık-larını öldürüyor. Mallarını talan ediyorlardı. Bu nedenle direnişçilerin Ağrı'ya ulaşmaları zor olduğundan Iran sınırına doğru gidip iran'da ki Celali yay-lalarına sığınıyorlardı. Bunlardan biri de evi Erciş'te olan Seyit Resulun amcasının oğlu seyit Abdulvehap Berzenci idi. O da çoluk çocuğunu keskoi ve askerlerin önünden kaçırarak İran'a geçti.

ZİLAN DERESİ KATLİAMI

Genel Kurmay belgelerinde Bölgede ki olaylara ilişkin aşağıdaki bilgiler verilmektedir.

"25 Temmuzda:

Erciş bölgesinde öteye beriye gizlenen perakende eşkıya gruplarını takip etmekte olan Derviş Bey Müfrezesi, bunlardan bir kısmını daha yakalamış ve kaçmaya teşebbüs edenleri imha etmişti. Bu temizleme ameliyesi sırasında ayrıca asilere ait 11 mckkâri daha ganimet alınmak suretiyle toplanan 200 kadar hayvan Erciş'teki komisyona teslim edildi."

"29 Temmuzda:

Zeylan bölgesinde temizleme işi ile görevli olan Derviş Bey Müfrezesi, Zeylan ayaklanmasının birinci derecede amillerinden olan Pabuşkin köyü imamı ile dört asiyi müsademe sonucu ölü olarak ele geçirdi ve ayrıca 9 tüfek, 700 kadar hayvan toplandı."

"2 Ağustosta:

Derviş Bey Müfrezesi Koç Köprü, Gürgür Baba, Partaç dağı böl-gesinde yaptığı araştırmada mağaralarda gizlenmiş olan asilerden Haso ile kimliği tespit edilemeyen arkadaşlarını ölü olarak ele geçirmiş ve bunlardan başka mağaralarda gizlenmiş olan kadınları toplayarak bu

köylere yerleştirmişti. Karamelik. Zoraya köylerinin araştırılmasında da biri ölü, biri yaralı ve 15'i diri olmak üzere 17 asiyi yakalamış ve bunlara yataklık eden Karamelik köyünü tahrip etmişti ."

" Zeylan bölgesindeki temizlemenin hâlâ sonu alınamamıştı. Derviş Bey Müfrezesi, 10 Ağustosta Pani yaylası civarında ünlü asilerden Sultan,Yusuf, Hamza, Kasım, Tahir, Körhüseyin'in amcazadesi Kasım ve Muhittin adlarındaki şahısları yakalamaya muvaffak olmuş, bunları saklayan Şerefli ve Maral köylerini yaktırmış ve bu arada 30 kadar silâh ele geçirebilmişti."

Oysa gerçekte yapılanlar bunlarla sınırlı değil tam bir vahşetti.

Erciş kuşatmasından sonra yöreye sevk edilen Askeri güçler bölgede büyük bir kıyıma girişirler. Zilan deresindeki 44 köy yakılır. Hayvanlarına ve diğer mallarına el konur ve bu köylerlerde yaşayanlardan ele geçen tüm insanlar katledilir. Söz konusu köyler şunlardır:

Hasanabdal, Aks, Şahbazar, Doğanci, Tendurek, Çakırbey, Yilanlık, Harhus, Babazeng, Kömür, Şor, Şorik, Mürşit, Mescitli, Karakilis, Kündük, Zorava, Aryutin, Hallacköy, Koşköprü, Kuruçem, Mülk, Yekmal, Kilise, Gosk, A.Partaş, Y.Partaş, Binesi, Bunizi, Pelexlu, Kerx, Sögütlü, Mığare, Kardoğan, Kelle, Hostekar, Süvarköy, Kızılkılise, Ziyaret, Hiraşen, komik, Şeytanava, Birhan, Y.Koşköprü.

Zilan deresi iki koldan oluşur; Zilan deresi ve Hacideri deresi. Zilan deresindeki köyler; Komır, Zorava, Kaşesor, Eqıs, Ba- bazeng, Xarxus, İlani , Hacikaş, Çakırbey, Hesenabdal, Qerekilis köyleri halkı yörede Ceme Gürceme olarak anılan vadide(Adağeybê), grup, grup, topluca birbirlerine bağlanarak makineli tüfeklerle taranıp öldürülürler. Burada öldürülenler ağırlıklı olarak Bekıri ve Hemoyi aşiretindendirler.

Hacıderi deresi Boynızlı köyü yakınında yine aynı şekilde, Hacıderi Aşiretinden, Bonızli, Kondu k, Sicali, Oardoğan, Mığare, Soqıtli, Kerğ, köylüleri çoluk, çocuk,, genç, yaslı ayırımı yapılmadan katledilirler. Bütün köyler ateşe verilir. Zilan deresinde katledilenlerin sayısı o günkü basında 15,000 kişi olarak verilmiş olmasına rağmen bazı kaynaklar bu sayıyı 47,000 kişi olarak vermektedirler. Mele Haydar Varlı zilan katliamında kadledilenlerin 15.170 kişi olduğunu söylemekteydi.

Katliamın boyutunu o günün basınından da öğrenmek mümkün.

Vakit Gazetesi 13 Temmuz 1930

"Asiler 5 günde yok edildi. Zeylan deresindekiler tamamen yok edildi. Bunlardan bir kişi dahi kurtulamamıştır. Ağrı'da harekât devam ediyor. Dünden beri harekât sahasında eşkıya kalmamıştır. Büyük kuvvetlerimiz yüksek sarp dağlara iltica edenleri de mahv etmiştir. Zeylan deresi yüzlerce cesetle doludur."

16 Temmuz Cumhuriyet imha edilenler ara başlığı ile şu haberi vermektedir;

" Ağrı eteklerinde eşkiyaya iltica eden köyler tamamen yakılarak ahalisi Erciş'e sevk ve orada iskan olunmuştur. Zilan harekâtında imha edilen eşkıya miktarı 15.000' den fazladır. Yalnız bir müfreze önünde düşüp ölenler 1.000 kişi olarak tahmin ediliyor. Zilan deresinden sıvışan 5 şaki de teslim olmuştur. Buradaki harp pek müthiş bir tarzda cereyan etmiş, Zilan deresi lepalep cesetle dolmıştu..."

Bu sayının içinde çok az sayıda direnişçi vardır, öldürülenlerin çoğu direnişçilere yardım ve yataklık ettikleri gerekçesiyle katliama maruz kalan köylülerdir. Hatta pek çoğu direnişçilere katılabilir veya yardım edebilir endişesiyle katledilmişlerdir.

- "1930 Zilan Katliamı'nda en büyük katliamların biri de Zilan Vadisi'ndeki Milk Köyü'nde yapılır. Milk köyünde o gün yaşanan katliamın tarih önündeki başka bir tanığı da Mihemedê Nado'dur... Türkiye cumhuriyeti Nüfus Cüzdanı'nda ise ismi Mehmet Kaçmaz..O gün 12 yaşındaydı. "Mirşût'u (Qeşgedax) çevreleyen dağlarda; Mirşût'ta askerlerle isyancılar karşı karşıya geldiler, çatıştılar. Çatışma iki gün sürdü. Üçüncü gün isyancılar, bu askerlerin bazılarını öldürdü. Geri kalanını da esir aldılar. Yani askerler teslim oldular. Bu isyancılar arasında Ferzande de vardi. Esir aldıklarını da Zîlan'daki köylere 12'şer şekilde dağıttılar. 12 tanesini de bizim köyle verdiler. Bu 12 askerden 2 tanesini de bizim eve verdiler. Bu şekilde Zîlan'a gelen askerler ile isyancılar arasında bir iki hafta çatışmalarda devam etti. Ölen isyancılar da vardı, isyancılara esir düşen asker de vardı. Velhasıl Zîlan'da asker kalmayınca; isyancılar toplanıp Erciş'e saldırdılar. Üç dört gün Erciş ablukası şiddetli çatışmalar eşliğinde sürdü. Sonra isyancılar Erciş'i alamayınca geri çekildiler Zîlan'dan kaçtılar. Biz o zamanlar yayladaydık. Uçaklar geldi bizi

yayladan indirdiler. Bombardıman eşliğinde... Biz o zaman işte Mılk'e (köyüm) indik. Biz köye geldiğimizin ikinci günü köye asker geldi. Askerler sabah gelip geçtiler, köyden. Sonra tekrar köye döndüler. Biz onlara sabah kahvaltısı da verdik. Bir Ağabeyim vardı ismi Ewani idi. Askerler kahvaltı yapıp gittikten sonra Ewani anneme dedi: 'Anne!' 'Efendim.' 'Anne bu iki asker Kürt idi. Siirtli'ydiler. Bana dediler ki, 'köylülere de söyle bugün öğleden sonra hepinizin başını kesecekler. Sizi kurşuna dizecekler kaçın gidin.' Eğer anne iznin varsa buradan kaçalım.' Anneme yalvardık ne yaptıysak annem yerinden kımıldamadı. Babam o zaman Antep'te idi. Tesadüfen biz konuşurken o da geldi. Babama da anlatamadık ne yaptıysak. Babam köyden hiç kimsenin ayrılmasına izin vermedi. O gün misafirimiz de vardı. Heci Muxtarê Pertaxê... Dayım olur bilirsin. O da bizim köye gelmiş katliamdan kurtulmak için. Güya Heci Uso'nun köyünde bir şey yokmuş. Hükümet kime kıysa da bu köye kıymazmış! Baktık asker, kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bir topluluk köyün aşağısında toplandı. Ağır makineli tüfekler katırların sırtındaydı. Eskiden bu ağır makineli tüfeklere tomatika derlerdi. Hafif makinalı tüfekler ise esirlerin ve yine katırların sırtındaydı. Ağır makinelileri yere bıraktılar. Diğer silahlarını da bunların yanına bıraktılar. Bu askerlerin başında Derviş Bey vardı. Bu ağır makinelilere mitralyöz de deniliyordu. Derviş Bey silahların arasında dönüp dolaşıyordu. Orda topladıkları kişilerle çok iyi konuşuyordu, gülüyordu, şakalaşıyordu onlarla. Sonra o topladıklarından biri çığırtkan oldu, köyde dolaşmaya başladı. Neticede Derviş Bey herkesi oraya toplamayı başardı. Yani kandırmayı başardı. Köydeki herkes oraya toplanınca Derviş Bey konuşmaya başladı. 'Şimdi sizi Kunduk'a- Kunduk da bizim köyün yakınında bir köydü- Ordu komutanının yanına götüreceğim. Kolordu komutanının yanına... Kolordu komutanı sizi bırakırsa bırakır zaten eğer bırakmazsa ben hepinizi öldüreceğim!' Orda emir verdi askerlere; hepimizi topladılar. Önlerine sürüp köyün yakınlarındaki Newala Kaxê'nin yanındaki bir vadiye götürdüler. Malzemelerini de katırlara yükleyip vadiye getirdiler. Dört tarafımıza ağır makineli tüfekleri kurdular. Önümüz biraz açıktı. Derviş Bey'in bir çevirmeni vardı. Kürt idi. Çocukları şimdi Dilan köyünde yaşıyorlar işte o Kürt işbirlikçi bize seslendi: 'Ey millet Derviş Bey diyor ki üzerlerinden birkaç kurşun sıkacağız korkmasınlar. Kimse

korkmasın.' Ama ağır makinelilerin birden kurşun yağdırmasıyla Allah kimseye göstermesin. Amcamın karısı vardı, ismi Esmer'di. Seslendi, dedi ki: 'Hey eviniz yıkılsın. Bu hükümetin gâvuru hepimizi katledecek. Kaçın!' Artık, genç erkekler, önce onlar kaçtılar. Onlar kaçtığı zaman sürüden nasıl koyun ayırt ederler ya aynen öyle... Ağır makinelilerini o kaçan erkeklere çevirdiler. Erkeklerin kaçtığı taraf bir patika yoldu. Ağır makinelileri oraya çevirdiler. Öyle erkekler teker teker patikanın yamaçlarına düştüler. Bazılarının kafaları kopuyordu, bazılarının kolları havada uçuşuyordu. Kaçan erkeklerin çoğunu o patikada öldürdükten sonra, ağır makinelileri bize yani kadın ve çocukların üzerine çevirdiler. Bağrışmalar, ağıtlar, korkudan altına işeyen çocuklar... Birden ateş emri verdi Derviş. İnsan parçaları havaya savrulmaya başladı. Sessizlik çöktükten sonra cesetler, sanki yere serilmiş bir halı gibiydi. Artık sessizlik çöktükten sonra askerler süngülerini takıp cenazelerin arasında dolaşıyorlardı. Sağ kalan çocuk ya da kadın varsa süngülüyorlardı. Hepsini burada öldürdüler. Birkaç hamile kadın vardı cenazelerin arasında. Öldükleri halde karınlarını süngülüyorlardı. Velhasıl herkesi öldürdüler. Akşama kadar askerler orda beklediler. Sonra da inip köyleri yaktılar. Ben cenazeler arasındaydım üzerimde cenazeler olduğu için sağ olarak kurtulmuştum. Ateş daha devam ediyorken kendimi bir yamaca attım. 12 yaşındaydım, küçüktüm. Orada bir kayanın altına girdim. Aslında bir su arkıydı ki daha silah sesleri geliyordu. Saklandığım arka kan dolmuş akıp geliyordu. O kadar çoktu ki dizlerime kadardı. Kan görünce çıldıracak gibi oldum. Oradan da kaçmaya yeltendim ki mitralyözlerin şiddetinden havada uçuşan bir insan kafası göğsüme çarptı. Çığlık attım. O korkuyla kanın arasına düştüm. Dayımın kızı vardı, ismi Dilber'di. İkimiz birlikte cesetlerin arasından kaçtık. Koşarken Dilber arkasına bakmaya yeltenirken onu vurdular. Tepesi böyle kâkülleriyle havaya uçtu. Orda yığıldı kaldı. Cenazesi öylece kaldı. Dilber kendini üzerime atmıştı. Çünkü kafatası havaya uçarken, gövdesi üzerime düştü. Beni sarmıştı. Beni korumuş, kendisi ölüme gitmişti. Dilber nişanlımdı. 14 yaşında falan vardı. Benden büyüktü. Korkudan Partaş Dağını aşarak ziyaret köyünün yanındaki mezraya geldim. Ziyaret köyündekilerden hiçbiri bana inanmıyordu. Sonra cenazelerin altından sağ çıkan biri de kaçıp geldi. Bu da komşumuz olan bir kadın idi. İsmi Xezal'dı. Ziyaret halkı

Xezal'ın yaralı olduğunu görünce inandılar bana. Ziyaret halkı yükte hafif eşyalarını toplayarak, köyü terk etmeye karar verdiler. Ben de köydeki imamın ailesine katıldım. İmamın bir damadı vardı. İsmi Muhammed idi. Damat aileyle birlikte gitmeme izin vermiyordu. İmam ona kızdı: 'Be adam çocuğun bizimle gelmesine niye izin vermiyorsun?' Yetimdir, çocuktur cenazelerin altından çıkıp gelmiş. Eceli gelmemiş, demek ki dünyada hala nasibi var. Niye bırakmıyorsun?' İmamın bu azarından sonra damat onlarla gitmeme izin verdi. Sustu. Velhasıl şafağa doğru Kocapınar (Aği) civarına ulaştık. Kocapınar'da asker vardı. Onun için oraya yaklaşamadık. Oradan Zoreva köyünün yukarısından Hezare'ye gittik. Hezare'ye ulaştığımızda, malum cenazelerin arasından çıkmışım. Baştan aşağı her tarafım kan. Bir de iki gündür yollardayım, yorgunum. Başımı yere bırakarak yattım. Gözümü açtığımda imamın ailesi gitmişti. Ben tek başıma kalmışım, üstüm başım perişan, üstelik karnım da açtı. Ağladım ama ne ağlama! Etrafıma köyün kadınları toplandı. Bana soru sormaya başladılar: 'Sizi nasıl öldürdüler?' 'Nereye götürdüler?' Ben olanların hepsini onlara anlattım. O zamanlar arpa ekmeği, toprak kâseler, tahta kaşıklar vardı. Kadınlardan biri, biraz sonra bir kâse ayran, bir arpa ekmeği ile geri geldi, önüme bıraktı. Ah hoca ah! Birden anamı hatırladım, yine ağlamaya başladım. Bu defa kadınlar da hüngür hüngür ağlamaya başladılar. Bu köyde 15 gün kadar kaldım. Bir adamın çobanlığını yaptım." Ya sonrası? Hayırsever bir Şeyh onu alıp köyüne (Gogoğlan) götürür, orada birkaç ay kaldıktan sonra Cemalverdi köyünde evli olan ablası, gelip onu yanına alır. Ve yıllarca sır gibi sakladığı bir şey daha; Mıhemed, dayısının kızı Dilber'e âşıktı. Dilber'i asla unutmadı. Vurulma anını da: "Bazen yolum köye düşer. O vadiye giderim. Bir taşın üzerinde oturur, ağlarım. Dilber'i hatırlarım, ağlarım. Bir sigara yakarım. O günleri... Vurulma anını..." S.Ulugana (Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı)

Zilan deresi katliamında direnişçi olan Reşo'ye Meme'nın kızı Keser Şah anlatıyor:

- Annem ünlü Milis Sıdıqe Hesen Keçele' nın bacısıdır. 1926 yılında babam Reşo sürgüne gönderilmek istenince dağa çıkmış. Zilan katliamın da Derviş ve Yaşar Bey adlı komutanlar Babama haber yollayıp silahıyla teslim olması durumunda kendisine bir şey yapmaya-

caklarını dayım Sidiq vasıtasıyla kendisine iletmişler. Babam teslim olmayınca da, annemi iki çocuğuyla birlikte tutuklamışlar. O sıra da annem bana hamileymiş. Annemin tutuklanmasını kendisine yediremeyen babam gelip teslim olur. Teslim olduğu köy Girqusda, nerelerde barındığını, kimlerin kendisine yardım ettiğini söylemesi için Annemin ve köylülerin gözü önünde çırılçıplak soyarak, vücudunda cepler yaparak zorla ellerini sokarlar. Babam kimsenin kendilerine isteyerek yardım edip barındırmadığını kendilerinin silah zoruyla beslenme ihtiyaçlarını temin ettiklerini söyler. Bunun üzerine babamı kurşunlayarak öldürürler, îki kardeşimi de annemin gözü önünde öldürürler.

Hevırzong köyünden Ahmet'e Xalıt. Katliamla ilgili olarak şunları anlatıyor;

"... Hemoyi aşiretinden Hasanabdal köyü halkından Şükrü ağa ve amcasının çocukları Mehmet, Reşit, Ahmet, Hamza adlı şahıslar Zilan katliamından önce Batı Anadolu'ya sürgüne gönderilmek istenmiş, onlarda pek çok kişi gibi sürgün dayatmasına karşı, dağa çıkmışlardı. Ağrı direnişçilerinin bölgeye gelmeleri ile onlarda direnişçilerle birlikte, Cakırbey karakolu baskınına katıldılar. Karakol baskınında karakolda bulunan askerlerin hepsi öldürülür ve silahlarına el konur. Direnişçiler bu baskından sonra Erciş ilcesine yönelirler. Direnişçilerin Zilan vadisinden çekilmelerinden sonra bölgeye Diyarbakır'da dahil tüm çevre illerden sayıları onbinlerle ifade edilebilecek çok büyük bir askeri sevkiyat yapılır.

Askerlerin bölgeye gelmesi halk arasında büyük bir korkuya neden olur. Bazıları katliam korkusundan köylerini terk edip dağlara çıkarlar. Bazıları ise, masum olduklarını düşünüp köylerini terk etmezler. Hatta askerlere hoş görünmek amacıyla yemek ikram edenler de olur. Bunlardan birisi de Hemoyi Aşiretinden Qulixan'ın yeğeni Ömer'dir. Ömer, kazanlarla yemek yapıp askerlere ikram eder. Askerler kendilerine ikram edilen yemekleri yedikten sonra Ömer ve beraberindekileri öldürerek mükâfatlandırırlar!

Hemoyi aşireti mensuplarının yaşadığı, o dönemde oldukça kalabalık sayılabilecek Şorık ve Mürşit köyleri halkını, çoluk çocuk, kadın erkek ayırımı yapmadan herkesi öldürüp, tüm insan ve hayvan barı-

naklarını ateşe verirler.

Doğaci, Yekmale, Şore, Kilise, Sarbazar (şeyhlerin köyü) Zorava ve Hasanevdal köylülerini ise, Hasanevdal köyünün altında o dönemde cebeli denilen, daha sonra yöre halkının kayıplar adası anlamına gelen Adageybê olarak adlandırdığı bir tarafında tepe bir tarafından da Hasanabdal çayı geçmekte olan bir cayırda toplayıp topluca ateş altına alırlar. Aynı bölgede bulunan ve celali aşireti mensuplarının yaşadığı aks köyünü ise, devlet yanlısı olan köy imamı Mele Haşem askeri yetkililerle görüşüp köyü, köy sakinlerine yaktırıp katliamdan kurtulmalarını sağlamıştır.

Bu olayların hala hayatta olan tanıkları vardır. Bunlar, makineli tüfeklerle taranıp öldürülen insan cesetlerinin altında sağ ya da yaralı olarak kurtulanlardır. Bunlardan birisi Ecem Ağa'nın kızı Reyhan'dır. Halen Karakilis te evli, süngü darbesiyle kalçasından aldığı yaradan dolayı sakattır.

Bir diğeri ise, Hasanabdal köyünden Reşitê Mêhemet'tir. O da kurtulan pek çok kişi gibi cesetlerin altında ölü takliti yaparak kurtulabilmiştir.

Hacıderi deresinde ise, İsıki aşiretinin yerleşik olduğu Mılk, Kundık, Gomık köyleri ile Heciderilerin yaşadığı köyler Kerğ, Mığare, Sogıtli, Bonızli, Hostekar ve Kardogan ile Bekırilerin köyleri olan Cakırbey, Komir, Xarxus, Hacikaş, Mezre köyleri de aynı şekilde katliama maruz kalırlar.

Yörede pek çok trajik olay yaşanmıştır. Bu olaylardan halk arasında anlatılanlardan birisi de Malazgirtli Zazo adındaki Kürt kökenli bir askerin yaptıkları ya da ona yaptırılanlardır. Katliam sahasında komutanın gâvur zazo vur! emriyle pohpohladıgı Zazo, böbürlenerek hamile kadınların karnını süngüleyip, çocuklarını çıkartmıştır.

Mirza Efendi'nin oğlu Hüseyin, Ziyaret köyünde yasayan yaşlı bir kişiydi. Katliama ilişkin bir anısını bana su şekilde aktardı;

- Zilan Katliamında ben Diyarbakır'da askerdim. Diyarbakır'dan bölgeye sevk edilen askeri, birliklerin içinde bende vardım. Bölgeye intikal ettiğimizde katliam yeni yapılmıştı. Bizler firar edenler ya da, katliamdan kurtulup gizlenenlerin bulunması ile görevliydik. Cakırbey

köyünde bu amaçla arama tarama yapıyorduk, daha önce katledilen ve yakılan köyün yıkıntıları arasında sağ kalan insan arıyorduk. Aramalar neticesinde iki kişi bulundu. Her ikisini de alıp komutanın yanına getirdiler. Bizler de arama faaliyetini tamamlayıp orada toplandık. Yakalananlardan biri 80 lik ihtiyar bir adamdı. Diğeri ise, halinden doğumunun çok yakın olduğu belli olan hamile bir kadındı.

Komutan, yaşlı adama bir, iki tekme atıp;

- Bu adam zaten gebermiş, iki kişi kadının kollarından tutsun dedi.

îki asker daha önce gördüğü dehşetin de etkisiyle tir tir titreyen zavalı kadının kollarından tuttu.

Komutan;

-içinizde bu kadının karnını deşip piçini çıkaracak bir gönüllü biri çıksın diye bağırdı. Bir kaç kez seslendi, askerlerden bir ses çıkmadı.

Bunun üzerine, bu işi gerçekleştirecek kişiye 40 gün mükâfat izni var dedi. Bir asker gönüllü olarak çıktı. İki kolundan kıskıvrak tutulmuş zavallı kadının karnını süngüyle yardı. Kadıncağız hemen öldü. Çocuk yaşıyordu.

Komutan;

- Bakın bakalım piç, erkek mi kız mı diye sordu. Asker erkek diye cevapladı, Komutan;

- -O piçin erkek olduğunu tahmin etmiştim dedi.

Asker çocuğu da süngüleyip öldürdü.

Nuri'ye Heso'nun eşi Emine, iki çocuğu ve. 7–8 yakınıyla katliamdan kaçıyorlardı. Hasanabdal yakınlarında ki, îna pışika (kedilerin ini) adlı mağaraya sığınmak için Hasanabdal Çayının kenarından yürüyorlardı. Çocukların ağlamalarının kendilerini ele vereceğinden korkan beraberindekiler Emine'ye;

-Ya çocukları çaya at, ya da biz öldüreceğiz, derler.

Kadıncağız çaresizlik içinde iki yavrusunu da çaya atar. Mağaraya gidip, orada gizlenirler.

- Bizim evimiz o tarihte Hevırzong köyündeydi. Hasanabdal köyündeki akrabalarımızın çoğu katledilmişti. Amcalarım, dedem de

dahil. Fakat bizim köye karışmadılar. Babam, akrabalarımızın imdadına koşmak, en azından ölüleri gömmek için, gece katliamın yapıldığı Cebeliye gider. Anlattığına göre; Köpekler insan etine alıştıklarından kendilerine de saldırıyorlarmış. O sahaya zor bela girebilmişler. Sahaya girdiklerinde köpeklerce yiyilmiş, büyük bîr kısmı tanınmaz halde olan yüzlerce cesetle karşılaşmışlar. Katledilenler ancak gece kimse görmeden gizlice ve topluca toprağa verilmiş. O yörede aradan geçen seksen yıllık süreye rağmen hala insan kemiklerine raslamak mümkündür.

Zilan katliamında destanlaşanlardan biri de Reşo"yâ Sılo'dur.

Reşo, karısı Zeyno'ya deli gibi asıktır. Zeyno' da Reşo'ya Reşa. Zilan kuşatmasında O da direnişçilere katılır. Reşo ile Zeyno Zilan' da ki takibat ve katliam nedeniyle 7 günden beri Güllü çimen'de bir mağarada saklanmaktadırlar. Bir sabah uyandıklar da kuşatıldıklarını görürler. Askerler soğuktan parmakları donan Reşo'nun kafasını keserler. Gözlerinin önünde kocasının kafası kesilen Zeyno'da Feryat figanla Reşo' nun cesedine kapanıp ağlar. O' nun da kafasını keserler. Bekıri Aşiretin' den olan Reşo ve Zeyno'nun kesik kafalarını köy, köy gezdirip,, teşhir ederler. Bu olayı konu alan bir ağıt yörede hala söylenmektedir. Türkçesi;

"Reşo' sen diyordun benim üzerime daha yiğit çıkmış değildir, Tut tüfeğinin ortasından ve silkin yiğitçe—"

Zilan katliamından kurtulan pek çok kişi hala hayattadır. Ercisin Oerekılis'te Hacı Nadir. Akcıra köyünden Hacı Şebab'ın annesi Perişan, Tevladere de Hacı Tahır, Gırqus köyünde Mecit ve daha pek çok kişi katliam esnasında cesetlerin altında kalmış sanılmaları nedeniyle katliamdan sağ kurtulmuşlardır.

Katliamdan kurtulan 2 kardeşten bir olan Zılfo nine bizim köyde evliydi.

Zılfo Nine ile kardeşi Tosun katliamda cesetlerin altında kalarak büyük bir şans eseri ölü sanılıp, kurtulmuşlardır. Tosun Adağeybe'den Bulanık İlçesinin Şeyh Yaküp Köyü'ne kadar yüzlerce kilometre yolu akarsu yatağını izleyerek gitmiş, orada akrabalarının olduğu, Muhtarlığını da akrabası Acem'ê Meleoğlu'nun yaptığı köye sığınmıştır. Bu köyde daha sonra çobanlık yapan Tosun'u devlet güçleri

izleyerek yakalamışlardır. Büyük katliamın tanığı Tosun araya giren Muhtarın verdiği rüşvetle adının Tosun değil, Mehmet Tosun olduğu söylenerek aranan kişi olmadığı gerekçesiyle kurtulabilmiştir.

Katliamdan sonra, katliam artığı kişiler saklandıkları yerlerden toplatılarak Erciş'in İrşad köyünde birbirlerine bağlı bir şekilde kurşuna dizilmek üzere bekletilirken, uzaktan bir atlı elinde ki bir kâğıdı sallayarak durun, durun diye bağırarak gelmiş. Bunun üzerine askerler atlının gelmesini beklemişler gelen ünlü Milis Sıdık'ê Hesen keçelê;

- Durun bunların af kararını getirdim, diyerek elindeki kâğıdı komutana uzatmış. Belgeyi okuyan Komutan, af edildiklerini söyleyip, serbest bırakmış. Bu olayın aynısı Dersim katliamından sonra da yapılmıştır. "Mustafa Kemal'den emir geldi öldürmeyin diye" Daha sonraları da yörede katliamların M. Kemal'den habersiz yapıldığı M. Kemal'in olayı duyduktan sonra Yüzbaşı Derviş beyi idam ettirdiği haberi yaydırılmıştır. Şüphesiz bu taktikler katliamdan sonra yöre halkı içinde sorumluluğu birilerine yükleyip, devletin imajını kurtarmayı amaçlayan kısmen de tutan taktiklerdir. İşin aslı Genelkurmay belgelerinde mevcut, Derviş beyin faaliyetlerinden duyulan memnuniyet takdir edilmektedir.

Zilan katliamı insanoğlunun yaşadığı en barbar katliamlardan biridir. Çoluk-Çocuk, Genc-Yaslı, Kadın-Erkek ayırımı yapılmadan ele geçen herkes kurşuna dizilmiş. Bütün köyler ateşe verilmiştir. Katliam esnasında ve sonrasında tam bir can pazarı kurulmuştur.

Milisler Sıdikâ Hesen Keçele ve Cevher Efendi ile diğerleri, rüşvet, vermeyenleri öldürtmüş, verenler kurtulmuştur. Pek Çok insan ancak kendisi için yeterli, rüşveti verebildiğinden kendisini kurtarmış, yakınlarını kurtaramamıştır. Katledilen köylülerin mallarını Keskoi Aşireti ile Milisler ve komutanlar yağmalamışlardır. Patnos'ta dahi Şeyh Ali Ataseven'in anlattığına göre, Ezet ile Efendi (Eski Ağrı Milletvekili Kerem Şahin' in babası) ve bölük komutanı Mahir Bey bu talandan 200 er 300 er küçük ve büyük baş hayvan edindiler.

Katliamdan kurtulanların bir kısmı dağlara çıktılar, bir bir kısmı da Fılıstanda ki, (Adilcevaz) Erciş'te ki köylere gidip sığındılar. Fakat katliam mağdurları buralarda da rahat bırakılmadılar. Bir kısmı takip edilip yakalandı, diğerlerinin başına bu defa milisler bela oldu.

Seydki'li Şerif'ê Fela, Eliye Evdi (çiloyi), Şeyh Taho, Meme Hemzê ve diğer milisler bu katliamzedelere ait ne varsa talan ettiler.

Zilan deresinde Katledilenlerin köylerinde ki gayrimenkuller uzun yıllar Erciş ilcesine reislik yapan Cevher Efendi ve oğulları Süleyman'la îdris'in eline geçti. Hacıderi deresindekiler de, Sıdiqê Hesenkecelê'nin. Bu iki milis aile, katliamın olduğu 1930'dan, 1950'ye kadar bu köyleri ekip biçti, Kocköprü'de iki dere 'n birleştiği yerde, bir karakol inşa edîdilerek söz konusu köylere yerleşim engellendi. Bütün bu köyler, 20 yılı aşkın bir süre bu iki ailenin tasarrufunda kaldı.

Göç ettirildikleri köylerinin hasretiyle yirmi yıl bekleyen zilanlılar her yemeğe oturuşlarında "Hude Zedeke, geli avake" Allah ziyade etsin, Zilan deresini inşa etsin diye dua etiler., 1950 de Zilan deresi yerleşime açıldı. Zilanın orta yeri geniş, düz ve oldukça geniş bir alan ki katliam öncesi 5 köyün arazisiydi. Altındere Harası adıyla devlet üretme çiftliği yapıldı. Bu alanın önemli bir kısmına 1980 de Kırgız asıllı afkan göçmenleri getirilip yerleştirildi. Bu Kırgız göçmenlere devlet parası ile Ulupamir adında bir köy inşa edilmekle kalınmadı kendilerine ayrıca hayvan, tarım makineleri ve parasal yardımlarda yapıldı. Daha sonra Ulupamir köyünden 200 kişi korucu yapldı. Şimdi binlerce yıldır orda yaşayan insanlara karşı vatan savunmasını üstlenmiş durumdalar. Katliamlar yalnızca zilanla sınırlı değildi. Ağrı'da da korkunç katlimalar yapıldı.

1986 da Diyadinli Mehmet Emin Peker bana; 1930 da Ağrı tümen komutanlğımn çevresindeki tel örgülerin bağlı olduğu kazıklara 20 direnişçinin kelesinin bir aydan fazla çakılı olarak teşhir edildiğini söyledi. Yine Doğubeyazıtın karabulak karakolunda yapılan katlimalarda yüzlerce insan öldürülmüştür. İsyanın liderlerinden seyit resul da karabulak yakınlarındaki sazlıkta öldürülür. Onun da kafası amcasının oğluyla birlikte bir hafta süreyle Doğu Beyazıt adliyesinin kapısında teşhir ederler. Aşağıdaki klam ünlü dengbej Reso'nun Ağrı Direnişinde Karabulak karakolunda Albay Nidayi beyin yaptığı katliamı anlatıyor. "Türkçeye çeviri Nedim Dit"

NEMÎNİM

Ax de lo lo li lo li lo li lo li lo li lo li lo li lo li lo li lo li lo li lo
Lê lê daê rebenê welatê me Serhed e ne tu war e
Ez a gulî kurê welatê me Serhed e ne tu war e
Îro ji bo egîdê mala bavê min gulîkurê
Ne cî ye ne sitar e
Her çar rojê zivistanê mehekî sar e
Ca li sarê mala bavê min marûmê
Hey gidîno ezê îro çi bikim
Ne havîn e, ne payîz e
Pêşî zivistan e ne bihar e

De lê lê daê rebenê
Dilê min marûmê îro bûye
Pirekî devê heft newala duwanzde rêya
Min marûmê xewnekî dît xewna xwe da
Îşev gelekî di xemnê da ditirsîyam
Sibe bû, ezê bi dîyarê kordîna Qerebilaxê diketim
Mi dî bûkekî cahilê teze ji wê da tê
Kolosekî sipî di desta da
Qûndaxekî lawîn di milla da
Jêrî dahat: "biraoo..." digo digirîya.
Ez çûme pêşîyê: "xwenga min gelo çi bû?
Çi qewumî, çi çirîya?"
"Lo lo bira
Ê ku hatîye serê min gulîkurê
Bira li dinyayê ku nebe neyê serê kevir û dara
Gurê serê çîya
Xwedê belkî kula xwe bike mala Nîdayî Begê
Nîdayî Beg ji êvar da sekinîye derê Hepsa Bazîdê
Vediqetîne egîd û cindîya

Hewşa lawê Şewêş Efendî da
Cinazê egîd û xweş mêra ji êvara xwedê da
Xemilandî ye di xûnê da bi singûya
Herçî kuştin, herçî mayî girtin sirgûn kirin
Berê wan dan Anadolê, Sînopê, Zongildaxê
Daê nemayê nav girtîya
Ez nemînim nemînim nemînim nemînim nemînim nemînim
Nemînim nêmînim nemînim nemînim nemînim nemînim
Egîto ez nemînim
Ez nemînim ji egît û cindîyê mala bavê xwe ra gulîkurê
Hêsîrim, îro çendik û çend roj e mane di kesîrîyê da"

Reso

Ö L E Y D İ M
Ah de lo lo li lo li lo
Ey anam, yurdumuz olan Serhed, yaşanılası bir yer değil
Örükleri kesilesi ben, yurdumuz olan Serhed, yaşanılası bir yer değil
Bugün örükleri kesilesi benim, babamgillerin yiğitleri için
Korunabilecekleri ne bir yer ne bir sığınak var
Dört günlük kışın bir ayı soğuktur
Ben zavallının, babamgillerin süvarilerine bakın
Ben ne yapayım şimdi ey ahali
Yaz da değil bugün güz de değil
Önümüz kıştır bahar değil

Zavallı annem,
Ben zavallının gönlü bugün,
Yedi dere, on iki yolağzı olmuştur
Bir rüya gördüm bu gece
Çok kederliydim, ürküyordum
Qerebilax düzüne yönelmiştim, sabahtı
Genç bir gelin gördüm karşıdan gelen

Elinde beyaz bir külah,
Kollarında bir çocuk kundağı
Aşağıdan ağlayarak geliyordu "ey kardeşim" diye
Karşısına çıktım: "Bacım ne oldu?"
Neler oldu, ne yastır bu?" dedim,
"Ey kardeşim,
Örükleri kesilesi başıma gelenler,
Taşların, ağaçların başına gelmesin dünyada
Dağ başlarındaki kurtların...
Allah kıranını Nidayi Bey'in evine soksun,
Nidayi Bey akşamdan beri Bazid Hapishanesi'nin
kapısında durmuş
Yiğitleri, kahramanları ayırıyor (öldürmek üzere)
Şewêş Efendi'nin oğlunun avlusunda
Allah'ın akşamından beri o yiğitlerin cesetlerini
Süngüleyerek kanla süslüyor
Öldürdüklerini öldürdüler, kalanları da sürgüne yolladılar;
Anadolu'ya, Sinop'a, Zonguldak'a
Mahpusların arasına... Öleydim anam...

Öleydim ben, öleydim öleydim öleydim öleydim öleydim
Öleydim öleydim öleydim öleydim öleydim öleydim...
Yiğidim ben öleydim
Örükleri kesilesi ben öleydim babamgillerin o yiğitlerinin uğruna
Günlerdir onlar öyle kahrolunmuşluk içerisindeler,
ben çaresizim!"

Reso

ZİLAN VE ÇEVRESİNDE GELİŞEN OLAYLARA İLİŞKİN GEZETE HABERLERİ

Genel olarak basın, son derece taraflı ve objektiflikten uzak bir yaklaşım içindeydi. Olaylara yaklaşımlarında devlet çıkarları belirleyiciydi ve bugün ki gibi icazetliydi. Aradan geçen 70 yıla rağmen ne devletin nede basının anlayışında bir değişiklik yok. Problemleri görmeme, baskı ve inkârla üstünü kapatma anlayışı o gün de vardı bu günde var. Devlet 1928 de çıkarılan afla Türkiye'ye dönenleri, işbirliği yapmaya zorluyordu. Bu konu da başarılı olduğu da söylenebilir. Afla sürgünden dönenlerin büyük çoğunluğu işbirlikçi oldu. Aftan faydalanmak için gelen Şeyh Said'in oğlu Selahattin ise uydurma suçlarla mahküm edildi. Şeyh Said Ailesine mensup olması potansiyel suçlu olmasına yetti.

Ağrı ayaklanması ile ilgili olarak haber de şöyle: uzun olduğu için ağrıyla ilgili son kısmını koyduk

...... Şark vilayetlerimizdeki Türk ekseriyetinin ve muti (sakin, sadakatli) Kürt vatandaşlarının huzuru ve emniyetleri aleyhine birkaç mecnun (deli) ve serseri türedinin tertipleri kökünden tarumar edilmek yolundadır.

Makü aşiretinin eski reisi olup bir zamanlar Türk'ün nam ve nimetile perverde (baş) olmuş bulunan Kör Hüseyin Paşa'nın aynı suretle bu memleketin lutüf ve ihsanına nail olan oğullarının idare ettiği Şakiler de, caniyane hareketlerinin cezasını elbette göreceklerdir.

Hükümetimiz, Ağrı Dağı hadisatının menşe ve mahiyetini ve son vaziyeti izah eden bir tebliğ neşredecektir. Bu hadise münasebetiyle, İran ile aramızda pek eski bir tarihe malik olan tashihi hudut meselesi de bu defa kat'i' bir sureti halle çözülecektir. "-

Ünlü tarihçi Cemal Kutay özel bir televizyonda yaptığı konuşmada Doğu Anadolu'yu Kazım karabekir Paşa değil, Kör Hüseyin paşa Rus ve Ermenilerden kurtardı diyordu. Daha on beş sene önce kendi yerel güçleriyle bu savaşlara katılan ve büyük başarılar elde eden, Hüseyin

Paşa'nın oğulları kendilerine sunulan lütuf ve ihsana karşı durup dururken isyan etmediler. Dün uğruna savaştıkları devletle bugün çatışmalarının nedeni, hiçbir suçları yokken kendilerine dayatılan sürgün ve inkârdı.

Resimli Uyanış'm 10 Temmuz tarihli nüshasında şöyle yazılıyordu:

"Şarkta, bir takım asılları ne olduğu belirsiz çapulcuların hudutlarımıza tecavüze yeltendikleri ve hükümetin buna karşı, şiddetli tedbirler aldığı bilinmektedir. Maalesef son vaziyet karşısında, şsakilerin İranlılar tarafından silahlandırıldıkları ve harici bazı kuvvetlerin bu hareketleri teşvik ettikleri kanati hasıl olmuştur. Bu münasebetle Türkiye ve İran hükümetleri arasında notalar teati olunmuştu.

Her türlü hazırlık bittiğinden harekât başlamıştır. Dağdaki asilerin kaçmalarına mani olacak tedbirler alınmıştır. Hepsi de dağda imha edilecektir. Çevirme harekâtı tamam olmuştur. Tayyarelerimiz, hududu geçerek dağın çevrilmemiş bulunan kısmını havadan abluka etmiş, kıtaatımız çevirme harekâtını muvaffakiyetle yapmıştır. "

10 Temmuz tarihli Cumhuriyet'ten:

"Şakiler yer yer imha ediliyor/ Eşkiyanın kısmı külliyesi ihata edilmiş bir vaziyettedir/ Tenkil harekâtının bir hafta kadar devam edeceği anlaşılmaktadır- Süvarimizin bir baskını... l

Ankara, 9 (Telefonla)- Dün gece Sarktan tamlayıcı bilgi gelmiştir. Bunlara göre, şiddetli çarpışmalar devam ediyor ve müthiş bir ateş çemberi içinde kalan şakiler firar ediyor. Süvarimiz Ağrı'ya siddetli bir baskın yapmış, eşkiyanın birçoğunu öldürmüş, geri kalanlarını kaçırmıştır.

Son dakikada gelen malumata göre yer yer imha ediliyor. Sahada tenkil ve temizleme harekâtının bir hafta süreceği tahmin ediliyor. Bir dereye sıkıştırılan eşkiyanın kısmı küllisinin bir kaç güne kadar icabına bakılacaktır.

Ağrı Dağı'nda patlayan Şark hadisesinin tenkil kuvvetlerimiz tarafından tamamen bastırılmak üzere olduğunu görüyoruz. Hükümetin çevirmeli bir programla takip ettiği harekât çok çabuk inkişaf etmiştir. Evvelki gün başlayan ilk büyük çarpışma şakilerin büyük kısmını imhaya kâfi gelmiştir. Evvelce endişe ettiğimiz cihet boş kalacağı

zannedilen İran hududundan, şakilerin tekrar kaçabileceği idi. '

Hâlbuki vaziyet hududun askerlerimiz tarafından muhafaza altına alındığını göstermiştir. Binaenalyh eşkıyanın tam bir demir ve ateş çemberi içinde kaldığına şüphe yoktur. Son iki günlük muharebede, şakiler çok telefat vermiş, sergerdelerden bir kısmı ölüler arasında bulunmuştur.

Karargâhı bu mıntıkada bulunan süvari fırkamı zın mızraklı alaylarından biri eşkiyaya karşı büyük muvaffakiyetler kazanmaktadır. Aşiret eşkıyaları mızraktan çok korkmaktadırlar. Alayın Ağrı ya yaptığı ani bir baskın onlara çok telefat verdirmiştir.

Ağrı havalisinde son vaziyet şöyledir: Askerlerimiz şakileri bu sarp dağda öyle sıkıştırmış kii, kısmı külliyesinin 7 ve 8 Temmuz tarihlerinde isleri bitirilmistir. Mukavemet etmekte ısrar edeni veya yüksek tepelere saklanmak isteyen eşkiya kesif tayyare bombardıman filomuzdan kaçmak isterken diri diri yakalanmışlardır.

Evvelce yazdığımız gibi Ağrı: Türk-İran-Rusya hududu üzerinde ve üçgen bir müselles (çok büyük) teşkil eden dağdır ve Beyazıt vilayetinin kuzeyindedir.

Eşkiya diğer taraftan kendilerine tam bir dayanak olan İran'da Maku'yu adeta hareket üssü kabul ederek buradan ayrı bir kolla Van hududuna tecavüz etmiş ve Van gölünün şimalinde bulunan Erciş dağı havalisine saklanmıştır.

Maku'dan Erciş'e kadar uzunca bir dağ mıntıkasını aşarak Erciş kasabasını işgale yeltenen şakileri büyük kuvvetlerimiz derhal karşılamış vearalıksız bir çarpışmada perişan ederek Sübhan dağlarına sürmüşrtür. Sübhan dağı haritamızda görüldüğü üzere Erciş'in güney batısında bulunmaktadır ve 4434 metre yüksekliğindedir. Burada eşkiyanın bir kısım kuvveti de Erciş'in hemen batısında, Zeylan deresi ile Hacıdiri deresi arasında sıkıştırılıp püskürtülmüştür.

Büyük zayiat veren, sakilerden, şaşkın bakiyyetüssüyuf (kuşatılmıştır) da kılıçartıkları edilmiştir. Kıtaatımız Ahlat üzerinden sıkı bir tarama yürüyüş ile şark ve şimal mıntıkalarına doğru geniş bir hat üzerinde ilerlemektedir.

Hadisede maalesef çok ağır mesuliyeti olan İran'ın vaziyetine

gelince: Komşuluk hukukuna fazla yer veren bir millet olmak itibar ile: Tahran hükümeti bu hadiselerin mürettibidir (öğretmeni) demeyelim fakat müşevviki (teşvik eden) ve hele koruyanı olduğunu biliyoruz.. Vak'aların tezahüründe artık açıklığa kavuşma veya teşhis emareleri aramaya hacet yoktur. 10-II Haziran'da başlayan ilk çete tecavüzlerinden sonra hakikat tamamen açıklığa kavuşmuştur. Belki her gün İran içinden kalkıp gelen aşiretler hep hududumuza dört- beş kilometre yakınlarda toplanıyorlar. Eğer İran tam bir acz içinde olduğunu iddia edecekse bunu kabul etmek safdillik olur.

Çünkü vaktile maruf sergerde Simko, Rumiye'de ve Şeyh Haz'al Muhammere'de Kolonel Mehmet Taki Han, Horosan'da birer hükümet teşkil edecek kadar kuvvetli isyanlar ve ihtilaller çıkarmışlardı. Bunlar hep insafsızca ezilmiş, mahvedilmiştir.

Evvelce Maku'da aslı Türk olan bir hanlık vardı: Emir Leşker burayı bir kan ummanı haline getirdi. Azerbaycan'da Şeyh Servenler ismindeki Türk aşiretini de gene Emir Leşker baştan aşağı kılıçtan geçirdi. Bunlar İran'ın aşiretlere hakim olduğunu ve düzenli bir halde tutabildiğini gösterir çok canlı hakikatlerdir. Oldukça baş belası olan Bahtiyarilerin isyanının bastırılmasının henüz bir sene olduğunu da ilave edersek, İran'ın toprağında sözü geçen bir hükümet olduğu anlaşılır. Bunları gördükten sonra Acem hükümetinin mes'uliyetten ayrı tutulması hiçbir sebep tasavvur bile edilemez.

Binaenaleyh aşiretleri kastı mahsusla donatarak hudutlarımıza saldırtmakta olduğu muhakkaktır. Hareketi açıkça himaye ve idare ediyor.

Halep'te müteşekkil bir 'Hoybun' cemiyeti vardır. Yöneticiliğini, vaktile İstanbul'da bir kabine açan Kürt Teali Cemiyeti'nde çalışıp mütarekede hudut haricine kaçan hainlerden Dr. Şükrü Mehmet almıştır. Kâtibi Umumisi de, iki sene evvel Fransızlar tarafından Antakya Lisesi'ne muallim tayin edilen Salim Mahmut isminde bir Kürttür. Salim Mahmut; cemiyetin toplanma günlerinde Halep'e giderek toplanmalara iştirak etmektedir. Cemiyet her hafta muntazam içtimalarla geleceği tartışıyor ve hariçle, bilhassa Şark vilayetlerimizle alaka ve irtibat tesisine Çalışıyor.

Muhakemeleri Ankara'da görülmekte olan Şeyh Sait"in oğlu Selahattin'in alakası da mahkeme celselerindeki itirafat ile belli oluyor.

Diğer taraftan Çerkes Ethem'in Irak hudutların da dolaşmakta olduğu muhakkaktır. Irak'ın Musul'a kadar uzanan şimal kısmında külliyetli bir Kürt nü- fusu vardır.

Maruf İngiliz casusu Lawrens'in geçen sene İran ve Irak hudutları üzerinde görüldüğü yazılmıştı. Şimdiki hadiseler bu şeytan ruhlu adamın hakikaten oralarda gezdiğini ispat ediyor. Lawrens'in boşuna dolaşmayacağı, Hicaz'ı ve Afganistan'ı alt-üst eden bu casusun bir harekat hazırlamaya çalışacağı onu bilenlerce malumdur. Buna karşı biz her hangi bir hadise karşısında hükümet ve ordumuzun çok uyanık bulunduğunu ehemmiyetle kaydetmekle yeterli buluyoruz.

Zabıta evvelki akşam Bakırköy'de bazı şüpheli evlerde taharriyat yapmıştır. Aranılan evler Ermeni evleridir. "

Ayrıca İran'a verilen nota ile ilgili olarak, Ankara'daki İran Konsolosluğu ile yapılan görüşme veriliyor:

"İran'ın Ankara Maslahatgüzarı, dün Tevfik Rüştü Bey'i ziyaret etti/

Ankara 9 (telefonla)- Bugün İran Maslahatgüzarı (Elçisi), Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'i ziyaret ederek bir müddet görüşmüştür. Bu mülakatta, Mas- lahatgüzar'ın hükümetimizin geçenlerde verdiği notaya İran hükümetinin vereceği cevabın biraz daha gecikeceğini söylediği tahmin edilmektedir.

18 Temmuz tarihli Cumhufiyet'ten: "Ağrı Dağı Hadisatı'na dair şimdiye kadar alınan haberler, eşkıyanın nerelerden ve nasıl faaliyete geçtiği, bu harekatın muhtelif safhaları ve bugünkü vaziyet hakkında oldukça açık bir fikir edinmeye müsait bulunuyor. okuyucularımızı gerekli şekilde aydınlatarak, vaziyeti takip edebilmeleri için, o havali ve aşiretleri hakkında biraz malumat yermeyi faydalı buluyoruz.

Ağrı Dağı, Türkiye-İran hududunda olup, 5165 metre yüksekliğindedir. Bu dağın 350 metreden yukarısı bilindiği günden beri karlarla örtülüdür. Dağın ayrılmış hattı taksimi, Türkiye-İran hududunu ayırmaktadır.

Süphan Dağı, Erciş kasabasının batısına rastlamaktadır. Sipsivri bir küllah şeklinde bulunan Süphan Dağı bütün o civar vilayetlerden Bitlis, Muş ve Van'dan görünebilmektedir. Bu dağlarda hiçbir köy olmadığı gibi su ve ot da yoktur.

Bugün kıtaatımızın demir ve ateş çemberi arasın da gittikçe perişan bir hale giren şakiler, işte bu dağda mahsur vaziyettedirler.

Şakilerin ele geçirmek istedikleri Erciş kasaba ahalisi kâmilen Türktür ve Türkçe konuşurlar. Erciş'in 13, Adilcevaz'ın dört köyü oturanları da Türktür. Diğer köyler vaktiyle Ermeni köyü iken, şimdi Haydaranlı aşiretine mensup beşer, onar haneyi ihtiva etmektedir. Bu itibarla Erciş ve Adilcevaz arasındaki Nurşin köyü de, maktul Kör Hüseyin Paşa tarafından sahiplendi. Kör Hüseyin Paşa'nın mensup olduğu bu Haydaranlı aşireti takriben bin Çadır kadardır. Bu aşirete mensup olup silah tedarik eden bazıı eşkıya öteden beri ya aşiretler arasında hala mevcut kan davaları veya soygunculuk sebebiyle sükûnu ihlal eder ve kanun pençesine düşeceklerini hissedince Süphan Dağı'na iltica eylerdi.

Bunun gibi Ağrı Dağı tarafındaki Celali aşireti de kısmen bizim tarafta, kısmen de İran'da yaşmaktadır. Bunlar esasen sarkıntılık yapar ve takip edilen şakilerin ilticagahlarını teşkil ederler ve çok sıkışınca hududun öte tarafına kapağı atarlar.

Son olaylar, Celali eşkıyası tarafından tamı bir ay iki gün evvel 9 Haziran'da Ağrı Dağı'nda baş göstermiştir. Eskiden ermeni köylerine akın yapan, o köyler tarafından kendilerine hediyeler verilerek ağırlanan ve son zamanlarda soygunculuklarını hududumuzun içlerine kadar genişletmeye istidat gösteren celali eşkiyasının çapulculuklarına nihayet vermek için hükümetimiz havalar düzelince bazı tetbirler almaya başlamıştır. Harici bazı teşvik ve kışkırtmaların da tesiriyle bu sırada şakiler ağrı mıntıkasında hududumuzu geçmişler, tayarelerimizin bombardımanı jandarmalarımızın takibi ile karşılaşmışlar, dahildeki aşiretleri ihfal hususundaki çalışmaları da boşa çıkararak gerisin geriye firara mecbur kalmışlardı.

Bununla uslanmayan şakiler gördükleri yardım ve teşvikata kapılarak birkaç gün sonra aynı mıntıkada, tekrar topraklarımıza gir-

mişlerdir.

Bu vaziyet karşısında hükümetimiz tarafından sevk edilen kıtaat Ağrı Dağı'na doğru yayılırken, son zamanlarda Ağrı'ya iltica eden Kör Hüseyin Paşa'nın bazı akrabası Mako'ya inmişler ve orada başlarına geçtikleri, şakilerle Kızıldize'den Beyazıt Ovası'na geçmek istemişler. Fakat muvaffak olamamışlardır. Bunlar, kıtaatımızın Ağrı'ya doğru yayıldıklarını haber alınca Vân ve Erzurum ile harekât sahası ulaşımını kesmek ümidiyle ve orada asker bulunmadığı zanıyle Erciş'e doğru ilerlemişlerdir. Fakat bu zan ve tahminlerinde çok aldandıklarını karşılarında kıtaatımızı görünce pek çabuk anlamışlardır.

Şakilerin Erciş mıntıkasına kadar Maku- Çuşamya yolunu geçmiş oldukları tahmin edilmektedir. Çünkü oradaki Tendürek dağları aşılmaz bir halde olup, ancak güneyinden ve doğusundan geçilebilmektedir.

Şakilerin bu şekilde devam eden faaliyetine karşı, Temmuz başlangıcında kıtaatımızın tenkil harekâtı başlamış ve 4 Temmuz'dan itibaren Çapulculara ağır darbeler indirilmiştir.

Tenkil programının tatbiki 18 Temmuz'da kat'i surette eşkiyanın imhası tamamıyla sonuçlanmak üzere, asilerin atlı kısımları harp görmemiş atlar üzerinde mühim telefat vermiştir.

Bunlardan Erciş mıntıkasındakiler, Zilan ve Hacıderi deresinde sıkıştırılarak, müthiş bir hezime te uğratılmış ve Süphan Dağı'na atılmışlardır. Bu surette Van-Erzurum yolunu kapatamayan şakiler, susuz, otsuz ve köysüz bulunan Süphan dağlarında ihata kuşatılmış bir vaziyettedirler.

Kıtaatımız tarama yaparak, eşkiyanın bu mıntıkadaki arta kalanlarını bertaraf etmek üzere ihata Çemberini gittikçe daraltmaktadır.

Süphan Dağı'ndaki, şakiler bu şekilde mukadder (önceden belli) akıbetlerine yaklaşırken, Ağrı Dağı'nda da vaziyet önceden kararlaştırılan tenkil programımız dairesinde uygulanmıştır. Bu mıntıkada da büyük çarpışmalar başlamış, „şakilerin mukavemeti karadan ve tayyarelerimizin bombardımanı ile havadan kırılmıştır. Bu şiddet karşısında her zaman olduğu gibi İran hududuna iltica etmek isteyen eşkıya, bu sefer hududun kıtaatımız tarafından kapatılmış olduğunu görerek, büyük bir korku ve telaşa düşmüştür. Şimdi bu mıntıkada dâhi tama-

men hududumuz dahilinde Ağrı Dağı'nın sarplıklarına iltica etmiş bulunan şakileri kuşatan çemberimizde gittikçe daralmaktadır. Ne İran'a ilticaya, ne de her türlü mukavemette vaziyetleri müsait olmayan Celalilerin de Süphan Dağı'ndakiler gibi Ağrı Dağı'nda gittikçe yaklaşan cezalarını beklemekten başka yapabilecek hiçbir hareketleri kalmamıştır.

Kendileri de bu vaziyeti görmüşler ve karşılarındaki kıtaatımız kumandanlarına kandırıldıklarını takip edilmezlerse teşvik edenlerin üzerine hücum edeceklerini bildirmişlerdir. Her zaman aynı hileyi tekrar eden eşkıyaya şartsız olmaktan başka çare olmadığı cevabı verilmiştir.

Hududumuz dahiline girmeye cür'et eden, şakilerin hali bu merkezde olmakla beraber, hariçteki fesatçılar hala boş durmamakta ve son çarelere başvurmaktadırlar.

Bu cümleden olarak İraniler'in serbest bıraktıkları Mehmet Mustafa hudut karakollarımızı tazyike yeltenmektedir. Kör Hüseyin'in tekrar İran'a geçmeye muvaffak olan damadı Yusuf Abdal, Kızıldize karşısında Çadır kurmuştur. Bunların Kızıldize'yi zorlamayarak Ağrı tarikini durdurmak istedikleri anlaşılmaktadır. Bütün bu hareketlerin de nihayet hükümetimizin kat'i tedbirlerine Çarparak kırılacağı muhakkaktır.

Diğer taraftan İran hükümeti notamıza henüz cevap vermemiştir. Artık İran hükümetinin eşkıyayı koruyacak halde bulunmadığı aşikardır. Herhalde bu müzmin eşkıyalık mes'elesi kat'i surette halledilirken İran'la aramızda aynı derecede müzmin bir maziye malik olan tashih-i hudut (sınır düzenlemesi) mes'elesini de hudutlarımızın emniyet ve selametini temin edecek neticeye bağlanacağını bekleyebiliriz. "

12 Temmuz Cumhuriyet'ten: "Urfa, 10- Buraya gelen malumata (bilgiye) göre eşkıya, kıtaatımızın demir Çemberi içinde şaşkın vaziyette firar çareleri aramaktadır. Eşkiya reislerinden Emin Paşa oğlu İbrahim ile diğer arkadaşı maktul (esir) düşmüş. Kör Hüseyin Paşazade Nadir de yaralanmıştır.

Hususi (özel) kıyafet ve alametlerine nazaran maktullerden (suçlulardan) beşinin İran'dan gel bazı aşiret adamı oldukları anlaşılmıştır.

Trabzon-Erzurum tarikile (yoluyla) buraya gelen haberlere göre, bir hafta kadar evvel cüretkarane (cesaretle) bazı teşebbüslerde bulunan ve Erciş kasabasına kadar inmek isteyeni şakiler, kuvvetlerimizin karşısında ağır zaiyat vererek kaçmağa mecbur olmuşlardı. Eşkıya yedikleri bu müthiş darbe ile artık kımıldanamayacak hale gelmiştir. Halk köylerine geri geliyor.

Ağrı Dağı hadisatını çıkaran şakilerin tenkil harekâtı muvaffakiyetle devam etmektedir. Son gelen bilgilere göre, Ağrı mıntıkasında dağlardan inerek bazı köylere tecavüz eden eşkiya, kuvvetlerimiz tarafından ağır kayıp vermişler ve takip edilmişlerdir. Şakiler büyük bir korku ve telaş içinde İran'a kaçmak istemişlerse de bu taraftan da kıtaatımızın ateşleri karşısında kalmışlar, açlığa mahkûm ve perişan bir halde dağlara düşmüşlerdir.

Diğer taraftan Zeylan deresine sıkıştırılan eşkiyanın tenkil ameliyesi(işleri) de bitmek üzeredir. Şakilerin kılıç artıkları aç ve susuz bir halde Sübhan dağlarında mukadder akıbetlerini beklemektedir. Eşkıyanın ilk tecavüzlerinden korkarak köylerinden uzaklaşanlar artık tehlike kalmadığını görerek yurtlarına geri dönmektedirler.

Çarpışmaların vuku bulduğu mahallerde eşkıya, pek çok maktul bırakmışlardır. Aralarında bazı sergerdelerin cesetleri de teşhis edilen maktüllerden bazılarının kelleleri, Şakiler tarafından vücutlarından ayrılarak götürülmüştür. Maktul Kör Hüseyin'in, Maku aşiretine mensup, şakileri idare eden oğulunun cesedinin de kellesi götürülmüş ceşetler meyanında bulunduğu anlaşılmaktadır. "

Aslında baş kesenler, kendileriydi. Ağrı Tümen Komutanlığının çevresindeki tel örgü kazıklarına yirmiye yakın direnişçinin kellesinin çakılıp günlerce teşhir edildiği bilinmektedir.

Ayrıca, Kör Hüseyin Paşa'nın direnişte öldürülen oğlu da yoktur.

Vakit gazetesinde ise haberler şöyle:

"13 Temmuz- Asiler 5 günde yok edildi. Zeylan deresindekiler tamamen yok edildi. Bunlardan bir kişii dahi kurtulmamıştır. Ağrı'da harekat devam ediyor. Dünden beri harekât sahasında eşkiya kalmamıştır. Büyük kuvvetlerimiz yüksek sarp dağlara iltica edenleri de mahv etmiştir. Zeylan deresi yüzlerce ölüyle doludur. "

Helikanlı Halit, O dönemin basınında da sıkça yer almaktadır.

"Van, (A.A) - (Hususi Muhabirimizden)

İran aşiretlerinden Helikanlı ve Ali Maholu aşiretleri hududa gelmişler, Sakilere yardım etmektedirler. Bulakbaşı karakolumuzun karşı-sında Ay Bey dağlarında İran aşiretleri toplanmaktadır,"

"Van, (A.A) - (Hususi muhabirimizden) (gecikmiştir)ı

Eşkiya reislerinden Kör Hüseyin'in(paşa) damadı Yusuf Abdal, alınan inanılır habere göre., tekrar İran'a geçmiştir. Emir Leşker, Yusuf Abdal'ı ve Hal it Ağa'yi Tebriz'e götürmek istemiştir. Kızıldize karsısında çadır kuran Tozon'un adamlarıyla, Halit A ğa arasında çelişki çıkmış ve taraflar birbirlerini öldürmeye başlamıslarsa da İran'ın hudut subayı aralarına girerek barıştırmıştır. Bunların m aksadı Kızıldizeyi zorlayarak Ağrı tarikini durdurmakmış.

"İl bölgesinde Hulhula civarında, halen bize düşman olmayan Halikanlı Halit aşiretinin 800 kadar çadırı bulunmaktadır. "

Trabzon, (Hususi Muhabirimizden)

"Halikanlı aşireti aslen Türktür. Ve diğer aşiretlere nisbeten çok kalabalıktır. Bu aşirete mensup ikinci kafile de hayvanlarla birlikte Trabzon civarına gelmiştir. Kafile Trabzon ile Maçka arasında vapur beklemektedir.

Halikan Aşireti efradı uyanık, gürbüz çalışkandırlar. İskan edildikleri yere faideli bir unsur olacakları şüphesizdir."

Görüldüğü gibi, daha birkaç gün önce düşman bildkleri Halikanlılar birden bire Türkleşiyor. Çalışkan ve gürbüzleşi-veriyorlar. İskan edilecekleri yerlere de faydalı olacaklarına kuşku duyulmuyor.

Cumhuriyetin Irkçı Kalemleri İş Başında

Aslen Urfalı olup, Zilan İsyanı sırasında 28 yaşında genç bir gazeteci olan Türkiye'nin faşist siyasetçilerinden Esat Mahmut Karakurt, Zilan ve Ağrı Kürtlerinin Alevi olduğunu söyleyerek, adeta katledilmelerini mübah sayıyordu. Bu ırkçı gazeteci aynı zamanda babasının temel gıdası olan çiğ köfteyi de, Vahşi Kürtlerin çiğ eti ile bir

avuç bulguru karıştırarak elde ettikleri yemek olarak lanse ediyordu. Ona göre Kürtler vahşiydi, Kürtler askerlerin boğazlarını ısırmak suretiyle kesiyorlardı:

1 Eylül 1930 akşam gazetesi

"Şarkla (doğu) yaşayan Kürtleri iki kısma ayırmak lazımdır. Bir kısım Kürtler, doğrudan doğruya şehirlerde, köylerde, kasabalarda yaşıyorlar. Diğer bir kısmı ise şehirlerle alâkalarını kesmişlerdir, göçebe hayatı geçirirler. Bunlar aşiretlerdir. Herhangi bir aşiretin beği o aşiret efradının hâkimi mutlakıdır, ferd kendi idaresine hâkim değildir. Asiler beği, 'Ateşin içine gir' derse girer, işte şarktaki fesat mikroplarını bu aşiretler dağıtıyor.

Mesela bir aşiret tasavvur edin 200 atlı çıkarır. Fesat yapmak isteyen bir teşkilat, beği para ile satın alabildiği takdirde mesele halledilmiştir, istediği zaman istediği yere bu 200 atlıyı sevk eder. İşte bütün teşkilâtçılar şimdiye kadar bu heriflerden istifade ediyorlardı. Son hadise bunların hâkimiyetlerini ebediyen tarihe gömmüştür.

Bir de dağlarda yaşayanlar vardır. Bunlara aşağı yukarı vahşi denilebilir. Hayatlarında hiçbir şeyin farkına varmamışlardır. Bütün bildikleri sema ve kayadır. Bir ayı yavrusu nasıl yaşarsa o da öyle yaşar. İşte Ağridakiler bu nevidendir. Ağri vahşi ve korkunç bir dağdır.

Yaratıldığı günden beri zirvesinde kar eksik olmamıştır. Tepelerinden kopup gelen çığlarla birçok insanın cesedi uçurumlarında parçalanmıştır. Bu dağlarda kurtlar, ayılar bile yaşamaya cesaret edemiyor. İşte ordumuzun imhasına çalıştığı şakiler, bu dağların tepesine tırmanmış bulunuyorlar.

Şimdi siz tasavvur edin; bir kurdun bir ayının bile dolaşmaya cesaret edemediği bu yalçın kayaların üzerinde yırtıcı bir hayvan hayatı yasayanlar ne derece vahşidirler. Hayatlarında acımanın manasını denmemişlerdir. Hunhar, atılgan, vahşi ve yırtıcıdırlar.

Ellerinden kurtulan bir neferimiz bana bir hikâye anlattı:

Kendilerinden birini ordumuza teslim olmak üzere kaçarken yakalamışlar ve hemen öldürmüşler. Bu öldürme ameliyesini nefer biz-

zat görmüş. Dedi ki:

"Evvelâ kadın, çoluk çocuk hepsi bir araya toplandı. Öldürülecek herifi ortaya getirdiler. Anadan doğma soydular, iki Kürt omuzlarından yakaladı. Diğer bir adam uzun saçlarını avucunun içine alarak kafasını kavradı. O sırada dağ gibi koça bir adam da herifin yanına doğru yürüdü. Belinden bir bıçak çıkardı. Öldürülecek adamın elini yakaladı ve sanki bir koyunun derisini yüzüyormuş gibi elindeki ucu sivri bıçakla biçare adamın tırnaklarını, parmaklarının ucundaki derileri soyarak çıkardı. Kürt gık bile demedi. Sonra uzun bir şişle iki gözünü oydu. Ada- mm gözlerinden kan fışkırdı, fakat gene ses çıkarmadı. En nihayet bıçağını kalbine soktu, bir kahve değirmeninin kolunu çeviriyormuş gibi çevirdi adam kanlar içinde yere yuvarlandı.

Düşünün şimdi insan namını alan bu vahşilerin sırtlandan ne farkı var? Bunlar değil yalnız memleketimiz için, bütün beşeriyet için bir sin ve bir lekedir. Din namına bir şey bildikleri yok. İki kelime öğrenmişler:

Müslüman-kâfir!. . Eğer bıyıksızsanız, kafanızda şapka varsa kâfirsiniz, binaenaleyh öldürülmeniz lazım gelir. Çok alçaktırlar. Yakaladıkları takdirde sizi bir kurşunla öldürmezler. Gözünüzü oyarlar, burnunuzu keserler, tırnaklarınızı sökerler ve öyle öldürürler! Kadınları da kendileri gibi imiş!. . Bana bir teyyare zabiti anlattı. Genç iki zabitimiz bunların eline düşmüş, biri kaçmış, diğeri şehit edilmiş. Kaçan zabitimizi yolda altmışlık bir Kürt karısı yakalamış, üzerine atılmış. Zabitin gırtlağını dişlerinin arasına almış. Müthiş bir mücadele olmuş. Başında öküz kuvveti taşıyan vahşi kadın zabiti bir uçurumun kenarına kadar sürüklemiş, o sırada zabit eline bir taş parçası geçirmiş ve kadının kafasını parçalayarak ancak hayatını kurtarmaya muvaffak olmuş!. . İşte kadınları da böyle!. .

Yedikleri bulgur ve ettir. Çiğ eti, çiğ bulgurla karıştırıp bir hamur haline getirip yiyorlarmış. Su yerine yazın at ve eşek sütü içiyorlar, kışın da kardan istifade ediyorlar.

Sırtlarında elbise, mintan yoktur. Ayaklarında bir don, omuzlarında bir koyun postu!. .

Ömürlerinde bir defa şehre gitmemiş olanlar vardır. Doktor, ilaç

nedir bilmezler. Bir takım dağ otlarını kaynatıp ilâç diye kullanırlamış. Çoğu kızılbaştır. Her birinin dört, beş karısı varmış, içlerinde kız çocuklarını öldürenlere bile tesadüf ediliyormuş! Velhasıl tam manasıyle bir vahşet âlemi!"

Bir diğer ırkçı yazar Cumhuriyet gazetesinde çalışan Yusuf Mazhar'dı. Ayrıca gazetenin savaş muhabiriydi. Kürtleri Kızılderililerle karşılaştırıp, her iki halkı da aşağılamaktaydı:

18–19–20–21–22 Temmuz 1930 cumhuriyet gazetesi

"Ararat eteklerinde"

Ararat'ın etrafında Kürtler isyan etmiş, İran'dan bir takım Kürt çeteleri isyan dalgaları halinde bizim tarafa akmış!

Bunu işittiğim zaman ben ne hayret ettim, ne telaş: Çünkü oralarda isyan ruhu, ateşperest ocağına konulmuş kazan gibi, daima kaynar.

Demek oluyor ki bu defa bir kaç zehirli nefes, ateşi fazla alevlendirmiş, bir kaç hain parmağı bunları ziyadece fışkırtmış ve ezeli isyan kazanı taşmış.

Bugün burada Kürtler her zaman yaptıkları bir işi tekrarlamaktadırlar. Ve her zaman gördüklerim belki bu defa görmediklerini göreceklerdir..

Hudut haricinde baskın şeklinde hazırlanmış olan bu hareketin bütün mazidekiler gibi murdar iliklen tehyiç olunan haşeratın bünyelerinde sükûn hâsıl oluncaya kadar kanlarının akması ile sönmeğe mahkûm olduğu şüphesiz ise de bu sırada süvarilerimizin at nallarının aşınması, bir kaç Türk evladının da burnu kanaması gibi zaruri bir şekilde katlanacağımız fedakârlığa acınmamak mümkün değildir; hadisede başka mâhiyet ve bundan fazla ehemmiyet yoktur.

İsyanı Kimler Yapıyor?

İsyanın başlıca Zilan lılar, Celaliler, Haydaranlar tarafından yapıldığım tahmin ediyorum.

Şeyh Sait'in kıyamı hengâmda buralarda fiili hareketlerin vuku bulmamış olması o tarihte bu haşeralın aralarının açık olmasındandır;

yoksa bu çapulcular öyle bir fırsatı fevt ederler mi idi hiç?

Anlaşılıyor ki Türkiye'nin düşmanları Iran dahilinde bu aşiretlerin aralarını bulmaya çalışmışlar; muvaffak da olmuşlar. Hududun bu tarafına saldırmağa ve köylerinde ayaklandırmağa sebep oldukları bu şuursuz, iptidai adamları mamur bağlara üşüşen vahşi hayvanların zararlarını izale için yapılan tedbirlere müracaat şeklinde tedbir ittihazına mecbur ettikleri Cumhuriyete acaba o düşmanlar, muarrızlar bir fenalık edebilmiş olduklarını düşünerek gönül hoşluğu mu duyacaklar? Bugün Ararat ve Sübhan dağlarının eteklerini basan kan sellerini bu kanı damarlarında akıtan insan seklindeki mahlûkat hesabına;

O muarrızlar bir şey kazanmış olduklarını ve hedeflerine yaklaştıklarım mı zannedecekler? Onlara kıymışlardır. Ben isyan eden bu Kürtlere bir vatan evladı olmak hissiyatile uğrayacakları akıbetten dolayı hiç acımam. Hatta hükümetin bunlar hakkında ihsan ve merhametle hareket etmesini münasip görmem. Çünkü bunlar tarihin şehadet ile sabittir ki Amerikanın kırmızı derililerinden fazla kabiliyetli oldukları halde ziyadesile hunhar ve gaddardırlar. Dessas ve bedii hislerden, medeni temayüllerden tamamile mahrumdurlar.

Bunlar asırlardan beri ırkımızın başına bela kesilmişlerdir. Bana beş sene evvel (Simiko ismindeki serkerde İran'da Azerilerle meskûn mıntıkalara yaptıkları akınların sakin ve namuskâr köylülerin kılıncı altında nasıl zebun olduklarının ve canlarını kurtarmak kaydı ile bütün mallarını nasıl teslim ettiklerinin menakıbını fahr ile anlatırken bütün bir silsilei tarih, bir silsilei vukuat, bir silsilei müşahedat beni pek acı acı düşündürmüştü. Bu bedeviyeü'n medeniyete savleti idi......" diye devam eder, Yusuf Mazhar.

Bu sıralarda Iğdır, Aralık ve Tuzluca taraflarında da savaş yoğun bir şekilde sürmekteydi.

Taşburun ve Başkent çatışmaları:

Burna Sor ve Buruna reş'teki savaşlardan iki gün sonra direnişçiler, Ağrı'nın kuzey-doğusuna ve İğdır ovasının doğusuna düşen, Aralık bölgesinde ve Sovyet sınırına çok yakın olan BAŞKEND şehrine girip

burayı işgal ederler. Nahiyede bulunan askerler şehri terk edip, kaçmaya başlarlar peşlerine düşen direniş güçleri 150 kişiyi esir alırlar. Çatışmalarda çok sayıda asker de yaşamını yitirir. Geri kalanlar ise, Aras nehrini geçerek Ruslara sığınırlar. Ruslar, askerlerin peşle-rinden gelen direniş güçlerine ateş açarak askerlere yaklaşmalarını engellerler, iki gün sonra da silahları ile birlikte Markat köprüsünden geçirerek Iğdır'a ulaştırırlar. Nahiye halkı Türkçe konuştukları halde direnişçileri sevinçle karşılar. Burada hükümet konağına asılı Türk Bayrağı indirilerek yerine Kürt Bayrağı asılır ve altın da kurban kesilir..

Bu arada Başkente yardım gelmesini engellemek için, Emerê Besê ile Van'dan gelip Kelturilerin içine yerleşen Mele Hüseyin, Iğdır-Başkent yolunu kapatır, başkentte sekiz saat süren çatışmalarda yaralanan askerlerin çoğunun tedavisini bizzat ihsan Nuri yapar.

Başkent savaşlarında Aslen İran'lı olan fakat daha sonra İran'a küserek gelip Ağrı Dağı'nın batısına yerleşen kızılbaşoğlu aşireti reisi Abdullah Xelef direnişçilere destek olur. Ömere Bese'nin ile birlikte direnişçilerin Başkentle uğraşmaları esnasında Türk askeri güçlerince ele geçirilen taşburun karakoluna saldırırlar.

İhsan Nuri Anlatoyor;" Türkler burada çok miktarda asker bırakmışlardı. Ben ve Bro Heski de o tarafa gitmiştik. Ömere Beşe Türklerin üzerine kahramanca saldırarak, onları çadırlarından çıkardı. Fakat ne yazık ki, bu çatışmanın töz dumanı içinde.bir kurşun bu kahramanın göğsüne değerek, onu Kürtlerin özgürlük şehitlerinin arasına kattı. Kürt savaşçıları savaştan çekilmeyerek, Türklerin elinden birkaç tepeyi aldılar. Daha sonra, İğdır'dan yük arabaları ile gelen Türk yardım kuvvetleri yetişince savaşçılarımız mecburen geri çekildi. Bizim kaybımız çok azdı.

Ağrı'da Çatışmalar sürerken;

Türkiye, İran'la yaptığı görüşmelerden sonuç almış, İran'da Kürtlere karşı tutumunu değiştirmişti. Kalleşlik ve kaypaklığı geleneksel politika olarak sürdüren İran daha önce Topraklarına kabul ettiği Usıbe Abdal Ağa'yı tutuklamak için pek çok komploya baş vurmuş fakat başaramamıştı, Usıb Ağa'ya karşı bu girişimleri sonuçsuz kalınca, bu sefer

akrabası ve Hoybun Üyesi Burhan'e Emin Paşa ile ilişkiye geçip yardım için görüşme vaadiyle Usıb Ağa'yı ele geçirmeyi denedi .,

Burhan Bey, tüm Ağrı direnişçileri ve Xoybun gibi, İran'ın dost olduğuna inanıyordu. Usıbe Avdal Ağa'yı ısrarla iranlı yetkililerle görüşmeye ikna etti. Usıb bey istemeyerek, İran yetkilileriyle görüşmeye gitti. Çünkü, daha bir kaç yıl önce İran Şeyh Said İsyanından kaçan dire-nişçilerin çoğunu öldürmüş, geriye kalanları da tutuklamıştı. Bu nedenle İran'a güvenilemezdi. Fakat, gerek Hoybun gerekse Bur han Bey İran'ın dost olduğuna, Kürtlerin ariyan ailesinin bir ferdi olması ve Türkiye'nin Azerbaycan'la ilgili hesapları nedeniyle iran'ın direnişe destek verdiğini düşünüyorlardı. Fakat İran onları günlerdir süren pazarlıklar sonucunda satmıştı. Usıb Ağa direnişin en önemli şahsiyetlerindendi. Tutuklanmasıyla direniş çok büyük darbe yedi. Tutuklanması için T.C. yetkililerinden ve basından İran' a büyük baskı yapıldı. Bu çabalar Tutuklanmasını sağladı.

Usıb Bey Qeleni'de görüşmeye gitti ve tutuklandı. Daha sonra Qeleni'den Tebriz hapishanesine gönderilen Usıb Bey burada Kıskulu bir şekilde öldü.

Bu olaylada direnişe ağır bir darbe indirildi. Ayrıca günlerdir direnişe katılmasından endişe duydukları İran uyruklu xelıkan aşireti reisi xalit'e Evdal'la da ilişkiye geçilerek Türkiye'ye iltica etmesi sağlanıp, tüm aşeret efradıyla birlikte batı anadoluya (Silivri, Trakya) iskana razı ettiler.

"Eşkiya reislerinden Kör Hüseyin'in(paşa) damadı Yusuf Abdal, alınan inanılır habere göre., tekrar İran'a geçmiştir. Emir Leşker, Yusuf Abdal'ı ve Hal it Ağa'yi Tebriz'e götürmek istemiştir. Kızıldize karsısında çadır kuran Tozon'un adamlarıyla, Halit Ağa arasında çelişki çıkmış ve taraflar birbirlerini öldürmeye başlamıslarsa da İran'ın hudut subayı aralarına girerek barıştırmıştır. Bunların maksadı Kızıld izeyi zorlayarak Ağrı tarikini durdurmakmış.

"İl bölgesinde Hul hula civarında, halen bize düşman olmayan Halikanlı Halit aşiretinin 800 kadar çadırı bulunmaktadır."

Trabzon, (Hususi Muhabirimizden)

"Halikanlı aşireti aslen Türktür. Ve diğer aşiretlere nisbeten çok kalabalıktır. Bu aşirete mensup ikinci kafile de hayvanlarla birlikte Trabzon civarına gelmiştir. Kafile Trabzon ile Maçka arasında vapur beklemektedir. Halikan Aşireti efradı uyanık, gürbüz çalışkandırlar. İskân edildikleri yere faideli bir unsur olacakları şüphesizdir."

Görüldüğü gibi, daha birkaç gün önce düşman bildikleri Halikanlılar birden bire Türkleşiyor. Çalışkan ve gürbüzleşi-veriyorlar. İskân edilecekleri yerlere de faydalı olacaklarına kuşku duyulmuyor. Usıb Bey' in tutuklanmasıyla İran güçleri Kürt. dirnişçilerinin sığındığı köylere saldırıya geçti. Bu saldırılarla direnişçiler aileleriyle Ağrı Dağı'na sığındılar. Bu arada Usıb Bey daha tutuklanmadan Nadir Bey onun yiğeni Zerif Hatun'la evlenmişti. Zilan' dan çekilirken Keskoi'ler tarafından öldürülen Emin Paşa'nın oğlu Osman'ın dul eşi Vahide Hatunla da Mehmet bey nikahlanmıştı.

Zilan direnişçilerinin Ağrı'ya sığınmalarıyla dağda çok büyük sıkıntılar yaşandı. Çünkü direnişçiler beraberlerinde katliamdan kurtardıkları ailelerinide getirmişlerdi, İhsan Nuri o günleri şu şekilde anlatıyor.

Usıb Bey' in tutuklanmasıyla İran güçleri Kürt. Direnişçilerinin sığındığı köylere saldırıya geçti. Bu saldırılarla direnişçiler aileleriyle Ağrı Dağı'na sığındılar. Bu arada Usıb Bey daha tutuklanmadan, Nadir Bey onun yeğeni Zerif Hatun'la evlenmişti. Zilan'dan çekilirken Keskoi'ler tarafından öldürülen Emin Paşa'nın oğlu Osman'ın dul eşi Vahide Hatunla da Mehmet Bey nikâhlanmıştı.

Zilan direnişçilerinin Ağrı'ya sığınmalarıyla dağda çok büyük sıkıntılar yaşandı. Çünkü direnişçiler beraberlerinde katliamdan kurtardıkları ailelerinide getirmişlerdi, İhsan Nuri o günleri şu şekilde anlatıyor.

"Zilanlılar Ağrı'ya geldikten sonra, Ağrı, kadın ve çocuklarla doldu. Bu nedenle, yiyecek bakımından çok sıkıntıya düştük."

Bu durum ayrıca direnişçilerin manevra kabiliyetlerini de etkiliyordu.

Çarpışmalar Ağri Dağına kayıyor:

ZiLan ve Suphandağmda ki direnişçiler çekilip İran'a doğru giderlerken, Ağrı dağı' nda çatışmalar ve askeri yığınak devam etmekteydi. Ağrı Dağında direnişçiler sayıca az olmalarına karşı çok sayıda ki T.C. kuvvetlerine karşı geniş bir alanda mücadele sürdürüyorlardı. Sayıca az olmaları birkaç yere birden saldırmalarına engel oluyordu. Burna Sor tepesine yerleştirilen top gidiş gelişleri için tehlikeliydi. Burna Sor'daki topu ele geçirip, namlusunu askeri güçlerin üzerine çevirmek için, Akşamdan burna Sor ve Buruna Reşe saldırıyı planladılar.

"Sabah her iki tepeye saldırı başladı. Hava henüz iyice aydınlanmamıstı, Buruna reş tepesinden silah sesleri yükseldiği zaman, Bunesor'da ki kumandan, Beyazıt'a telefon ederek rapor verdi. Telefonda Burna reş'te çatışmanın başladığını söylüyordu. Fakat Kürtlerin kendilerinin de etrafını sardığını ve telefondaki konuşmaları duyabilecek kadar yaklaştığından haberi yoktu.

Hava aydınlandığı zaman Burnesor tepesinden de silah sesleri yükseldi.

Karara göre, Ferdende, geceden bir süvari takımı ile Qotıs tepesine çıkacak ve Burneresten silah sesleri duyulduğu zaman o da aşağıyı, Beyazıt'ı kurşun yağmuruna tutacaktı. Fakat geç kalmış ve henüz yarı yolda iken, Burneres'te çatışma başlamıştı. Bu sırada Iran sınırında bulunan Türk süvari destesi, Burnereş'e yardıma gelmek isteyince, Ferzende bey, yollarını keser. Süvariler geri çekilirler. Bunun üzerine Ferzende Bey de artık dağa çıkmaz, dönüp, Burneres'te düşmana saldırır ve yaralanır. Bu birliğin kumandasını Musa Berki'nin yiğit oğlu Nuro alır. Fakat o da öldürülür,

"...Türkler Burna Sor da çok sağlam siperler kazmışlardı. Ayrıca Kürtler"e yardım gelecek yolu da unutmamışlardı."

Savaşçılar birinci atakta top ve subay çadırlarının bulunduğu yeri ele geçirmişlerdi. Çadırların içinde kimse yoktu,Top, Kürtlerin eline geçmişti,, Topçular toptan uzaklaştırılmış. Subay ve askerler sığınaklara geçmişlerdi. Sığınaktan Subay'ın kendiside Mitralyözle ateş ediyordu. Askerlerin bulunduğu yer ile Kürtler arasında 15 metre yoktu. Kürtlerde ateşe karşılık veriyorlardı."

İhsan Nuri, savaşın uzayacağını bu durumda da askeri güçlere yardımın ulaşabileceğini his edince, Fetoyê Şemki'ye bir küçük Mitralyoz ve bir kaç savaşçı vererek, yardım kuvvetlerinin önünü kesmesi için, Beyazıt yoluna gönderir. Feto ve yanında ki az sayıda direnişçi Beyazıt demiryolu üzerinde küçük bir kulübede gizlenerek yolu tutacaklardı. Yardım kuvvetlerinin engellenmesi direnişçiler için hayati önem taşıyordu. Yardım kuvvetlerinin gelmesiyle direnişçiler geri çekilmek zorunda kalacaktı. Geri çekilme yolu çok uzak ve düzdü. Oysa askerlerin bulunduğu yer yüksekti. ve Ta Ağrı sınırına kadar yollar dümdüzdü. Bu tehlikeyi gören İhsan Nuri.;

"Bıro'ya "Ben savaşçıların yanına gidiyorum»" dedim,. Bıro'da "Ben de geliyorum," deyince,, Vahan, çok tehlikelidir. Düşman ateşi altında bu düzlükten geçmek mümkün değildir." dedi. Fakat ben "Gitmem gerekiyor, Allah yardımcımız olsun!" dedim. Ardından Bıro ve ben tepeden inerek, savaşın gürültüsü içinde Şexla Köprüsü'nü geçtik. Düzlükten geçerek, çatışmanın devam ettiği tepeye vardık. Gerçi, düşman üstümüzden kurşun yağmurunu eksik etmemişti. Fakat allah bizi korudu. Eğer düşman bu iki süvariden birinin ben, diğerinin de Bro Heski olduğumuzu bilseydi, ne pahasına olursa olsun bizi sağ bırakmazdı. Ben topun yanına yetişince askerlere bağırarak: "Askerler! Ben İhsan Nuri'yim. Fazla kayıp vermemeniz için geldim. Bizden henüz kimse öldürülmeden, teslim olun! Silahlarınız yere atarak siperden çıkın! Dedim. Askerler de, silahlarını yere atarak siperlerinden çıkıp teslim oldular ve savaş bitti. Askerler çok kayıp vermişlerdi. Subayları teslim olmadan önce öldürülmüştü. Türklerin sonuncu kurşunu benim yanımdaki temiz kalpli ve yiğit Edo'ye Emo'ye Hessesori'nin göğsüne saplanmış. Ben, vurulduğunun farkına varmamıştım. Edo, gerçek bir insan ve yiğit bir Kürttü. Onun ölümü bu zaferimizi açılaştırmıştı. Topun ağzını, esir düşmüş topçuların yardımları ile başka çareleri yoktu Türkler'e doğru çevirerek, onları top ateşine tuttuk. Ne yazık ki, topun yalnızca 27 güllesi vardı."

Bu arada "Ağrı'da esir edilen askerler. Beslenmeleri için, Kürt evleri arasında dağıtıldı.

Bu savaştan sonra Türkler, askeri karakollarını, Ağrı önlerinden kaldırarak, Ağrı'nın karşısındaki dağların tepelerine kurdular. Savaş

başladığı zaman, Türkler Burna-sor'a yardıma gidecek kuvvetlerini Bayezit önündeki kayalıkların arkasına yığmışlardı. Feto'nun mitralyöz ateşi karşısında yerlerinden kımıldamaya cesaret edememişlerdi."

"Düşman uçakları sık sık Ağrı semalarında uçuyor ve Ağrı'lılara bomba yağdırıyorlardı. Bazen savaşçılarımız, bazılarını düşülüyorlardı. Türkler uçağın düştüğü yere artık uğramıyorlardı. Bunlardan bir tanesi uçaksavarlarımızdan kurtulmak için fazla yükseldi. Ağrı'nın üst noktasına kadar yükselmişti. Ağrı'nın buna tahammül etmesi mümkün değildi! Çünkü bugüne kadar Ağrı, zirvesini insanoğlundan saklamıştı. Bu nedenle uçağın bu kadar yükselmesi onun zoruna gidiyordu. Ağrı, çocuklarının düşmanının bu kadar cesur olması ve 'yüksekten uçarak zirvesini görmesini kabul edemezdi! Ağrı (bir hava boşluğu) uçağı Aralık bölgesinde yere düşürdü.

Artık yayladan inmenin zamanı gelmişti.' Yayladakilerden bazıları aşağı indiler. Hüseyin Paşanın oğlu Nadir kendi süvarileri ile Ağrı'dan çıkarak yiyeyecek temin etmeye gitti. Burada şunu belirtmeyi gerekli gördüm: HÜSEYİN PAŞA'NIN ÇOCUKLARI BABALARININ OLUMSUZLUKLARINI, KÜRTLERİN BAĞIMSIZLIĞI UĞRUNA BÜYÜK FEDEKARLIKLAR YAPARAK TELAFİ ETTİLER. TÜM ULUSUN İÇİNDE İTİBARLARI ARTTI VE SEVİLDİLER.. AYRICA HÜSEYİN PAŞANIN TÜM HATALARINA RAĞMEN KÜRT PEŞMERGELERİNE KATILMAK İSTERKEN, HACI MUSA BEYİN YURTSEVER BABASININ ADINA LAYIK OLMAYAN OĞLU MEDENİ TARAFINDAN KALLEŞÇE ÖLDÜRÜLMESİ, BÜTÜN YURTSEVERLERİ MÜTEESSİR KILMIŞTI."

Direnişin son günleri;

Saldırıya başlayan Türk ordusu ilerliyordu. Biz arka tarafımızdan. Iran sınırından emin idik. Kadın çocukları, davarlarımızı güvenilir bildiğimiz bu bölgeye, Iran sınırına doğru gönderdik. Ve peşmergeler, Türklerin saldırısına karşı durdular. Ben daha önceki yıllarda olduğu gibi, düşmanı yavaş yavaş Ağrı'nın içlerine çekerek yormak, kayalıkların ve derin vadilerin içinde darmadağın etmek istiyordum.

Türk uçakları Ağrı semalarında uçuyor, kadın ve çocukların üzerine bomba yağdırıyordu. Bir grup uçak gidiyor, bir grup uçak görünüyordu.

Bro, üç oğlu ve dört Hesesori savaşçısı ile Batıdaki tepeleri tutmuştu. Düşman çok şiddetli saldırılarına rağmen, Bro'yu yerinden oynatamamıştı. Ancak ve ancak ecel Bro'nun tüfeğini susturabilirdi.".

Direnişçiler, büyük fedakârlıklarla sürdürdükleri savaşta en büyük güvenceleri Ağrı Dağının İran tarafının açık olmasıydı. Fakat savaşın üçüncü günü İran sınır karakolunun bulunduğu Ayıbey yönünden önce top sonrada tüfek sesleri gelmekteydi. Bir yanlışlık olduğunu düşündüler. Zira dost ve ırktaş İran tarafından kendilerine saldırı olamazdı. İhsan Nuri;

"Ben, bu durumun bir yanlış anlama sonucu meydana geldiğini düşünerek, meseleyi halletmek için, o yöne doğru gittim. Oraya vardığımda, Türk kuvvetlerinin Iran tarafından Ağrı'ya arkadan saldırıya başlamış olduklarını kendi gözlerimle gördüm."

Türkiye ile anlaşan İran, ayaklanmacıların ardındaki lojistik desteğin tümünü kesmişti. Ağrının Arkasındaki toprakları alan Türkiye, Ağrı'nın etrafınıi 40 bin kişilik askerle sarmış ve her gün Beyazıt'tan kalkan uçaklarla direnişçilerin üzerine ateş yağdırmaktaydı.

"Durum değişmiş, Kürtlerin savaştaki durumları daha da kötüleşmişti. Çok genişlemiş olan cepheyi doldurmak, peşmergeler için mümkün değildi. Bu nedenle zorunlu olarak Ağrı'nın yükseklerine çekildiler. Ve akşam karanlığı çöktü. Dördüncü gün, Kürt savaşçıları kendi topraklarının her karışını, son savaşçının kızıl kanı ile sulamadan bırakmıyorlardı. Hatta bazan saldırıya geçiyor, düşmanı uzaklaştırıyorlardı. Esir aldıkları askerlerin tüfek ve kurşunlarını alıp onları serbest bırakıyorlardı. Kürt savaşçılarının son şiddetli saldırısı, Kolordu Komutanı Salih Paşa'yı, ettin Sami Paşa'dan yardım istemek zorunda bıraktı."

Ağrı'ya her yerden yardım kuvvetleri akıyordu. Esir düşen askerlerin bazıları Başkale bölgesinden yola çıktıklarını ve gece, gündüz durmadan yol alıp Ağrı'ya geldiklerini söylüyorlardı.

Oysa direnişçiler hiçbir yerden yardım alamıyorlardı. Hiçbir yerden yardım umut etmiyorlardı. Tüfek ve kurşunlarını da savaşta esir düşen askerlerden temin ediyorlardı Öte yandan, Sovyetler de Aras nehri boyunca büyük bir askeri yığınak yapmıştı. Mehmet Bey anılarında askeri yığınağı anlatırken, Ağrı'dan bakıldğında kurulan askeri

çadırlar pamuk tarlalarını andırıyordu. Demektedir. İhsan Nuri ise;

"Fakat bu da artık bizim için önemli değildi. Biz artık bu küçük kuvvetlerimiz ile özgür Kürt savaşçılarını ortadan kaldırmak amacıyla. Iran ve Sovyet devletlerinin de yardım ettiği Türkiye Devleti'nin bu büyük kuvvetleri karşısında fazla dayanamayacağımızı anlamıştık. Elimizde bir bölge kalmıştı. Yakacak yoktu. Su azdı. Açlık başlamıştı. Kaç gündür hiçbir şey yemeden savaş sürdürülüyordu Türk uçakları, Türkiye Kürtleri ve Iran Kürtlerini hiç bir ayrım gözetmeden bombalıyordu. Ayıdağı'nda, Iran sınır karakolunun yanındaki Musa ibrahim'in Zomasının çadırlarını bombalıyarak bir kaç kişiyi öldürdüler. Bağrı yanık kadın ve çocuklar kurşunlardan ve uçakların bombalarındın bir o yana bir bu yana kaçışıyorlardı. Bu durum erkeklerin yüreklerini parçalıyordu. Kadınlar kendileri ve çocukları düşmanın eline düşmemek için kendi erkeklerinin eliyle öldürülmeyi istiyorlardı."

Türkiye, ihsan Nuri'nin İngilizler ile ilişkisinin olduğunu ve onların emrinde çalıştığını tebliği ediyordu. Sovyetlere bunu kanıtlamak için de, Kürtlerle Taşnak Ermenileri'nin birliğini ve Taşnak temsilcisinin benim yanımda oluşunu gösteriyordu. Zaten, M. Kemal Paşa, Yoldaş Lenin birbirlerinin dostuidiler.".

"Ruslar, Türkiye'ye yardım ediyordu. Küvetlerini Culfara'ya yığmıştı. Iran Devleti bugünkü gibi, güçlü değildi. Tarihinin en büyük ihtilalinin yılı idi. Serferd Fethullah Han'ın raporları ve Türkiye ile Sovyetlerin korkutması, İran'ı Ağı'nın arka kısmındaki kendi topraklarını Türk kuvvetlerinin denetimine vermeye zorladı."

İhsan Nurinin son sözleri:

' "Ağrı yenilgisi, Türkiyenin yöneticilerinin dillerine ve yazarlarının kalemine taze can verdi. Türkiye Adliye Bakanı Mahmut Esad Bozkurt (Muhemed Esed) Milliyet Gazetesinin 19 Eylül 1930'da yayınladığı ödemiş'te verdiği demecinde "-Dost ve düşman bilmelidir ki, bu memleketin efendisi Türklerdir! Türkiye içerisinde yaşayıp damarlarında temiz Türk kanı olmayanların bir tek hakkı vardır: "Uşaklık ve esirlik!..." Mahmut Esat'ın içinde milyonlarca Kürt, Laz ve Çerkez'in yaşadığı Türkiye Devleti'nin bir bakanı sıfatıyla ırkçılığını

göstermişti. Kürt ulusu Türkiye'nin bu siyasetini anlamıştı. Boynunu esarete ve köleliğe eğmedi. Bilinçli bir destesi ile red cevabını vermek ve diğer ırkların Kürtlerle birlikte ayaklanması için başkaldırdı. Bu yolda binlerce kurban verildi.

Bugün, de, özgürlüğe aşık ulusların önünde, kadın ve çocukların, ihtiyar ve gençlerin kanıyla yazılan ve kendi haklarını temsilcileri eliyle korumasının belgesini sunmuştur.

Milliyet gazetesi, Türkiye Devleti'nin İran ve Sovyetler'in sayesinde, o da beş yıl boyunca yenilgiye uğrayarak elde ettiği başarıyı. Büyük ve Küçük Ağrı Dağları üzerine çizdiği bir mezar resmi ve mezar taşına da-."Bağımsız Kürdistan Buraya Gömüldü" şeklinde yazmış.

Mehmet Bey Anlatıyor ;

İran' in Türkiye ile anlaşarak, Usıbe Avdal Ağa'yı tutuklaması ve İhsan Nuri'yi de kandırarak utuklamaya çalışıp başaramamasından sonra, Hudutlarına asker yığarak direnişçilere karşı Türkiye'den yana açık tavır aldı. Ve o ana kadar Ağrı Dağı'nın İran'a bakan cephesi İran Toprağıyken yapılan yeni bir sınır düzenlemesiyle burayı Türkiye'ye verdi. Böylelikle Türkiye'nin direnişçilerin barındığı Ağrı Dağı'nı çepeçevre kuşatmasına imkân sağlayarak Türkiye'ye büyük destek vermiş oldu.

Öte yandan Sovyetler Birliği'de Aralık tarafına Aras Nehri boyunca asker yığıp, sınırlarını direnişçilere kapattı. Türkiye sınırları güvenceye aldıktan ve Ağrı'yı çepe çevre kuşattıktan sonra direnişçiler manevra kabiliyetlerini yitirmekle birlikte, açlık ve susuzlukla da karşı karsıya kaldılar. Direnişçiler, yalnız kendilerini değil, Ağrı'ya sığınmış 2OOO kişiye yakın kadın, çocuk ve ihtiyarın da bu ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydılar. Ağrı'da açlık ve susuzlukla birlikte, cephanede bitmek üzereydi. Dünya ile irtibatları kesilmiş Ağrı'nın zirvelerinde taşın toprağın içinde yaşam mücadelesi vermekteydiler. Yüzlerce çocuk açlıktan, susuzluktan öldü. İnsanlar yemek ihtiyaçlarını atları keserek, su ihtiyaçlarını hayvan sağarak sütle gidermeye çalışıyorlardı. Bu şartlarda Türkiye, Salih Paşa Komutasında 40.OOO kişilik bir ordu ve Beyazıt'tan kalkan 14 uçakla büyük bir Taarruza geçmişti. 14 gün gece

gündüz direnişçilerin üzerine ateş yağdırıldı. Her gün Beyazıt'tan kalkan 4 uçak akşama kadar direnişçilerin üzerine bomba yağdırmaktaydı, öte yandan, top ve makineli tüfekler 14 gün gece gündüz susmadı. Bu cehennemin on dördüncü günü akşamı, Zenyan geçidinden kuşatmayı yarıp kurtulmaya karar verdik. Ağrı'dan çıkış yalnızca Zenyan geçidinden mümkündü. Zenyan geçidinin, her iki yanında 20-30 metre yükseklikte uçurumlar olan çok dar bir yodan geçmek gerekiyordu. Uçurumlardan aşağıya inmek, çıkmak mümkün değildi, insan, Hayvan, eşya ne düşerse geri alınamazdı.

İşte bu geçitten bir gece yola çıktılar. Askerler, her taraflarını sarmıştı. Fakat kuşatmayı yarıp çıkma amacında olduklarını bilmiyorlardı. Kendilerine saldıracaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle de kaçış yolunu kapatmamışlardı. Daha sonra yapılanın saldırı değil, kaçış olduğunu, çoluk çocuk herkesin hareket halinde olmalarından anladılar. Geçidin üstündeki tepelere, kayaların arkasına mevzilenmişlerdi. Havaya bir ışık bombası attılar. Ortalık aydınlandı. Direnişçileri yoğun bir ateş altına aldılar, onlar yukarıda ki tepelerde mevzilerinde, direnişçiler ise açıkta yürüyorlardı. Pek çok insan öldü. Dar geçitten pek çok insan uçurumlardan aşağıya düştü. Kadınlar, kucaklarındaki çocukları uçurumlardan aşağı atıyorlardı. Ortalık ana baba gününe dönmüştü. Direnişçiler kahramanca çatıştı. Bir direnişçi o sırada şu sözleri haykırıyordu;

Hılbe Agri, Hılbe Agri
Agır bere tu buyi
iro Agır Nav'â te bu
Hüseyin Paşa çı kır !
hestiye me kurda text çekır
lıber hevzek çe kır
Tıji hevze xuna me kır.
Hılbe Agri, Hılbe Agri

Bu ateş çemberinden pek çak ölü ve kayıpla kuşatmayı yarıp çıktılar. Yoğun ateş altında herkes bir tarafa doğru kaçıştı. Birbirlerini kay-

bettiler.

Nadir, Mehmet ve eşleri ile Abdulbari'ye Gülçin'e ve bir kaç Hayderanlı aile, bu cehennemden kurtulup Aras Nehri kıyısına ulaştılar. Aras Nehri, Rus-Türk hududunu çizen ve hudut boyunca uzayıp giden ve delice akan bir nehir. Nehirden karşıya geçmek imkânsız, Nehirden karşıya geçmek için saatlerce yürüdüler. Fakat Nehirden geçebilecek bir geçit bulamadılar. Bir atlı gördüler, atlıdan karşıya nasıl geçebileceklerini sordular. Atlı: Vahide Hanım'ın elindeki tüfeği işaret edip, kendisine verilmesini istedi. Mehmet Bey"in eşi Vahide, Nadir Bey'in müdahalesine rağmen elindeki silahı verdi. Atlı tüfeği aldığı gibi atını tokmaklayarak uzaklaştı. Ellerinde ki silahlarda mermi bulunmadığı için, atlının arkasından çaresiz bir şekilde bakakaldılar. Yürümeye devam edip, artık yorgunluk ve susuzluktan dizlerinin bağı çözülmek üzereyken kendilerini bir İran Köyü'ne atabildiler. Köylülerce iyi karşılanırlar, tek istedikleri su olur. Köylüler Direnişçilere su ve yiyecek verirler. Daha sonra İran Askerleri onları alıp Kela-xoy'e götürürler. Kela-xoy'de, İran Kürtleri kendilerine çok büyük ilgi gösterirler. Qeleni'de akrabaları Haydaranlı TahırXan'in oğlu Haydar Han kazanlarla yemekler yaptırarak ağırlar onları.

Mehmet Bey'in dediği gibi; namussuz ve Bebext İran, Şeyh Said İsyanın' dan İran'a sığınan Kürtlerin çoğunu öldüren İran, bu seferde Ağrı'dan sığınanları katletti.

İhsan Nuri, Şeyh Abdulkadir, Emin Paşa'nın oğlu Burhan Bey, Hüseyin Paşa'nın çocukları Mehmet Bey, Nadir Bey, Bro'yâ Heski Telli'nin kardeşi Eyüp Ağa ve pek çok kişiye siyasi sığınma hakkı verildi. Nadir Bey'i ve eşini Tebriz'e, Mehmet Bey, Burhan Bey, Eyüp ağa, Şeyh Abdulkadir ve İhsan Nuri'yi de Tahran'a sürdüler. Daha sonra da Nadir Beyi de müracaatı üzerine Tahran'a gönderdiler.

MÜCEDELEYİ SÜRDÜRENLER:

BIROYE HESKÊ TELLÎYÊ:

Bro'ye Heske Telli'ye, ne Türkiye'ye teslim oldu, nede İran'a sığındı.O Türk-İran sınırında gerilla türü eylemlerini devam ettirdi. Gerek Türkiye, gerekse îran Bro'yla baş edemiyorlardı. İran, defalarca üzerine asker göndermesine rağmen Bro'yu ölü yada, diri ele geçiremeyince çareyi Sımko'ya karşı kullandığı Kürt haini Emerxan'da buldu. Emerxan'la birkaç kez çatışmaya giren Bro, bir kaç adamını öldürür. Neticede, yaralı olarak yakalanır: Kendisini yaralı yakalayan Kürt'lere Bro; "ey vah gılı dağ be xayi ma"diyerek

- Ben hiç bir devlete sağ teslim olmayacağıma Allah'a yemin ettim. Beni öldürün, teslim etmeyin diye yalvarıp kendisini zorla Emerxan'a öldürtür. Diyor Mehmet Bey

REŞOYÊ SILO(Bekiri Aşiretinden İsmet Erişen anlattı):

Bekıran aşiretine mensup Reşoye Silo, Zilan'daki Çakırbey karakol baskınına katılan direnişçilerden biriydi. Yöredeki pek çok çatışmalarda Nadir Beyin yanında yer Reşo, Ağrıdağında ki direniş merkezinin dağılmasıyla birlikte sınırdaki dağlarda faaliyetlerini sürdürdü. Etrafında seksen kadar direnişçi vardı. Bu kadar insanın birlikte olması pek çok sorun yaratıyordu. Disiplin sağlanamıyordu. Yiyecek ve giyecek ihtiyaçların temini çevredeki köyleri fazlasıyla mağdur edecek boyutlardaydı. Bu nedenle bazen bu ihtiyaçlarını talan sayılabilecek yöntemlerle karşılıyorlardı. Bir defasında Reşo'nun yanındaki şahıslardan oluşan bir grubun ihtiyaçlarının temini için gittikleri değirmende(aşe gera)değirmendeki tüm unlara el koyup getirirler. Bu durum çevrede hoş karşılanmaz. Reşo, bu kadar direnişçinin bir arada olmasının zorunlu olarak sorun yaratacağını belirterek, 4-5 kişilik bir grupla ayrılır. Reşo'nun grubunda Mıhemede Xalit, Emere Xalit adlarındaki iki kardeş ile eşi Zeyno ve Zeyno'nun Kalki Aşiretine mensup bir akrabası vardır.

Reşo'nun Muradiye-Erciş sınırındaki Devetaş mıntıkasında bir mağarada yaşadığını haber alan güvenlik güçleri, Yüzbaşı İbrahim

komutasındaki çok sayıda asker ile Milis sidiqe Hesen Keçele'nin kardeşi Mıstefayı ve Reşo'nun akrabası olan Feto'ye Bekıri ve pek çok milis, mağaranın yanındaki köyü basarlar. Bu geşimelerden habersiz olan Reşo, Emerle, Mıhemet kardeşleri yiyecek temini için köye gönderir. O anda köyde bulunan güvenlik güçlerinin kurdukları pusuya düşen iki kardeş çıkan çatışmada öldürülür.

Köye gönderilen arkadaşlarının gelmemesi üzerine durumdan şüphelenen Reşo, akşamüzeri tüfeğini ve kamuflaj için kullandığı beyaz çarşafını da alarak köye gider. Reşo'nun arkadaşlarının akıbetleri için köye geleceğini düşünen askerler köy yakınlarında pusuda beklemektedirler. Reşo kendilerine yaklaşınca ateş ederler. Reşo da kendini yere atıp ateşe karşılık verir. Bu arada karda görünmemek için beyaz çarşafını da üstüne örterek gizlenir. Sayıca çok olan askerler Reşo'yu çembere alırlar. Açılan ateşlere Reşo'nun karşılık vermediğini gören Yüzbaşı İbrahim Bey Feto'ya

-sen akrabasısın, sana bir şey yapmaz git bak bakalım durumu ne? Yaşıyormu? Yaşıyorsa teslim olmasını söyle"der. Ve Feto'yu Reşo'nun yanına gönderir.

Reşo, yanına gelen Feto'ya yalvararak,

-Tüfeklerimiz aynı, benim tüfeğimin namlusunda mermi sıkıştı. Tüfekleri değiştirelim. Der

Feto;

- Çevren 200 askerle kuşatılmış kurtuluşun imkansız, gel teslim ol ne kendi kanına, nede askerin kanına gir der.

— Reşo çaresiz teslim olur. Reşo'yu o gece köyde tutan askerler, ertesi gün Zeyno'yu yakalamak için Reşo'yla birlikte mağaraya giderler. Zeyno direnir. Ateş eder, teslim olmaz, Reşo'ya

- -Reşo, hani sen "Emer ailesinin yiğidiyim, ölürümde teslim olmam diyordun. Diye seslenir.

- Reşo,

- Zeyno, benteslim olmadım, kaderim beni teslim etti tüfek tutukluluk yaptı. Kaderimiz buraya kadarmış gel teslim ol. Der

- kocasının çağrısına uyan Zeyno dateslim olur. Her ikisinide orada

öldürerek, Reşo'nun kafasını keserler. Gözlerinin önünde kocasının kafası kesilen Zeyno da feryat figanla Reşo'nun cesedine kapanıp ağlar. Onun da kafasını keserler. Reşo ve Zeyno'nun kafaların köy köy gezdirip teşhir ederler.

AX Lİ MÎNÊ LÊ WAYÊ

Ax li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Şerekî li me çêbû, qalekî li me qewimî
Li kirê Tendûrekê li gulî çîmena şewitî
Dilo mehrûmo Xwedê xira bike çiya bi çiya.
Zeyno bi sê dengan bang dikir: Reşo malxirabo
Te digot ez mêr im, mêrekî çê me
Hêjayî sed mêrê Romê me
Malxirabo ez dêna xwe didimê
Ji îro pêra dengê te qet tunîne!
Reşo gazî dikir, digot Zeyno malxirabê
Îro sê roj û sê şevên me temam bû
Di nava berf û bagerê de
Xwedê dizane
Ji tîna ji birçîna qidûmê min tunîne.

Ax li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Zeyno gazî dikir, digot ji tal û bextê Reşo yê Silo re
Ne bihare, ne payîze, ne havîne
Çile ye, çilê 'erbe'îne

Îro sê roj û sê şevin
Reşoyê Silo di nav berf û bagerê de
Ji tîna ji birçîna
Qidûmê wî xweşmêrî tunîne.

Ax li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Zeyno gazî dikir digot
Heyfa min nayê bi kuştina Reşoyê silo
Heyfa min nayê bi kuştina min kesûkê
Heyfa min tê bi wê heyfê
Wê serê min û Reşo yê Silo jêkin
Me biherin Qerekosa (Agirî) şêwitî
Pişta me bidin dîwara
Berê me bidin van dikana
Xelkê werin temaşe bikin
Ewê bibêjin eva serê Reşo û Zeyno ye
Ax li minê lê wayê
Li minê lê wayê
Li minê lê wayê

Şeyh Zahir:

1930 Temmuz'undaki Ağrıdağı ve çevresindeki eylemleriyle , GenelKurmay belgeleri ile gazetelerde kendisinden çokça söz edilen direnişçilerden biride Şeyh Zahir'dir.

" 28 Temmuzda:

Şeyh Zahir ve Ali Beşko idaresinde miktarı saptanamayan bir eşkıya grubu, Pernavut köprüsü güneyindeki Osman köyünün hemen kuzeyine geldiği sırada, Tuzluca'daki 2. Jandarma Estersüvar Bölüğü

bunların üzerine sevkedilmiş ve saat 20.00'de başlayan müsademede eşkıyaya bir hayli ölü ve yaralı verdirilmiş, bölükten de Bölük Komutanı göğsünden yaralanmış, iki er de şehit olmuştu."

"1 Ağustosta:

Şeyh Zahir komutasında 200 kişilik bir eşkıya grubu Tuzluca'nın 8.5 km. doğusunda Pirli karakolunu basarak üç jandarma ile hudut taburundan dört erin silâh ve eşyalarım alıp bunları serbest bırakmışlar ve karakol binasını yakmışlardı. Şeyh Zahir burada bıraktığı bir tezkerede de; Tuzluca merkezini ve bunun güneyindeki Akarak köyünü yakacağını bildirmekte idi. Bu çeteyi takip etmekte olan Tuzluca'daki 2. Seyyar Estersüvar Bölüğünden başka İğdır'daki süvari bölüğü de Gevgeve istikametine gönderildi."

"Genelkurmay Baş- kanlığı 3 Ağustos 1930'da yayınladığı emirde:

"Ağrı harekâtı başlamadan önce dahilde eşkıyalık yapan çetelerin yeter kuvvetlerle yapılacak sıkı ve şiddetli bir takiple imhaları suretiyle fırsat bekleyenlerin ümit ve güvenlerinin kırılmasına kesin zorunluk vardır. Şeyh Zahir çetesinin bir daha Ağrı'ya dönmeyecek surette ve daha fazla kuvvetler tahsisi ile imhasını 9. Kolordudan, Yukarı Sirik yaylasında jandarma müfrezelerimizle müsademe ettiği ve Kernuslu Halit olması muhtemel çetenin imhasını da 7. Kolordudan önemle rica ederim."

Şeyh Zahir Iğdırın Karahanlı köyündendir. 1925 lerde tuzluca da tuz müdürüydü.

Bazı kaynaklara göre bir kız kaçırma hadisesinden dağa çıktığı ve daha sonra Ağrı direnişine katıldığı ifade edilmektedir. Ailesinden verilen bilgilerde ise Şeyh Zahir'in Ağrı dağı çevresindeki hemen hemen tüm eylemlere, Başkend; Burnasor, Buruna Reş, vb. kattıldığı ifade edilmekte ve bunların dışında da faaliyetleriyle ilgili şunlar söylenmetedir;

1925 Şeyh Said Ayaklanmasına sempati duyuyordu. Bu nedenle bazı devlet yanlılarının şikayetiyle görevinden alındı. Bunun üzerine, kardeşleri Yusuf, Abdurrahman, Tahir, Habib, yengesi Hedê ve Amcasının oğlu Abdulbari, êmerê besê, Saide mamê, Şemikan

Aşiretinden Feto, Çalğa, Timur, Celil, Bro Rındo, Dırbaz adlı ünlü direnişçilerle Ağrı direnişine katılılan bu gurup, 1927 yılında ilk eylemlerini Tuzluca nahiyesine bağlı söğütlü köyü yakınlarında ki şiştepe mıntıkasında bulunan, Tuzluca, Iğdır ve kağızmandan gelen askeri güçlere baskınla gerçekleştirdiler. Bu baskında askerler Mameğan çeşmesine kadar geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu çatışmada Celil hayatını kaybetti ve Salih adlı direnişçide yaralandı. Celilin kafası askerlerce kesilip götürüldü. Kemal yüzbaşı komutasında ki askerler bu baskından sonra, Şemikanlılara ait, Tuzlucaya bağlı, söğütlü, Güllüce ve Abasgöl köyü halkından 28 kişiyi direnişçilere destek verdikleri gerekçesiyle Balıkgölüne götürüp orda kurşuna dizip cesetlerini de balık göle attılar. Bu olay direnişçilere katılımı hızlandırdı.

Pernavut'ta han sahibi Cimşit adında bir Kürt milisin rehberliğinde Gevgeve mıntıkasında kuşatılan söz konusu gurupla Askeri birlikler arasında şidetli çatışmalar olur. Gün boyu süren çatışmada pek çok asker öldürülür. Bu çatışmada şemsettin adında bir direnişçide öldürülür. Daha sora şeyh Zahir destesi, pernavut'taki karakolu basıp imha ederler. Bu baskında karakoldaki 8 asker öldürülür.

Taşburun savaşından sonra kışın saklandıkları Iğdır'ın Tecirli köyü kemal yüzbaşı komutasındaki askeri güçlerce kuşatılır, Şeyh Zahir Kuşatmayı yarıp kaçmayı başarır. Askerler, Şeyh Zahir'i barındıran Abdulbariyê Mıhemet adlı köylüyü öldürerek evini ateşe verir.

Daha sonra gerçekleştirilen Aralık baskınına Şeyh Zahir ve beraberindekiler de katılır. Çatışmada kardeşi Yusuf yaralanır ve esir düştü. Şeyh Yusuf götürüldüğü Iğdır'da yargılanmadan asılarak öldürülür. Bu çatışmada Şemikanlı Feto'da hayatını kaybeder. Çatışmada askerlerde pek çok kayıp verirler. Buraya çok sayıda askeri birliğin sevk edilmesiyle, direnişçiler Ağrı Dağının Tez harabe köyü sınırları ve Ağora köyünden geçerek Korhan yaylasına sığınırlar. Burada ki çatışmada yaralanan şeyh Zahirin kardeşi Habip'ta esir düşer. Askerlerce Tez Harabe köyüne götürülüp işkenceyle öldürülür.

Ağrı direnişinin kırılmasıyla Şeyh Zahir destesi Tendürek dağına geçer. Bu mıntıkada da askeri güçlerle pek çok çatışma olur. Çaldıranın Tikme köyüne sığınırlar burada şeyh Zahirin kardeşi Tahir hastalanır.

Tahir'i bu köyde bırakırlar. bir ihbar üzerine, Tikme köyünü kuşatan İbrahim yüzbaşı komutasındaki güçlerle hasta haliyle çatışan Tahir burada öldürülür. Çatışmayı haber alan Şeyh Zahir ve arkadaşları da buraya gelip askerlerle çatışırlar Askerler bu çatışmada Çaldıran'a kadar çekilmek zorun da kalırlar. Çatışmalarda 6 asker öldürülür. Grubun üzerlerine daha çok asker sevk edilince, Özalp üzeri, Başkale'ye oradan da Van'ın Erçek Nahiyesine Oradan da İran hududundak Navur Gölü çevresine geçerler. Burada askerlerle aralarında çıkan çatışmada Şeyh Zahir yaralanır. Şemikanlı Çelğa ölür. Buradan Geliyê Gêja'ya geçen direnişçilerin etrafı milis ve askerlerce çevrilir. Buradaki çatışmada direnşçilerden 14 kişi öldürülür. Hêdê yaralanır. 5 milis, 8 askerde öldürülür. Buradan Gevıre Buk Zava ya gelen direnişçilerin etrafi askerlerce çevrilir. Çıkan çatışmada Şeyh zahir öldürülür. Bu çatışmada 9 askerde öldürülür.

Şeyh Zahir'den sonra kardeşi Şeyh Abdurrahman arkadaşlarıyla 9 ay mücadeleyi sürdürür. Bu süre sonunda Salih Paşa'ya af vaddiyle teslim olurlar. Şeyh Abdurrahman ve 65 arkadaşı Adana'da idamla yargılanır. Mersinde 9 yıl hapis yattıktan sonra Aydın söke'de mecburi iskana tabi tutulurlar.

SEYÎTXAN VE ELÎCAN:

Seyitki aşiretinden Muş'lu Seyithan, Bilinmeyen bir nedenle karısını boşar. Boşadığı karısının kimseyle evlenmesini de istemez. Kim, onunla evlenirse bu işi ölüm temizler der. Kendi aşiretinden cuidi denilen aileye mensup birisi Seyithan'in bosadığı karısıyla evlenir. Seyithan'ın hesap soracağını düşündüklerinden. Halit Begê Hasani'ye, Seyithan'la barıştırılmaları için giderlerken, Bostankent köyünde, yolları Seyithan tarafından kesilir. Seyithan boşadığı karısıyla evlenen kişi ile ve beraberinde ki üç kişiyi öldürür. Aradan bir iki aylık bir süre geçtikten sonra, bu defa Seyithan, Halit Bey'e giderek, karşı tarafla barıştırılmalarını ister. Karşı tarafın barış için yanına giderlerken öldürülmelerine içerlenen Halıt Bey, karşı tarafın barışmak istemediklerini söyler. Bu olay nedeniyle, bir süre kaçak yasayan Seyithan,

firarken ailesini topluca alıp, Bulanığa getirip onbeş gün boyunca karakolda tutup eziyet ederler. Bu bu durum civarda hoş olmayan söylentilere neden olur. Sonunda yakalanıp, Erzurum cezaevine konur. Burada tutuklu olan Berazi aşiretinden Karayazı'lı Alican'la tanışır. Her ikisîde aynı dertten müzdariptir; Milis ve jandarma.

Alican tutuklu iken, ailesi jandarma ve milis baskılarına maruz kalır, özellikle Sipki aşiretinden milis Mahmut ve Musa kardeşlerin baskılarını duyarlar. Hatta Mahmut'un tazisine Alican'ın akrabası olan îpek adındaki bir kadının ismini taktığını duyar. Tutuklu olmaları nedeniyle, aileleri milislerin, baskı ve haksızlıklarına maruz kalan, Alican ile Seyithan, cezaevinde birbirlerine yemin ederek, çıktıklarında hedeflerinin yalnızca milisler ve jandarmalar olacağı konusunda sözleşip adamlarıyla beraber cezaevinden firar ederler.

O dönemde Devlet direnişe karsı milisliği örgütlemekte, devletin himayesinde ki milislerde halka her türlü haksızlığı yapabilme imtiyazıyla korkunç bir terör estirmekteydiler. Aslında yalnızca o dönemde değil, tüm direnişlerde devletin ihaneti örgütlediğini görmek mümkün. Bölgede Deli Kemal olarak bilinen bir komutan ve örgütlediği milisler ordusu, halka adeta cehennem hayatı yaşatmıştır. Bölgede pek çok masum insan suçsuz yere işkencelere maruz kalmış, pek çok kişi de firarda olan yakınlarına karşılık öldürülmüştür. Bu nedenle öldürülenlerden biriside Malazgirt 'in Kutka köyünden Hemze Uso'dır. Hemze'nin kardeşi Çeçê, Seyithan'la bereberdir. Milisler Deli Kemal'e Çeçê'nin yüzbaşıyı öldürüp ciğerini çiğ çiğ yediğini söylerler. Deli Kemal, Hemze'yi sorguya alıp kardeşinin yerini söylemesini ister. Oysa, kardeşinin dağda olduğu ve Hemze'nin onu teslim edemeyeceği apaçık ortadadır. Köyün ortasında korkunç bir şekilde işkence edilen Hemze'yi, Deli Kemal beraberinde götürüp Esmer köyünde öldürür. Yıllar önce Uğur Mumcu, Kürt tarihinin, aynı zamanda ihanetler tarihi olduğunu konu alan bir makale yazmıştı. Bu makale, Bedırxani'lerden Hüseyin Paşa 'ya, Hüseyin Paşa 'dan Barzani ve Talabani'ye. Onlardan da PKK'ye kadar ki tüm ihanet ve çekişmeleri konu almaktaydı. Tespit doğru olmakla bereber eksikti, îhanet ve çatışmaları Osmanlılardan beri Devletin örgütlediği belirtilmemekteydi.

Hapisten kaçtıktan sonra Seyithan'la Alican'ın etrafında çoğu o

dönem firar olan 50-60 kişilik bir güç oluştu. Karasu Nehrinin kenarında kendilerini takip eden askerlerle arala- larında çıkan çatışmada 12 asker öldü. Bu olaydan sonra, yakalanmaları için bölgeye çok sayıda asker gönderildi. Fakat bütün gayretlere rağmen bölgede uzun bir süre faaliyetlerine devam ettiler. Daha çok milisleri hedef alan eylemlerde bulundular. Halka çok çektiren milislere çok geniş bir alanda yönelmeleri hem ünlerine ün kattı, hem de kendilerine büyük bir sempatinin duyulmasına neden oldu.

Direnişçiler, Karayazı'nın Saçlık köyünden ünlü milis Xıdo'yu dağda yakalayıp kafasını keserler. Xıdo'nun suçu ise, yaptığı pekçok haksızlıkla birlikte. Hamit adında birisini öldürmektir.

Yine ünlü bir milis olan Aliköleka köyünden Qölo adlı milis için köye baskın yaparlar, Qölo, su arkına girip gizlenir. Bütün aramalara rağmen Qölo'yu bulamayan direnişçiler, köyden çekilip köy yakının da gizlenip gelişmeleri gözetlerler. Direnişçilerin köyden gittiğini sanan köy halkı arasında Qölo'nün arkta saklanarak kurtulduğu konuşulur. Bunu duyan direnişçiler Qölo'yu yakalayıp öldürürler.

Bir kışı Tutak ilçesi civarında geçiren Seyithan, ilkbahar da Halis Bey'in kardeşi Zeki Bey'in köyü_Karaağaca gider. Oradan da Mele Hasan köyüne Halis Bey'in yanına giderlerken, Murat Nehri kenarındaki Rese köyünden kendilerine ateş açılır. Seyithan ateşe karşılık verilmesini engeller. Mele Hasan'daki Halis Bey'e, gidip kendisiyle görüşürler. Musa ve Mahmut adlı milis kardeşlerin. Cemalverdi köyünde, olduklarını öğrenen Seyithan, beraberindekilerle Cemalverdi köyünü basar. Cemalverdide çıkan çatışmada, Mahmut ve Musa kardeşler ve akrabaları olan, Sıddıkı Hacı Mustafa adında milis olmayan biri daha öldürülür.

Bu infazdan sonra, Qertevin dağlarına çekilirler. Daha sonra oradanda Muş ovasına geçerler. Muş ovasında askeri güçlerle arasında çıkan bir çatışmada, Anzut köyünde Alican öldürülür. Seyithan ve beraberindekilerin Alican'ın ölümünden haberleri yoktur. Daha sonra çatışmada sağ yakaladıkları bir askerin elinde Alican'ın tüfeğini görürler. Alican'ın ölümünü bu vesileyle öğrenirler.

Ağrı direnişinin kırılmasıyla, soluklanan askeri güçlerin, artık

temel hedefleri Seyithan'dır. Bu nedenle bölgeye büyük bir askeri yığınak yapılır. Bölgede barınma koşulları kalmayan Seyithan ve beraberindekiler, aileleriyle birlikte Suriye'ye gitmek için uzun bir yolculuğa koyulurlar. Pek çok çatışma ve kayıptan sonra, Bismil'e ulaşırlar. Oradan da Savur 'un Zoğ köyüne gelip, mola verirler. Artık Suriye'ye geçmeye çok az bir mesafe kalmışken, üç jandarmanın kendilerine doğru geldiklerini görürler. Aslında başka bir görev için oradan geçmekte olan jandarmaları kendilerini izleyen müfreze sanarak ateş ederler, jandarmaların ikisi ölür. Sağ kalan gidip,karakola haber verir. Bunun üzerine, çok sayıda asker peşlerine düşer. Askerlerle çatışa, çatışa yollarına devam ederler.Bu çatışmada Seyithan ölür. Çatışmadan sağ kurtulanlar Suriye'ye geçmeyi başarırlar.

Suriye'ye geçtikten bir süre sonra Seyithan'ın kardeşi Tefik, tekrar Türkiye'ye döner. Silvan'da Xiya'ların bir köyünde Emere Mıhê'nin evine misafir olur. Tefik'in orada olduğunu haber alan jandarma, evi basar, o sıra'da sofrada yemek yiyen Tevfik'î öldürürler.

Daha sonra Seyithan'in oğlu Selahattin, Palolu Şeyhlerden Abdurrahim, Şeyh Şemsettin, Şeyh ismet 'in de aralarında bulunduğu onbeş kişilik grupla Türkiye'ye geçer. Muhbirlerin ihbarıyla Suriye'den Bismil'e kadar takip edilen grup, Bismil'de Deşta Perxanê'da bir tarlada mola verip, kendilerine yiyecek getirmesi için içlerinden birisini köye gönderirler. Köy Muhtarı gelen kişiyi yakalatarak janadarmaya verir. Grubun yerini öğrenen jandarma, tarlaya baskın yaparak onbeş kişinin hepsini öldürür.

Yıllar sonra, Seyithan ve Alican'ın Suriye'deki akrabaları Türkiye'ye dönerler:

Denbêj Reso, bu olayları anlattığı stranında, bölgedeki bir ordu kumandanının ağzından şu sözleri söyler.

"Digo li Welatê Serhedê em sê ordî ne
Heyfa navê cumurîyeta me nîne
Mala Seydo, Bîşar çar peya ne
Di nav me da begligekî digerîne

Hûn bazdin, herin jêkin serê Tewfîq û Feyzulla, Ebdulhemîd saxî ji min ra bînin

Ez yeqîn dikim heya eyvanê mala Seydo li dunyayê sax be

Tu car li Welatê Serhedê bona van egîta rehetîya min tunîne"

Serhat memleketinde biz üç orduyuz diyordu

Cumhuriyetimizin adına yazık değil mi

Seydo ve Bışargiller dört adamdır

Aramızda beyliklerini sürdürüyorlar

Gidin Tevfik, Feyzullah ve Abdulhamid'in kafasını kesin, bana sağ olarak getirin

Öyle inanıyorum ki Seydogilin dünyada mayaları (tohumları) kaldıkça, Serhat Memleketinde bu yiğitlerin elinden bana hiçbir zaman rahat yüzü yoktur).

ZER1FE HATUN, DİRENİŞÇİLERİN İRANDAKİ YAŞAMINI ANLATIYOR

Nadir ve beni Tebrize gönderdiler. Mehmet Bey'i Şeyh Abdulkadir'i ve ihsan Nuri'yi de Tahran'a gönderdiler. Daha sonra benle Nadir'i de Tahran'a gönderdiler. Emin Paşa'nın oğlu Burhan ile eşi (Vahide'nin bacısı) Zahide, (Evdulbariye Gülçin'ê ile karısı Dılşa (Tahran'a gidip gitmediği bilinmiyor)

Tahran'da Xıyamane Nasıriye'de (Nasıriye Caddesinde) ikamete tabi tutulduk. Şeyh Abdulkadîr 4 tane ev kiralamıştı. Nadir, tutukluyken benim evimin kirasını da Şeyh Abdulkadir ödüyordu.

İhsan Nuri bey'de karısı Yasar hanımla çok güzel bir evde yaşıyordu. Kendisine 60 tümen maaş veriliyordu. Evinde çok değerli Kermanşah Halıları seriliydi. Hepsi ipekten, kaşık ve çatalların hepsi gümüştü. Yaşar Hanım Tüberkülaz hastasıydı. Tek yediği yoğurttu.

Ferzende bey, Navor'da (İran-Türkiye hududunda bir köyde) iken, İran Askeri güçleri köyü kuşatır. Ferzende Bey, İran bizi teslim etmeyeceğine ve tutuklamayacıgına dair güvence vermezse teslim olmam der. Bunun üzerine İran askerleriyle çatışmaya girer. Pek çok adamı öldürülür, çatışma da 7 yasında ki bir oğlu da ölür. Kendisi ağır yaralanır. Yaralı ve bitap bir şekilde yakalanır. Sedye ile Kelaxoye getirilir. Daha sonra elleri ve ayakları zincirli olarak Tahran'a Qesri Qencer hapishanesi'ne getirildi. Eşi Besra'da yanımıza getirildi. Nadir Bey'de daha sonra anlatacağımız olaydan dolayı, aynı hapishane'de tutukluydu. Benle, Besra onların ziyaretine gidiyorduk. Ferzende Bey'in ziyaretinde çok müşkülat çıkarıyorlardı. Ferzende Bey bizimle görüştüğünde babası Süleyman Bey'in başıyla yemin edip, kendisini daha da ayaklarından zincirli gibi hissettiğini söylüyordu. Bir süre sonra Ferzende Bey öldü. İran hükümeti gözleri çıkarılmışı olarak cesedini eşi Besra'ya teslim ettiler. Besra, iki mezar taşı satın alıp, üzerine kocası yiğitler yiğidi Ferzende Bey'in adını yazdırdı. Tahran'da defnettik. Besra'la, Nadir cezaevinden çıkana kadar yaklaşık dört yıl birlikte kaldık. 1939'da biz, Türkiye'ye döndükten sonra Besra kaynı Kazım ile evlenir. Daha sonra O'da Kayseri'ye döndü. Bunca yaşananların ağır

pisikolojik yükünü daha fazla kaldıramayıp, delirdi. Her gün bohçasını alıp, hamama giderdi. Besra Ağrı Direnişinde savaşan yiğit bir Kürt kadınıydı.

Emin Paşa'nın oğlu Burhan'da, 60 Tümen maaş alıyordu. Onlarda Tahran'da komşularımızdı. Eşi Zayide, kızı Hicret Tahran'da okuyordu. Oğulları Hasan ve Hüseyin olmak üzere üç çocuğu vardı. Zayide İran'da hep memleket hasretiyle sürekli Allah'a yalvarıp, Ya rabbi bana Ercişi tekrar bir kere olsun görmeyi nasip et. Erciş'in havasını bir kez olsun soluyayım ondan sonra istersen canımı al derdi. Biz Türkiye'ye döndükten sonra Burhan Bey, İran'da vefat etmiş o da çocuklarını alıp Erciş'e gelmiş, geldikten kısa bir süre sonra da vefat etmiş. Kürtçe ve Türkçe bilmeyen Hicret'i de Patnos'un Kubik köyü'nde birisiyle evlendirirler. O da yokluk ve bakımsızlık içinde çok sefil bir yaşamdan sonra ölür.

Şeyh Abdulkadir, Bro'ye Hesk-ê Telli'yê, öldükten sonra eşi Rabiya ile evlendi, ilk eşi Hamide hanımın evi Eher'de bir Fars köyündeydi. Rabiya ise Tahran 'da oturmaktaydı. Şeyh Abdulkadir"in oğlu Hasan ile Brahim Ağa'nm kardeşi Eyüp Ağa'nın oğlu da Tahran'da okula gidiyorlardı. Şeyh Abdulkadir Türkiye'ye dönmedi. Sovyetler İran'ı işgal ettiklerinde O'nu Kürt bölgesi sorumlusu yaptılar. Daha sonra orada vefat etti.

Edo'yê Azizi'de yiğit bir direnişçiydi. Gülçin ve Zeytin adında iki karısı vardı. Ağrı 'da Ferzende Bey'le aralarında ki bir ihtilaftan Ferzende Bey, tarafından kendisi ve oğlu öldürüldü. Eşi Gülçin sonraları Patnos'ta çok sefil bir yaşam sürdürdü. Edo, sürgün öncesi Hüseyin Paşa'nın, önemli bir adamıydı. Aşiret alayları döneminde Paşa'nm süvarisiydi. Paşa sürgüne gönderildiğinde dağa çıkmış Ağrı Direnişine katılmıştı. Kendi destesiyle büyük eylemler gerçekleştirmişti.

Burada, İran'da ki direnişçilerin yaşamına ara verip Nadir'in İran'dan kaçış girişimine değinmek istiyorum. İran'da bize geniş çok odalı bir kamu binası tahsis etmişlerdi. Maliye binasıydı. Göz hapsindeydik. Sürekli bir Polis bizi gözetliyordu. Nereye gitsek, o'da bizlerle geliyordu. Orada bir kızımız oldu adını Perihan Huma koyduk.

Perihan henüz kırk günlük iken, bir aksam Nadir, çok neşeli bir şekilde eve geldi. Kısa bir süre evde kaldıktan sonra, çizmelerini giydi, nereye gideceğini de söylemeden çıktı gitti. Bende, bu gidişiniin, normal bir ziyaret yada gezinti olabileceğini düşünüp, nedenini sormadım. O gece gelmedi. Sabahleyin Polisler gelip beni karakola götürdüler. Nadir'in kaçtığını söylediler. Nereye gittiği neden firar ettiğini konusunda ifademi aldılar. Tabi ben nereye gittiğini, neden gittiğini bilmiyordum. Beş gün beni burada tuttular.

Besinci gün karakolda müthiş bir gürültü koptu. Alkışlar sevinç çığlıkları duydum. Nadir'in yakalanmasının sevinç gösterileriydi, bunlar. Nadir getirildi. Emniyet müdürü büyük bir hiddetle üzerine yürüdü. Küfürlü,

~ Biz sizi açmı bıraktık, açıktamı bıraktık diyerek, küfür etti. Nadir,

- Siz beni haps edebilirsiniz, idam edebilirsiniz. Ama küfür edemezsiniz diyip. Müdürün suratına bir yumruk patlattı. Bunun üzerine, gözümün önünde Nadir'i linç edercesine dövdüler. Kollarından ve ayaklarından tutmuş kaldırıp, kaldırıp yere çakıyorlardı. Ağzı, burnu kan içinde kendinden geçip bayılıncaya kadar bu durum devam etti.

Bende,

- Şah'a ve oradakilere, bu yaptıklarından dolayı küfür ediyordum. Elimden başkada bir şey gelmiyordu. Daha sonra Nadir'i Qesr-i Qecer cezaevine hapsettiler. Nadir yaklaşık 6 yıl bu hapishanede tutuklu kaldı.

Nadir bey bu olayı su şekilde anlatıyordu.

— Bizim Ağrı'dan çıkarılışımızı bir türlü hazmedemiyordum. Bu kadar bedel, bu kadar vahşet ve imhaya karşılık, burada eli kolu bağlı bir şekilde yaşamamızı gururuma yediremiyordum. Burada rahat oluşumuz beni memnun etmek şöyle dursun, aksine çok rahatsız ediyordu. Zilan'da binlerce masum insanın katli, Ağrı'da aç, susuz ve acı dolu yaşamımız, gözlerimizin önünde açlıktan, susuzluktan ölen insanlar, kuşatmayı yarıp, Ağrıdağın'dan çıktığımız geceki vahşet, anaların çaresizlik içinde, küçük çocuklarını dahi uçurumlardan aşağı atmaya mecbur kalış-ları, hep gözümün önündeydi, öte yandan suçsuz bir şekilde memleketimizden Kayseri'ye sürülüşümüz orada kimsesiz ve ne halde olduklarını bilmediğimiz eşlerimiz, küçük çocuklarımız, yaşlı

analarımız ve en önemlisi ideallerimiz, bütün bunlar beynimi kemiriyordu. Tekrar yeni bir organizasyon, yeniden ve daha deneyimli kadrolarla, her şeye bastan başlamak düşüncesi beynimde her gün biraz daha pekişiyordu. Evet, en sonunda kararımı verdim. Buradan kaçıp Rusya 'ya geçecektim. Oradan tekrar Ağrı'ya geçip, yeniden bir direniş örgütleyecektim. Bu düşüncemi yanımdaki Têmur adında Celalili O'da benim gibi mülteci olan eski bir direnişçiye açtım. Têmur'da kabul etti.

Bir aksam, Tâmur'la beraber, bizi izlemekle görevli Polis'i yemeğe götürdük. Son derece, neşeli ve eğlenceli bir aksam yemeğinden sonra Polisle dışarı çıkıp dolaştık. Sehir'den uzaklaştık ıssız bir yerde, Polise kendisine zarar verme niyetinde olmadığımı anlattım. Polis çok endişelendi. Kendisine zarar vermememiz için çok yalvardı. Esasen benimde böyle bir amacım yoktu.

Polis

- Ağaya Nadırxan beni öldürmeyin, çocuklarım var diye ağlıyordu.

Bende,

- Seninle bir davamız yok, bizler buralardan uzaklaşın-caya kadar senin bir yerlere ulaşamamam gerekir. Onun içinde senin ellerini ayaklarını bağlayıp, kaçacağız, dedim.

Polisin ellerini, ayaklarını bağladık onu bir kayanın dibine bırakıp kaçtık. Fakat çok büyük bir hata yapıp yanımıza yiyecek almamıştık. O gece dağda sabaha kadar yürüdük. Ertesi gün bir ormanda uyuduk, kalktığımızda ikimizde çok acıkmıştık. Tekrar yürümeye koyulduk o gecede akşamın geç saatlerine kadar yürüdükten sonra, tekrar sabaha kadar uyuduk, îki gündür açtık, açlıktan yürüyecek halimiz kalmadı. Sabah zar zor yürüyüp, bir köye ulaştık. Harman zamanıydı. Harmanlarıyla uğraşan bir köylü gördük. Yanına gittik, yarım yamalak farsçamızla aç olduğumuzu ifade etmeye çalıştık.

Köylü,

- İşaretle, burada bekleyin, dedi ve gitti,

Temur'la oturduk köylünün gelmesini bekledik. Köylü gecikince

ayağa kalkıp çevreye baktım, tüm etrafımızı ellerinde yabalarla, küreklerle, sopalarla ve av tüfekleriyle köylülerin sardığını gördüm. Kaçma imkanı yoktu, bizi yakaladılar. Elle-rinde resimlerimiz vardı. Meğer, Hükümet tüm civar köylere resimlerimizi dağıtmış.

İki at getirdiler, benle, Têmuru atlara bindirdiler onlarda yaya bizi teslim etmeye götürüyorlardı.

Enteresan bir durumdu, bizler atlı bizi yakalayıp, teslim etmeye götürenler yayaydı. Bir ara yorulan bir köylü benim atıma binmek istedi, ittim bırakmadım, ilginçtir adam sesini çıkarmadı. Oysa at onların atı, bizi yakalayan onlardı.Ben müsaade etmeyince aynı kişi, bu kez, Têmur'un terkisine bindi. Têmur'a, onu indir diye mırıldandım. Têmur anlamadı yada cesaret edemedi. Bir süre sonra ben Temur'a yaklaştım. Adamın, ensesinden tutup attan aşağı attım. Temur'a topukla diye seslendim. At-larımızı topuklayıp hızla uzaklaştık. Onlar arkamızdan koştular fakat nafile atlara ulaşmaları mümkün değil. Dağa doğru atları-mızı sürüp gittik. Atlar yoruldu, aslında, dağda atla yolcu-luk için çok elverişsizdi. Atlardan indik, yaya yürümeye başladık.

Bir süre sonra, dağda, ormanların içinde askerlerce kuşatıldık. Bizi tam olarak çembere almışlardı, kaçışımız imkânsızdı. Üzerimizi otla örtüp bir çukurda gizlendik. Askerler, ormana dağılmış köylülerle birlikte bizi arıyorlardı. Bir köpek kokumuzu almış olacak, bizim olduğumuz yere doğru havlayıp geldi. Têmur'a, fısıltıyla köpeği yakalayıp, susturmamız gerektiğini söyledim. Yakalamaya çalıştık fakat beceremedik, köpek bizi ele verdi. Askerler, gelip bizi kıskıvrak yakalayıp, Tahran 'a götürdüler.

Tahran'da önce 6 ay bir hücrede kaldım. Hücre'de bunalıma girdim, intiharı düşündüm, bir gün gardiyanı çağırıp tırnaklarımın çok uzadığını, bir jilet getirmesini istedim. Durumdan şüphelenen gardiyan durumu, orada tutuklu olan bir Sovyet istihbaratçısına iletmiş, niyetimin iyi olmadığını sezen bu siyasî tutuklu gelip benle sohbet etti.

- Büyük davaların insanları böyle şeyler düşünmemelidirler. Senin düşündüğün korkaklıktır. Cesur olmalısın, her türlü zor koşullarda direnmelisin dedi.

Bu sohbet bana büyük bir moral verdi. Hücre yaşamımızın 6. ayın-

da bir gün benle Têmur'u alıp bir askeri araca bindirip götürdüler. Nereye götürüldüğümüzü bilmiyorduk. Camdan baktığımızda askeri bir bölgede olduğumuz anlaşılıyordu. Oradan geçerken asılı olan ipleri gören Têmur,

- Herhalde bizi asmaya götürüyorlar dedi.

Bende baktım, içimden öyle bir hisse bende kapıldım. Soluklarımızı tutup o mıntıkadan geçtik. Bizi Qasr-ı Qecer yarı açık cezaevine getirip indirdiler, içinden geçtiğimiz askeri alanda ki iplerde askerlerin eğitimde tırmandıkları iplermiş.

Qasrı Qecer'de Ferzende bey'de vardı. Cezaevinde birlikteydik. Ferzende, bu zor koşullarda hastalanıp öldü. Belki de zehirleyip öldürdüler, öldüğüne inanmayıp. Ölüp ölmediğini anlamak için gözlerini oyup çıkardılar. Bir efsane'de burada hayata veda etti.

Hapishanede yaklaşık 6 yıl kaldım. Bu süre içinde Fransızca ve Farsçayı çok iyi, Arapçayı da orta derecede öğrendim. Bütün zamanımı okumakla geçirdim. O sıralarda yayında olan pek çok klasiği orjinallerinden okudum. Fars Edebiyatını, Sadi'yi, Ömer-ê Hayamı ve daha pek çok yazarı burada okudum. 1937 yılında hapishaneden çıktım. Bu süre zarfında esim Zarife'nin büyük desteğini gördüm. 1938 yılında bir oğlum oldu. Ona vahip adını koyduk. Göz hapsimiz devam etmekteydi. Gazete almamız bile yasaktı. Bir gün eşimi bakkaldan başka bir şey alma bahanesiyle, gazete almaya gönderdim. Gazeteyi getirdi. Gazetede Atatürk'ün ölüm haberi verilmekteydi.

1938'da Hatay meselesinden dolayı, Fransa ile Türkiye arasında varılan anlaşmayla yüz elliliklere af çıkarıldı. Bizi de af kapsamına aldılar. Çıkan bu aftan yararlanarak, Türkiye'ye dönmeyi talep ettik, talebimiz olumlu görüldü. 1939 Kışında Türkiye'ye dönüş için yola koyulduk.

YOL HİKÂYESİNİ, ZARİFE HANIM SÖYLE ANLATIYOR,

Tahran'dan memlekete Ben, Nadir, Mehmet Bey, Vahide ve çocuklarımızla birlikte yola çıktık. Gürbulak sınır kapısına yaklaşırken soğuğunda etkisi gittikçe artmaktaydı. Kızakla iki asker refakatinde gidiyorduk. Kar yağıyordu. Fırtına, tipi soğuktan donmamak için kızaktan inip yürüyorduk. Yorulunca tekrar kızağa binip devam ediyorduk. Vahip daha kundaktaydı. Vahip'i Nadir, Perihan'ı da bir asker almış yürüyerek gidiyorlardı. Etraftan kurt ulamaları geliyordu. Bir taraftan da Nadir'in dişi ağrıyordu. Bu şekilde büyük güçlüklere karşın sonunda Gürbulak'a ulaştık. Askerler bizi Gürbulak'taki yetkililere teslim edip döndüler. O gece gürbulak'ta kaldık. Nadir'in diş ağrısı devam ediyordu. Sabaha kadar uyuyamadı. Ertesi gün tekrar iki jandarma refakatinde Doğu Beyazıt'a doğru kızakla yola koyulduk. Akşam Doğu Beyazıt'a vardık. O gece Kaymakama misafir olduk. Kaymakam Nadir'e diş ağrısı için ilaç verdi. İlaç iyi geldi ve o gece uyuya bildi. Ertesi gün Doğu beyazıt'tan başka jandarmalar refakatinde Ağrı'ya doğru yola koyulduk. Oradan Erzurum'a kadar her ilçede bizi ayrı karakoldan askerler refakatinde götürdüler. Erzurum'da 15 gün bekletildik. Daha sonra oradan Kayseri'ye aynı şekilde götürüldük. Kayseri'de ben Nadir Beyin önceki eşi Mürşide Hanım'ın, Vahide Hanım'da Mehmet Bey'in direniş öncesi eşi Hatun Hanıma misafir olduk. Kocalarımızın bizden önceki eşleriyle ilk defa görüşüyorduk. Hiçde hoş olmayan bir manzaraydı. Üstelikte hem kumam Mürşide Hanımla hemde Nadir Beyle akrabaydık.

MÜRŞİDE HANIM BU ANI ŞÖYLE ANLATIYOR

- Nadirle ben 1924'de evlendik. Adıl ve Ahmet adlarında 2 çocuğumuz oldu. Kayseri'ye sürülürken Sürgün esnasında Adıl adındaki ilk oğlum 6 aylıkken öldü. Kayseri'de Nadir firar etmeden 1928 yılında Ahmet dünyaya geldi. Aradan 12 yıl geçtikten sonra Nadir yanında bir kadın ve iki çocuk Mehmet Beyde aynı şekilde bir kadın ve çocuklarıyla dönüp gelmişti. Bu kadar ayrılığın yokluk ve hasretin bedeli ne yazık ki benim için çok acı olmuştu. Nerdeyse hoş geldin demeyecektim. Ama Hatun Mehmet Beyin elini öpünce bende Nadir'in elini öpüp hoş geldin dedim. Bir süre aynı evde kaldık. Daha sonra Hükümet Zerife'ye de bir ev ve bir dükkân verdi. 1940'da oğlum Faruk, 1941'de de kızım Leyla dünyaya geldi.

İran'da Perihan doğduktan hemen sonra tutuklanan Nadir Bey Kayseri'de de 2. kızı leyla doğduktan az bir süre sonra tuklanır.

Tutuklanmanın gerekçesi, Ağrı İsyanın da Süphandağın'da ki bir çatışmada 2 askerin Nadir Bey tarafından öldürüldüğüdür.

Savcı iddianamede söz konusu iki askerin Nadir Bey tarafından öldürüldüğünü iddia etmektedir. Affa rağmen Nadir Bey idamla yargılanır. Mahkemede şöyle konuşur;

- Benim Ağrı İsyanına katıldığım ve pek çok çatışmada herkesin malumudur. Ama bu olayların hiç birinde de ben tek başıma değildim. Şüphesiz pek çok çatışmada, pek çok direnişçi ve asker öldürüldü. Öldürülenlerin kimlerin silahından çıkan kurşunla öldüğünü ne ben nede bir başkası bile bilir.

Daha sonra bu davadan ceza alan Nadir Bey Bitlis, İstanbul ve Kayseri'de 5 yıla yakın bir süre tutuklu kaldıktan sonra ceza evinden çıkar. Tutuklu kaldığı süre içinde Zarife Hanım, evini ve dükkânını kiraya verip, Mürşide Hanımla aynı evde kalır. Ve askeri dikimevinde çalışarak, Nadir Bey'e de cezaevinde maddi yardımda bulunarak geçimlerini sağlarlar. 1947 yılında çıkarılan bir aftan faydalanılıp 1948'de Tüm aile memleketleri olan Patnos'a dönerler. Döndüklerinde bütün arazileri başkalarına verilmiş, pek çok arazileri başkalarına Zilyet gerekçesiyle tapulanmış olarak bulurlar. Kendi mülkiyetlerinin

bir kısmını geri alırlar. Bir kısmı içinde ele geçirmiş olanlarla uzlaşırlar. Nadir Bey, önce Zirekli Köyü'ne daha sonrada Patnos'un Zomik köyüne yerleşir. Memet Bey'de Abdullah Bey'in çocukları ile birlikte yukarı Zomik ve Tetik'a köyüne yerleşir. Haydar Bey, Adilcevaz'ın Koçeri, Usuf Bey'in oğlu Cemil'de Piromer köyüne yerleşirler.

Yaklaşık 22 yıl memleketlerinden uzaklarda yaşayan bu aile fertlerinin önemli bir kısmı iskân edildikleri yerlerin kültürü ve yaşam alışkanlıklarıyla dönmüşlerdi memleketlerine. Bu durum onlarla Patnos halkı arasında önemli doku uyuşmazlıklarına yol açtı. Memleketlerinin örf ve adetlerine yabancılaşmışlardı. Kürtçe de bilmiyorlardı. Onlardan farklı bir yaşam tarzları vardı. Hatta Patnosluları hor ve hakir görenleri de vardı. Bazıları bu memlekete tamamen yabancı kişilerle evlilikler yapmıştı. Eşleri, Patnos'taki yaşama bir türlü adapte olamadılar. Bazıları bu nedenle tekrar iskân edildikleri yerlere döndüler. Kalanlar içinse, dilerini bilmedikleri kültürlerine yabancı oldukları Patnos'ta yaşam çok zor geçti. Hayatları boyunca Patnos'ta, hep Patnos'la yabancı yaşadılar. Patnos halkı onlar döner dönmez, Hüseyin Paşa'nın oğlu Salih Bey'i belediye başkanı yaptı. Hüseyin Paşa ailesine çok büyük değer verdi.

Halkın en çok sevdiği kişiler ise, Nadir Bey ile yeğeni Ali Bey oldu. Halk nazarında, Nadir Bey'in her zaman müstesna bir yeri olmasına karşın, Ali Bey, Bürokrasi ile iyi ilişkiler kurmasıyla halkın tüm bürokratik sorunlarında başvurduğu kişi oldu. Öyle bir an geldi ki hemen hemen tüm sorunları O, çözüyordu. Patnos'a atanmış devlet memurları, arkasında ki büyük halk desteği nedeniyle istediği her şeyi yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu konumu adeta devleti işlevsiz kılıyordu. 1971 28 Şubatın da, iki yüzbaşıyla yemeğe gittikleri Adilcevaz'da tek başına kendini zar zor attığı otel odasında bir cümle konuşabildi; Haydaranlı kimse yok mu? Bunlar beni öldürdü! Cenazesi o ana kadar görülmemiş bir kitleyle Patnos'a defnedildi. Söz konusu subayları da bir daha kimse Patnos'ta görmedi. Nadir Bey;

-Hayatımda yalnızca, Ali için ağladım diyordu.

Nadir Bey hayatı boyunca haktan, hukuktan ve adaletten ayrılmadı. Dürüstlüğü ve adaletiyle tüm halkın büyük sevgi ve saygısını kazandı.

Memleketinde ki aşiretler arasındaki pek çok ihtilafı, kan davasını sona erdirdi. Hiç bir çatışma ve ihtilafa taraf olmadı. Feodal anlayışa ve hurafeliğe her zaman karşı oldu. Her yerde bilimi, doğruyu ve doğru bildiğini söyledi.

O günün koşullarında çocuk okutmanın çok zor olduğu şartlara rağmen bütün çocuklarını okuttu. Kürt halkının en önemli probleminin cehalet ve onun sonucu olarak aşiretçilik olduğunu düşünüp, yaşamı boyunca cehalete ve aşiretçiliğe karşı mücadele etti. Çok kültürlüydü, Fransızca ve Farsçayı çok iyi biliyordu. Kürt tarihinin adeta canlı bir tanığıydı. Ne yazık ki 12 Eylül müdahalesinden sonra tüm anıları ve kitapları yok oldu.

Günlük yaşamında son derece disiplinli, dinamik bir insandı. Tam bir asker gibi yaşıyordu. Hep bir şeyler yapacakmış gibi atik, tetik ve hep hareketliydi. Tembelliğe, pısırıklığa ve cehalete düşmandı. 1965 te kurulan Türkiye Kürdistan'ı Demokrat Partisi'ne üye oluğunu ben oğlu olduğum halde ölümünden sonra rahmetli Mele Haydar Varlı'dan öğrendim. Mele Haydar ;

-Nadir Bey, Parti üyesiydi ve üyelik aidatı da 2,5 liraydı. Her ay sonun da dolmuşla bizzat kendisi Erciş'e gelir aidatını öder, giderdi. Aidatını hiç aksatmadı. Diyordu..

1985 Kasım'ında Patnos'ta vefat etti.

KÖR HÜSEYİN PAŞA'NIN İNTİKAMI

Uzun firari ve sürgün yıllarından sonra memleketlerine dönen Hüseyin paşa ailesi, 22 yıldır sahipsiz kalan ve çoğu devlet tarafından satılan mülkiyetlerinin problemleriyle uğraştılar. Bu sorunların nispeten halinden sonra, sıra Hüseyin paşanın intikamının alınmasına geldi.

Musa Anter suadiye'ki evinde bana;

- Medeni'nin öldürülmemesi için Sağlık bakanı Yusuf Azizoğlu tarafından Nadir beye gönderildim. Nadir bey; Bana böyle bir kararı tek başına veremeyeceğini, bunun için aşiret ileri gelenleriyle görüşmesi gerektiğini, bu görüşmelerden sonra kendisine gereken cevapı verebileceğini söyledi. Geri dönüp gittim. Birkaç ay sonra, tekrar Yusuf Azizoğlu tarafından Nadir beyden yanıt almak için gittim. Nadir beyin Patnos'ta olmadığını söylediler. Daha sonra 1962 de ben tutukluyken medeni'nin öldürüldüğünü gazetede görünce Nadir Beye neden ulaşamadığımı anladım. Evet, Medeni'nin ölüm kararı verilmişti, Nadir beyin, bana görünmemesinin nedeni oydu.

1962 de medeni'nin öldürülmesini ateşleyen başka bir gelişme oldu. Bu konuda, Hirişo köyü imamı Mele Hadi Koç şunları söylüyor;

15 Nisan 1962 de ben, Hüseyin Paşa'nın akrabalarından Hirişolu Mustafa yiğit, yeğenleri şeyh Adil sinoğlu ile birlikte 26 kişi hicaza gitmek için Erzurum'a ordan da çavuşoğlu otobüs firmasıyla Ankara'ya gittik. Cumhuriyet tarihinin 2. hac kafilesiydik. Ankara Ulus(dışkapı) da örnek otele yerleştik. Muşlu medeni bey ve arkadaşlarıda aynı otelde kalmaktaydılar. Amcam mele vehit ile Mele Evduleziz medeni'yi otelden alıp ulusta Hale yakın Abdullah oteline götürdüler bu otelin şimdi ki adı Erzurum otelidir.

O tarihte pasaportlar ankara'dan veriliyordu. Merhum Şeyh Adil Sinoğlu'nun pasaport işlemlerinde sorunlar çıktı. Bu sorunun çözümü için şeyh adil ile hacı Mustafa yiğit birlikte Ankara valiliğine de bululanan milli birlik komitesi üyesi emekli Albay Lütfi hancıoğlu'na gittiler. Lütfi Hancıoğlu seçimde Hüseyin Paşa'nın torunu Ali Erhan'la birlikte CHP den ağrı milletvekili adayıydı. Seçimi kaybedince de Merkez Valiliğine getirilmişti. Medeni Bey'de Aynı seçimde Muş'ta CHP den aday olan Albay Mehmet Beleği ziyarete gitmişti. Medeniyle burada

karşılaşan merhum Şeyh Adil Sinoğlu Medeni beye bir tokat atıp sen bunu bir kurşun olarak kabul et der. Bu kavgayı zamanın medyası büyük bir ihtimalle milliyet gazetesi; Medeni'nin Hüseyin paşa'nın torunları tarafından öldürüldü şeklinde duyuruldu. Sinoğlu; haca gidemedi, bu olayı Nadir bey; Paşa yeni öldürüldü şeklinde değerlendirdi ve harekete geçti.

- Nadir bey tüm Mala Şero'yu Zomık'te topladı. Bu intikamı alacak yani Hüseyin paşa'lı öldüren; Medeni'yi öldürecek iki kişi seçilecekti. Bunlardan biri İsmayil beyin oğlu Mehmet Güven'di. Mehmet güven'i nedense herkes yanlış tanıyor. Pek çok yerde hüseyin paşa'nın kız kardeşinin oğlu olduğu şeklinde biliniyor. Oysa Mıhemed İsmail beyin, İsmail bey Ahmet beyin, Ahmet beyde Sultan beyin oğludur. Sultan beyde Hüseyin paşanın kardeşidir. Yani baba tarafından Hüseyin paşanın torunudur.

Mıhemed, bu işe gönüllü talip olur. Babası Erciş kuşatmasında şehit olduğunda o henüz üç yaşındaydı ve o babanın tek çocuğuydu. Küçük yaşta yetim kalan Mıhemed Nadir ve Mehmet beylerin yanında kalmaktaydı. Nadir bey; Mıhemedin tek başına bu eyleme gitmesine karşıydı. Hüseyin paşa ile birlikte şehit olan ağabeyi Abdullah beyin çocuklarından ya da torunlarından birisinin de Mıhemed'e refakat etmesini istedi ve Abdullah beyin oğlu Hamza beyi bu konuda görevlendirdi. Fakat öyle olmadı Mıhemed tek başına gitti. Bundan sonrasını Mıhemed'den dinleyelim;

"Medeni'yi öldürme olayını üstlendikten sonra, hasadımı yaptım evimin kışlık ihtiyaçlarını gördüm. Anneme kararımı anlattım. Hakkını helal etmesini isteyip elini öptüm. Ailem ve çocuklarımla vedalaşıp Patnos'a gittim. Amcam Nadir beyle bir araya geldik. Yanımda götüreceğim silahı birkaç silah içinden defalarca deneyip seçtik. Yanıma aldığım silah Hacı Hüsnü'nün oğlu Cemil'in tabancasıydı. Artık hazırdım. Nadir beye hazır olduğumu söyledim. Nadir beyle birlikte çarşıya çıktık.

Nadir bey;

- Seni yalnız gönderemem ben de geleceğim dedi.

Bende;

- Amca senin bütün hayatın dağda ve cezaevinde geçmiş, 55 yaşın-

dasın bu yaşta böyle bir görev sana düşmez dedim.

Nadir bey kızdı;

- Oğlum beraber gideriz, Medeni'yi öldürdükten sonra ırak'a Mele Mustafa'nın yanına gideriz. Orda komutan oluruz. Diyerek, gelmekte ısrar etti.

Çarşıdan pıra-reşe kadar birlikte yürüdük. İlle de benimle geleceğinde ısrar ediyordu. Ben kabul etmeyince de kızıp, azarlıyordu. Neticede kendisiyle gitmeyi kabul etmeyeceğimi anladı. Sonra;

-Bu işi erteleyelim seni yalnız gönderemem dedi.

Ben de

- Hayır, ben kararımı verdim. Annem ve çocuklarımla vedalaştım. Artık geri dönmem dedim.

Nadir bey;

- Sen bir babanın tek çocuğusun bu büyük bir haksızlık olur, yanlış yaptık

O esnada bir minibüsün geldiğini görünce, elini tutup öptüm, gözleri doldu.

Zar zor

- Yolun açık olsun diyebildi. Ben minibüse binerken arkasını döndü. Ulu çınar, Ağrı aslanı "bave_fereşke" ağlıyordu.

Minibüsle Malazgirt'e gittim. Orda eski bir arkadaşım vardı. Onu rehberlik yapması için yanıma aldım, birlikte Bitlis'e gittik. Bitlis'ten bir minibüsle muş'a gidiyorduk. Seyahat esnasında minibüsteki biriyle sohbete başladık. Muş'a neden gittiğini sordum.

- Muşta bir tutuklumuz var. Medeni beyi görüp tahliye ettirmeye çalışacağız dedi. Ben;

- Evet, Medeni beyin halledemeyeceği hiçbir iş yoktur. Sizin işinizi ondan başkası çözemez, Hüseyin paşa gibi birsini öldüren bir yiğittir dedim. Bu sözüm onların hoşuna gitmedi.

- Hayır, o konuda haksızdı Hüseyin paşayı ihanetle öldürdü.

Benim amacım onların vasıtasıyla medeni'ye ulaşmaktı. Sonra şoföre;

- Medeni beyin köyü Muş'a varmadan şu dağların eteğindeymiş.

Köyüne uğrayıp orda olup olmadığını soralım dedi. Bende araya girerek;

- Evet, köye uğrarsanız daha iyi olur. Evine gitmeniz işinizle daha çok ilgilenmesini sağlar bizimde acelemiz yok, hem bizde kendisini ziyaret etmiş oluruz dedim.

Şoför işinin olduğunu söyleyip kabul etmedi. Çok uğraştık şoförü ikna edemedik. Muş'a gittik.

Muş'a daha yeni inmiştik, Medeni'yi hiç görmediğim halde, karşıdan gelen birinin o olduğunu anladım. Arkadaşıma;

- Bumu diye sordum

Arkadaşım cevap vermedi. Daha sonra bir kahveye oturup çay içiyorduk, bu kez az önce gördüğüm kişiyle benzer birini gösterip bumu diye sordum. Arkadaşım;

- Arkadaşım sen bu işi beceremeyeceksin evine dön diyince, artık o ilk gördüğümün Medeni olduğuna emin oldum. Kendisine teşekkür edip harçlığını verdim gitti. Öğlen vaktiydi, bir lokantaya gittim, yemek söyledim ne yaptımsa bir lokma bile yiyemedim. Aç olmama rağmen boğazımdan geçmiyordu.

Oradan kalkıp camiye gittim. Namaz kıldım, sonra Kuran_ı Kerim'i aldım dua ettim.

- Allahım, ben dedemin intikamını almak için geldim. Eğer Medeni Bey dedemi haklı bir sebeple öldürdüyse, onu öldürmeyi bana nasip etme. Ama eğer haksız yere dedemi öldürdüyse onu öldürmeyi nasip et dedim. Kuran-ı Kerimi öpüp yerine koyup, camiden çıktım. Çarşıda yürürken iki Patnoslu tüccar gördüm. O yıllarda Patnoslu hayvan tüccarları, hayvanlarını muş'tan trenle naklediyorlardı. Kendimi onlara göstermemeye çalıştım. Daha sonra medeni beyi karakolun bahçesinde otururken gördüm. Cami de karakolun yanındaydı. Medeni bey, kalkıp caminin tuvaletine gitti. Bende peşinden gittim. Tuvaletler doluydu. İkimizde boşalmasını bekledik. Boşalınca, medeni tuvalete girmeye yeltendi, ben ondan önce davranıp içeri girdim. Hiddetle;

- Teres dediğini duydum.

Tuvalette tabancamı kontrol ettim. Zaten daha önce mermiyi hazineye sürmüştüm.

Kontrol edip çıktım. Elimi yıkayıp Medeni beyin çıkmasını bekled-

im. Çıktı abdest almak için ceketini çıkarmak üzereyken kendisine seslendim;

- Beni tanıyor musun? Sen dedemi namazın üzerinde öldürdün, bende seni öldüreceğim dedim. Ben bunları söylerken o hiddetle;

- Teres diye haykırıp silahına davrandı. Ama ben hazırlıklıydım,. O daha çeketini tam çıkarmamıştı. Silahını çekmesine fırsat vermeden, göğsüne iki el ateş ettim. Düştü, karakol çok yakındı. Polisler bahçe kapısını tutular, yolu açmaları için havaya birkaç el ateş ettim, kaçıştılar. Birkaç adım attıktan sonra aklıma ölmemiş olabileceği geldi. Geri döndüm. Dizleri üzerine yüzükoyun düşmüştü, ensesine bir el daha ateş edip süratle kaçtım. Son derece süratli koşabiliyordum. Koşarak muşu terk ettim. Yolu iyi bilmediğim için kaçış imkânı olmayan bir yerde kıstırıldım.

Teslim ol çağrılarına ancak savcı gelirse teslim olabileceğimi söyledim. Uzunuca bir süre teslim olmadım. Daha sonra savcının geldiğini söyleyip, silahımı atıp çıkmamı istediler. Tabancama dolu bir şarjör sürüp ayağa kalktım. Savcının gelip beni alabileceğini söyledim. Bütün ısrarlarına rağmen tabancamı atmadım. Neticede savcı ile birkaç asker ve polis gelip beni aldılar, birkaç askeri araç birden getirilerek beni birisine bindirdiler. Silahım daha da elimdeydi. Gidinceye kadar yol kenarında ki evlerden araçların üzerine taş yağdı.

Beni emniyete götürüp yoğun bir işkenceyle sorguladılar. Ayak tırnaklarımı çektiler. Beni bu olaya kimlerin azmettirdiğini söyletmeye çalışıyorlardı. Nadir ve Ali beyin üstünde çok durdular ama ben direndim. Olayı kendi kararımla gerçekleştirdiğimi söyledim. Bir ara Medeni Bey sağdır, gelip senden hesap soracak dediler. Daha sonra, ben yalnızken hapishane müdürü yanıma gelip, zincirlerimi çözüp, gözlerimden öperek;

- Sen hepimizin onurunu kurtardın. Merak etme, Medeni olay yerinde öldü dedi.

Olaydan sonra Ali Bey, mıhemedi güvenilir bir yere aldırmak için Ankara'ya, o tarihte başbakan olan İsmet İnönü'ye gider. İnönü, medeni beyin öldürülmesine çok kızar. Bunun üzerine Ali Bey, sağlık bakanı Yusuf Azizoğlu'na ve Adalet bakanına gidip, Mıhemedi Sıvas cezaevine aldırır. Mıhemed,. Ecevit'in 1974 affında hapisten çıktı. 28–2–2012 tarihinde vefat etti.

DİRENİŞİ DESTEKLEYENLER

400 yıllık İngiliz sömürgeciliğine karşı çıkan, Hindistan'ın önderlerinden Nehru, Dünya Tarihinden Görüşler adlı yapıtında şöyle yazıyor:

"M. Kemal Paşa teşkil ettiği hususi istiklal muhakemeleri ile binlerce kürdü merhametsizce mahvetti. Ş. Sait, Dr. Fuat ve diğer rüesayı idam ettirdi, bu kahramanlar Kürdistan'ın istiklale kavuşma emelini bir lahza gözlerinden ayırmayarak can verdiler. Son zamanlarda kendi hürriyetleri için çarpışan Türkler görüyoruz ki, kendi hürriyetlerini müdafaa eden Kürtleri çiğnemekte zalim davranmaktadırlar... Kendi vatanının hürriyetini müdafaa eden bir kavmin başka bir kavmin hürriyetini vahşiyane bir surette çiğnemesi acaip değil midir? 1929 senesinde Kürtler ikinci defa olarak yine isyan ettiler. Ve lakin, malesef velev muvakkat bir zaman için olsun harekatları. bastırıldı, böyle bir milli harekat ilelebet nasıl durdurulabilir? Madem ki, Kürtler hürriyetlerinin bedelini kanları ile ödemekte ve darağaçlarında Yaşasın Kürdistan demekte tereddüt etme-mektedirler"*

Gerçek devrimcilerce, komünistlerde birçok konuda eleştirilen II. Enternasyonalciler, Kürtler'e destek çıktı. Her ne kadar bu destek pratiğe yansımadı ve teoride kaldıysa da yine de olumlu bir yaklaşımdı. 30 Ağustos 1930'da Zürih'te şöyle karar alınır:

"Uluslararası Sosyalist Örgütünün Yürütme Kurulu, dünyanın dikkatini, Türk Hükümeti 'nin sadece özgürlükleri için savaşan Kürtlerin direnmesini kırmak için değil, fakat aynı zamanda isyana katılmayan Kürt ahaliyi de imha etmek için giriştiği katli-amlara çeker. Türk Hükümeti böylelikle Kürt halkını Ermeniler'in akıbetine uğratmaya çalışmakta, kapitalist ulusların kamuoyları bu kanlı vahşeti protesto bile etmemektedirler. "**

• Aktaran, Z. Silopi s. 134-135)

** Sosyalist Enternasyonal Kararları, Cilt VII No. 407

TÜRKİYE 'KOMÜNİST' PARTİSİ MUHALİFLERİNDEN HİKMET KIVILCIM'LININ AĞRI İSYANINI DEĞERLENDİRMESİ

"Vasıtaca: Şeyh Sait isyanında eline bir mavzer veya yatağan kapan 'Şeyh Sait'in askeriyim' diyebilirdi. Teslim olan bölüklerin makinalı tüfek ve mit-ralyözleri asiler tarafından muzır (zararlı) birer hayvan gibi mahvedilirdi, kullanılacak yerde kırılıp atılırdı. Onlar biraz da seyyidlerin kuvvetine dayanmış görünüyorlardı. Halbuki Ağrı isyancıları en modern silahlarla işe giriştiler ve kullandıkları vasıtalar pek çeşitli idi: 'Fikre gelen şüpheler sırası ile teeyüt etti (gerçekleşti). İran hudutları bize karşı bir açık ordugâh halindedir. Hoybun Cemiyeti fesat tohumları hazırlamaktan fariğ (vazgeçmiş) değildir. Lavrens, 'Hacı Mehmet' namı altında Bağdat'ta bulunuyor.

Gaye: Şeyh Sait isyanında; isyanın hedefinin, herkesin kendince, her sınıf ve zümrenin kendi men-featince anladığı müphem bir manası var veya yok idi: Şeriatı kurmak! Halbuki bu aynı kelimeden Şeyh Sait'in anladığı, bir nevi Kürdistan papalığı kurmak ağaların anladığı bütün Kemalist usullerin yerine tam ortaçağ derebeyliğini geçirmek; şehir burjuvalarının umduğu, Türk burjuvazisinden bağımsız Kürt bur-juvazisinin Kürdistan halkını rakipsiz sömürü nizamına getirmek; şehir küçük burjuvalarının bekledikleri meşhur olduğu kadar meçhul olan adalet; bütün mülksüzler ve fakir köylülerin peşinde koştuğu ilahi bir refaha kavuşmak idi. isyan bir muzdu, onu yiyenin niyetine göre koku veriyordu. Ağrı isyanı öyle olmadı. Onda muhalif Kürt ağalığı ile muhalif Kürt burjuvazisi kendi sınıfsal ve kombinezonlaştı-rılmış hedeflerini her şeye hakim tutmayı bilerek, bu hedeflere elle tutulur şekiller bile vermişlerdi.

Ağrı İsyanı patlak verdiği zaman bütün burjuva matbuat; 'Son irti-ca unsurları', 'yeni bir irtica yapmak hırsıyla' tarzında tarihi bir tekerrür saymağa alışkın ruhlarınca, Şark hadiselerine bir daha basma-kalıp 'ir-tica' damgasını vurmuşlardı. Önce yavaş yavaş, nihayet tam iki sene sonra bir meclis münakaşasında, gazeteye gelen Dahiliye Vekili'nin resmi beyanatı ile bu 'irticai' vasfı tekzip edildi: "Sonraki hareketleri kastediyorlarsa" diyordu Dahiliye Vekili, "Onlar irticadan ziyade siyasi

idiler! .İftiraki (ayrıcalıkçı) hareketlerdi. ''(Şükrü Kaya, Meclis Beyanatı, 26.06.1932) Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, Kemalizm için iki türlü isyan var:

1-'İrticai': Bunun manası sırf derebeyi ağa isyanı (Şeyh Sait isyanı gibi)

2-'İftiraki': Yani 'milli' denen burjuva isyanları... Kemalizm'e göre Ağrı Dağı İsyanı, 'irticai' olmaktan ziyade, 'iftiraki' dır.Kemalizm dini siyasetten ayırdığı için irticaı siyasetten saymıyor. Onda böyle saçmalar yoktur, kusuruna bakılmaz.

Yalnız bizce önemli bir noktayı tekrar edelim.

Herhangi bir sosyal hareket, bugün milli mikyasta sınıf mahiyetince ölçülü olduğu gibi, milletler arası mikyasta, ancak dünyanın bulunduğu devrim ve irtica cephelerinde tuttuğu mevkie göre yer alır. İşte Kürdistan'ın başından geçen Şeyh Sait ve Ağrı İsyanlarını bu bakımdan tetkik edersek şu neticelere varırız:

1-Şeyh Sait İsyanı:

a-Memleket içinde ağaların sermayedarlığa taarruzu olduğu için irticai idi.

b-Dünya içinde emperyalizmden medet umduğu için yine irticai idi. Şu halde, Şeyh Sait İsyanı gerek milli, gerek milletler arası mikyasta irticai idi.

2- Ağrı Dağı İsyanı:

a- Bir memleket içinde, bir millet olarak ezilen Kürtlüğün, ezen Türk burjuvasine karşı isyanı olmak istedi. Bu kapitalist zulmüne karşı çıkan milli kurtuluş hareketi, bu harekette çalışkan aşağı sınıflarında kurtuluşu temsil edildiği nispette, bir memleket içinde olsun, ileri ve devrimci bir hareket sayılabilir.

b- Dünya içinde Ağrı isyancıları Lawrens'li emperyalizme dayandı. Emperyalizm demek dünya irticai demektir. Şu halde Ağrı isyanı, dünyaya nisbetle irticai bir harekettir. Fakat bugün gerek irtica, gerekse devrim cepheleri dünya çapında birer sistemdirler ve sistem olarak karşılaşırlar. Şu halde dünya içinde bir hareketin irtica cephesinde mi, devrim cephesinde mi bulunduğu, dahil olduğu sisteme göre

belirir. Herhangi sosyal bir hareket dünya içindeki iki hareket sisteminden birinin parçası olmaya mecburdur. O zaman ise, parçası olarak içine girdiği sisteme göre gerici veya devrimci olur.

iki Şark isyanı arasındaki fark, dünya içindeki mevkilerinden çok, bir memleket içindeki özellikleri bakımındandır. Şeyh Sait İsyanı, din kisvesi, ağalığın açıkça maziye doğru kıyametli bir koşusu idi. Ağrı Dağı isyanı, daha çok Kürdistan'daki Kemalizmle uzlaşmayan (burjuva+âğa) unsurların, fakat daha modem olan burjuva şiarlarını yani milliyetçilik prensiplerini fikriyat edinerek harekete geçmesi ve halkın hoşnutsuzluğundan istifadeye girişmesi idi. Nitekim Kemalist basında yayımlanan Ağrı Dağı bildirileri, açıkça Kürt milliyetini öne sürüyordu:

'En büyük bir millet olmaya layık Kürt kardeşler! Bütün milletlerin istiklallerini kurtardıkları bugün Türk idaresinde kavrulan aziz Kürt milletinin hâlâ esaret halinde yaşamasına tahammül edecek misiniz? ve ilh..."*

Hikmet Kıvılcımlı devamla şöyle yazıyor:

"1- Ağrı Dağı İsyanı 'nda Kürdistan halkı, isyanı manen ve maddeten tuttu.

2- İsyancılar halkı tutmadı, yahut tutmayı bilemedi. Çünkü bir halkı isyanda tutmak demek:

O halka isyanın ne vereceğini bir gaye olarak vermek;

b) O gaye uğruna halk kitlelerini hazırlandırarak teşkilatlandırmak lazımdır.

Ağrı Dağı İsyanı'nı güdenler, halka yani bilhassa fakir Kürdistan köylülüğüne elle tutulur hemen hiçbir maddi hedef göstermemelerine rağmen bu halkın genel sempatisini kazanmışlardı. Fakat halk içinde değil, hâlâ aşiret ağaları ve yanardöner Kürt zenginleri arasında neticesiz ve kısır teşkilat teşebbüslerinden ileri geçemedikleri için hem isyanı kaybettiler, hem de eğer ebediyen değilse, epey uzunca bir süre için halkın güvenini de kaybettiler.

Acaba Kürt milliyetçiler sosyal ve siyasi davalarda kuru Bakunizmin söylediğini hiçbir zaman anlayamayacaklar mı?"

Kıvılcımlı'nın isyan döneminde yazdıktarı, ne yazık ki 1970'lerin ikinci yarısında yayımlandı. Zamanın da yayınlansaydı. Bu konuda önemli tartışmalara ve gelişmelere yol açıp, olaya farklı boyut getirebilirdi. Şeyh Said Hareketiyle ilgli söylediklerinde ise, Kemalistlerce yapılan İngiliz desteği propagandalardan Onun da etkilendiği görülüyor. Kıvılcımlı da olayı, haklı veya haksızlığından çok , Sovyetler Birliğini destekleyip desteklemediğiyle değerlendiriyor.

"TÜRKİYE KOMİNİST PARTİSİ" YİNE OLUMSUZ TAVIR İÇERİSİNDE

Ağrı ulusal kurtuluş mücadelesi sırasında TKP yasaklıydı. İstanbul İl Komitesi'nin Kızıl İstanbul adlı haftalık gazetesinde Ağrı direnişi değerlendiriliyordu. Günümüz Türkçe'siyle yazı şöyle:

''Şarktaki Köylü Hareketi

Çeşitli biçimlerde köylü hareketleri vardır. Örgütlü ve toplu olarak köylü hareketlerinin henüz başlamadığı bir devrede, mevcut tiplerden biri de eşkıya hareketleridir. Her yerde ve bizzat bizim de memleketlerimizde bütün eşkıyalar köylülerdir. Bunlar köylerinde, dere beylerin, yarı-dere beylerin, esaret ve soygunundan, büyük çiftlik sahibi, zengin ağa, murabahacı ve tüccarın amansız istismarına tabi olarak çiftini, çubuğunu kaybetmiş fakir köylülerdir.

Eşkıya hareketlerinin kuvvetlenmesi, köyde diferansiyasyon tesiriyle yoksulluğun artması, açlığın çoğalması ile birlikte yürür, umumiyetle memleket ve bilhassa köyde iktisadi güçlüklerin artığı zamanlarda çoğalır.

Harp zamanlarında ve harpten sonra eşkıyalığın çok olması da bunu gösterir. İşte, burjuvazinin isyan, eşkıya, bağı (dağ, bağ olması lazım b.n.) harekatı diye gösterdiği şeyler köylü hareketleridir.

Küçük burjuvazinin ve bilhassa köylünün iktisadi zorluk ve siyasi tazyik altında irticaın tesiri altına düşmesi ihtimali kuvvetlidir ve nitekim Türkiye'de insanlık umumiyetle böyle olmaktadır. Milli Kurtuluş Harbi zamanında muhtelif vilayetlerdeki isyanlar, 1925 senesindeki Kürt isyanı hep bunlara delildir.

İşçi sınıfı ve onun öncüsü Komünist partisini köylü hareketlerine rehberlik etmesi ve onu inkılap yolunda sevk etmesi lazım ve zaruridir. Onun için Kürdistan'daki pederşahi, ağır derebeylik ve yarı derebeylik ilişkilerinin milyonlarca köylüyü altında bulundurduğu esaret boyunduruğu ve bunun tazyiki yetmiyormuş gibi buradaki ağalarla kapitalistliğe yüz tutmuş derebeyliği ile kaynaşmaya başlayan ve el ele hareket eden Kemalist burjuvazi, Kürdistan'ı bir müstemleke halinde kullanmakta ve onun kanını emmekte. Milli azınlıklara karşı Kemalistlerin takip ettiği bugünkü baskıcı aksi inkılapçı siyaseti de buna bağlanınca Kürdistan köylerinin kaç katlı bir istismar altında bulunduğu meydana çıkar.

Doğu vilayetlerinin iktisaden geri kalışı ve sanayiinin hemen hemen olmayışı yüzünden Kürt fukarasının her zaman oradaki irticaın, hilafetçiliği ve emperyalizmin tesiri altında kalmış olduklarını biliyoruz. Bugün de, Kürt fukarası bizzat kendi menfaatinin aleyhine gericilerin maşası rolünü oynamaktadır.

Devlet kuvvetleriyle, ordu ve jandarmalarla esasen mevcut tazyik ne kadar artırılırsa artırılsın bu gibi harekâta ne Kürdistan'da ne de başka yerlerde nihayet vermek Kemalist diktatoryası için mümkün değildir. Oradaki derebeylerin ve büyük arazi sahiplerinin zulüm ve istismarına nihayet vermek ve elindeki toprakları ve vesait-i istihsal iyeyi müsadere ederek fakir ve topraksız köylülere karşılıksız dağıtılmalıdır. Ondan başka burjuva demokratik inkılâbının en mühim meselelerinden biri olan mili meselenin de halledilmesi icap eder.

Fakat bütün bunlar, emperyalizmin önünde buyun eğmeye ve şehirde mürteci büyük burjuvazi ile ve köyde ağalar ve dere beylerle kaynaşmaya başlayan Kemalist burjuvazinin bütün bu meseleleri halletmesine imkân yoktu. Ancak diğer birçok kişilerle birlikte bu iki mühim ve ana meseleyi de, Türkiye amale ve köylü hareketi halledecektir. İşte biz komünistler bu şiar altında köylüyü kendi tarafımıza çekmeye, inkılâpçılaştırarak ettiği mücadelenin hakiki düşmanlarına karşı olmasını ve en muvafık şekilde idaresine gayret etmeliyiz.

10 Temmuz 1930 Ahmet

TKP her zaman Kürt sorununa şöven bir akış açısıyla yaklaştı. Bu tavrıyla, Türk burjuvazisinin yanında saf tutu. İngiliz Emperyalizminin oyunu diyerek işin içinden çıkmak yapılanları onaylamaktan başka bir anlam ifade etmiyor.

Mademki, İngiliz Emperyalizmine karşıydılar. İngilizlere karşı Berzenci ve Barzani'lerin verdiği mücadeleyi neden desteklemediler.

KOMÜNİST ENTERNASYONAL DE YANLIŞ YAPIYOR

Internationale Presse-Korrespondens adlı derginin 22 Temmuz 1930 tarihli nüshasında, V. Chottopadhya imzasıyla yayımlanan yorum şöyleydi:

"ingiliz emperyalizmi, işçi Partisi hükümeti aracılığıyla, Mısır ve Hindistan 'da da bu tür antlaşmalar yapmaya çalışıyor. Bu antlaşmalar, sömürgeler-deki mücadelenin milli burjuvazinin emperyalizmle uzlaştığı bugünkü durumunu yansıtmaktadır. Antlaşma, milli ve toplumsal özgürlük için emperyalizme karşı mücadelenin, bundan böyle emekçi kitleler tarafından kendi bayrakları altında ve kendi önderinin yönetiminde yürütüleceği yeni bir dönemin başlangıcını simgeliyor. İrak'taki kitlenin baskısı daha bugünden kendini hissettirmektedir. Antlaşmaya karşı olan gençlik ve solcu milliyetçiler Necefte toplanacak bir kongre düzenlemişlerdir. Bu kongrede, antlaşmanın onaylanmasını engellemek için, Dibaniye ve Amara illerindeki devrimci köylü hareketleri daha ciddi bir tehlikedir. Bu hareketler, hükümetin resmi telgraflarına göre, kanla bastırılmış bulunuyor. Ne var ki, iktisadi buhran, köylülüğün durumunu son derece kötüleştirmektedir ve daha iyi örgütlenmiş devrimci bir hareket beklenmektedir. Bu arada, İngiliz hükümetinin Kürtler arasında yürüttüğü entrikaları da en büyük bir uyanıklıkla izlemek gerekiyor. Kürtler; Türkler'e, İran'a ve İrak'a karşı ayaklanmaları için İngilizler tarafından silahlandırılmakta ve mali yardım gönderilmektedir.

Bununla amaçlanan, bu ülkelerin arasında, tamamen İngiliz nüfuzu altında ve İngiliz emperyalizminin savaşları için yeni bir askeri üs görevini yerine getirecek bir tampon devlet oluşturmaktır. "

Aynı derginin 5 Ağustos tarihli nüshasında, Londra'dan M.L.

rumuzuyla yayımlanan yazı ise şöyleydi:

"Kürdistanda' ki Olaylar İngiltere ile Irak arasında yeni imzalanan ve İngiliz emperyalizminin Sovyetler Birliği'ne karşı bir aracından başka bir şey olmayan antlaşmayla, İngiltere 'nin Ön Asya 'da ki savaş hazırlıkları hiçbir şekilde son bulmuş değildir. Aslında dikkatle, Kürtlerin yaşadığı ve basının haklarında isyan ve ayaklanma haberi verdiği bölgelere yönelmek gerekiyor.

Türkiye'de ve İran'da 'patlak veren ve Kuzey İrak'ta Musul bölgesinde bile 'Kürdistan'a Özgürlük' sloganı altında çıkma eğilimi gösteren bu ayaklanmalar, İngiltere tarafından kışkırtılmış, silahlandırılmış ve finanse edilmiştir. Amaç; Türkiye, İran, Irak ve Sovyetler Birliği'ne karşı askeri bir üs görevini yerine getiren tampon bir devlet kurulmasıdır.

Daha Ocak 1930 'da yani ortada henüz açıkça ayaklanma görülmediği sıralarda, 'La Depeche Co-loniale' (Sömürge Postası) gazetesi İngiliz casusu ve kışkırtıcı ajanı Albay Lawrens'in Türkiye, İran, Kuzey Irak ve Suriye'de genel bir ayaklanma çıkarabilmek için Kürdistan'da (Güney Kürdistan) bulunduğunu yazmıştı. Lawrens'in görevi, 'Kürt Teali Cemiyeti' ve 'Özgürlük Cemiyeti'ini canlandırmak ve silahlı ayaklanmaya sürüklemekti. Türk gazeteleri nihayet ayaklanan Kürtler hakkında savaş haberlerini vermeye başladılar. Bu arada, 'Republigue' (Cumhuriyet) gazetesinin Bağdat muhabiri, Albay Lawrens'in Hacı Mehmet adı altında Bağdat'ta yaşadığını, evinin İngiliz diplomatik temsilciliğine çok yakın olduğunu ve Kürtler sınırından gelen yaralıların bakımıyla uğraştığını bildiriyordu. Bu haber ayaklanan Kürtler'in, önceleri bildirdiği gibi, sadece İran'dan harekete geçmiş olmadıklarını, İrak'tan da harekete geçerek ilerlediklerini kanıtlamaktadır.

Herkesten önce özellikle Fransız emperyalistlerinin bu taraflarından büyük bir kaygıyla, söz etmesinin nedeni; 'Leş Tropes Colonailes' (Sömürge Askerleri) gazetesinin haberine göre, Fransız manda bölgesi olan Suriye ve Lübnan'daki Kürtlerin silahlandırılmış olmasıdır. Buralardaki Kürtler, Suriye ve Arap milliyetçilerine karşı yardımcı polis olarak kullanılmaktaydılar.

Kürtler, hem Türkiye'de hem de İran'da ezildikleri için, onları bu emperyalist oyunlara alet etmek mümkündür. Kuzey Irak dışında yaklaşık olarak 2,5 milyon Kürt yaşamaktadır, Kuzey İrak'ta yaşayanların sayısının ise 500 bin ile 600 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Irak'taki Kürtler, Musul petrol bölgesinde yaşamaktadır. Temkinli adamlar olan İngilizler, bu bölgeleri gerektiğinden fazla güçlük çıkmadan Irak'tan koparabilmek için, buralarda bir çeşit 'Kürt özerkliği' oluşturmuşlardır.

Amaç; Kuzey Irak'ın, yani bu 'özerk' Kürdistan'ın boyunduruk altındaki Kürtlerin özlemini çekecekleri ve İngiliz propaganda ve istihbarat servislerinin Türkiye, Suriye ve İran Kürtleri üzerinde çalışma yapabilecekleri bir merkez olmasıdır.

Eğer bugün İngiliz 'bilginleri', dünya tarihinde önce Kürtlere karşı 'adalet' sağlanması gerektiğinden ve 'gerçek Kürdistan'ın kurulmasına yardımın zorunlu olduğundan dem vuruyorlarsa, doğrusu bu "adalet"in fazlasıyla petrol ve kan koktuğunu söylemek gerekir. Türkiye'den gelen son heberlere göre isyancılar, göze çarpacak kadar iyi silahlanmış durumdadır. Türk ordusunun bültenleri, bazı kısmi zaferler kazanıldığını, örneğin isyancıların önderlerinden Selahattin'in yakalandığını bildirmektedir. Bu bültenlerden, isyanın bastırılması için kanlı bir seferin daha düzenlenmesi gerektiği anlamı çıkmaktadır. "

Eğer ingiliz emperyalistleri, aynen daha önce Dünya Savaşı'nda 'Araplar için yaptıkları gibi, bugün de Kürtler için 'Kürtler, bağımsızlığınızı kazanmak için İngiliz himayesinde (yani boyunduruğu altında) mücadele ediniz' şeklinde bir slogan ortaya atıyorlarsa, bu İngilizlerin Ön Asya'da Sovyetler Birliği'ne karşı bir savaş üssü kurmak, Musul petrol bölgesine tamamen hakim olabilmek ve Arapların hürriyet mücadelesine karşı Kürtleri kullanabilmek için başvurdukları bir oyundan başka bir şey değildir.

19 Ağustos'ta M.L. yine Londra'dan şu yorumu yapar:"

İngiliz Emperyalizminin Ökçesi Altında

İngilizler İrak'taki petrol bölgelerini emniyet altında tutmak için

Sovyetler'in etrafının çevrilmesi tarzındaki yaklaşımları, doğrudan kendi egemenlikleri altındaki ülkelerle sınırın olmamasına dikkat etmişler ve bir nevi tampon devletlerin oluşmasına çalışmışlardı.

Günlük basın, Türklerin, İran sınırından içeri giren Kürtleri urdurabilmek için İran topraklarına girdiklerini bildiriyor. İran, Türk ordusunun bu hareketini Milletler Cemiyeti'nde protesto etmeye ha-zırlanmaktadır. Bu çatışmaların rejisörü olan İngiliz emperyalistleri de boş durmamışlardır ve hatta Kürdistan sorununu kendilerine göre 'çözmek' üzere belirleyici adımını atmış oldukları haberini de verebiliriz. Onların hedefi geçenlerde belirtmiş olduğumuz gibi Sovyetler Birliği'e karşı bir savaş üssü olarak hizmet etmek için İngiliz hakimiyeti altında bir 'Kürdistan devleti" kurmaktır.

Türkiye'deki ve İran'daki Kürtlerin ayaklanmasından sonra şimdi de Irak'taki Kürtler bu harekete katılmaktadır.

İngiliz manda yönetiminin desteğiyle bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, ingilizlerin satın aldığı Kürt ajanlarından oluşuyordu. Bu komisyon, 26 Temmuz'da Cenevre'deki Milletler Cemiyeti sekreterine, Londra'daki Sömürgeler Bakanı'na, Bağdat'taki Yüksek Komiser ile Başbakan'a ve Süleymaniye'deki idari makamlara başvurarak geçenlerde 'Near East'te (Yakın Doğu) de yer alan şu yazıyı gönderdi:

'Kürtler, Araplar ve Kürtler arasında sürekli ve kalıcı bir kardeşliği sürdürebilmek için ve Iraklılar'la beraber yaşamayı kabul ettikleri günden bu yana, Milliyetler Cemiyeti bu hakları kabul etmesine rağmen, bunların hiçbirini uygulamamıştır. Yeni antlaşmaya bağlı olarak, Araplardan özerk bir rejim istedik. Ne yazık ki, Kürt bölgelerindeki çoğunlukla Arap olan yöneticiler ve memurların Kürtlere baskı yaptıkları ve sindirmeye çalıştıkları haberini aldık. Amaçları, böylelikle Kürtlerin yasal haklarını ortadan kaldırmaktı. Arap hükümetinin memurlarının yaptıklarına bakacak olursak henüz mandanın varlığını sürdürdüğü bir zamanda bunların olması, mandanın kalkmasından sonra yönetimin Türklerin bu yaptıkları düşmanlıklara ve Kürtlerin onlardan ebediyen kopmasına yol açmıştır. Yukarıda belirttiğimiz olgular karşısında Kürtlerin, kesin ve son kararı, Milletler Cemiyeti 'nin gözetimi altında bir Kürt hükümeti kurmaktır. Bizi desteklemenizi ve

yasal ülkümüzün gerçekleşmesini dileriz.'

İmzalayanlar:

Azmi Bey Baban, Hamo Ağa, Abdurrahman Ağa, Şeyh Kadir Hafid, Remzi Efendi, İzzet Bey, Osman Paşa, Hamo Salih Bey, Faik Bey Baban, Abdurrahman Ağa, Ahmet Paşa, Mecit Efendi, Hacı Reşit Ağa, Tevfik Kazzaz."

İngilizler, Şeyh Mahmut Berzencinin isyanlarını hep ezdi, Fakat, kendine sosyalist diyenler, gözleri önünde ceryan eden katliamlara ses çıkarmadılar. Bütün İngiliz gizli belgeleri iddia edilenlerin aksine İngilizlerin bölgede bir Kürt oluşumuna karşı olduğunu gösteriyor. Zaten bölgedeki statüyü de onlar oluşturmuştu. Şimdi kendilerinin oluşturdukları statüyü kendileri neden bozsun. Bu şekildeki bir yaklaşım aslında yapılan uygulamaları onaylamaktır.

DİRENİŞÇİLER MAHKEMEDE

Ağrı direnişinin bastırılmasından sonra yüzlerce kişi Adana cezaevine hapsidildi. Bunların önemli bir kısmı Salih paşa'nın af vadlerine kananlardı. Af vadiyle teslim olan Edoye Hesen ağa 90 yaşlarında bir ihtiyardı. Beyazıttan Enciş'e getirildi. Erciş'ten Adanaya yolcu edileceği gün öldü. Pek çok direnişçi ta Ağrı, Beyazıt, Erciştem kısa bir süre Van'da yargılandıktan sonra memleketlerinden 1000 km uzaklara türkiyenin en sıcak yeri adanaya ölüme gönderiliyorlardı. Öylede oldu yokluk içinde kimsesiz sıcaktan tifustan, veremden öldü çoğu. .Bunlardan biri de Emin paşanın oğlu Sultan beydi. Sağkalanlar ise yıllarca cezaevinde kaldıktan sonra memleketlerine değil, sürgün yerlerine mecburi ikamete gönderildiler. Ancak, 1947 deki afla dönebildiler memleketlerine.

28 Kasım 1931 Cumhuriyet

"Ağri şakilerinden 700 kişinin mahkemesine Adana Ağır Ceza Mahkemesi'nde bu hafta başlanacaktır. Şimdiye kadar şehrimize 192 kişi getirilmiştir."

"Ağri şakilerinin Muhakemelerine bu hafta içinde başlanıyor"

28 Kasım 1931 Akşam Gazetesi

"Adana, 27 (Hususî)- Adana Ağır Ceza Mahkemesi'nde muhakemeleri yapılacak olan Ağri Dağı şakileri yedi yüz kişiyle baliğ olacaktır. Mahkeme salonu bu kadar kalabalığı alamayacağı için, evvelce bildirdiğim gibi muhakemeler bu hafta içinde Asrî sinema binasında yapılacaktır. Bu maznunların muhakemelerine evvelce Van Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlandığı halde temyiz mahkemesi tarafından görülen lüzum üzerine, dava Adana'ya nakledilmiştir. Şimdiye kadar şehrimize hadise müşevviklerinden 192 kişi gelmiştir. Bundan başka daha 240 maznun gayrı mevkuf olarak bugünlerde şehrimize gelecektir.

Bundan başka teşrinisaninin 14'nde Erciş'ten 91 mevkuf hareket etti. Bu mevkuflar içinde hâdisenin rüesası olduğu temin edilmektedir. Bunların yarın akşam (bu akşam) Adana'ya gelmeleri ihtimali kuvvetlidir.

Ayrıca 62 mevkuf ve 40 gayri mevkufun da gönderileceği Erciş istintak dairesince bildirilmiştir."

24 Ağustos 1932 Akşam Gazetesi

"Adana'da 106 şaki muhakeme ediliyor. Bunların arasında bir takım beyler de var.

Adana, 23 (Hususî) -Ağri Dağı sakilerinin muhakemesine bugün devam edildi. 106 mevkuf sıra ile kafile halinde mahkemeye getirildi.

Uç saat devam eden muhakeme esnasında ancak bunların hüviyetleri tespit edilebildi. Suçlular arasında bir takım beyler, beyzadeler vardır.

Bunlardan Sıco Ağa ile Yusuf İsmail, Bedri ve Nadirzade İbrahim beyler şehrimiz avukatlarından Nazmi Bey'i vekil tutmuşlardır."

"İran'da yayımlanan Şehend gazetesinin 7 Aralık 1930 tarihli sayısında şöyle bir haber çıkmıştı: "Araplar derler ki, akıllı bir adam akrebin soktuğu deliğe bir daha parmağını sokmaz. Hâlbuki Kürtler aynı delikte kaç defa kendilerini zehirlettiler. Kürtler 'koyun kendi kuzusunun ayağını kırmaz. Bizim ayağımızı kıranlar Türkler değildir' derler. Evet, Kürtler ağır bir felaket geçirdiler. Ve bu netice için çalışanlar da muratlarına erdiler. "Yine de isyan ancak 1932'de tümüyle

bastırılabildi. Ermeni kaynaklarına göre Türk tarafı 50 bin kişi kaybetmiş, buna karşılık 500 Kürt köyünü yakmıştı. Kürt kaynaklarına göre, isyancılar 12 Türk uçağını düşürmüştü. Buna karşılık Türk birlikleri 203 köyü harap etmişti. Türk tarafına göre bu sayılar çok abartılıydı. İsyancıların yargılanmasına ait dosyalar halen açılmadığı için tam sayı bilinmemekle birlikte, 23 Mayıs 1932 tarihli İsveç gazetesi Dagens Nyheter'deki bir habere göre, Adana'da yapılan yargılamalar sonunda 44 ölüm cezası verilmiş firardakiler ve yaşı küçük olanlar dışında kalan 31 kişi (adları bilinmemektedir) idam edilmişti"

YENİ İSKAN KANUNU

Devlet yöneticileri kendileri açısından Kürt sorunun çözümünü sürgünde görüyordu. Çünkü sürgün aynı zamanda asimilasyonun en rahat uygulanma biçimiydi. 5 Mayıs 1932 de yürürlüğe giren sürgün kanunu gereğince Türkiye 4 Sürgün bölgesine ayrıld. Sürgün bölgelerini üçü doğudaydı. Bu üç bölgeden biri"sıhhi, maddi, kültürel, siyasi, stratejik ve nizami sebeplerden dolayı"yasak bölge olarak ilan edilecekti

İşte kanunun bu maddesi kapsamında Zilan, yerleşime yasak bölge ilan edildi. Bu belirtilen bölgelerle ilgili zaman içinde değişiklik yapma yetkisi yine İçişleri Bakanlığı'nındı. Bunun dışında muhacir olarak alınacak topluluk ve kişilerin Türkiye'ye alınması da şu koşullara bağlanmıştır:

a) Türk kültürüne bağlı olmayanlar

b) Anarşistler

c) Casuslar

d) Göçebe Çingeneler

Memleket dışına çıkarılmış olanlar

a)Kanun aşirete hükmi şahsiyet tanımaz.

b)Bu kanun yürürlüğe girmeden evvel herhangi bir hüküm veya vesika ile .(aşiretlerin) Bey, Ağa, Reis ve Şeyhlerine ait olarak tanınmış bütün gayrimenkuller devlete geçmiştir.

c)Bu kanun neşrinden önce aşiretlere Reislik, Beylik, Ağalık, Şeyhlik yapmış olanları ve yapmak isteyenleri ve sınırlar boyunda otur-

masına emniyet ve asayiş bakımından mahzur bulunanları, aileleriyle birlikte, münasip yerlere naklettirip yerleştirilmeye bakanlar kurulu kararı ile içişleri bakanı selahiyetlidir. (Zilanlılar bu madde kapsamında sürüldüler.)

d)İçişleri Bakanı, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla bu kanunun yayımlanmasından önce Reis, Bey, Ağa veya Şeyh olanları, sınırlarda

Casusluk yaptıkları şüphesini uyandıranları, Doğu'da hâkim olan şahısları ve ailelerini, iki numaralı bölgeye sürme ve orada iskân ettirme salahiyetine sahiptir.(iki numaralı bölge Zilanlıların sürüldüğü illeri kapsamaktaydı.)

e)Türkçe'dan başka bir ana dil konuşanların yeni köy veya mahalleler, sanatkâr, memur veya sınıf birlikleri kurumları veyahut bir köyü, bir mahalleyi, bir meslek örgütünü veya bir iş dalı

nı, sadece kendilerine bağlı olanlara ayırmaları yasak olacaktır.

f)İçişleri Bakanı, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla, adı geçenbirlik ve kümeleşmeleri, hatta şimdiye kadar mevcut olanları biledağıtmak yetkisine sahip olacaktır.

h)Yabancılar köylere yerleşmeyeceklerdir. Kasaba ve şehirle

re yerleşen yabancıların sayısı belediye sınırları içindeki toplam

nüfusun yüzde 10'nunu aşmayacaktır

Yukarıdaki maddelere bakıldığında devlet feodal kurumları tasfiye ediyor, onları ortadan kaldırıyor düşüncesi ilk anda akla gelebilir. İşin görünürdeki yüzü böyle. Ama gerçek yüzü başka. Bu sürgünün kapsamı 1926 dakinden daha genişti. Ağrı direnişi ile ilgisi olduğu düşünülen herkesi kapsıyordu. Devlet yanlısı olan aşeret reislerine ise dokunuamadı. Qoti, sipki, Ahmede Brahim Ağa gibiler eskisinden daha etkin konuma geldiler. Bu sürgünle yerlerinden yurtlarından koparılan yüzlerce aile memleketlerine ancak 1948 deki afla dönebildiler. Dönüşlerinde de başka sorunlarla karşılaştılar. Malları mülkleri ya devletçe ya da milselerce gasp edilmiş, 15 yıldan fazla süren sürgün özellikle 20 yaş civarındakileri Türkleştirmiş, şimdi döndükleri yurtlarına da yabancılaşmışlardı. Pek çoğu uyum sağlayamadı, tekrar dönüp gidenler oldu. Bazıları mecburi iskâna tabi tutuldukları yerler-

den evlilikler yapmışlardı. Bu kez onlar yani Kürtlerle evlenen Türkler aynı trajediyi yaşadılar. Diline kültürüne yabancı oldukları kürdistanda Kürtlere yabancı bir şekilde yaşadılar.

KAYNAKÇA

- Avyaroz, Osmanlı_Rus Savaşlarında Kürtler Sipan Yay. Ank.1995
- Sıraç Bilgin, Barzani, Fırat Yayınları İst. 1992
- Mayevsriy V.T, Kürt Ermeni İlişkileri Sipan Yay. Ank. 1995
- Abdulkadir Badıllı, Bedüüzzaman Said-i Nursi Mafassal Tarihçe-i Hayatı,
- Cigerxwun, Jiyanigriya Min, , özge Yay. Ank.
- M.Kalman, Ağrı Direnişi, Peri Yayınları, ist. 1997
- Emin Karaca, Ağrı Eteklerindeki Ateş, i,st.
- İhsan Nuri Paşa, Ağrı Dağı İsyanı, Med yayınları, İst. 1992
- Hasan Hişyar Serdi, Göriiş ve Anılarım, Med Yayınları. İst. 1994
- Sosyalist Enternasyonal Kararları Cilt 7
- Zinar Silopi, Doza Kürdistan, , Özge Yayınları, 1993
- Meydan Larousse
- Necmettin Şahiner, Son şahitler.
- Kemal Süphandağ, Ağrı Direnişi ve Haydaranlılar, Fırat Yayınları 2001
- Kemal Süphandağ, Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye alayları, Keomal Yay. İst. 2006
- Genel Kurmay Belgelerinde Kürt Ayaklanmaları 2.Kaynak Yay. İst.
- Osmanlı Arşiv Belgeleri
- YakınTarihimiz cild 2
- Abdurrezak Bedirhan, Otobiyografya, Pêrî Yayınları, İst. 2000
- Setlat Ulugana, Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan KAtliamı, Peri Yay. İst.2010
- Garo Sasuni, Kürt Ulusal hareketleri ve 15. yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri, Med YAy. İstanbul-1992



Kemal Süphandağ: 1957 Yılında Patnos'da dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Patnos'ta okudu. Trabzon Ticaret lisesini ve Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisini bitirdi. Serbest muhasebecilik ve mali müşavirlik yapıyor. 1980 öncesi Patnos Kültür ve Dayanışma Derneği yöneticiliği ve başkanlığı yaptı. 1980'de defalarca tutuklandı ve tüm davaları beraatle sonuçlandı. Fakat sistemin baskıları buna rağmen hukuksuzca devam etti. 1983 yıllında yedek subaylık hakkı elinden alınarak er olarak askerlik yaptırıldı. 1999'da yerel seçimlerde Sultanbeyli HADEP Belediye başkan adayı oldu. DEHAP parti meclisi üyeliği ve Genel Başkan yardımcılığı yaptı. 2002 genel seçimlerinde de DEHAP'dan Ağrı Milletvekili adayı oldu. Daha önce yayımlanmış "Ağrı Direnişi ve Haydaranlılar" ile "Büyük Osmanlı Entrikası Hamidiye Alayları" adlı iki kitabı var.

***

Koçgiri, Dersim, Piran, Zilan vs. katliamları; Rum, Ermeni, Süryani, Pontus soykırımlarından ayrı olarak ele alınırsa yanlış olur.

Bunun için devletin şekillenişini, Osmanlı ve TC'nin Kürtlere karşı izlediği politikada Hamidiye Alayları, Ağrı Direnişi ve Zilan Katliamı'nı bir kesit- bir örnek olarak inceleyerek sorunu bütünlüklü kavramayı önemsemek yerindedir.

Elinizdeki kitap, esas olarak Osmanlı ve Türk kaynaklarından, arşivlerinden derlenmiş, büyük çabalarla Arapçadan Latinceye transkirip edilmiş ve günümüz Türkçesine çevirilerek sunulmuştur. Yok edilen, yok edilmek istenen arşivlerin ardında kalan ve gücümüz oranında elde ederek okura kazandırdığımız bu nispi belgelerin, tarihin karanlık bir dönemini açığa çıkardığı ve aydınlattığı için çok büyük değerde olduğunu düşünmekteyiz.

Parçalanan, birbirine düşürülen, kışkırtılan, yok edilmek istenen ve Türklüğe dahil edilmek üzere toplum mühendisliği tatbik olunan Yakındoğu halkları, bunca olandan sonra şimdi kendi tarihi ile daha rahat yüzleşebilir. Kaybettiği pek çok şeyi belki geri kazanamaya bilir. Ancak doğru bir algıyı ve durduğu zemin üzerinden kendisi ile yüzleşerek, geleceğini yeniden kazanabilir. Şimdi kendimizle yüzleşmek ve kazanmak dönemindeyiz. Çokça uygulanan katliam ve kışkırtmalardan kurtularak, şimdi kendimiz olmanın zamanıdır. Bu eylemi de okuyarak, tartışarak, tarihi bilinci edinerek ve yeniden yorumlayarak hep birlikte edinebiliriz.

ISBN: 978-605-4375-53-0